TC.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİMDALI

MOSTARLI FEVZÎ'NİN BÜLBÜLİSTÂN'I
(METİN İNCELEME-TERCÜME-TRANSKRİPSİYON)

İbrahim ALTINAY
1530208016

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Murat SARICIK

ISPARTA 2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Düzeltme Sonrası Girecek Öğrenci

Öğrencinin Adı Soyadı	**İbrahim ALTINAY**
Anabilim Dalı	**İslam Tarihi ve Sanatları**
Tez Başlığı	**Mostarlı Fevzî'nin Bülbülistân'ı (Metin İnceleme – Tercüme - Transkripsiyon)**
Yeni Tez Başlığı[1] *(Eğer değişmesi önerildi ise)*	

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 05/11/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

☒ **OY BİRLİĞİ** ☐ **OY ÇOKLUĞU**[2]

ile aşağıdaki kararı almıştır.

☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ** kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Prof. Dr. Murat SARICIK	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Selami TURAN	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi İzzetullah ZEKİ	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	

[1] Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.
[2] **OY ÇOKLUĞU** ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 9- (7) Tezi başarısız bulunarak reddedilen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişiği kesilir. (8) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde düzeltmeleri yapılan tezi aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da başarısız bulunarak tezi kabul edilmeyen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişiği kesilir.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **"Mostarlı Fevzî'nin Bülbülistân'ı (Metin İnceleme-Tercüme-Transkripsiyon)"** adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İbrahim ALTINAY

12.10.2019

(ALTINAY, İbrahim, "*Mostarlı Muhammed Fevzi'nin Bülbülistan'ı (Metin İnceleme-Tercüme-Trankripsiyon)"*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019)

ÖZET

Fars kültür ve edebiyatının dünyaca meşhur klasiklerinden Bostan ve Gülistan (Şeyh Sadi Şirazi) ve bilhassa Baharistan (Molla Abdurrahman Cami) kitabının tarz ve taht-ı tesirinde 18.Yüzyıl ortalarında yazılan "Bülbülistan-ı Fevzi" adlı eseri, Bosna asıllı, Mostar'lı Mevlana Şeyh Muhammed Fevzi, Farça olarak kaleme almıştır.

Manzum ve mensur iç içe olarak yazılan eser, bu çalışmada Türkçe'ye ilk kez tercüme ve transkribe edilerek metin incelemesi yapılmıştır. Birinci bölümde; müellifin hayatı, mahlası, eğitimi, eserleri, edebi ve tasavvufi kişiliği, ikinci bir Fevzi ve ikinci bir Bülbülistan üzerinde kısaca durulmuş, Bülbülistan'a tesir eden eserler ele alınmıştır. İkinci bölümde; eserin sebeb-i telifi, tertibi, kitabın gövde kısmı diyebileceğimiz altı huld (altı ebedi cennet) bulunmaktadır. Kitabın içeriğini oluşturan konular başlıca; Kerametler, hikmetler, ihlaslar, nükteler, latifeler ve sehavet konuları örneklendirilerek anlatılmaktadır. Hatımet'ül-Kitab, müstensihin kendisine ait bir bölüm olan Temmet'ül-Kitab kısmından sonra şekil ve muhteva özelliklerinde, nesir ve nazım şekilleri, dil ve üslup, nesirde secili anlatımla beraber din ve tasavvuf ehli şahsiyetler ve kavramları açıklanarak tolum ve kültür kısmıyla son bulmaktadır. Üçüncü bölümde ise; Katalog bilgilerinden sonra eserin nüsha tanıtımı, tercümesi, transkripsiyonu ve metnin asıl sayfaları ile son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Farsça, Fevzi, Bülbülistan, Huld, Nazım, Nesir

(ALTINAY, İbrahim, "*Bülbülistan of Mostar Muhammed Fevzi (Text-Analysis-Translation-Transcription)"*, Master's Thesis, Isparta, 2019)

ABSTRACT

"Bülbülistan-ı Fevzi", Mohammed Fevzi of Mostar, influenced by Bostan and Gulistan, world famous classics of Persian culture and literature (Sheikh Sâdi Shirazi) and particularly Baharistân (Mullah Abdurrahman Câmî) wrote in Persian.

In this study, Bülbülistan, written in verse and prose, the first translation and transcription of the text into Turkish was done. In the first section; author's life, pseudonym, literary and mystical personality and another work of Bülbülistan and affecting works were examined. In the second part; there are six chapter (six eternal paradise) which can be called the cause of the work, the composition, shortly the body of the book. These are mainly; The subjects of miracles, wisdom, devotions, witties, saints and martyrdom are exemplified. At the end of the book, after the author's Temmet'ül Kitab section, the book ends in the form and content features, prose and verse forms, language and style, selected prose in the society and culture section. In the third part, the study ends with, presentation, translation, transcription and the original sample pages.

Key Words

Persian, Fevzi, Bülbülistan, Chapter, Verse, Prose

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI ..... **i**
YEMİN METNİ ..... **ii**
ÖZET ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
KISALTMALAR ..... **x**
ÖN SÖZ ..... **xi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH MUHAMMED FEVZÎ MOSTARÎ ve BÜLBÜLİSTAN

1. ŞEYH MUHAMMED FEVZÎ MOSTARÎ **3**
1.1.Hayatı 3
1.1.1. Mahlası 5
1.1.2. Eğitimi ve Eserleri 5
1.1.3. Edebî ve Tasavvufî Kişiliği 7
2. BÜLBÜLİSTÂN **9**
2.1. Fevzî Mostarî'nin Bülbülistân'ı 9
2.2. Kureyşizâde Mehmet Fevzî Efendi'nin Bülbülistân'ı 11
3. BÜLBÜLİSTAN'A TESİR EDEN ESERLER **13**
3.1. Şeyh Sa'dî Şirâzî'nin Bostân'ı 13
3.2. Şeyh Sa'dî Şirâzî'nin Gülistân'ı 14
3.3. Molla Câmî'nin Bahâristân'ı 15
3.4. Kemâl Paşazâde'nin Nigâristân'ı 16
3.5. Şeyh Şûcâ''nın Sünbülistân'ı 18

İKİNCİ BÖLÜM

BÜLBÜLİSTAN'IN İNCELENMESİ

1. BÜLBÜLİSTAN'IN SEBEB-İ TELİFİ **19**
2. ESERİN TERTİBİ **21**
2.1. Huld 22
2.1.1. Birinci Huld: Kerametler 23
2.1.2. İkinci Huld: Hikmetler 31

2.1.3. Üçüncü Huld: İhlaslar 46
2.1.4. Dördüncü Huld: Nükteler 54
2.1.5. Beşinci Huld: Latifeler 64
2.1.6. Altıncı Huld: Sehavet 69
3. HATİMETÜ'L- KİTAB 71
4.TEMMETÜ'L- KİTAB 73
5. ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ 73
5.1. Şekil Özellikleri 73
5.1.1. Nesir 74
5.1.2. Nazım Şekilleri 75
5.1.2.1. Kıt'alar 76
5.1.2.2. Beyitler 78
5.1.2.3. Nazmlar 79
5.1.2.4. Mesneviler 80
5.1.2.5. Gazeller 83
5.1.2.6. Şiir 85
5.1.2.7. Terci-i Bend 86
5.2. Vezin 87
5.3. Kafiye ve Redif 89
6. DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ 92
6.1. Dil ve Uslüp 92
6.2. Seci ve Nida Cümleleri 94
7. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ 96
7.1. Din ve Tasavvuf 96
7.1.2. Dini Kavramlar 96
7.1.2.1. Allah 96
7.1.2.2. Melekler 98
7.1.2.3. Ayet ve Hadisler 99
7.1.2.3.1. Ayetler 99
7.1.2.3.2. Hadisler 100
7.1.2.4. Peygamberler 104
7.1.2.4.1. Hz. Âdem 104
7.1.2.4.2. Hz. Nuh 105

7.1.2.4.3. Hz. İbrâhim 107
7.1.2.4.4. Hz. Musa 107
7.1.2.4.5. Hz. Süleyman 109
7.1.2.4.6. Hz. Muhammed 109
7.1.2.5. Diğer Dini Kavramlar 113
7.1.3. Tasavvufi Kavramlar 118
7.1.3.1. Hırka 118
7.1.3.2. Harābāt 119
7.1.3.3. Dergâh 119
7.1.3.4. Şeyh 120
7.1.3.5. Derviş 121
7.1.3.6. Nefs 122
7.1.3.7. Zünnār 123
7.1.3.8. Deyr 123
7.1.3.9. Zahid 124
7.2. Din ve Tasavvuf Ehli Şahsiyetler 125
7.2.1. Mevlānā Celāleddin Rūmi (k.s) 125
7.2.2. Cüneyd-i Bağdadi (k.s) 125
7.2.3. Şeyh Ahmed el-Serahsi (k.s) 126
7.2.4. Şeyh Yusuf Şirvani (k.s) 127
7.2.5. Şeyh İbrahim Havvas (k.a) 128
7.2.6. Zunnūn-i Mısrī (k.s) 128
7.2.7. Selman-ı Farisi(r.a) 130
7.2.8. Sadreddin Konevi (k.s) 131
7.2.9. İmam Gazali(r.a) 132
7.2.10. Şibli(r.a) 134
7.2.11. Ebu Hureyre(r.a) 135
7.2.12. Şakik B. İbrahim(k.s) 136
7.2.13. İbn-i Abbas(r.a) 137
7.2.14. Hz. Ali (r.a) 138
7.2.15. Süfyan-ı Servi (k.s) 139
7.2.16. Ahmed b. Asım (k.s) 140
8. TOPLUM VE KÜLTÜR 140

8.1. Tarihi ve Efsanevi Kişiler 140
8.1.1. Eflatun 141
8.1.2. Hüsrev 141
8.1.3. Fağfur 142
8.1.4. Lokman 142
8.1.5. İskender 143
8.1.6. Dahhak 144
8.1.7. Feridun 145
8.1.8. Behmen 145
8.1.9. Cem 146
8.1.10. Tahmasb 147
8.1.11. Kisra 148
8.1.12. Kanuni Sultan Süleyman 148
8.1.13. Beyazıd b. Süleyman (Şehzade Beyazıd) 149
8.1.14. Baki 151
8.1.15. Hayali 152
8.1.16. Azeri 153
8.1.17. Harun Reşid 154
8.1.18. Fazıl Bermeki 155
8.1.19. Diğer Şahsiyetler 156
8.2. Ülkeler ve Şehirler 157
8.2.1. Mısır 157
8.2.2. Hindistan 157
8.2.3. Irak 158
8.2.4. Mekke 159
8.2.5. Bağdat 159
8.2.6. Buhara ve Semerkand 160
8.2.7. Kandehar 161
8.3. Nehir İsimleri 161
8.3.1. Nil 161
8.3.4. Fırat 162
8.4. Para Birimleri 163
8.4.1. Dirhem 163

8.4.2. Dinar 163
8.4.3. Tenge 164
8.4.4. Sikke 164
8.5. Efsanevi Kavramlar 165
8.5.1. Gül 165
8.5.2. Anka 166
8.5.3. Kaf Dağı 167

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN NÜSHA TANITIMI-TÜRKÇE TERCÜMESİ-TRANSKRİPSİYONLU METİN

1. ESERİN KATALOG BİLGİLERİ 168
2. METİN TRANSKRİPSİYONU İLE İLGİLİ HUSUSLAR 169
3. METNİN TÜRKÇEYE TERCÜMESİNDE DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR. 170
4. METNİN TÜRKÇEYE TERCÜMESİ 171
5. TRANSKRİPSİYONLU METİN 229
SONUÇ 301
KAYNAKÇA 303
EKLER 308
ÖZ GEÇMİŞ 376

KISALTMALAR

a.g.e.	**:** Adı geçen eser
a.g.m.	**:** Adı geçen makale
a.g.md.	**:** Adı geçen madde
a.g.t.	**:** Adı geçen tez
a.s.	**:** Aleyhisselam
b.	**:** Bin, İbn (oğul,oğlu)
bkz.	**:** Bakınız
c.	**:** Cilt
Çev.	**:** Çeviren
DİA.	**:** Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	**:** Hicri
Haz.	**:** Hazırlayan
Hz.	**:** Hazreti
k.s.	**:** Kuddise sirruhu
m.	: Miladi
r.a.	**:** Radiyallahu anh
S.	**:** Sayı
s.	**:** Sayfa
s.a.v	**:** Sallallahü aleyhi ve sellem
TDV	**:** Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	**:** Yayınları

ÖN SÖZ

Türklerin İslamiyeti kabulüyle, Horasan erenleri, Anadolu topraklarına gelmiş, buralarda irşad vazifelerini üstlenerek kendi dil, din, anlayış, ve kültürlerini yaymaya çalışmışlardır. Arapça ve Farsçanın etkisi, Anadolu'da, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla, Beylikler dönemi ve nihayetinde Osmanlı Devleti'nin zevaliyle sonlanmıştır. Dolayısıyla Osmanlı toprakları dahilindeki Bosna Hersek de bu tesirden payını almıştır.

Dil ve üslup bakımından tesiri altında kaldığı Mevlana ve onun meşhur kitabı Mesnevi'sini okuyarak Farsçayı öğrenen, bir Mevlevi şeyhi ve postnişini olan Mostar'lı Şeyh Muhammed Fevzi, eseri Bülbülistan'ı farsça kaleme almıştır. Bu risale 17. Yüzyılın sonları ve 18.yüzyılın ortalarında yaşayan Muhammed Fevzi'nin elimizde bulunan ve ulaşabildiğimiz tek eseridir. Kendisi hakkında da fazlaca malumat bulunmayan müellif eseri Bülbülistan'ı, dini-tasavvufi tarzda kaleme almış olduğu görülmektedir. Temelinde Türk-İslam Edebiyatı alanında meydana gelen klasik eserler arasında kendisini gösterir.

Çalışmamız, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş mahiyetindeki bölümünde genel olarak eserin tesiri altında kaldığı kişiler ve kitaplardan söz edilmiş, Fars ve Türk-İslam edebiyatında aynı alanda kalem oynatan edib ve şairler üzerinde durulmuştur. Bu tarz eserlerin edebiyatımızdaki yeri ve önemine dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca, birinci bölümde, edib ve şair hakkında ulaşılabildiği ölçüde hayatı, mahlası ve doğum tarihi, ölümü, eğitimi, edebi, tasavvufi kişiliği ve Bülbülistan'a tesir eden eserler bilgiler verilmiştir. Ayrıca calib-i dikkattir ki; aynı mahlaslı ikinci bir Fevzi'nin, ikinci bir Bülbülistan'ı olduğu hakkında bilgi verilmiştir.

Eserin incelemesinin yapıldığı İkinci bölümde, eserin sebeb-i telifi, eserin tertibi hakkında bilgiler zikredilmiştir. Eserin altı bölümden oluştuğu, her bir bölümün bir huldden(ebedi cennet) meydana geldiği, her bir huldün değişik konuları ihtiva etmekte olduğu görülmektedir. Her huld başında ağdalı ve süslü bir dil kullanılarak huld mevzusu hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, dini ve tasavvufi şahsiyetlerin hayatlarından kesitler verilerek nesirden sonra nazımlarla anlatılmaktadır. Şöyleki:Kerametler, hikmetler ve ihlas bölümleri, din ve tasavvuf büyüklerinin kerametlerinin anlatıldığı, hikmetler bölümü, başka din ve tasavvuf ehli şahısların hayatlarından birer temsilin alıntı yapılarak hikmetli bir olayın anlatıldığı, ihlas bölümü, yine olaylar şahıslar üzerinden anlatılırken ihlasa vurgu yapılarak ihlasın önemi üzerinde durulur. Nükteler bölümünde, kendinden önce geçen bazı edib ve şairlerin hakkında kısaca bilgi verdikten sonra yine onların yazmış oldukları genellikle gazel türündeki nazım birimlerinden örnekler vererek sonlandırmaktadır. Latifeler bölümü, yine din büyüklerinin yaşamlarındaki bir olayı okuyanın tebessüm edeceği içini ferahlatacağı, bir kısmı nesir ve bir kısmı nazımla anlatılmıştır. Sehavet bölümü, son bölümdür. Tarihi bir olayı anlatılarak cömertliğin insan için ne kadar elzem bir karakter yapısı olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca, ulaşabildiğimiz ölçüde eserde geçen, şairler ve mutasavvıf şahsiyetler hakkında kaynaklar araştırılarak bilgiler verilmiştir. Yine eserin muhteva özellikleri incelenirken, dini ve tasavvufi kavramlar, toplum ve kültür başlığı altında tarihi ve efsanevi kişiler, ülkeler ve şehirler, nehir isimleri ve para birimleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölüm, kataloğ bilgileriyle beraber, hakkında bilgi bulamadığımız ve tek nüshasına ulaşabildiğimiz eserin müstensihi Mersin'li Abdurrahman Bin Osman'ın son sayfadaki dört beyitle kendisinin kusurlarının affedilmesi ve dua istemesiyle nihayete erer. Bülbülistan eseri Farsçadan Türkçeye tercümesinde dikkat edilen hususlar ve transkripsiyonlu metnin oluşturulması, asıl metin ile son bulur.

Çalışmamız esnasında elde edilen bilgi ve kaynaklar, kaynakça başlığı altında sıralanmıştır.

Çalışma esnasında elimizden gelen hassasiyet ve dikkati göstermemize rağmen hata ve yanlışlarımızın olması kaçınılmazdır. Bunların hoşgörüyle ve yapıcı bir dille tenkit edilmesi bizim için feyz kaynağı olacaktır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında burada ismi geçmeyen ancak yardım ve gayretlerini benden esirgemeyen, müşküllerimi hal etmede sabr-ı cemil örneği gösteren saygıdeğer hocalarım ve başta danışmanım Sayın Prof. Dr. Murat SARICIK'a, ilk danışmanım Aliye YILMAZ'a, Doç. Dr. Melek DİKMEN'e, Arş. Gör. İbrahim AKÇA ve Zübeyir TETİK'e en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca bana çalışmalarım esnasında her türlü huysuzluğuma göz yumarak başta eşim, kızlarım Fatıma Nur ve Ayşe Hande'ye ve oğlum Hüseyin'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim ALTINAY

ISPARTA 2019

GİRİŞ

Mevlevî Tarikati Şeyhi, Mevlâna Şeyh Muhammad Fevzî Mostârî (h. 1081-1158/1670-1747) yılları arasında yaşamış Bosna'lı edib ve şairdir. Yaşadığı dönemde Osman'lı toprakları içinde bulunan Mostar'da Mevlevî postnişînliği görevini icra eden Fevzî Mostârî çoçukluk yıllarında kısa bir süre için İstanbul'a gelmiş tekrar Mostar'a dönmüştür. Ali ismindeki şeyhinden ders alarak kendisini geliştirmiş, medresede mesnevî dersleri vermiştir.

Klasik Fars eserlerinden bir örnek olan Bülbülistân altı bölümden oluşmuştur. Her bir bölümü *ebedî cennet* anlamında *huld* diye adlandırılmıştır. Her bir huld'de dini-ahlâki öğretiler ön plana çıkartılarak okuyucuyu sıkmamak için nesir-şiir karışık olarak nasihatler verilmiştir. Bunlar; Allah dostlarının kalplere nüfuz ettiği, insanların gönüllerinden geçen düşüncelere vâkıf oldukları, şeyhin yaptığı her işin anlamlı olduğu, anlamsız iş yapmadığı, mürâilerin yaptığı işlerin sonuçlarının akim kalacağı, ihlâsla yapılmayan işleri Allah kabul emeyeceğini ayet ve hadislerle destekleyerek ifade etmeye çalışmıştır. Bu yönüyle Bülbülistân'ın kısmen menakıbname tarafını aksettirmiştir. Ayrıca din ve tasavvuf büyüklerinin aralarında geçen latîfeli olayları anlatarak okuyucuyu ferahlatma yoluna giderek ders çıkartmaya çalışmıştır. Okuyucuya cimriliğin kötülüğünü, fakat cömertliğin, insan olmanın en önemli erdemlerinden biri olduğunu izah etmeye çalışmıştır. Diğer yönden kendisinden önce yaşayan meşhur şairlerin özelliklerinden kısaca bahsederek nükteli şiirlerinden birer örnek vermiştir. Bu yönüyle de Bülbülistân'ın küçük bir Tezkire Kitabı olma özelliğini aksettirmiştir, diyebiliriz.

Hakkında detaylı bir bilgiye sahip olamadığımız Fevzî Mostârî'nin Farsça kaleme almış olduğu Bülbülistân adlı risalesini, trankribe ve Türkçeye tercüme edip metni incelemeye çalıştık. Kendisinden önce yazılmış aynı tarzda olan eserler hakkında bilgi toplayarak aralarındaki alakayı anlatmaya çalıştık. Osmanlı'nın önemli kaynaklarından Sicill-i Osmâni (Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye), Sefine-i Evliyâ ve Son

Devir Osmanlı Uleması'nda Mostarlı Fevzî'ye dair herhangi bir bilgi bulamadık.[1] Bu tarz eser telif etmenin Şeyh Sa'di'nin Bostân ve Gülistân'ından başlayarak Molla Câmî'nin Baharistân'ı, Kemâl Paşazâde'nin Nigaristân'ı ve Şeyh Şucâ'nın Sünbülistân'ı ile devam ederek Fevzî Mostârî'nin Bülbülistân'ı ile son bulmayıp XIX.yüzyılda Edirne müftüsü Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi'nin aynı adlı eseri Bülbülistân'yla son bulmuştur.

[1] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni***,** eski yazıdan aktaran Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt yay., st., 1996, c. I-VI ; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkus, Ali Yılmaz, Kitabevi yay., _st., 2006, c. I-V; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, Büyüksehir Belediyesi yay., 1996, c. I-III.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH MUHAMMED FEVZÎ MOSTARÎ ve BÜLBÜLİSTAN

1. ŞEYH MUHAMMED FEVZÎ MOSTARÎ

1.1.Hayatı

Araştırma dâhilinde divan şairlerinden biri olan Mevlânâ Şeyh Muhammed Fevzî Mostarî'nin hayatı hakkında oldukça sınırlı bilgilere ulaşılmıştır. Fevzî Mostarî'nin hangi tarihte doğduğu net olarak belli olmamakla beraber (h.1081/m.1670-1677) yılları arasında bu günkü Bosna Hersek'e bağlı Mostar şehrinin Herzguvin'de (Herezguveyn) dünyaya geldiği bilinmektedir.[2] Başka bir kaynağa göre ise Mostar yakınlarında Blagaj'da doğduğu ve 1747 senesinde öldüğü ifade edilmektedir.[3]

Öte yandan söz konusu bu dönem dikkate alındığında farklı tespitler ortaya çıkmıştır. Bazı tezkirelerde[4] bu dönemde yaşadığı bilinen ve "Fevzî" mahlaslı iki şairden bahsedilmektedir. Bunlardan biri *Tezkire-i Safâyî*'nin müellifi Safâyî (ö.h.1138/m.1725-26)'dir. [5] Müellif *Tezkire-i Safâyî*'sinde bildirdiği gibi bazı açıklamalar yapmaktadır. Bu bilgilere göre; nâmının Mehmet olduğu söylenmekte ve memleketi ise Bosna diyarı olarak ifade edilmektedir. Safayi, belli bir dönemde tahsil için İstanbul'a (Üsküdar) geldiğini, burada eğitim aldıktan sonra Üsküdar'da bulunan

---

2 Ahmed Bihnami, *Bülbülistan, Peyâm Bahâr Setân*, Bahar,1391,s. 262.

3 Salih Trako, "Sarayevo'da Mesnevi Dersleri ve Mesnevi Hanlar Üzerine", *1. Milletlerarası Mevlana Kongresi*, Konya, 1988, 144; Murat Akgündüz, "Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna-Hersek", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* , İzmir , 2003, S. XVIII, ss. 111-130, 128; Hasan Çiftçi, "Osmanlı Döneminde Bosna Hersek'te Farsça Eser Veren Şair ve Yazarlar", *http://www.bingol.edu.tr/documents/Bosnada%2 0Fars%C3%A7a.pdf*.

4 Tezkire; yad etmek, yad etmeye vesile olan kağıt, pusula resmi daire ve makamların şehir içi bazı yazışmalar, mektuplar, pusulalar, resmi kişilere verilen bazı hak ve izin belgeleridir. Tezkire kelimesi, söz konusu bu anlamlara gelse de asıl kullanıldığı yer edebiyat tarihinde şairlerin ortaya koyduğu hal durumlarından bahseden ve şiirlerden örnekler sunan çalışmalarda kendini göstermektedir. Kaynak itibariyle tabakat eserlerine atfedilmektedir. Bunların ilk örnekleri; Tabakâtü'ş-Şuarâ, Kitâbü'ş-Şir ve'ş-Şuarâ, Ahbâru'ş-Şuarâ, Mu'cemü'ş-Şuarâ'dır. Tezkire, Osmanlı edebiyatında gelişim göstermiştir. (Bkz. Şemseddin Sami , *Kâmûs-i Türkî*, University of Toronto Library, 1964, 391; Nuran Altuner, "Safai ve Tezkiresi", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul-1989, XII vd.)

5 Altuner, a.g.t., XXIV.

Şeyh Selâmi Efendi'den "inâbet ve nice zaman hıdmet ve tekmîl-i âdâb-ı tarikat eyleyüp" [6] bin seksen dört senesinde fevt olduğunu söylemektedir.[7]

Şeyhî Mehmet ise *Vâkâyi'ü'l-Fudâlâ* isimli tezkiresinde; Bosna asıllı olduğunu, İstanbul'a hicret ederek Üsküdar'a yerleştiğini söylemektedir. Ayrıca bu dönemde Dîvân-ı Hümayun katipleri derecesine yükseldiği ifade edilmektedir. Bu bilgilerin yanında seccadenişin [8] Şeyh Selâmi Efendi'den inayet aldığı ve bin seksen dört senesinde fevt olduğu bildirmektedir.[9]

Öte yandan 17. yüzyılda Fevzî mahlaslı başka bir şairden de söz edilmekte, İstanbul'da doğduğu ve(h.1090/m.1679)'da vefat ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca bu şairin büyük bir ihtimalle İstanbullu Mehmet Ağa olduğu söylenmektedir.[10]

Bu bilgiler doğrultusunda Fevzî mahlaslı iki şairden söz edildiği ortaya çıkmaktadır. Tezkireler dikkate alındığında her iki şahıs arasındaki en önemli fark doğum yerlerinin İstanbul ve Bosna olarak gösterilmesidir. Ayrıca (h.1090/m.1679)'da vefat edenin İstanbullu Hacı Mehmet Ağa[11] ve (h.1138/m.1725-26) vefat edenin ise Bosnalı Fevzî olduğudur.

Sonuç itibariyle bu dönemde Bosna doğumlu Fevzî mahlaslı iki şair tespit edilmiştir. Bunlardan ilki tezkirelerde geçtiği üzere Mehmet namlı (h.1138/m.1725-26)'da ikincisi ise m.1747'de vefat ettiği ortaya çıkmıştır. Bu şair ise tezin konusu olan Mevlânâ Şeyh Muhammed Fevzî Mostarî'dir.

Fevzî-i Mostari hayatı boyunca Osmanlı sultanlarından altı padişahı idrak etmiştir. Bunlar sırasıyla şunlardır:

Sultan IV. Murad Han (cülus yılı: h.1058)

---

6 Yunus Kaplan , "17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Dîvânı", *Ondukuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun, 2008, 7; Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî / Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr,* Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2549: (Safâyî 210a).

7 Kaplan, a.g.t., 7; Safâyî, 210a.

8 Seccâdenışîn: "Farsça iki kelime olup, seccadede oturan demektir. Şeyhler hakkında kullanılan bir tabir. Bu manada olmak üzere, şeyhe post-nişin (postta oturan) de denir. Şeyhler, tekkelerde seccade veya post üzerinde oturdukları için, bu adla anılmışlardır." (Ethem Cebesi, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., Beşinci Baskı, İstanbul, 2004, s. 548)

9 Kaplan, a.g.t., 7; Şeyhî, Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nu'maniye ve Zeyilleri Vakâyiü'l-Fudalâ,* Çağrı Yay., hz. Abdulkadir Özcan, İstanbul, 1989, s.685.

10 Bkz. Kaplan, a.g.t., 15; İsmail Beliğ, *Nuhbetü'l-Âsâr*, hz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, AKM Başkanlığı Yay., Ankara, 1999, s.328; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, hz. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay., Ankara, 2001, s. 792.

11 Bkz. Kaplan, a.g.t., 8.

Sultan II. Süleyman Han (cülus yılı: h.1099)

Sultan II. Ahmed Han (cülus yılı: h.1102)

Sultan II. Mustafa Han (cülus yılı: h.1106)

Sultan III. Ahmed Han (cülus yılı: h.1112)

Sultan Muhammed Han (cülus yılı: h.1143)[12]

Fakat Mostari'nin Bülbülistan eserinde bu Osmanlı padişahlarından hiç birisinin adı geçmemektedir.

1.1.1. Mahlası

Mevlana Şeyh Muhammed Fevzî Mostarî genel itibariyle "Mostarlı Fevzî" olarak ifade edilmektedir. Fakat müellifin *Bülbülistân* adlı eseri incelendiğinde; çalışmanın içeriğinde geçen bazı kıt'a, nazım, şiir ve mesnevi bölümlerinde "Fevzî" mahlasını kullandığı tespit edilmiştir:

Çūn şode bīmār-ı güneh ey ṭabīb

Ez-tū şeved bā dil-i Fevzī devā[59/1](10)

Günah hastası olunca, ey tabib,

Fevzî'nin kalbi senden deva bulur. [59/1]

Merā goft hātıf-ı gaybī be-āvāz

Ki: "Ey Fevzī! Ḫamūşī bih ez-īn rāz"[68/3](13)

Bana gaybdan bir ses geldi, dedi ki:

"Ey Fevzî! susman bu sırrı faş etmenden iyidir"[68/3]

Mostari eserinde mahlasını bu şiirlerinden başkalarında da kullanmıştır. Ancak bu kadar örnek götermekle iktifa ettik.

1.1.2. Eğitimi ve Eserleri

Fevzî Mostarî'nin eğitimi hakkında oldukça sınırlı bilgiye ulaşılmıştır. Temel eğitimini Mostar'da aldıktan sonra hicret ederek İstanbul'a gittiği ve belirli bir süre

---

[12] Ahmed Bihnami, *Bülbülistan*, Peyâm Bahâr Setân, Bahar, 1391, s.262.

burada kalarak yüksek tahsil yaptığı bilinmektedir. İstanbul'da kaldığı süreçte Mevlânâ Celaleddin-i Belhi'ye (ö. h.672/m.1273) bağlı olan mutasavvıf ve dervişlerle görüşmüştür. Ayrıca onun en dikkat çekici yönü *Mesnevi* eğitimi alarak üzerinde çalışmalar yapması ve bu vesileyle ileri düzeyde Farsça öğrenmesidir. Daha sonra Mostar'a dönerek enstitüler kurmuş ve mesnevi dersleri vermiştir. [13] Ayrıca "*Derviş Paşa Medresesinde müderrislik ve Mevlevî tekkesinde şeyhlik yapmıştır. XVIII. Asrın ilk yarısında yaşayan Mostar'lı Şeyh Fevzi Efendi Mesnevî ile ilgili bazı incelemeler*"[14]de bulunduğu bilinmektedir.

Bu bilgilerin yanında Fevzî Mostarî'ye ait günümüze ulaşan tek eser *Bülbülistân*'dır. Araştırma dâhilinde *Bülbülistân'ın* dışında kaleme aldığı başka bir eseri olduğu tespit edilememiştir. Fakat müellifin *Bülbülistân* dışında Farsça eserler yazmış olabileceği ihtimali vardır. Çünkü günümüze ulaşan *Bülbülistân* çalışması, müellifi Bosnalı olmasına rağmen Farsça yazılmış İslâm tasavvuf edebiyatı alanında kaliteli bir eserdir. Bu özelliği ise ayrı bir değere sahip olduğunu göstermektedir. Böylece müellifin edebiyat literatüründe ender rastlanan biçim ve formun uyumuyla *Bülbülistân*'ı kaleme alması, başka eserlerinin de olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Çünkü bu uyum, İslâm edebiyat literatüründe müellifle okuyan arasında kuvvetli bir bağ kurulmasına ve muhataplar arasında canlı bir kaynaşmaya sebebiyet vermektedir. Bu da karşılıklı bir etkilenmeyi ortaya koymaktadır. Böylece "edebî formül" olarak ifade edebileceğimiz bu etkileşim, müellifin orijinal edebî dilini gözler önüne sermektedir.[15] Başka eserleri varsa şayet ya deforme olmuştur ya da herhangi bir yerde keşfedilmeyi beklemektedir. Bunun yanında Fevzî Mostarî'nin Osmanlı Türkçesiyle yazılmış 20 kıt'a şiiri olduğu söylenmektedir. [16] Ayrıca *Mesnevî*'nin bazı bölümlerinin şerhlerini yaptığı bilinenler arasındadır.[17] Fakat uzun araştırmalar yapmamıza rağmen ulaşamadığımızı üzülerek belirtmeliyiz.

---

[13] Bihnami, *a.g.m.,* 262 vd.; Trako, a.g.m., 144.

[14] Metin İzeti, "XVIII ve XIX. Yüzyılda Balkanlarda tasavvuf Akımları", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tez), İstanbul, 2003, s.126.

[15] Necip el-Keylani, *İslâmî Edebiyata Giriş*, çev. Ali Nar, Risale Yay., İstanbul, 1988, s. 20.

[16] Bihnami, *a.g.m.,* s. 263.

[17] İzeti, *a.g.t.,* ss.122- 126.

1.1.3. Edebî ve Tasavvufî Kişiliği

Fevzî Mostarî'nin edebi kişiliği hakkında belli başlı yerlerde birkaç cümlenin dışında geniş bilgi veren bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Fakat araştırma dahilinde ulaşabildiğimiz tek çalışması olan *Bülbülistân* adlı eseri dikkatlice incelendiğinde form ve biçim bakımından etkin bir çalışma olması hasebiyle Fevzî Mostarî'nin edebî ve tasavvufî yönünün oldukça zengin bir literatüre sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü "*edebiyatta form-biçim önemli ve etkilidir. Bu da birtakım unsurlardan oluşur. En önemlisi ise, edebî dildir, edebî terimlerdir. Anlamlı ve etkili kelimelerdir bunlar. Ve apayrı ödevler yüklenmişlerdir*."[18]

Mostarî'nin bu özelliklerini üç neden üzerinden değerlendirmek mümkündür. Birincisi Mevlevî tarikatına mensup olması ve Mostar'a dönüşünden sonra da mutasavvıf etkinliklerini devam ettirmesidir. Dönemi bu bağlamda değerlendirsek şu bilgileri vermek yerinde olacaktır. XV. Yüzyılda Mevlevî tekkesiyle tanışan Saray-Bosna ve Belgrad, Üsküp, Niş, Manastır gibi şehirlerin yanında Mostar'da nasibini almıştır. Mevlevî tekke dairesine katılarak bu yörelerde yetişenlerden biri olan Mostarî gibi nice edib ve şairlerin yeşermesine vesile olmuştur. Çünkü bir divan şairini yaşadığı kültür ve toplumdan soyutlamak mümkün değildir. Aksine şairin edebî ve dili, toplumsal alanla doğrudan ilintilidir.[19] Ziyâî mahlasıyla bilinen, Arap ve Fars diline hâkim olan, XVI. yüzyıl divan şairlerinden Mostarlı Hasan Ziyâ (ö. h.992/m.1584) örnek olarak gösterilebilir.[20] Bu dönemde Mostar'da bir tane Mevlevî tekkesinin aktif olduğu ve faal durumda hizmet verdiği bilinmektedir. Fevzî Mostarî Yükseköğrenimini İstanbul'da bitirir bitirmez memleketine döndüğünde Mostar'da ikamet etmeye başlamış, daha sonra Mevlevî tekkesinde şeyh olarak görev yapmıştır.[21]

İkincisi Farsçanın zengin dil ve üslubunun yoğun bir şekilde kullanıldığı Mesnevi'den oldukça istifade etmesidir. Üçüncüsü ise Osmanlı Devleti'nin fetihleri İslâm tasavvuf edebiyatı kültürünün Bosna-Hersek'e taşınmasıdır. Ayrıca fethin neticesi doğrultusunda Bosnalı halkın İslâm'ı kabul etmesi, sosyokültürel etkileşime hız

---

[18] el-Keylani, *a.g.e.*, 19 vd.
[19] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Divan Şiiri*, I-II, Say Yay., İstanbul , 1994, I/6 vd.
[20] Müberra Gürgendereli, "Mostarlı Hasan Ziyâî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2005, XXX/300. I, XLIV, TDV Yayınları,
[21] İzeti, *a.g.t.*, ss.122,126.

kazandırmış ve İslâm tasavvuf edebiyatı kültürünün bu topraklardaki zihinlerde filizlenmesine neden olmasıdır.[22]

Fevzî Mostarî İran'a gitmemesine rağmen Farsça olarak *Bülbülistân*'ı kaleme alması, Fars diline oldukça hâkim olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni ise yoğun bir şekilde *Mesnevi* üzerinde çalışmalar yapması ve İstanbul'dan Mostar'a döndükten sonra *Mesnevî* dersleri vermesidir. Ayrıca Mevlânâ'nın eserleriyle kendini yetiştiren Fevzî Mostarî, Bosna-Hersek'te en iyi Fars dili ve Farsça mistik edebiyatı alanında ön plana çıkmasına neden olmuştur.[23] Ayrıca edebi şöhretini, *Gülistân*'a ve *Bahâristân*'a benzer üslûpta kaleme aldığı pek kıymetli *Bülbülistân* eserine borçludur. Bu özelliğinden dolayı Fars dilini ustaca kullanan Fevzî Mostarî *Bülbülistân* eseriyle doğu dillerine gözle görülür şekilde edebi katkıda bulunmuştur.[24]

Bunun yanında "Osmanlı'nın; Balkanlara ve özellikle Bosna-Hersek'e hâkim olduğu dönemlerde söz konusu gelişmeler bu bölgelerde kendi yerel dilleriyle birlikte Arapça, Türkçe ve Farsça şiir söyleyen ve Farsça eser yazan nice edip ve bilginlerin yetişmesine"[25] ortam hazırlaması, Fevzî Mostarî başta olmak üzere Bosnalı Ahmed Sûdî (ö. m.1596) ve nice şair ve ediblerin son derece edebî bir kişiliğe bürünmesinde en büyük etkenlerden biridir. Bunun somut kanıtı ise Evliya Çelebi'nin; 1664 yılında Mostar'a gittiğinde toplumun başta Boşnakça olmak üzere Latince'nin yanında özellikle şâirâne, beliğ ve fasih bir Türkçe konuşulduğuna şahitlik etmesidir. Çelebî'nin tespitine göre o dönemde kullanılan lisanın nesir ve manzum özelliğine sahiptir.[26] Söz konusu bu etkileşim, o dönemde yaşayan Müslüman Boşnak şairlerinden olan Fevzî Mostarî'in de edebî kişiliğine yansımasına neden olmuştur.[27]

---

[22] Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, haz. İsmet Demir vd. Yayın No:7, Ankara, 1992, s.24.

[23] Đenıta Haverıć, *Jezık I Stıl Djela Bulbulıstan Fevzıja Mostarca*, edit. Salih Fočo, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo ,2014, s. 6.

[24] Trako, *a.g.m.*, 144.

[25] Hasan Çiftçi, "Osmanlı Döneminde Bosna-Hersek'te Farsça Eser Veren Şair ve Yazarlar" *http://www.bingol.edu.tr/documents/Bosnada%20Fars%C3%A7a.pdf*.

[26] Evliya Çelebi, *Evliyâ Çelebi: Seyehatnâmesi*, I-II, haz. Seyit Ali Kahraman, YKY Yayınları (5. Kitap), İstanbul ,2010, II/595.

[27] Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *a.g.e.*,s.25; Hüseyin Gönel, "Divan Edebiyatı Açısından Bir Kültür Merkezi Olarak Bosna", *Motif Akademi Halk Bilim Dergisi* (ss. 6-21), 2012/2, 11.

Fevzî Mostarî'nin yaşadığı dönemlerde yazılan edebî eserlerin sayısı bir hayli çok olmasına rağmen Sudi gibi ünlü mesnevi şârihinden sonra *Bülbülistân*'ı yazması, şair ve edib yönünün bir hayli güçlü olduğu yönünde kanaatimizi güçlendirmektedir. Çünkü Fevzî Mostarî; Sa'dî'nin *Bostân ve Gülistân*'ı, Molla Câmî'nin *Baharistân*'ı, Şeyh Şûcâ'nın *Sünbülistân*'ı ve Kemal Paşazâde'nin *Nigaristân*'ı gibi edebiyat tarihinde ön plana çıkan edib ve şairlerin kalemi tarzında ve üslubunda eser telif etme cesaretini ortaya koyması, bir nebze de olsa edebî yönü hakkında bilgi sunmaktadır.

2. BÜLBÜLİSTÂN

Araştırma süresince "Fevzî" ismini taşıyan ve "Bülbülistân" çalışması olan iki şaire rastlanmıştır. Birincisi Şeyh Muhammed Fevzî Mostarî (ö. m.1747), ikincisi ise Kureyşî Zâde Mehmet Fevzî Efendi (ö. m.1900)'dir.

Her iki şairin *Bülbülistân* çalışması olması hasebiyle genellikle karıştırıldığından dolayı bu başlık altında müellifler ve *Bülbülistân* çalışmaları genel çerçevede değerlendirilmesi uygun bulunmuştur.

2.1. Fevzî Mostarî'nin Bülbülistân'ı

Fevzî Mostarî *Bülbülistân* adlı eserini (h.1152/m.1739) yılında Fars dilinde yazdığı ve 71 yaşında Mostar'da kaleme aldığı bilinmektedir. Çünkü Muhammed Fevzî bu yaşlarda Mostar'da olduğu bilinmektedir. Aşağıda tercümesi verilen şiirde kitabını yazdığı tarih açıkça görülmektedir.

Beyt:

Be-aḥbāb-ı īn der- ān bāġ-ı nevem būd

Hezār u ṣad u pencāh u devvom būd [68/2](5)

"Beyt

Dostlarla o yeni bahçede oturduğumuz tarih

Bin yüz elli iki (h.1152) idi. [68/2]"

Fevzî Mostarî *Bülbülistân*'da ifade ettiğine göre İslâm edebiyat tarihinde kendisinden önce yaşamış ve önemi büyük olan bazı edib ve şairlerden bahsetmektedir. Bunlar: Şeyh Sa'dî Şirâzî (ö.m.1193), Molla Câmî (ö.m.1414), Kemâl Paşazâde (ö. h.873) ve Şeyh Şûcâ (ö.m.1691)'dır. Müellif, söz konusu edib ve şairlerin bazı

eserlerinden etkilendiğini ve bu etkileşim neticesinde *Bülbülistân*'ı yazdığını ifade etmektedir:

Ruzī be-kitāb-ı Bahāristān ki(5) müteberakehü üstād-ı süḫansāzān u güzīde-i erbāb-ı ʿırfān Molla Cāmī Abdurraḥman(6) (k.s.) fī külli ḥiyn ve ānest varaḳī çend be taḥsīn ve āferīn hemī ḫ ̌āndemī. Der ān(7) hengâm be dil āmed ki

Būstān u Gulistān rā Şeyḫ Saʿdī ve Bahāristan rā Molla Cāmī ve(8) Nigâristān rā Kemāl Pāşazāde ve Sunbulistān rā Şeyḫ Şucāʿ(k.a.s.)(9) sāḫtend ve her yekī toḫm-i maʿrifet rā be mezraʿ-ı duʿā kāştend. Esās-ı īmān ve ḳıyām-ı kevn u mekān(10) ber-şeşest. Ve in penc kitāb-ı müsteṭāb, der her ḥālī muḥtāc-ı Bulbulistānend, īrā(11) nüzhet-i hengām-ı bahār ve revnāḳ-ı gul u sunbul ve cūybār be naġmehāy-i ʿandelībest.(12

" Bir gün söz üstadı, arifler zümresinin seçkini Molla Câmî Abdurrahman'ın (k.s.) *Baharistân* kitabını beğenerek ve hayretle okuduğum esnada; *Bostân* ve *Gülistân*'ı Şeyh Sa'dî, *Baharistân*'ı Molla Câmî, *Nigaristân*'ı Kemal Paşazâde ve *Sünbülistân*'ı Şeyh Şûcâ (k.s.) yazdılar ve her biri dua tarlasına marifet tohumlarını ektikleri içime doğdu.

İmanın esası, oluşun kıyamı ve mekânın yaratılışı altı üzerinedir. Bu beş kitap her durumda *Bülbülistân*'a muhtaçtırlar. Bunlar bülbüllerin nameleriyle beraber bahar zamanının, gül, sünbül ve derelerin tazeliğidir."[3/1]

Özellikle yukarıda müellifin belirttiği gibi Molla Câmî hakkında "söz üstadı, ariflerin zümresinin seçkini" şeklinde ifadeler kullanması, Câmî'den daha çok etkilendiğini göstermektedir. Müellif söz konusu bu edib ve şairlerin eserlerini okurken dua tarlasında ekilen marifet tohumlarının kalbine ekilerek hissettiğini ifade etmekte ve ne derece etkileyici bir üsluba sahip olduklarını dillendirmektedir. Bülbülistân'a kaynaklık eden bu edib ve şairler ayrı bir başlıkta işlenecektir.

Kısmen tezkire mahiyetinde olan *Bülbülistân*; *Bostân* ve *Gülistân* çizgisinde ele alınmış bir çalışmadır. Bosna'nın XVIII. yüzyıldaki Türk-İslâm medeniyetini yansıtmaktadır. Türk-İslâm tasavvuf edebiyatının ahlâkî ve didaktik içerikli öyküler koleksiyonu olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Fevzî Mostarî'nin edebî-ahlâkî ve düşünce dünyasını yansıtmaktadır. Bunun yanında yazarın temel mesajını özgün

ifadelerle ortaya koyan *Bülbülistân*, genel itibariyle şiir, rubai, nazım ve nesir metinlerle bezenmiştir. Altmış sekiz sayfadan ibarettir.[28]

Eser bütünsel olarak incelendiğinde, müellifin tasavvuf ilkeleriyle yetiştiğini gözler önüne sermektedir. Öte yandan müellif, söz konusu bu eseri yazmasında bir amaç ortaya koymaktadır. Bu amacını gerçekleştirmek için *Bülbülistân*'ı yazmayı kendisine bir görev olarak addettiğini söyleyebiliriz. İslâm tasavvuf edebiyatı literatürü bağlamında *Bülbülistân*'nı bütünsel değerlendirerek amacını ifade etmek gerekirse; dünyanın aldatıcılığını, hakikatte gerçek hayatın âhiret olduğunu, zâhiri anlamda görülen varlıkların geçiciliğini, gerçek ve bizâtihi varolanın yalnızca Allah olduğunu, insanın kurtuluşunun ancak günahına bedel olarak tövbe etmesi gerektiğini ve böylece Tanrı'ya ulaşılabileceğini, müellif kendine has edebî üslubuyla ortaya koymaktadır.

2.2. Kureyşizâde Mehmet Fevzî Efendi'nin Bülbülistân'ı

Kureyşizâde Mehmet Fevzî Efendi, Ahmet Şakir Efendi'nin oğludur. Tavas'ta dünyaya gelmiştir. Hadimi Said Efendi ve Erzincalı Mehmet Efendi'den ilim dersleri almış ve daha sonra Manisa Müftüsü Hacı Evliya Zâde Ali Rıza Efendi'den icâzetnâme almıştır. Ayrıca mistik özelliği yoğun olan nakşibendiye-i halidiyye[29] meşâyıhı Abdullah Efendi'ye münib olduğu bilinmektedir. Uzun zaman Edirne Müftülüğü görevinde bulunduğu için "Edirne Müftüsü" namıyla meşrulaşmıştır. (h.1318/m.1900) yılında İstanbul'da vefat ettiği ve Fatih haziresine gömüldüğü ifade edilmektedir.[30]

Kureyşizâde'nin farklı eserlerinin yanında[31] "*Gülistânı Sadi ve Beharistanı Câmi'yi tanziren bir de Bülbülistân'ı telif etmiştir*."[32] (Sadi'nin Gülistan'nına ve Cami'nin Baharistan'nına nazire olarak Bülbülistan'ı yazmıştır). Bülbülistân adlı çalışmalara sahip olmaları ve isimlerinin Fevzî olması hasebiyle genellikle Kureyşizâde

---

[28] Gamze Gizem Avcıoğlu, "Sa'di-yi Şîrâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul , 2018, s.324.

[29] Nakşıbendiyye tarikatının "Halidiyye" kolu için bkz. Hasan Küçük, *Osmanlı Devleti'ni Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, TÜRDAV, İstanbul ,1976, 97, 98; Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 10. Baskı, İstanbul ,2004, s.258 vd.

[30] Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri,* I-IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul ,1969, I/418; Neriman Baybara, "Kureyşi-zâde Mehmet Fevzi Efendi", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara ,2007, ss.10-15.

[31] Elliden fazla eseri olduğu bilinmektedir. Bkz. Baybara, *a.g.t.,* 19 vd., ss.67-142.

[32] İnal, *a.g.e.,* I/419.

Fevzî Efendi, Şeyh Muhammed Fevzî Mostarî ile karıştırılmaktadır. Hatta bazı araştırmalarda her iki müellife ait olan bilgiler meczedilmiş ya da birbiriyle karıştırıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca karıştırılan bir diğer husus ise Kureyşizâde Fevzî Efendi Denizli'nin "Tavas kazasının merkezi olan "Yaran Küme" kasabasında"[33] doğmasına rağmen "Mostarî" mahlasa sahip olduğu söylemidir. [34] Halbuki "Edirne Müftüsü" namıyla bilinmektedir. Ayrıca "Fevzî" mahlasına sahip olduğu da dillendirilmektedir.[35] Bu iki müellif hakkındaki bilgilerin karıştırılmasının en büyük nedeni, her ikisinin de *Bülbülistân* adlı çalışmaya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Kureyşizâde *Bülbülistân*'ı (h.1310/m.1892-3) tarihinde kaleme almıştır. Yetmiş sekiz sayfadan ibaret olan bu eser, ahlâkî yönü ve nasihat ediciliği ön plana çıkmaktadır. Ayrıca içerik bakımından kıt'a, hikâye ve beyit tarzında düzenlenmiş bir tezkiredir. Fars dili kullanılarak yazılmıştır. Sekiz nihâl şeklinde adlandırılan bu eser, edebî yönü oldukça zengindir. *Bülbülistân* müellifin elli dördüncü çalışmasıdır.[36]

Bülbülistân "sekiz bölümden oluşmuştur. Kapak sayfasında belirtildiğine göre sekiz cennetten esinlenerek sekiz bölüm olarak düzenlenmiştir. Bir ahlak ve nasihat kıt'abıdır. Şeyh Sa'dî Sirâzi'nin (h.659/m.1260-61)'de yazdığı *Gülistân*, Molla Câmî hazretlerinin (h.892/m.1486-87)'de yazdığı *Bahâristân* ve Müfti'ş-Şekaleyn Kemal Paşa-zâde hazretlerinin (h.935/m.1528-29)'da yazdığı *Nigâristân* adlı eserlerden esinlenerek hazırlanmış ve dönemin padişahı II. Abdülhamit'e sunulmuştur."[37]

Sonuç itibariyle Fevzî Mostarî ile Kureyşizâde'nin Bülbülistânları karşılaştırıldığında benzerliklerin yanında farklılıklarının olduğu tespit edilmiştir. Benzerlik bakımından birbirine yakın olması hasebiyle karıştırılmaktadır. Fakat benzerlik yönlerini ön plana çıkaran en büyük özelliği, eserlerinin isimlerini "Bülbülistân" olması ve Şeyh Sa'dî Şirâzî (ö.1193)'nin, Molla Câmî (ö.1414)'nin, Kemâl Paşazâde (ö. h.873)'nin ve Şeyh Şûcâ'nın eserlerinden esinlenmeleridir.

---

33 İnal, *a.g.e.,* I/419.
34 Avcıoğlu, *a.g.t.,* s.324.
35 Baybara, *a.g.t.,* 10; Ayrıca bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfu'z-Zunûn Zeyli*, MEB. Yay., 2. Baskı, İstanbul, (ty), s.608.
36 Baybara, *a.g.t.,* s.90.
37 Baybara, *a.g.t.,* s. 90.

3. BÜLBÜLİSTAN'A TESİR EDEN ESERLER

Fevzî Mostarî *Bülbülistân*'da ifade ettiğine göre İslâm edebiyat tarihinde kendisinden önce yaşamış ve önemi büyük olan bazı edib ve şairlerden bahsetmektedir. Bunlar Şeyh Sa'dî Şirâzî (ö.m.1193), Molla Câmî (ö.m.1414), Kemâl Paşazâde (ö. h.873) ve Şeyh Şûcâ(ö.m.1691) 'dır. Mostarî, söz konusu bu kişilerin sırasıyla *Bostân* ve *Gülistân*, *Baharistân, Nigaristân, Sünbülistân* ve adlı eserleri karşısında hayran kaldığını söylemektedir. [3/1]

3.1. Şeyh Sa'dî Şirâzî'nin Bostân'ı

Sa'dî Şirâzî (m.1193-1292) XIII. Yüzyılda yaşamıştır. Dünyaca ünlü olan Şirâzî edib, şair ve mutasavvıf kişiliğiyle ön plana çıkmaktadır. Elli yaşına kadar hiçbir eser yazmamıştır. Hatta kaleme aldığı eserlerin çoğu kayıp olduğu hakkında araştırmalar vardır. Büyük düşünürün on altı kitap ve altı risalesi olduğu söylenmektedir. Farsça çalışmalarında Arapça ibare ve beyitler kullanmış, Arapça olarak kaside şiirler kaleme almıştır. Eserleri tasavvufî-didaktik öğretileri perspektifinde karma halindedir. Ağırlıklı olarak lirik şiirler ve düzyazıyla bezenmiş ibretlik öyküler ağırlık kazanmaktadır. Eserleri genel olarak değerlendirildiğinde Sa'dî'nin edebî, mütefekkir, mutasavvıf kişiliği ön plana çıkmaktadır. Eserleri arasında ise en çok rağbet gören ve şahsını dünyaya tanıtan ve şöhrete ulaştıran *Bostân* ve *Gülistân*'dır. Fevzî Mostarî'nin *Bülbülistân*'ına kaynaklık eden ve etkin rolü üstlenen eserlerin başında *Bostân* ve *Gülistân* gelmektedir. [38]

Sa'dî Şirâzî *Bostân*'ı (h.655/m.1257) tarihinde yazmıştır. Bostân bütünüyle manzum/şiir düzeyindedir. On bölümden oluşmaktadır. Bölümler; adil ve insaf, ihsan ve cömertlik, aşk ve sarhoşluk, huzu ve huşu, teslim ve rıza, kanaat, terbiye, afiyet, tevbe, münacaat ve hatime olarak isimlendirilmektedir. Şirâzî bu eserinin yazma nedenini; yaklaşık elli yaşına kadar muhtelif beldeleri ziyaret etmesi hasebiyle memleketine döndüğünde Şiraz halkının ne denli temiz ve insânî olduğunu ifade etmek için kaleme

[38] Şeyh Sâdî Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, terc. Kilisli Rıfat Bilge, 12. Baskı, Meral yayınevi, İstanbul ,1980, s.7 vd.; Nazif Şahinoğlu, *Sa'dı-yi Şirazî ve İbn Teymiyye'de Fert ve Cemiyet İlişkileri*, İşaret, İstanbul , (ty.), s.67 vd.

aldığına bağlamaktadır. Tabir yerindeyse Bostân, Şiraz halkına bir armağan niteliğindedir.[39]

3.2. Şeyh Sa'dî Şirâzî'nin Gülistân'ı

Sa'dî Şirâzî *Gülistân*'ı (h.656/m.1258) yılında Farsça olarak yazmıştır. Söz konusu bu eser, dönemin çağdaşları arasında edebî kategoride zirvedir. Özelliği bakımından nazım ve nesir iç içedir. Ayrıca bilinçli bir şekilde seci[40] sanatı kullanılarak muhatabı etki altına alma çabası vardır. Bunun yanında sehl-i mümteni[41] örnekleri muazzam bir şekilde işlenmiştir. Muhteva bakımından sekiz başlık üzerine bina edilmiştir. Bu başlıklar şunlardır: Sultanların tavır ve davranışları, dervişlerin ahlakı, kanaatin faziletleri, susmanın faydaları, aşk ve gençlik, güçsüzlük ve yaşlılık, terbiyenin önemi ve sohbet adabı. Söz konusu bu bölümlerde nükteli ve ders çıkarımlı hikmetli hikayeler vardır. Doğu fikriyatının hikmet pınarlarından oluşan *Gülistân*, İslâm-tefekkür-ahlak ekseninde derin hikmetleri barındıran birikimi neticesinde kendi dilini aşarak dünyada var olan tüm milletlere mâl olmuş ve insanlığın ortak değeri haline gelmiştir. Bundan dolayı dünya klasikleri içerisine girmiştir.[42]

Gülistân, *Bostân*'la mukayese edildiğinde daha etkileyici bir üslup kendini göstermektedir. Her iki eser de bireysel ve toplumsal alanda meydana gelen problemleri

---

[39] Mehmet Turgut Berbercan, "Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul , 2011, 2, 3; Şahinoğlu, a.g.e., 67 vd.; Şîrâzî, a.g.e., ss. 9-11.

[40] Seci, nesirde uyak ve redif bulundurma sanatıdır. "Yani iç kafiye yaparak zincirleme tamlamalarla sözün olabildiğinde uzatıldığı, buna karşın anlatılmak istenen düşünceyi ikinci plana atıldığı süslü nesir"dir. (Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., 11. Baskı, Ankara ,2005, s.203; ayrıca bkz. Ali Kafkasyalı, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*, I-II, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 2002, I/469; Mustafa İsen, *XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, edit. M. A. Yekta Saraç-Muhsin Macit, Anadolu Üniversitesi Ofset, Eskişehir, 2011, s.161)

[41] Yazılışı sade ve basit görünmesine rağmen telaffuzu zor olan söz söyleme sanatıdır. "Kolay görünen, akıcı, uyumlu bir söyleyişle düzenlenen, gerçekte yazılması çok güç olan şiir. Dıştan bakılınca söylenmesi benzerinin yazılması kişiye çok kolay görünen, ancak özün varınca ne denli büyük bir emek, güçlü bir yetenek istediği anlaşılan b tür şiirde yazın sanatlarının bütün yaratıcılığı bir konu üzerinde yoğunlaşır. Bu türden bir şiirin benzerini yazmak, öykünme yoluyla dengini ortaya koymak çok güçtür." (Eyüboğlu, a.g.e., I/134; ayrıca bkz. Kafkasyalı, a.g.e., I/469; Cıhan Okuyucu, *XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, edit. M. A. Yekta Saraç-Muhsin Macit, Anadolu Üniversitesi Ofset, Eskişehir, 2011, s.62)

[42] Şahinoğlu, *a.g.e.*, 67 vd.; Berbercan, *a.g.t.*, 2, 3; Şîrâzî, *a.g.e.*, ss. 9-11.

ele alarak tahlilini yapmakta ve irdelemektedir. Ayrıca öncülük ettiği bazı eserler karşısında etkileyiciliğini her zaman korumuştur.[43]

Bu bilgilerin dışında ayrıca Molla Câmî'nin *Bahâristân*'ı, Fevzî Mostarî'nin *Bülbülistân*'ı ve Kemâl Paşazâde'nin *Nigâristân*'ı *Gülistân*'a nazîre olarak kaleme alınan eserler arasında görülmektedir.[44] Anlaşıldığı üzere *Gülistân*, muhtelif şair ve edibler tarafından çokça okunan ve örnek teşkil eden özelliğiyle dönemin gözdesi haline gelmiş ve tesirini kendisinden sonra kaleme alınan bazı eserleri etkilemiş, daha sonra telif edilen çalışmalara kaynaklık etmiştir. Örneğin Sehî Bey (ö.h.955/m.1548-49), *Hest Bihişt* (h.945/m.1538) tezkiresinin "hâtimetü'l-kitâb" bölümünde zikrettiği üzere bazı şairlerin yanında Molla Câmî'ye ait olan *Bahâristân* eserinin de tesirinde kalmıştır. Söz konusu bu tezkirenin (Sehî Tezkiresi / Hest Bihişit)[45] telif edilmesinde kaynaklık etmiştir.[46]

3.3. Molla Câmî'nin Bahâristân'ı

Nureddin Abdurrahman b. Nizameddin Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. h.898/m.1492), XV. Yüzyılda İran topraklarında yaşamış, Molla Câmî mahlasıyla tanınan nazım ve nesir alanında büyük değere sahip Fars şairlerinden biridir. Fevzî Mostarî'nin *Bülbülistân*'ı kaleme almasında etkin rolü üstlenen çalışmalardan biri olan *Bahâristân*, Molla Câmî'nin eseridir. (h.892/m.1478) tarihinde yazmıştır. Müellif, cennetin sekiz kapısının olduğunu ve *Bahâristân*'ın da sekiz bahçeden oluştuğunu ifade etmiştir. İlk bahçenin içeriği veliler ve önemli sufilerin hikâyeleri ele alınmaktadır. İkinci bahçede hikmetli sözler ve bazı düşünürler, üçüncüsünde hükümdarlar ile hükümdarların adaletleri işlenmiştir. Dördüncü ve beşinci bahçede cömertlik ile aşk ve âşıkların sıfatları konu edinmiştir. Altı ve yedinci bahçelerde bazı latife ve nükteler ile şair ve şiirler ifade edilmektedir. Sekizinci bahçede ise fabl tekniğiyle bazı hikâyeler öngörülmektedir. Öncelikle girişte şiir hakkında bilgiler verildikten sonra Farisi olan otuz dokuz şair hakkında bilgiler sunmaktadır. Her bölüme "ravza" ismi verilmiştir. Söz

---

[43] Sehî Beg, *Heşt Bihişt*, haz. Haluk İpekten vd., Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2017, s.4; Berbercan, *a.g.t.*, 2, 3.

[44] Mustafa Çiçekler, "Kemal Paşa-Zâde ve Nigâristân'ı", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul ,1994, ss. 73, 77.

[45] Altuner, *a.g.t.*, XVI.

[46] Krş. Sehî Beg, *a.g.e.*, XV vd.

konusu bu sekiz bölümün yanında mukaddime ve hatimesi bulunmaktadır. Muhtelif yerlerde yazma nüshasının var olduğu bilinmektedir.[47]

Müellifin belirttiğine göre *Bahâristân*'ı kaleme almasında kaynaklık eden eser, *Gülistân*'dır. Ayrıca *Bahâristân* başka eserlere de öncülük ettiği bilinmektedir.[48] Molla Câmî *Gülistân*'ı okuduğunda çok etkilendiğini ve tesiri altında kaldığını, böylece *Bahâristân*'ın yazılmasında ayrı bir değeri olduğunu bu eserinin telif sebebi kısmında ifade etmektedir. Müellif çalışmasında yer yer Sa'dî'yi meth-u sena etmektedir. *Bahâristân* çalışmasında nesir ve nazım iç içedir ve iyi bir üslupla yansıtılmıştır. Fakat nesir ve nazım üstadı olarak bilinen Sa'dî kadar etkileyici olmadığını ifade edenler vardır. Konuların dizilişi ve üslup açısından *Gülistân*'a yakın bir çalışma olsa da aslında içerik bakımından farklılık arz etmektedir. Anlatım ve dil bakımından daha sadedir. Ahlâkî ve edebî yönü ön plana çıkmaktadır. [49]

3.4. Kemâl Paşazâde'nin Nigâristân'ı

Bülbülistân'a kaynaklık eden bir diğer eser Kemal Paşazâde (ö.h.940/m.1534)'ye ait olan *Nigâristân*'dır. Müellif, Kemâlpaşaoğlu, Müftî Ahmet Çelebi veya İbn Kemâl[50] şeklinde anılmaktadır.[51] Bu çalışma müellifin ölümünden bir yıl önce (h.939) kaleme alınmıştır. Sehî Bey (ö.h.955/m.1548-49) *Heşt Bihişt* adlı eserinde Farsça yazılan *Nigâristân*'ın Molla Câmi'nin *Bahâristân*'ına nazîre olarak yazıldığını ifade etmektedir:

"*Mevlà Şeyh 'Abdur-rahman-ı Càmí kudduse sirruhunuñ Bahàristàn adlu kitàbına ki heşt ravża dirler aña dahı Nigâristân adlu bir kitâb nazîre diyüb Pârsî dilde inşâ idüb yazmışdur.*" [52]

---

[47] Sehî Beg, *a.g.e.,* XV, XVI, 4, 5, 57, Gamze Gizem Avcıoğlu, "Sa'dî-yi Şîrâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul ,2018, s.70 vd.; ayrıca bkz. 73; Ömer Okumuş, "Baharistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. I-IV, TDV Yayınları, Ankara, 1991, IV/470, 471.

[48] Sehî Beg, *a.g.e.,* XV.

[49] Avcıoğlu, *a.g.t.,* 70 vd.; Okumuş, *a.g.m.,* IV/470, 471.

[50] Eyüboğlu, *a.g.e.,* II/587.

[51] Sehî Beg, *a.g.e.,* 57; Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, TDV Yayınları, Ankara, 2002, XXV/ 238.

[52] Sehî Beg, *a.g.e.,* 57; Ayrıca bkz. Harun Akar, "Heşt-Behişt", G*aziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2010, s.124.

Yukarıdaki ibarede şöyle anlatılmaktadır: Şeyh Efendi Molla Câmi (k.s)'nin sekiz ravza (sekiz cennet bahçesi) dedikleri Baharistan kitabına nazire olarak, Nigaristan adlı kitap Farsça olarak yazılmıştır.

Bülbülistân'a kaynaklık eden eserlerden biri olan *Nigâristân, Gülistân*'a nazîre olarak telif edilmiştir. Bundan dolayı şekil bakımından; mukaddime ve sekiz bölümden oluşmaktadır. Hatta yer yer kaynaklık eden *Gülistân*'dan iktibas edilmiştir. Bu bilgilerden anlaşılıyor ki *Gülistân Nigâristân*'a, *Nigâristân* ise *Bülbülistân*'a kaynaklık ederek zincirleme bir etkileşimin oluşması söz konusudur: [53] Fevzî Mostarî'de *Bülbülistân*'da ifade ettiği gibi söz konusu bu etkileşimi, eserlerin birbirini tamamladığını ve birbirine muhtaç olduğunu dillendirmektedir.[54]

Gülistân'dan bazı hikâyeler iktibas edilse de bazı şiirlerle desteklenerek farklı bir tarzda özgün bir üslupla yansıtılmıştır. "*Yazar, nadir olayları hikâyeler adı altında nesir-şiir karışımıyla dile getirmektedir. Nesir kısımlarda secî sanatı kullanılmış, edebî sanatlara fazlaca yer verilmiştir."*[55] Fakat "*bazı secî şiirlerinde kelime zorlamaları vardır*."[56]

Ayrıca muhtelif yerlerinde mutasavvıf/sûfî şahsiyetlerin sözleri eserde aktarılmıştır. Bazı araştırmalara göre Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî (ö.h.618/m.1221)'nin *Tezkîratü'l-Evliyâ* adlı eserinden istifade edildiği söylenmektedir. Fakat iktibas edilen kaynaktan doğrudan aktarmaktan ziyade müellifin, farklı bir formata çevirerek kendine has özgün bir üslup kullanması dikkat çekicidir. *"Makâme*[57] *tarzının ilgi çekici eserlerinden biridir*."[58] *Nigâristân*'ın birinci

---

[53] Çiçekler, *a.g.t.*, 73, 77.

[54] "*Būstān u Gulistān rā Şeyḫ Saʿdī̄ ve Bahāristan rā Molla Cāmī̄ ve Nigāristān rā Kemāl Pāşazāde ve Sunbulistān rā Şeyḫ Şucāʿ (k.a.s) sāḫtend ve her yekī̄ toḫm-i maʿrifet rā be mezraʿ-ı duʿā kāştend. Esās-ı īmān ve ḳıyām-ı kevn u mekān ber-şeşest. Ve in penc kitāb-ı müsteṭāb, der her ḥālī̄ muḥtāc-ı Bulbulistānend, īrā nüzhet-i hengām-ı bahār ve revnāḳ-ı gul u sunbul ve cūybār be naġmehāy-i ʿandelīb*est." [3/1]

[55] Bekir Özcan, "İnsana Verdiği Önem Yönünden İbn Kemal'in Nigârisân'ı" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VII* (ss. 243-256), DEÜ Yayınları, İzmir, 1992, 244, 245.

[56] Özcan, *a.g.m.*, 245.

[57] Makâme; "Arap edebiyatı nesrine özgü bir tarz olan makâme, önceleri dînî ve ahlâkî hikayeler dinlemek amacıyla yapılan toplantılar için kullanılmış daha sonraları "sözlü hikaye" karşılığını almıştır." Oğuz Ergene, "Sibîcâbî'nin Gülistan Çeviri", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana, 2012, 634.

[58] Özcan, *a.g.m.*, 245.

bölümü Padişahların sîreti, ikinci bölümü dervişlerin hasletleri, üçüncü bölümü kanaat, dördüncü bölümü sükût ve söz söylemenin fazileti, beşinci bölümü aşk ve gençlik, altıncı bölümü zayıflık ve yaşlılık, yedinci bölümü terbiye ve insan, sekizinci bölümü ise kaza-kader konularını ihtiva etmektedir.[59]

3.5. Şeyh Şûcâ''nın Sünbülistân'ı

Fevzî Mostarî'nin *Bülbülistân*'ına kaynaklık eden eserden biri de II. Süleyman'a (ö.m.1691) ikda edilen Şeyh Şûcâ' Gürânî'nin *Sünbülistan*'ıdır. (h.986/m.1578-9) yılında yazılmıştır. Nazım ve nesrin bir arada bulunduğu *Sünbülistan*'ın ahlâkî yönü ön plana çıkmaktadır. Sâdî'nin *Gülistan*'ına nazîre olarak kaleme alınmıştır. Bir nevi taklididir.[60]

[59] Çiçekler, *a.g.t.*, 77.
[60] Avcıoğlu, *a.g.t.*, 323.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜLBÜLİSTAN'IN İNCELENMESİ

1. BÜLBÜLİSTAN'IN SEBEB-İ TELİFİ

Fevzî Mostarî *Bülbülistân*'ın telif sebebini şu şekilde ifade etmektedir:

Ruzī be-kitāb-ı Bahāristān ki(5) müteberakehü üstād-ı süḫansāzān u güzīde-i erbāb-ı ʿırfān Molla Cāmī Abdurraḥman(6) (k.a.s.) fī külli ḥiyn ve ānest varaḳī çend be taḥsīn ve āferīn hemī ḫˇāndemī. Der ān(7) hengâm be dil āmed ki Būstān u Gulistān rā Şeyḫ Saʿdī ve Bahāristan rā Molla Cāmī ve(8) Nigâristān rā Kemāl Pāşazāde ve Sunbulistān rā Şeyḫ Şucāʿ(k.a.s.)(9) sāḫtend ve her yekī toḫm-i maʿrifet rā be mezraʿ-ı duʿā kāştend.

Muhammed Fevzî Bülbülistan kitabının yazılış sebebini şu şekilde izah etmektedir: "Bir gün söz üstadı, arifler zümresinin seçkini Molla Câmî Abdurrahman'ın (k.s.) *Baharistân* kitabını beğenerek ve hayretle okuduğum esnada; *Bostân* ve *Gülistân*'ı Şeyh Sa'dî, *Baharistân*'ı Molla Câmî, *Nigaristân*'ı Kemal Paşazâde ve *Sünbülistân*'ı Şeyh Şûcâ (k.a.s.) yazdılar ve her biri dua tarlasına marifet tohumlarını ektikleri içime doğdu.[3/1]"

Mostarî söz konusu bu nesrinde; Molla Câmî'nin *Baharistân*'ını, Şeyh Sa'dî'nin *Bostân* ve *Gülistân*'ını, Kemal Paşazâde'nin *Nigaristân*'ını, Şeyh Şûcâ'nın *Sünbülistân*'ını okuduğunu ifade etmektedir. Okurken Özellikle bu eserler içerisinde *Baharistân*'dan çok etkilendiğini söylemektedir. Her bir eseri incelerken hayretler içerisinde kaldığını ve kendisinde farklı duygular oluşturduğunu dillendirmektedir. Ayrıca bu eserlerin ne derece kendisini tesir altına aldığını ifade etmek için "dua tarlasına marifet tohumları ektikleri içime doğdu" şeklinde nükteli bir cümle kullanarak telif sebebini beyan etmiştir. Hatta bazı kelâmî konularla ilişkilendirerek telif sebebinin zorunlu olduğunu söylemiş ve düşüncelerini şöyle belirtmiştir:

Esās-ı īmān ve ḳıyām-ı kevn u mekān(10) ber-şeşest. Ve in penc kitāb-ı müsteṭāb, der her ḥālī muḥtāc-ı Bulbulistānend, īrā(11) nüzhet-i hengām-ı bahār ve revnāḳ-ı gul u sunbul ve cūybār be naġmehāy-i ʿandelībest.(12)

“İmanın esası, oluşun kıyamı ve mekânın yaratılışı altı üzerinedir. Bu beş kitap her durumda *Bülbülistân*’a muhtaçtırlar. Bunlar bülbüllerin nameleriyle beraber bahar zamanının, gül, sünbül ve derelerin tazeliğidir.[3/1]”

Mostarî’nin, “îmânın esası altı olması” demekten maksadı; Amentü’de geçen: “Allah’ın varlığı ve birliğine iman, meleklerine iman, kitaplarına iman, peygamberlerine iman, ahiret gününe iman ve kadere, hayrın ve şerrin Allah’tan geldiğine iman” olduğunu biliyoruz.

“Varoluşun altı olması” demekten maksadı; İslam inancına göre, dünyanın altı günde yaratılışıdır.

“Mekânın yaratılışı altı üzerine” demekten maksadı ise; altı yön-taraf: sağ-sol, ön-arka, alt-üst anlamındadır.

Yukarıda mezkûr eserlerin sayısının ise beş olduğunu (*Bostân* ve *Gülistân*, *Baharistân*, *Nigaristân*, *Sünbülistân*) ve böylece bu eserlerin her ne kadar kayda değer bir edebî şaheserler olsa da onların eksikliğini bildirmektedir. Bu eksikliği ise ancak, söz konusu bu eserler minvalinde kaleme alınan, başka bir çalışmanın giderebileceğini söylemektedir. Mostarî’ye göre bu boşluğu ancak altıncı kitap olan *Bülbülistân* doldurabilir. Böylece ona göre bu beş eser, her hâlükârda *Bülbülistân*’a muhtaç ve birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Bu gerekçelerden dolayı Mostarî telif sebebini zikredilen altı rakamına bu nedenlerle bağlamaktadır.

Öte yandan Mostarî telif etmiş olduğu *Bülbülistân*’ı diğerlerinin tamamlayıcısı olarak görmesi ve bu beş eser içerisine dâhil etmesi, kendi çalışmasının da onlar kadar edebî yüksekliğe ve değere sahip olduğunu aşağıdaki kıt‘ada şöyle ifade etmektedir:

Şucāʿ vü Sʿadī vü Cāmī ez in pīş

Be nām-ı münteḥab kerdend temāmeş(7)

Ez ānān Bülbülistānem neşod kem

Ki yāft ez merd-i aʿlī zīb u nāmeş[4/1](8)

Kıt'a

Bundan önce Şucâ' Sâdî ve Câmî,

Tamamı isimleriyle seçilmiş kişiler.

Benim Bülbülistân'ım onlardan aşağı değil,

Çünkü adını ve süsünü yüce insanlardan aldı. [4/1]

Ayrıca Fevzî Mostārî bu değerlendirmelerinin yanında şunları da söylemiştir:

"*İn faḳīr nīz be-himmet-i pīşvāyān, varaḳī çend berīn uslūb sāḫt ve cuzʿī du berīn(16) minvāl purdāḫt.*" [3/2](17)

"Bu fakir de öncülük edenlerin himmetiyle bu üslub üzerine birkaç yaprak karaladı ve bu minval üzere bir iki parça uğraştı."[3/2]

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Mostārî'nin düşüncesini şu şekilde izah etmek mümkündür. Mezkûr çalışmaların kendisine öncülük ettiğini, onların sayesinde *Bülbülistan*'ı gücü nispetinde kaleme aldığını vurgulamaktadır. Ayrıca yukarıda ifade edildiği gibi bir taraftan *Bülbülistan*'ın diğer çalışmaları tamamladığını ve edebi olarak onların ayarında olduğunu iddia ederken diğer taraftan ise mütevazi bir üslupla kaleme alındığını dillendirmektedir.

2. ESERİN TERTİBİ

Muhammed Fevzî Mostārî'nin 1152/1739 yılında kaleme aldığı Bülbülistân adlı eserin dili Farsçadır. Eserin kapak sayfasında "Bülbülistan-ı Fevzî" ibaresiyle eserin başlığı verilmiştir. Bu ifade gül motifi içerinde yer almaktadır. Eserin Farsça nesir ve nazım şeklinde karşık olarak yazıldığı görülmektedir. Ayrıca eserde beyit, kıt'a, gazel, mesnevi, terci-i bend gibi nazım şekilleri bulunmaktadır. Dahası eserde Farsça şiirler dışında birkaç tane Türkçe şiir örnekleri de mevcuttur.

Muhammed Fevzî Mostārî'nin yazdığı bu eser ön ve arka kapak sayfaları da dahil olmak üzere 68 sayfadan oluşmaktadır. Eserin giriş kısmında Fevzi Mostāri, kitabın sebeb-i telifini zikretmiş ve asıl konuya giriş yapmıştır. Giriş kısmından sonra eser altı huld şeklinde yazılmıştır.

2.1. Huld

Ebediyet ve ölümsüzlük anlamında bir Kur'an terimi olan huld kelimesi, “Devam etmek, uzun zaman kalmak” anlamında masdar olarak, “uzun zaman, süreklilik” anlamında isim olarak da kullanılır. Dil alimlerinin belirttiğine göre huldün asıl anlamı, “bir şeyin tabii hali üzere devam edip değişme ve bozulmaya maruz kalması veya değişmenin uzun zaman sonra gerçekleşmesi”dir. Buna göre huld kavramının sözlük anlamları içinde “ebediyet” yoktur. Kelime ayrıca “ebecfı” manasında cennetin isimlerinden biri olarak kullanıldığı gibi “bilezik” ve “küpe” anlamında da kullanılır. “Darü'l-huld” terkibi ise ahireti ifade eder. Huld kavramı Kur'an-ı Kerim'de seksen yedi yerde geçmekte olup bunlardan dördü fiil sigalarıyla, altısı huld, biri hulüd, ikisi muhalledün. diğerleri de büyük ekseriyeti çoğul sigasıyla olmak üzere halid şeklindedir. Fiil sigalarıyla kullanılan huld kavramı “dünyada uzun süre kalacağını zannetmek, ahiret azabına devamlı olarak maruz kalmak” gibi manalara gelmektedir. Huld kelimesi bir ayette (el-Enbiya 21) “ebediyet” anlamıyla tek başına, diğerlerinde ise terkip halinde kullanılmıştır. “Ebedi azap” anlamındaki “azabü'l-huld”ün yer aldığı iki ayet manevi alanda suç işleyen (mücrim). günah işlernek suretiyle kendilerine ve başkalarına zulmeden kişileri konu edinmiştir (Yunus 10/52; es-Secde 32/14). Küfür yolunu tutanlar ve özellikle Kur'an'ı inkar edenler “Allah'ın düşmanları” diye nitelendirilmiş. cezalarının ateş (cehennem) olacağı bildirilmiş ve bunun kendileri için “darü'l-huld” (ebediyet yurdu) teşkil edeceği beyan edilmiştir (Fussılet 41/28). Furkan süresinde (25/5-15) Hz. Muhammed'i ve onun getirdiği vahyi inkar eden, davranışlarının karşılığını bulacakları kıyametin vukuunu düşünmek istemeyenler için hazırlanan alevli ateşe karşılık müttakilere vaad edilen ebedilik cenneti “cennetü'l-huld” terkibiyle. diğer bir sürede yine müttakilere ait ölümsüz cennet hayatı “yevmü'l-hulüd” şeklinde (Kaf 50/31-34) ifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Adem ile Havva'nın yemekten menedildikleri ağaç şeceretü'l-huld” olarak adlandırılmıştır (Taha 20/120). Dördü müfred, ikisi tesniye, diğerleri cemi sigasıy a olmak üzere yetmiş dört yerde geçen "halid" (uzun zaman kalan, ebediyen kalan) kelimesi otuzyedi ayette cennet ehli, kırk sekiz ayette cehennem ehli için, iki ayette de dünyada veya mutlak manada ebediyeti ifade etmek için kullanılmıştır. İki ayette, cennet halkına hizmet edecek olan genç erkekler "muhalled" sıfatıyla nitelendirilmiştir (el-Vakıa 56/17; el-insan 76/19). Alimler bu sıfatı "daima genç kalıp ihtiyarlamayan" veya "kolunda bileziği, kulağında küpesi

bulunan" şeklinde yorumlamış. ancak müfessirler birinci yorumun tercih edilebileceğini söylemişlerdir. Huld kavramı hadis rivayetlerinde de hem cennet ehli hem cehennemlikler için kullanılmıştır. Kıyamet gününde herkes yerini bulduktan sonra koç şeklinde sembolleştirilecek olan ölümün boğazının kesileceğini ve, "Ey cennet ehli! Bundan böyle ebediyet var, ölüm yoktur; ey cehennem ehli! Artık ebediyet var, ölüm yoktur" şeklinde nida edileceğini bildiren hadiste hulüd kelimesi tekrar edilmiştir. Arap dil alimleri ve müfessirler, huld kavramının temel manasının "ebediyet" değil "uzun zaman sürmek" olduğunu kabul etmekte ve ahiret hayatının ebediliğinin bu kelime ile değil diğer bazı naslarla sabit olduğunu söylemektedir.[61] Bu huldlar keramet, hikmet, ihlas, nükte, latife ve sehavet başlıkları altında eserde din büyükleri ve mutasavvıfların hayatlarından örnekler verilerek yazılmıştır. Eserin son kısmında ise, "Hatimet'ül-Kitab" adlı bölümde eseri yazarken kimden etkilendiğini ifade etmektedir. "Temmetü'l-Kitab" bölümde ise kitabın tamamlanışı hakkında bilgi vermiştir. Eserin son ve ketebe sayfası olarak bilinen sayfada ise eserin müstensihi olan Mersin'li Abdurrahman b. El Hac Osman'ın kendi ismi zikrederek bu kitabı okuyanların kendisine dua etmelerini talep etmiştir.

2.1.1. Birinci Huld: Kerametler

Velilerden zuhur eden olağan üstü hallerdir. Sözlükte "iyi, ahlaklı ve cömert olmak" anlamına gelen keramet, kerem gibi masdar olup "iyilik, cömertlik" manasında isim şeklinde de kullanılır. Terim olarak Allah'ın salih takva sahibi, veli kullarından zuhur eden olağan üstü hal" diye tanımlanır. "Bir yetkiye dayanarak iş yapmak" anlamındaki tasarruf kelimesi de tasavvufta kerametle eş anlamda kullanılmıştır. Keramet, tıpkı mucize gibi tabiat kanunlarıyla açıklanamayan olağan üstü ve sıra dışı bir olay olup mahiyeti itibariyle mucizeden farklı değildir; aralarındaki fark meydana geliş şekliyle ilgilidir. Mucize peygamberlerden. keramet tam olarak ona bağlı olan velilerden zuhur eder. Ancak peygamber peygamberliğini iddia eder ve bunu ispat için mucize gösterir. Gösterdiği mucize ile inanmayanlara meydan okur. Peygamberi örnek alan vell ise velilik iddiasında bulunmadığı gibi kimseye meydan da okumaz. Birinde

---

[61] Bekir Topaloğlu, "Huld", *DİA,* c.XVIII, TDV Yay., İstanbul, 1988, s.324.

mucizenin izharı. diğerinde kerametin zuhuru söz konusudur. Mucize gibi kerametin de yaratıcısı ve hakiki sahibi Allah'tır. Sufiler kerameti Allah Teala'nın veli kuIuna bir ikramı ve lutfu olarak kabul etmişler, Allah'ın kendisine itaat eden ve O'na yaklaşmaya çalışan velilere bunu ihsan edeceğini söylemişlerdir. İlahi bir lutuf olmakla beraber keramete mazhar olan bir veli kendisinden böyle bir hal zuhur ettiği için bu halin bir mekr, istidrac ve ibtila olmasından korkar. Bu ihtimali dikkate alan veli kerametle denenmek istendiğini düşünerek endişe eder. Bir yandan Allah'ın lutfuna nail olduğu için O'na şükreder. Daha çok bağlanır, öte yandan da bunun sorumluluğundan ve getireceği sonuçlardan kaygılanır. Bundan dolayı kendisinden zuhur eden hali ifşa etmez ve bu hal sebebiyle insanların gösterdiği teveccühün nefsini şımartabileceğini hesaba kadar. Kaynaklarda kerametin birçok türünden bahsedilmiştir. Mesela Sübkl yirmi beş çeşit keramet sayar. Bununla birlikte kerametler keşif ve ilhamla ilgili olanlar insanın gücünü aşan birtakım şeylerin yapılması, meleklerin görülmesi veya seslerinin işitilmesi şeklinde üç gruba ayrılabilir. Harikulade haller mümin- kafir, dindargünahkar herkeste görülebilir. Kafir ve günahkarlarda zuhur eden bu hallere mekr, ihanet ve istidrac gibi isimler verilir. İnançsız ve fasık kişilerde böyle olağan dışı hallerin görülmesi onların buna bakıp büyüklenmeleri, şımarmaları, azgınIıklarını arttırmaları, sonuçta daha büyük ve daha şiddetli bir azaba maruz kalmalarıyla izah edilir. Diğer olağan üstü haller de üçe ayrılır. Peygamberde tebliğ görevine başlamadan önce görülen harikulade hallere irhas, tebliğe başladıktan sonra görülenlere mucize, dinine bağlı, ahlaklı ve iyi hal sahibi müminlerde görülen harikulade hallere keramet, sıradan müminlerde görülen bu tür hallere maunet (ilahi yardım) denir. Hangi inançta ve dinde olursa olsun bazı insanlarda tabiat kanunlarıyla açıklanması mümkün olmayan olağanüstü hallerin istisnai olarak görüleceği, ancak bunların sürekli ve düzenli olmadığı kabul edilir.[62]

Din büyüklerinin ve mutasavvıfların kerametlerinin anlatıldığı birinci huld 5. sayfadan başlar ve 21. sayfada son bulur ve toplamda 16 sayfadan oluşmaktadır. Fevzî Mostarî, ümmetin şiirden anlayanlarının burnuna keramet olarak gördüğü anlatımlarını kitabı vasıtasıyla ulaştırdığını ifade ediyor. Ayrıca yüce kokulu işlerin nefesini

[62] Süleyman Uludağ, "Keramet", *DİA*, c.XXV, TDV Yay., Ankara, 2002, s.265.

ulaştırdığını izah ettikten ettikten sonra kendisini, kamış fidanın bahçevanı olduğunu ve dostluk kapısının ilk kapısını açtığını söyler. Bu bölümde 14 adet keramet olayı anlatılmaktadırr İlk keramet anlatımına Mevlāna Celāleddîn Rumî ile başlar. Bu antatım şu şekildedir:

Birinci Keramet: Celāleddîn Rumî Muhammed el-Bekrî Mevlāna bir gün sema yapıyordu. Çalgıcılar kudüm çalmakla meşguldüler. Onlardan birinin kalbine: " Sabahtan akşama kadar çalgı çalıyoruz, evimizin geçimini karşılayamıyoruz." Diye geldi. O anda Mevlāna kolunu sol tarafa kaldırdı ve indirdi. Çalgıcıların definden henüz sikkehaneden tazece çıkan altınların döküldüğünü gördüler. Mevlāna'nın burada, hem çalgıcıların kalplerinden geçen düşüncelerine vakıf olması hem deflerinden taze altınların dökülmesi, bir keramet olarak anlatılmaktadır. Mevlāna bundan sonra aşağıdaki şu beyti okudu:

"Beyt

"Ey âşıklar, ey âşıklar ben toprağı cevher yaparım

Ey çalgıcılar, ey çalgıcılar sizin definizi altınla doldururum" [6/1]

Mevlāna burada :Ey çalgıcılar! Ben sizin evinizin rızkını düşündüğünüzü biliyorum. Bundan bihaber değilim. Gördüğünüz gibi ben sizin deflerinizin içini altınla doldururum. Sizler rızık endişesi çekmenize gerek yoktur" demek istemiştir.

Şeyh Fevzî Mostāri de konu ile ilgili olarak aşağıdaki kıt'ayı eserine kendisi yazmıştır.

"Kıt'a

"Âlemde yokluk ve olmazlık çekme,

Olgunluk madeninin iksirini öğren

Molla Celali'nin dergâhının toprağını,

Kirpiklerle süpürmek daha güçlü yapar" [6/2]

Burada Fevzi Mostāri, bu dünyada "yokluk ve olmazlık çekme" demekten maksadı: "Kamil insan olmanın sırrını bil, çünkü her şeyin sahibi Allah'tır. O isterse her şeyi oldurur. İnsanın bu sırrı, bu iksiri öğrenmesini ister. İşte bu iksir de tarikatlerde, Mevlevî tarikati dergahında öğrenilir. Orada tarikat terbiyesi görürsen, nefsini ayaklar altına alırsan ve gerektiğinde dergahın en aşağılık işlerini yaparsan bu iksiri öğrenir, bilgi sahibi olursun. Dolayısıyla, bilgi sahibi olmak isanı daha güçlü yapar" demektedir.

İkinci Keramet: Fevzi Mostāri'nin eserinin 6. ve 7. sayfalarında nesirle başlayan ikinci keramet anlatımı büyük mutasavvıflardan Cüneyd-i Bağdādi'nin başından geçen ve büyük velilerin kalplere nüfuz eden anlayışını konu edinerek nesirler arasına dört kıt'a [6/3; 7/1; 7/2; 7/3], bir nazım [6/4] yerleştirilerek keramet anlatılmıştır.

Cüneyd-i Bağdadi, müslüman görünen bir hıristiyanın kendisini gizleyerek, Müslümanlar arasında yaşamasını ve Cüneyd-i Bağdadi'nin onun kalbine nüfuz ederek hıristiyan dinine mensup olduğunu açığa çıkarması kerametini anlatıyor.

Üçüncü Keramet: Ebu Umran-ı Vasıtî'nin(k.s) kerameti eserin 8. sayfasında nesirler arasında bir kıt'a [8/1], bir nazım [8/2] şeklinde anlatılmıştır. Ebu Umran'ın(k.s) deniz üzerinde mahsur kalanlara havadan su getirmesi keramet olarak şöyle nakledilmiştir:

Adamın biri, hanımıyla beraber deniz yolculuğundayken gemi batar. Hamile hanımıyla denizin içinde tahta bir levha üzerine tutunurlar. Hamile kadın o esnada tatlı su ister. Kocası çaresizdir. O esnada Ebu Umran-ı Vasıti elinde bir testiyle deniz üzerinde havada hamile kadına tatlı su getirmiştir. Bu olay keramet olarak anlatılmaktadır.

Dördüncü Keramet: Şeyh Ebu'l Abbas (k.s) isimli mutasavvıfın kerameti eserin 8. ve 9. sayfalarında nesirler arasında bir beyit [8/3] ve iki kıt'a [9/1; 9/2] şeklinde anlatılmıştır.Yıllarca müslümanların arasında, müslüman görüntüsü altında bir yahudinin inancının ne olduğunu bilme, bir keramet olarak anlatılmaktadır. Keramet şu şekilde anlatılmıştır:

Şeyh Ebu'l Abbas ile Müslüman giyimli bir Yahudiye: *Ey Yahudi! Nereden geldin? İnsafın nerede kaldı? Niçin din-i Ahmediye'ye iman etmezsin?* Der. Müritler şaşırırlar ve birbirlerine: *Bu ihtiyar bir Müslümandır, dün biz onu mescitde gördük. Bundan kırk yıl evvel de Mekke'de tavaf ederken gördük.* Dediler. Şeyh tekrar: *söyle utanma! Utanma zamanı geçti, şimdi tevhid getirme zamanıdır.* O ihtiyar ağlayıp inleyerek, toprağı yüzüne gözüne sürerek; *La ilahe illallah Muhammedun Resulallah.* Diyerek kelime-i tevhid getirmeye başlar.

Beşinci Keramet: Eserin 10. sayfasında ise büyük mutasavvıflardan Şeyh Ahmed Serahsi'nin (k.s), ihtiyaç halinde havadan bir taşın düşmesi kerameti nesirden sonra bir kıt'a [10/1] şeklinde yer almaktadır. Keramet şu şekilde anlatılmıştır:

Şeyh Ahmet **Serahsî**'ye (k.s.) sordular: *Evliyanın kerâmetlerinden neler gördün?* Dedi ki: *İntisap etiğim ilk günlerde çöle gitmiştim. İstinca yapmak için taşı çok aradım, bulamadım. Sonunda havadan elime bir taş düştü. Ona baktım, güvercin yumurtasından büyük, elmastan bir taş. Onunla istinca yaptım, çöle attım*.

Altıncı Keramet: Şeyh Yusuf-i Şirvâni'nin kerameti Bülbülistan'ın yine 10. sayfasında nesirden sonra bir kıt'a [10/2] şiirle anlatılmıştır. Burada insanın kalbinden geçen duygu ve düşüncelere muttali olma kerameti anlatılmaktadır. Anlatılan keramet şu şekildedir:

Der ki: *Bu fâni âlemde şehvetlerden vazgeçtim, fakat nar yeme isteğinden vazgeçemedim. Bir gün bir dağ başına gitmiştim. Alnında ışıklar parlayan bir adam gördüm. Ama ayağa kalkamayacak derecede bir derde müptela olmuştu. Yanına yaklaştım ona dedim ki: Ey ihtiyar! Allah'ın lütfuyla duamın kabul olduğunu düşünüyorum. Eğer kabul edersen doğrulman için sana dua edeyim*. Dedi ki: *Eğer senin duan Allah indinde makbul ise kendin için dua et ki seni nar yeme arzusundan caydırsın*.

Yedinci Keramet: Büyük mutasavvıflardan İbrahim Havvas'ın (k.s) kerameti ise eserin 10. ve 11. sayfalarında nesirler arasında bir beyit [10/3], bir nazım [11/1] ve iki kıt'a [11/2; 11/3] şeklinde yer almaktadır. İhtiyaç sahibi bir kaç kişinin, İbrahim Havvas'a müracat ederek, ihtiyaçlarının giderilmesi hususundaki arzularını bildirmeleri üzerine, İbrahim Havvas'ın tavsiyesini yerine getirmeleri ve sıkıntıdan kurtulmalarını konu alan bir kerameti anlatılmaktadır. Keramet şu şekilde nakledilmiştir:

Adamın biri dedi ki: *Bağdat'ta fakir bir toplulukla mescitte oturmuştum. Birkaç gün elimizde bir şey olmadığından yememek ve içmemekten, açlıktan dolayı takatsiz ve güçsüz kaldık.* Sonunda **İbrahim Havvas'ın** (k.s.) yanına bir şey istemek için gittim. İbrahim Havvas bize bakarak dedi ki: *Benden istemeye geldiğiniz haceti, Allah biliyor mu, bilmiyor mu? Evet, biliyor*. dedik. O: *Susunuz, yaratılmışlara söylemeyiniz ve Allahtan başkasından istemeyiniz.*dedi. Şeyhin kapısından dışarı çıktık, elinde kese olan tanımadımız birini gördük. Bize dedi ki: *Siz nerde kaldınız, ben sizi bulmak için çok dolaştım*. Bizim her birimize ellişer altın sikke verdi. Verme işi biter bitmez aramızdan kayboldu.

Sekizinci Keramet: Zünnun-i Mısrî'nin (k.s) kerameti ise eserin 12. sayfasında nesirler arasında bir nazım [12/1], bir kıt'a [12/2] ve bir beyit [12/3] şeklinde anlatılmıştır.Bu keramet Bülbülistan'da şu şekilde nakledilmektedir:

Dervişin biri Belh'den açlık sebebiyle Mısır'a gelerek Zünnun-i Mısri'yi ziyarete gider. Zünnun'a kendi diyarlarında kıtlık olduğunu ve çocuklarının ve hanımının nafakası için bir şeyler verme ricasında bulunur. Zünnûn ona dört tenge verir ve der ki: *Ey derviş! Bu tengeleri* (para birimi) *çocuklarına ve hanımına ver, memleketine dön*. O, dört tengeyi alıp Belh'e gider. Ömrünün sonuna kadar harcar, bitiremez.

Dokuzuncu Keramet: Sahabelerden Selman-ı Farisî'nin (r.a) kerameti, Bülbülistan'ın 12. ve 13. sayfalarında nesirler arasında bir nazım [12/4], iki beyit [12/5; 13/1] şeklinde yer almaktadır. Kerametin konusu, ortaya konulan bir kasenin herkesin duyacağı şekilde Allah'ı zikretmesidir. Keramet şöyle nakledilmektedir:

Bir gün Resûlullah'ın (a.s) ashabından birkaç kişi Selman-ı Farisî'yi ziyarete giderler ve meclisine otururlar. Selman bir kâseyi su içmek için ortaya koyar. Kâse orada hazır bulunan herkesin duyacağı şekilde Allah'ı zikretmeye başlar, oradakiler hayret ederler.

Onuncu Keramet: Şeyh Muhammed-i Eşkendi'nin(k.s) kerameti ise, eserin 13. sayfasında nesirler arasında iki nazım [13/2; 13/3] kullanılarak anlatılmıştır. Bu keramette anlatılan Allah dostlarının insanların gönüllerinden geçen düşüncelere vakıf olabilecekleridir. Keramet olayı şöyşe nakledilmektedir:

Esma'ıy adında birinin Şeyhi ziyarete gitmesi ve şeyhin hasta vaziyette ağaç yapraklarını yorgan yerine kullanarak yatıyor olarak görünce, kendi kendine: *Ey gönül! Görüyorsun ki ehil olanlar neyle kanaat ediyorlar.*der. O anda şeyh, bana baktı ve dedi ki: *Ey Esma'ıy! Bu alçak dünya düşüncesini gönlünden çıkar. İnayet ve Celal sahibi Allah lütuf sahibidir. Eğer Süleyman Nebi aleyhisselam gibi onunla dostluğun varsa, senin süsünü niçin ziyan etsin?*

On Birinci Keramet: Bununla birlikte ismi bilinmeyen bir şeyhin kerameti eserin 14. sayfasında nesirler arasında iki nazım [14/1; 14/2] şeklinde yer almaktadır. Keramet şu şekilde nakledilir:

Şeyhlerden biri derenin kenarında güzel görünüşlü bir taş bulur, evine getirir. Taş, parmakları arasında her an Allah'ı zikreder. Bu taştan başka birşeyleri olmayan

şeyhin kızının gelin olma zamanı gelmiştir. Şeyhin hanımı taşı sarrafa götürüp değerinin ne olduğunu, çeyiz için yetip yetmeyeceğini sorar. Sarraf da: *Ben şimdiye dek böyle değerli bir taş görmedim. Ne kadar isterseniz veririm.* Der. Kadın, kızının çeyizin tamamını aldıktan sonra geriye, bin altın sikke daha kalır.

On İkinci Keramet: Konyalı mutasavvıflardan Sadreddin Konevî'nin(k.s) kerameti, Bülbülistan'ın 15. sayfadan 18. sayfaya kadar nesirler arasında dört nazım [15/1; 15/2; 15/3; 16/1] ve dört kıt'a [16/2; 16/3; 17/1; 18/1] kullanılarak anlatılmıştır.Sadreddin Konevi'nin çamuru mücevher yapan kerameti şöyle anlatılır:

Hind meliki, Rum padişahına hediye gönderir. Arasında eşi benzeri görülmemiş bir mücevher vardır. Padişah der ki: *Eğer ben bu mücevheri hazineme koyarsam bana böyle bir mücevherin geldiğini kim bilir*? Nedimler: *Bu mücevher için sarı altından bir kılıf yapalım ve herkesin görmesi için divangâhın üzerine asalım*. derler. Kuyumcuyu çağırırlar ve ona kılıfın nasıl yapılacağını tarif ederler. Kuyumcu mücevheri mendile saracağı esnada oracıkta düşürür fakat farkına varmaz. Evine gittiğinde mendili açar mücevher yok. Arar ama bulamaz. Arkadaşlarına bu derdine bir çare bulmaları için istişarede bulunur. Arkadaşları ona, derdinin çareyi ancak Sadreddin Konevi'nin (k.s) bulabileceğini söylerler. Çaresiz kuyumcu Sadreddin Konevi'ye gider ve derdini anlatır. Sadreddin Konevi kuyumcuya bir avuç toprak getirmesini söyler. Kuyumcu toprağı getirir ve önüne kor. Sadreddin toprağı ağzının suyuyla çamur yapar ve yuvarlar. Parmak arasına alır ve birazcık bekler ve o arada parmaklarını açar kuyumcuya verir. Kuyumcu bakar ki padişahın kendisine verdiği mücevherin aynısıdır. Kuyumcu o mücevher için altından bir kap yapar padişaha götürür. Padişah bunu nereden bulduğuna şaşırır. Bu mücevherin Hindistan'dan gelen mücevher olduğunu ve padişah hazinesinden çaldığını söyler. Kuyumcu korkarak padişaha doğruyu söylerse inanmayacağını söyler. Kuyumcu der ki: *Ey merhamet edenlerin piri olan padişah! Eğer doğruyu söylersem kabul etmezsin*. Padişah: *Hayır, hayır! Eğer doğru söylersen niçin kabul etmeyeyim?* Kuyumcu: *Ey dili kerâmetli padişah ve ey anlayış ölçenlerin en büyüğü! Bu mücevheri Sadreddin Konevi (k.s.) Allah'ın lütfuyla bunu değersiz, saf çamurdan yaptı*. Padişah, yalan söylemediğine inanır. *Öyle*, dedi. *Doğru söylüyorsun O'nun için bu kerâmet çok değildir*. Kuyumcuya hilat giydirir ve altın verir.

On Üçüncü Keramet: Sarirî'nin kerameti ise eserin 18. sayfadan 21. sayfaya kadar nesirler arasında beş kıt'a [18/2; 19/1; 19/2; 20/1; 21/1] ve bir terci-i bend [20/2]

şeklinde yer verilmiştir. Keramet Bülbülistan risalesinde, cenazesi kılınmak üzere olan birisinin ölü mü, yoksa diri mi? Olduğunu bilme kerameti olarak şöyle anlatılır:

Padişahın biri çok para sarfederek güzel bir cami yaptırır. Orada hazır bulunanların hepsi caminin çok güzel olduğunu ve padişahı medhederek ahirette kurtuluş sebebi olacağı gibi sözler söylediler. Şeyh Sariri de onların arasındaydı, fakat o suskundu. Padişah onun birşey söylemediğini gördü. Ona yönelerek dedi ki: *Ey büyük şeyh! Gönül ehli bu hususta ne derler, sen ne diyorsun?* Şeyh konuşmadı. Padişah tekrar etti. Şeyh dedi ki: Ey *yeryüzünün padişahı! Allah Teâlâ'dan sağlam bir delil gelmişti*r. (velâ yüşrike bi-ibâdeti Rabbihî ehaden) "*Şirk koşma, kulluğu tek olan Rabbin için yap*". Şeyh Sariri oradan ayrılır. Padişah çok öfkelenir. Vezirine şeyhi katletmesini emreder. Vezir padişaha Sariri'nin evliyaullahtan olduğunu, onu katletmenin hatalı olacağını söyler. Padişah onun keramet ehli olup olmadığını, canlı bir kişiyi diri diri tabuta koyarak onun cenaze namazını kılmasını isteyerek, denenebileceğini söyler. Böylece adamın birini aynı şekilde hazırlarlar. Musalla taşına koyarlar. . Şeyhe derler ki: *Bu garip ve fakirin namazını senin kılmanı vasiyet etmiştir*. Şeyh: *Güzel, fakat onun için diri niyeti mi edeyim, ölü niyeti mi?* Vezir: *Sen nasıl bir söz söylüyorsun? Bu ölüdür, nasıl diri niyeti yaparsın?* Şeyh: *Siz daha iyi bilirsiniz*. Ve öne geçer tekbir getirir. Oradakiler de ona uyarlar ve namazdan çıkarlar. Vezir: *Ey cahil şeyh! Ben seni bundan daha iyi düşünmüştüm, meğer değilmiş.* Şeyh: *Nasıl düşünmüştün?* Vezir: *Tabutta kefenlenmiş o adam ölü değil, aksine diridir*. Şeyh: *Hayır, hayır! Yanlış biliyorsun, ben birinci tekbire başladığım anda Allah Teâlâ onun canını aldı*. Halk toplanır ve kefenini açarlar adam ölü. Hepsi hayret içinde kalırlar. Sariri aşağıdaki Türkçe terci-i bendi söyler.

"Bend-i evvel

Şeha bu dehr-i faninin nesine böyle hurremsin
Aceb bilsem ne maksuda erişdin böyle bi-gamsın(13)
Zamanın Hüsrev'i oldun tutalım şah-ı alemsin
Ya İskender ya Fağfur veya Hakan veya Rüstemsin(14)
Ya Dahhak-u Feridun ya Bihmensin yahud Cemsin
Bilirsin "Külli şey'in Hâlikûn" emrine alemsin(15) (Kasas, 88. Ayet)
Ne ıssı akibet dest-i ecel girdikde ebkemsin
Tekebbürlük Hudaya yaraşır sen nesl-i Ademsin(16)

Vücudun anla ey gafil ki bir katre menidensin [20/2]"(17)

Sariri yukarıda anlatılan kerametten sonra bu terci-i bendi söylediğine göre, padişaha ; "Bu geçici dünyaya niçin değer verirsin, acaba maksadına eriştin mi ki, böyle gamsız duruyorsun, farzedelim ki zamanın Hüsrev'i, İskender'i, Fağfur'u, Hakan'ı, Rüstem'i, Dahhak'ı, Feridun'u, Bihmen'i, veya Cem'i, (bunların hepsi zamanlarının en kudretlileridir) oldun ne fark eder, sen Adem (a.s) neslinden gelme aciz bir kulsun. Allah'ın yüzünden (zatından) başka "*Her şey helak olur"* ayeti gereğince, şunu anla ki sen, bir damla meniden ibaret olan birisin bu acziyetini anla ey padişah.

On Dördüncü Keramet: Şeyh Ebu'l Hüseyn-i Tinati'nin (k.s) kerameti eserin 21. sayfasında nesirler arasında iki kıt'a [21/2; 21/4] ve bir beyit [21/3] şeklinde anlatılmıştır. Tinati'nin, Hüsyn-i Iraki'ye verdiği elmanın başka bir dervişe nasip olacağını bilme kerameti kıssa ediliyor. Son olarak anlatılan keramet şu şekilde nakledilmiştir:

"Şeyh Ebu'l Hüseynî Irakî (k.s.) anlatıyor: "Ebu'l Hüseynî Tinatî'yi ziyarete gitmiştim. Veda zamanı gelince benimle mescidin kapısına kadar geldi. Dedi ki: *Bir şey yemediğini biliyorum, fakat bu iki elmayı al*. Aldım, kendi şehrime doğru yola çıktım. Üç gün gittim. Bana açlık gelmedi. Dördüncü gün kendi kendime: *Şeyh, bana iki elma verdi, şimdi yiyeyim*. Cebimden yemek için çıkardığımda hastalanmış, kilim üzerine sarılmış bir derviş: *Gönlüm elma istiyor!* diye bağırıyordu. O iki elmayı ona verdim. Nasıl bir insan ve hangi şehirden olduğunu o dervişten sormak için geriye döndüm. Yerine geri geldim, bulamadım."

2.1.2. İkinci Huld: Hikmetler

Klasik sözlüklerde hikmet kelimesinin (çoğulu hikem) "yargıda bulunmak" anlamındaki hükm masdarından isim olduğu belirtilir; ayrıca "engellemek, alıkoymak, gemlemek; sağlam olmak" mânalarına gelen ihkâm masdarlarıyla anlam ilişkisi kurulur. İbn Düreyd'in tesbitine göre Arapça'daki "el-kelime mine'l-hikme" deyiminde geçen hikmet kelimesinde "alıkoymak, gem vurmak, sakındırmak" anlamı daha çok belirgindir. Zira bu deyimle kastedilen şey insanı iyi olana yönlendiren, çirkin ve kötü olandan alıkoyan sözdür. Böyle ahlâkî muhtevalı özlü sözlere hikmetin yanı sıra hüküm de denmektedir. Bu iki kelimenin anlamını birbirine daha da yaklaştıran Cevherî, hikmetin ihkâmla bağlantısı sebebiyle hakîm kelimesine hem "işleri gereği gibi sağlam

ve kusursuz yapan" hem de "âlim ve ilmî hüküm sahibi" mânalarını vermektedir. İshak b. İbrâhim el-Fârâbî ise hikmetin anlamını kısaca "mânaları idrak etmek" şeklinde açıklamaktadır. Batı kaynakları, Arapça hikmetin Kitâb-ı Mukaddes'in birçok yerinde "zihnî kabiliyet, ustalık" anlamında kullanılan İbrânîce hokhmah kelimesiyle aynı semitik köke dayandığını belirtir. İbn Manzûr, hikmetin özellikle Allah'a nisbeti halinde "en değerli varlıkları en üstün bilgiyle bilmek" mânasına geldiğini belirtir. Hikmet ve hüküm kelimeleri "bilmek" (ilim) ve "anlamak" (fıkıh) mânalarında eş anlamlı olur. Meselâ, "Ona -Hz. Yahyâ'ya- çocuk iken hüküm verdik" (Meryem 19/12) âyetinde geçen hüküm "bilme ve anlama" mânasıyla hikmet demektir. "Bazı şiirler vardır ki hükmün/hikmetin ifadesidir" meâlindeki hadisin farklı iki rivayet şekli de bu iki kelimenin eş anlamlı olduğunu gösterir. Ancak hükmün ilim ve fıkıhla birlikte yargıda bulunmak (kazâ) anlamında da kullanıldığı belirtilmelidir. Nitekim Allah'a "hakîm" denilmesi öncelikle hükmün O'na ait oluşundandır. İnsana nisbet edilmesi halinde hikmetin "dengeli olma, orta yol üzerinde bulunma, adalet niteliği taşıma" anlamına geldiğini belirten İbn Manzûr eski Araplar'ın "muhakkem" kelimesini "hikmetli, tecrübeli, olgun kimse" mânasında kullandığını söyler ve beşerî hikmetin tecrübî birikimle ilgisine dikkat çeker. Klasik sözlüklerin verilerini modern tarzda yeniden derleyen Lane hikmetin ilk anlamını "cahilâne davranışlardan alıkoyan şey" olarak belirlemiş, hikmetin bilgi ve hükümle alâkasının yanı sıra davranışla ilgisine de dikkat çekmiştir.[63]

Fevzi Mostari kendisini gül bahçesinin bahçevanı olarak addetmektedir. Burada gül bahçesi ile kastedilenin, eserin her bir şiirini gül, şiirlerin okunuşlarını bülbülün şakıması, güllerin ve bülbüllerin bulunduğu mekan Bülbülistan kitabı, kendisi de bu bahçeye bakan bahçevandır. Bülbülistan kitabının her bir huldünü, ebedi cennet bahçesi olarak benzetme yapmıştır. Dolayısıyla Bülbülistan her bir bölümünü de gül bahçesi olarak görmektedir. Temiz yaratılışlı kimselerin faydalanması için endamı hoş yapraklardan oluşmuş, süslü ve her biri ibret sermayesinin sebebi olan hikmet bahçesinin kapısını açtığını ifade etmektedir. Kitabın her bir yaprağı anlatılan hikmet kıssalarıyla süslenmiş, yine her bir yaprak, ibret almak isteyen okuyucular için vasıta

---

[63] İlhan Kutluer, "Hikmet", *DİA*, c.XVII, TDV Yay., İstanbul, 1998, s.503.

olarak görülmektedir. İsimleri belli olan ve belli olmayan büyük şahsiyetlerin hikmetli olay ve sözlerin zikredildiği ikinci huld 22. sayfadan başlar ve 42. sayfada son bulur ve toplamda 20 sayfadan oluşmaktadır. Fevzi Mostari, 12 hikmetli olayı bu bölümde nakledilmektedir.

Birinci Hikmet: İlk olarak bir padişahın başından geçen olay anlatılmıştır. Nakledilen kıssada (hikaye), olayların içindeki hikmetin ne ve nasıl olacağını, Allah'tan başkasının bilemeyeceği, ecelden kaçılmayacağı vurgulanmak istenmiş, okuyucunun alacağı hisse aralara şiirler serpiştirilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Konu ile alakalı nesirler arasında üç kıt'a şiire yer vermiştir. Okuyucunun, anlatılan hikmetli kıssalardan hisse almasını isteyerek, hikmetin kavraması amaçlanmıştır. Hadise Bülbülistan'da şöyle anlatılmaktadır:

Padişahın biri ilim ehli birkaç kişiyi toplar onlara: "*Sizi niçin topladığımı biliyor musunuz? Bilmiyoruz*, derler. O: *Bu âlemde kaç sene ömrüm kaldığını bana haber vermeniz için sizi topladım*, der. Onlar: *Ey akıllıların seçilmişi ve ey faziletliler faziletlisinin seçkini eğer biz bu işi bilmiş olsaydık ilk önce kendi ömrümüzün uzun mu, kısa mı olduğunu kendimize haber verirdik*." Padişah der ki: *Eğer bana haber vermezseniz benim elimden sizin birkaçınız kurtuluş bulur*. Onların arasındakilerden birkaçı müneccimdi. Onlar: *Ey adaletli padişah ve ey devrinde mülkü geniş olan! Eğer kabul edersen, sizin durumunuz hakkında az bir şey haber verelim*. Padişah: *Verin, her ne derseniz kabul ederim*. Birkaç gün izin alırlar ve bildikleri yıldız ilmi gereğince derler ki: *Ey kendi sonunu düşünen padişah korkma! Doğrusunu Allah Teâlâ bilir, ama ilim gereğince senin yirmi sene ömrün var*. Padişah onlara: *Ondan sonra ömrüm son bulacak, ben hangi hastalıkla öleceğim? onu da haber verin*. Müneccimler: *Ölümünden bir sene önce seni bir akrep sokacak ve onun ağrısından ölecek, hiçbir ilaç çare olmayacak*. Padişah: *Hangi saatte?* Müneccimler: *Yılın ilk ayında ve cumartesi gününün yarısında*. Ve bu sözle tamamladılar. Padişah son yıl gelene kadar saydı. Vermiş oldukları vade günü de geldi. Padişah atı huzuruna getirtti, eyerini vurdular, ata bindi ve sarayın yakınında bir ırmak vardı. Ölümden kurtuluş bulmak için suyun içinde akrep yoktur diye o saatte atını suya sürdü. Nasıl olacak diye onu seyretmek için büyük küçük toplanmışlardı. At padişahın altında döndü ve bir nefes aldı. Akrep atın burnundan sıçradı ve padişahı soktu. Birkaç nefes alamadan padişah can verdi.

“Kıt’a

Ölüm davulunun sesi geldi, gelmekten niçin uzaksın,

Ya bu köyün çıkış yolunun olmadığını bilmiyorsun

Eğer Lokman geri gelse bile sana faydası olmayacak

Çünkü ecel zehirlemiş, çaresi bulunmayacak. [22/2]”

Mostari burada, ölümden kaçmanın mümkün olmadığını ve ölüme Lokman Hekim’in dahi çare bulamayacağını anlatmak istemiştir.

“Kıt’a

Çalışmakla ecelin elinden kim kurtulmuş ki sen kurtulasın

Eğer görüş ve tedbirden daha iyisini gördüysen,

Yoksa ta mahşer gününe kadar ne kuvvet kazandırır

Canına acı çektirmek yoklukta olmaz. [23/1]”

Yine burada, çalışmakla ,tedbirle ölümün elinden kurtuluşun olmadığı anlatılmak istenmiştir.

İkinci Hikmet: Cüzzam hastalaığına yakalanan meçhul bir adamın hikayesi eserin 24. sayfadan 27. sayfaya kadar nesirler arasında beş kıt’a [24/1; 24/2; 25/2; 25/3 ve 26/2], üç beyit [24/3; 25/1; 26/1] ve bir mesnevi [27/1] nazım şekilleriyle nakledilmiştir. Hikaye Bülbülistan’da şu şekilde nakledilmektedir:

“Adamın biri cüzzam hastalığına müptela oldu. Bütün saçları dökülüp, derisi çürüdü ve insanlıktan çıktı. Sonunda halk toplandı ve ona dediler ki: “*Bu şehirden çık. Çocuklarımız ve hanımlarımızsenin korkundan dışarı çıkamıyorlar.”* Bu sözü işitince feryat ve inleyişle Lokman’ın yanına gitti ve dedi ki: *Ey hikmet erbabının boyun eğdiği ve ey temiz ashabın seçilmiş insanı! Böyle bir zahmet bana ulaştı. Bana bir çare bağışla ve bir ilaç buyur*. Lokman dedi ki: *Ey derdi ve meşakkati saf olan ve ey zayıf ve fakir adam! Senin için ölmekten başka bir deva bilmiyorum. Çünkü öyle bir derde müptela olmuşsun ki ölümden başka bir ilacı kabul etmez*. Adam: *Ey akıllıların kaynağı ve ey tabiplerin seçilmişi! Niçin böyle diyorsun? Allah Teâlâ bu âlemde derdime derman olmayan hiçbir şey yaratmadı*. Lokman: *Ey feryâd-u figana müptela olmuş ve ey sakat kalmış hüzünlü adam! Evet, Allah Teâlâ her derde derman yaratmıştır, fakat benim ve senin elinde yok*. Bazen dağlarda, bezen çöllerde gezdi dolaştı. Her kim onu gördüyse kaçıyordu. Hiç kimse yanına yaklaşmıyordu ve birkaç gün bir şey yemedi. Onun için susamak ve acıkmak ikinci bir dert oldu. Nihayet o derdin esiri ve yardıma muhtaç,

ışıksız ve nasipsiz fakir, bir çobanın yanına vardı. Çoban onun derisinin ve etinin çürüdüğünü ve halk arasından çıkarıldığını görünce ona dedi ki: *Ey hasta adam! Allah için sürünün arasına gelme, bu koyunlar senden ürküyor. Eğer yiyecek ve içecek bir şey istiyorsan ben buraya bırakayım. Ben buradan gittikten sonra gel, ye*. Ona da razı oldu. Tüylerinin hepsi sararmış bir koyunu, ona niyetle yakaladı, onun için sağdı ve sütü bir taşın üzerine koydu. Dedi ki: *Ey büyük derdine çare arayan ve ey üzgün ve zayıf adam! Şimdi senin için süt sağdım, gel, iç*. Henüz süte ulaşmamıştı ki taşların arasından bir yılan çıktı ve o sütü içti. Ve kâsenin yanına çöreklendi. Bunun böyle olduğunu gören çaresiz adam kendi kendine şöyle dedi: *Ey nasipsiz adam! Bir yaprak dahi nasip edilmeyen bu diyardan senin için büyük bir işaret vardır*. O yırtıcı ve amansız yılan! Kusuncaya kadar kâsenin içinden hiçbir yere gitmedi. Ancak kusunca tekrar taşların arasına gitti. O üzüntülü adam da düşe kalka kâsenin yanına geldi. Gördü ki sütün ortasının rengi değişmiş ve güvercin rengini almış. Kendi kendine dedi ki: *Ölmem için zehirlenmiş sütü içmem dahi işarettir. Benim için ölmek yaşamaktan çok daha iyidir*. O kâseyi kaldırdı, o zehirli sütün hepsini içti ve kendinden geçti. Birkaç saat sonra aklı başına geldi. O zaman tekrar dedi ki: *Acaba ben zehirli kâseyi içmem sebebiyle mi hayatta kaldım? Herhangi bir eser kalmamış*. Ayağa kalktı, elini sıktı, derisi yerine gelmiş. Baktı derisinin altından yeni deri bitiyor ve öbür elini sıktı o da öyle. Derenin kenarına gitti vücudunu yıkadı. Derisindeki cüzzam hastalığı kayboldu, sağlığına kavuştu iyileşti. Sanki anasından yeni doğmuş gibi oldu. O şifa bulmuş adam ve hikmeti anlamış fakir! Tekrar kendi şehrine yöneldi ve Lokman'ın evinin kapısına geldi. Dedi ki: *Ey ilaç bilenlerin seçkini ve ey hikmet sahiplerinin boyun eğdiği! Bana; senin için ölmekten başka deva yok dememiş miydin? Beni ilaçtan umutsuz bıraktın*. Lokman dedi ki: *Ey Allah'ın acıdığı ve ey ihsan deryasında boğulmuş! Evet, her ne bana söylediysen ben sana onu söyledim. Senin ilacını senin hikmetinin gereğince söyleyeyim ondan sonra insafta bulun. Her şeyden evvel sarı tüylü bir koyun lazım ki hiç başka renkte tüyü olmasın ve o gün yedi yaşında olsun. Ben onu senin için nereden bulabilirim? Tut ki buldum ve sütünü sağdım, ya o gün tam yüz yaşına girmiş yılanı nereden bulayım? Benim yılan sürüm yok ki bu kaç yaşında, öbürü kaç yaşında nereden bileyim? Tut ki onu da buldum, nasıl yapayım da o sütü yılana içireyim ve bir saat sonra kusturayım? Sonra sen onu içesin ve çabucak iyi olasın. Ey hakşinas adam doğru söyle böyle bir işi Allah'tan başka kim yapabilir?* Adam dedi ki: *Ey saf ehlinin seçilmişi ve ey insaf*

ehlinin kaynağı! Her ne söylediysen aynen oldu. Ben de Allah'tan başkasının elinden gelmeyeceğini anladım. Beni görüp Allah Teâlâ'nın nasıl şifa verdiğini bilmen için mutluluğumdan geldim, dedi.

Mesnevi

Ben Allah'a hamdetmekle onun lütfundan,
Bir deva ele geçirdim
Meşakkat acısının darlığından kurtulup,
Gaffar Allah'ın cömertliği bana ferahlık verdi
Canımın istediği yakınlığın şahidiyim
Sıhhat tacından dolayı mutluyum
Cahillerin zulmünden bundan sonra benim için ne gam
Yezdan'ın yardımı benim sığınma yerim oldu. [27/1]

Mostari bu mesnevi türündeki şiirinde, yukarıda anlatılan hikaye ile bağlantı kurarak, Allah'a hamd etmekle hastalıklara çare bulunabilineceğini, Allah'ın Gaffar sıfatıyla ve cömertliği sayesinde sabırla her türlü zorluklardan selamete ulaşılabileceğini, O'na yakın olmakla sıhhatli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca cahillerin zulümlerinden dolayı üzülmediğini ve Allah'ın yardımının kendisini himaye ettiğini şiirle ifade etmektedir.

Üçüncü Hikmet: Lokman (a.s)'ın oğluna hikmet dolu dört nasihatı eserin 27. ve 28. sayfalarında nesirler arasında dört kıt'a [27/2; 28/1; 28/2; 28/3] şeklinde anlatılmıştır. Bu öğütler ise şunlardır:

"*Dört kişiyi, dört şeyi bilmeden tanıyamazsın.*

Birincisi: Sabırlı kişi musibet ve sıkıntı anında tanınır.

Kendisinin sabırlı olduğunu iddia eden kişiye "*Sabırlı"* denilemez. Bu bir iddiadan ibarettir. Ancak bu kişi iş başında veya belalara bulaştığı zaman sabrı ölçülebilir.

İkincisi: *Yumuşak huylu adam tanınamaz, ancak öfke ve acele zamanında tanınır*.

Bazı insanların görünüşleri sakin olabilir. Bunlar yumuşak huylu olarak görünüyor olabilirler. Bu tür insanların görünüşlerine aldanmamak lazımdır. Ancak öfkelendikleri ve işlerinin acele zamanlarında onlara bakarak değerlendirmek daha doğru olandır.

Üçüncüsü: Cesur insan, savaş ve mücadele yapmadıkça tanınamaz.

Her kim söz ile cesaretinden söz ederse , onun sözüne güven olmaz. Ancak savaş meydanında veya yaptığı işte cesareti görülür

Dördüncüsü: Sadakatli insan, işin düşmedikçe tanınamaz."[64]

"*Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz"*diye bir söz vardır.kişinin sadakati söz ile değil iş başındabelli olur.

Dördüncü Hikmet: Amcasının kızına aşık olan bir gencin hikayesinin konu edildiği dördüncü hikmet ise Bülbülistan'ın 28. sayfasından 30. sayfasına kadar nesirler arasında iki beyit [28/4; 29/1], bir kıt'a [29/2] ve bir nazm [30/1] kullanılarak ifade edilmiştir. Burada anlatılan aşk dünyevi aşktır. Eserde hikaye şöyle anlatılmaktadır.

Amcasının kızına aşık olan genç bir derviş vardı. Bu Gence amcası kızını vermez. Aşık genç bu dert ile hasta olur yatağa düşer. Annesi onu tedavi için bir filozofa götürür. Fevzi Mostari'nin ağzından genç şu şiiri söyler:

"Beyt

Örgülü saçının sevdasından perişan oldum, dermanım nedir?

Yüzünün hasretinin meşakkatinden yatağın esiri oldum. [28/4]"

Filozof ise ona şöyle karşılık verir:

"Beyt

Dert ve derman her ikisi de aşktır, sevgili onun hazık tabibidir

Merhem tedavisiyle aşk derdi iyi olmaz, onun devası başkadır [29/1]"

Mostari'nin ağzından filozof yukarıdaki şiirde, "*Aşk husunda dert de aşktan, onun dermanı da, her ikisi de aşk probleminden çıktığı için bu derdin çözümünün maşukta olduğunu, hazık tabib ise; rüyada görülen, manevi ve ruhsal hastalıkları tedavi eden doktordur. Böylece aşk derdinin tabibi hazıktır*" demek istiyor. Hikaye devam eder.

Bir müddet geçtikten sonra amcası amansız bir hastalığa düşer, nihayet ölür. Genç derviş de ayrılık hastalığından kurtulur ve amcasının kızıyla evlenir.İlk gece kıza dedi ki: : *Ey güzellerin seçilmişi ve ey gönül kapan güzel! Bak, Allah Teâlâ bize neler lütfetti. Seni bana ve beni sana bedava verdi. Bizim her şeyden önce yapacağımız en*

---

[64] Muhammed Fevzi Mostari, *Bülbülistan*, s.27-28.

güzel iş, yüce Allah'a şükretmektir. Çünkü, O, bizi hasretten kurtardı ve vuslata layık gördü. Kalk ona ibadet edelim. Her ikisi de kalktılar, gün doğuncaya kadar namaz kıldılar ve verilen nimete şükür ve hamdettiler. İkinci gün de aynısını yaptılar, üçüncü gün de. Bu minval üzere biraz zaman geçti. Bir gün âlim, filozof o adamı çaresiz ihtiyarlamış, sakalı ağarmış olarak gördü. Daha önce ilaç için bilgin filozofun yanına gelmişti. Filozof ilacı araştırıncaya kadar üzerinden yetmiş sene geçmişti. Ona dedi ki: *Sen bana ilaç almak için gelen genç değilsin*. "*Evet o'yum.*" dedi. *Ey sevda felaketine uğramış! Sonuçta sen çocuktun ve o çocuğun aşığı olan kıza ne oldu?* dedi. Adam: *Ey ilaç yapanların üstadı ve ey merhem verenlerin insaflısı! Bana sorduğun o kız benim nikâhım altında olalı yetmiş sene oldu, fakat hala Bâkîredir*, dedi. Filozof: *Ey sadakatli adam ve ey sır tutan yüce kişi! Niçin ona yaklaşmadın o senin helalindir?* dedi. Adam: *Ey dert ehline çare ulaştıran ve ey akıl sahiplerine yol, yöntem öğreten! Evet, ben biliyorum. Benim helâlimdir fakat yetmiş sene oldu geceleri onunla beraber Allah Teâlâ'ya şükrediyor, gündüzleri de oruç tutuyoruz. Ne zaman boş vaktim olsun ki yaklaşayım.*

Beşinci Hikmet: Eserin 31. ile 34. sayfalarında bir zahidin zinakâr bir kadına aşık oluşunu nesirler arasında dört kıt'a [31/1; 32/1; 33/2; 34/1] ve bir beyit [33/1] şeklinde hikaye edilerek anlatılmıştır. Bu hikmetli hikayede zahid gördüğü rüyayı aynen yaşamıştır. Bu aşk hikayesi de dünyevi bir aşktır.. Hikaye şu şekilde nakledilmiştir:

"Bir Zâhid, hanımının akrabalarından birinin çocuğu doğmuştu, doğumunu kutlamaya gitti ve beşiğin yanına oturdu ve uykusu ağır bastı nihayet uyudu, rüyasında bir kişi ona dedi ki: *Ey Hakk'a tapan Zâhid! Bu kız çocuk doksan kişiyle zina edecek ve seninle nikâhlanacak ve çok güzel bir yüzü olacak, sen de onu çok seveceksin ve bu kızcağızın ölümü akrep sokması olacak*. Zâhid uykudan uyandı ve kendi kendine dedi ki: *Ben bu kadını kabul edince doksan kişiyle zina eder ve benimle nikâhlanır. Eğer Zeliha kadar güzel de olsa ben onu kabul etmemeliyim. Bu olayların vücuda gelmemesi için benim için en güzel olan kızı beşikte kesmektir*. Sonunda öldürmeye niyet etti. Annesi bir şey için dışarı çıktı. O da fırsat buldu çabucak boğazını satırla kesti ve öldürdüğünü zannetti, evden çıktı ve kızın anne ve babasından korktuğundan dolayı oradan, şehirden kaçtı. Annesi geri döndü beşiğe baktı ve çocuğun öldüğünü görüp kan ciğerine hücum edince bağırarak dışarı

fırladı, komşularına haber verdi, komşuları toplandılar. Boğazı kesilmiş fakat damarları kesilmemişti. Bir cerrah getirdiler. Boğazını dikti, merhem sürdü. Sonuçta bu olaydan ölmedi, boynunda kıl gibi bir iz kaldı. On dört yaşına gelince zina etmeye başladı ve o şehirden onu sürdüler. Bir deniz kenarında yerleşti. Her kim ona yüz altın verdiyse doksan kişi oluncaya kadar onunla bir kere zina yaptı. Zâhid de o zamana kadar gurbetteydi. Bir gün kendi şehri aklına geldi. Bir gemiye binmeye karar verdi. Allah'ın takdiriyle zinakar kadının evini tuttuğu yer olan limana ulaştı. Zâhid gemiden indi. Kadının evinin etrafında dolaşırken onu gördü ve karasevdaya tutuldu. Zinakar kadının dul bir sırdaşı vardı. Dul kadın şeyhe şöyle cevap verdi: *Ey nefsin kötülüğüne esir düşmüş şeyh, o kadın bundan sonra kötülüklerden tövbe ederek saliha kadın olmuştur. Ona nikâh dışında haram yolla yaklaşılması mümkün değildir. Ona kavuşmak istersen nikâhına alman gerekir, yoksa yoluna devam et.* Bu hoş ve güzel sözü işiten Zâhid, şapkasını sevincinden havaya atarak sevindi. Sonunda nikâh yaptı ve konuştu, bir müddet geçti, bir gün boynunun altındaki kıl gibi ince yara izini gördü. Ona: *Ey salih kadın! Ne oldu da boynunda yara izi vardır?* diye sordu. Kadın: *Çocukluğumda beşiğimde uyurken annemin akrabalarından bir Zâhid gelmiş, annem bir şey için dışarıya çıkmış, kimse Zâhidin ben masumu keseceğini bilmiyormuş. Sonra Zâhid oradan kaçmış, annem içeri girince beni beşikte kesilmiş olarak görmüş, komşulara bağırarak haber vermiş, hepsi toplanmışlar ve bir cerrah getirmişler, meğer boynumun damarları kesilmemiş, cerrah bu izi dikmiş, Allah'a şükür olsun şimdi hayattayım.* Zâhid bu kadının beşikte kestiği o kız olduğunu anladı. Allah'ın takdirinden cehd-i gayretle çıkılmayacağını anladı. Zâhid dedi ki: *Ey saliha! Seni beşikte kesip, kaçan Zâhid benim*. Kadın: *Ey merhametsiz! Ben henüz yeni doğmuştum, sana ben ne düşmanlık ettim ki bana böyle yaptın?* Zâhid: *Ey saliha! Bana rüyada dediler ki; bu kız doksan kişiyle zina edecek, daha sonra seninle nikâhlanacak ve sen onu çok seveceksin. Onun ölümü de akrep ısırmasından olacak. Doksan kişiyle zina etmen, sonra benimle nikâhlanman bana zor geldi seni öldürme düşmanlığım bundan başladı.* Günden güne kadına muhabbeti çoğaldı. Akrep sokmasından korktuğundan, kadını akrep ısırmaya fırsat bulamasın diye yontulmuş taştan bir kale yaptırdı. Gece gündüz bu akrebin ısırması zararından kadın kurtulsun diye onu koruma düşüncesindeydi. Bu dahi gulyabani nişanıdır (düşüncesi) ki yoksa korurdu

ve ölüm temizliğinden onu kurtardı. Günlerden bir gün pencereden bir akrep içeriye düştü ve her ikisi de akrebi gördüler, ayağa fırladılar, akrep de kadının boynundan ısırdı birkaç nefes çıkmadı, öldü."

Altıncı Hikmet: Basra şehrinde zinakâr bir kadının bir zahidle aralarında geçen aşk hikayesi sonucunda kadının tövbe edip salihâ bir kadın oluşu anlatılmaktadır. Bu hikmet örneği eserin 35. sayfasından 38. sayfasına kadar nesirler arasında dört kıt'a [35/1; 36/1; 36/2; 38/1] nazım şekli ile anlatılmıştır. Hikaye şöyle anlatılmıştır:

Basra'da zinakar bir kadın zuhur etti. Kaç defa kızdılar ve şehirden sürdüler, bu haram işten ayrılmadı. Zahidin biri onun evinin yanından geçiyordu. Güzel kadına bir bakış attı. Kalbine fitne düştü. Bu tutkunlukla aklı başından gitti ve oracıkta bayıldı. Onu içeri aldılar. Ayılınca dedi ki: *Bir defacık o kadının yanına otursam, o gönül aldatıcı cemalini seyretsem ve yanağının gül bahçesinden birkaç gül toplasam*. Nihayet her neyi varsa hepsini satıp, kadının önüne döktü. Kadın zahide özel bir yer gösterip aynı yere oturdular. Birbirleriyle naz ve işve yaptılar. O an zahidin aklına bu işin hatalı bir iş olduğu, itikadına göre de yanlış bir iş yaptığı aklına düştü. Pişman olarak ayağa kaltı: *" Ben bu işi yapmaktan Allah'a sığınırım,bütün malım mülküm de senin olsun*" diyerek oradan uzaklaştı. Zinakar kadın bu durumu görünce kendi haline bakıp üzülmeye başladı. Ve dedi ki: "*O zahid ömründe bir kez zinaya niyet etti fakat, yapmadı. Allah'ın azabından korktu ve nasıl titrediğini gördüm. Senin ömrünün tamamı bu şekilde geçti, sonunda ne yapacaksın?"* Böylece zahid kadına hidayet rehberi oldu. Candan, gönülden tevbe edip, saliha bir kadın oldu. Bütün malını satıp zahidin peşine düştü. Fakat zahidin öldüğü haberini aldı ve çok üzüldü. Sonunda zahidin fakir kardeşiyle nikahlandı. Her biri zühd ve verada eşi benzeri olmayan yedi çocuk dünyaya getirdiler.

Yedinci Hikmet: İmam Gazali'ye sorulan bir soru ve Gazali'nin bu soruya verdiği hikmetli cevabı eserin 39. sayfasında nesirden sonra bir beyit [39/1] kullanılarak nakledilmiştir. Eserde Fevzi Mostari, İmam-ı Gazali'ye sorulan soru ve cevabı hikmetli bir örnekle şöyle anlatmaktadır:

İmam-ı **Gazali'**ye sordular: *Ey sual ehlinin kalplerini temizleyen ve ey hal ve söz remizlerinin keşfedeni! Halk neden iki sınıftır. Sınıfın biri alçak dünyaya talep ve rağbet eder ve diğeri, bu dünyaya sahip olmak ve rağbet etmek istemez*. Dedi ki: *Eğer siz helva yoğuranı, helvayı pişirme esnasında onun içine tükürdüğünü*

görseniz, o tükürük karışmış helvayı yer misiniz, yoksa yemez misiniz? Dediler ki: *Hayır*. Dedi: *Eğer o helvanın içine tükürüldüğünden haberi olmayan birilerine götürseler acaba onlar yerler mi, yemezler mi?* Dediler ki: *Evet, on parmaklarıyla beraber yerler*. *Aynen helva tatlıdır* dedi: *Dünya da aynı öyledir, dünyaya vâkıf olan ona murdarlık karıştığını bilir ve ona rağbet etmez. Dünyanın pislikle yoğrulmuş yaratılışını bilmeyen kişi, onu içine tükürülmüş helva gibi yer*.

Beyt

Kudretli kartal ne zaman leşe rağbet edip istifade eder,

Çünkü alçak akbabanın âdetinin leş yemek olduğunu bilirsin. [39/1]

Mostari, bu beyitte, dünyayı leşe ve dünyaya rağbet etmeyen insanları kudretli kartala benzetmiştir. Leş yemeyi adet haline getiren akbabaları da, dünyaya rağbet eden alçak insanlar olduğunu anlatmak istemiştir.

Sekizinci Hikmet: Şibli'ye toplumda kaç çeşit halkın var olduğu suali üzerine Şibli halkın dört çeşit olduğu cevabını vermiştir. Her bir hikmetli cevap eserin 39. sayfasında nesirler arasında üç beyit [39/2; 39/3; 39/4] ve bir kıt'a [39/5] ile anlatılmıştır. Şibli'nin sorulan suale verdiği cevaplar ise şunlardır:

Şibli'ye halkın kaç sınıf olduğunu sordular.

Dedi ki: *Dört sınıf üzerinedir*. Dediler: *Kimlerdir?*

Dedi: *Birinci sınıf, bildiklerini bilenlerdir. Onlar âlimlerdir. Onlara tabi olunuz ve onlardan uzak olmayınız.* Sonra her iki âlemin hocası (Hz. Muhammed) buyurdu ki: Hadis: "***el-Ulemâi emnâu'r-rusûl alâ ibâdillâhi Teâlâ***." (Âlimler Allah'ın kulları üzerine peygamberlerin varisleridir.)[65]

Beyt

Âlimler yaratıcının kulları üzerine,

Sayısız faziletle rehber oldular [39/2]

İkinci sınıf: Onlar bilenlerdir, bildiklerini bilmezler. Onlar uyuyanlardır, uyandırınız.

---

[65] العلماء أمناء الرسل على عباد الله, Muttakî el-Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l- Akvâl ve'l- Efâ'l,* Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405/1985, X/204, No: 29083

Beyt

Kendileri âlim sayılan niceleri,

Cahillerin bildiklerini bilmezler. [39/3]

Üçüncü sınıf: Onlar bilmeyenlerdir. Bilmediklerini bilirler. Onlar öğrencidirler. Öğretiniz ve ilim öğrenmeye teşvik ediniz."

Beyt

Cahiller körler gibidirler âlim onun asasını yeder,

Peşinden, onun çektiği yere giderler bilmezler. [39/4]

Dördüncü sınıf: Onlar bilmeyenlerdir. Bilmediklerini de bilmezler onlar kızıl cahillerdir. Onlardan uzak durunuz.

Kıt'a

Kendini düşünen nice cahiller,

Fazilet ve marifette kendilerini biricik âlim zannederler

Fakat fazilet erbabının meclisinde,

Ayaklarından bakışlarını kaldıramazlar. [39/5]

Dokuzuncu Hikmet: Eserin 40. sayfasında ise Şu'ba (k.s) isimli bir fakihin hikmetli sözleri nesirden sonra bir kıt'a [40/1] ile izah edilmiştir. Eserde Şu'ba'nın hikmetli sözleri geçmektedir. Burada sorulan sorunun ne olduğu bilinmemektedir. Anlatılmak istenen, Şu'ba fıkıh alimi olduğu için halk onun fıkıh hususunda sorulan her soruya cevap verebileceğini düşünmektedirler. Ama Şu'ba sorulan soru her neyse bilmemektedir. Eserde hikmet şöyle anlatılmaktadır:

Şu'ba'ya bir mesele sordular: *Bilmiyorum*, dedi. *Bilginler ve nüktedanlardan utanmıyor musun ki bilmiyorum, diyorsun. Hâlbuki sen Irak'ın en fakihisin*. dediler. Dedi ki: *Melekler neden utanmadılar ve "Rabbimiz sen münezzehsin bize verdiğin ilim dışında ilmimiz yoktur" dediler. Ben bilmesem ne fark eder*. (Bakara, 32. Ayet)

Hikmette anlatılmak istenen: Melekler dahi "bilmiyoruz" demekten utanmadıkları halde, ben kimim ki "bilmiyorum" demekten utanayım" demek istiyor.

Kıt'a

Öncekilerin ve sonrakilerin elde ettiği ilimler bir damladan azdır

O sonu olmayan uçsuz bucaksız bir denizdendir

Âlemde aşağıda ve yukarıda sayılan her şey,

Her şey Yezdan'ın ilminin yanında kendi özrünü ister. [40/1]

Mostari de bu şiirle: Bütün insanlığın elde ettiği ilmin Allah'ın ilmine göre bir damla mesabesinde olduğunu, Yezdan'ın (Allah) ilminin uçsuz bucaksız bir deniz olduğunu izah etmeye çalışmıştır.

Onuncu Hikmet: Eserin 40. Sayfasında anlatılan hikmetin konusu, Hindistan kisrasının ebedilik arayışıyla ilgilidir. Ayrıca cahiller ve cehalet, alimler ve ilim konularını da ihtiva etmektedir. Nesirden sonra bir kıt'a [40/2] ile anlatılmaktadır.

Kisra (Hind padişahı), Hindistan dağlarında bir ağacın meyvesi ölüleri diriltir, diye bazı Hindistan kitaplarında yazıldığını buldu. Bütün vezirler, hekimler ve âlimler toplandılar. Onlara sordu, kimse cevap veremedi. Hepsi utanarak boyun büktüler. Nihayet tecrübeli ve akıllı bir adam buldular. O adamı meyveleri denemesi için Hindistan'a gönderdiler. Bu iş için de bir sene vade koydular. Adam Hindistan'a gitti. Bir sene dağlarda dolaştı. Her yaprak ve meyveyi tecrübe etti. Ölüyü dirilten öyle bir meyve bulamadı. Geriye döndü. Bu sözün bir temsil olduğunu anladı. Hindistan âlimlerinin en büyüğüne *bu söz neyi kastediyor?* diye sordu. *Bu bir temsildir,* diye cevap verdi. Hindistan âlimleri: *Dağdan muradın âlimler olduğunu, meyveden muradın onların ilimleri olduğunu, ölülerden muradın da âlimlerin ilmiyle dirilen cahillerin kalpleri olduğunu söylerler*. dedi. Adam saraya geri döndü. Bu temsilin mesajının ne olduğunu sarayın hekimlerine tamamıyla açıkladı. Hekimler bu açıklamaya *Ne güzel. Aferin!* dediler ve şu şiiri söylediler:

Kıt'a

Eğer ölümsüzlük suyu ararsan ilim ve marifet ırmağından,

Her an kendisinde ebedi hayatın bulunduğu bir damlayı içersin.

Ona irşad ehli vasıtasıyla ulaşır, cehaletin karanlığından kurtulur,

Hızır'a yakınlaşır yola yeniden koyulursun. [40/2] Fevzi Mostari bu şiirinde: yukarıdaki hikayede anlatıldığı gibi, ebediliğin dağlarda bir ağacın meyveleri olmayıp, alimlerin gönüllerindeki ilimler olduğunu, sonsuz hayat aranırsa bunun ilim ve marifet olduğunu söyler. İlme muttali olanların her an ebedi hayatın damlalarını içeceğini, bu ilimlere de irşad ehli vasıtasıyla ulaşılacağını, cehalet karanlığından kurtulacağını,

Hızır'a yakın olup yola devam edeceğini söyler. Burada Hızır'a yakın olmak , yine ebediliğe yakın olmak anlamı kasdedilmektedir.[66]

On Birinci Hikmet: Eserin 41. sayfasında İsrailoğullarından seksen sandık kitap toplayan bir adam hakkında zamanın peygamberine Allah'ın vahyi, nesirler arasında iki kıt'a [41/1; 41/3] ve bir beyit [41/2] şeklinde hikâye edilmiştir. Anlatılan bu üç vahiy şöyledir:

Allah zamanın peygamberine dedi ki: *O hekime söyle, artık bundan sonra birkaç kitap daha toplarsa şu üç şeyi yapmadıkça fayda bulamaz.* Kitap toplamak bir marifet değildir. Topladığı kitaplarla insanları aldatabilir, insanların üzerinde psikolojik baskı da kurabilir. Amaç kitap çokluğu değil, esas olan kitaplarda yazılı iyi olanlarının hayata geçirilmesidir.

*Birincisi**;** dünya sevgisini kalbinden çıkarmaktır.* Buna her iki dünyanın efendisinin hadisi şüphesiz delildir: (Kâle aleyhisselam; Ed-dünya sicnü'l-mü'mini ve'l-kabru hısnuhû ve'l- cennetü me'vahû ve'd-dünya cennetü'l-kâfiri ve'l-kabru sicnühû ve'n-nâru me'vahû) "*Dünya mü'minin hapishanesidir. Kabri ise onun kalesi ve barınacağı cennetidir. Dünya kâfirlerin cenneti, kabir ise onların hapishanesi ve cehennem barınacakları yerdir*."

*İkincisi**;** zalim padişahlarla sohbet etmektir.* Onlar âlimlerin arkadaşlarıdır. Bunlar doğru yolda değildirler. Şu hadisi de padişahlar padişahı kâb-ı kavseyn'in (iki yay uzaklığı kadar olan) delilidir: (Kâle aleyhisselam; el-'ulemâu ebnâü'r-rusuli 'alâ 'ıbâdillâhi Teâlâ mâ lem yuhâlitu's-sultâne ve lâ yedhulû fid-dünyâ fekad hânur-Rusul fe'tezilûhüm ve ahizerûhum) Efendimiz aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Âlimler Peygamberlerin Allah'ın kulları üzerindeki oğullarıdırlar sultanlarla iç içe olmadıkları müddetçe. Dünyaya da karışmazlar. Eğer karışırlarsa peygamberlere ihanet etmişlerdir. Onlardan uzak durunuz ve uyarınız*."

Üçüncüsü; *yalan söz söyleyen kimsedir*. Bunlar mü'minlerin mesleği olmayan, aksine cehennem ehlinin işi olan, gönül kırmak ve yalan söylemektir. Bunu da şeref alameti olan Ebu'l Kasım şüphesiz bir delille söylemiştir: (Kâle aleyhisselam;

---

[66] Bazı ayet ve hadislerde de ilmin ve alimin önemi şu şekilde belirtilmiştir: 1- وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْماً ("Rabbim! İlmimi arttır" de), Taha, 20/114, قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ (De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!" Doğrusu ancak akıl iz'an sahipleri bunu anlar.) Zümer, 39/9; مَنْ يُرِدْ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ (Allah kimin hakkında hayır dilerse onu dinde anlayış sahibi kılar.) Buharî, İlim, 10, No: 71; Müslim, Zekat, 33, No: 1037.

‘Aleyküm bis-sıdkı fe innehû bâbun min’el-bâbil cenneti ve iyyâkûm ve’l-kizbi fe innehû babûn min ebvâbin-nâri.) Efendimiz şöyle buyurmuştur: “*Doğruluk üzere olunuz, çünkü doğruluk cennetin kapılarından bir kapıdır. Yalandan sakınınız, çünkü yalan cehennem kapılarından bir kapıdır*.”

On İkinci Hikmet: Padişahlarla oturmanın kibri artıracağı, dervişlerle oturmanın ise şükrü artırıp, Allah rızasını kazanacağı bir hikmet olarak eserin 42. sayfasında nesirden sonra bir kıt’a [42/1] ile nazm edilerek anlatılmıştır. Bu hikmet eserde kısaca şöyle geçmektedir:

Her kim padişahlarla otururşa onun kibri artar ve her kim dervişlerle oturup kalkarsa şükrü ve Allah’tan razı oluşu çoğalır.[67]

Kıt’a

Padişaha yaklaşınca tevazu elden gider,
Onda kibir ve kararmış bir kalpten başka bir şey kalmaz
Fakat her nefeste dervişlere yakın durmada,
Şükür ve razı oluş, kalpte çoğalır. (42/1)

Mostari, yukarıdaki hikmeti açıklamak üzere yazdığı bu şiirde, padişahlar devletin en yüksek mevkisinde olmaları nedeniyle, onlarla oturup kalkanlara da gurur ve kibre kapılabilirler. Çünkü insanın yaratılışı zayıftır. Şeytan her an tayakkuzdadır. İnsanı aldatmak, kibir gibi bir tuzağa düşürme amacı daima onda mevcuttur. İnsanoğlu kendisinden daha büyüklerle aynı mekanı paylaştığı zaman, aynı payeleri de paylaştığını zanneder, yanılır, tevazuyu kaybeder. Bunun tam tersi insan, tevazu ehli insanlarla oturup kalkması alçak gönüllülük duygusunu artırır.

---

[67] Kibirle ilgili ayetler: 1- وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (Meleklere, "Âdem’e secde edin" dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.) Bakara, 2/34, وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَٓا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (Âyetlerimizi asılsız sayan ve büyüklenip onlardan yüz çevirenlere gelince, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.) A’raf, 7/36; hadisler, 1- لا يدخل النار أحد في قلبه مثقال حبة خردل من إيمان ولا يدخل الجنة أحد في قلبه مثقال حبة خردل من كبرياء "Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan hiç bir kimse cehenneme girmez; kalbinde hardal tanesi kadar tekebbür bulunan hiç bir kimse de cennete giremez" Müslim, İman, 39, No: 148.

2.1.3. Üçüncü Huld: İhlaslar

Sözlükte "arınmak, saflaşmak, kurtulmak" mânasındaki hulus/halas kökünden türetilmiş olup "bir şeyi, içine karışmış ve değerini düşürmüş olan başka şeylerden temizleyip arındırmak, saflaştırmak" anlamına gelen ihlas kelimesi, terim olarak "ibadet ve iyilikleri riyadan ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Allah için yapmak" demektir. İslâmî literatürde ihlâs daha geniş olarak şirk ve riyadan, bâtıl inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından ve genel mânada gösteriş arzusundan kalbi temizlemeyi, her türlü hayırlı faaliyete iyi niyetle yönelmeyi ve her durumda yalnızca Allah'ın rızâsını gözetmeyi ifade eder. Fudayl b. İyâz'a, "İnsanların hatırı için ameli terketmek riya, onları memnun etmek için amel etmek şirk, bu iki durumdan kurtulmak ihlâstır" şeklinde bir söz isnat edilmekle birlikte riya genellikle "sırf Allah rızâsı için yapılması gereken amele gösteriş katmak" anlamında kullanılır.

Kur'ân-ı Kerîm'de hulûs kökünden çeşitli kelimeler hem sözlük hem terim anlamında yer almaktadır. On yerde geçen "muhlisîne lehü'd-dîn" ifadesindeki ihlâs kavramı "yalnızca Allah'a yönelip O'na kulluk etme, O'na güvenip O'ndan dilekte bulunma, sadece Allah'ın dinini tanıyıp din konusunda kendini Allah'a adama, tevhid inancının saflığını bâtıl itikadlarla zedelemekten sakınma, saf dindarlık" şeklinde hem şirke hem riyaya zıt bir anlam taşır. Yine Kur'an'daki "ibâdullāhi'l-muhlasîn" ifadesi, "Allah'ın yardımına mazhar olup hâlis dindarlığa ve hidayete ulaştırılmış kullar" mânasına gelmektedir. Fahreddin er-Râzî, bu ifadenin geçtiği Hicr sûresinin 40. âyetini açıklarken ihlâsın "bir şeyi karışımdan temizleyip saf hale getirmek" şeklindeki sözlük anlamını hatırlattıktan sonra insanın bir ameli ya sırf Allah için ya da Allah'tan başka biri için veya her iki amacı birlikte gözeterek yapacağını, sonuncu durumda ya Allah rızâsını veya başkasını memnun etmeyi öne alacağını belirtmekte, bunlardan sadece birinci amelin makbul olduğunu, ameline gösteriş karıştırmakla birlikte Allah rızâsını önde tutanların da ihlâslı kimselerden sayılmasının umulduğunu söylemektedir. Âyetlerde bildirildiğine göre şeytan ihlâslı kişilere zarar veremeyeceğini itiraf etmiştir (el-Hicr 15/40; Sâd 38/83). Bu sebeple Kur'an'da ihlâs peygamberlerin başlıca niteliklerinden sayılmıştır. (Yûsuf 12/24; Meryem 19/51; Sâd 38/45-46). Ayrıca Kur'ân-

ı Kerîm'in 112. sûresine dinin temel ilkesi olan tevhidi en hâlis, en güzel şekilde dile getirdiği için İhlâs adı verilmiştir.[68]

Mostari, kendisini bahçevan olarak görür. Bahçevan, bahçeyi sulayan, belleyen budayan ve gübresini veren, kısaca bir bahçenin her türlü ihtiyacını karşılayan kişidir. Bülbülistan kitabını, bülbüllerin, uçuştuğu, rengarenk güllerin yetiştiği bir gül bahçesi mekanı olarak, şiirlerini bülbüllerin teraneleri ve ötüşleri, kendisini de bu gül bahçesinin bahçevanı olarak görmektedir.

Fevzi Mostari, kendisini akıl ve kalem ehli, feraset sahibi bir bahçevan olarak ifade ettikten sonra kitabını okuyanlar ibret alsınlar diye ihlaslı ve sadakatli bülbüllerin nameleriyle uğursuz zikirleri uzaklaştırması için ihlas ve hidayet bahçesinin kapısını açtığını söylemektedir. O, bu huldde ise din ve tasavvuf büyükleirnin ihlas ile ilgili düşüncelerine yer vermiştir.[69] İhlasla ilgili nesirler ve nazımlardan oluşan bu bölüm eserin 42. sayfasından başlar ve 52. sayfada son bulmakta ve toplamda 10 sayfadan oluşmaktadır. Fevzi Mostari, ihlasın anlamı ve önemi ile ilgili 7 tane hikaye naklerder.

Birinci İhlas: Bu bölümde ihlasla ilgili olarak ilk olarak Osman Nesefî'nin(k.s) başından geçen bir olayı anlatmıştır. Buna göre Osman Nesefi(k.s) bir vaazı esnasında camaatten borç para istemiş ve Ebu Ömer adlı bir şahıs ona borç vererek kimseye söylememesini istemiştir. Osman Nesefi'nin ise bunu halka söylemesi üzerine Ebu Ömer(k.s) verdiği borç parayı "*babamdan çaldım*" diyerek yalan söyleyip, geri istemiştir. Çünkü halkın bu borç para verme hadisesini duyması üzerine Ebu Ömer: "*Bu bir riya olur ve ihlasım bozulur*" düşüncesiyle geri istemiştir. Anlatılan olayda riyanın ihlası bozuduğu belirtilmiş ve ihlası olmayan her işi Allah'ın kabul etmeyeceği

---

[68] Süleyman Ateş, "İhlas", *DİA*, c.XXI, TDV Yay., İstanbul, 2000, s.535.

[69] İhlasla ilgili ayetler: لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ (Onların ne etleri Allah'a ulaşır ne de kanları; O'na ulaşacak olan sadece sizin takvânızdır. İşte Allah onları sizin istifadenize verdi ki size doğru yolu göstermesinden ötürü O'nu tâzimle anasınız. İyilik yolunu tutanları müjdele!) Hac, 22/37, وَمَا اُمِرُّوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ (Halbuki onlara, Allah'a kulluk etmeleri, Hanîfler olarak O'na yürekten inanıp boyun eğmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emredilmişti. Doğru din de işte budur.) Beyyine, 98/5, Hadisler, "Yapılan işler niyetlere göre değerlenir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır. Kimin niyeti Allah'a ve Resûlü'ne varmak, onlara hicret etmekse, eline geçecek sevap da Allah'a ve Resûlü'ne hicret sevabıdır. Kim de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına kavuşmak için yola çıkmışsa, onun hicreti de hicret ettiği şeye göre değerlenir." Buhârî, Bed'ü'l-vahy 1, Îmân 41.

vurgulanmak istenmiştir. Riya Allah tararfından da uygun görülmeyen bir davranıştır.[70] Bu hikaye eserin 43-45. sayfalarında nesirler arasında iki kıt'a [43/1; 45/1] şeklinde anlatılmıştır.

"Kıt'a

Birisine verince sana şükran duyar,

Fakat Allah'tan başkası onun niyetini bilmez.

Başkası aferin, desin diye iş yapanı,

Allah iyiler meclisinden sürer, kovar. [43/1]"

Bu şiirde Mostari ihlasla ilgili olarak şunu anlatmak istemiştir.: "Birine karşılık beklemeyerek bir hediye verildiğinde, hediyeyi alan kişi verene minnet ve şükran duygularını bildirir. Fakat hediyeyi veren kişi hangi niyetle verdiğini Allah'tan başkası bilmez. Başkaları görsün "*bana aferin ne kadar da cömert bir insan desinler*" diye veya her ne olursa olsun, Allah rızasından başka bir sebeple verdiyse, ahiret gününde Allah bu riyasından dolayı onu iyiler meclisinden sürer, kovar"

İkinci İhlas: Eserin 46. sayfasında ise ihlasla ilgili olarak Şakik b. İbrahim (Şakik-i Belhi) (k.s) ile bir adam arasında geçen olay nesirden sonra bir kıt'a [46/1] ile şöyle anlatılmaktadır. Adamın biri, **Şakik b. İbrahim**'in(k.s) yanına geldi, dedi ki: "*Ey temiz arkadaşların büyüğü ve ey tertemiz orduların komutanı! Halk beni salihlerden zannediyor ve salih kullardan sayıyor. Muhlisler cümlesinden olduğumu veya olmadığımı nasıl bileyim?* Şakik dedi ki: *Git, kendi sırlarını muhlislere anlat, eğer beğenirlerse, bil ki muhlislerdensin. Bir de dünya lezzetlerini kalbine arz et, eğer reddederse bil ki muhlislerdesin. Eğer kabul ederse, riyakârlar cümlesinden olduğunu bil. Bir de ölümü bedenine sor. Eğer kabul ederse, bil ki muhlisler cümlesindensin ve eğer kabul etmezse riyakârlar cümlesinden olduğunu bil, ihlaslılar cümlesinden değilsin.*"

---

[70] Riya ile ilgili ayetler, وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِيناً فَسَاءَ قَرِيناً (Ve bunlar Allah'a ve âhiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarfedenlerdir. Bir kimsenin arkadaşı şeytan olursa o ne kötü bir arkadaştır!) Nisa, 4/38, وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَراً وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ (İnsanları Allah yolundan engellemek üzere taşkınlık ve gösteriş yaparak yurtlarından (savaşa) çıkıp gelenler gibi olmayın; Allah onların yaptıklarını kuşatmıştır.) Enfal, 8/47.

Kıt'a

Muhlis adam dünya lezzetlerinden bir arzuya kapılırsa,

Ondan fesahat (güzel konuşma) kokusu gelir.

Eğer altının varsa, ihlası yaratılışına arz et,

Muhakkikler (sarraflar, mihenk taşına vuranlar) tabirlerini Haniflerin amellerinden bilirler. [46/1]

Bu şiirde Mostari: "Muhlis, yani ihlas sahibi, yaptığı her işte, Allah'ın kendisini görüyor olarak kabul eden kişi dünyaya aldanırsa, ki bunlar; kibir, mal, makam, riyaset, ebedilik duygusu vb. O kişinin konuşmaları süslü, belagatlı ve güzel konuşma çabasında olur. Yine o kimsenin altını, parası, dünya malı, variyatı varsa, ihlaslı olup olmadığını fıtratına sorsun. Çünkü fıtrat yalan söylemez. Muhakkikler, (tahkikat ehli, sarraflara benzetilmiştir) yorumlarını yaparken Hanif dinine mensup olan mertebece kendilerinden daha çok tahkik ehli (araştırmacı) olanların yaptığı işlere bakıp, onların rehberliğinde yorum yaparak kimin ne amacının olduğunu anlarlar." demek istiyor.

Üçüncü İhlas: Hamid el-Keffaf ihlas hakkında Allah birini helak etmek isterse onu üç hasletle sonuçlandırır demiştir. Bu üç haslet eserin 46. sayfasında üç kıt'a [46/2; 46/3; 46/4] ile anlatılmıştır. İhlas konusunu üç madde ve üç şiirle burada şu şekilde anlatılmıştır:

Bu üç haslet şunlardır:

Birincisi; Ona ilim verir ve amelden mahrum eder.

"Kıt'a

Her kim ilimle beraber amel etmezse,

Bahçelerdeki meyvesiz söğüt ağacı gibidir.

Sonunda nacak darbesini yer.

Cehennem onun karar yeri olur [46/2]"

İlmiyle amel etmeyen kişiyi, meyve vermeyen söğüt ağacına benzetmiştir. Öbür aleme gittiğinde, cehennem o kişinin daimi kalacağı mekanı olur.

İkincisi; İyilerin sohbetini ona nasip eder, iyi insanları tanımaktan mahrum eder.

"Kıt'a

Her kim iyilere hürmet etmezse,

Ona iki alemde de hürmet edilmez.

Bir zaman her ne kadar yürüyüşü keklik gibiyse de,

Sonunda gamların tuzağına düşer. [46/3]"

Her kim, Allah dostu olan iyi kimselere hürmet etmezse, bu dünyada da ve ahirette de ona hürmet edilmez. Dünya hayatında her ne kadar birazcık neşelense, kibirlenerek yürüse de gün gelir bu halden Allah onu düşürür, belalara düçar eder.

Üçüncüsü; İtaat ve ibadeti nasip eder, gösterir ve ihlastan mahrum eder."

Kıt'a

Eğer amelde hakkıyla ihlasın yoksa,

Sakın! Azaptan başka bir şey görmeyeceksin.

Taparken sakın ey hanif (dininden olan),

Ameller altın gibidir, riya kezzab gibidir. [46/4]

Kişi, yaptığı tüm işlerde ihlassız, samimiyetten yoksun ve riya karıştırıyorsa, mahşer gününde o kişinin azapdan başka birşey görmeyeceği uyarılmaktadır. Yine hanif (İbrahim peygamberin dininden) olan kişiye seslenerek, amellerin altın gibi kıymetli olup, riyanın, ikiyüzlülüğün kezzap gibi amelleri eriteceği anlatılmıştır.

Dördüncü İhlas: Din büyüklerinden olan Cüneyd b. Muhammed'in(k.s) Mekke'de iken parasız kalıp bir berber ile olan hikayesi, ihlaslı kimseler ile riyakar kimselerin özellikleri Bülbülistan'ın 47-49. sayfalarında nesirler arasında beş kıt'a [47/1; 47/2; 48/1; 49/1; 49/2] şiirler verilerek anlatılmıştır. Cüneyd-i Bağdadi (k.s) başından geçen hikayeyi şöyle anlatır:

Bir gün Cüneyd'e sordular: "*kimi daha ihlaslı gördün?"* dedi ki: *Bundan birkaç sene önce Mekke'deydim. Elim çok daraldı. Öyle ki bir tengem (para birimi) dahi yoktu. Başımdaki saçımın uzunluğu baş ağrısı meydana getirdi. Çaresizlikten pazarda dolaşıyordum. Bir berber gördüm. Dükkanında insanları tıraş ediyordu. Feraset hikmetiyle ona baktım. Hayır ehli olduğunu anladım. Yanına gittim* ve dedim ki: *Saçım uzadı, aç ve fakirlerdenim. Param yok. Onun önünde bir zengin vardı*, dedi ki: *Ey zengin sen biraz sabret senin işini görmek dünya içindir, bu adamın işini görmek Allah Teâlâ içindir*. Beni, zenginin yerine oturttu ve tıraş etti. Birkaç altının içinde sarılı olduğu bir kâğıdı bana verdi ve dedi ki: *Bunu al ve harca*. Altını aldım, uzaklaştım ve kendi kendime dedim ki: *Önce Allah'ın bana verdiği şeyi ben de ona verdim*. Mescidin kapısına vardığımda beni arayan bir dostum bana: "*Ey Cüneyd seher vaktinden beri seni arıyorum, neredesin?"* dedi.*"Hayırdır"* dedim. "*Bu kese, Basra'dan sana gelmiştir*

*al."*ben de aldım. Baktım tam yüz sikke ve mutlu oldum. Kalktım ve berberin koltuğuna geldim, dedim ki: *Esselamu aleyke ey ikram sahibi!* dedi: *Ve aleykesselam, ihtiyacın mı var?* dedim: *Evet.* O keseyi ona verdim, dedi: *Bu nedir?* Ben: *Her an elime ilk geçen şeyi sana vereceğime Allah'a söz vermiştim. Şimdi ilk olarak bu geçti, al*. Dedi ki: *Ellâ testehî min'ed-deyyân yevmi'd-dîn*. *Yani padişahın mahşerinden utanma. Bana söylemedin mi ki Allah için saçımı tıraş et diye!* Dedim: *Evet*. Dedi: *Pekâlâ şimdi ücretini al diye hangi yüzle söylüyorsun. Allah için ücretini ödemeden bir iş yapan kimi gördün.* Ve o keseyi atıp dedi ki: *Allah bilir ki sen ihlaslılar cümlesinden değilsin. Eğer onların cümlesinden olsaydın beni böyle rezil etmezdin. Allah için yapmış olduğum o işin parasını ödeyeyim. Mahşer gününe hangi şekilde giderim.* Ben ona şaşırdım ve kendi gönlüme dedim ki: *Ey hevasına uyan! gördün ki ihlaslı adam böyledir ve Allah Teâlâ'nın rızasını arayan nasıl olur?*

Beşinci İhlas: Her işin ihlasla yapılması gerektiği, ihlassız yapılan bütün işlerin ise sonuca ulaşmayacağı ifade edilmiştir. Bu hikaye eserin 49-50. sayfalarında nesirden sonra bir şiir [50/1] ile anlatılmıştır. İhlasla ilgili olarak bu hikaye şu şekide anlatılmıştır:

İsrailoğullarından bir kavimin şeytanın aldatmasıyla büyük bir ağaça tapmasından ve müslümanlardan bir kimsenin Allah için bu ağaçı kesmek istemesinden bahsedilmiş ve şeytanın bu müslümanı kandırarak bu işinden vazgeçirmeye çalışması ve kendisine: "*Her seher vaktinde seccadenin altına altına bir altın getireyim, sen o altını al, dervişlere sadaka ver ki bundan daha çok ecir ve sevap kazanasın.*" Adam da razı oldu. Gayret ve öfkeden sakinleşince geriye döndü. İkinci gün iblis geldi. Vadettiği altını getirdi, ondan sonra gelmedi ve altın da getirmedi. Adam hızla yine geldi, sinirlendi, kalktı omuzunda bir balta vardı. Ağacı kesmek amacıyla ağaca doğru gitti. İblis de tekrar onun yanına geldi ve dedi ki: *Ey adam! Bu baltayla nereye gideceksin?* Adam: *O ağacı kesmeye!* İblis: *Yanlış düşünüyorsun, önceki gün gibi selametle dön, yoksa bir tokat atarım ki yerle yeksan olursun*. dedi. Adam *Neden o gün vurmadın, çünkü sen aynı kişisin?* İblis: *O zaman, sen din hamiyetinden Allah için öfkeliydin ve niyetin temizdi. O zaman Allah yardımcın idi, her ne istersen yapabilirdin. Ama şimdi sana dinar getirmediğim için öfkeyle geldin. Onun için ihlasın gitti. Sen de o ağacı kesemedin.* Adam da her zaman niçin ihlasla verilmesi gerektiğini, ihlassız yapılan şeyin sonuca ulaşmayacağını anladı.Mostari de konuyla ilgili şu şiiri yazmıştır:

Şiir

Yezdan için yapılan her işe,
Rahman'ın yardımının feyzi ulaşır.
Eğer övgü için bir şey yaparsan,
Elinle hüsran kumaşı satın alırsın.
Kimse kimseye yardım etmez,
Adı mizan olan günde.
Allah için iş yap, yoksa,
Hasislerin övgüsünden ne fayda gelir.
Ey padişahlar padişahı! Fevzî senden,
Daima bağışını, affını ve mağfiretini ister. [50/1]

Allah için yapılan her iş ihlasla yapılan iştir. Çünkü ona mahsus olarak yapılmıştır. Böyle işlere Rahman olan Allah'ın yardımı ulaşır. Eğer kişi, başkalarının övgüsü için işler yaparsa, mahşerde onun karşılığı hüsrandır. O günde kimse kimseye yardım etmez.Hasis olan insanların övgüsünden insana bir fayda gelmez. Bundan sonra şiirin şairi Fevzi, padişahlar padişahı Allah'tan daima bağışlanmasını ve yardımını istemektedir.

Altıncı İhlas: Tasavvuf büyüklerinden İbrahim Ethem'i (k.s) Mekke de ziyaret için yola çıkan Süfyan-ı Servi (k.s) ve Şeyban-ı Rai'nin (k.s) çölün ortasında bir aslan ile olan hikayeleri ve Şeyban-ı Rai'nin bu aslanın üzerine atlayarak Mekke'ye kadar gitmesi eserin 51.-52. sayfalarında nesirler arasında bir kıt'a [51/1] ve bir nazm ile [52/1] hikaye edilmektedir İhlas sahibi olan insanların hikayede anlatılan işleri yapabileceği anlatılmak istenmiştir. İhlasla alakalı olarak anlatılan hikaye şöyledir:

Süfyân-ı Servî ve **Şeybân-ı Rai**, her ikisi de İbrahim Ethem'i ziyaret için Mekke'ye yola düştüler. Çölün ortasında bir aslan çıktı ve onlara doğru geliyordu. Süfyân-ı Servî dedi ki: *Ey Şeybân! Bir düşmanın bize doğru geldiğini nasıl görüyorsun? Bize kurtuluş yoktur, çünkü kurtulamayacağız*. Şeybân-ı Rai dedi ki: *Ey hidayet ehlinin imamı ve ey hidayete vesile eden Hüma! Bende silah olduğu için korkma!* Süfyân: *Silah nerede?* Şeybân: *İhlas kılıcı. Her kim ki halkın övgüsü için ibadet etmezse hiçbir mahluktan korkmaz, onun yardımcısı Allah Teâlâ'dır. O Allah'ın kuludur. Çünkü biz de onun kuluyuz. Biz Allah'a taptığımız için bizim yardımcımız da O'dur*. Şeybân-ı Rai aslanın üzerine atladı ve kulağından tuttu. Onu yere çaldı. Süfyân hayret etti ve dedi ki:

Ey Şeybân! Senin yaptığın aslanı daha çok kızdıracak, asla bize kurtuluş olmayacak ve bizi rezil edeceksin!" Şeybân: *Ey Süfyân bu rezillik değildir. Rezillik odur ki; İnsan Allah'tan başkasına tapsın, her iki âlemde de ondan korkup, ona rüsva olsun*." Aslanın ipini tuttu ve bağladı. Her şey onların yanında oldu. Hırka, öte-beri, yol azığı gibi bütün yol eşyalarını aslana yükledi, sırtına da kendisi oturdu, aslan hiç huysuzluk etmedi. Öyle ki Mekke'ye varıncaya kadar onu sürdü. Mekke'nin sokaklarına yakınlaşınca aslanın yükünü sırtından indirip salıverdi, aslan çöl tarafına gitti.

Yedinci İhlas: Otların kuruduğu, susuzluktan toprağın yarık yarık yarıldığı, çölün güneş ışığından yandığı ve bir damla yağmurun yağmadığı bir şehrin ve bu şehirdeki halkın yağmur duasına çıktıkları, havanın kararıp yağmur bulutlarının gökyüzünü kapladığı ancak tek bir damla yağmur dahi yağmadığından bahsedilmiştir. Dahası yağmur duasına katılan bir ihtiyar ile hastanede yatan ihlaslı bir gencin arasında geçen konuşmada riyakarca ve ihlassız yapılan bütün işlerin sonuçsuz kalacağı hikaye edilmiştir. Bu hikayede ne şeyhin ve ne de gencin kimler ve isimleri hakkında bir bilgi verilmemiştir. Bülbülistan'ın 52. sayfasında nesirler arasında iki kıt'a [52/2; 52/3] ile şu şekilde anlatılmıştır:

Büyüklerden bir ihtiyar şehrin hastanesine düştü. Başını ayaklarının arasına koymuş bir genç gördü. Şeyh dedi ki: *O'nun yanına gidip selam verdim. Genç toparlandı ve Aleykümselam neredeydin, yoksa yağmur duasında mıydın?* dedi. *Evet, duaya gitmiştim*. dedim. O *Ey riyakârlar! İhlassız dua ettiniz. Allah Teâlâ da yağmursuz bir bulut gönderdi*, dedi.

"Kıt'a

Riya ehli ne zamana kadar arzularına ulaşabilir
Onların duaları üzerine icabet kapıları kapanır
İcabet meclisinin şahidi O'na yakın olmaktır
Her kim gizli şirk koşarsa, bir gönül hastalığı vardır. [52/2]"

İhlası olmayan, riya ehli ancak dünya hayatında arzularına ulaşır Çünkü Allah onlara mühlet vermiştir. Ancak, onlara dua kapıları ikiyüzlülüklerini terk etmedikçe açılmaz. Her kim de Allah'tan başka ilah edinirse, onun manevi bir hstalığı vardır, denmektedir.

Ey genç! Ne olur, halkın daha fazla zorluk çekmemesi için, rahatlasın diye dua etsen, dedim. Genç kalktı abdest aldı, başını kaldırdı, gözlerini gökyüzüne dikti ve *Ey*

üstad beni imtihan etme, dedi. Ben de kalktım. Henüz hastaneden çıkmadan yağmur yağmaya başladı, o kadar yağdı ki, bahar yağmuru gibi çatılardan damladı.

"**Kıt'a**

İhlas sahiplerinin duasıyla icabet kapısı açıldı

Hakk Teâlâ hacet sahibinin sözünü yerde bırakmaz

Bütün istekleri bekletilmeden hâsıl olur

Dua ederken ihlası göz önünde bulundururlar. [52/3]"

Allah Teala ihlas sahibi olan kişinin duasına icabet eder ve ihtiyacını bir şekilde görür. Her ne isterse bekletilmeden verilir. Çünkü böyle kimseler dua ederken samimi, içten ve ihlala dua ederler, denmek isteniyor.

2.1.4. Dördüncü Huld: Nükteler

Divan şiiri söz ve sözün değeri üzerine kurulmuştur. Bu yüzden divan şairi, sözü en veciz ve en etkili bir şekilde söyleme çabası içinde olmuştur. Sözün değeri, içinde barındırdığı anlam zenginliğinde, çağrışımda, nüktede aranmıştır. Şairlik yeteneği de nükteci, nükteden anlayan, nükte bilen vb. vasıflarla değerlendirilmiştir. Dolayısıyla şair en güzel ve etkileyici ifadeyi bulmak için edebî sanatlara başvurmuştur. Bu yüzden divan şiirinde mana, mazmun ve nükte iç içe geçmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Sembolik bir dili olan ve çoğu kez hayale dayanan divan şiiri geleneğinde nükte özel bir yere sahiptir. Teşbih, mübalağa, tezat, cinas vb. sanatların yardımıyla ve bazı ipuçları vermek suretiyle okuyucuya bulmaca çözme hazzı veren, düşündüren, dikkat çekici ve çarpıcı ifadeler şiirin toplumdaki yerini sağlamlaştırmıştır. Nükte, kelimenin anlamından, mazmunun derinliğinden veya şiirin söylendiği ortamın sunduğu imkânlardan yararlanılarak yapılır. Bu hususlar dikkate alındığında edebî sanatların nüktenin araçlarından biri olarak kullanıldığı görülmektedir.[71]

Fevzi Mostari, Allah'ın Celil ve Cemali'ne ulaşmak için şairlerin yazmış olduğu ölçülü şiirlerle dolu, okuyanlar için her bir harfi cevher değerinde olan şairlerin şiirlerini örnekler vererek gül bahçesi sarayının kapısını açtığını ifade etmektedir. O, bu huldde din ve tasavvuf büyükleri de olan şairlerin edebi yönlerini ve şiire olan ilgilerini öne

[71] Hüseyin Gönel, "Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebi Sanatlar", c.VI, *Turkısh Studies*, 2011, s.163-164..

çıkararak bu şahısların nükteler diye adlandırdığı bölümü şiirler vasıtasıyla aktarmıştır. Bu şairlerin özelliklerini üç beş cümleyle cümleyle anlattıktan sonra birer tane şiirini örnek vererek bitirmiştir. Bu çeşit nesirler ve nazımlardan oluşan bu bölüm Bülbülistan'ın 52. sayfasından başlayarak 58. sayfada son bulmakta ve toplamda 6 sayfadan oluşmaktadır. Fevzi Mostari, din ve tasavvuf büyüklerinin edebi yönlerini ve nüktelerini aktardığı bu bölümde on bir tane şahsın kıt'a, nazm, gazel gibi şiirlerinden örnekler vermiştir.

Birinci Nükte: Feyzi Mostari eserinin 53. sayfasında ilk olarak Celaleddin Mevlana'nın edebi yönünü *"O'nun bütün şiirleri latif, şerefli ve temizdir. Beyitlerinin manası Celal sahibi Allah'ın hazinesinin sırları ve yok olması mümkün olmayan cemalinin feyizlerinin sırlarıdır."* Şeklinde ifade ettikten sonra Mevlana'nın şu şiirini nakletmiştir: Gazel şöyledir:

Nazm

Ey âşıklar! Ey âşıklar! Ben eski aşığım.
Ey sâdıklar! Ey sâdıklar! Ben eski aşığım.
Âşıkların nuru âlemden yüceldiğinde,
Burada benden başka kimse yoktu, ben eski aşığım,
Orada bir kavim kâlûbelâ kâlûbelâ dediler,
Ben onların mutlak şahidiyim, ben eski aşığım.
Âlem yoktu, ben vardım, Âdem yoktu ben vardım,
Bu zaman yoktu, ben vardım, ben eski âşığım.
Nuh'la gemide, Yusuf'la kuyunun dibindeydim,
Meryem'in İsa'sıylaydım, ben eski âşığım.
Ses çıkararak arşa uçma zamanım geldi.
Arşı taşıyanlara deki; ben eski âşığım.
Ey âşıklar! Ey âşıklar! Bu Şems-i Tebrizî'dir,
Ey Mustafa'nın nurunun güneşi, ben eski âşığım. [53/1]

Mevlana'ya ait olan bu şiirin başında aşıklara ve sadıklara seslenerek kendisinin ezeli aşık olduğunu, bu alemden aşıkların nuru yüceldiğinde derken, aşıklar Allah'a kavuştuğunda burada benden başka kimse yoktu, diyor. Aslında ben aşkın ta kendisiyim demek istiyor. Tasavvufta "*Elest Bezmi, elest meclisi*" denilen mecliste Allah bütün ruhları toplayıp soruyor. Rabbimiz Kur'an'da; "*E lestü bi Rabbiküm*? (Ben sizin

Rabbiniz değil miyim?) Diye soruyor. Bütün ruhlar:"*Kalu,Bela*" (dediler , Evet, Rabbimizsin) (Araf 172)diyolar. Mevlana: "Ben bunların mutlak şahidiyim" diyerek ayete atıf yapıyor.Böylece: "Alem yokken ve Adem (a.s) yokken ben vardım, Nuh'la (a.s) gemide, Yusuf ile (a.s) kuyuda, Meryem'in İsa'ıyla (a.s) beraberdim, ben ezeli aşığım" diyor. "Ses çıkararak uçma zamanım geldi arşı taşıyan meleklere, ben ezeli aşığım de. Ey aşıklar bu kişi Şems-i Tebrizi de, Mustafa'nın (a.s) nurunun güneşi olan benim de" diyor. Kısacası mevlana Ben aşkın kendisiyim, ben ezeli aşkım, anlatılmak istenen nükte budur. Mevlana belirli bir zaman gazellerinde Şems-i Tebrizi'yi mahlas olarak kullanmıştır.

İkinci Nükte: Eserin yine 53. sayfasında ise Sultan Beyazıt b. Süleyman Han'ın(cülüs yılı, h.1099) gerçekten nüktedan bir padişah ve marifet bilir bir şah olduğu ve onun şiirlerinin hepsinin sağlam, manalı ve iç açıcı olduğu ifade edildikten sonra onun şehzadelik döneminde yazdığı bir gazeli örnek olarak verilmiştir. Gazel şöyledir:

Nazm

Eğer cihan tacını takmak bana nasip olursa,
Dünyayı kahramanlık kılıcıyla fethederim.
Tahmasb'ın kellesini gövdesinden kılıç darbesiyle ayırırım.
Buhara ve Semerkant'ı hükmümün altına alırım.
Eğer bahtım açılır, dünyanın gücü bende olursa,
Anka kuşunun Kaf dağından insanlara ve cinlere emrederim.
Muhammed'in ashabının aline ve dört halifeye muhabbetli ol,
Gel ey Rafızi! Sen kendi ruhunu arındır.
Bu saltanatta ümidim var, eğer Rabbim yardım ederse,
Cihanı fetheden kılıcımla yeryüzünün tozunu attırırım. [53/2]

Şehzadelik döneminde yazdığı gazelde, Sultan Beyazıt:" Eğer cihan tacını takarsam demekle; padişah olursam, bana nasip olursa, dünyayı fethedeceğini söylüyor. Zamanın İran şahı Tahmasb'ın kellesini alıp, zamanın meşhur şehirlerinden Buhara ve Semerkand'ı hükmü altına alacağını" ifade ediyor." Anka kuşunun bulunduğu Kaf dağından insanlara ve cinlere emredeceğim" derken, "dünyanın her tarafına hükmüm geçecek" demek istiyor. "Muhammed ailesine ve arkadaşlarına muhabbetli olmayı, Rafizi ekolüne tabi olanlara (şia'nın kollarından birisi) kendi itikatlarını temizlemelerini

ve Rabbi'nin yardım ederse eğer, bu saltaattan ümitvar olduğunu, cihanın tozunu attıracağını" ifade etmektedir.

Üçüncü Nükte: Bülbülistan'ın 54. sayfasında Rum şaiiri, kamil ve alim olan Hilâlî'nin Sultan Muhammed b. İbrahim Han (18. Osmanlı padişahı, d.m.1615) zamanında yaşadığı ve divan şairlerinin üstadlarından olduğu ifade edildikten sonra onun bir gazeli örnek olarak verilmiştir: gazel şöyledir:

Gazel

Mey rengindeki dudaklarının aksi, şarabın içine düşmüştür
Hayret ederim ki ateş, sanki sütün içine düşmüştür.
Aşikârdır ki ay, zülfünün halkasından bir parçadır,
Gölgenin ortasına güneşin nuru düşmüştür.
Ey âşıkların tabibi! Bu bitkini,
Bir soruştur, çünkü hasta ve harap düşmüştür
Bülbül figan ediyor her an başka bir dalda,
Gülün cilvesini görüp ıztıraba düşmüştür.
Hilali onun eşiğinin toprağını gördü ve dedi,
Bu kulu bir gör, ne hoş alicenap düşmüştür. [54/1]

Hilali, "Sevgilinin dudaklarını mey rengine yani kırmızı renkli şarap olduğunu ve aksinin şarabın içerisine düştüğünü, sanki sütün içerisine ateş düştüğü benzetmesiyle bu durumun hayret edilesi bir durum olduğunu, göküzündeki ayın zülüflerinden bir paça olduğunun apaçık olduğunu ve gölgenin ortasına sevgilinin nurunu düştüğünü" ince bir şekilde anlatmıştır. "Ey aşıklara şifa veren tabib! bu bitkini yani aşkından takatı kalmamış, hasta ve harap olan beni bir sor bakalım ne haldedir? Aynen ben gibi bülbül her dalda aşkını ifade için feryad ediyor, ağlıyor, bu nedendir? gülün cilvesi sebebiyledir." Hillali, yani kendisi, "Sevgilinin kapı eşiğinin toprağına meftundur. Onun toprağını görünce, düşkünlerden oldu, bana da bir baksan, aşk müşkülümü halletsen." Der .Bu şiirinde Hilali, şarabı her türlü ilahi olgu karşında kendisini mest eden her şeydir. İlahi aşkı anlatmıştır.

Dördüncü Nükte: Eserin 54. sayfasında ise büyük şaiirlerden Bâki hakkında *"Sanatlarda bütün şairlerden titiz ve nüktedandır. Bütün beyitleri iham (kapalı) ve araştırma gerektirir. Onun divanı, Yezd, Serhas, Şiraz, Kandahar'da meşhurdur ve*

beyitleri buralarda itibarlıdır. Öyle ki Hafız gibi üstatlarla beraber okunur." şeklinde bilgi verildikten sonra onun şu şiiri örnek olarak verilmiştir. Gazel şöyledir.

Gazel

Gül yanaklılar çimenlik tarafına seyre gidiyorlar
Coşkun bülbülü sarhoş ve mutlu ediyorlar
Bu şarabın kıtlığında lalelere hayret ediyorum
Gül rengindeki kadehi nereden buluyorlar
Muhtesibin cefasından lale gibi aşk ehli, bugün
Dağda ve çölde kadeh için dönüp dolaşıyorlar
Bahçenin kuşları güle sema etmekten gönülleri bağlandı
O gül yanaklı ve gönül alıcı uzun boyuna meylediyorlar
Ey Bâkî! Onun örgülü saçlarının kâkülüne gönül bağlama
Çünkü seni divaneye döndürür ve rezil rüsva ederler. [54/2]

Bülbül aşık,gül maşuktur. Şair Baki bu mısralarda: "Gül yanaklı güzeller, bülbülün görüş alanı olan çimenlik tarafına gezmeye giderlerken, bülbül onları görünce mest ve mutlu oluyor. Çimenlikler arasında kadeh şekline benzeyen kımızı renkli o kadar lale var ki, hayret bunlar nasıl var olmuşlar." Diyor. "Bu gün aşk ehli, lale gibi yani sarhoş vaziyette dağda ve çölde, her tarafta dönüp dolaşıyorlar. Bahçenin kuşları güllerin etrafında uçuşuyorlar, bir nevi şeyh ortada sema eder gibi, o gül yanaklının, uzun boyuna vurgunlar. Sen de ey Baki! Onun örgülü saçlarının kakülüne yani dünya heveslerine bağlanıp kalma, çünkü seni kendine meftun eder, aldatır da deliye döndürür rezil rüsva olursun." demek istiyor.

Beşinci Nükte: Fevzi Mostari Bülbülistan adlı eserinin 55. sayfasında Derviş Paşa hakkında şu şekilde bilgi verilir. "Seçilmiş erbabının seçkini, besalet ehlinin hülasası, onun şiirlerinin hepsi nükteli, yaratılışı iç açıcı, şiirleri iham doludur. Biri Farsça biri Türkçe iki divanı vardır. Her ikisi de latif, manalı, temiz ve nüktelidir. İki defa Bosna'ya vali olmuş ve birkaç sene de Ekre'nin muhafızı olmuş, evliyanın seçkini olmasıyla meşhurdur. Hazreti Mevlânâ'nın yadigârı olan *Mesnevî*'yi tanzim etmeye başladı, iki cüz'ü tanzim etti. Bir gece Mevlânâ'yı rüyasında gördü, Mevlânâ ona dedi ki: *Ey derviş! Benim kitabım asla tanzim kabul etmez, bu sevdadan vazgeç*. O an o düzenlemeyi bıraktı. Yazmış olduğu o iki cüz'ü ben gördüm çok manalı ve latiftir. Ben

fakir öyle düşünüyorum ki; ondan daha kâmil ve âlimi gelmemiştir." Bundan sonra onun bir gazelini [55/1] örnek olarak nakletmiştir**.**

Gazel

Eğer o servi boylu bizim evimizi şereflendirirse,
Onun ayağına dünyayı ve ukbayı serperim.
Aşkının susuzluğu, özlem çeken kalpten yok olmaz,
Bir nefeste yedi denizin suyunu içse bile.
Senin bir Türk güzeli bakışınla binlerce gönlü çelersin,
Hiç kimse dünyada böyle yağmacıyı görmemiştir.
Eğer gönül çalanların cemaline meyledersem, şaşırılmasın,
Çünkü güzellere gönül vermeyen adam olmaz.
Dervişin kalbine bir bak ve ey iyilerin padişahı merhamet et,
Nasihat dinle ve âlimlerin öğüdünü zayi etme. [55/1]

Derviş Paşa bu gazelinde: "Eğer o servi boylu, bizim evimizi şereflendirirse, onun ayağına dünyadaki ve ahiret için kazandıklarımn hepsini serperim" demekle, "Peygamber efendimizi rüyada görürsem" demek istemitir. Yine: "Ona aşık olanın susuzluğu, özlemi bir nefeste yedi denizin suyunu içse geçmez." Diyor. " Onun bir bakışıyla, binlerce gönül kayar, hiç böyle bir insanın durumunu tar u mar eden, ruh alemini darmadağınık eden birine rastlanmamıştır. Ben eğer böyle birine meyledersem şaşırmasınlar. Çünkü güzel olana gönül vermek insanın insanlık alametidir. Dervişin kalbine bak, nasıl aşk ile doludur. Yukarıdakiler nasihat olarak kabul et ve onları kulağından çıkarma." Diyerek peygamber aşkından bahsetmiştir.

. **Altıncı Nükte:** Eserin 56. sayfasında ise Derviş Paşa'nın oğlu olması muhtemel olan Derviş Paşazade hakkında nazımda ve nesirde yüksek üslup sahibi olduğu ve babasından daha nüktedan ve latif düşünceli olduğu ifade edilmiştir. Dahası onun Türkçe ve Farsça şiirlerinin ihâmlı,(kapalı) sağlam ve güzel olduğu ve sırların sırlarının şüphesiz onda meydana çıktığı belirtildikten sonra onun şu beyti örnek olarak verilmiştir:

Nazm

Harabatın seyrine gel ki orada bir alem vardır.
Havanın güzelliğinde ve toprakta bir gamsızlık mı var.
Bu gevşek cihan binasına kadeh koyma ki,

Meyhanenin aslı sağlam temeller üzerine kurulmuştur.

Yoksa zamanenin gamı, şarapla gönülden çıkar mı,

Lale sıfatlı olan kimsede bir yoldaşlık yarası vardır.

Subbuhi'nin her bir gün yaprağından baharın ömrü hoştur,

Fakat gül mevsimi gibi çabuk gelip geçicidir. [56/1]

Derviş Pşazade bu gazelinde: "Harabatın seyrine gel ki orada bir alem vardır" demekle harabatı mescid olarak, "Havanın güzelliğinde ve toprakta bir gamsızlık mı var" diyerek hayata olan bağlılığını ifade ediyor. "Bu gevşek cihana kadeh koyma" demek: bu dünya sevgisini kalbine koyma manasınadır. Mabed olgusu her dinde, Allah'ın kullarının O'na ibadet duygusudur. İşte bu sağlam temeler üzerinedir. İnsanlığın gamı salt şarapla çıkmaz ona bir yoldaş gerekir. Bu da lale sıfatlı olanda vardır. "Subbuhi'nin ömründen her gün ağacın yapraklarının hazan mevsiminde tek tek dökülmesi gibi günler geçiyor. İşte bu ömür gül mevsimi misali çabuk geçiyor."diyor.

Yedinci Nükte: Eserin yine 56. sayfasında Hüsrev Paşa hakkında şu şekilde "Kâmil ve ince düşünceli, mana-sever ve kendine mahsus şiirleri vardır. Hayli tasavvuf-şinas ve bütün şiirler cinaslıdır. Her hâl-u kârda Rum söz söyleyenlerinin üstadıdır. Aşağıdaki gazeli Hüsrev Acemi'ye isnat edenler olduğunu bazı mecmualarda gördüm. Bu fakir bunu Hüsrev Paşa'nın Divanında gördüm ve onun olduğunu düşünüyorum. Doğrusunu Allah bilir." Bilgi verildikten sonra Hüsrev Paşa'ya ait bir nazm [56/2] örnek olarak zikredilmiştir.

Nazm

Gönlüm âşıklıkta avare oldu, daha da avare olsun.

Vücudum alçaklıkta çaresiz kaldı, daha da çaresiz kalsın.

Büklüm büklüm azizlerin saçıyla seni nasıl da ayarttı,

Gariplerin kanını dökmekle senin gözünü daha bir ayarttı, olsun.

Gamdan gönlüm yüz parça oldu, fakat gönül bundan vazgeçmiyor.

Eğer sevgili bundan mutluysa ya Rab! Daha da parçalansın.

Eteği ıslak hû edince Hüsrev iki gözü çeşme,

Temiz kimselerin gözyaşıyla onun eteği ıslanıyor, olsun. [56/2]

Hüsrev Paşa tasavvufi tarzda yazmış olduğu şiirinde şunları anlatmak istemiştir: " Aşıklıkta gönlüm beni darmadağın etti, ruhi bunalımdan kendimden habersiz gezmekteyim. Hiç kıymeti yok daha da beter olayım. Varlığım alçaklık karşısında

biçare kaldı, olsun.” Burada azizler derken, mürşid ile mürid arasındaki alaka anlatılmaktaddır. Saçları büklüm büklüm olan mürşid, seyr-i süluk yapacak olan müriddir. Bu yol taşlı dikenlidir. Allah’a ulaşılacak olan bu yol hem çok zor, zor olduğu kadar aşık için bir tutkudur. Yolun yolcuları gariplerdir. Gam sebebiyle gönülleri yüz paça olur, yoldan vazgeçmezler. Şayet sevdikleri yocunun bu perişan halinden memnunsa, salikin perişanlığı artarak devam etsin. Salik bu çeşit belâ ve musibetlerden zevk almaktadır. Hüsrev bir derviş olarak hû yani, “O” akla gelince, iki gözü çeşme gibi gözyaşları dökmektedir. Olsun hiç ehemmiyeti yok.”

Sekizinci Nükte: Feyzi Mostari Bülbülistan adlı eserinin 56. ve 57. Sayfalarında Hâyâli Efendi’nin Allah dostlarından olduğu, zahir ve batını, ilahi ve fenni ilimlerin feyzini aldığı ifade edildikten sonra tayy-ı mekânda meşhur olduğu nakledilmiştir. Dahası öldüğünde cebinde vefat tarihini gösteren Türkçe bir beyt bulunmuştur.

Beyt

Hâyâli hicretine didi tarih,

Sözü dilde hayali gözde kaldı, [56/3]

Hayali cebinde bulunan bu Türkçe beyitte. Kendisinin hiretini ,yani öbür aleme göçünü, ölüm tarihini bilmiş olması onun Hak aşıklarından olduğunun isbatıdır.

Ayrıca Mostari onun Farsça şiirlerinin Türkçe şiirlerinden daha güzel olduğunu ifade ettikten sonra onun şu gazelini örnek olarak vermiştir.

Gazel

Âşıkların kalbini nişan almış ey ok!

Ortalıktan kaybolmuş halk seninle meşguldür.

Bazen meyhanede itikâftayım, bazen mescid sakini,

Yani ben seni arıyorum ev ev (mabed mabed).

Benim Kâbe ve puthâneden maksadım sendin,

Maksat sendin Kâbe ve puthâne bahane,

Hacının amacı Kâbe, benim amacım senin cemalini istemek,

O daima ev arar, bense evin sahibini.

Gönül büyüsü efsane ve aşktır, yoksa,

Bâkî senin güzel yüzünle büyülendi ve masal oldu.

Âşık gamın sevinciyle, çalgıcı da teraneyle.

Hayâlî’nin kusuru senin keremini ümid eder,

Yani ki günahı bu bahaneden daha iyi değildir. [57/1]

Hayali şiirinde şöyle diyor: “ Aşıkların kalbini nişan alan ok aşkın okudur. Her kim bu okun hedefi olursa, O kişi her türlü zahmetlere katlanması icab eder. Halk da bu oka yani Allah’ın aşkına taliptirler. Bu sebepten dolayı ortalıkta yoklar ve meşguldürler. “Bazen meyhanede itikaftayım, bazen mescid sakiniyim” demekten maksat, “ben seni arıyorum mekanın ne önemi var. Benim kabeye de gitsem puthaneye de gitsem makksadım seni aramaktır. Hacının amacı Kabeyi tavaf etmek , benim amacım ise sensin. Bunların hepsi bahane. Hacı Kabeye yönelmiş, bense Kabe’nin sahibine. Gönül büyüsü aşktır ve halk arasında dilden dile dolaşan efsane olmuştur. Aşk insanı halkın diline düşürür, rezil rüsva eyler. Her kim senin cemaline aşık olursa Baki gibi büyülenir ve masal olur. Aşık olan gamının ,derdinin sonucunda bir ümidi vardır. Çalgıcının da bir ümidi vardır. Herkesin yaptığı işten bir ümidi vardır. Hayali’nin kusuru ise sen gibi ulaşılması zor olana ulaşmaya ümit beslemesidir. Aslında Hayali’nin günahı bu bahaneden daha iyidir.

Dokuzuncu Nükte: Eserin 57. sayfasında ise Fütuhî hakkında şöyle “Kerametli şeyhlerdendir ve büyük tasavvuf ehlidir. İstanbul’da postnişin olmakla meşhurdur.” Bilgi verildikten sonra onun bir gazeli [57/2] örnek olarak aktarılmıştır.

Gazel

Güzellerin pazara uğramasıyla uzun boylu ve yürüyüşlüler rüküş kaldı.
Onun gül rengi yanağının parlamasıyla gül bahçesi dahi rüküş kaldı.
O büyüleyici nergis bakışlıdan feryad ki onun sarhoşluğundan,
Vera ve zühd ehli takvalarını bir anda bozdu.
Temeli senin aşkının gamından olan gönül,
Yabancıların kınayışından ne zaman kırılır.
Başı sele uğramış yaradılışlı olmaktan dolayı mutluyum,
Gam çekilecek kapısı duvarı olmayan bir evin var.
Fütuhî’nin sarhoşluğu hep aşkın kadehindendir
O heves kadehi (kapı dışarı olan) yabancıların başında kırılır. [57/2]

Futuhi şiirinde şöyle demek istiyor: “ Diğer güzeller ne kadar uzun boylu, alımlı olsalar da o sevgili pazara çıkmasıyla diğerleri ikincil duruma düştüler. Yine o gül yanaklı sevgili, gül bahçesine uğramasıyla, gül bahçesi de onun yanağının parlamasıyla rüküş kaldı. Nergis çiçeği mahmur bakışlılara benzetildiğinden O sevgilinin sarhoş ve

mahmur bakışından el eman ki, sakınanlar ve çok ibadet sahipleri samimiyetlerini, takvalarını onun daha sakınan ve zahid oluşundan takvalarını bozdular. Gönlün içi sevgilinin aşkının gamlayla dolu olduğundan, senden başkasının kınamasını hiç düşünür mü? Başına afetler uğramış olmaktan mutluyum. Çünkü onun öyle bir evi var ki, o evin ne kapısı var, ne duvarı var. Futuhi'nin sarhoşluğu İlahi aşkın kadehi sebebiyledir. O heva ve heves kadehi meyhanenin kapısının dışında olanların başında kırılır. Yani layıkıyla kulluk yapmayan ve İlahi aşka rağbet etmeyenler belalarını bulur.

Onuncu Nükte: Eserin yine 57. sayfasında Rüşti hakkında şu şekilde "Yeteri derecede kâmil ve âlim, organizatörlerin âkili, fenni ilimlerde benzersiz, eşsiz büyüklerden ve şiir sanatlarında mahirdir. Farsça bütün şiirlerinde geleneksel bir tarzı vardır. Türkçe şiirlerinde ise Bâkî tarzında yazmıştır." Bilgi verildikten sonra onun bir gazeli [57/3] örnek olarak verilmiştir.

Gazel

Bana mey kadehinden daha hoş bir sırdaş olmasın.

Bana altından mamul bir kız daha iyidir başka bir mahrem olmasın.

Sohbet, kendi yıldız kümesinin kokusuna bir merhem değildir,

Gelsin ey felek! Gönül yarası için başka bir merhem olmasın.

Onun yeşil yüzünün çizgisi göründü (bahar geldi) senin cinlenmen mübarek olsun,

Sana ey yeniden gönül alan, başka bir gam ve matem olmasın.

Yüzünden kan dolu gözümü kaydırmam ki görüyorum,

Kırmızı gül rengi yanağına başka bir çiğ tanesi düşmesin,

Ey Rüşti! Yüz âlem feleğin kadehinden görünür, fakat,

Şarap kadehini tut, bak ki diğer âlemi ondan görüyor musun? [57/3]

Rüşti gazelinde şöyle sölüyor: " Benim sırdaşım şarap kadehi olsun. Çünkü ben onda sevgilimin hayalini bulurum. Bana mahrem olacaksa, altından yapılmış bir kız olsun. Kendi anlayışıyla aynı tür sohbetler, insana fayda sağlamaz, bir artısı olmaz. Gönül yarasına maşuktan gayrısı merhem değildir. Baharın gelişi onun yeşil yüzünün bir çizgidir. Cinlenmen mübarek olsun. Ey tekrardan ve gönül alışı daimi olan, bu işten başka bir şey için gam ve matem olmasın yeter. Sana kavuşma arzusu gözümü kanla doldurdu, gözümü, nasıl senden başka bir yere kaydırırım. O kırmızı gül rengindeki

yanağına başka bir şebnem düşsün, istemem. Ey Rüşti yüz alem bu feleğin kadehinden görünür. Ama İlahi aşkın beni sarhoş eden kadehinden ahiret alemini görüyor musun?

On Birinci Nükte: Fevzi Mostari Bülbülistan'ın 58. sayfasında ise Rüşti ile aynı çağda yaşamış olan, birçok nükteli beyitleri ve iki divan sahibi olan Azeri'nin hakkında bilgi verdikten sonra onun bir gazelini örnek olarak vermiştir.

Gazel

Ey gönül her ne kadar sabır şarabı acı ve can alıcı olsa da,
Ama ayrılık gününün acısı ondan daha çok acıdır.
Dostların ayrılığını görmek cehennemden bir nişanedir,
Allah korusun! (Hata yaptım) yanlış söyledim, cehennem ondan bir nişanedir.
Beni kıyamet gününün heybetinden nasıl korkutursun,
Dostlarımızın veda etmesiyle kıyamet bizim yanımızdadır.
Kavuşmanın yetinmişliğiyle emin olma adetindendir ayrılık,
Çünkü eğer bir gün şarap verirse, zehir olduğu ortadadır,
Azerî'nin kıyameti sevgiliyle, cennette şeref vardır
Sevgili, sevgiliden ayrı düştüğünde büyük kıyamettir. [58/1]

Azeri gazelde şöyle demek istemiştir: "Ey gönül! sabır şarabı her ne kadar acı ve can alıcı olsa da, ayrılık gününün acısı sabırdan daha can alıcıdır. Dostların ayrılığı cehennemden daha acıdır hayır, hayır, tam tersi cehenneme ayrılık ateşinden bir parça düşmüştür sanki. Beni kıyamet gününün heybetinden korkutma, dostlara veda etme korkusu daha bir elem vericidir. Ayrılık öyle bir şeydir ki; kavuşma ümidini içinde saklar. Yine ayrılık bir şaraptır, fakat zehir olduğu aşikardır. Azeri'nin kıyameti de sevgilisinden ayrı düştüğü gündür."

2.1.5. Beşinci Huld: Latifeler

Sözlükte "insanları güldüren, neşelendiren hoş ve güzel söz, özellikle şaka, espri" anlamına gelen latife (çoğulu letâif) kavram olarak sözle ifade edilmesi güç ince mâna, kalbe doğan duygu; güldürecek tuhaf söz ve hikâyeyi ifade eder. Latife ve daha sonraki adlandırılışıyla fıkra anlatım bakımından hikâye, güldürme yönünden de gülmece karakteri taşıdığı için bu iki tür arasında görülmüştür. Kâşgarlı Mahmud'un küg ve külüt kelimeleriyle karşıladığı, "halk arasında ortaya çıkıp insanları güldüren şey, halk arasında gülünç olan nesne" diye açıkladığı tür için Kırım, Kazan,

Türkmenistan, Özbekistan ve Uygurlar'da latife kelimesi yaygındır. Ayrıca Azerbaycan Türkçesi'nde, zarafat, Başkırt Türkçesi'nde şayartıv, Kazakça'da kaljın, Kırgızca'da tamaşa, azil, Özbekçe'de häzil, Tatarca'da şayartu, Türkmence'de değişme, oyun etme ve Uygur Türkçesi'nde häzil, çakçak kelimeleri latife karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Türk edebiyatında ilk yazılı örneklerine Dîvânü lugāti't-Türk, Kutadgu Bilig ve Dede Korkut hikâyeleri gibi İslâmî edebiyatın ilk dönem eserlerinde rastlanan latifenin Osmanlı devri edebiyatı içinde edebî bir terim halini alarak kullanılması XVI. yüzyıldan sonradır. Bu dönemden itibaren latifelerin toplanıp yazıldığı mecmualara "letâif, letâifnâme" adı verilmiştir. Latifeler müstakil bir eser içinde bir araya getirildiği gibi çeşitli konulardaki eserlerde de yer almıştır. XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar başta Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî olmak üzere birçok şair ve düşünür tasavvuf, hikmet ve felsefeye dair eserlerinde nesilden nesile intikal eden latifelere yer vererek ifadelerini zenginleştirmiştir. İdrîs-i Bitlisî, edebî üslûpla kaleme aldığı Heşt Bihişt adlı eserini şiirler yanında önemli miktarda latifeyle de süslemiştir.

Latifeler söylendikleri dönemin dil ve üslûp özellikleriyle halk deyim ve söyleyiş unsurlarını içermeleri yanında cemiyet hayatına ve tarihî, edebî simalara ışık tutmalarıyla da önem taşır. Bunların içinde zaman zaman maksadı aşan anlatımlara ve müstehcen olanlara da rastlanmaktadır. Lâmiî Çelebi, derlediği latifeleri oğlu Abdullah Çelebi'ye verirken onu insana bir şey kazandırmayan ve boş şakalardan ibaret olan bu sözlere karşı uyarır. Latifelerin bir söz oyunu olma özelliğine de işaret eden Lâmiî, bunları değerli kılan şeyin içlerinde taşıdıkları hikmetler olduğunu belirtir. Fars edebiyatında da güzel ve kısa hikâyeler için latife kelimesi kullanılmıştır. Bu türde "letâyifnâme, letâyif ve zarâyif, latîfehâ, gencîne-i latîfe, keşkûl" gibi adlar altında manzum ve mensur eserler yazılmıştır.[72]

Fevzi Mostari kendisini temiz yaratılışlı bahçevanın nükteleri yayması için her biri varoluş vaktinde (anlatıldığı vakitte) gönülleri ferahlatıcı dertlerden ağırlaşmış gönülleri güldürme fiiliyle, ötüşü hastalıklara perhiz gibi gelen kuşların dilinden, nezih ve ince anlatımlarla dolu belagat bahçesinin hamisi ve letafet bahçesinin kapısını

[72] İbrahim Altunel, "Latife", *DİA*, c.XXVII, TDV Yay., Ankara, 2003, s.109-110.

açtığını ifade etmektedir. İsimleri belli olan veya belli olmayan büyük şahsiyetlerin yumaşak,nezaketli, ince anlatımlı sözleri yani şakalarının zikredildiği beşinci huld 58. sayfadan başlayarak 64. sayfada son bulur ve toplamda 6 sahifeden ibarettir.. Fevzi Mostari 6 tane insanların gönüllerini kırmadan ve incitmeden güldürmek ve sevindirmek için söylenmiş şakalardan bahsettiği bu bölümde ilk olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v) ile ihtiyar bir kadın arasında geçen bir latifeyi anlatmaktadır.

Birinci Latife: Eserin 58-59. sayfalarında bahsedildiğine göre Hz. Muhammed'in(a.s) yanına ihtiyar bir kadın gelir, Peygambere (a.s): Ben ahirette cennete girebilir miyim? Diye sormasını üzerine Peygamberin de bu soruya : "Senin gibi yaşlı biri cennete giremez!" şeklinde cevap vermesi üzerine kadın üzülür ve ağlamaya başlar. Bunun üzerine Hz. Muhammed de: " Ey ihtiyar kadın! Allah Teala yaşlı kadınları 16 yaşında kız, erkekleri de 33 yaşında delikanlı olarak yaratacaktır. Öylece cennete koyacaktır." İhtiyar kadın bu müjdeli haberi işitince sevinerek, kendisini üzmeden şaka yollu bu müjdeyi veren peygamberin elini eteğini öperek oradan ayrılır. Bu latife örneği eserde nesirler arasında bir nazm [59/1] ve bir kıt'a [59/2] ile nakledilmiştir.

Bu latifede, peygamber Efendimiz (a.s) önce kadını cennete gidememe korkusuyla korkutmuş, daha sonra yaşlı olarak cennete girmeyeceği, fakat genç olarak cennete gireceği müjdesiyle sevindirmiştir.[73]

İkinci Latife: Eserin 60. sayfasında Ahmed b. Asım ile bir derviş arasında geçen latife şu şekilde nakledilmiştir:

"Dervişin biri günlük masrafını yüklemek için Ahmet Bin Âsım'ı ziyarete gitti. Ahmet Bin Âsım dedi ki: Ey derviş! Eğer beni Peygamberlerle bir sayarsan sana çok ikram ederim ve kendi has kullarımdan sayarım. Derviş de saymaya başladı ve dedi ki: Peygamberlerin ilki bizim büyükbabamız Adem(a.s)'dir (a.s.). İkincisi; Nuh (a.s.) bizim ikinci babamızdır. Üçüncüsü; bizim Peygamberimizin büyük dedesi İbrahim (a.s.)'dır. Dördüncüsü; Allah'ın kelimi Musa (a.s.)'dır. Beşincisi; Nil'in önünü toprakla

[73] Taberânî, Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed, *Mu'cemu'l-Evsât*, Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995, b.y.y., V/357, No:5545.

geren Firavundur. Ahmet Bin Asım dedi ki: Ey derviş! Bu ne deliliktir? Allah'ın düşmanını peygamber yapıyorsun. Derviş: Ey melik! O Peygamberliğe de razı olmadı, ilahlık iddia etti. Padişah bu latifeyi beğendi, anladı ki bu anlayışlı adam şakacıdır. Bu konuşma üzerine ikram etti ve kendi has kullarından yaptı." Bu latife nesirden sonra bir kıt'a [60/1] ile aktarılmıştır.

Kıt'a

Güzel konuşan adam, şüphesiz,

Hasislerin yüküyle minnet altına girmez.

Yokluktan bir gün meydana çıkar,

İlim ve irfanın âdeti böyledir. [60/1] Bu latifeye göre: " Ahmet bin Asım, beni peygamberlerle beraber say, sana ikram edeyim dediği derviş, Firavun'u peygamberlerle sayınca, Ahmet Bin Asım dolaylı yoldan bana da söz söylüyor diye yapılan latifeyi hemen anladı.

Üçüncü Latife: Nakledilen latifeye göre: İneği kaybolan adamın yanına bir dostu gelerek onu teselliye etmeye çalışır ve şöyle söyler: "Üzülme! İneğinin çalındığını çalan kimse tellaldan duymuştur, sana bu ineği getirmez. Ahirette hesaplaşırsınız." Adam ise şu şekilde latifeli bir cevap verir: "Ey benim kardeşim! Ben ona üzülmüyorum. Benim korkum odur ki alim birinin eline düşer, o da şeriat usulünce hüküm verir. Benim ahirette de kavga etmeye gücüm yetmez ona üzlülüyorum." Eserin 60. Sayfasında anlatılan bu latife örneği nesirden sonra bir kıt'a [60/2] şeklinde anlatılmıştır.

Kendisini teselliye gelen dostuna, üzüntüsünün dostunun düşündüğü gibi oladığını, başka bir yönden olduğunu ifade ederek dostunu ayıktırmıştır.

Dördüncü Latife: Latifeye göre: "İri yapılı bir derviş birinin evine misafir olur, midesi açlıktan gürültülü sesler çıkarır. Fakat ev sahibinden bir ikram olmayacağını düşünerek şöyle der: "Ey açları doyuran! İnsana iki şeyin tesir ettiğini duydum. Biri açlık, diğeri uykusuzluk. Henüz uykum gelmedi. Hangisi bana tesir etmiştir bilmiyorum?" Ev sahibi de "Ben de bilmiyorum? Hangisi tesir etti. Halkta bu hususta birbirleriyle ihtilafa düştüler" der. Derviş: "Biz ne zaman yemek yer nerede uyuruz." Ev sahibi: "Biz yemek yedik, fakat evimiz geniştir. İstediğin yerde uyu!" der. Bunun üzerine derviş yemekten, içmekten ümidini keserek ahıra gider ve eşeğin palanını koparınca eşek anırarak mahalleyi ayağa kaldırır. Ev sahibi: "Allah için eşeği dövme.

Biz sana ekmek getiririz." der. Derviş de: "Ben biliyorum ki siz peynir de getirirsiniz, eşek de ekmeği yer." der. Bu latife örneği ise eserin 61. sayfasında nesirler arasında iki beyit [61/1; 61/2] ve bir kıt'a [62/1] ile nihayet bulur.

Kendisine yitecek vermek istemeyen ve onunla alay eden ev sahibi dervişin oyununa gelerek kendisi alay konusu olmuştur. Dervişe ve onunla beraber eşeğe dahi yiyecek vermek zorunda kalmıştır.

Beşinci Latife: Hayali (r.a) ile arasında geçen bir latife örneği ise eserin 63. sayfasında nesirden sonra bir beyit [63/1] ile şu şekilde anlatılmıştır. "Hayâlî (r.a.) Râzî'nin evine gitti. Birkaç saat oturdu. Yemek vakti oldu, çok bekledi, fakat bir şey çıkmadı. Köşkün penceresinden dışarıya baktı. Bir ölüyü mezarlığa götürdüklerini gördü. Hayâlî de ayağa kalktı ve dedi ki: *Ey dert yoldaşım, acaba seni hangi dert öldürdü?* Biraz ayakta durdu o an dedi ki: *Git ey eski dost, çünkü biz de aynı derde müptelayız, arkanızdan gelmemize çok zaman kalmadı*. Râzî dedi ki: *Ey kardeş! Allah Teâlâ bilir ki sana cinler musallat olmuştur. Çünkü ayık adam, ruhsuz bir ölmüşe nasıl laf atar?* Hayâlî: *Bana cin erişmemiştir, aksine büyüklerin himmetiyle Allah Teâlâ benim için lisan-ı hali kolaylaştırdı. Bu ölü de benim dostlarımdan biridir, ona ölüm sebebini sordum*. Râzî: *Ey kardeş! Mademki lisan-ı halden anlıyorsun, bu hangi hastalıktan ölmüştür?* Hayâlî: *Birisinin evinde ben gibi misafir olmuş, birkaç saat sofranın kurulmasını beklemiş, sonunda gelmemiş, onun ölüm sebebi bu olmuş. Ben dedim ki, biz de onun gibi bir derde müptela olduk, bize de ölümün ulaşmasına az kaldı*. Râzî bu nükteden neyin ne olduğunu anladı. O saat sofrayı donattı.

Anlatılan latifede: Razi'nin evine misafir olan Hayali kendisine sofra hazırlamakta geç kalan dostuna, evin önünden geçen cenazenin açlık sebebiyle öldüğünü az sonra kendisinin de açlıktan öleceğini ima ve örnekleme yoluyla inceden anlatmak istemiştir.

Mostari de bununla ilgili olarak şu beyti söylemiştir.

Beyt

Cimriler ekmek parçasını kendi canıyla beraber bilir.

Onun için misafirin gözüne açlık büyük görünür. [63/1]

Altıncı Latife: Canı çok sıkılan bir padişah hiçbir yerde huzur bulamıyordu. Veziri deve kuşu yumurtası büyüklüğünde has altından bir elma yaptırıp, yalancıları padişahın huzuruna çağırıp hiç kimsenin duymadığı yalanı kim söylerse ona verelim

der. Padişahın huzuruna gelen bütün yalancılar yalanlarını söylediğinde Padişah: "Doğru söyledin bu yalan değildir." Diyerek tasdiklemiştir. Sırtında küp ile padişahın huzuruna çıkan adam Padişaha: "Ey hakşinas padişahım! Babam zengin bir tüccardı. Senin babana bu küple yedi defa borç vermiştir. Şimdi benim ihtiyacım var, hakkımı ver deyince padişahın aklı başından gitmiş ve padişah: "Bu söylediğin nasıl bir yalandır. Babam kimseden borç almamıştır." der. Adam da: "Padişahım! Eğer beni tasdik ediyorsan küpleri doldur. Eğer yalanlıyorsan altın elmayı bana ver." der. Eserin 63. ve 64. sayfalarında nesirler arasında bir beyit [63/2] ve bir kıt'a [64/1] ile anlatılmıştır.

Bu latifeye göre: "Her gelen yalancıya padişah: *doğru söyledin.* diyerek savuşturuyordu fakat sırtında küp taşıyan adama : *doğru söyledin* dese babasının borcunu ödemek zorunda kalacak, *yalan söyledin* ,dese altın elmayı verecekti. Nihayet adam öyle bir yalan söyledi ki, padişaha başka yol bırakmadı.

2.1.6. Altıncı Huld: Sehavet

Cömert Farsça cevân-merd kelimesinden Türkçeleştirilmiştir. Cömertlik kavramı İslâm ahlâkı literatüründe genellikle sehâ, sehâvet ve cûd terimleriyle ifade edilir. Sehâ ve sehâvet sözlükte "ocağın, içinde kolaylıkla ateş yakılacak şekilde geniş tutulması ve yanmakta olan ateşin alev ve dumanının kolayca yükselmesine imkân hazırlanması" anlamına gelir. Bu mânadan hareketle gönül zenginliği ve genişliğine de sehâvet denilmiştir. "Bir şeyin yeni, iyi ve sağlam olması", ayrıca "cömertlik yapmak" anlamındaki cevd veya cevdet kökünden türetilmiş olan cûd da terim olarak sehâvet kelimesiyle eş anlamlıdır. Bazı İslâm ahlâkçıları bu iki terimi cömertliğin farklı dereceleri için de kullanmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de sehâ, sehâvet ve cûd kelimeleri geçmemekle birlikte pek çok âyette infak, îsâr, i'tâ, it'âm, ihsan, ikram, bezl gibi masdarlardan gelen fiillerle cömertlik erdeminin önemi üzerinde durulmuştur. Hadislerde ise hem bu kelimeler hem de sehâ, sehâvet ve cûd kelimeleri geçmektedir. Cömertlik Câhiliye devrinin en önemli erdemleri arasında yer almaktaydı. Bu dönemde cömertliğiyle ün salmış ve adları tarihe geçmiş pek çok kişi vardır. İbn Kuteybe'nin

kaydettiğine göre Araplar arasında Kâ'b b. Mâme, Hâtim et-Tâî ve Herim b. Sinân'dan daha cömert bir kimse yoktu.[74]

Fevzi Mostari kendisini güllerin efendisi, sümbüllerin ve yeni tomurcukların kokusuyla, dikenleri ve değersiz otları temizlemek için cömertlik sarayının kapısını açan bir bahçevan olarak ifade etmektedir. Mostari, bülbülleri şairler, gülleri şiirler, bülbüllerin kendisinde öttüğü ve güllerin kendisinde açtığı, güzel rayihalar yaydığı mekanı Bülbülistan, kendisini de bülbülistanın bakıcısı, bahçevan olarak addediyor.

Altıncı huld olan bu bölümde, sadece tarihi hikaye ele alınmıştır. Cömertlik demek olan sehavet bölümü, Abbasiler devri vezirlerinden Fazıl Bermeki'nin oğlunun cömertliği ile alakalıdır. Bu hikaye de eserde şöyle anlatılmaktadır: "Fazıl Bermeki'nin bir oğlu dünyaya geldi. Bütün nüktedanlar onu tebrik etmeye gittmişler ve herbiri yeni doğan bu çocuk için tarih düşmüşlerdir. Fakat onların arasında her ilimde marifetli ancak fakir bir adam vardı. O da bu doğum kutlamasında meclisin alt safında oturuyordu. Fazıl Bermeki nüktedanlar tarafından düşülen tarihleri okuduktan sonra herbir nüktedana aferin dedi. Fakat o marifetli adamın tarih düşüşünü okuyunca ona diğerlerinden daha fazla iltifat ederek, 12 bin altın fazladan vererek hil'at giydirdi. Bu adam daha sonra ticarete atılıp zengin oldu ve bir değirmen ile bir hamam çalıştırıyordu. Harun Reşid, Bermekiler hükümranlığına son vererek, tarih sahnesinden izlerini sildi. Fazıl Bermeki'nin oğlu büyümüş ve bu zengin adamın hamamında çalışıyordu. Bir hadise üzerine Fazıl Bermeki'nin oğlu hamamında çalıştığı zengin adamla tanıştı ve bir zamanlar fakir ve marifetli bir adamın kendisinin doğumu üzerine tarih düştüğünü ve babasınında bu adama iltifat ederek ihsanlarda bulunduğu ve Fazıl Bermeki'nin oğlu olduğunu hamam sahibi zengin adama anlattı. Bunun üzerine efendisi olan zengin adam ayağa kalktı, çocuğun gözlerinden ve alnından öperek: "*Benim devletimin sebebi sensin! Ben bu saatten sonra her neyim varsa yarısı senindir, diğer yarısı ben ölünceye kadar bana yeter*."Bunun üzerine genç dedi ki: "*Ey Efendi! Ben babamın sana verdiğini geri alacak ırktan değilim. Eğer elimden gelseydi, ben de verirdim sana. Şimdi sen biraz sabret, eğer kimse almadıysa hamamda bir şeyim kaldı, onu getireyim, ondan sonra*

---

[74] Mustafa Çağrıcı, "Cömetlik", *DİA*, c.VIII, TDV Yay., İstanbul, 1993, s.72.

seninle konuşuruz." Bunun üzerine Efendi de izin verdi. Genç gitti ve kayboldu. Hangi tarafa gittiğini ve ne olduğunu kimse bilmedi.

Fazıl Berkemi'nin oğlu ile ihsanda bulunduğu zengin adam arasında geçen bu hikâye eserin 65-67. sayfalarında nesirler arasında üç kıt'a [65/1; 65/2; 67/2] ve iki beyit [66/1; 67/1] şeklinde nakledilmektedir.

3. HATİMETÜ'L- KİTAB

Bülbülistan eserinin son sayfasında, Fevzi Mostari, Hatımetü'l-Kitab adlı bölümde, ince görüşlü ve nüktedan kişiler bu kitabı okuduğu zaman bu bahçevanın (kitabın müellifi) kusurlarını görmeyip, affetmeleri ümidinde olduğunu ve bu halin geçmiş büyüklerin âdeti olduğunu şöyle ifade etmektedir: *"İnce görüşlü ve nükteli kişilerin temiz bakışları bu bahçeye düştüğü zaman, bahçevanın kusurlarını görmeyip affetmeleri ümidim ve geçmiş büyüklerin adetidir."*

Fevzi Mostari, eseri okuyanlardan kusurlarının affedilmesini istedikten sonra yine Allah'ın yardımıyla ve onun Vehhab sıfatıyla bu kitabın tamamlandığını, tevbeleri kabul eden Allah'ın, kusurları görmeyip lutf ettiğini, bu değersiz hatıranın iki dünyanın efendisi Hz. Muhammed'in hicret tarihini başlangıç kabul eden hicri takvime göre 1152'de tamamlandığını şu bir kıt'a şiir [68/1] ve bir beyt [68/2] ile açıklar.

Kıt'a

Zü'l-Menân'a hamd olsun ki bu kitabım,
Vehhâb'ın yardımının feyziyle tamamlanıyor
Kusurumu her zaman,
Tevvâb olan Allah'ın lütfu affeder.[68/1]
Bu naçiz yadigârım iki dünyanın efendisinin hicri tarihine göre tamamlandı.

Beyt

Dostlarla o yeni bahçede oturduğumuz tarih
Bin yüz elli iki (1152) idi. [68/2]

Bülbülistan kitabının yazarı olan Muhammed Fevzi Mostari kitabın tamamlanma tarihini verdikten sonra, Bülbülistan'ın nihayete ulaştığını, şiir ve seçili güzel anlatımlarıyla, nağmelerden gönüllere gül bahçeleri dolduğunu, kendisini bu gül bahçesine titizlikle bakan bir bahçevan ölçüsünde olduğunu ifade ettikten sonra eserin

ortaya çıkmasında kendisinden feyz aldığı şeyhinin yardım nazarı olduğunu, kendisine ondan manevi bir padişakahlık tacı ulaşarak postnişin olduğunu, ona hizmet etmenin sonucu olarak hakkı, hakikati arayan ve şeyhinin isminin Ali Murtaza'yla aynı, (Hz. Ali) olduğunu zikretmektedir. Bu ifadeye göre şeyhinin adı Ali olduğunu anlıyoruz. Ali adındaki şeyhini mahşere kadar medhü sena etse ona yaraşır ve layık olduğunu belirtmiştir. Çünkü kendisinin onun dergâhında onun ayağının bir tozu olduğunu mesnevi türünde kaleme aldığı şiirinde ifade etmiştir. Yine aynı şiirde Fevzi Mostari, kendisine bir hatif vasıtasıyla gaybdan bir ses geldiğini ve hatifin: "Ey Fevzi, susman bu sırrı faş etmenden iyidir." dediğini, bu sırrın her kulağın duymasına layık olmadığını, ta gönülden, gönül kulağı olanlara medh etmesinin daha uygun olacağı, çünkü bu kitabın onun himmeti ile tamamlandığını ve has nükte sahiplerinin meclisinde bulunanlarının anlayabileceğini ifade etmiştir. Kitabın sonunda kaleme aldığı şöyle bir de mesnevi vardır:

Mesnevi

Nihayete ulaştı bu Bülbülistân,
Nağmelerden gönüllere gül bahçesi doldu.
Onun bahçevanı çok çalıştı,
Onun bekçisi çok yardım etti.
Hazreti şeyhimin yardım nazarı,
Bana ondan bir padişahlık tacı ulaşır.
Onun yardımıyla postnişinlerden oldum.
Ona hizmet etmekle (Hakk'ı) arayan ve süluk eden oldum.
Hazreti Allah'ın aslanının ismi O'dur,
Ali Murtaza'yla aynı isimli olan O'dur.
Eğer O'nun haşrine kadar övsem O'na layıktır,
Çünkü O'nun dergâhında ayağının bir tozuyum.
Bana gaybdan bir ses geldi:
"Ey Fevzî! Susman bu sırrı faş etmenden iyidir"
Senin sırrın her kulağa mahrem olmaz.
Onu gönülden gönül kulağı olanlara medhet,
Çünkü onun himmetiyle bu Bülbülistân tamamlandı.
Bülbülistân has nükte sahiplerinin meclisinin yakînidir. [68/3]

4.TEMMETÜ'L- KİTAB

Bülbülistan adlı eserin 68. sayfasında yer alan Temmetü'l-Kitab adlı bölüm, Bülbülistan kitabının aslından olmayıp, müstensihe (eseri çoğaltan) ait bir bölümdür. Eserin müstensihi Mersin'li Abdurrahman b. el-Hac Osman'dır. h.7 Rebiülevvel 1294 (m.22 Mart 1877) tarihinde bu kitabı tensih ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Muhammed Fevzi Mostari bu kitabı 1152'de yazdığını eserinde zikrettiğine göre müstensih bu Bülbülistan nüshasını 142 yıl sonra tensih ettiği anlaşılmaktadır.

Müstensih bu bölümde Bülbülistan'ın orjinalinde yer almayan şu 4 beyiti kendisi kaleme almıştır. İlk iki beyit ve dördüncü beyit Farşça, üçüncü beyit ise Türkçe yazılmıştır. Temmetü'l-Kitab bölümünde yer alan bu beyitler ve kitap hakkındaki bu bilgiler şu şekilde geçmektedir.

Beyt

Yezdan'ın rahmetine gark olsun o kişi,

Çünkü kâtibi hayırla yâd ediyor. [68/4]

Beyt

Huda ona yüksek mertebeler versin,

Kâtibin hakkında Fatiha'yı okur. [68/5]

Beyt

Kim ki hayırla yâd ederse iş bu hattın kâtibin,

Hayır yazsın anın şerrini kirâmen kâtibin. [68/6]

Beyt

Eğer benim hattımı karman çorman görürsen ayıplama,

Çünkü beni günler karman çorman yapmıştır. [68/7]

Bunu yazan fakir el-hakir Mersinli Abdurrahman Bin el-Hac Osman, Allah o ikisini de bağışlasın, h.1294 yılı Rebiyyü'l-Evvel'in 7'si. (M.22 Mart 1877)

5. ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

5.1. Şekil Özellikleri

Muhammed Fevzi Mostari'nin h. 1152 tarihinde kaleme aldığı Bülbülistan adlı Farşça eserin şekil özellikleri bakımından incelenmesi esnasında, daha önce bu türde yazılmış olan eserler hakkında bilgi verilmiş, Bülbülistan ile benzerlikleri ve ayrıştığı

yönler hususunda malumat verilmişti. Bunun üzerine yine Bülbülistan eserindeki şiirlerin hangi nazım şekilleriyle yazıldığı ve vezinlerle kullanıldığı belirtilecektir. Son olarak eserde kullanılan şiirlerin kafiye ve redif bakımından incelenmesi yapılacaktır.

5.1.1. Nesir

Sözlükte nesr (nisâr) "dağıtmak, saçmak, sözü çoğaltmak" anlamında masdar ve "nazım dışında düzenlenmiş söz" anlamında isimdir. Karşıtı nazımdır. Nazımda mücevher taneleri konumundaki kelimeler belirli kural ve ölçülere göre ipe dizilmiş bir gerdanlığı sembolize ederken nesirde kelimeler böyle bir dizim kuralına tâbi olmadan dağınık haldeki mücevher tanelerini temsil eder. Nesir ayrıca belli kurallara bağlı bulunan nazma göre daha çok olması sebebiyle muhtevasındaki "çoğaltmak" mânasıyla da ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte nesirde de edebî güzelliği sağlayan dizim kuralları geçerlidir. Bu sebeple günlük hayatta kullanılan özensiz söz ve yazılarla çeşitli bilim dallarında kullanılan dil edebî değer ifade eden nesir türünden sayılmaz.[75]

Bülbülistan türünde daha önce yazılmış olan Şeyh Sadi Şirazi'nin Bostan ve Gülistan'ı, Molla Abdurrahman Camii'nin Baharistan'ı, Kemal Paşazade'nin Nigaristan'ı ve Şeyh Süca'nın Sünbülistan'ı incelendiğinde bu eserlerin nesir ve nazım şekilleri ile birlikte yazıldığı görülmektedir.

İncelenmekte olan Fevzi Mostari'nin Bülbülistan adlı eseride de nesir ve nazımdan oluşmaktadır. Eserde bir konu anlatılırken, bu konu ile ilgili nesir şeklinde bilgi verildikten sonra aynı konuyla ilgili nesiri destekleyen çeşitli nazım şekilleri kullanılmıştır. Eserin nesir şekliyle yazılan kısımları incelendiğinde ağır ve ağdalı ifadeler ve secili cümleler büyük bir ustalıkla kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca nesir kısımlarındaki anlatım dili tamamen Farşçadır. Eserin başından sonuna kadar nazım ve nesir şekli iç içe yer almaktadır. Eserdeki nesir şekline şu örnekler verilebilir:

"Şukuften-i ġonçehāy-ı serbeste-i kerāmet ve nükhet-i buyāy-ı ʿālī̆ şeʾnişān rā(11) be-meşām-ı bulbulān-ı terennüm-şināsān-ı ümmet baġbān-ı ḫāme-i nihāl-perver bāb-ı noḫostī̆n-i(12) bāġçe-i velāyet rā bāz kerd.. [76]

---

75 İsmail Durmuş, "Nesir", *DİA*, c.XXXIII, TDV. Yay., İstanbul, 2007, s.6.
76 Mostari, *Bülbülistan*, s.5.

Kerâmetin bağlı goncasının açılması ve yüce kokulu işlerin nefesini, ümmetin şiirden anlayan bülbüllerinin burnuna, kamış fidanının bahçevanı velayet bahçesinin ilk kapısını açtı. [77] Bu nesirden sonra bir nazım kullanmış ve nesre devam etmiştir.

"Pīşeş merdī rūzī āmed ve goft:(8) "Esselāmü ʿaleyküm" Cüneyd (k.s) goft: "ve ʿaleyküm esselām eger tu ez-müselmānānī" mürīdān(9) der- vey naẓar kerdend cāmehāyi sebz puşīde ve libās-ı ehl-i İslām der-ber kerde. Bā(10)-yekdīger ḥarf endāḫtend ki īn merd-i çend sālest ki der-her ramażānī mā der-iʿtikāf(11) dīdīm ez-īn suḫan çi ber-āyed ki eger tu ez-müselmānī? Cüneyd(k.a.s.) goft: "men(12) negoftem ki der-her ramażānī īʿtikāf nekerdeest."[78] (13)

Yanına bir gün bir adam geldi ve dedi ki: *Selamün aleyküm*. Cüneyd: *Aleyküm selam, sen Müslüman mısın?* dedi. Müritler ona baktılar. Ehl-i İslâm'a uygun yeşil elbiseler giyinmiş, birbirlerine; *Bu adam birkaç yıldır her ramazanda biz onu itikâfa giriyor gördük,* diye konuştular. *Sen Müslümanlardan mısın*? *sözü nereden çıkıyor?* Cüneyd: *Ben her zaman ramazanda itikâfa girmiyor demedim*. dedi.

5.1.2. Nazım Şekilleri

Sözlükte "dizmek, ipliğe inci dizmek. Edebiyatta ölçülü ve kafiyeli mısra kümeleri ile kurulan söz ve yazı." anlamına gelir. Nazımla ortaya konulmuş kısa eserlere manzume, uzun olanlara ise manzum eser denilir. Manzumelerin dize sayısı, kıt'a sayısı bunların sıralanış düzeni, kafiye örgüsü, kompozisyonu gibi dış yapı ile ilgili kuruluş özellikleri nazım şekillerini doğurur. Nazım şekilleri edebiyat akım ve dönemlerine göre değişiklik gösterir. Divan şiiri, halk şiiri, âşık edebiyatı veya tekke şiirinde nazım şekilleri değişik kalıplara girmiştir. Divan şiirinde nazım birimi beyit olduğu için nazım şekillerinin oluşmasında da beyit sayı ve kafilenişi esas alınmıştır. Buna göre divan şiirinde beyit esasına dayanan kaside, gazel nazım şekilleri yanında, bend esasına dayanan nazım şekilleri de vardır. Terkib-i bend, teci-i bend, rubai vd. bu türdendir. Halk ve âşık edebiyatında nazım birimi İslam öncesi eski Türk şiirinde olduğu gibi kıt'adır. Anonim halk şiiri nazım biçimleri mani ve türküdür. Âşık

---

[77] Mostari, *Bülbülistan*, s.5.
[78] Mostari, *Bülbülistan*, s.6.

edebiyatında ise, koşma, destan, semai, varsağı gibi şekillere rastlanır. Tekke şiirinin nazım şekilleri ise genellikle âşık edebiyatı ile aynıdır. Ancak bunun yanında divan şiirindeki gibi beyit düzeni ile kurulu tasavvufi şiirlere de sık rastlanır.[79]

İncelenmekte olan Feyzi Mostari'nin Bülbülistan'ında şiirlerin çoğunun kıt'a tarzında yazıldığı görülmektedir. Şair eserinde, 85 adet kıt'a, 33 adet beyit, 19 adet nazım, 2 adet mesnevi, 7 adet gazel, 1 adet şiir ve 1 adet terci-i bend olmak üzere; 7 farklı nazım şekli kullanmış ve toplamda 146 tane şiire yer vermiştir.

5.1.2.1. Kıt'alar

Sözlükte "parça, kısım" anlamına gelen kıt'a, Arap şiirinde mâna bütünlüğü taşıyan aynı vezin ve kafiyedeki beyitler topluluğu için kullanılmaktadır. Bazı çağdaş araştırmacılar ise kıtayı kasideden ayrılmış iki-altı beyitlik bir parça şeklinde açıklamaktadır. Tehânevî, kıta için Türk şiirinde kullanılan nazım şeklini hatırlatan bir ifade ile, "Vezin ve kafiyeleri aynı, matla'ları olmayan, kafiyeleri ikinci mısralarında bulunan iki-altı beyitlik nazımdır" demektedir. Türk edebiyatında kıta, iki veya daha çok beyitten meydana gelmiş bir nazım şekli olup matla' ve mahlası (taç beyti) bulunmayan bir gazel gibi beyitlerinin ikinci mısraları birbiriyle kafiyelidir. Dört mısralık kıtaların birinci ve üçüncü mısraları da genellikle birbiriyle kafiyeli olur. Türk edebiyatında bu tür kıtalar daha çoktur. İran edebiyatında kıta, İranlılar'ın İslâmiyet'i kabul ettiği tarihlerden itibaren hem kasideden ayrılmış parçalar hem de müstakil bir nazım şekli olarak kullanılagelmiştir. Müstakil kıtalar en az iki, en fazla yedi ilâ on beyit kadardır. Nâdiren yirmi, otuz, hatta elli beyitlik kıtalar da bulunmaktadır[80]

Bülbülistan adlı Farsça yazılmış bu eserde de 85 adet kıt'a türünde şiire yer verilmiştir. Bu kıt'aların 73 tanesi 4 mısradan oluşmuştur. Geriye kalan 7 tanesi 6, 3 tanesi 10, 1 tanesi 8 ve 1 tanesi de 12 mısradan meydana gelmektedir. Eserde kıt'a şiirine örnek şu şekilde geçmektedir.

---

[79] İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul, 2014, s.351-352.
[80] Hasan Aksoy, "Kıt'a", *DİA*, c.XXV, TDV Yay., Ankara, 2005, s.505.

Ḳıtʿa-yı Dīger

Nigāhī kon ber īn bulbulistānem

Ki tā bīnī der u gulhāy- i būyā(10)

Bibīn sermāye-i ʿömr hezārest

Nev āceste be ḥikmet-i ān dıraḫthā [4/2](11)

Diğer Kıt'a

Şu Bülbülistân'ıma bir bak,

Ki, onda güzel kokan gülleri göresin,

Bak ömür sermayesi bin yıl olsa da,

Yeni sürgün dallar o ağacın hikmetiyledir. [4/2]

Ḳıtʿa

Temām şod bulbulistānem velākīn

Nedāşte ez kesī gevher-i nişāneş(19)

Müzeyyen kerd u āmed medḥ-i Âṣıf

Zi vasf-ı gevher-i āḫişgirāneş(20)

Semiyyun lafeta illā Ali şod

Girift ez şīr Mevlā nām u nişāneş[4b](1)

Tevānī kesī nedāred bā-teʿ addī

Nerenced bī-güneh kesī der-zemāneş [3/3]((2)

Kıt'a

Bülbülistân'ım tamamlandı, fakat,

Onun cevherinden hiç kimse bir alamete sahip değil.

Onun vasfını örnek gösterip, medhetti

Cevherin değeri onu yapan bilir.

(la feta illa Ali) Ali'den başka genç yoktur,

Mevla ad ve şanını aslan koydu.

Zulmetmeye kimsenin gücü yetmedi,

Onun zamanında hiçbir günahsız incinmedi. [3/3]

5.1.2.2. Beyitler

"Ev, çadır, oda, mesken, konak" mânalarına gelen beyit bir edebiyat terimi olarak aynı vezinde iki mısradan meydana gelen bir nazım birimini ifade eder.[81] Beyit, Fars ve Türk edebiyatında, bilhassa ilk dönemlerde ve sonraları kendine mahsus birtakım özelliklere sahip olmakla birlikte, Arap edebiyatındaki şekli ile ele alınmış ve yüzyıllar boyunca genel hatları itibariyle bu edebiyattaki yapısı ile incelenmiştir. Bu bakımdan her üç edebiyatta da ortak ve müşterek bir yapı göstermiştir. İslâmiyet'ten önceki Türk edebiyatında nazım şekilleri esas itibariyle dörtlüklere dayanmakla beraber daha basit şekillerin, iki mısradan oluşan beyitlerin bulunması da muhtemeldir. Ancak Beyit esas olarak Arap edebiyatından Fars ve Türk edebiyatlarına geçmiş ve klasik Türk edebiyatında da bir nazım birimi olarak asırlarca kullanılmıştır. Beyitlerde genellikle mâna bütünlüğü aranır, yani bir beyit ister bir manzumenin parçası, ister tek başına olsun bir mânayı tam olarak ifade eder.

Beyitlerin kendi aralarındaki kafiyelenişleri değişik nazım şekillerini meydana getirir. Her beyti kendi arasında kafiyeli nazım şekline mesnevi, ilk beyti kafiyeli, sonraki beyitlerin birinci mısraları serbest, ikinci mısraları ilk beyitle kafiyelenen şekillere gazel ve kaside denir. Bu manzumelerde mısraları kafiyeli olan beyitlere yani ilk beyte matla' adı verilir. Eğer matla' beyti birden fazla olursa bunlar matla'-ı sânî, matla'-ı sâlis diye sıralanır.[82]

Eserde beyit türünde yazılmış 33 adet şiir bulunmaktadır. Bu beyitlerin tamamı 2 mısra şeklinde ve Farsça olarak kaleme alınmıştır. Eserde geçen beyit türündeki şiirlere şu örnekler verilebilir:

Beyt

Ey āşiḳān ey āşiḳān men ḫāḳ rā gevher konem

Ey muṭribān ey muṭribān def-i şomā pur zer konem [6/1]

Beyt

Ey âşıklar, ey âşıklar ben toprağı cevher yaparım

Ey çalgıcılar, ey çalgıcılar sizin definizi altınla doldururum [6/1](4)

---

[81] Nihad M. Çetin, "Beyit", *DİA*, c.VI, TDV Yay., İstanbul, 1992, s.66.
[82] Kazım Yetiş, "Beyit (İran ve Türk Edebiyatı)", *DİA*, c.VI, TDV Yay., İstanbul, 1992, s.66.

Beyt

Refīḳ-i sālik-i rāh-ı ḫudāyī

Nebāşed şāh-ı ẕī dest-i teṭāvul [41/2](15)

Beyt

Allah yolunun yoldaşları olan salikler

Sultanlara el uzatmazlar. [41/2]

5.1.2.3. Nazmlar

Nazm kelimesi, sözlükte "dizmek, ipliğe inci dizmek. Edebiyatta ölçülü ve kafiyeli mısra kümeleri ile kurulan söz ve yazı." anlamına gelmektedir.[83] Yani nazm, kelime olarak şiir demektir. Bülbülistan adlı Farsça eserde de nazm başlığı altında toplam 19 tane şiir örnek olrak verilmiştir. Bu nazm adlı şiirlerin mısra sayıları farklıdır. Buna göre bu şiirlerden 9 tanesinin 4 mısralı, 1 tanesinin 2, 5 tanesinin 8, 2 tanesinin 10, 1 tanesinin 12 ve 1 tanesinin de 14 mısradan oluştuğu görülmektedir. Bu türe şu şiirler örnek olarak verilebilir:

Naẓm

Eger bāver nedārī ba-ḥadīṣ-i pertev-i Yezdān

Niger hurşīd asleş rā ferāset çīst tā dānī [6/4](20)

Nazm

Eğer hadise inanmıyorsan güneşin aslı olan

Allah'ın ziyası güneşe bak ki, feraset nedir, bilesin [6/4]

Naẓm

Zi māder şod se vü sī sāl ki zādem

Be buthā nihān kerdem perestiş(11)

Kunūn dīdem ki ez ḫod āʿcizānend

Cüdā geştem nedāmet ḫordem ez ḫīş [7/2](12)

---

[83] Pala, *a.g.e.*, s.351.

Kıt'a

Anamdan doğalı otuz üç yıl oldu

Putlara gizlice taptım

Şimdi nefsimin aciz olduğunu gördüm

Ayrıldım, pişman oldum, nefsimden [7/2]

Nazm

Sipāsem bā ḫudāyī̇ ẕül-Menen bād

Ki dād ez-keyd aġyārem rehāyī̇(10)

Teşekkür çūn konem pādāş-ı ū rā

Ki der-men misupurd ān dil-rubāyī̇(11)

Raḳī̇b ez-seyr-i ḫaṭṭ-ı ḫüsn-i yārem

Neverdī̇d defter-i ʿayn-ı nevāyī̇(12)

Bihī̇n kārī̇-i me rā zī̇n pes be-iḫlāṣ

Zi-cān tā restaḫī̇z şükr-i ḫudāyī̇ [29/2]**(13)**

Kıt'a

Mennan olan Allah'a şükürler olsun

Çünkü yabancıların hilesinden beni kurtardı

Onun mükâfatına teşekkür ederim

Çünkü o gönül kapan güzeli bana verdi

Yârimin güzel yanağının seyrinden rakib,

Nasip defterimi katladı

Bundan sonra benim için en iyi iş,

Mahşere kadar Allah'a şükretmektir [29/2]

5.1.2.4. Mesneviler

Sözlükte "ikişer ikişer" anlamındaki mesnâ kelimesinin nisbet eki almış biçimi olan mesnevî edebiyat terimi ve nazım şekli olarak ilk defa Fars edebiyatında kullanılmıştır.[84] Ayrıca edebiyatta her beyti ayrı kafiyeli olan nazım şeklidir. Mesnevi,

---

[84] Mustafa Çiçekler, "Mesnevi", *DİA*, c.XXIX, TDV Yay., Ankara, 2004, s.320.

aruzun kısa kalıplarıyla yazılır. İki beyitlik şiir parçalarından binlerce beyit uzunluğundaki kitaplara dek kullanılmıştır. Mesenvide olaylar bir masal anlatımı ile sürer. Anlatış ve tasvirler akıl ve mantık sınırından taşarlar. Yer ve zaman belirsizdir. Tasvirlerde aşırı abartmalar göze çarpar. Hikâye kahramanları olağanüstü davranışlarda bulunur. Türk edebiyattında ilk büyük mesnevi Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eseridir. Son sırayı ise Mevlana'nın Mesnevi'si almaktadır.[85]

İncelenen eserde de 2 adet mesnevi türünde şiir kullanılmıştır. Bu mesnevi türündeki şiirler ise şunlardır.

Meṣnevī

Biḥamdülillāh men ez-luṭf-i ḫudāyī

Be-dest āverde mi geştem devāyī(11)

Rehāyende zi-teng-i renc-i düşvār

Me rā resem ferāḥ cūd-i ġaffār(12)

Enīs-i şāhid maḳṣūd-ı cānem

Sırr u reng-i ṣıḥḥat-i şādmānem(13)

Çi ġam zīn pes me rā ez-cevr-i nādān

Ki şod cāy-ı penāhem ʿavn-i Yezdān [27/1](14)

Mesnevi

Ben Allah'a hamdetmekle onun lütfundan,

Bir deva ele geçirdim

Meşakkat acısının darlığından kurtulup,

Gaffar Allah'ın cömertliği bana ferahlık verdi

Canımın istediği yakınlığın şahidiyim

Sıhhat tacından dolayı mutluyum

Cahillerin zulmünden bundan sonra benim için ne gam

Yezdan'ın yardımı benim sığınma yerim oldu. [27/1

[85] Pala, *a.g.e.*, s.309-310.

MEŞNEVİ

Be-encām miresed īn bulbulistān

Çū pur-şod gūlşen-i dilhā zi-elḫān(7)

Besā ḫıdmet guzārīd bāġbāneş

Besā himmet ber āred pāsbāneş(8)

Ki aʿnī: ḥażret-i şeyḫ nigāhī

Resīd bā men be ū yek tāc-ı şāhī(9)

Şodem bā himmeteş ez-pust nişīnān

Şodem bā ḫıdmeteş cūyān u pūyān(10)

Semmī ḥażret-i şīr-i ḫudā ūst

Çū hemnām-ı ʿAlī el-Murtażā ūst(11)

Sezed ger tā be ḥaşr-i ū rā sitāyem

Ki dergāh-ı vey yek ḫāk-i pāyem(12)

Merā goft hātıf-ı gaybī be-āvāz

Ki: "Ey Fevzī! Ḫamūşī bih ez-īn rāz"(13)

Nebāşed maḥrem-i rāzet be-her gūş

Bikon medheş zi-dil bā ehl-i dilgūş(14)

Ki şod ez-himmeteş īn bulbulistān

Enīs-i bezm-i ḥāṣṣ-ı nüktedānān [68/3](15)

Mesnevi

Nihayete ulaştı bu Bülbülistân,

Nağmelerden gönüllere gül bahçesi doldu.

Onun bahçevanı çok çalıştı,

Onun bekçisi çok yardım etti.

Hazreti şeyhimin yardım nazarı,

Bana ondan bir padişahlık tacı ulaşır.

Onun yardımıyla postnişinlerden oldum.

Ona hizmet etmekle (Hakk'ı) arayan ve gezen oldum.

Hazreti Allah'ın aslanının ismi O'dur,

Ali Murtaza'yla aynı isimli olan O'dur.
Eğer O'nun haşrine kadar övsem O'na layıktır,
Çünkü O'nun dergâhında ayağının bir tozuyum.
Bana gaybdan bir ses geldi:
"Ey Fevzî! susman bu sırrı faş etmenden iyidir"
Senin sırrın her kulağa mahrem olmaz.
Onu gönülden gönül kulağı olanlara medhet,
Çünkü onun himmetiyle bu Bülbülistân tamamlandı.
Bülbülistân has nükte sahiplerinin meclisinin yakînidir. [68/3]

5.1.2.5. Gazeller

Gazel kelimesi sözlükte "kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek" anlamına gelir. Arap edebiyatında gazel bir nazım şekli olmayıp kasidelerin başında aşktan, sevgiliden söz eden bölümlere verilen addır ve "nesîb" karşılığında kullanılmıştır. Daha sonraları şairin aşk, sevgili, şarap, bahar gibi coşkulu haller karşısındaki duygularını anlatan şiirlere uzun yahut kısa olsun gazel denilmiştir.

Kafiye örgüsü "aa / ba / ca ..." olan gazelin bazı beyitleri ve içindeki kısımları özel adlar alır. Gazelin iki mısraı kafiyeli olan (musarra') ilk beytine "matla'", matla'dan sonra gelen beytine "hüsn-i matla'", son beytine "makta'" ve makta'dan önceki beytine de "hüsn-i makta'" denir. Hüsn-i matla'ın matla'dan olduğu kadar hüsn-i makta'ın da makta'dan güzel olmasına özen gösterilir. Gazelin en güzel beytine "şah beyit" veya "beytü'l-gazel" adı verilir. "Tehallus" denilen makta' beytinde mahlas söylenir.

Türk edebiyatında gazellerin beyit sayısı genellikle dört-on beş arasında değişir. Dört beyitli gazellere çok az rastlanır. En çok yazılanlar beş ve yedi beyitli gazellerdir. Kesin bir kural olmamakla birlikte gazeller genellikle beş, yedi, dokuz, on bir gibi tek sayılı beyitlerle söylenmiştir.[86]

[86] Haluk İpekten, "Gazel", *DİA*, c.XIII, TDV., Yay., Ankara, 1996, s.440-441.

Fevzi Mostari, Bülbülistan adlı eserinde 7 adet gazel örneği vermiştir. Bu gazellerin 6 tanesi 10 mısradan oluşurken 1 tanesi ise 14 mısradan oluştuğu görülmektedir.

Naẓm

Ey ʿāşıḳān ey ʿāşıḳān men ʿāşıḳ-ı dīrīneem

Ey ṣādıḳān ey ṣādıḳān men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(9)

Ān dem ki nūr-ı ʿāşıḳān ez ʿālem ʿulvā guzeşt

İncā kesī cūz men nebūd men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(10)

Āncā ki ḳavmī gofteend ḳālū belā ḳālū belā

Āncā gevāhi-yi muṭlaḳem men ʿāşıḳ-ı dīrīneem/11)

ʿĀlem nebūd men būdem ādem nebūd men būdem

İn dem nebūd men būdem men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(12)

Bā Nūḥ der-keştī būdem bā Yūsuf ender ḳʿar çāh

Bā ʿİsā-yı Meryem būdem men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(13)

Vaḳtest āvāzī konem ber ʿarş pervāzī konem

Bā āmilān-i ʿarş bigu men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(14)

Ey ʿāşıḳān ey ʿāşıḳān īn Şems-i Tebrīzī ki būd

Ey şems-i nūr-ı Muṣṭafā men ʿāşıḳ-ı dīrīneem [53/1](15)

Nazm

Ey âşıklar! Ey âşıklar! Ben eski aşığım.

Ey sâdıklar! Ey sâdıklar! Ben eski aşığım.

Âşıkların nuru âlemden yüceldiğinde,

Burada benden başka kimse yoktu, ben eski aşığım,

Orada bir kavim kâlûbelâ kâlûbelâ dediler,

Ben onların mutlak şahidiyim, ben eski aşığım.

Âlem yoktu, ben vardım, Âdem yoktu ben vardım,

Bu zaman yoktu, ben vardım, ben eski âşığım.

Nuh'la gemide, Yusuf'la kuyunun dibindeydim,

Meryem'in İsa'sıylaydım, ben eski âşığım.

Ses çıkararak arşa uçma zamanım geldi.

Arşı taşıyanlara deki; ben eski âşığım.

Ey âşıklar! Ey âşıklar! Bu Şems-i Tebrizî'dir,

Ey Mustafa'nın nurunun güneşi, ben eski âşığım. [53/1]

5.1.2.6. Şiir

Sözlükte şi'r "bir şeyi inceliklerini kavrayarak bilmek, sezerek vâkıf olmak; uyumlu, ölçülü ve âhenkli söz söylemek" anlamlarında masdar; "seziş, hissediş, sezgiye dayanan bilgi; duygu ve heyecandan kaynaklanan uyumlu, ölçülü ve âhenkli söz" mânasında isimdir.[87] Klasik Türk şiirinin en uzun ve zengin çağı XIV-XIX. yüzyıllar arasında devam eden divan şiiri dönemidir. Bu şiire karşı Tanzimat'tan itibaren başlayan ve Cumhuriyet yıllarında sürdürülen eleştiriler bir bakıma onun özelliklerini de verir. Bu şiirin Fars şiirinden kaynaklanması veya aşırı derecede Fars şiirinin etkisi altında kalması, dilinin Arapça ve Farsça kelimelere çok açık olması bunların başında gelir. Divan şiirinin İslâmî kültür çevresinde teşekkül etmesi, Kur'an dili olan Arapça'nın hem Farsça'yı hem Türkçe'yi etkilemesi ve özellikle Türkler'in Farslar'la yoğun temasları dolayısıyla bu etki bir açıdan tabiidir.[88]

İncelenen Bülbülistan adlı eserde de divan şiirine "Şiir" başlığı altında örnek verilmiştir. Eserin 50. Sayfasında yer alan bu şiir şu şekildedir.

ŞİʿİR

Her ān kārī ki bāşed behr-i Yezdān

Resed bā-vey fuyūż-i ʿavn-i Raḥmān(17)

Eger çīzī koni behr-i sitāyiş

Be-dest-i ḫod ḫarī kālāyī ḫüsrān(18)

Nebāşed yāverī ez-kes be-kes hīç

Der-ān rūzī ki nāmeş yevm-i mīzān(19)

Bikon behr-i ḫudā kārī u gerne

Çi bāşed ez-āferīnhā-yı ḫasīsān(20)

---

[87] İsmail Durmuş, "Şiir", *DİA*, c.XXXIX, TDV Yay., İstanbul, 2010, s.144.

[88] M. Orhan Okay, Alim Kahraman, "Şiir (Türk Edebiyatı), *DİA*, c.XXXIX, TDV Yay., İstanbul, 2010, s.158.

Ḫudāyā pādişāhhā ez-tū fevzī̄

Hemī̄ ḫˇāhed ʿiṭā u ʿafv u ġufrān [50/1] **[51a](1)**

Şiir

Yezdan için yapılan her işe,

Rahman'ın yardımının feyzi ulaşır.

Eğer övgü için bir şey yaparsan,

Elinle hüsran kumaşı satın alırsın.

Kimse kimseye yardım etmez,

Adı mizan olan günde.

Allah için iş yap, yoksa,

Hasislerin övgüsünden ne fayda gelir.

Ey padişahlar padişahı! Fevzî senden,

Daima bağışını, affını ve mağfiretini ister. [50/1]

5.1.2.7. Terci-i Bend

Sözlükte tercî' "geri çevirmek, tekrar etmek", terkîb "birkaç şeyi birleştirerek yeni bir şey elde etmek" anlamındadır. Farsça olan bend "bağlama" mânasına gelir, ayrıca manzum yahut mensur metin parçaları için kullanılır. Terciibend ve terkibibendin aslı vasf-ı terkîbî olarak tercî'-bend ve terkîb-benddir. İlki "tekrarlanan vâsıta beyitleriyle bentleri birbirine bağlanan şiir", ikincisi "her bendin sonunda değişerek yer alan vâsıta beyitleriyle bentleri birbirine bağlanan şiir" demektir. Zamanla iki kelime arasında Türkçe'de bir "i" sesi türemiş ve terkip Farsça tamlama gibi tercî-i bend, terkîb-i bend şeklinde yazılmıştır. Fars edebiyatında olduğu gibi eski Türk edebiyatında da bendlerden meydana gelen nazım türlerinden musammatlar arasında oldukça rağbet gören terciibend ve terkibibend nazım birimi beyit olan divan şiiri formlarındandır. Aynı vezinde ve farklı kafiyelerde bendlerle bunları birbirine bağlayan ve bağımsız kafiyelenen vâsıta beyitlerinden oluşur.[89]

Eserin 20. sayfasında terci-i bende bir tane örnek verilmiştir.

---

[89] Mustafa Uzun, "Terci –i bend", *DİA*, c.XXXX, TDV Yay., İstanbul, 2011, s.487.

Bend-i evvel nivişte

Şehā bu dem-i fānīnin nesine böyle hurremsin

ʿAcep bilsem ne maḳsūda erişdin böyle bī-ġamsın(13)

Zamanın Hüsrevi olduñ tutalım şāh-ı ʿalemsin

Ya İskender ya Faġfūr veya ḫākān veya Rüstemsin(14)

Ya Ḍahhāk u Ferīdūnsun ya Bihmensin yahud Cemsin

Bilürsin küllü şey'in ḫāliñ emrine tālimsin(15)

Ne ışṣ-ı ʿāḳıbet dest-i ecel girdikde ebkemsin

Tek birlik Hudāya yaraşursın nesl-i Ādemsin(16)

Vücudun añla ey ġāfil ki bir ḳatre menidensin [20/2](17)

5.2. Vezin

Sözlükte "bir şeyi ölçmek, tartmak; ölçü, tartı, ölçek" anlamlarındaki **vezin** (**vezn**) terim olarak şark kültüründe şiir, müzik, lugat ve sarf alanlarında kullanılmaktadır. Şiirde vezin, hecelerin ya da uzun ve kısa hecelerin belirli miktarlarda tekrarına dayanan, müzikal ve fonetik âhengi sağlayan kalıplar dizisidir. Şiiri nesirden ayıran en önemli unsur vezindir. Müslüman milletlerin edebiyatlarında her şiir bu kalıp ve ölçeklerin sınırları içinde nazmedilir. Vezin hece ve aruz vezni olmak üzere iki temel kategoriye ayrılır. İslâm öncesi Türk şiirinde kullanılan hece vezninde bir şiirin her mısraı eşit sayıdaki hecelerden meydana gelir. İslâm'dan sonra Arap-Fars etkisiyle Türkçe'ye de geçen aruz vezninde ise bir şiirin her beyti eşit miktarda uzun ve kısa hece içerir. Aruz vezninde hece sayısının eşit olması kâfi gelmemekte, uzun ve kısa hecelerin de belirli kalıplarla dengeli bir şekilde tekrarlanması gerekmektedir. Bu sebeple aruz vezni daha müzikal ve armonik bir yapıya sahiptir.[90]

Fevzi Mostari'nin kaleme aldığı Bülbülistan adlı eserde de şiirler 11 farklı aruz kalıbıyla kaleme alınmıştır. Bu kadar fazla aruz kalıbının bulunmasının sebebi ise, Mostari'nin başka şairlerin şiirlerine eserinde yer vermesidir. Aruz kalıbı dışında başka bir vezin ile şiir bulunmamaktadır. Eserdeki bazı şiirlerde aruz hatası bulunmaktadır. Bu

[90] İsmail Durmuş, "Vezin", *DİA*, c.XXXXIII, TDV Yay., İstanbul, 2013, s.77-79.

hataların başında hece sayıları ve kelimelerdeki eksiklik ya da fazlalıklarla, zihaf hataları gelmektedir.

Eserde geçen 141 tane şiirin aruz kalıbları ve eserde geçen adetleri, sayfa ve satır numaraları şu şekildedir:

58 tane: “mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün” [2b-3],[3a-18],[4b-6],[4b-9],[4b-18],[5a-17],[6b-5],[7a-10],[8b-11],[8b-19],[9a-11],[10b-11],[10b-17],[12b-2],[13a-6],[14b-2],[15a-5],[15a-12,[15a-16],[16b-2],[16b-9],[17a-11],[18b-18],[24b-10],[27a-10],[28b-1],[28b-5],[29a-9],[30b-12],[32b-16],[33a-16],[36b-4],[39a-12],[39a-14],[39a-18],[41a-7],[41a-14],[41a-20],[42b-5],[43a-10],[45a-10],[47a-11],[48b-13],[48b-20],[50b-16],[56b-17],[60b-7[,[60b-16],[61a-7],[61a-13],[62b-5],[64b-17],[65a-8],[67a-20],[68b-4],[68b-6],[68b-15],[68b-16]

1 tane: “müfteilün / müfteilün / müfteilün / müfteilün”[53a-8]

1 tane: “Fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûl” [5a-9]

1 tane: “müfte’ilün/ fâ'ilün/ müfte’ilün/ fâ'ilün”[13a-1]

1 tane: “mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün”[18b-7]

12 tane: “fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün”[3a-13],[11a-3],[12b-16],[24b-16],[26b-7],[27a-17],[39a-9],[46b-6],[46b-10],[46b-14],[49a-11],[59a-5]

38 tane: “mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün”[6b-19],[12b-8],[12b-19],[14b-18],[19a-4],[19a-10],[20b-5],[20b-12],[20b-20],[21a-9],[21a-13],[21a-17],[22b-19],[23a-7],[23a-20],[25a-15],[25a-18],[26b-14],[28b-15],[33a-5],[34b-10],[35a-10],[38b-11],[39a-3],[40b-4],[40b-18],[46b-1],[51a-9],[53a-19],[55a-12],[56b-10],[57a-18],[58b-7],[59a-15],[63a-2],[63a-12],[65a-18],[67a-15]

1 tane: “mef'ûlü / mefâ'ilün / fe'ûlün”[47a-19]

6 tane: “mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü /fe'ûlün”[7a-4],[11a-6],[28b-9],[31a-12],[56b-20],[57a-10]

1 tane: “müstef’ilün / müstef’ilün / müstef’ilün / müstef’ilün ”[6b-3]

20 tane: “fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün” [6b-14],[9a-5],[10b-2],[11a-13],[12b-11],[13a-12],[16b-18],[22b-7],[25a-2],[29a-2],[36b-16],[51a-20],[52b-12],[52b-19],[54b-8],[54b-18],[66b-5],[67a-7],[68b-17],[68b-18]

1 tane: “mefâ'îlün / fe'ilâtün / mefâ'îlün / fe'ilün”[56b-1]

5.3. Kafiye ve Redif

Sözlükte kafâ ve kāfiye kelimelerinin ilk ve asıl anlamı "başın boyunla bitişen arka ve son kısmı, ense"dir. Bu temel mânadan "bir şeyin sonu, arkası" anlamı, buradan da "beytin sonu" mânası türemiştir. Kafiye kelimesini "tâbi olmak, ardından gitmek" demek olan kafv/kufüvv masdarından "izleyen, ardından gelen" (kāfiye) veya "arkasından getirilen" (makfüvve) anlamında türetenler de vardır. Bunlara göre kafiyeli kelimelerin beyitlerin sonlarında birbirini izlemesi ya da arka arkaya tekrar edilmesi sebebiyle kafiyeye bu ad verilmiştir. Fars edebiyatında aynı kelimeyle ifade edilen kafiyeye İslâm öncesi Türk edebiyatında uyak, halk edebiyatında ayak denilmiş; Fars ve klasik Türk edebiyatlarında "kāfiye-gû, kāfiye-senc, kāfiye-endîş" kelimeleri de "şair" yerine kullanılmıştır. Kafiye, manzumenin dış yapı özelliklerinden olup âhengi temin eden en önemli unsurudur.[91]

Bülbülistan'ın müellifi Fevzi Mostari de eserinde hem kendisinin kaleme aldığı hem de diğer şairlerden alıntılar yaptığı şiirler de 8 tanesinde yarım kafiye kullanılmış, geri kalan şiirlerde ise tam ve zengin kafiyeyi kullanmıştır.

Gulruḫān suy-i çemen ʿazm-ı temāşā mikonend

Bulbul-i şūrīde rā sermest u şeydā mikonend [54/2](19)

(mikonend: Redif) (ā: Yarım Kafiye)

Şairin redifle birlikte tam ve zengin kafiyeyi kullanarak yazdığı şiirlerden bazıları şunlardır:

Devāy-ı ehl-i fāḳe cūz celībān ulu'l-ebṣār

Nebāşed ez-dīger, āyīn-i ḥikmet hemçunīn bāşed(18)

Birūb, ḫˇāhī resīden menzil-i ḳurbet ez īn ġurbet

Der ferzān-ı himmet rā ki çārūhā cebin bāşed [21/4](19)

(-bāşed: Redif) (-īn: Tam kafiye)

Besā merdān-i Ḫaḳ der- gonc-i ʿālem

Ḳanāʿat kerde bā-kohne gilīmī(7)

---

[91] İskender Pala vd., "Kafiye", *DİA*, c.XXIV, TDV Yay., İstanbul, 2001, s.149.

Çū dāniste rumūz māl u evlād

Girifte nükte-yi ḳalb-i selīmī [13/2](8)

(ī : Redif) (līm: Zengin Kafiye)

Şairin redif kullanmadan ahengi sadece kafiye ile sağladığı şiirlerdeki kafiye sesleri ve bu seslerin kaç kez kullanıldığı ise aşağıdaki tabloda detaylı olarak verilmiştir:

Sadece Kafiyeyle Yazılan Şiirler ve Kullanım Adetleri

Kafiye	Adet	Kafiye	Adet
āz	5	ūş	2
ak	2	ūb	2
aḳ	1	urūġ	2
īb	1	ūn	4
ān	94	ūd	2
ām-em	27	ūr	2
ā	53	ū	4
ār	17	līm	2
er	16	r-i	2
lā	2	in	6
āf	2	ī	3
iş	2	ed	7
n	2	īr	6
āb	13	d	2
il	2	eberd	2
erk	3	et	13
y	2	ene	2
āyet	2	k	2
ās	4	ş	3
dān	2	im	3
āl	8	as	2
āyed	2	ra	2
elāl	2	ık	2
āre	5	ovom	2
āh	2	ātib	2
āy	2	-en	2
ād	2		

Şair redifi, sadece eklerle, bir kelimeyle, bir ek ve bir ya da birden fazla kelime

Redif	Adet	Redif	Adet
-ī	28	āne	8
-eş	20	-ed	2
-end	2	-yī	9
rā	20	-et	2
-est	20	-sin -sın	8
-em	19	-y	1
- ū	2		

ile yapılan redifler olmak üzere eserinde kullanmıştır. Bu sınıflandırmaların aşağıdaki tablolarda detaylı bir şekilde incelemeleri yapılmıştır.

Sadece Eklerle Yapılan Redifler

Bir Kelimeyle Yapılan Redifler

Redif	Adet	Redif	Adet
cū	2	şikeste	6
ūst	2	āred	2
konem	4	mikonend	6
şeved	4	ümmīd	2
būd	2	nebāşed	2
bāşed	12	kerden	2
bişnov	2	üftade est	6
kātibin	2		

Bir Ek ve Bir ya da Birden Fazla Kelime İle Yapılan Redifler

Redif	Adet	Redif	Adet
-ı hüve	2	mikonend	6
yabī neḥahed şod	2	-i dāred	5
i-firak	2	ter bādā	5
ehu	2	İ diger	6
ān men āşık-ı dīrīneem	8	-eş rā	2

6. DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ

6.1. Dil ve Uslüp

Müellif kitabına Allah'ı hamd ederek başlar, peygambere övgü ile devam ediyor. Şiirlerinden anlaşıldığına göre dini ve ahlaki ıstılahları büyük bir maharetle kullanıyor. Mesnevi kültürüyle yoğrulmuş olan müellif ve Mevlevi şeyhi ve postnişini olması yeteri derecede din ve tasavvuf bilgisi donanımına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Eserin başında ilk olarak Mevlana'nın kerametini anlatması da bu görüşe delalet etmektedir. Yani müellif tekke kültürünü tam anlamıyla deruhte etmiştir. Aşağıdaki şiirde de bu açıkça görülmektedir.

Māh-i īmān der-sipihr-i dil-i hüveydā er neşod

Sūd nedāred der-ḥarīm-i kaʿbe kerden iʿtikāf(15)

Her ki dāniste ḥudāy-i ḫod bud der-rāh-ı dīn

Bāk nīst çun zād u ʿâr-ı dīr puşīden liḥāf [6/3](16)

"İman ayı apaçık gönül ayında görülmezse eğer,
Kabe'de itikafa girsen girmesen ne fayda.
Din yolunda her kim kendi ilahını bilirse,
Mağarada hırka giyen kişiden korkmaz." [6/3]

Eger ḫˇāhī perīdān bī-per u bāl

Zi-dil terk-i hevā bāyed giriften(12)

Her ān ki ġayr-i ānest ū furū kon

Ṭarīk çünīn bāyed giriften [8/2](13)

"Eğer kolsuz kanatsız uçmak istersen,
Gönülden heva ve hevesi çıkarman gerekir
O'ndan başka her şeyi içinden at
Tarikate böyle girersin." [8/2]

Her şeyin gönülde olduğunu anlatan şiiri şairin dil ve üslubu hakkında ipucu vermektedir. Tarikate, Allah'tan başka her şeyi gönülden atarak girileceğini anlatmaktadır.

Nīst ez-çeşm velī pinhān rusūm-ı mihrgāh

Sūd nedāred câme-yi İslām, çelīpā der-dilest(6)

Merd-i tārik ū şeḳāvet der çi yābed ez-ṭavāf

Tā nesūzed beyt-i dil ḳandīl zi-ḫurşīd-i elest [9/1](7)

"Sevilen yârin adetleri, dostun gözünden gizli değildir

İslâm elbisesi giymek fayda vermez, haç gönüldedir

Karanlık ve haydut adam tavaf etmekten ne fayda bulur

Gönül evine elest güneşinden bir kandil yanmadıkça."[9/1]

Görülüyor ki Fevzi Mostari klasik Mevlevi tarikatı kültürünü benimsemiştir. Görüntünün kıymetinin olmadığını, esas olanın kalpde olduğunu anlatmaktadır.

17. yüzyıl sonu ve 18. Yüzyıl ortalarında yaşayan Şeyh, edip ve şair küçük yaşta İstanbul'a gelerek Türkçeyi de az çok bildiği tahmin edilebilir. Eserinin son kısımlarında Ali adındaki şeyhinin himmet ve duasıyla postnişinlerden olduğunu ve Bülbülistan kitabını onun himmetiyle yazdığını söylemesi aldığı sıkı tahsilin delilidir. Bütün bu sebeplerden dolayı Arapça eğitim almaması düşünülemez.

Mesnevi

"Nihayete ulaştı bu Bülbülistân,

Nağmelerden gönüllere gül bahçesi doldu.

Onun bahçevanı çok çalıştı,

Onun bekçisi çok yardım etti.

Hazreti şeyhimin yardım nazarı,

Bana ondan bir padişahlık tacı ulaşır.

Onun yardımıyla postnişinlerden oldum.

Ona hizmet etmekle (Hakk'ı) arayan ve gezen oldum.

Hazreti Allah'ın aslanının ismi O'dur,

Ali Murtaza'yla aynı isimli olan O'dur.

Eğer O'nun haşrine kadar övsem O'na layıktır,

Çünkü O'nun dergahında ayağının bir tozuyum.

Bana gaybdan bir ses geldi:

"Ey Fevzî! susman bu sırrı faş etmenden iyidir"

Senin sırrın her kulağa mahrem olmaz.

Onu gönülden gönül kulağı olanlara medhet,

Çünkü onun himmetiyle bu Bülbülistân tamamlandı.

Bülbülistân has nükte sahiplerinin meclisinin yakînidir." [68/3]

Ayrıca Bülbülistan risalesi usta bir kalemin sonucu olduğu şiirler manzumesi ve mensuresinden ibarettir.

6.2. Seci ve Nida Cümleleri

Sözlükte sec' "güvercin, kumru vb. kuşların sonlarda aynı ses öğesini tekrar ederek ötmesi, dişi devenin tek düze ve uzun sesler çıkararak inlemesi, iki şeyin doğrulup düzgünleşerek birbirine denk ve benzer hale gelmesi" mânalarına gelir. Terim olarak "daha çok nesir halindeki metinlerde ifade bölüklerinin (fıkra) sonlarının aynı kafiye veya aynı vezinde ya da her ikisinde aynı olması" diye tanımlanır. Nesirde seci şiirdeki kafiyeye tekabül eder.[92]

Nidâ ise, şairin çok duygulanması ve heyecanlanması sonucu, olayları ve varlıkları göz önüne getirip "ey, hey" gibi ünlemlerle onlara seslenmesidir. Nidâ sanatının en zengin örneklerine kasidelerin methiye bölümlerinde rastlanır. Bu bölümlerdeki beyitlerde seslenmeyi ifade eden "â" vokaline, beyit içerisinde sıkça kullanılan "aâ-î-û" vokalleri ve diğer armonik unsurlar da destek verince kuvvetli bir ahenk oluşmaktadır. Bu asonans, sesin alçalıp yükselmesi veya dalgalanması şeklinde kendini göstermektedir. Bunun yanında "ey, yâ, v"ey…" ünlemlerinin belirli aralıklarla yinelenmesi de etkileyici bir anlatım temin etmektedir.[93]

İncelenen eserde calib-i dikkat olan hususlardan en önemlisi Mostari'nin nesir içerisinde ustalıkla kullanmış olduğu seci ve nida cümleleridir. Tespit edilen seci cümlelerin sayısı 63 tane iken nida cümlelerin sayısı ise 24 tanedir. Nida cümleleri kısa kısa yazılmış secili cümleler ise oldukça uzun ve belagatlı bir üslupla kaleme alınmıştır. Eserde geçen seci ve nida cümlelerini örnek olarak şu cümleler gösterilebilir.

---

92 İsmail Durmuş, "Seci", *DİA*, c.XXXVI, TDV Yay., İstanbul, 2009, s.275.

93 Bahir Selçuk, "Divan Şiirindeki Ses ve Ahenkle İlgili Sanatlara Genel Bir Bakış", *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Adıyaman, 2009, s.487.

Seci cümlelerine örnekler:

"Ey bī-nevāy-ı rūzgār ve ey āzurde-yi bīmefkār!" [15. Sayfa](19)

"Ey zamanın azıksızı ve ey korkak düşünceli, incinmiş!"

"Ān merd-i ḥazīn ve ān ġarīb-i ġamgīn" [16. Sayfa](12)

"O hüzünlü ve gamlı garip adam"

"Ey bī-nevā-yı ḫ ̌ān-ı ʿalem ve ey bī devā-yı teb derd u elem" [16. Sayfa](3)

"Ey bu dünya hanında azıksız olan ve ey dert ve elem takadından dermansız olan!"

"Ey naẓarkerde-yi aṣḥāb-ı fiṭnet ve ey ʿaṭādīde-yi künūz-ı kerāmet!" [17. Sayfa](7)

"Ey nazara uğramış temiz arkadaş ve ey kerâmet hazinesinden yardım görmüş!"

"Ey pādişāh-ı kişverkuşā ve ey ser-firāz-ı ehl-i taḳvā!"[17. Sayfa](20)

"Ey ülkeler fetheden padişah ve ey takva ehlinin önderi!"

"Ey guzīde-i ehl-i uḳūl ve ey zübde-i erbāb-ı faż u fūẕūl." [22. Sayfa](5)

"Ey akıllıların seçilmişi ve ey faziletliler faziletlisinin seçkini"

"Ey esīr-i derd u belā ve ey merd-i faḳīr u bī-nevā!" [23. Sayfa](11)

"Ey dert ve belanın esiri ve ey fakir ve azıksız adam!" "

Ān pīr be-giristen ve nālīden ve çeşm ve rūy be-ḫāk-ı nedāmet mālīden"[9a](9)

"Pişmanlıktan ağlayıp, inleyerek yüzünü gözünü toprağa süren adam"

"Ey merd-i nā-çār ve ey rencūr u ġamḫār!" [24. Sayfa](4)

"Ey çaresiz adam ve ey incinmiş gamlı!"

Nāçār ān merd-i sīne-çāk ve ān ḥazīn-i ġamnāk[24. Sayfa](8)

"Çaresiz o gönlü yaralı ve gamlı, üzgün adam."

"Ey zāhid-i şehvet-kār ve ey ʿābid-i bed-efkār! [32. Sayfa](5)

"Ey şehvetli Zâhid ve ey kötü düşünceli âbid!"

Nida cümlelerine örnekler:

"Ey şeyḫ-i bozorgvār!" [6. Sayfa](16)

"Ey büyük şeyh"

"Ey pādişāh-ı ẕü'l-inṣaf!" [19. Sayfa](2)

“Ey insaflı padişah!”

“Ey merd-i bi-naṣib!” [25. Sayfa](13)

“Ey nasipsiz adam!”

“Ey zen-i ṣāliḥa!” [33. Sayfa](8)

“Ey salih kadın!”

“ Ey merd-i marīż!” [25. Sayfa](6)

“Ey hasta adam!”

7. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

7.1. Din ve Tasavvuf

7.1.2. Dini Kavramlar

7.1.2.1. Allah

Allah kelimesinin etimolojisi üzerinde İslâm bilginleri, Arap dili uzmanları ve müsteşrikler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kelimenin herhangi bir kökten türemiş olmayıp sözlük mânası taşımadığı ve gerçek mâbudun özel adını teşkil ettiği, yahut sözlükte bir anlamı olsa bile gerçek mâbuda ad olunca bu anlamı kaybettiği genellikle benimsenmektedir. Allah lafzı, esmâ-i hüsnâyı meydana getiren diğer isimler ve genel olarak ulûhiyyet bahisleri müslüman milletlerin dinî hayatında önemli bir yer tuttuğu gibi onların edebiyat, kültür ve sanat hayatına da büyük çapta tesirler icra etmiştir. Bu konuda günlük konuşma dilinden başlayarak müstakil edebî nevilere ve edebî mazmunlara kadar çok geniş bir alanda pek çok eser meydana getirilmiştir. Allah lafzının Arapça dışında en çok Türk dilinde kullanıldığı şüphesizdir. Türk edebiyatında Cenâb-ı Hak’la ilgili konuları, halk ve divan edebiyatıyla yenileşme devri Türk edebiyatında yer alan konular olmak üzere üçe ayırmak mümkündür.

Halk edebiyatında ilâhi, nefes, nutuk ve devriyye*lerde, semâiler, bazı tekerlemeler ve türkülerde, mâni ve ninnilerde, ağıt ve nasihatlerde Allah lafzıyla birlikte Cenâb-ı Hakk’ın diğer isim ve sıfatları yer almış, O’nun yücelik ve kudreti konu edilmiştir. Divan edebiyatında ise Cenâb-ı Hak’la doğrudan ilgili olarak müstakil neviler mevcuttur. Allah’ın âyet ve hadislerde yer alan isimleriyle tanınması, bilinmesi, bunlarla anılması (zikir), yine bunlarla övülüp yüceltilmesi ve bu isimlerin ihtiva ettiği

engin ilâhî rahmet ve muhabbeti vesile kılarak O'na dua ve niyaz edilmesinin gereği ve fazileti hem naslarda yer almış, hem de bu husus Hz. Peygamber'den, hatta daha önceki peygamberlerden itibaren Allah'ın sâlih kullarınca uygulana gelmiştir.[94]

Bülbülistan adlı bu eserde dini-tasavvufi yönü olan bir eser olması sebebiyle içerisinde Allah ile ilgili şiir, ifade ve Allah'ın isimleri yer almaktadır. Fevzi Mostari incelenen esere besmeleden sonra Allah'a medhü- sena ile başladığı görülmektedir. Bu övgüsünü aşağıdaki şiirle kitabın başlangıcı yapmıştır.

Çu gulbañg-ı her ez-dil zi-āġaz

Be-medḥ-i izedeş āmed be-āvāz(3)

Çu bā-vey ẕikr-i Ḥaḳ envāʿ-ı meşḳest

Ez-ān şāyestey-i gulzār-ı ʿışḳest [2/1](4)

Yaratanın methi söz konusu olunca,

Bütün kalplerin sesi gülbank gibi gelir.

Hakk'ın zikri onunla çeşit çeşit meşk oldu (yazıldı)

Aşkın gül bahçesine yaraşır oluşu ondandır. [2/1]

Yine eserin hatımetü'l-kitab bölümün Fevzi Mostari Allah'ın yardımıyla kitabını tamamlamasından dolayı bir kıt'a ile Allah'a medhü sena ederek kendi hatalarını örtmesini istemiştir.

Ḳıṭʿa

Sipāsem ẕül-Menen rā kīn kitābem

Temām mīgeşt be-feyż-i ʿavn u Vehhāb[68b](1)

Ḳuṣūrem rā her ān ki mikoned ʿafv

Ḳuṣūreş rā koned ʿafv luṭf-i Tevvāb [68/1](2)

Kıt'a

Zü'l-Menân'a hamd olsun ki bu kitabım,

Vehhâb'ın yardımının feyziyle tamamlandı

Kusurumu her zaman affediyor,

Kusurunu Tevvâb olan Allah'ın lütfu affeder.[68/1}

---

[94] Bekir Topaloğlu, "Allah", *DİA*, c.II, TDV Yay., İstanbul, 1989, s.471, 499.

7.1.2.2. Melekler

Nurdan yaratılmış olan melekler dişi ve erkek değildirler, yemezler, içmezler, uyumazlar. Halleri başka yaratılmışlara benzemez. İlahi emirlerin gerçekleştirilmesinden sorumludurlar. Daima tesbih ve zikir içindedirler.

Dini tasavvufi türdeki eserlerde meleklere de yer verilmektedir. Özellikle divan şiirlerinde birçok yönleriyle ele alınan melekler en çok sevgiliye benzetilmişlerdir. Melek huylu, melek simalı sevgiliyi melekler överler. Melekler sevgilinin bulunduğu yeri tavaf eder, kipriklerini ve saçlarını eşiğine süpürge yaparlalar vs. Bazen şair kendisinide meleğe benzetir. Sanki melekler ona alkış tutar, duasına amin derler.[95]

Bülbülistan adlı bu eserde sadece bir yerde melek ismi zikredilmektedir. Eserin 40. sayfasında dini-tasavvufi büyüklerinden Şu'baya sorulan bir soruya Bakara Suresi 32. Ayet ile cevap vermesinden bahsedilmektedir. Bu ayette melek ismi zikredilmektedir. Bu husus eserde şu şekilde zikredilmiştir.

Ḥikmet: Ez Şʿubā yek mes'ele pörsīdend, goft: "Nedānem." Goftend: " Ey zübde-yi dānişmendān[40b](1) ve ey güzide-yi nüktesencān! Şerm nedārī ki gūyā nedānem, tu fıḳyeter-i ʿırāḳī." Goft: " Melāyike(2) çerā şerm nedāştend ki goftend subḥāneke lā ʿallemlenā illā bimā ʿallemtenā, eger men nedānem çi kem u kāstem bāşed?"(3)

Şu'ba'ya bir mesele sordular: *Bilmiyorum,* dedi. *Bilginler ve nüktedanlardan utanmıyor musun ki bilmiyorum, diyorsun. Hâlbuki sen Irak'ın en fakihisin*. dediler. Dedi ki: *Melekler neden utanmadılar ve "Rabbimiz sen münezzehsin bize verdiğin ilim dışında ilmimiz yoktur" dediler. Ben bilmesem ne fark eder*.

Kıṭʿa

Ulūm-i evvelīn u āḫirīn ez-ḳatre-yi kem şod

Ez-ān deryā-yı vusʿatmend ki ān rā nīst pāyānī(5)

Her ānānī ki ʿālem mişomārī der-pes u bālā

Heme tʿazīr-i ḫod ḫˇāhend be-nezd-i ʿılm-i Yezdānī [40/1](6)

Öncekilerin ve sonrakilerin elde ettiği ilimler bir damladan azdır

---

[95] Pala, *a.g.e*., s.303.

O sonu olmayan uçsuz bucaksız bir denizdendir

Âlemde aşağıda ve yukarıda sayılan her şey,

Her şey Yezdan'ın ilminin yanında kendi özrünü ister. [40/1]

Bu şiirinde Mostari şunu alatmak istemiştir: "Dünyadan gelip geçen bütün insanların ilimlerinin toplamı, Allah'ın ilminin yanında uçsuz bucaksız denizlerden bir kuşun gagasına aldığı bir damla mesabesindedir."

7.1.2.3. Ayet ve Hadisler

7.1.2.3.1. Ayetler

Sözlükte "açık almet, nişan, eser" anlamlarına gelen ayet kelimesi terim olarak Kur'an-ı Kerim'in her bir cümlesi demektir. Divan Edebiyat'ında ayetler iktibas yoluyla kullanılır. İktibaslar ise bazen tam ibare olarak, bazen ayet içinden bir iki kelime, bazen de anlam olarak söz konusu edilebilirler.[96]

Bülbülistan adlı eserde şair çok sayıda olmamakla, birlikte ayetlerden iktibaslar vasıtasıyla telmih yapmıştır. Eserde geçen ayetlerin yanına geçen ayetlerin sureleri veya numaraları yazılmamıştır.. Bu ayetlerin geçtiği sureler ise tespit edilmiştir. Buna göre eserde geçen ayetler ve onların sure isimleri ve ayet numaraları şu şekildedir:

Şeyḫ (k.s) goft: "Ey pādişāh-ı rūy-i zemin(16) mārā ez-ḫudā-yı teālā īn burhān-ı ḳavī āmedeest: ve *lā yüşrike bi'ıbadeti Rabbihü ehaden*."[18b](17) (وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖ اَحَداً)[97]

Şeyh dedi ki: Ey yeryüzünün padişahı Allah Teâlâ'dan sağlam bir delil gelmiştir. *"Ve Rabbineibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."*

Ayet nesirde kullanılmış ve Allah'a ibadette hiçbir şeyin ona şerik koşulmayacağını ayetle delillendirmiştir

"Ya Ḍahhāk u Ferīdūnsun ya Bihmensin yahud Cemsin

Bilürsin "*küllü şey'in ḫālikūn*"emrine tālimsin"[20b](15) (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ)[98]

Ya Dahhak u Feridun ya Bihmensin yahud Cemsin

---

[96] Pala, *a.g.e*., s.44.

[97] " … ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.", Kehf, 18/110.

[98] " … O'nun kendinden başka her şey yok olacaktır.", Kasas, 28/88.

Bilirsin "külli şey'in Hâlikûn" emrine âlemsin

Bazen de şiir içinde ayetler kullanılmış, Allahın vechinden başka herşeyin yok olacağı şiirde vurgulanmıştır.

Der-ān dem serheng-i hidāyet-i lāmekānī ve peyk evreng-i pādişāh-i lāzemānī be-nāme-yi[36b](19) ʿavn-i āgāhī be-nigīn-i "*yehdi men yeşe'i ila ṣırāṭ-ı müstaḳīm*" (وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشَّاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)[99]

O zaman mekânsız yolun savaşçısı, padişah tahtının zamansız habercisi, haberdar olan Allah'ın yardımıyla, "*Kim dosdoğru yolu isterse Allah ona o yolu verir.*" ayetinin mührüyle mühürlenmiş ve kavuşma nişanının rakamları yukarıdaki gibi yazılmasında:

"vetteḳū yevmen türceūne fīhi" be-īn nāme-i saʿādet encām[37a](1) be-peyk-i sebkpay-ı hidāyet ve ḳāṣıd-ı peyġāmres-i ʿināyet be-kişver-i ḳalb-i zāhid-i ġafletzede(2) der resīd. (وَاتَّقُوا يَوْماً تُرْجَعُونَ فِيهِ)[100]

"*Takva sahipleri o gün Allah'a döndürülürler.*" ayeti, bu mutluluk veren mektupla, hidayetin çabuk yürüyüşlü ulağıyla, yardım haberini ulaştırma kastıyla, gaflete uğramış Zâhidin gönül ülkesine ulaştı.

Goft: " Melāyike çerā şerm nedāştend ki goftend: "*subḥāneke lā ʿallemlenā illā bimā ʿallemtenā*", eger men nedānem çi kem u kāstem bāşed?" (لَا عِلْمَ لَنَّا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَّا)[101]

Dedi ki: *Melekler neden utanmadılar ve "Rabbimiz sen münezzehsin bize verdiğin ilim dışında ilmimiz yoktur" dediler. Ben bilmesem ne fark eder.*

Hem nesirde hem nazımda anlatımı güçlendirmek ve delillendirmek için ayetlerden istifade edilmiştir.

7.1.2.3.2. Hadisler

Eski" anlamındaki kadîmin zıddı olan hadîs kelimesi (çoğulu ehâdîs) tahdîs masdarından isim olup "haber" mânasına gelir. Hadis kelimesi İslâmiyet'le birlikte farklı bir anlam kazanmış, âdeta onunla kadîm olan Kur'ân-ı Kerîm'in mukabili

---

[99] " … Allah dilediğini doğru yola iletir.", Nur, 24/46.
[100] " … Bir günden sakının ki, onda Allah'a döndürüleceksiniz.", Bakara 2/281.
[101] " … Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur.", Bakara, 2/32.

kastedilerek Resûl-i Ekrem'in sözlerine "el-ehâdîsü'l-kavliyye", fiillerine "el-ehâdîsü'l-fi'liyye" ve tasvip ettiği şeylere de (takrir) "el-ehâdîsü't-takrîriyye" denilmiştir. İslam dininin Kur'an-ı Kerim'den sonra başlıca kaynağı olan hadisler, ihtilâfa düştükleri konularda insanları aydınlatan, böylece onlar için hidayet ve rahmet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in kendisine indirildiği (en-Nahl 16/44, 64) bir peygamberin sözü olarak üstün bir değer ifade ettiği gibi Kur'an'ı herkesten iyi anlayan ve âyetlerdeki ilâhî maksadın ne olduğunu en iyi bilen Allah resûlünün görüşü olarak da büyük önem taşır.[102]

Fevzi Mostari incelenen eserde ayetlerin yanında hadislere de yer vermiştir. Ancak bazı hadislerin geçtiği kaynaklar ve rivayet edenler hakkında bilgi verilirken, bir kısmında ise hiçbir bilgi verilmemiştir. İncelenen eserdeki hadisler şu şekilde geçmektedir.

Ān merd goft: "ey şeyẖ-i bozorgvār! Peygamber mīgofteest: "ittekū firāsete'l mü'mini feinnehū[6b](17) yenẓuru binūrillehi" [6], (اتَّقُوا فِراسَةَ المؤمن ، فإنه يَنظُرُ بنورِ الله)[103]

O adam dedi ki: *Ey büyük şeyh, peygamber der ki; Mü'minin ferasetinden korkunuz, muhakkak ki o Allah'ın nuruyla bakar.*

Hadis nesir bölümünde kullanılmıştır.

Naẓm

Nīst bā-merdān-ı Ḫaḳ bākī zi-ārāyiş velīk

Şod hemīn der-mihr-gāh-ı şān sūz mihr-i ū(13)

Gofte çūn *elfaḳrun faḫrī* ẖāce-yi her dū serā

Vācib āmed bā-dīger üftādehā rā seyr-i ū [13/3](14)

Nazm

Süslenmekten Hakk adamlarına korku yoktur fakat,

Onların gönüllerinde onun mührünün yanıklığı var

Çünkü iki âlemin efendisi Peygamber: "*Fakirlik övüncümdür*" demiş.[104]

---

[102] M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, c.XVII, TDV Yay., İstanbul, 1997, s.27-28.

[103] Tirmîzî, Tefsîrü'l-Kur'an, 16, No: 3127

[104] الْفقر فخري, Ibnu'l-Mulakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed, *el-Bedrü'l-Münîr fî Tahrîci'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâri'l-Vâkıa'ti fî Şerhi'l-Kebîr,* VII/587.

Onun izinden gitmek diğer düşkünlere vacib oldu. [13/3]

Şiirlerde yeri ve kullanıma uygun düştüğü yerlerde yine hadislerden istifade edilmiştir.

tābiʿi(6) īşān bāşīd ve ez-ānān dūr nebādīd, īrā ḫˇāceyī her dū serā fermūdeest:(7) "El-ulemāu emenāi'r-resuli ʿale ʿıbādull hi Teʿālā".[105] [39a](8)

Onlara tabi olunuz ve onlardan uzak olmayınız. Sonra her iki âlemin hocası buyurdu ki: "***el-Ulemâi emnâu'r-rusûl alâ ibâdillâhi Teâlâ***." (Âlimler Allah'ın kulları üzerine resullerin varisleridirler.)

Ḳale[41a](4) aleyhisselām: " Ed-dünyā sicn-ül mü'mīni vel-ḳabru ḥasenehu vel cennetu me'vāhu ved-dünyā cennetü-l kāfiri vel-ḳabru(5) sicnehū ven-nār me'vāhu." [106][41a](6) Efendimiz şöyle buyurdu ki: "*Dünya mü'minin hapishanesidir. Kabri ise onun kalesi ve barınacağı cennetidir. Dünya kâfirlerin cenneti, kabir ise onların hapishanesi ve cehennem barınacakları yerdir*."

Ḳāle ʿaleyhisselām: "El-ulemāu ümerai-resūli ʿāle ʿibādillāhi Teʿālā mā lem yuḥāliṭū-us sulṭāne ve lā yedḫulū fi'd-dünyā feḳad ḫānūr resūlü feʿtezelūhum ve eḥẕerūhum."[107] [41a](13)

Efendimiz aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Âlimler, Peygamberlerin Allah'ın kulları üzerindeki varisleridirler, sultanlarla iç içe olmadıkları müddetçe. Dünyaya da karışmazlar. Eğer karışırlarsa peygamberlere ihanet etmişlerdir. Onlardan uzak durunuz ve uyarınız*."

Ḳāle ʿaleyhisselām: "ʿAleyküm biṣ-sıdḳı fe innehü bābun min ebvābi'l(18) cenneti ve iyyaküm ve l-kiẕbe fe innehū bābun min ebvābi'n nāri ".[108] [41a](19)

Efendimiz şöyle buyurmuştur: "*Doğruluk üzere olunuz, çünkü doğruluk cennetin kapılarından bir kapıdır. Yalandan sakınınız, çünkü yalan cehennem kapılarından bir kapıdır*."

---

[105] العلماء أمناء الرسل على عباد الله, Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l- Ummâl,* X/204, No: 29083

[106] الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر, Müslim, Zühd ve'r-Rekâîk, 1, No: 2956; İbn Mâce, Zühd, 3, No: 4113.

[107] العلماء أمناء الرسل على عباد الله ما لم يخالطوا السلطان ويداخلوا الدنيا، فإذا خالطوا السلطان وداخلوا الدنيا فقد خانوا الرسل فاحذروهم واعتزلوهم, Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l- Ummâl, X/204,* No:29083.

[108] عليكم بالصدق فإنه باب من أبواب الجنة وإياكم والكذب فإنه باب من أبواب النار, Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l- Ummâl, III/346.*

Ebu Hureyre-raẕī Allahu ʿanhu(2) rivāyet koned ki peyġamber-i mā –ṣallallahi ʿaleyhi vessellem- goft rabb-ul ʿızzetü guyed: men ān ḫudāyem ki(3) müstaġnīyem ez-enbāzī be-sūy-i men her kesī ki ʿamelī koned, be-enbāzīy-i diger men hudāyem(4) berā-yı ez-ān ʿamelem. [43a](5)

Ebu Hureyre (r.a.) şu kudsi hadisi rivayet etmiştir. Peygamberimiz (sav) dedi ki: "*İzzet sahibi Rabb, ben o Allah'ım ki ortaklıktan uzağım, her kim ki bana güzel bir amel yaparsa, ortağı olmayan bir Allah'ım o amelden de uzağım.*"[43]

Ve der-ḫaber-i diger āmedeest ki ḫudā-yi teʿālā hīç kirdārī nepeẕīred, illā ki be-iḫlāṣ bāşed(7) be-rıẕā-yı īzed-i teʿālā kerde bāşed ve çūn derīyeş iḫlāṣ nebūd, ḥaḳ teʿālā ān(8) ʿamel rā nepeẕīred ve der āḫiret ū rā hīç ṣevābī nebāşed ve cāygāhʿāmileş der-durūġ bāşed.[109][43a](9) Nisai, Cihad, 24.

Başka bir hadiste de gelmiştir ki; "*Allah Teâlâ ancak ihlaslı olan işten başka bir işi kabul etmez. İzzed-i Teâlâ rızasına uygun olan ameli kabul eder. Çünkü, ihlas olmayınca Hakk Teâlâ o ameli kabul etmez ve ahirette o işin hiç sevabı olmaz ve o işi yapanın yeri cehennem olur.*"[43]

Ebū Hureyre rivāyet koned ki resūl-u ʿaleyhisselām goft: " Besā rūzedārī ki ez-rūze(17) dāşten-i vey be-cuz gurisnegī ve teşnegī dīger naṣībī nebāşed ve besā der-şeb nemāzkonān(18) ki cuz bi-ḫābī naṣīb nebāşed." Yʿanī her ki be-iḫlāṣ nemikoned, īrā der-ḫaberest ki ʿamel-i bī-iḫlāṣ rā ḫudā-yi teʿālā nepeẕīred. [46a](19).

Ebu Hureyre(r.a) rivayet eder: Resulallah (as) dedi ki: "*Nice oruç tutanlar vardır ki aç ve susuz kalmaktan başka nasipleri yoktur ve nice geceleri namaz kılanlar vardır ki uykusuzluktan başka nasipleri yoktur*."[110] Yani ihlasla yapılmadığı zaman, Allah Teâlâ ihlassız yapılan işleri kabul etmeyeceğini haber vermiştir.[47]

İbn-i Abbas -Rażıyehū- rivāyet koned ki resūl-i ʿaleyhi's-selām- goft ki: "Ḫudā-yı teʿālā behişt rā(16) biyāferīd ve der-vey çīzha nīz āferīd; hergīz çeşmem nedīdeest ve hīç gūş neşenīdeest(17) ve be-hīç ḫāṭırī-yi ḫutūr nekerdeest. Pes nidā kerd ki suḫengūy-i

---

[109] إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ مِنْ الْعَمَلِ إِلَّا مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا وَابْتُغِيَ بِهِ وَجْهُهُ, Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünen*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1419/1998, Cihâd, 24, No: 3140.

[110] رب صائم ليس له من صيامه إلا الجوع . ورب قائم ليس له من قيامه إلا السهر İbn Mâce, Sıyâm, 21, No: 1690.

behişt(18) sebār goft: "Ḳad efleḥ-el mu'minūne" vāngeh goft men ḥarāmem ber-heme riyākārān ve ber-heme beḫılān." [48b](19) Müslim 2824/3, Buhari 3053.

İbn-i Abbas (r.a.) rivayet eder. Resul aleyhisselam buyurdu ki: "*Allah Teâlâ cenneti yarattı ve onun içinde, asla hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin hatırına gelmediği şeyler yarattı. Sonra cennetin münadisi üç defa nida etti; Kad eflah'al-mü'minûn* (İman edenler kesinlikle kurtuldu.). Ve o an dedi ki: *Benim riyakarlarla ve cimrilerle beraber olmam haram oldu.*"[111][48]

7.1.2.4. Peygamberler

Peygamber kelimesi Farsça olup sözlükte "haber getiren" demektir. Eski Türkçe karşılığı yalvaçtır (yalavaç), ancak peygamber kelimesi erken dönemde Türkçe'ye geçip yerleşmiştir. Allah'tan vahiy yoluyla aldığı bilgileri ve emirleri tebliğ etmek, muhataplarını hak dine çağırmakla görevlendirilen yüksek vasıflı kimsedir. Peygamberlerin bir kısmı Kur'an'da zikredilmekle birlikte bir kısmından hiç bahsedilmemiştir Peygamberlerin ilki Hz. Âdem, sonuncusu Hz. Muhammed'dir. Tarihte bazan peş peşe, bazan aynı zaman dilimi içinde, bazan da kısa veya uzun aralıklarla peygamberler gönderilmiştir.[112]

Çalışmaya konu olan bu eserde de Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Süleyman ve Hz. Muhammed isimlerine yer verilmiştir.

7.1.2.4.1. Hz. Âdem

Semavi dinlere göre Allah'ın yarattığı ilk insan ve peygamberdir. Rivayetlere ve mukaddes kitaplarının beyanlarına göre Cenab-ı Allah Âdem'i topraktan yarattı. Havva ile melekler gibi hayat geçirmelerini, ibadet etmelerini yalnız yasak meyveden yememelerini buyurdu. Hatta Âdem'in zatını tebcil için bütün meleklere Âdem' secde etmelerini ferman buyurdu. Yalnız meleklerin hocası bulunan şeytan Âdem'in topraktan, kendisinin ateşten yataratıldığını, ateşin ulvi, toprağın ise süfli olduğunu

---

[111] قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَعْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ, Buharî, Tefsir (Secde Suresi) No: 4779. Yaptığımız araştırmalar sonucunda bu rivayetin ". *Sonra cennetin münadisi üç defa nida etti; Kad eflah'al-mü'minûn* (İman edenler kesinlikle kurtuldu.). Ve o an dedi ki: *Benim riyakarlarla ve cimrilerle beraber olmam haram oldu."* kısmı bulunamamıştır.

[112] Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *DİA*, c.XXXIV, TDV Yay., s.257-258.

söyleyerek secde etmedi ve asi oldu. O günden itibaren şeytan insanlara musallat oldu. İlk önce Havva'yı onun vasıtasıyla da Âdem'i, eğer yasak meyveden yerlerse ebedi hayata kavuşacaklarına ikna etti. Onlar da yediler. Üzerlerindeki cennet elbiseleri sıyrıldı ve dünyaya gönderildiler. Allah Âdem'i Hindistan'da Serendib adasına Havva'yı da Cidde'ye attı yüzyıl birbirlerine hasret yaşadılar. Hz. Âdem'in Allah'a yalvarışı ve tövbesiyle nihayet affolundular. İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'in kıssası edebiyatımızda sıklıkla işlenen konular arasındadır.[113]

Bülbülistan adlı eserde de Hz. Âdem'le ilgili olarak Türkçe yazılmış bir terci-i bendde insanın Âdem neslinden olduğu ifade edilmektedir.

Tek birlik Hudāya yaraşursın nesl-i Ādemsin(16)

Vücudun añla ey ġāfil ki bir ḳatre menidensin [20/2][20b](17)

Eserin 59. sayfasında ise, Ahmed b. Asım ile bir derviş arasında geçen latifede Hz. Âdem'in Peygamberlerin ilki olduğu belirtilmiştir.

Dervīşī be-ziyāret-i Ahmed Bin(18) Āṣım reft berā-yı enduḫten-i nafaḳa-yı yekrūze. Ahmed İbni Āṣım goft: "Ey dervīş! Eger merā peyġamberān rā yek be yek şumārī, tūrā bisyār ikrām(19) mikonem ve ez-ḫāṣṣān-ı ḫod migerdānem." Dervīş nīz āġāz-ı şumurden kerd goft: "Evvel-i(20) peyġamberān Ādem –ʿaleyhisselām- ki peder-i bozorgvār-ı māst:[59a]

Dervişin biri günlük masrafını yüklemek için **Ahmet Bin Âsım**'ı ziyarete gitti. Ahmet Bin Âsım dedi ki: *Ey derviş! Eğer beni Peygamberlerle bir sayarsan sana çok ikram ederim ve kendi has kullarımdan sayarım*. Derviş de saymaya başladı ve dedi ki: *Peygamberlerin ilki bizim büyükbabamız Âdemdir (a.s.).*

7.1.2.4.2. Hz. Nuh

Âdemoğullarının doğru yoldan sapması ve putalara tapmaları neticesinde Cenab-ı Hak onlara Nuh (as)'ı gönderdi. Hz. Nuh nice yıllar kavmini imana davet etti. Yalnız oğulları Sam, Ham, Yafes ile hanımları ve diğer pek az kimseler dışında ona iman edip kulak asan olmadı. Hatta kendisinin Yam isminde bir oğlu da iman etmedi. Hz. Nuh

[113] Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Berikan Yayıncılık, Ankara, 2013, s.35-36.

kavmine nasihat ettikçe onlar eza, cefa, tahkir ve alay ederlerdi. Sonunda ümitsizliğe düştü ve onlara beddua edince duası kabul oldu. Allah tarafından kendisine gemi yapması emir geldi. Hz. Nuh kırda ve ssudan uzak bir yerde gemi yapmaya başladı. Kavmi yanında geçerken onunla eğleniyorlardı. Geminin inşaası bitti tufan alametleri göründü. Hz. Nuh müminler ile gemiye binerek her çeşit hayvandan birer çift aldı. Tufan göründü ve her yeri kapladı. Su dağları aştı. Yeryüzündeki insanlar ve hayvanlar tamamen yok oldu. Hz. Nuh ve gemideki insanlar ise kurtuldu. [114]

Eserde Nuh (as)'ın ismi iki yerde geçmektedir. Hz. Mevlana'nın nükteleri anlatalırken verilen nazm başlıklı şiir örneğinde Mevlana aşkını anlatırken eskilerden olduğunu hatta Nuh ile gemide olduğunu ifade etmiştir.

Āncā gevāhi-yi muṭlaḳem men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(11)

ʿĀlem nebūd men būdem ādem nebūd men būdem

İn dem nebūd men būdem men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(12)

Bā Nūḥ der-keştī būdem bā Yūsuf ender ḳʿar çāh [53/1][53a]

Ben onların mutlak şahidiyim, ben eski aşığım.

Âlem yoktu, ben vardım, Âdem yoktu ben vardım,

Bu zaman yoktu, ben vardım, ben eski âşığım.

Nuh'la gemide, Yusuf'la kuyunun dibindeydim[53/1]

Eserin 60. Sayfasında Hz. Nuh (as)'ın ismi geçmekte ve yukarıda bahsedilen Ahmed b. Asım ile bir derviş arasındaki konuşmada Hz. Nuh'un peygamberlerin ikincisi olduğu ifade edilmektedir.

"Evvel-i(20) peyġamberān Ādem –ʿaleyhisselām- ki peder-i bozorgvār-ı māst: devvom Ḥz. Nūḥ-ʿaleyhisselām- ki peder-i[60b](1) devvomest:"

Peygamberlerin ilki bizim büyükbabamız Âdemdir (a.s.). İkincisi; Nuh (a.s.) bizim ikinci babamızdır.

[114] Pala, *a.g.e.*, s.361.

7.1.2.4.3. Hz. İbrâhim

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm tarafından en büyük ata ve temel referans noktası kabul edilen İbrâhim'le ilgili Tevrat'ta ve genel olarak yahudi dinî literatüründe ayrıca hıristiyan kültürü ile Kur'ân-ı Kerîm ve sonraki İslâmî literatürde diğer birçok peygambere nisbetle daha geniş mâlûmat bulunmaktadır. Bilhassa yahudi ve İslâm kaynaklarında Hz. İbrâhim hakkında tevhid inancını yerleştirmek üzere gösterdiği faaliyetler merkeze alınarak bilgi verilmiştir. Hz. İbrâhim, Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinden en çok söz edilen ülü'l-azm peygamberlerden biridir.

Kur'an'ın özellikle ikinci ve üçüncü Mekke dönemine ait sûrelerinde İbrâhim'in, babasının ve kavminin taptığı putlara karşı mücadele ettiği ve bir tek Tanrı inancını savunduğu; gök cisimlerine ve bunların sembolleri olan putlara tapmanın mânasız olduğunu, hiç kimseye fayda veya zarar vermesi mümkün olmayan bu cisimlere tapmaktan vazgeçmeleri gerektiğini söylediği ifade edilir. Ayrıca Hz. İbrâhim'in putları kırması ve bu yüzden putperestlerce ateşe atılmasına rağmen ateşin kendisini yakmaması, onun tevhid mücadelesinin güzel bir hâtırası olarak Kur'an'da ve bazı ayrıntılarla birlikte diğer kaynaklarda yer alır.[115]

Hz. İbrâhim Türk edebiyatının çeşitli türlerinde ele alınmış, kısas-ı enbiyâ içinde adından ve hayat hikâyesinden sıkça bahsedildiği gibi müstakil eserlere de konu olmuştur.[116] İncelenen eserde de Hz. İbrahim'in Hz. Muhammed (s.a.v)'in büyük dedesi olduğunu ve üçüncü büyük peygamberleden olduğu eserin 60. sayfasında yine yukarıda bahsedilen Ahmed b. Asım ile bir derviş arasındaki konuşmada zikredilmiştir.

"sevvom Ḥz. İbrāḥīm -ʿaleyhisselām- ki cedd-i aʿlāy-ı peyġamber-i māst (a.s)"
Üçüncüsü; bizim Peygamberimizin büyük dedesi İbrahim (a.s.)'dır

7.1.2.4.4. Hz. Musa

Hem Yahudilik ve Hıristiyanlığa hem de İslâm'a göre büyük bir peygamber ve İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir. Hakkında Ahd-i Atîk'in Tevrat dışındaki bölümleriyle Ahd-i Cedîd'de kısmen bilgi bulunmakla birlikte onunla ilgili yegâne kaynak Tevrat ile Kur'ân-ı Kerîm'dir. z. Mûsâ,

---

[115] Ömer Faruk Harman, "İbrahim", *DİA*, c.XXI, TDV Yay., İstanbul, 2000, s.266-270.
[116] Mustafa Uzun, "İbrahim (Türk Edebiyatı)", *DİA*, c.XXI, TDV Yay., İstanbul, 2000, s.272.

Kur'ân-ı Kerîm'in otuz dört sûresinde 136 yerde zikredilmektedir ve Kur'an ile sahih hadislerde geçmiş peygamberler arasında kendisinden en çok söz edilen peygamberdir. Bir zatın gördüğü rüya üzeriene Mısır hükümdarı Firavun, İsrâiloğulları'ndan doğan her erkek çocuğun öldürülmesini emretmiş, daha sonra da bir yıl öldürülmelerini, bir yıl sağ bırakılmasını istemiş ve böyle bir yasak yılda Hz. Mûsâ doğmuştur. Mûsâ dünyaya geldiğinde annesine çocuğunu emzirmesi, endişelendiği takdirde onu bir sandığa koyarak nehre bırakması ve kaygılanmaması bildirilerek; oğlunun kendisine geri getirileceği ve ileride peygamber olacağı müjdelenir. Nehre bırakılan Mûsâ câriyeler tarafından bulunup Firavun'un hanımı Âsiye'ye getirilmiş, o da hem kendisi hem Firavun için sevinç vesilesi olabileceğini söyleyerek çocuğun öldürülmemesini istemiş, Firavun hanımının hatırı için çocuğun hayatını bağışlamıştır. Hz. Musa peygamberlik görevini üstlenince kendisini ilah ilan eden Firavun ile mücade etmiştir. Kendisine inananlar ile Mısır'ı terkettiğinde Firavun onları yakalamak için ordusuyla peşlerine düşmüştür. Ancak Allah'ın bir mucizesi olarak Hz. Musa asası ile Kızıldeniz'in sularına vurduğunda deniz ikiye ayrılmış Musa ve ona inanlar denizi geçerken onları takip eden Firavun ve askerleri denizde boğulmuşlar ve helak olmuşlardır.[117]

Bülbülistan adlı eserde Hz. Musa (as)'ın ismi iki yerde geçmektedir. İlk olarak eserin 60. sayfasında yine yukarıda bahsedilen latifede Allah'ın kelimi ve peygamberlerin dördüncüsü olduğu zikredilmiştir.

"çehārom Ḥz. Mūsā- ʿaleyhisselām- ki kelīm-i ḫudāst:"

Yine eserin 60. Sayfasında yer alan iki numaralı kıt'a türündeki şiirde Hz. Musa'nın ismi zikredilmektedir.

Ḳıṭʿa

Eger gum kerde rā yābed ḥakīmī

Be-te'vīleş ḫorden bāk u pervā(17)

Nedāred meyl dāden ṣāḥibeş rā

Eger bāşed hūveydā gāv-i Mūsā [60/2][60b](18)

---

[117] Ömer Faruk Harman, "Musa", *DİA*, c.XXXI, TDV Yay., İsatnbul, 2006, s.207-213.

Kıt'a

Eğer kaybolmuşu bulursa bir hâkim,
Onu yorum yaparak yer, korkusuzca ve pervasızca.
Sahibine meyli yoktur,
Eğer açıkça Musa'nın ineğiyse. [60/2]

7.1.2.4.5. Hz. Süleyman

Beni İsrail peygamberlerindendir. Nübüvvetle saltanatı birleştirmiş, bahtiyardır. Rivayet edilirki ismi azam yazılı yüzüğü ile dünyaya hatta bütün mahlukata rüzgarlara hükmetmiştir. Tahtını rüzgârlar taşımıştır. Hz. Süleyman'ın bütün hayvanatla konuştuğu bilinmektedir. Hz. Süleyman ile Seba melikesi Belkıs arasında hüdhüd kuşunun haber taşıdığı rivayet edilmektedir. Hz. Süleyman ile ilgili menkibeler edebiyatımızın belli başlı mazmunlarındandır.[118]

İncelenen eserin 13. sayfasında Şeyh Muhammed-i Eşkendi'nin kerametlerinin anlatıldığı bölümde Hz. Süleyman'ın ismi şu şekilde geçmektedir.

Der-ān dem şeyḫ (k.a.s) me rā nigāh kerd ve goft: "Ey Eṣmaʿıy! İ̄n himmet-i dūnī̄ ez-dil-i ḫod(9) bī̄rūn kon Ḫudāyī̄ rā ʿāzze ve celle, besā luṭfhā hest. Eger bā-vey dūstī̄ dāştī̄, ārāyiş-i(10) tū rā çi ziyān koned, hemçū Süleyman Nebi Aleyhisselâm?"[13a](11)

O anda şeyh, bana baktı ve dedi ki: *Ey Esma'ıy! Bu alçak dünya düşüncesini gönlünden çıkar. İnayet ve Celal sahibi Allah lütuf sahibidir. Eğer Süleyman Nebi aleyhisselam gibi onunla dostluğun varsa, senin süsünü niçin ziyan etsin?*

7.1.2.4.6. Hz. Muhammed

Son peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed, Hz. İbrâhim'in oğlu İsmâil'e nisbetle İsmâilîler diye de anılan ve iki büyük Arap topluluğundan birini teşkil eden Adnânîler'e (Arab-ı müsta'ribe) mensuptur. Hz. Muhammed, farklı rivayetler arasında genel kabul gören kanaate göre Fil Vak'ası'ndan elli (veya elli beş) gün sonra Rebîülevvel ayının 12'sinde Pazartesi günü Adnânîler'in ana yurdu kabul edilen

[118] Onay, *a.g.e.*, s.378.

Mekke'de dünyaya geldi.[119] Hz. Muhammed'e kırk yaşında nübüvvet verilmiştir. O, 23 senelik peygamberlik hayatında durmadan dinlenmeden çalışmış, insanları Allah'ın nizamında hak ve adalete, gerçek eşitliğe ulaştırmak için buluştuğu her fertle görüşmüş, topluluklara hitap etmiştir. İrtihal edinceye kadar insanlığı ince bir telkin edasıyla bil-fiil örnek olarak irşad etmiştir. Daima sevdirmiş, kolaylaştırmıştır, zorlaştırmamıştır. Sevdirme ve kolaylaştırma onun bütün hayatının tasviridir. Geleceğin mürşidlerinide aynı şekilde irşad etmiştir. Allah'ın kendisine verdiği peygamberlik vazifesini hakkıyla ifa ettikten sonra, hicretin 11. Yılı Rebiülevvel ayının 12'sinde (m.632 pazartesi günü) irtihal etmiştir.[120]

Hz. Peygamber'le ilgili çeşitli bilgiler, Türkler'in müslüman olmasından itibaren ortaya koydukları edebiyat eserlerinde büyük bir zenginlikle yer almıştır. Türk edebiyatının kitap halindeki en eski eserlerinden olan *Kutadgu Bilig*'de bir na't-ı peygamberî yer almış, *Atebetü'l-hakāyık*'ta ise kırk hadis türünü temellendirecek surette hadis tercümeleri edebiyata girmiştir. Bu ilk dönemdeki diğer bir eser, Ahmed Yesevî'nin Hz. Peygamber'e dair unsurların zenginliğiyle dikkat çeken *Dîvân-ı Hikmet*'idir. Yesevî'nin Anadolu'daki takipçisi Yûnus Emre, Resûl-i Ekrem'le ilgili değerleri, oluşum halinde bulunan Anadolu Türk şiirine aktarmakla kalmamış, daha da geliştirip zenginleştirerek Türk tasavvuf edebiyatına ciddi biçimde tesir etmiştir. Osmanlı coğrafyasında Türk-İslâm edebiyatı adı altında Hz. Peygamber ağırlıklı bir edebiyat ortaya konulmuştur. Kur'an'da Resûl-i Ekrem'e dair âyetlerin iktibas ve telmih yoluyla intikal ettiği edebî eserlerde Resûlullah'ın isim ve sıfatları, fizikî, ruhî ve ahlâkî vasıfları, aile hayatı, mûcizeleri vb. konularda verilen bilgiler Türk edebiyatının bu hususta ne kadar zengin olduğunu göstermektedir.[121]

Bülbülistan adlı eserde, şair giriş bölümünde Allah'ı zikredip, onu medh-ü sena ettikten sonra Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e salat ve selam eder. Bu silsile Peygamber Efendimizin ardından ailesine ve ashabına yine salat ve selam eder.

"Ḳuds-ı ẕātehu ve teʿālā şeʿnehü ʿan külli meẕmūm ve medḫūl ve hezārān surūr-ı sermāye-i behcet(12) ve durūd-ı sebeb-i raḥmet ez zebān-ı bulbulān nevā-sencān-ı

---

[119] Mustafa Fayda, "Muhammed", *DİA*, c.XXX, TDV Yay., İstanbul, 2005, s.408.
[120] Pala, *a.g.e.*, s.330-331.
[121] Mustafa Uzun, "Muhammed (Türk Edebiyatı), *DİA*, c.XXX, TDV Yay., İstanbul, 2005, s.457-459.

belāġat ve terennüm şināsān-ı bāġçe-i(13) ṣadāḳat ki rehnumūnān-ı sersebīl-i gulşenserāy-ı hidāyet ve naġme-sāzān-ı ümīdḫāne-i(14) luṭf u şefāʿatend.”[3a](1)

O yüce zatın şanı her türlü kötülük ve müdahalelerden münezzehtir. İnce düşünüp belagat ve edebiyat ile terennüm edenlerin ağzıyla binlerce sevincin kaynağı olup doğru yolu gösteren şefaat makamının sahibi peygambere salat ve selam olsun.

Ḳıtʿa

Ber-meh-i burc-ı risālet ki hest

Mihr-i raḫşende zi-rūyeş şefeḳī(3)

Şode noh levḥ-i sipihr münḫal

Ez kütübḫāne-i vaṣfeş varaḳī [3/1][3a](4)

Kıt’a

Risalet burcunun ayı üzerine,

Parlayan güneş, şefkatli yüzündendir.

Onun vasfını anlatmak için kütüphaneden,

Feleğin dokuz levhası boşalmış. [3/1]

“Ve ʿale ālihi ve ṣaḥbihi müḳtedīn ile rusūm-i ṭarīḳatihi ve şeriʿatihī.”

Eserin 58-59. sayfalarında ise, birinci latifede Peygamber Efendimiz ile sahabeden yaşlı bir kadın arasında geçen konuşma anlatılırken Hz. Muhammed ismi geçmekte ve Feyzi Mostari nazm başlığı altında kaleme aldığı şiirinde Peygamber Efendimizi övdükten sonra, ondan şefaat istemiştir.

Nazm

Ger nekonī luṭf u şefāʿat me ra

Şe’n-i menest goften vāveyletā(6)

Cuz tū merā kes nekoned yāverī

Cān u serem bā tū fedā Muṣṭafā (7)

Çūn tū şodī raḥmet-i ḥaḳ bā cihān

Ümmetet ez-cūd-i tū ḫˇāhed ʿaṭā(8)

Bā tū gevāhem ki tūyī dū cihān

Şāhid-i ḥaḳ, pādşeh-i māsivā(9)

Çūn şode bīmār-ı güneh ey ṭabīb

Ez-tū şeved bā dil-i Fevzī devā [59/1][59a](10)

Nazm

Eğer bana şefaat lütfetmezsen,

Benim işime vah vah demek lazım.

Senden başkası bana yardım etmez,

Canım başım sana feda olsun Mustafa.

Cihana Hakkın rahmeti sen oldun,

Ümmet senin cömertliğinden bağış ister.

İki cihanda da seninle sözleştim,

Sen Hakkın şahidisin, mâsivânın padişahı.

Günah hastası olunca, ey tabib,

Fevzî'nin kalbi senden deva bulur. [59/1]

Bülbülistan adlı eserin 53. sayfasında Sultan Beyazıd Han'ın nüktesi anlatıldıktan sonra, onun yazmış olduğu bir şiirinde Peygamber Efendimizin ismi geçmekte ve onun ashabının ve ailesinin sevilmesi gerktiğine dikkat çekmiştir.

Nazm

Eger tāc-ı cihāndārī müyesser mīşeved mā rā

Be tiġ-i ḳahramānī ber-kuşāyem rūy-i dünyā rā)20)

Ser-i Tahmās rā be-ḍarb-ı tiġ ber dārem

Be-zīr-i ḥükm-i ḫıyş ārem Semerḳand u Buḫārā rā[54b](1)

Eger be-ḫatm dehed bārī, be-nīrū-yi cihāndārī

Be-ins-i cin fermān āverem u zi-ḳāf-i ʿanḳā rā(2)

Muḥibbī çār u yār u āl-i aṣhāb-ı Muḥammed şev

Biyā ey rāfiżī ber-cān-i ḫod kon ān teberrā rā(3)

Ümmīdem hest ey "Şāhī" ḫudāyem ger muʿīn bāşed

Be-şemşīr-i cihāngīrī guşāyem ʿrūy-i ġuberā rā [53/2](4)

7.1.2.5. Diğer Dini Kavramlar

Fevzi Mostari, Bülbülistan adlı eserinde dini-tasavvufi kelimelere oldukça fazla kullanmıştır. Muhteva tahlili sırasında ele alınan ana başlıklar dışında bu başlık altında tespit edilen "hikmet, ihlas, ahiret, itikaf, fazilet, istinca, cennet, cehennem, mahşer, tevhid, Kabe, camii, kefen, tabut, cenaze, tavaf, mabed, namaz, sabır, hacı, günah, iman, secde," gibi dini kavramlar eserde örnek olarak nesir ve nazımlarda şu şekilde geçmektedir.

a) Hikmet

Yāfte ez-berghāy-ı ḫūş-endām āverend ve zīnet ve her yekī sebeb-i sermāye-yi ʿibret berāy-ı temāşā(20) beyān der bāb-ı fiṭnet-i baġbān-ı gülgeşt-i ḥimmet der-baġçe-yī **hikmet** rā bāz kerd. [21. sayfa]

Endamı hoş yapraklardan oluşmuş, süslü ve her biri ibret sermayesinin sebebi hamiyetli gül bahçesinin bahçevanı, temiz yaradılışlı kimselerin seyri için hikmet bahçesinin kapısını açtı.

b) İhlas

Pur ez nʿamehā-yı bulbulān-i ḫulūṣ ve ṣadāḳāt berā-yı endūḫten rıżā-yı vird-i şemāmet ve liecl-i ʿıbret temāşāyiyān-ı ehl-i lebābet bāġbān-ı ḫāme-yi ẕül-feräset(9) der-**iḫlāṣ-**ı bāġçe-yi hidāyet rā bāz kerd. [42b]

İhlaslı ve sadakatlı bülbüllerin dolu nağmeleriyle, uğursuz zikirleri uzaklaştırma, akıl ve kalem ehli, feraset sahibi bahçevan ve onu seyredenlerin ibret alması için ihlas ve hidayet bahçesini açtı.

c) Ahiret

Pādişāhī be-binā kerden-i cāmiʿī rā āġāz kerd ve bisyār ḫazīne(10) ṣarf kerd. Rūzī peyām-ı itmāmeş be-pādişāh āverdend. Melik bā ḥāżırān bezmeş goft:(11) "Besā ḫub şod īn cāmiʿ-i şerif ve inşāallāh mā rā ẕeḫr-i **āḫiret** bāşed." [18b]

Bir padişah cami yapmaya başladı ve çok para sarf etti. Bir gün caminin tamamlandığı haberini getirdiler. Melik meclisinde olanlara dedi ki: *Bu cami-i şerif çok güzel oldu ve inşallah ahiret yurdu olur.*

d) İtikaf

Ez hengām-ı zāden tā be īn dem, nasrānī būdem. Ez men günāhī ber āmed, ez terseş(7) müselmān geşte budem. Çend sālest ki der-her māhrūze be mescidhā **iʿtikāf** kerdem, ammā(8) der nihāni-yi ḥod be buthā **iʿtikāf** kerdemī.[7a](9)

Doğduğum zamandan bugüne kadar Hristiyan'dım. Ben bir günah işledim, ondan korkumdan Müslüman göründüm. Birkaç senedir ramazan ayında **itikâfa** giriyordum fakat gizlice kendi putlarıma ibadet ettim.

e) Fazilet

ʿĀlimān ber-bendegān-ı kirdgār

Rehnumāyān şod be-fażl-ı bi-şomār [39/2][39a](10)

Beyt

Âlimler yaratıcının kulları üzerine,

Sayısız faziletle rehber oldular [39/2]

f) İstinca

Ez-Şeyḫ Aḥmed Seraḫsī (k.a.s.) pörsīdend ez-kerāmet-i evliyā çi dīdī?(18) Goft: der-ibtidā-yi irādetī be-ṣaḥrā refte būdem. Berāy-i istincā kerden, señg, bisyār(19) custem, neyāftem. Āḫir ez-hevā señgī be-destem der üftād ve nigāh kerdem, elmāsī ez-beyża-yi kebūter(20) bozorgter. **İstincā** bā-vey kerdem ve be-ṣaḥrā endāḫtem.[10b](1)

Şeyh Ahmet **Serahsî**'ye (k.s.) sordular: *Evliyanın kerâmetlerinden neler gördün?* Dedi ki: *İntisap etiğim ilk günlerde çöle gitmiştim. İstinca yapmak için taşı çok aradım, bulamadım. Sonunda havadan elime bir taş düştü. Ona baktım, güvercin yumurtasından büyük, elmastan bir taş. Onunla istinca yaptım, çöle attım*.

g) Cennet

Ḳıyāmet-i "Āzerī" bā yār ber **cennet** şeref dāred

Çū yār ez-yār dūr üfted, ḳıyāmet ān zemān bāşed [58/1](12)

Azerî'nin kıyameti sevgiliyle, cennette şeref vardır

Sevgili, sevgiliden ayrı düştüğünde büyük kıyamettir. [58/1]

ğ) Cehennem

Firāḳ-ı dūstān diden-i nişānī bāşed ez-**dūzaḫ**

Mʿazallāh ġalaṭ goftem ki **dūzaḫ** zū nişān bāşed [58/1](9)

Dostların ayrılığını görmek **cehennem**den bir nişanedir,

Allah korusun! (Hata yaptım) yanlış söyledim, **cehennem** ondan bir nişanedir.

h) Mahşer

Tūyī guyende-yi vāveyletā der-ṣaḥn **restāḫiz**

Eger ġāfil şevi zīn kār-ı fevz-āver be-nā-dānī [38/1](13)

Mahşer meydanında vah vah diyen sen olacaksın

Eğer cahillikle bu kurtuluş yolundan gafil kalırsan.

ı) Tevhid

Nemidānem be-cuz **tevḥīd**-i Yezdān(4)

Çū çevgān-ı muḥabbet zed be-ʿışḳeş [14/1]

Allah'ı tevhidden başka bir şey bilmiyorum.

Aşkıyla muhabbet çevganını vurunca,

i) Kabe

Māh-i īmān der-sipihr dil-i hüveydā er neşod

Sūd nedāred der-ḥarīm-i **kaʿbe** kerden iʿtikāf [6/3](15)

Kıt'a

İman ayı apaçık gönül ayında görülmezse eğer,

Kâbe'de itikâfa girsen girmesen ne fayda. [6/3]

j) Camii

Pādişāhī be-binā kerden-i **cāmiʿ**ī rā āġāz kerd ve bisyār ḫazīne[18b](10) ṣarf kerd. [18. Sayfa] Bir padişah cami yapmaya başladı ve çok para sarf etti.

k) Kefen

Pādişāh goft: "Ey serfirāz-i eṣḥab-ı teemmül! Be-çi çīz āzmāyiş mikonīm?" Goft:" Merdī rā be-**kefen** pūşānīm ve der- tabūtī nihīm ve der muṣalla berim zi-cūz men ve tu kes nedāned ki ān zindeest yā murde. [20. Sayfa]

Padişah dedi ki: *Ey yüce düşünce ehli! Ne ile deneyeyim!* Vezir: *Birisine kefen giydirelim ve tabutun içine koyâlim, musalla taşına götürelim. Onun diri veya ölü olduğunu sen ve benden başka kimse bilmesin.*

l) Tabut

Ger bimāned der-meyān-ı merg ū ān yek **teḫtegī**

Nīz ez-şūher hemī ḫāhed ḳabāy-ı aṭlas [8/1]

Eğer ölümle arasında bir tahta (tabut) dahi kalsa

Kocasından hala atlas elbise ister. [8/1]

m) Cenaze

Pādişāh goft: "Ey serfirāz-i eṣḥab-ı teemmül! Be-çi çīz āzmāyiş mikonīm?" Goft:" Merdī rā be-kefen(13) pūşānīm ve der- tabūtī nihīm ve der muṣalla berim zi-cūz men ve tu kes nedāned ki ān zindeest yā **murde**.[19a](14) [20. Sayfa]

n) Tavaf

Merd-i tārik ū şeḳāvet der çi yābed ez-**ṭavāf**

Tā nesūzed beyt-i dil ḳandīl zi-ḫurşīd-i elest [9/1](7)

Karanlık ve haydut adam tavaf etmekten ne fayda bulur

Gönül evine elest güneşinden bir kandil yanmadıkça. [9/1]

o) Mescid

Geh mʿutekif-i deyrem u geh sākin-i **mescīd**

Yʿanī ki tū rā mīṭalebem ḫāne be-ḫāne [57/1](2)

Bazen meyhanede itikâftayım, bazen mescid sakini,

Yani ben seni arıyorum ev ev (mabed mabed

p) Namaz

Şeyḫ rā(16) (k.s) goftend: "Īn ġarīb-i bī-nevā vaṣıyyet kerdeest ki **nemāz**eş rā tu guzārī." [20. Sayfa][19a](17)

Şeyhe dediler ki: *Bu garip ve fakirin namazını senin kılmanı vasiyet etmiştir*

r) Sabır

Her kes guyed şekībāyem, velīk

Her key āmed renceş ẓāhir şeved(18)

Şod şukuften ḥīn renceş muʿteber

Verne bī-derdī heme **ṣābır** şeved [27/2](19)

Kıt'a

Herkes sabırlıyım der, fakat,

Sıkıntı gelince meydana çıkar

Zorluk zamanında ona itibar edilir

Yoksa dertsiz herkes sabırlı olur. [27/2]

s) Hacı

Ḫācī be-reh-i kaʿbe u men ṭālib-i dīdār

U ḫāne hemī cūyed u men sāḥib-i ḫāne [57/1](4)

Hacının amacı Kâbe, benim amacım senin cemalini istemek,

O daima ev arar, bense evin sahibini.

t) Günah

Çūn şode bīmār-ı güneh ey ṭabīb

Ez-tū şeved bā dil-i Fevzī devā [59/1](10)

Günah hastası olunca, ey tabib,

Fevzî'nin kalbi senden deva bulur. [59/1]

u) İman

Bipūşīdem ḳabāy-ı ehl-i imān

Resīd imrūz merā peyk-i hidāyet [9/2](14)

Ehl-i iman elbisesi giyindim,

Bugün ben hidayete kavuştum

ü) Secde

Der- Benī İsrāīl ḳavmī be-dırāḫt-ı buzorgter rā be-aġvāy-ı şeytān perestiş kerdend. Heyzom-i ḫuşk rā ḫudā şumurdend ve be-vey be-seḥergāh ve şebāngāh secde kerdend. [49a](15)

İsrail Oğullarından bir kavim şeytanın aldatmasıyla büyük bir ağaca tapıyorlardı. Kuru bir kütüğü ilah zannediyorlar, her sabah ve akşam vaktinde ona secde ediyorlardı.

7.1.3. Tasavvufi Kavramlar

7.1.3.1. Hırka

Sözlükte "delmek, yırtmak" anlamına gelen hark kökünden türeyen hırka kelimesi "kumaş parçası, yamalık; yamalı ve eski elbise" demektir. Yamamak anlamındaki rak'a kökünden türetilen murakka' da hırka anlamında kullanılır. İlk dönemlerde zâhid ve sûfîlerin, tarikatların teşekkülünden sonra da tarikat mensuplarının zühd ve takvâ sembolü olarak giydikleri hırkanın şekli zamana, mekâna ve tarikatlara göre değişmiş ve pek çok çeşidi ortaya çıkmıştır. Hırka kelimesindeki "ḫâ" haşyete, "râ" rızâya, "kāf" kahr-ı nefse, "he" de hidayete delâlet eder. Hırkanın bel kısmı sabra, yenleri havf ve recâya, iki yanı kabz ve basta, kemeri nefse muhalefet edip hâkim olmaya, yakası yakīne, pervazı ihlâsa işarettir. Hırkaya yüklenen bu gibi anlamların en önemlisi onun dostluğun, barışın ve canlılara zarar vermemenin simgesi olmasıdır. Mutasavvıfların hırka konusunda söyledikleri dikkate alınınca tasavvufun anlam ve içeriğinin bütünüyle hırkaya yüklendiği görülür. Bugün geniş ölçüde bir hâtıra haline gelen hırka Türk kültüründe birçok atasözü, deyim, fıkra ve menkıbeye konu olmuştur.[122]

Bülbülistan adlı eserde de Hırka kelimesi tasavvufi anlamda bir yerde kullanılmıştır. Eserin 6. Sayfasında geçen bu kelime toplumdan uzak bir yerde uzelete giren insan için kullanılmıştır.

Kıt'a

Māh-i īmān der-sipihr dil-i hüveydā er neşod

Sūd nedāred der-ḥarīm-i ka'be kerden i'tikāf(15)

Her ki dāniste ḥudāy-i ḫod bud der-rāh-ı dīn

Bāk nīst çun zād u 'âr-ı dīr puşīden **liḫāf** [6/3](16)

İman ayı apaçık gönül ayında görülmezse eğer,

Kâbe'de itikâfa girsen girmesen ne fayda.

Din yolunda her kim kendi İlahını bilirse,

Mağarada hırka giyen kişiden korkmaz. [6/3]

---

[122] Süleyman Uludağ, "Hırka", *DİA*, c.XVII, TDV Yay., İstanbul, 1998, s.373-374.

7.1.3.2. Harābāt

Harabat: Harabeler, viraneler divan şairleri kelimeyi "meyhane" anlamıyla kullanırlar. Meyhanenin toprağı aşığın gözüne sürme olur. Orada sırlar ortaya dökülür. Meyhaneler izbe, rutubetli, mahzen gibi yerlerdir. Divan şairleri mest olduğu için meyhane üzerinde çok durmuşlardır. Adeta orada ikinci bir hayal alemi vardır. Hayatın zorluklarını, gamlarını ve kederlerini unutturmak için meyhane bir sığınaktır. Mutasavvıflar harabatı bir tekke olarak ele alırlar ve orada ilahi aşk şarabının içilip sarhoş olunduğunu söylerler. Böylece harabat bir neş'e ve feyz kaynağı, gerçeğe ulaşılan bir yer olur ki tekke mukabili kullanılır. Pir-i harabat veya pir-i mugan da o tekkenin şeyhidir. Meyhane bir can kıblesidir ki oraya varan üzüntülerden kurtulur. İçeri bir defa giren artık çok zor çıkar. Orası, cem- neşesi dağıtan şahane bir makamdır. Oraya zahid asla giremez. Çünkü meyhanede şom ve uğursuzların işi yoktur. Harab kelimesiyle, "harabat"tan başka birçok kelime yapılmıştır. Harabati (meyhane sakinleri/ dervişleri) harab-abad (tamamen viran olmuş yer) vs. bunlardandır.[123]

Eserin 56. Sayfasında harabad kelimesi, mecaz olarak meyhane manasında kullanılmıştır.

Biyā ki seyr-i ḫarābāt ʿ ālemī dāred

ʿ Aceb hevā-yı ḫuş u ḫāḳ bī-ġamī dāred [56/1](2)

Harabatın seyrine gel ki orada bir âlem vardır.

Havanın güzelliğinde ve toprakta bir gamsızlık mı var.

7.1.3.3. Dergâh

Tarikat pîrlerinin veya tarikatın büyük şeyhlerinin ikamet edip irşad faaliyetlerini sürdürdükleri veya kabirlerinin bulunduğu merkezî tekke anlamında bir tasavvuf terimidir. Dergâh kelimesinin eş anlamlısı olan Asitane kelimesi de bu manada kullanıldığı görülmektedir. Farsça'da "kapı eşiği, kapı dibi, eşik yanı" gibi anlamlara gelen âstan kelimesinden türetilmiş olup Türkçe'de âstâne veya âsitâne şeklinde telaffuz edilir. Osmanlı devrinde bir tarikatın veya tarikat kolunun merkezi olan tam teşekküllü tekkeler için kullanılmıştır. Bu kullanımın XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazandığı

[123] Pala, *a.g.e.*, s.192.

ve bütün tarikatların terminolojisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Büyük tekkelere, yine Farsça'dan alınmış olan ve aynı anlamı taşıyan dergâh da denilmektedir.[124]

Eserin 6. Sayfasında yer alan bir kıt'a şiirde büyük mutasavvıflardan Molla Celali'nin dergâhından bahsedilmektedir. Bu dergah Mevlana Celaleddin'in dergahıdır.

Kıtʿa

Mekeş nīstī vü nādānī der-ʿālem

Biyāmūz iksīr-i ʿayn-i kemālī(6)

Tevāngerter koned rūften be-müjgān

Ġubār-ı **dergeh**-i Molla Celālī. [6/2](7)

Kıt'a

Âlemde yokluk ve olmazlık çekme,

Olgunluk madeninin iksirini öğren

Molla Celali'nin dergâhının toprağını,

Kirpiklerle süpürmek daha güçlü yapar [6/2]

7.1.3.4. Şeyh

Sözlükte ihtiyar anlamına gelmektedir. Tasavvufta bir tekke veya zaviyede reislik edip müridleri bulunan kişi, pir, mürşid. Eskiden her sanat erbabının bir şeyhi olması adabdan idi. Sahaflar şeyhi, çulhalar şeyhi, bataklar şeyhi vs. bunlardandır. Bunlar genellikle o sanatın en yaşlı kişileri olurdu. Hatta şeyhü'ş-şuara dahi bulunurdu.[125]

Şeyh kelimesi Kur'an'da (Hûd 11/72; Yûsuf 12/78; el-Kasas 28/23; el-Mü'min 40/67) ve hadislerde sözlük anlamıyla geçmektedir. Mürşid Kehf sûresinde (18/17) "doğru yolu gösteren rehber" mânasındadır. Buna göre şeyh "tâliplere doğru yolu gösteren ve onları irşad eden kimse" demektir. İlk âbid ve zâhidlerin şeyh olarak anıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.[126]

Bülbülistan adlı Farsça bu eserde de 40 yerde farklı konular işlenirken genellikle tasavvufi anlamda şeyh kelimesi geçmektedir.

---

[124] M. Baha Tanman, "Asitane", *DİA*, c.III, TDV Yay., İstanbul, 1991, s.485.
[125] Pala, *a.g.e.*, s.430.
[126] Reşat Öngören, "Şeyh", *DİA,* c.XXXIX, TDV Yay., İstanbul, 2010, s.50.

Merdī pişeş āmed, cāmehā-yı sebz pūşīde(14) ve ez-rūzgār-ı ḫᵛīyş, heştād u neved sāl ḫorde be-edeb ve tevāżuʿ selām dād. **Şeyḫ(15)** (k.s.) der bāz kerden selām tevaḳḳuf kerd. Ḥāżırān heme der-taḥayyur māndend ki īn pīr-i(16) mübārek ġarībest be-ziyāreteş āmed ve be-erkān ve edeb selām dād īn çer(ā) der bāz(17) kerdeneş tevaḳḳuf koned? Bażī rā der-dil āmed **şeyḫ** rā ez-pīrī şuʿūr nemāndeest.[8b](18)

Kendi zamanına göre yeşil elbiseler giymiş, seksen doksan yaşlarında adamın biri edep ve tevazuuyla selam vererek şeyhin önüne geldi. Şeyh (k.s.) selamı cevapsız bıraktı. Orada bulunanların hepsi şaşırdılar. Çünkü bu adam şeyhin ziyaretine gelen mübarek bir ihtiyar ve garip biridir. Edebiyle erkânıyla selam verdi, şeyh neden onun selamını cevapsız bıraktı. Bazılarının kalbine şeyh yaşlılıktan şuurunu kaybetti diye geldi.

7.1.3.5. Derviş

Bir tarikata bağlı kimseye denir. Kelimenin asıl anlamı Allah yolunda alçak gönüllülüğü ve fakirliği kabul eden kimse demektir. Dervişlerin manevi yücelikleri daima imrenilecek bir durumdur. Derviş, feragat köşesinde kanaat hazinesini bulan kişi olarak ele alınır. Bu bakımdan aşığa çok benzer. Özellikle kerametleri, fakirliği, kanaatkarlığı, dünyaya önem vermemesi ve bu nedenle aslında bir kul kılığında olmasına rağmen sultan mertebesinde olması, maneviyat padişahı oluşu, evinde daima bir misafir bulunması, hırka giymesi, ızdıraba alışkın oluşu yönleriyle edebiyatta dervişten söz edilir.[127]

Bülbülistan adlı esede tasavvufi bir kelime olarak derviş kelimesi sekiz farklı yerde çeşitli konular aktarılırken kullanılmıştır.

Ḳıtʿa

Zīb-i dehr-i pīrezen der-nezd-i eṣḥāb-ı ḳulūb

Cuz be-istincā nedāred der-i diger kāreş sezā!(3)

Ānçi be-enduḫten bāyed besā ḫorden ġamūm

Ez-berāy-i ḥācet-i **derviş** nişāndeest der-ḫelā [10/1](4)

---

[127] Pala, *a.g.e.*, s.112.

Kıt'a

Dünya kocakarısının süsü gönül ehlinin yanında,

İstincadan başka bir şey değildir

Çoğu kimsenin onda biriktirdiği şey, dünyanın gamını yemektir

Dervişin ihtiyacını gidermek için helaya konulan eşyalar mesabesindedir. [10/1]

7.1.3.6. Nefs

Nefs: ruh, öz varlık; zaat insanın iç âlemi hakkında kullanılır. Ruh ile nefs aynı şeydir. Ancak insan iyi şeylere yönelince ruh ve kötü şeylere yönelince de nefis adını alır. Tasavvufta nefis, kulun kötü vasıfları, yerilen huy ve amelleri yerinde kullanılır. Buna göre yedi çeşit nefis vardır. 1. Nefs-i emmare (insanı kötülüğe sevk eden nefis). 2. Nefs-i levvame (yaptığı kötülükten pişman olan ve hayra yönelen nefis) 3. Nefs-i mülhimme (Allah tarafından iyilik ilham edilen ve kötülüklerden arınmış olan nefis) 4. Nefs-i mutmainne (imanda hata yapmayacak derecede kötülüklerden uzaklaşmış olan nefis) 5. Nefs-i raziyye (Allah'tan razı olan nefis).6. Nefs-i marziyye (Allah'ın kendisinden razı olduğu ve rızasını verdiği nefis). 7. Nefs-i safiyye veya nefs-i zekiyye (kötülüklerden tamamen arınmış olan nefis). Efkar-ı seb'a denilen bu yedi nefis aslında bir nefsin Allah yolunda ilerlerken katettiği mertebelerdir.bunun için nefse hakım olmak, onun isteklerine kapılmamak gerekir. Bu nefis duraklarından her birinde Allah'ın adlarından biri zikredilir. Esma-i seb'a denilen bu yedi isim sırasıyla şunlardır: "Lailahe illallah, Allah, Hu, Hakk, Hayy, Kayyum, Kahhar" bu nazariye özellikle Mevlevilik ve Melamilikte önem kazanmış durumdadır. Nefs-i külli, Allah iradesi, nefs-i cüz'i, insan nefsidir. Nefs-i natıka ise akıl yerine kullanılır.[128]

Eserde nefs kelimesi, tasavvufi anlamda farklı konular anlatılırken kullanılmıştır.

Bīve zāhid rā bāz peyām dād. Goft: "Ey esīr-i nefs-i pelīd ve ey rām-şode-yi dīv-i ʿanīd.(20) Ez in pes in zen-i ṣāliḥā, ez kār-ı bed tevbe kerdeest ve ez cümle-yi tevbekārān şodeest.[33a](1) Ū rā be ḥārāmīkān kerden netevānist meger be nikāh kerden, eger ū rā nikāh konim, vaṣleş rā na'il(2) bāşī ve verne rūy-ı dīger nezdīkī

[128] Pala, *a.g.e.*, s.355.

nebāşed. Zāhid çun in kelām-ı nīk fercām ve in peyām-ı(3) ferruḥ encām rā bişenīd be-baṭr-ı cān-ı dil ṣād-bār külāheş rā be-āsmān endāḫt ve goft: [33a](4)]

Dul kadın şeyhe şöyle cevap verdi: *Ey nefsin kötülüğüne esir düşmüş şeyh, o kadın bundan sonra kötülüklerden tövbe ederek saliha kadın olmuştur. Ona nikâh dışında haram yolla yaklaşılması mümkün değildir. Ona kavuşmak istersen nikâhına alman gerekir, yoksa yoluna devam et.* Bu hoş ve güzel sözü işiten Zâhid, şapkasını sevincinden havaya atarak dedi ki;

7.1.3.7. Zünnār

On iki düğümlü papaz kuşağının adıdır. Mecusi ve Hıristiyan rahipleri kuşanırlarmış. Şairlerimiz, sevgililerinin saçlarını siyahlığından küfre uzun ve örülü olmasından zünnara benzetmişler ve birçok mazmunlar kaleme almışlardır.[129]

Bülbülistan adlı eserde Cüneyd-i Bağdadi müritleriyle sohbet ederken Müslümanların zahiri görünüşlerini kapatmak için zünnar kuşandıklarını ifade etmiştir.

Cüneyd (k.s.) bā müridān-ı ḫod ḫıṭāb kerd "binigerīd iʿtikāfeş çi sūd girift(13), besā kesānī ki ḳabā-yı ehl-i islām pūşide ve çelīpāy-i kibri der-baġal girifte ve besā(14) merdümānī ki be-ẓāhir-i ḫodeş ra naḳş-ı **zünnār** ve çelīpā dūḫte ve ḳandīl-i feyż-i(15) ẕülcelâlī der-beyt-i dil-i ū āviḫte".(16) [7a]

Cüneyd (k.s.) müritlerine hitap ederek dedi ki; *Bakınız, itikâf ne fayda verdi. Ehl-i İslâm elbisesi giymiş çok kimseler ve koltuğunun altında kibir haçını saklamış nice Müslümanlar vardır ki zahiri görünüşüyle zünnar bağlamış, haç dikmiş ve gönül evine Celal sahibi Allah'ın feyzini asmıştır.*

7.1.3.8. Deyr

Bazı dinlerde zâhid din adamlarının cemaat halinde yaşadığı bina veya binalar topluluğuna denir. Manastır, kilise, dünya anlamına gelmektedir. Mecazen meyhane yerinde kullanılır. Kilisenin güzel resimler ve mozaik güzelliği için ve daha çok çelipa, büt, tersa, gibi kelimelerle olan ilgisiyle çok kullanılmıştır. [130]

---

[129] Onay, *a.g.e.*, s.441.
[130] Pala, *a.g.e.*, s.116.

Eserde deyr kelimesi dünya manasında kullanılmıştır.

Der-ī**n deyr-i** ḫarābī men be-çīzī

Nemidānem be-cuz tevḥīd-i Yezdān.[14/1][14b](4)

Bu harabat âleminde ben,

Allah'ı tevhidden başka bir şey bilmiyorum

7.1.3.9. Zahid

Zahid, Dünya işleriyle meşgul olmayan ve dünya hazlarına karşı bigane kalan perhizkara zahid, ehl-i tasavvuftan olan ve öyle görünen kimselere sufi denir. Her ikiside münevverlerin, rindlerin sevmedikleri, hasım telakki ettikleri kimselerdir. Hemen her şairin, hatta şeyh ve sufi şairlerin bile şiirlerinde sufi, zahid, vaiz tabirlerine sık sık tesadüf olunur.[131]

Bülbülistan adlı eserde farklı konular anlatılırken zahid kelimesi 39 farklı yerde geçmektedir. Burada kelime "çok ibadet eden kimse" anlamında hikayedeki şahsın sıfatı olarak geçmektedir.

Bīve **zāhid** rā bāz peyām dād. Goft: "Ey esīr-i nefs-i pelīd ve ey rām-şode-yi dīv-i ʿanīd.(20) Ez in pes in zen-i ṣāliḥā, ez kār-ı bed tevbe kerdeest ve ez cümle-yi tevbekārān şodeest.[33a](1) Ū rā be ḥārāmīkān kerden netevānist meger be nikāh kerden, eger ū rā nikāh konim, vaṣleş rā na'il(2) bāşī ve verne rūy-ı dīger nezdīkī nebāşed. **Zāhid** çun in kelām-ı nīk fercām ve in peyām-ı(3) ferruḥ encām rā bişenī be-baṭr-ı cān-ı dil ṣād-bār külāheş rā be-āsmān endāḫt ve goft:(4) [33a]

Dul kadın şeyhe şöyle cevap verdi: *Ey nefsin kötülüğüne esir düşmüş, ve ey o inatçı deve boyun eğmiş şeyh,! o kadın bundan sonra kötülüklerden tövbe ederek saliha kadın olmuştur. Ona nikâh dışında haram yolla yaklaşılması mümkün değildir. Ona kavuşmak istersen nikâhına alman gerekir, yoksa yoluna devam et.* Bu hoş ve güzel sözü işiten Zâhid, şapkasını sevincinden havaya atarak dedi ki;

---

[131] Onay, *a.g.e.,* s.437.

7.2. Din ve Tasavvuf Ehli Şahsiyetler

7.2.1. Mevlānā CelÀleddin Rūmi (k.s)

Mevleviyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, âlim ve şair olan Mevlana, 6 Rebîülevvel 604'te (30 Eylül 1207) Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya geldi. Mevlânâ, Meşnevî'nin girişinde adını Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî diye kaydetmiştir. Lakabı Celâleddin'dir. "Efendimiz" anlamındaki "Mevlânâ" unvanı onu yüceltmek maksadıyla söylenmiştir. "Sultan" mânasına gelen Farsça "hudâvendigâr" unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre nisbetle "Belhî" olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu'ya nisbetle "Rûmî, Mevlânâ-i Rûm, Mevlânâ-i Rûmî" ve müderrisliği sebebiyle "Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm" gibi unvanlarla da zikredilmektedir.[132]

Bülbülistan adlı eserin birinci huldde Mevlana Celaleddin Rumi'nin kerametlerinden ve dördüncü huldde Mevlana'nın nüktelerinden bahsedilmiştir. Mevlana'nın hayatından kesitler anlatılmış ve ona ait bazı şiirlere ve sözlere de yer verilmiştir. Fevzi Mostari'nin eserinde Mevlana'nın ismi onun kerameti anlatılırken zikredilmektedir.

Derān dem **Mevlānā (k.s.)** dest be-suy-i bāḫter dırāz kerd ve bāz āverd der-def-i muṭribān(20) rīḫt. Nigerīstend hezār zer-i firengī ger henüz ez-sikkeḫāne bīrun āmede ve der-ʿ aḳabeş[6b](1) goft(2)

O anda **Mevlâna** (k.s.) kolunu sol tarafa kaldırdı ve indirdi. Çalgıcıların definden henüz sikkehaneden tazece çıkan bin firengi altınının döküldüğünü gördüler

7.2.2. Cüneyd-i Bağdadi (k.s)

Asıl adı Ebü'l-Kāsım Cüneyd b. Muhammed el-Hazzâz el-Kavârîrî (ö. 297/909). Bağdat'ta doğdu ve orada yaşadı. Doğum tarihi belli değildir. Ailesi aslen Nihâvendli olup cam ticaretiyle uğraştıklarından Kavârîrî nisbesiyle tanınmaktaydı. Bizzat Cüneyd de ipek ticaretiyle meşgul olduğundan Hazzâz lakabıyla tanınmıştır. Ailesinin

---

[132] Reşat Öngören, "Mevlana Celaleddin Rumi", *DİA*, c.XXIX, TDV Yay., Ankara, 2004, s.441.

Nihâvend'den Bağdat'a ne zaman geldiği kesin olarak bilinmemektedir.[133] Süfyan-ı Servi'den dersler alan Cüneyd-i Bağdadi binlerce veli yetiştirdi. Asrının kutbu idi. Otuz kere yaya olarak hacca gitti. Nasihat ve kerametleri edebiyatımıza konu olmuş ve birçok eserde anlatılmıştır.[134]

Fevzi Mostari Bülbülistan adlı eserinin birinci huldünde Cüneyd-i Bağdadi' nin kerametlerini anlatmıştır. Ayrıca onun hikmetli şiirlerine ve sözlerine de yer vermiştir. Mostari eserinde Cüneyd-i Bağdadi'nin kerametini anlatırken onun ismini zikretmiştir.

Pīşeş merdī rūzī āmed ve goft:(8) "Esselāmü ʿaleyküm" **Cüneyd (k.s.)** goft: "ve ʿaleyküm esselām eger tu ez-müselmānānī" mürīdān(9) der- vey naẓar kerdend cāmehāyi sebz puşīde ve libās-ı ehl-i İslām der-ber kerde. Bā(10)-yekdīger ḥarf endāḫtend ki īn merd-i çend sālest ki der-her ramażānī mā der-iʿtikāf(11) dīdīm ez-īn suḫan çi ber-āyed ki eger tu ez-müselmānī? Cüneyd(k.a.s.) goft: "men(12) negoftem ki der-her ramażānī iʿtikāf nekerdeest".(13)[6b]

Yanına bir gün bir adam geldi ve dedi ki: *Selamün aleyküm*. Cüneyd: *Aleyküm selam, sen Müslüman mısın?* dedi. Müritler ona baktılar. Ehl-i İslâm'a uygun yeşil elbiseler giyinmiş, birbirlerine; *Bu adam birkaç yıldır her ramazanda biz onu itikâfa giriyor gördük*, diye konuştular. *Sen Müslümanlardan mısın*? *sözü nereden çıkıyor?* Cüneyd: *Ben her zaman ramazanda itikâfa girmiyor demedim*. dedi.

7.2.3. Şeyh Ahmed el-Serahsi (k.s)

Asıl adı Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. h.483/1090-?)'dir. Nisbesinin de gösterdiği gibi Serahsî bugün Türkmenistan-İran sınırında bir kasaba olan Serahs'ta veya civarında doğmuştur. Onun Türk soyundan geldiğine dair açık bir delil yoksa da Buhara'da tahsil görmüş, sonra ders vermiş olduğuna, eserlerini Özkent (Uzcend) Hapishanesi'nde yazdığına ve hayatının son yıllarını Mergīnân'da (Fergana) geçirdiğine bakılırsa kendisi Karahanlılar Devleti âlimleri arasında yer almalıdır. Yazılarında yalnız Arapça'yı kullanırdı; bazı fıkıh meselelerini izah etmek için çağdaşı diğer Orta Asya fakihleri gibi arada bir Arapça

---

[133] Süleyman Ateş, "Cüneyd-i Bağdadi", *DİA*, c.VIII, TDV Yay., İstanbul, 1993, s.119.
[134] Pala, *a.g.e.*, s.94.

terimlerin Farsça karşılıklarını vermesi İranlı olduğunu göstermez, çünkü o dönemde Farsça, şehirlerde aydınların kullandığı iki dilden biriydi. Birçok defa bulûğ çağı vb. meseleler münasebetiyle Türkler'den bahsetmiştir ki bu da onun İranlı olmaktan ziyade Türk olarak kabul edilmesinin daha uygun olacağını gösterir.[135]

Eserde Ahmed Serahsi'nin ismi onun kerameti anlatılırken zikredilmektedir.

Ez-Şeyḫ Aḥmed Seraḫsī (k.s.) pörsīdend ez-kerāmet-i evliyā çi dīdī?(18) Goft: der-ibtidā-yi irādetī be-ṣaḥrā refte būdem. Berāy-i istincā kerden, señg, bisyār(19) custem, neyāftem. Āḫir ez-hevā señgī be-destem der üftād ve nigāh kerdem, elmāsī ez-beyża-yi kebūter(20) bozorgter. İstincā bā-vey kerdem ve be-ṣaḥrā endāḫtem. [10b](1)

Şeyh Ahmet **Serahsî**'ye (k.s.) sordular: *Evliyanın kerâmetlerinden neler gördün?* Dedi ki: *İntisap etiğim ilk günlerde çöle gitmiştim. İstinca yapmak için taşı çok aradım, bulamadım. Sonunda havadan elime bir taş düştü. Ona baktım, güvercin yumurtasından büyük, elmastan bir taş. Onunla istinca yaptım, çöle attım*.

7.2.4. Şeyh Yusuf Şirvani (k.s)

Halvetiyye tarikatının kurucu Ömer el-Halvetî'nin vefatından sonra tarikatın ikinci pîri, bir bakıma gerçek kurucusu olan Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'nin en önemli halifelerindendir. Asıl adı Ziyâeddin Yûsuf Şirvânîdir.[136]

Eserde Şeyh Yusuf Şirvani'nin ismi onun kerameti anlatılırken zikredilmekte, onun sözlerine ve şiirlerine yer verilmektedir.

Keramet-i Şeyḫ Yusuf Şirvānī (k.s.) Migūyed: Der-īn ʿālem-i fānī ez-heme şehevāt bāz(5) geştem, ammā zi-muḥabbet-i enār ḫorden be-bāz şoden netevānistem.[10b] **Şeyh Yusuf-i Şirvani'nin Kerâmeti (k.s.)**Der ki: Bu fâni âlemde şehvetlerden vazgeçtim, fakat nar yeme isteğinden vazgeçemedim. Bir gün bir dağ başına gitmiştim.

---

[135] Muhammed Hamidullah, "Serahsi", *DİA*, c.XXXVI, TDV Yay., İstanbul, 2009, s.544.
[136] Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *DİA,* c.XV, TDV Yay., İstanbul, 1997, s.393.

7.2.5. Şeyh İbrahim Havvas (k.a)

Riyâzet ve tevekküle önem vermesiyle tanınan ilk dönem sûfîlerindendir. Sâmerrâ'da dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda ise Bağdat'ta doğduğu kaydedilmektedir. Dönemin meşhur sûfîlerinden Hayr en-Nessâc ile tanıştıktan sonra tasavvufa yöneldi. Yûsuf b. Hüseyin er-Râzî ve Ebû Abdullah el-Mağribî'den istifade etti. Cüneyd-i Bağdâdî, Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî, Mümşâd ed-Dîneverî, Hallâc-ı Mansûr ile de görüş alışverişinde bulundu. Mekke, Medine, Dımaşk, Kûfe, Kādisiye başta olmak üzere birçok yeri dolaştı. Hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Rey'de vefat etti. Balıkçılık yaparak geçimini sağlayan İbrâhim el-Havvâs'ın, "Onlar bizi zikrediyorlar, geçimini temin edecek başka meslek bulamadın mı?" diye bir ses duyunca bu işi bıraktığı ve hurma yaprağından zenbil örüp satarak geçindiği, bundan dolayı da "Havvâs" lakabını aldığı rivayet edilir. İbrâhim el-Havvâs'ın en önemli özelliği tevekkül konusuna ağırlık vermesi, tasavvuf anlayışını bu terimle bağlantılı olarak anlatmasıdır. Kelâbâzî kendisini eser veren sûfîler arasında kaydederken Sülemî de Kitâbü'l-Mütevekkilîn adlı telifinden iktibaslar yapmıştır.[137]

Bülbülistan adlı eserde İbrahim el Havvas'ın ismi onun kerametleri anlatılırken zikredilmiştir. Ayrıca eserde onun şiirlerine ve sözlerine de atıflar yapılmıştır.

Āḫir pīş-i **İbrahim Ḫavvāṣ (k.s.)** reftīm ez-berāy-i çīzī ḫāsten. Çun **İbrahim(19) Ḫavvāṣ (k.s)** ber-mā nigāh kerd, goft: "Ān ḥācet rā ki berāy-i ḫāsten(20) āmedīm, ān rā ḫudāyī midāned yā ne?" goftīm: [11a]

Sonunda **İbrahim Havvas'ın** (k.s.) yanına bir şey istemek için gittim. İbrahim Havvas bize bakarak dedi ki: *Benden istemeye geldiğiniz haceti, Allah biliyor mu, bilmiyor mu? Evet, biliyor*. dedik. O: *Susunuz, yaratılmışlara söylemeyiniz ve Allahtan başkasından istemeyiniz*. dedi.

7.2.6. Zunnūn-i Mısrī (k.s)

(h.155 (772) yılında Mısır'ın İhmîm (Ahmîm) şehrinde doğdu. Nûbe asıllı olduğu söylenir. Asıl adı Sevbân'dır. Zünnûn ise (balık sahibi, balıkçı) lakabıdır. Zünnûn el-Mısrî Suriye'ye, Mekke'ye ve Yemen'e seyahat etti; buralarda tanıştığı

---

[137] Mustafa Bahadıroğlu, "İbrahim el-Havvas", *DİA*, c.XXI, TDV Yay., İstanbul, 2000, s.317.

İmam Mâlik, Süfyân b. Uyeyne, Leys b. Sa‘d ve Fudayl b. İyâz gibi âlim ve sûfîlerden hadis nakletti. Tasavvuf yolunda faydalandığı kişiler arasında Kayrevanlı Şakırân (Şukrân) b. Ali el-Âbid (ö. h.186/802) ve Ahmed b. Hadraveyh el-Belhî'nin hanımı Fâtıma en-Nîşâbûrî (ö. h.223/838) en meşhurlarıdır. Mısır'da tasavvufa ve hikmete dair sohbetler yapmaya başlayan Zünnûn iki grubun eleştirisiyle karşılaştı. Abdullah b. Abdülhakem'in başında bulunduğu Mısırlı Mâlikî fakihleri onu daha önce duyulmamış tasavvufî konuları anlatmakla suçladı; Mu‘tezile âlimleri ise kendisini, "Kur'an mahlûk değildir" dediği için eleştirdi. Bu eleştiriler yüzünden h.228'de (843) Mısır'dan ayrılmak zorunda kaldı. Ardından tekrar Mısır'a döndüğünde bu defa devrin idarecilerine şikâyet edildi ve h.244 (858) yılında tutuklanarak Mısır'dan Bağdat'a götürüldü. Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah'ın Sâmerrâ'daki sarayında sorguya çekildi; yaptığı açıklamalardan memnun kalan halife onu ödüllendirerek Mısır'a gitmesine izin verdi. Zünnûn h.245 (859) veya h.248'de (862) Mısır'ın Cîze şehrinde vefat etti.[138]

Fevzi Mostari eserinde tasavvuf büyüklerinden olan Zunnun-i Mısri'nin kerametini anlatırken onun ismini zikretmiştir. Ayrıca onun şiirlerine ve sözlerine birinci huldde kerametlini anlatırken yer vermiştir.

> Dervīşī ez-Belḫ zi-gursnegī bigorīḫt ve be-Mısr āmed(16) ve be-ziyāret-i **Ẕunnūn** (k.a.s.) reft. **Ẕunnūn** "Ez-kucā āmedī?" goft:(17) "Ez-Belḫ" goft: "Ez-berāy-i çi çīz?" goft: "der-diyārhāy-i mā çend sālest ki girān üftād ve der-dih-i ḫod(18) ferzend ve zen dārem. Berāy-i nafaḳa-yı şān der-āmedem". **Ẕunnūn** goft: "Ey derviş! Der(19)-ān sū maʿrifetī yā āşnāyī hīç be-dest neyāverdī ki rā kifāyet sāzed?" goft:(20) " Merā faḳr ū fāḳeh maʿyūb kerd berāyeş her dū sū negirift". [12b](1)
>
> Dervişin biri Belh'den açlıktan dolayı kaçtı ve Mısır'a gelip Zünnûn-i Mısrî'yi (k.s.) ziyarete gitti. Zünnûn dedi ki: *Nereden geldin?* Derviş: *Belh'den.* Zünnûn: *Niçin?* Derviş: *Bizim diyarımızda birkaç senedir kıtlık var ve köyümde çocuklar ve hanımım var. Onların nafakaları için geldim*. Zünnûn dedi ki: *Ey derviş! O*

[138] Necdet Tosun, "Zunnun el-Mısri", *DİA*, c.XXXXIV, TDV Yay., İstanbul, 2013, s.575.

taraflarda hiç bildiğin veya tanış bir el yok mu ki sana yardım etsin? Derviş: *Beni fakirlik ve yoksulluk ayıpladı, onun için her iki taraf da elimden tutmadı*.

7.2.7. Selman-ı Farisi(r.a)

Ebû Abdillâh Selmân el-Fârisî (ö. h.36/656 [?]).İslâmiyet'i kabul eden İran asıllı ilk sahâbîdir. Asıl adı Mâhbe (Mâyeh) b. Bûzehmeşân (Bûzekhân, Bûzihşân, Hûşbûdân) b. Mürselân b. Yehbûzân iken müslüman olduktan sonra kendini Selmân İbnü'l-İslâm diye tanıtmış, Selmân el-Hayr, Selmân-ı Pâk veya Selmân el-Hakîm diye de anılmıştır. Mecûsî dinine mensup olan babası köyünün reisi (dihkan) idi. Selmân, Râmhürmüz'de doğdu ve ilk çocukluk yıllarını burada geçirdi. Küçük yaşlarda ailesiyle birlikte buradan ayrılıp Ceyy (Ceyyân, daha sonra Şehristan) diye anılan bir köye göç etti. Zengin ve itibarlı bir aileye mensup olan Selmân biri Kindeli olan, diğeri vefatı sırasında baş ucunda bulunan Bukayre (Müsned, V, 439) isimli iki hanımla evlendi. Abdullah adlı bir oğlu ile biri İsfahan'da, diğerleri Mısır'da yaşayan üç kızından bahsedilmektedir. Zâhid bir kişiliğe sahip olan Selmân-ı Fârisî, Resûl-i Ekrem'in övgüsünü kazandı. İlim öğrenmeye düşkünlüğü ve sünnete bağlılığı ile mensubu bulunduğu ashâb-ı Suffe arasında önemli bir yer edindi. Medâin valiliği sırasında bile mütevazi yaşayışını değiştirmediği için halkın teveccühünü kazandı. Çok yer gezip farklı tecrübeler elde etmesi sonucu geniş birikime sahip olan Selmân'ın Tâif'in fethi sırasında mancınık ve debbâbe kullanılmasını tavsiye ettiği ve bunların yapımını bizzat gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Irak bölgesindeki fetihler başlayıncaya kadar Medine'de yaşadı. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında İsfahan'a döndü. Kādisiye Savaşı'na, Medâin, Celûlâ ve Belencer fetihlerine katıldı. Hz. Ömer'in emriyle Kûfe şehrinin kuruluşu aşamasında ve daha sonra önemli katkıları oldu ve halife onu Medâin'e vali tayin etti. Hz. Osman'ın hilâfetinin sonlarına kadar valilik görevine devam eden Selmân'ın bu sırada vefat ettiği belirtilmektedir.[139]

Bülbülistan adlı eserde Selman-ı Farisi'nin ismi onun kerameti anlatılırken zikredilmiştir.

---

[139] İbrahim Hatiboğlu, "Selman-ı Farisi", *DİA*, c.XXXVI, TDV Yay., İstanbul, 2009, s.441.

Keramet-i **Selman-ı Farsī (rā)** Rūzī çend ten ez-esḥāb-ı resūl(13) be-ziyareteş reftend ve der-bezmeş binişestend. **Selmān** kāseyī rā berāy-i āb āşāmīden-i āb(14) der-meyān nihād. Kāse be-ẕikrullāh āġāz kerd, çunān ki heme ḥāżırān şenīdend ve der-teḥayyür māndend.(15) [12b]

Selmân-ı Fârisi'nin Kerâmeti (k.s.) Bir gün Resûlullah'ın ashabından birkaç kişi onun ziyaretine gittiler ve meclisine oturdular. Selman bir kâseyi su içmek için ortaya koydu. Kâse orada hazır bulunan herkesin duyacağı şekilde Allah'ı zikretmeye başladı, oradakiler hayret ettiler.

7.2.8. Sadreddin Konevi (k.s)

Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. h.673/1274). Vahdet-i vücûd düşüncesinin Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den sonraki en önemli temsilcisisi olan Konevi, Malatya'da dünyaya geldi. Yaygın görüşe göre doğum tarihi h.606 (1209) yılı civarıdır. Babası Mecdüddin İshak önemli bir mutasavvıf ve âlim, aynı zamanda Anadolu Selçuklu Devleti'nde üst düzey bir yöneticiydi. Kaynaklarda Mecdüddin'in Selçuklu sarayı ile Abbâsîler arasında elçilik görevlerinde bulunduğu kaydedilmektedir. Mecdüddin, Selçuklu sarayında şehzadelere hocalık yaptığından bazı rivayetlerde "sultanın şeyhi" lakabıyla anılmıştır. Konevî, ailesinin imkânlarından yararlanarak dönemin önemli hocalarından ders aldı, dinî ve felsefî ilimler alanında iyi bir öğrenim gördü. Konevî'nin Tanrı anlayışı onun düşüncesinin en önemli kısmını teşkil eder. Metafiziği ilm-i ilâhî veya mârifetullah karşılığı olarak kullanması bunu gösterir. Tanrı'nın mutlak varlık olduğunu belirtmesi Konevî'nin Tanrı tasavvurunun en önemli yönüdür. Selçuklu sultanlarıyla yakın ilişki içinde olduğu ve kendileriyle yazıştığı bilinmektedir. Sadreddin Konevî dokuz on yaşlarında iken babasını kaybetti. Mecdüddin'in vefatı üzerine İbnü'l-Arabî'nin onun dul eşiyle evlendiği ve Konevî'nin üvey babası olduğu rivayet edilir. Bu evliliğin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek güçtür. Bununla birlikte İbnü'l-Arabî ile Konevî arasındaki ilişki İbnü'l-Arabî'nin ölümüne (h.638/1240) kadar devam etti. Konevî, bu ilişkinin bir şeyh-mürid ilişkisi gibi başlayıp daha sonra entelektüel bir arkadaşlığa

dönüştüğünü, İbnü'l-Arabî'nin sürekli yanında bulunduğunu, özel tasavvufî tecrübelerine ve bilgilerine ortak ve onun vârisi olduğunu söyler. Sadreddin Konya'da vefat etti ve burada defnedildi.[140]

Mostari eserinde Sadreddin Konevi ismi onun kerameti anlatılırken zikredilmiştir.

Keramet-i Sadreddīn Konevī (k.s.): Melik-i Hind pādişāh-ı Rū(m) rā bisyār toḥfe firistād ve der-[15a](1)meyāneş gevheri būd ki mānendeş nedīde. Pādişāh goft: "Eger īn gevher rā be-ḫazīne mīnihem ki dāned(2) ki merā çunīn gevher āmedeest?" Nüdemā goftend: "Īn gevher rā ez-zerr-i sārā ẓarfi sāzānīm ve der(3)-saḳaf-ı dīvāngah āvizīm tā heme kesān mibīnend"(4).[15a]

Sadreddin Konevi'nin (k.s) Kerameti: Hind meliki, Rum padişahına birçok hediye gönderdi ve arasında benzeri görülmemiş bir mücevher vardı. Padişah dedi ki: *Eğer ben bu mücevheri hazineme koyarsam bana böyle bir mücevherin geldiğini kim bilir*. Nedimler: *Bu mücevher için sarı altından bir kılıf yapâlim ve herkesin görmesi için divangâhın üzerine asâlim*. dediler.

7.2.9. İmam Gazali(r.a)

Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111). Eş'arî kelâmcısı, Şâfiî fakihi, mutasavvıf, filozoflara yönelttiği eleştirilerle tanınan İslâm düşünürüdür. 450 (1058) yılında İran'ın Horasan bölgesinde, yetiştirdiği âlimler ve devlet adamlarıyla tanınan Tûs'ta (bugünkü Meşhed) dünyaya geldi. Hüccetülislâm, Zeynüddin gibi lakaplarla anılır. Künyesi Ebû Hâmid olmakla birlikte onun Hâmid adında bir oğlunun olup olmadığı bilinmemekte, eğer varsa küçük yaşta ölmüş olabileceği düşünülmektedir. Fars asıllı olduğu sanılan Gazzâlî'nin ailesi hakkındaki bilgiler son derece azdır. Kendisiyle aynı künye ve nisbeyi taşıyan bir amcasının veya büyük amcasının, daha zayıf bir ihtimalle de dayısının bulunduğu bilinmektedir. Sonraları özellikle sûfî kimliğiyle büyük ün kazanacak olan

[140] Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevi", *DİA*, c.XXXV, TDV Yay., İstanbul, 2008, s.420.

Ahmed el-Gazzâlî adlı kendinden küçük bir erkek kardeşi, birkaç da kız kardeşi vardır.[141]

Gazâlî, öğrenimini Tus'da yapmış, daha sonra Curcan'a giderek orada Şafii fıkhının yanı sıra diğer ilimleri de öğrenmiştir. Buradan memleketine dönerken yolda başından şöyle bir olay geçtiği kaynaklarda yer alır: Beraber yolculuk yaptığı kervanın yolunu hırsızlar keserek, bütün yolcuları soyar ve Gazâlî'nin, içinde notları bulunan torbasını da alırlar. Gazâlî başkanlarına müracaat ederek, öğrenmek için zaman harcadığı bilgilere ait notlarının torbada olduğunu ve bu notların kendilerine hiçbir faydası olmayacağını söyleyerek geri verilmesini ister. Başkan gülümseyerek, "elinden kâğıt parçaları alınınca cahil kalıyorsun. Bilgi böyle mi olur?" der ve adamlarından torbanın geri verilmesini ister. Bunun üzerine Gazâlî, Tus'ta üç yıl bu notları ezberlemekle uğraşır. Sonra Nişabur'a giderek "İmamü'l-Haremeyn" adını taşıyan büyük âlim Cüveyni'den ders almaya başlar. Bu sıralarda daha genç yaşta iken eser telif eder. Hocası Cüveyni'nin ölümüne kadar Nişabur'da kaldıktan sonra, Bağdat'a bağlı bulunan ve bugünkü adı Samra olan "Serremen rea" şehrine gidip "Nizamü'l-Mülk"ün ikram ve tazimine mazhar kalmıştır. 484 tarihinde Bağdat'taki "Nizamiye Medresesi"nin müderrisliğine tayininden dört yıl sonra tedrisi bırakarak, Şam'a gitmiş, iki yıla yakın burada kalmış, daha sonra Kudüs ve Hicazı ziyaret ettikten sonra vatanına dönmüştür. On sene kadar inzivada kaldıktan sonra 1105 tarihinde dönemin padişahı Melikşah'ın oğlu Mehmet Gıyaseddin, onu Nişabur'a davet etmiştir. Orada yeniden tedrise başlayan Gazâlî, bilahare bu görevi de bırakarak Tus'a dönmüştür. Yaptırdığı bir tekke ile bir medresede tedris ve irşad ile meşgul olan Gazâlî, 14 Cemaziyelahir 505 (18 Aralık 1111)'de vefat etmiştir. Mezarı Tus'da meşhur şair Firdevsi'nin mezarının karşısında bulunmaktadır.[142]

Bülbülistan adlı eserde büyük kelamcı ve mutasavvıf İmam Gazali'nin ismi II. Huldda hikmetler kısmında zikredilmektedir.

Ez-imām-ı Ġazālī̄ (r.a) porsīdend ki " Ey nāżıf-i ḳūlūb-i ehl-i sūvāl ve ey kāşif-i rumūzāt-ı(14) ḥāl u ḳāl! Ez-çi sebebest ki merdümān ber-dū ṣınfend ṣınıfī̄ be-dünyā-yı

---

[141] Mustafa Çağrı, "Gazali", *DİA*, c.XIII, TDV Yay., İstanbul, 1996, s.489.

[142] İbrahim Çapak, "Gazzali ve Dikkat Çektiği Bazı Meseleler", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c.II, Lefkoşa, 2016, S.1, s.8-9.

dūn ṭaleb(15) u rāġıb ve dīger ṣınıfī ṣālib u nā-rāġıb" Goft: "Eger şoma bidīdīd ki ḥelvā-bāzī der-vaḳt-i(16) ḥelvā puḫten be-derūneş tū kerd, şomā ez-ān ḥelvā-yı ḫū āmiġ miḫorīd yā ne?"(17) [39b] **:**

İmam-ı **Gazali'**ye sordular: *Ey sual ehlinin kalplerini temizleyen ve ey hal ve söz remizlerinin keşfedeni! Halk neden iki sınıftır. Sınıfın biri alçak dünyaya talep ve rağbet eder ve diğeri, bu dünyaya sahip olmak ve rağbet etmek istemez.* Dedi ki: *Eğer siz helva yoğuranı, helvayı pişirme esnasında onun içine tükürdüğünü görseniz, o tükürük karışmış helvayı yer misiniz, yoksa yemez misiniz?*

7.2.10. Şibli(r.a)

(247'de (861) Sâmerrâ'nın Şibliye köyünde doğdu. Türk asıllı bir ailenin çocuğu olduğu, babasının Abbâsî sarayında hâcibü'l-hüccâblık, dayısının İskenderiye'de emîrü'l-ümerâlık görevinde bulunduğu kaydedilir. Şiblî'nin hayatına dair fazla bilgi yoktur. İyi bir öğrenim gördüğü, Abbâsîler'den Muvaffak'ın veliahtlığı sırasında onun arkadaşlarından olduğu ve daha sonra hâcibliğini yaptığı bilinmektedir. Devlet kademelerinde hızla yükselen Şiblî, Rey'e bağlı Dünbâvend'de valilik yaptı. Valiliği esnasında devrin sûfîlerinden Hayr en-Nessâc'ın sohbetine katıldı; sohbetinden etkilenerek valilik görevini bırakıp tasavvufa yöneldi. Hücvîrî'nin kaydettiğine göre Cüneyd-i Bağdâdî'ye büyük hayranlık duyan Hayr en-Nessâc, Şiblî'yi onun yanına gönderdi. Böylece Şiblî, tasavvuf eğitimini devrin en ünlü sûfîsinin yanında tamamlama imkânına kavuştu. Cüneyd'in, "Her topluluğun bir tacı vardır, sûfîlerin tacı da Şiblî'dir" sözü onun tasavvufta ulaşmış olduğu makama işaret etmektedir. Genç yaşta seyrüsülûkünün başında çokça seyahat eden Şiblî h.334 yılı Zilhicce ayında (Temmuz 946) Bağdat'ta vefat etti. Şiblî'nin sözleri, işârî yorumları ve şathiyeleri, başta tasavvuf kaynakları olmak üzere tarih ve tabakat kitaplarında dağınık halde bulunmaktadır. Edebî yönden kuvvetli olan şiirleri tamamen tasavvufî anlamlar yüklüdür. Kendisinden sonra pek çok sûfî onun sözleri ve şiirleriyle eserlerini zenginleştirmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî Fuṣûṣü'l-ḥikem'inde, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Dîvân-ı Kebîr'inde Şiblî'nin,

beytini zikretmişlerdir. Şiblî Kādiriyye, Mevleviyye, Rifâiyye ve Şâzeliyye silsilelerinde yer almaktadır.[143]

Mostari'nin Bülbülistan adlı eserinde Şibli ismi zikredilmektedir. Fakat onun ismi veya farklı bir künyesi zikredilmemiştir. Eserin hikmet bölümünde ismi geçen Şibli'nin yukarıda hayatı anlatılan ilk sufilerden Ebubekir Şibli olması kuvvetle muhtemeldir.

Ez-Şiblī porsīdend ki "merdümān ber-çend ṣınfend?" Goft: "Ber çehār" Goftend: " Kudām(5) kudāmest?" Goft: "Ṣınf-ı evvel ānānest ki dānend, dānend ki dānend ānān ulemāend. tābiʿi(6) īşān bāşīd ve ez-ānān dūr nebādīd, īrā ḫˇāceyī her dū serā fermūdeest: (7)"El-ulemāu emnāu'r-resulu ʿale ʿıbādullahi Teʿālā".(8) [39a]

Şibli'ye halkın kaç sınıf olduğunu sordular. Dedi ki: *Dört üzerinedir.* Dediler: *Kimlerdir?* Dedi: *Birinci sınıf, bildiklerini bilenlerdir. Onlar âlimlerdir. Onlara tabi olunuz ve onlardan uzak olmayınız.* Sonra her iki âlemin hocası buyurdu ki: "***el-Ulemâi ebnâu'r-rusûl alâ ibâdillâhi Teâlâ***." (Âlimler Allah'ın kulları üzerine resullerin oğulları gibidirler.)

7.2.11. Ebu Hureyre(r.a)

Asıl adı Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî (ö. 58/678) olan Ebu Hureyre, Yemen'de yaşayan Ezd kabilesinin Devs koluna mensup olup ne zaman doğduğu belli değildir. Câhiliye devrindeki adı çeşitli kaynaklarda Abdüşems, Abdüamr, Sükeyn, Amr b. Abdüganm gibi farklı şekillerde kaydedilmektedir. Hz. Peygamber onun adını Abdurrahman veya Abdullah olarak değiştirmiştir. Künyesiyle ilgili en yaygın rivayet, koyun otlatırken bulduğu kedi yavrularını elbisesinin eteğine koyup onlarla oynadığı için kendisine "Ebû Hüreyre" dendiği şeklindedir. Ebû Hüreyre'nin 7. (h.628) yılın başlarında Tufeyl b. Amr ed-Devsî vasıtasıyla müslüman olduğu ve kabilesinden altmış veya yetmiş aile ile birlikte Tufeyl'in başkanlığında Resûlullah ile görüşmek üzere aynı yılın muharrem ayında (Mayıs 628) Medine'ye gittiği bilinmekle beraber onun daha önce müslüman olmayıp Medine'ye İslâmiyet'i

[143] Dilaver Güler, "Şibli, Ebubekir", *DİA*, c.XXXIX, TDV Yay., İstanbul, 2010, s.125-126.

kabul etmek üzere geldiği de rivayet edilmektedir. Binden fazla hadis rivayet etmeleri sebebiyle "müksirûn" diye anılan yedi sahâbî arasında Ebû Hüreyre ilk sırayı almaktadır.[144]

Bülbülistan da ebu Hureyre'nin ismi Peygamber Efendimizden hadis rivayet edilirken zikredilmiştir.

Ebu Hureyre-raẕī Allahu ʿanhu(2) rivāyet koned ki peyġamber-i mā–ṣallallahi ʿaleyhi vessellem- goft: rabb-ul ʿızzetü guyed: men ān ḫudāyem ki(3) müstaġnī̇yem ez-enbāzī̇ be-sūy-i men her kesī̇ ki ʿamelī̇ koned, be-enbāzī̇y-i diger men hudāyem(4) berā-yı ez-ān ʿamelem. [43a]

Ebu Hureyre (r.a.) şu kudsi hadisi rivayet etmiştir. Peygamberimiz (sav) dedi ki: "*İzzet sahibi Rabb, ben o Allah'ım ki ortaklıktan uzağım, her kim ki bana güzel bir amel yaparsa, ortağı olmayan bir Allah'ım o amelden de uzağım.*"

7.2.12. Şakik B. İbrahim(k.s)

Asıl adı Ebû Alî Şakīk b. İbrâhîm el-Ezdî el-Belhî (r.a) (ö. h.194/810) olan Horasanlı meşhur sufi, Belh'te doğdu. Ticaretle uğraştığı ve hayli zengin olduğu, ticaret için Türkistan'a gittiğinde karşılaştığı bir putperestle aralarında geçen konuşmanın onu zühd hayatına yönelttiği nakledilmektedir. Rivayete göre Şakīk putpereste, kendisine hiçbir faydası olmayan putlara tapmaktan vazgeçip alîm ve kādir olan Allah'a iman etmesini söylemiş, putperestin, "Eğer böyle ise Allah kendi şehrinde sana rızık vermeye kādir değil miydi?" diye karşılık vermesi üzerine ticareti bırakıp memleketine dönmüştür Daha sonra hacca gitmiş, ilim tahsili için seyahat etmiş, İmam Ca'fer es-Sâdık'la(r.a) görüşmüş, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Züfer'den ders almış, başlangıçta Irak re'y ekolüne mensupken daha sonra hadis ehli olmuştur. İsrâîl b. Yûnus es-Sebîî, Abbâd b. Kesîr, Kesîr b. Abdullah'tan hadis aldığı ve sünnete titizlikle uyduğu kaydedilir. Şakīk-ı Belhî, Mâverâünnehir bölgesindeki savaşlara katılmış ve Kûlân savaşında (h.194/810) şehid olmuştur.[145]

---

[144] M. Yaşar Kandemir, "Ebu Hureyre", *DİA*, c.X, TDV Yay., İstanbul, 1994, s.160.
[145] Ali Bolat, "Şakik-i Belhi", *DİA*, c.XXXVIII, TDV Yay., İstanbul, 2010, s.305.

Mostarinin eserinde Ebû Alî Şakīk b. İbrâhîm el-Ezdî el-Belhî'nin ismi Şakik b. İbrahim şeklinde eserin III. Huldunda yer almaktadır.

Merdī pīş-i **Şaḳīḳ Bin İbrāhīm** āmed ve goft: "Ey bozurgvār-ı aṣḥāb-ı lübābet(13) ve ey sipehsālār-ı ceyyūş-ı neẓāfet! Merdumān merā ṣāliḥ pindārend ve merd-i muḥliṣ(14) ḫānend. Men ḫod rā çigune bidānem ki ez-cümle-yi muḫliṣānem yā ne?"[45a]

Adamın biri, **Şakik Bin İbrahim**'in yanına geldi, dedi ki: *Ey temiz arkadaşların büyüğü ve ey tertemiz orduların komutanı! Halk beni salihlerden zannediyor ve salih kullardan sayıyor. Muhlisler cümlesinden olduğumu veya olmadığımı nasıl bileyim?*

7.2.13. İbn-i Abbas(r.a)

Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivayet edenler arasında yer alan sahâbîdir. İbn Abbas diye de meşhur olan Abdullah, hicretten üç yıl kadar önce, müslümanlar Kureyş'in ablukası altındayken Mekke'de doğdu. Annesi, Hz. Hatice'den hemen sonra müslüman olan Ümmü'l-Fazl Lübâbe'dir. Doğduğu zaman babası tarafından Hz. Peygamber'e götürüldü ve duasına mazhar oldu. Hicretten muaf tutulanlardan olan annesiyle Mekke'de kaldı. Bir süre sonra onunla birlikte Medine'ye göçtüğü şeklindeki rivayet yanında, babası Abbas'la birlikte fetih yılı (630) hicret ettiğine dair de rivayetler vardır. Hz. Peygamber'in fiil ve hareketlerini öğrenmek arzusuyla onun yanında kalmaya çalışır, Peygamber'in zevcelerinden olan Meymûne teyzesi olduğu için bazı geceler Peygamber evinde konuk edilirdi. Halife Osman devrinden itibaren çeşitli vesilelerle Arap Yarımadası'nın dışına çıktı. Bu esnada Kuzey Afrika'ya, Cürcân'a, Taberistan'a ve İstanbul'a gitti. 656 yılında Hz. Osman tarafından hac emîri tayin edildi. Daha sonra Hz. Ali'nin maiyetinde Cemel ve Sıffîn savaşlarına katıldı. Ona, Muâviye'yi Şam valiliğinden azletmemesini tavsiye ettiyse de sözünü dinletemedi. Hakem olayında da Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Ali'yi temsil etmesine karşı çıktı. Daha sonra Hâricîler'i ikna etmek üzere Ali tarafından görevlendirildi. Hâricîler karşısında tahkîmi savundu, bu olayı bahane ederek Ali'yi tekfir etmemeleri ve ona karşı gelmemelerinin gerektiğini âyetlerle isbata çalıştı. Hayatı boyunca müslümanların birlik ve beraberliğini savunan, bunun gerçekleşmesi için zaman zaman yetkilileri uyaran, gerektiğinde eleştiren ve kendisine yapılan halifelik

tekliflerine iltifat etmeyen Abdullah b. Abbas, yetmiş yaşlarında iken Tâif'te vefat etmiş, cenaze namazını Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye kıldırmıştır.[146]

Bülbülistan da Abdullah b. Abbas'ın ismi İbn abbas şeklinde Peygamber Efendimizden hadis rivayet edilirken zikredilmektedir.

İbn-Abbas-Razıyehū- rivāyet koned ki resūl-i ʿaleyhi's-selām- goft ki: "Ḫudā-yı teʿālā behişt rā(16) biyāferīd ve der-vey çīzha nīz āferīd; hergīz çeşmem nedīdeest ve hīç gūş neşenīdeest(17) ve be-hīç ḫāṭırī-yi ḫutūr nekerdeest. Pes nidā kerd ki suḫengūy-i behişt(18) sebār goft: "Ḳad efleḥ-el mu'minūne" vāngeh goft men ḥarāmem ber-heme riyākārān ve ber-heme beḫılān."(19) [48b]

Hadis İbn-i Abbas (r.a.) rivayet eder. Resul aleyhisselam buyurdu ki: "*Allah Teâlâ cenneti yarattı ve onun içinde, asla hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin hatırına gelmediği şeyler yarattı. Sonra cennetin münadisi üç defa nida etti; Kad eflah'al-mü'minûn* (İman edenler kesinlikle kurtuldu.). Ve o an dedi ki: *Benim riyakarlarla ve cimrilerle beraber olmam haram oldu.*"

7.2.14. Hz. Ali (r.a)

İlk müslümanlardan, Hz. Peygamber'in damadı ve Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsü (656-661) olan Hz. Ali, Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Mekke'de baş gösteren kıtlık üzerine Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için onu himayesine almış, Hz. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar onun yanında büyümüştür. Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Hz. Ali'nin hicretten önceki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Ancak hayatı, menkıbevî ve efsanevî rivayetlerle örülü Şiî kaynaklarda doğumundan itibaren en ince teferruatına kadar ve zengin kerametlerle dolu olarak anlatılır. Kûfe'de, intikam arzusu ile yanıp tutuşan Hâricî Abdurrahman b. Mülcem tarafından zehirli bir hançerle sabah namazında yaralanmış, aldığı yaranın tesiriyle iki gün sonra 19 veya 21 Ramazan 40'ta

---

[146] İsmail L. Çakan, Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, c.I, TDV Yay., İstanbul, 1988, s.76-77.

(26 veya 28 Ocak 661) vefat etmiş ve Kûfe'ye (bugünkü Necef) defnedilmiştir. Ali b. Ebû Tâlib ortaya yakın kısa boylu, koyu esmer tenli, iri siyah gözlü olup sakalı sık ve genişti; yüzü güzeldi, gülümserken dişleri görünürdü. Kendisine Hz. Peygamber tarafından verilen "Ebû Türâb" lakabından başka "el-Murtazâ" ve "Esedullāhi'l-gālib" gibi lakapları da vardır. Çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları "Kerremallahu vecheh" dua cümlesiyle anılmıştır.[147]

Bülbülistan adlı eserde de Hz. Ali'nin ismi Emir el-Mü'minin Ali Murtaza şeklinde zikredilmektedir.

Emir el-Mü'minin Ali Murtaza Rażıallahu teʿālā ʿanhu- fermūd ki: "Mürāyī rā se ʿalāmet bāşed.(6) [49a]

Emir el-Mü'minîn Ali Murtazâ (r.a.) buyurdu ki: *Mürâînin üç alameti vardır.*

7.2.15. Süfyan-ı Servi (k.s)

Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî (ö. h.161/778). Kendi adıyla anılan fıkıh mezhebinin imamı, müfessir, muhaddis ve zâhid olan Süfyan es-Servi, 7 (715) yılında dünyaya geldi. Bazı rivayetlerde doğum tarihi h.95, 96 ve 98 (716) olarak da kaydedilir. Kazvin'de Horasan'da ve Cürcân'a bağlı Sevrîler köyünde doğduğu yolunda rivayetler vardır. Küçük yaşta iken ailesinin Kûfe'ye yerleştiği anlaşılan Süfyân'ın Temîm kabilesinin Sevr koluna mensup olduğu için Sevrî nisbesiyle anıldığı konusunda kaynaklar müttefiktir. Soyu on altıncı dedesi İlyâs b. Mudar'da Hz. Peygamber'in soyu ile birleşir. h.158 veya 159 (776) yılında Abdurrahman b. Mehdî ile birlikte hacca giden ve bir yıla yakın mücâvir kalan Süfyân, Basra'ya döndükten sonra h.15 Şâban 161'de (18 Mayıs 778 ya da aynı yılın başlarında) vefat etti.[148]

Bülbülistanda da Süfyan es-Servi'nin ismi Süfyan-ı Servi şeklinde zikredilmektedir.

Süfyan-ı Servi ve Şeyban-ı Ra'i berāy-i ziyāret-i İbrahim Edhem her du be-Mekke(2) ʿāzim şodend.[51a]

---

[147] Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *DİA*, c.II, TDV Yay., İstanbul, 1989, s.375-378.
[148] Recep Özdirek, Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyan es-Servi", *DİA*, c.XXXVIII, TDV Yay., İstanbul, 2010, s.23.

Süfyân-ı Servî ve **Şeybân-ı Rai**, her ikisi de İbrahim Ethem'i ziyaret için Mekke'ye yola düştüler.

7.2.16. Ahmed b. Asım (k.s)

Baş köşeyi işgal eden imam, kadri yüce, ulu rehber, ciddiyet ve ceht meydanın cengaveri, ahd sahibi olanların mücahidi, kudsiyet aleminin mukaddesi Ahmed b. Asım Antaki (ö. h.239/853) eski şahsiyetlerden ve ulu velilerdendi. Çeşit çeşit zahir ve batın ilimlerine aşina idi. Mükemmel bir mücahadeye sahip olup uzun bir ömüt sürmüş ve et-tebaü't-tabiin'e yetişmiştir. Muhasibi'nin müridi olup Bişr-i Hafi'ye, Seri-i Sakati'ye ve Fudayl b. İyaz'a yetişmişti. Feraseti keskin olduğundan Ebu Süleyman Darani ona "Kalplerin casusu" adını vermişti. Sözleri veciz, işaretleri hoş ve ince idi.[149]

Bülbülistan da Ahmed b. Asım'ın ismi latifeler bölümünde zikredilmektedir.

Dervīşī be-ziyāret-i **Ahmed Bin Āşım** reft berā-yı endaḫten-i nafaḳa-yı yekrūze. Ahmed İbni Āṣım(18) goft. [59a]

Dervişin biri günlük masrafını yüklemek için **Ahmet Bin Âsım**'ı ziyarete gitti. Ahmet Bin Âsım dedi ki:

8. TOPLUM VE KÜLTÜR

8.1. Tarihi ve Efsanevi Kişiler

Fevzi Mostari eserinde, tarihi ve efsanevi şahısların isimlerini yeri ve zamanı geldiğinde kullanarak eserini zenginleştirmiş, daha anlaşılır hale gelmesini hedeflemiştir. Bu şahısları, özelliklerine binaen nesirde ve bilhasa şiirlerinde zikrederek okuyucuyu kendinden önceki zamana ustalıkla götürmesini bilmiştir. Bunlar bazen bir filozof Eflatun, bazen bir padişah Hüsrev, Fağfur'dır. Bazen hikmet ve hekimliğin sembolü sayılan Lokman'ı, bazen de İran'ın efsanevi şahsiyetlerinden kötülük timsali Dahhak, adalet timsali Feridun, cimrilikte Tahmasb, şarabı icat eden Cem, meleği temsil eden Behmen, ülkeler fethetmede İskenderdir. Aynı zamanda Osmanlı padişahlarından Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu, Şahi mahlaslı Şehzade Beyazıt'ın, şiirinden, bunun yanında Baki , Hayali, Azeri, Hilali, Derviş Paşa, Futuhi, Hürev Paşa, Rüşti gibi

---

[149] Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, Çev. Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, İstanbul, 1984, s.432.

şairlerin şiirlerinden birer örnek vererek bahis konusu etmiştir. Ancak burada, eserde geçen tarihi ve efsanevi şahsiyetler hakkında kaynaklara ulaşabildiğimiz ölçüde ele alınmıştır.

8.1.1. Eflatun

Milattan 430 sene önce Ekine adasında doğdu. Asıl ismi Aristokris'tir. Geniş omuzlu manasında Platon denildi. Sokrat'ın birinci şakirdidir. Bir hayli müddet seyahat ta'lim ve te'lif ile meşgul olarak miladdan 347 sene evvel öldü. Eski filozofların en büyüğüdür. Atina'da Akademiya'yı te'sis etmiştir. Nazımda felatun şeklinde de kullanılır. Edebiyatımızda akıl ve zekâ timsali olarak geçmiştir.[150] Eflâtun, Helenistik kültürün harmanlandığı Doğu Akdeniz havzasında gerek sahih gerekse uydurma eserleriyle yoğun şekilde incelenen bir filozoftur. İslâm fütuhatından sonra bu kültür havzasıyla girişilen etkileşme sonucu Eflâtuncu literatür büyük ölçüde müslümanlarca da tanınmıştır. Müslüman tabakat yazarları Eflâtun'a ait eserlerin ayrıntılı listelerini aktarmakla birlikte Arapça'ya yapılan tercümeler hakkında pek az bilgi vermektedirler.[151]

Fevzi Mostari eserinde Eflatu'nun akıl ve zekasına işaret ederek, üzüntü veren şeylerde Eflatun görüşlü olmayı zikretmiştir.

Her āyine ḫ̬āhed resedet kār nivişte
Şuften nekonī ger būdet re'y-i **Felāṭūn** [31/1](14)
Her yazılan iş sana ulaşacak
Üzülme eğer Eflatun görüşlüysen. [31/1]

8.1.2. Hüsrev

"Hüsrev ü Şirin" adlı mesnevilerdeki erkek kahramanlardan biridir. İran şahlarından birkaçı aynı adla anılırsa da içlerinden en meşhuru budur. Ayrıca kelime "padişah" anlamında da kullanılmıştır. Böylece hüsrevani, hüsrevi, hüsrevane gibi kelimeler oluşturulmuştur. Edebiyatımızda tarihi kişiliğinden çok efsanevi kişiliğiyle söz konusu edilir. Ferhad ile Şirin veya Hüsrev ü Şirin adlı mesnevilerde vuslata eren

---

[150] Onay, *a.g.e.*, s.151.
[151] Fahrettin Olguner, "Eflatun", *DİA*, c.X, TDV Yay., İstanbul, 1994, s.474.

bir âşık olarak ele alınır. Yine Hüsrev kelimesinin "padişah" anlamıyla kelime oyunlarına konu olur.[152]

ʿAcep bilsem ne maḳsūda erişdin böyle bī-ġamsın[20b](13)

Zamanın **Hüsrevi** olduñ tutalım şāh-ı ʿalemsin.[20/2]

8.1.3. Fağfur

Fağfur, eskiden Çin hükümdarlarına verilen addır. Yine Çin'de porselenden yapılan kap kaçağa da bu ad verilir. Bir rivayete göre Fağfur, Nuh peygamberin torunu olan Eşkan'ın soyundan gelme bir padişahtır.[153]

Eserde Fevzi Mostari'nin Sariri'den naklettiği Türkçe terci-i bendde Fağfur kelimesi geçmekte ve insanın kendisini bazen böyle bir hükümdara benzettiği anlatılmaktadır.

Ya İskender ya **Faġfūr** veya ḫākān veya Rüstemsin(14)

Ya Ḍahhāk u Ferīdūnsun ya Bihmensin yahud Cemsin [20/2]

8.1.4. Lokman

Halk ve geleneğinde değişik kişilerle karşımıza çıkan tarihi bir şahsiyettir. Kur'an-ı Kerim'de adına bir sure vardır. Eski Araplar arasında da ünlü olan Lokman'ın bir peygamber veya nebi olduğu hakkında tefsirlerde rivayetler vardır. Ancak çoğunluk, onun "Salih bir kul" olduğunu kabul eder. Anlatılanlara göre o Hikmet ve Hekimliğin piri ve sembolü olarak bilinir. Kur'an' da oğluna öğütler verişi, onu tevhit ve ahiret konusunda uyarması, İlahi emirlere vasıta olması yönleriyle adından bahsedilir. Lokman hakkında Hıristiyan ve Museviler arasında yaygın inanışlar vardır.[154]

Türk edebiyatında Lokman, Arap edebiyatında öne çıkan özellikleri yanında hakîm/filozof kimliğinden çok hekim/tabip hüviyetinde görülmektedir. Bu sebeple Türk divan, tasavvuf ve halk edebiyatlarıyla Türk folklorunda "Lokman Hekim, Lokmân-ı hâzık, tabip Lokman, dert Lokman'ı, şifâ Lokman'ı" gibi ad ve sıfatlarla anılmış, bu özelliğini vurgulayacak kelimelerle tavsif edilmiştir. "Şifâ-yı Lokmân, devâ-yı Lokmân,

---

[152] Pala, *a.g.e.*, s.220.
[153] Pala, *a.g.e.*, s.145.
[154] Pala, *a.g.e.*, s.290.

yed-i Lokmân, Lokman eli, ilâc-ı Lokmân, merhem-i Lokmân, bâb-ı Lokmân, muhtâc-ı Lokmân, yara saran Lokman" bunlardan en yaygın olanlardır.[155]

Bülbülistan adlı eserde de Lokman kelimesi hastalıkları tedavi etmede mahir tabip anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Ṣadā-yı ṭabl-i merg āmed zi-āmāden çerā dūrī?

Ez-īn reh yā nemīdānī rehāyābī neḫˇahed şod(20)

Eger **Lokmān** bāz āyed tū rā zān çīz nemi āyed

Ki semūm ecel kerde, devāyābī neḫˇahed şod [22/2][23a](1)

Kıt'a

Ölüm davulunun sesi geldi, gelmekten niçin uzaksın,

Ya bu köyün çıkış yolunun olmadığını bilmiyorsun

Eğer Lokman geri gelse bile sana faydası olmayacak

Çünkü ecel zehirlemiş, çaresi bulunmayacak. [22/2]

8.1.5. İskender

Eski kültürümüz iki İskender tanır. Bunlardan birincisi İskender-i Zülkarneyn diğeri de İskender-i Yunani yani Makedonya'lı Filip'in oğlu İskenderdir. Tarih, tefsir, edebiyat vs. müellifleri bu ikisini çok defa aynı kişi sanmışlardır. Oysa Kur'an-ı Kerim'de Zülkarneyn hakkında bilgi verilmiş, batılı eserlerden öğrendiğimiz Büyük İskender ile hiçbir alakası yoktur. Bir defa Büyük İskender M.Ö 3. Asırda yaşamış olup içki içen, adam öldürmekten zevk alan, adalet tanımaz, ırk ayrımı yapan, Mısır'a bir tanrı olarak giren, çok tanrılı Grek dinine uyan ve hatta eşcinsel biridir. Oysa Peygamber İskender salih kul olması gerekirken bu gibi özellikler elbette onda bulunmaz. Ona Zülkarneyn (iki karn sahibi) denmesinede çeşitli sebepler gösterilir. İskender-i Zülkarneyn hakkında efsane ve rivayetlerin çok olması, hepsini burada yazmamıza engel olmaktadadır. Ancak edebiyatta İskendernameler başta olmak üzere onun adına çok rastlarız. Yani bir beyitte İskender söz konusu edilecekse ab-ı hayat

[155] Mustafa Uzun, "Lokman (Türk Edebiyatı), *DİA*, c.XXVII, TDV Yay., Ankara, 2003, s.206.

araması, Hızır ile olan yakınlığı, zülümata girmesi, yolculukları, ordusunun çokluğu, cihangirliği vs. yönlerden ele alınır.[156]

Bülbülistan adlı eserde geçen İskender kelimesi Makedonyalı İskenderdir. Sariri tarafından kaleme alınan Türkçe terci-i bendde yukarıda da bahsedildiği gibi şair insanın İskender dahi olsa yaratılmış bir varlık olduğuna dikkat çekilmiştir.

Ya İskender ya Faġfūr veya ḫākān veya Rüstemsin(14)

Ya Ḍahhāk u Ferīdūnsun ya Bihmensin yahud Cemsin

8.1.6. Dahhak

Eski İran mitolojisinde, Hint-İran ortak geleneğinden kalma insan vücutlu ejder veya ejder görünümlü insana denmektedir. Geleneksel Ön Asya folklorunda Dahhâk tarihî ya da mitolojik bir şahsiyet olarak ortaya çıkar. Meselâ Fars literatüründe ve folklorunda Dahhâk bir Arap kralıdır, Dieulafoy'a göre Zoak adında Suriyeli bir prenstir. Arap geleneğinde Asurbanipal olarak görülür. İran folklorunda büyük bir hayvan şeklinde tasvir edilen Dahhâk bazan yılan, bazan da aslan olarak düşünülür.

Dahhâk mitosu İslâm geleneğinde de bir zulüm örneği olarak yer alır. Rivayete göre Dahhâk, Nûh tûfanından sonra gelen ve bütün dünyaya hâkim olan hükümdara verilen bir addır. Nûh'un oğlu Yâfes'in neslinden olup tûfandan sonra 1000 yıl yaşamış ve hüküm sürmüştür. Saltanatının son 200 yılında iki omuz başında İblîs'in yaptığı bir hile ile iki yılan başı belirmiştir. İblîs Dahhâk'in rüyasına girerek bu yılanların verdiği rahatsızlıktan kurtulması için yılanları her gün iki beyinle beslemesini tavsiye etmiştir. Sonunda İsfahan'da Gâve (Kavat) adında bir demirci, iki oğlunun bu yüzden öldürülmesi üzerine Dahhâk'e baş kaldırır. Bütün halk demirci Gâve'nin çevresinde toplanır ve Dahhâk'in öldürttüğü Cem'in oğullarından Ferîdun'u şah ilân ederler. Ferîdun ile Dahhâk orduları arasında yapılan savaşta Dahhâk ve ordusu yenilir. Dahhâk kaçarsa da Gâve yetişir ve onu öldürür.[157]

Dahhâk klasik Türk ve İran edebiyatlarında, Arap ve Fars folklorundaki şahsiyeti ve özellikleri etrafında gelişen çeşitli vasıflarıyla teşbih ve mecazlara konu olmuş efsanevî bir kahraman olarak yer almıştır. Dahhâk'in edebiyatta en önemli vasfı,

---

[156] Pala, *a.g.e.*, s.236-237.
[157] Kürşat Demirci, "Dahhak" *DİA*, c.VIII, TDV Yay., İstanbul, 1993, s.408-409.

Firavun ve Nemrut gibi zulüm ve kötülük timsali oluşudur. Âşığa eziyet ettiği için sevgili de zaman zaman Dahhâk'e benzetilir. Bu teşbihte, omuz başlarında bulunan ve insan beyniyle beslenen yılanlar sebebiyle Dahhâk-i Mârî olarak da anılan Dahhâk'in haline kıyasen sevgilinin omuzlarına kadar uzanan saç örgüleri yani zülüf de yılana benzetilir.[158]

Eserde Dahhak kelimesi, insanın dahhak bile olsa Allah'ın yarattığı bir mahlûkat olduğu ve Allah'ın ol emrine mazhar olan bir varlık olduğu için kibirlenmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

Ya Ḍahhāk u Ferīdūnsun ya Bihmensin yahud Cemsin

Bilürsin *küllü şey'in ḫālikun* emrine tālimsin [20/2](15)

8.1.7. Feridun

Pişdadiyan sülalesinden altıncı hükümdar olan İran'lı meşhur padişahdır. Cemşid'in sülalesinden olup Dahhak'ın öldürülmesinden sonra tahta geçmiştir. Feridun ihtiyarlayınca ülkeyi üç oğlu arasında pay etmiş, Turan' Tur'a, Arap ülkesini Selm'e, İran'ı da İrec'e vermiştir. Tur ile Selm İrec'i kıskanıp onu öldürünce Feridun da İrec'in torunu Minüçehr'i kendisine veliahd tayin etmiştir Feridun'un lakabı Ferruh'tur. Feridun kelimesi bir Hint'li mabüt veya melek olarak bilinen Teriton'dan bozmadır. Bu melek yeryüzüne musallat olan Azi Dahaka (dahhak) adlı ejderhayı öldürmüştür. Edebiyatta Feridun bir adalet timsali olarak anılır.[159]

Eserde yukarıda bahsedildiği gibi Feridun kelimeside güç ve kudret sahibi insana işaret etmektedir.

Ya Ḍahhāk u **Ferīdūnsun** ya Bihmensin yahud Cemsin

Bilürsin *küllü şey'in ḫālikuñ* emrine tālimsin [20/2](15)

8.1.8. Behmen

İran mitolojisine göre İsfendiyar'ın oğlu olan Erdşir'in lakabıdır. Kelime sıfat olarak "zeki, anlayışlı" anlamlarına gelir. Şeyhname' de de Zerdüşt'e inen meleğin adı

---

[158] Mustafa Uzun, "Dahhak (Edebiyat), *DİA,* c.VIII, TDV Yay., İstanbul, 1993, s.409.

[159] Pala, *a.g.e.,* s.153. Ayrıca bkz., Tahsin Yazıcı, "Feridun", *DİA*, c.XII, TDV Yay., İstanbul, 1995, s.396.

da Behmen olarak kayıtlıdır. Avesta'da adı Vohumena olarak geçer. İran hâkimleri akl-ı evvele de Behmen derler. Brehmen kelimesinin hafifletilmiş şekli olarak gösterilen Behmen, güneş takviminin onbirinci ayı olarak da bilinir.[160]

Yine Bülbülistan adlı eserde Behmen kelimesi yukarıda zikredilen manalarda geçmektedir. Yani insanın Behmen dahi olsa Allah'ın kün emrine mazhar olduğu ve büyüklenmemesi gerektiği anlatılmıştır.

Ya Ḍahhāk u Ferīdūnsun ya **Bihmensin** yahud Cemsin

Bilürsin *küllü şey'in ḫālikuñ* emrine tālimsin [20/2](15)

8.1.9. Cem

İran hükümdarlarından Pişdadiyan'ın dördüncüsü olan Cem veya Cemşid şarabı icad etmekle meşhur olmuştur. Başka hiçbir meziyeti olmadığı halde şarap mücidi olduğu için edebiyata girmiş, Yunanlıların Bakus'u gibidir. Bazı eski metin şerhlerinde peygamber Hz. Süleyman'a İskerder ve Zülkarneyn'e, padişahlara da Cem denilmektedir.[161]

İran mitolojisine göre insanlar ilk defa Cem döneminde askerler, sanatkârlar ve çiftçiler olmak üzere üç sınıfa ayrılmış, birçok meslek de yine onun zamanında ortaya çıkmıştır. Topraktan maden üretimi ve savaş aletleri yine ilk defa Cem zamanında yapılmış, tıp ilmi bu sırada Yâbel adlı bir kişi tarafından başlatılmış, Yâbel'in kardeşi Yübel mûsikiyi icat etmiştir. Yâbel'in diğer kardeşi Tübel ise birçok sanatın kurucusudur. Çok akıllı bir hükümdar olan Cem, dönemindeki bu büyük ilerlemenin verdiği gururla tanrı olduğunu iddia etmiş ve insanların tapmaları için heykellerini yaptırarak her tarafa göndermiştir. 700 yıl hüküm süren Cem, yine Pîşdâdiyân soyundan gelen Dahhâk tarafından tahtından indirildikten sonra 100 yıl daha yaşamıştır. Zalim bir hükümdar olan Dahhâk de Gâve adlı bir demircinin başlattığı isyan sonucu öldürülmüş ve tahta Cem'in neslinden adaletiyle tanınan Ferîdûn geçmiştir.[162]

---

[160] Pala, *a.g.e.*, s.62-63.
[161] Onay, *a.g.e.*, s.104-105.
[162] Nurettin Albayrak, "Cem", *DİA*, c.VII, TDV Yay., İstanbul, 1993, s.279.

Cem kelimesi eserde yukarıdaki manada İran'ın efsanevi hükümdarına işaret edilerek insanın Cem bile olsa allah'ın bir kulu olduğu ve kibirlenmemesi gerektiğine değinilmiştir.

Ya Ḍahhāk u Ferīdūnsun ya Bihmensin yahud **Cem**sin

Bilürsin *küllü şey'in ḫālikuñ* emrine tālimsin [20/2](15)

8.1.10. Tahmasb

h.26 Zilhicce 919'da (22 Şubat 1514) İsfahan yakınlarındaki Şahâbâd'da doğdu. Safevî Devleti'nin kurucusu Şah İsmâil'in en büyük oğludur. Henüz iki yaşındayken lalası Türkmen Emîr Han Musullu ile birlikte Horasan'a gönderildi ve altı yıl orada kaldı. 1521 baharında lalası ile beraber geri çağrıldı, yerine kardeşi Sâm Mirza yollandı. Bundan sonra babasının yanından ayrılmadı. Şah İsmâil'in vefatı üzerine henüz on yaşında iken tahta çıktı. Şah Tahmasb kaynaklarda uzun boylu, uzunca yüzlü, açık tenli, ak sakallı olarak tanımlanır. Malî konularda cimrilik derecesinde titiz olduğu, zaman zaman maliye defterlerini bizzat kontrol ettiği, savaşlar ve aşırı vergiler yüzünden halk arasında derin bir hoşnutsuzluğun bulunmasına rağmen onun kişiliğine karşı aşırı bir güven duyulduğu bilinmektedir. Orduya on dört yıl maaş vermediği halde hiçbir şikâyetin vâki olmadığı nakledilir. Sofu bir dindar olarak aşırı eğlenceyi, afyonu ve şarabı yasaklatmıştı (1533). Melankolik bir kişiliğe sahipti ve rüya yorumlarına önem verirdi. 1565'te ülkede bütün vergileri kaldırması yine bir rüyasının etkisiyle olmuştu.[163]

Eserde Tahmas olarak geçen Safevi hükümdarı Tahmasb'ın ismi Şehzade Beyazd'ın yazdığı bir şiirde geçmektedir. Fevzi Mostari'nin eserine aldığı bu şiirde Kanuni Sultan Süleyman cihan tacını takmanın kendisine nasip olursa Tahmasb'ın kellesini gövdesinden kılıcıyla ayıracağını ifade etmiştir.

Eger tāc-ı cihāndārī müyesser mīşeved mā rā

Be tiġ-i ḳahramānī ber-kuşāyem rūy-i dünyā rā(20)

Ser-i **Tahmās** rā be-ḍarb-ı tiġ ber dārem

Be-zīr-i ḥükm-i ḫıyş ārem Semerḳand u Buḫārā rā [53/2][54b](1)

Eğer cihan tacını takmak bana nasip olursa,

---

[163] Tufan Gündüz, "Tahmasb", *DİA,* c.XXXIX, TDV Yay., İstanbul, 2010, s.413-415.

Dünyayı kahramanlık kılıcıyla fethederim.

Tahmasb'ın kellesini gövdesinden kılıç darbesiyle ayırırım.

Buhara ve Semerkant'ı hükmümün altına alırım

8.1.11. Kisra

Araplar'ın Sâsânî hükümdarları için kullandıkları unvan olan Kisra kelimesi, Sâsânî kral isimlerinden Hüsrev'in Süryânîce'de aldığı Kesrô (Kôsrô) şeklinden Arapçalaştırılmış ve "Sâsânî hükümdarı" mânasında cins ismi / unvan olarak kullanılmıştır; ayrıca bu kelimeyle "âl-i kisrâ, arz-ı kisrâ, Medâin-i kisrâ, eyvân-ı kisrâ, tâk-ı kisrâ" tamlamalarının yapıldığı görülür. Kisrâ şair ve edipler arasında da büyük gücü, zenginliği ve görkemli hayatıyla kaysere eş tutulmuş, gerek Câhiliye gerekse İslâm şiirinde her zaman onunla birlikte güç ve servet sembolü sayılmıştır. Çeşitli kaynaklarda kisrânın tâcı, tahtı, hazinesi, kılıcı, zırhı, sarayının halı, mobilya ve eşyası lüks ve ihtişam unsurları olarak tasvir edilmiştir. Öte yandan kayserle kisrânın bu hayatlarına karşılık Hz. Peygamber'in sade hayatına dikkat çekilmiştir. Hz. Ömer'in, üzerinde uyuduğu hasırın izi yüzüne çıkmış olan Resûl-i Ekrem'in bu sade hayatını kisrâ ve kayserin lüks hayatlarıyla karşılaştırdığı nakledilir.[164]

Bülbülisan adlı eserde de Kisra ismi Sasani hükümdarlarına verilen unvan manasında geçmektedir. Yani Sasani hükümdarı kastedilmektedir.

Kisrā-yı der- bʿażı kitābhāy-i Hindustān nivişte yāft ki der-Hindustān(7) kūhhāhest ki miyveha-yı dıraḫteş murdegān zinde koned. [40b]

Kisra, Hindistan dağlarında bir ağacın meyvesi ölüleri diriltir, diye bazı Hindistan kitaplarında yazıldığını buldu.

8.1.12. Kanuni Sultan Süleyman

Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı olan Kanuni, h.6 Safer 900 (6 Kasım 1494) tarihinde Trabzon'da dünyaya geldi Babası Yavuz Sultan Selim, annesi Hafsa Sultan'dır. Annesinin Kırım hanının kızı olduğuna veya Dulkadıroğulları ailesine mensup bulunduğuna dair bilgi doğru değildir. ugün isminden çok Kanûnî unvanıyla tanınırsa da bu sıfat XVIII. yüzyılda ilk defa Dimitrie Cantemir'in Osmanlı tarihinde

---

[164] Casim Avcı, "Kisra", *DİA*, c.XXVI, TDV Yay., Ankara, 2002, s.71.

geçmiş, XIX. yüzyılda Osmanlı tarihçileri tarafından benimsenerek yaygınlık kazanmıştır. Çağdaşı Batılı yazarlar onu "Muhteşem" (Magnificent, Magnifique) veya "Büyük Türk" (Grand turc) lakaplarıyla anmışlardır. Ayrıca Batı kaynaklarında Fetret döneminde Osmanlı tahtına oturan Süleyman Çelebi dolayısıyla II. Süleyman şeklinde de nitelendirilmiştir. Manisa'daki şehzadelik günleri, babasının h.8-9 Şevval 926'da (21-22 Eylül 1520) vefat ettiği haberini Vezîriâzam Pîrî Mehmed Paşa'nın gönderdiği haberciden almasıyla sona erdi. Yanındaki adamlarıyla birlikte kara yoluyla İstanbul'a hareket ederek h.17 Şevval 926'da (30 Eylül 1520) Üsküdar'a ulaştı ve saraya gidip tahta oturdu. Zigetvar kalesinin fethi esnasında savaş meydanında iken şanına yakışır bir şekilde h.20-21 Safer 974 (6-7 Eylül 1566) gecesi vefat etti.[165] Osmanlı padişahlarının çoğu gibi şair olan Kanûnî Sultan Süleyman "Muhibbî"den başka "Muhib" ve "Meftûnî" mahlaslarını da kullanmıştır.[166]

Bülbülistan adlı eserde de Kanuni'nin ismi oğlu Beyazıd'ın nüktesi anlatılırken zikredilmektedir.

Nükāt-ı Sultân Bâyazid Bin Süleymân Hân -raḥmetullāhi ʿaleyhumā- Ḥaḳḳā pādişāh-ı nüktedān ve şāh-ı(16) mʿarifet sencānest. Heme eşʿār-ı vey metīn ve mʿanādār ve her beyteş ferāḥ şiʿārest(17) ve īn ġazel rā der-ḥāl-i şehzādegī gofteest(18) [53a]

(Kanuni) Sultan Süleyman Han oğlu Sultan Beyazıt Han: Gerçekten nüktedan bir padişah ve marifet bilir bir şahtır. Onun şiirlerinin hepsi sağlam, manalı ve iç açıcıdır. Bu gazeli şehzadelik zamanında söylemiştir.

8.1.13. Beyazıd b. Süleyman (Şehzade Beyazıd)

Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanat iddiasıyla isyan eden Hürrem Sultan'dan olma oğludur. 1526'da İstanbul'da doğdu. 1541 Macaristan seferine katıldı. 1546'da Karaman sancak beyliği ile Konya'ya gönderildi. 1548'de İran üzerine yürüyen babasını Akşehir'de karşıladı, ordu Halep'te kışladığında da babası tarafından oraya çağırıldı. 1553 Nahcıvan seferinde ise taht muhafazası için Edirne'ye yollandı. Fakat Şehzade

[165] Feridun Emecen, "Süleyman I", *DİA*, c.XVIII, TDV Yay., İstanbul, 2010, s.62-74.
[166] Coşkun Ak, "Süleyman I (Edebi Yönü), *DİA*, c.XVIII, TDV Yay., İstanbul, 2010, s.74.

Mustafa'nın öldürülmesinden (6 Ekim 1553) sonra onun adına isyan eden Düzme Mustafa kuvvetlerini durdurmada ağır davranması, bu olayın kendisince düzenlendiği rivayetine yol açtı. Bu da babasının kendisine olan güvenini sarstı. Bununla birlikte Kanûnî oğlunu bağışladı ve Kütahya'ya gönderdi. Bunun üzerine Beyazıd, kendini artık tahtın tabii vârisi olarak görmeye başladı. Bu yüzden de ağabeyi Selim ile aralarında bir saltanat mücadelesi baş gösterdi. Nahif yaratılışlı, barış sever bir ruha sahip olan Bayezid kendisini zevk ve safaya düşkün Selim'den daha üstün görüyordu. Taht kavgası sonucu babasına karşı ordu hazırlayan Beyazıd, babasına karşı girdiği mücadeleyi kaybedince Osmanlı topraklarında barınamayacağını anlayınca 1559 Ağustosu ortalarında adamlarıyla birlikte İran'a sığındı. İranla yapılan görüşmeler sonucunda teslim edilmesi kararlaştırılan Beyazıd, 23 Temmuz Perşembe günü Selim'in çavuşbaşısı Ali Ağa'ya teslim edildi ve hemen orada boynuna geçirilen kementle boğularak öldürüldü. Şâhî mahlasıyla şiirler yazan Bayezid'in Kütahya'da iken âlimlerden ve şairlerden oluşan bir "irfan âlemi" kurduğu bilinmektedir. 1443 beyitten oluşan divanında Farsça şiirler de vardır. Ayrıca "baba" redifli manzum afnâmesi, devrinde ülkenin her tarafında okunmuştur.[167]

Bülbülistanda Beyazıd ismi onun nükteleri anlatılırken zikredilmektedir. Ayrıca onun nüktedan bir padişah ve marifet bilir bir şah olduğu ve şiirlerinin hepsi sağlam, manalı ve iç açıcı olduğu zikredilmiştir. Dahası ona ait bir gazel de örnek olarak verilmiştir.

Nükāt-ı Sultân Bâyazid Bin Süleymân Hân -raḥmetullāhi ʿaleyhumā- Ḥaḳḳā pādişāh-ı nüktedān ve şāh-ı(16) mʿarifet sencānest. Heme eşʿār-ı vey metīn ve mʿanādār ve her beyteş ferāḥ şiʿārest(17) ve īn ġazel rā der-ḥāl-i şehzādegī gofteest(18) [53a]

Sultan Süleyman Han oğlu Sultan Beyazıt Han: Gerçekten nüktedan bir padişah ve marifet bilir bir şahtır. Onun şiirlerinin hepsi sağlam, manalı ve iç açıcıdır. Bu gazeli şehzadelik zamanında söylemiştir.

[167] Şerafettin Turan, "Beyazıd, Şehzade", *DİA*, c.V, TDV Yay., İstanbul, 1992, s.230.

8.1.14. Baki

Şöhret ve tesiri asırlarca devam eden, klasik Osmanlı şiirine söyleyiş gücü kazandıran ve "Sultânü'ş-şuarâ" diye anılmış büyük divan şairidir. Asıl adı Mahmud Abdülbâkî'dir. H.933'te (1526-27) İstanbul'da doğdu. Babası Fâtih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi adında bir zat olup 1566 Haziranında hac yolculuğu sırasında vefat etmiştir. Daha gençlik çağından itibaren gittikçe artan bir takdir görerek yüksek mevkilere ve devamlı bir şöhrete ulaşan Bâkî, dünya nimetlerinin zevkini çıkarmasını bilen, talihin birçok lutfunu elde etmiş bir şairdir. Meslek hayatındaki geçici bazı iniş çıkışlara mukabil devrini yaşadığı dört hükümdar zamanında hep el üstünde tutulmuş, Kanûnî'nin saltanatı sırasında çağının en büyük şairi sayılarak kendisine lâyık görülen "Sultânü'ş-şuarâ" unvanını asırlar boyunca korumuştur. Bâkî'nin şöhreti ve eserleri Anadolu ve Rumeli'yi aşıp Azerbaycan, İran ve Irak'tan Hicaz'a, nihayet Hint saraylarına kadar yayılmış bulunmaktaydı. Onun kendisini çevresine sevdirmesinde hoşsohbet, nükteci ve neşeli mizacı kadar vazifesinde dürüst ve iyilik sever bir kimse oluşunun da ayrıca tesiri vardır. Bununla beraber Bâkî'nin hızlı yükselişi ve kazandığı büyük itibar zamanının bazı şairlerinin kıskançlığını çekmiş, bundan ve ayrıca birtakım nükteleri yüzünden onlarla kendisi arasında hicivleşmeler geçmiştir. Şöhret kazanmış ve sayısı bir hayli tutan kasideleri de olmakla beraber Bâkî her şeyden önce bir gazel şairidir. Onun bu sahadaki üstünlüğü sonraki devirlerde de hep kabul edilegelmiştir. Bâkî gazellerinde hayatın zevklerini terennüm etmiş, insanın fâni ömrünü elinden geldiğince aşk, içki ve eğlence meclislerindeki zevklerle gününü gün edip değerlendirmesini benimseyen bir felsefeye tercüman olmuştur. h.23 Ramazan 1008 (7 Nisan 1600) Cuma günü vefat etti.[168]

İncelenen eserde büyük şairlerin nüktelerinin anlatıldığı bölümde şairlerin sultanı Baki'nin de ismi zikredilmektedir. Ayrıca sanatlarda bütün şairlerden titiz ve nüktedan olduğu bütün beyitlerinin iham (kapalı) ve araştırma gerektirdiği ve onun divanının, Yezd, Serhas, Şiraz, Kandahar'da meşhur ve itibarlı olduğu ifade edilmiştir. Baki'ye ait bir gazel örneğide eserde zikredilmiştir.

---

[168] Mehmet Çavuşoğlu, "Baki", *DİA*, c.IV, TDV Yay., İstanbul, 1991, s.537-540.

Nükāt-ı Bāki Efendi Raḥmetullāhi ʿaleyh-: Der-ṣānāyʿi-i eşʿār ez-heme şāʿirān ḫurde bīn ve nüktedānest(14) ve her beyteş ezīhām ve tecnīs ḫālī nīst ve dīvān-ı vey der-Yezd ve Serḥas ve Şīrāz(15) ve Kandehār meşhūrest ve ebyāteş rā der-iʿtibār dārend ve ez-üstād miḫānend, çunān ki(16) mā Ḫāfiż rā miḫānīm ve īn ez-cümle eşʿār-ı veyest.(17) [54b]

Baki efendi Sanatlarda bütün şairlerden titiz ve nüktedandır. Bütün beyitleri iham (kapalı) ve araştırma gerektirir. Onun divanı, Yezd, Serhas, Şiraz, Kandahar'da meşhurdur ve beyitleri buralarda itibarlıdır. Öyle ki Hafız gibi üstatlarla beraber okunur. Şu onun şiirleri cümlesindendir.

8.1.15. Hayali

Vardar Yenicesi'nde doğdu (M.1497-1499 [?]). Asıl adı Mehmed, lakabı Bekâr Memi'dir. Yetişme çağında esaslı bir öğrenim göremeyen şair, o sıralarda Yenice'ye uğrayan Kalenderî şeyhi Baba Ali Mest-i Acemî (Sicill-i Osmânî, III, 493) ve müridlerinin cazibesine kapılarak onlara katıldı. Bunlarla birlikte seyahat ederek birkaç defa İstanbul'a gidip geldi. İstanbul'a geldikten sonra Hayâlî'nin hayatında yeni bir dönem başladı. Bir yandan kendini yetiştirirken diğer yandan söylediği güzel şiirler onun adını etrafa yaymaktaydı. Kabiliyetiyle Defterdar İskender Çelebi'nin dikkatini çeken Hayâlî daha sonra da Sadrazam İbrâhim Paşa'nın teveccühünü kazandı ve çok geçmeden Kanûnî'nin musâhibleri arasında yer aldı. Ancak şairin bu ikbali, başta Taşlıcalı Yahyâ Bey olmak üzere devrin diğer şairlerinin kıskançlığına sebep olmuştur. Hayatının son yıllarına dair fazla bilgi bulunmayan Hayâlî Bey Edirne'de öldü. Kabri, Uzunkaldırım Mezarlığı'na karşı dedelerinden kalma Vize Çelebi Mescidi avlusu önünde, kendi yaptırdığı Lüleli Çeşme'nin sol tarafında pencere yanında bulunmaktadır Hakkında düşürülen vefat tarihlerinden en güzeli Arşî'nin: "Sözü dilde, hayâli gözde kaldı" mısrasıdır.[169]

Bülbülistanda Hayali'nin ismi zikredilmektedir. Ayrıca onun evliyâullahın seçilmişlerinden olduğu, zahir ve batını ilahi ve fenni ilimlerin feyzini mamur etme, hızlıca bir yerde yok olup gezip gelmede meşhur olduğu zikredilmektedir. Dahası

[169] Cemal Kurnaz, "Hayali Bey", *DİA*, c.XVII, TDV Yay., İstanbul, 1998, s.5.

Hayali'nin öldüğünde cebinde vefat tarihini gösteren bir beytin bulunduğu zikredilmektedir. Ancak bu beyit Arşî'nin onun hakkında düştüğü vefat tarihidir.

Nükāt-ı Hāyālī Efendi Raḥmetullāhi ʿaleyh-: Ez guzīdeī evliyāullahest. Żāhir ve bāṭıneş bi feyż-i ulūm-i(15) ilāhiye-yi maʿmūr ve der-her fennī mütefennīn ve çunīn meşhūr şode ān dem ki ez ʿālem-i(16) seriʿuz-zevāl be-ʿālem-i nevāl ve kemāl-guzer kerd. Der-ceyb-i tārīḫ-i vefāteş yāftend ki gofte [56b]

Hayali Efendi evliyâullahın seçilmişindendir. Onun zahir ve batını ilahi ve fenni ilimlerin feyzini mamur etme, hızlıca bir yerde yok olup gezip gelmede meşhur olmuştur. Cebinde vefat tarihi bulunmuş ve şöyle demiştir:

Beyt

Ḫayālī hicretine didi tarīḫ

Sözi dilde ḫayāli gözde kaldı [56/3](18)

8.1.16. Azeri

Babası II. Selim devrinde Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinde bulunan Muallimzâde Ahmed Efendi'dir. Feridun Bey'in yerine nişancı olan Mahmud Efendi ile Sivas defterdarlığına kadar yükselen Mehmed Çelebi de kardeşleridir.Kaynaklarda daha çok Âzerî mahlasıyla veya Muallimzâde nisbesiyle anılan İbrâhim Çelebi hayatının ilk devrelerinde dervişâne, hatta meczubâne bir hayat sürerken medrese tahsiline başlayarak Ebüssuûd Efendi'den mülâzım oldu. Ancak kardeşi Mahmud Efendi'nin nişancı olması üzerine o da devlet hizmetine girerek 30.000 akçe zeâmet ile Dergâh-ı Âlî müteferrikaları arasına katıldı. Fakat bir müddet sonra asıl mesleğine dönerek kadılık yapmaya başladı. Kaynaklarda hayatı hakkında daha fazla bilgi bulunmayan Âzerî Çelebi, Riyâzî'ye göre gençliğinde bir güzele tutularak Konya'ya kadar gitmiştir. Şiir meclislerinden ve sohbetlerden hoşlandığı, sanatkârları himaye ettiği, yakın arkadaşı ve hâmisi olduğu Cinânî'nin divanındaki şiirlerden anlaşılmaktadır. Kaynaklarda kudretli ve kabiliyetli bir sanatkâr olduğu belirtilmektedir. Mürettep bir divanı olduğu bildirilmekle beraber henüz ele geçmemiştir. Daha çok nazîre ve tazminlerden, muhammes ve müseddeslerden ibaret olan şiirlerine çeşitli mecmualarda

rastlanmaktadır. Fuzûlî ve Nev'î gibi şairlerin tesiri altında kalan Âzerî, bu şairlere yazdığı nazîrelerle tanınmaktadır.[170]

İncelen eserde Azeri'nin ismi zikredilmektedir. Bununla birlikte onun birçok nükteli beyit yazdığı ve iki Türkçe divanının olduğu ve bunlardan birinin tenkitsiz diğerinin tenkitli olduğu zikredilmiştir.

Nükāt-ı Āzerī Raḥmetullāhi ʿaleyh-: Besā nükte(4)-āmīz ebyāt sāzed ve du dīvān dāred der Türkī; yeki bī-nüḳṭe(4) ve yeki menkūt ez-īn dīger neşenīdeem ve der-aṣr-ı Rüşdī būde ve bā yekdīger bisyār tenżīr gofteend.(5) ʿAḳl çunīn peẕīred ki her dū ez-yekdīger kemter nīstend. [58b]

Azeri birçok nükteli beyitler yazdı ve iki Türkçe divanı vardır. Biri tenkitsiz diğeri tenkitli bunlardan başka duymadım. Rüşti'nin muasırıdır, birbirlerine nazire söylemişler, her biri diğerinden geri kalmadığını akıl kabul eder.

8.1.17. Harun Reşid

Asıl adı Ebû Ca'fer Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr (ö. h.193/809) olan Abbâsî halifesidir. Yaygın görüşe göre Muharrem h.149'da (Şubat-Mart 766) veya h.30 Zilhicce 145'te (20 Mart 763) Rey'de doğdu. Babası Halife Mehdî-Billâh, annesi Hayzürân bint Atâ olup Hz. Abbas'ın yedinci göbekten torunudur. Küçük yaştan itibaren sarayda iyi bir eğitim görerek büyüdü. Mürebbisi, muhtemelen oğlu Fazl ile sütkardeşi olmasından dolayı baba diye hitap ettiği İran asıllı Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî idi. Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'tan Kur'ân-ı Kerîm, Ali b. Hamza el-Kisâî'den nahiv ve fıkıh, Mufaddal ed-Dabbî'den edebiyat, İmam Mâlik'ten hadis ve fıkıh okudu. Ayrıca Basra'da Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin derslerine devam etti. Hocalarından on dört yaşına kadar düzenli bir şekilde ders alan Hârûnürreşîd daha sonra da ilimden kopmadı. Abbasi devletinin başına h.170/786 yılında geçti. Hârûnürreşîd mûsikiyi severdi; sohbet meclislerini Enûşirvân ve Erdeşîr'i örnek alarak belli bir düzene koymuş, sâzende ve hânendeleri derecelerine göre sınıflandırmıştı Edebiyata ilgi duyan Hârûnürreşîd beğendiği şiirleri büyük bahşişlerle ödüllendirir, şair ve âlimleri himaye ederdi. Birçok şiir ve özdeyişi ezbere bilirdi;

---

[170] Cihan Okuyucu, "Azeri, İbrahim Çelebi", *DİA*, c.IV, TDV Yay., İstanbul, 1991, s.325-326.

kendisinin de güzel şiirleri vardı Hitabeti ve ses tonu düzgündü. Karakter olarak duygulu bir yapıya sahipti. Maskarası İbn Ebû Meryem'in şaka ve nükteleriyle güler, bazan bir şiirin veya yaptığı bir hatanın etkisiyle uzun zaman mahzun olur ve ağlardı. Câhiz onun karakterini anlatırken başkalarında görülmeyecek şekilde şaka ve ciddiyeti bir arada sergilediğini söyler. Abbasi devletinin en parlak dönemini yaşatan Harun Reşid h.3 Cemâziyelâhir h.193'te (24 Mart 809) Tus şehrinde vefat etti ve aynı yerde toprağa verildi.[171]

Bülbülistan adlı eserde Harun Reşid'in ismi zikredilmektedir. Ayrıca onun Bermekileri öldürdüğü ve onları bu dünyadan sildiği ifade edilmektedir. Şair Harun Reşid'in Bermekilere zulmettiğini ve bunun büyük bir günah olduğunu düşünmektedir.

Hārūn er-Reşīd ġażab kerd ve ve cāy-i(3) ḫāne-yi īşān rā cov-i kuşt-i esbān rā miçerānīd ve der-īn ʿālem ʿırḳ-ı Bermekīyān gūm şod(4) kes-i nedānist ki çi günāhest ber-īşān çunīn żulmī. [66b]

Harun Reşid, Bermekileri öldürdü ve onların yurtlarını atların çiğnediği arpa otuna çevirdi. Bermekiler kavmi bu âlemden kayboldu. Onlara böyle bir zulüm ne kadar günahtır.

8.1.18. Fazıl Bermeki

Harun Reşid devrinin önemli devlet adamlarındandır. h.23 Zilhicce 148 (19 Şubat 766) tarihinde Medine'de doğdu. Bermekî ailesinden Vezir Yahyâ b. Hâlid'in büyük oğludur. Hârûnürreşîd'den bir hafta önce doğduğu ve birbirlerinin annelerince emzirilerek süt kardeşi oldukları rivayet edilir. Tahsilini Hârûn ile birlikte tamamlamıştır. Hârûnürreşîd halife olunca (170/786) Yahyâ b. Hâlid'i vezir tayin etti, Fazlı da oğlu Emîn'in eğitim ve öğretimiyle görevlendirdi. Bu dönemde merkezî idarede babasının en önemli yardımcısı olan Fazl, Emîn'in birinci sırada veliaht tayin edilmesinde de önemli rol oynamıştır. h.186 (802) yılında hacca giden Hârûnürreşîd oğullarını, vezirini ve oğullarının hocalarını da beraberinde götürmüştü. Bermekîler'in giderek artan nüfuzlarından rahatsız olan halife, hac dönüşünde Bermeki ailesinden birçok kişiyi idam ettirdi. Fazl ise hapse atılarak bütün malları müsadere edildi. Fazl altı

[171] Nahide Bozkurt, "Harunreşid", *DİA,* c.XVI, TDV Yay., İstanbul, 1997, s.258-261.

yıl kadar hapiste kaldı. Bu sırada felç oldu ve Hârûnürreşîd'in ölümünden kısa bir süre önce Muharrem h.193'te (Kasım 808) Rakka'da vefat etti. Fazl b. Yahyâ Bermekî ailesinin en müsamahalı üyesiydi. Horasan valiliği sırasında yaptığı imar çalışmaları ve tarım alanındaki faaliyetleri sayesinde herkesin sevgisini kazanmıştı. "Ḥâtimü'l-İslâm ve ḫâtemü'l-kirâm" lakabıyla anılan Fazl âlim ve şairlerle ilgilenir, özellikle şairleri himaye ederdi. Ramazan ayı boyunca camilerde kandil yakma âdetini başlatan kişinin Fazl olduğu rivayet edilmektedir.[172]

İncelenen eserde Fazıl Bermeki'nin ismi sehavet bölümünde zikredilmektedir. Bu bölümde Fazıl Bermeki'nin ve oğlunun cömetliğine dikkat çekilmiştir. Mostari Bermeki ailesine özel bir sevgi ve hürmet beslediği anlaşılmaktadır.

Fażıl Bermekī rā piserī be-dünyā(4) āmed, heme nükte-sencān be-nevtārīḫī tehniyeteş rā reftend, emmā der-meyān-ı īşān merdī būd ki(5) der-her fennī mehāret yāfte ve be-her ʿilmī imtiḥān şode līk ez-rūzgār-ı bī-vefā sitem-i tengdestī(6) keşīde ve ez-girdeş gerdān-ı cefā-yı na-dārī dīde būd ān nīz be-tārīḫ der-meclis-i Bermekī(7) reft ve der-ṣaf-ı neʿāl nişest. [65a]

Fazıl Bermeki'nin bir oğlu dünyaya geldi. Bütün nüktedanlar onun doğumunu tebrik etmeye gittiler. Fakat onların arasında her ilimde marifetli ve hepsinden imtihan olmuş, fakat zamanın vefasızlığından cimrilik çekmiş ve yokluk cefasının etrafında dolaştığını gören bir adam vardı. O da Bermeki'nin meclisine doğum kutlamasına gitti ve meclisin alt safına oturdu.

8.1.19. Diğer Şahsiyetler

Fevzi Mostari'nin eseri Bülbülistan'da buraya kadar zikredilen isimlerin dışında bazı şair ve din ve tasavvuf ehli şahsiyetlerden bahsedilmektedir. Eserde isimleri zikredilen fakat hayatları hakkında yeteri derece bilgiye ulaşılamayan bu şahsiyetlerin isimleri ise şunlardır.

Ebu Umran-ı Vasıti [8. Sayfa], Şeyh Ebu'l Abbas [8. Sayfa], Sarîrî [18. Sayfa], Şeyh Ebu'l Hüseynî Tinati [21. Sayfa], Şu'ba [40. Sayfa], Osman Nesefi [43. Sayfa], Hamid el-Keffaf [46. Sayfa], Şeyban-ı Ra'i [50. Sayfa], Hilali [54. Sayfa], Derviş Paşa

---

[172] Hakkı Dursun Yıldız, "Fazl b. Yahya el-Bermeki", *DİA*, c.XII, TDV Yay., İstanbul, 1995, s.276.

ve Derviş Paşazade [54-55. Sayfa], Hüsrev Paşa [56. Sayfa], Futuhi [57. Sayfa], Rüşdi [57. Sayfa].

8.2. Ülkeler ve Şehirler

8.2.1. Mısır

Mısır klasik şiirimizde adı çok geçen ülkelerden biridir. Genellikle kelimenin, "ülke, memleket" anlamındaki sözlük karşılığı ile tevriye yapılarak ya da Hz. Yusuf ve Züleyha'nın hikâyesi konu edilerek ele alınır. Mısır hükümdarlarına "azîz" denilmesi, Hz. Yusuf'un güzelliği, Mısır'da zindana atılması, rüya tabirindeki ustalığı, Mısır'a sultan olması gibi konular dile getirilir. Şiirimizde *Mısır'a sultan olmak* deyimi; güce, saltanata, ikbale kavuşmak manasında kullanılır. Mısır ayrıca Nil nehrinin ülkeye katkısı, şeker kamışı ve şekeri, papağanları (tûtî), geçmişte çok değerli olan kılıçları ile anılır.[173]

Bülbülistanda tek bir yerde geçen Mısır kelimesi bir dervişin Zunnun-i Mısri'yi Belh'deki kuraklıktan kaçarak Zunnun-i Mısri'yi Mısırda ziyaret etmesi anlatılırken geçmektedir.

Dervīşī ez-Belḫ zi-gursnegī bigorīḫt ve be-**Mısr** āmed(16) ve be-ziyāret-i Ẕunnūn (k.s.) reft. Ẕunnūn "Ez-kucā āmedī?"[12a]

Dervişin biri Belh'den açlıktan dolayı kaçtı ve Mısır'a gelip Zünnûn-i Mısrî'yi (k.s.) ziyarete gitti. Zünnûn dedi ki: *Nereden geldin?*

8.2.2. Hindistan

Hindistan, divan şiirinde çok zengin malzeme ve hayallerle ele alınır. Ülkeye yedinci gök katında bulunan Zuhal yıldızı hâkimdir. Zuhal, siyah rengi ve uğursuzluğu sembolize eder. Hindistan da siyah tenli insanların yurdudur. Bu yüzden edebiyatımızda sevgilinin saçları ve beni, Hintliye benzetilir. Rûm (Anadolu) ülkesi beyaz tenli insanların memleketi olduğu için, Hindistan ile tezat teşkil eder. Hz. Âdem cennetten çıkarılınca Hindistan'da Serendib (Seylan/Sri Lanka) adasına inmiş, işlediği günahtan

---

[173] Emine Yeniterzi, "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.III, S.15, s.322-323.

dolayı iki yüzyıl ağlayıp tövbe etmiştir. Hindistan'da birçok baharatın yetişmesi ve kıymetli taşların bulunması, Hz. Âdem'in o topraklara döktüğü gözyaşlarına bağlanır. Geçmişte ve günümüzde baharat ihraç eden bu ülke, divan şiirinde özellikle karabiberin vatanı olarak ele alınır. Hindistan; tavus, papağan ve filleriyle de meşhurdur. Hint yapımı kılıç, hançer, mızrak gibi savaş aletleri makbuldür. Ayrıca Hindistan'da inci, amber ve yakut çıkarılır. Tüccarlar, baharat yanında bu kıymetli taşları ve koku malzemesini Anadolu'ya getirirler. Ayrıca Hintliler tüccar yanında; sultan, hekim, asker, çapulcu/yağmacı, hırsız, köle veya ateşperest olmalarıyla konu edilir.[174]

Mostari'nin eserinde Hind ve Hindistan kelimelerinin 9 farklı yerde zikredildiği görülmektedir. Zikredilen bu yerlerde kelimeler kavim veya yer ismi olarak geçmektedir.

Melik-i **Hind** pādişāh-ı Rū(m) rā bisyār toḥfe firistād ve der[15a](1)-meyāneş gevheri būd ki mānendeş nedīde. [15a]

Hind meliki, Rum padişahına birçok hediye gönderdi ve arasında benzeri görülmemiş bir mücevher vardı.

Kisrā-yı der- bʿażı kitābhāy-i **Hindustān** nivişte yāft ki der-**Hindustān(7)** kūhhāhest ki miyveha-yı dıraḫteş murdegān zinde koned. [40b]

Kisra, Hindistan dağlarında bir ağacın meyvesi ölüleri diriltir, diye bazı Hindistan Kıt'aplarında yazıldığını buldu.

8.2.3. Irak

Dicle nehri ile aşağı Basra'ya kadar olan bölge olup Şat ırmağının iki tarafına denir. Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem olarak ikiye ayrılır. Bugünkü Irak topraklarının bulunduğu bölgedir. Divan şiirinin coğrafyası içinde adından çok bahsedilir. Ayrıca Türk musikisinin en eski makamlarından birisi olması nediyle kelime oyunlarına meydan verir. [175]

Bülbülistan adlı eserde de Irak kelimesi bir yerde geçmektedir.

---

[174] Yeniterzi, *a.g.m.* s.315-316.
[175] Pala, *a.g.e.*, s.222.

Ez Şʿubā yek mes'ele pörsīdend, goft: "Nedānem." Goftend: " Ey zübde-yi dānişmendān[40b](1) ve ey güzide-yi nüktesencān! Şerm nedārī ki gūyā nedānem, tu fıḳyeter-i **ʿIrāḳī.**" [40b]

Şu'ba'ya bir mesele sordular: *Bilmiyorum*, dedi. *Bilginler ve nüktedanlardan utanmıyor musun ki bilmiyorum, diyorsun. Hâlbuki sen Irak'ın en fakihisin*. dediler.

8.2.4. Mekke

Peygamberimizin doğduğu ve İslam dininin ilk defa ortya çıktığı şehirdir. Arap Yarımadasında olup eski dönemlerden itibaren mamur olmuştur. Kabe'nin Mekke'de bulunması tarih boyunca oranın önemi artırmıştır. Divan şiirinde Kabe vesilesiyle ve Müslümanlardan başka kişilerin orada bulunmaması gibi özellikleri ile el alınır. Bazen hac nedeniyle de alınan Mekke hakkında birçok kitaplar yazılmıştır. Kabe'nin orada bulunması, mecaz-ı Mürsel Mekke'den bahsedilmesine neden olmuştur. Dini edebiyatta da adından bahsedilen Mekke'nin Divan şiirinin coğrafyası içinde önemli bir yeri vardır. Mükerreme sıfatıyla birlikte kullanılır.[176]

Bülbülistan da 5 farklı yerde geçen Mekke kelimesi şehir ismi olarak zikredildiği görülmektedir.

Yeki ez-meyān-ı şān goft:(3) "īn noḫost çehār sāl men ān rā der-**Mekke** dīdem ṭavāf hemī kerdī". (4)[9a] .

Onların arasından biri dedi ki: *Bundan kırk yıl evvel ben onu Mekke'de tavaf ederken gördüm*.

8.2.5. Bağdat

Irak'ın en büyük şehri ve başkenti olan Bağdat, klasik şiirde pek çok özelliğiyle ele alınır. Şehrin diğer isimleri Dârü's-Selâm, Medînetü's-Selâm ve Behişt-âbâd'dır. Cennete benzetilen şehrin adına dair bir etimoloji; "bâğ-dâd" yani "Allah vergisi, lutfedilmiş bahçe" anlamındadır. Şairlerimiz "dâd" kelimesinin "adalet" manasından hareketle bu isme işaret ederler. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve Abdülkâdir-i Geylânî gibi birçok velinin türbesini barındırdığı ve uzaktan gelirken önce bu türbelerin

[176] Pala, *a.g.e.*, s.302.

görülmesi sebebiyle şehre verilen bir diğer isim de Burc-ı Evliyâ olmuştur. Bağdat, atasözlerimizde adı en çok geçen şehirlerden biridir. *Ana gibi yâr/Ane gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyâr olmaz; Sora sora/Araya araya Bağdat bulunur* gibi atasözleri şiirde de ele alınır. Ayrıca Bağdat bin bir gece masallarını hatırlatan bir zenginliğin, debdebenin ve eğlencenin sembolü olan şehirdir. Şehir 1258'de Hülâgû Han tarafından yakılıp yıkılmış, bu Moğol istilası da edebiyatımızda konu edilmiştir.[177]

Bülbülistan da da Bağdat kelimesi şehir ismi olrak 2 yerde zikredilmiştir.

Merdī guyed der-**Baġdād** būdem, bā-cemāʿatī ez-fuḳarā(14) der-mescid nişeste būdem. Çendān rūz ber āmed ez āşāmīden ve ḫorden, çīzī be-dest-i(15) mā neyüftād. Ez-gurisnegī zi-tāb ve tevan bāz şodīm.(16) [10b]

Adamın biri dedi ki: *Bağdat'ta fakir bir toplulukla mescitte oturmuştum. Birkaç gün elimizde bir şey olmadığından yememek ve içmemekten, açlıktan dolayı takatsiz ve güçsüz kaldık.*

8.2.6. Buhara ve Semerkand

Buhara, Türkistanda bir şehirdir. Bugün Rusya'nın Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde önemli bir yerleşim merkezi durumundadır. Divan edebiyatının coğrafyası içinde önemli bir yer tutar. Daha çok Semerkand ile birlikte kullanılır.[178] Günümüzde Özbekistan sınırları içinde olan bu şehir, geçmişte bir ilim ve kültür merkezi idi.[179]

Semerkand; Özbekistan'ın güneyinde yer alan bu tarihî şehrin adına dair farklı görüşler vardır. Bunlardan biri de İskender'in çok sevdiği cariyesi Semer'le ilgilidir. Semer hastalanınca hekimler ona havası, suyu güzel bir yere yerleşmesini tavsiye ederler. İskender Semer'i şehrin bulunduğu yere gönderir; cariye burada sağlığına kavuşunca şehir kurulur ve adına Semer-kand denir. Bu isimdeki "kand", kent anlamındadır ancak divan şairleri kelimenin "şeker" manasını öne çıkarırlar ve genellikle Kandehar'la birlikte ele alırlar: Semerkand geçmişte önemli bir ilim ve kültür merkezi idi. Halen ayakta olan Uluğ Bey Medresesi'nde Ali Kuşçu başta olmak üzere

---

[177] Yeniterzi, *a.g.m.*, s.306-308.
[178] Pala, *a.g.e.*, s.75.
[179] Yeniterzi, *a.g.m.*, s.309.

zamanın âlimleri matematik ve astronomi eğitimi veriyorlardı. Geçmişte Semerkandî kâğıtlar ve kilitler meşhurdu. [180]

Bülbülistan da Buhara ve Semerkand kelimesi şehir isimleri olarak eserin nükteler bölümünde Sultan Beyazıd'ın yazdığı şiir de geçmektedir.

Ser-i Tahmās rā be-ḍarb-ı tiġ ber dārem

Be-zīr-i ḥükm-i ḫıyş ārem **Semerḳand** u **Buḫārā** rā [53/2][54b](1)

Tahmasb'ın kellesini gövdesinden kılıç darbesiyle ayırırım.

Buhara ve Semerkant'ı hükmümün altına alırım.

8.2.7. Kandehar

Bugün Afganistan sınırları içinde kalan bir şehirdir. Rivayete göre İskender kurmuştur. Birçok milletler tarafından fethedilmiştir. Divan şiirinin coğrafyası içerisinde önemli bir yer tutar. Ayrıca kand (şeker) kelimesi ile zahirî iştikak ve cinas yapılarak kullanılır.[181]

Bülbülistan adlı eserde Kandehar kelimesi bir yerde şehir ismi olarak zikredilmektedir.

Kandehār meşhūrest ve ebyāteş rā der-iʿtibār dārend ve ez-üstād miḫānend, çunān ki(16) mā Ḫāfiż rā miḫānīm ve īn ez-cümle eşʿār-ı veyest.(17) [54b]

Kandahar'da meşhurdur ve beyitleri buralarda itibarlıdır. Öyle ki Hafız gibi üstatlarla beraber okunur. Şu onun şiirleri cümlesindendir.

8.3. Nehir İsimleri

8.3.1. Nil

Mısır'ın hayat kaynağı olarak bilinen nehirdir ki, ülkeyi baştanbaşa geçerek Akdeniz'e dökülür. Divan şiirinin coğrafyası içerinde önemli bir yer tutar. Mısır'a sağladığı bereket ve feyiz ile ele alınır. Eski Mısır'da nehrin taşmaması için her yıl bir kızı nehre atarak kurban ederlermiş. Hz. Ömer zamanında bu adet kaldırılmıştır. Nil kuruma veya donma tehlikesi gösterince Hz. Ömer, içinde "elinde ise akma Allah'ın

[180] Yeniterzi, *a.g.m.*, s.325.
[181] Yeniterzi, *a.g.m.*, s.318.

iradesine tabi isen sakinleş ve ak" manasında bir yazı olan kâğıt parçasını Nil'e gönderir. Mısırlılar kâğıdı nehre atınca nehir durulur. İçinde timsahlarda bulunan Nil, mavi rengi ile şiirlerde söz konusu edilir. [182]

çehārom(4) Ḥz. Mūsā- ʿaleyhisselām- ki kelīm-i ḫudāst: pencom Firʿavnest ki **nīl** be-firāz burd." [60b]

Dördüncüsü; Allah'ın kelimi Musa (a.s.)'dır. Beşincisi; Nil'in önünü toprakla geren Firavundur.

8.3.4. Fırat

Günümüzde Türkiye topraklarından doğup Irak'ta Dicle ile birleştikten sonra denize ulaşan akarsudur. Divan edebiyatında birçok ülke ve şehrin yanında çeşitli dağ, göl ve ırmaklar da değişik özellikleriyle doğrudan veya dolaylı olarak şiirlere konu edilmiştir. Bunlar arasında Fırat nehri de Tuna, Nil, Meriç, Tunca, Seyhan, Ceyhan nehirleriyle beraber çeşitli beyitlerde yer alır. Dinî kaynaklarda hem bir nehir adı, hem de içilecek iyi bir suyun sıfatı olarak yer alan Fırat kelimesine divan edebiyatında daha çok tamlama halinde "mâ-i furât, azb-i furât" şeklinde rastlanmakta, iki mâna taşıdığı için de üzerinde tevriye yapılması mümkün olmaktadır. Cennetten doğan Fırat nehri cennet nehirleri gibi içimi güzel, içene ferahlık veren tatlı ve gür bir su kaynağı olarak kabul edilmektedir. Divan edebiyatında daha değişik yönlerden de ele alınan Fırat halk şiirinde de yer almıştır. Zaman zaman taşarak ekili arazilere ve meskûn yerlere zarar vermesi ve can kaybına sebep olması, Fırat'ın bölge halkının yaktığı birçok ağıdın ana unsurunu teşkil etmesine sebep olmuştur.[183]

Bülbülistan adlı eserde de Fırat kelimesi nehir anlamında bir yerde geçmektedir.

Üftān ve ḫīzān ve nālān ve ġurvān(11) ve sūzān ve giryān, zi-dil nedāmet ḫūrān ve bā-ḫod melāmet konān, kulbe-i nedāmet ve ḥücre-i(12) melāmet-i ḫodeş der āmed ve ber-rūy-ı üftād ve silāb-ı sirişkeş, hemçū **nīl u fırāt(13)** revān ve şerrān. [38a]

---

[182] Pala, *a.g.e.,* s.359-360.
[183] Mustafa Uzun, "Fırat (Edebiyat), *DİA*, c.XIII, TDV Yay., İstanbul, 1996, s.33.

Düşkün, sürünerek, ağlayarak, inleyerek ve yanıksı ağlayışla gönülden pişman, kendini suçlu sayarak, pişmanlık yurduna ve suçluluk odasına çekildi. Onun ruh hali Nil ve Fırat'ın akışı gibi yüzüne vurdu.

8.4. Para Birimleri

8.4.1. Dirhem

Eski Yunan devletiyle ticarî münasebetler sırasında drahmi kelimesinden Farsça'ya, daha sonra oradan Arapça'ya geçmiştir. Gerek ağırlık gerekse para birimi olarak dirhemin kullanılışı çok eskidir. Kendilerine mahsus paraları olmayan Hicaz Arapları, Bizans'ın altın dinarı ile İran'ın ve Yemen'in gümüş dirhemlerini kullanırlardı. Araplar'a İran'dan geçen dirhem kelimesinin çoğulu olan derâhim Kur'an'da geçmektedir (Yûsuf 12/20).[184]

Bülbülistanda dirhem kelimesi para birimi olrak 3 yerde zikredilmektedir.

Şodem çūn guykī girdān u ġaltān(5)

Eger ḫˇāhī zi-men dinār u **dirhem** [14/1][14b]

Sanki dönen yuvga taşı gibi oldum.

Eğer benden dinar ve dirhem istersen,

8.4.2. Dinar

Çeyrek altın değerindeki paradır. Eskiden kullanılan altın liralara dinar denirdi. Hala Yugoslavya ve orta doğuda dinar bir para birimi olarak kullanılır. Divan edebiyatında dinar yanında naskt, sikke, darp ve ayar kelimeleri de kullanılır. Bunların hepsi bir alım-satım metaı olan parayala ilgilidir. Para kilitli olarak bir yerde saklanması, bir işi karşılığı verilmesi bazen bir saçı olarak saçılması, sadaka olarak verilip belaları def etmesi ve kendisine ihtiyaç duyulması yönüyle şiirlerde çok geçer. Dinarın sikkeli ve darplı olanı kıymetlidir. Dinarda ayar çok önemlidir. Eldeki hazır para olan nakt aşığın canı, sevgilinin ise eziyetidir. Dinar aşığın yüzü ve gözü, darp ise gamıdır.[185]

---

[184] Halil Sahillioğlu, "Dirhem", *DİA*, c.IX, TDV Yay., İstanbul, 1994, s.368.
[185] Pala, *a.g.e.*, s.118.

İncelenen eserde dinar kelimesinin para birimi olarak 4 yerde zikredildiği görülmektedir.

goft: "Ey zen! Tū ḫūbter midānī çihl sālest(19) ki cuz be-goften-i lā ilāhe illāllāh çīzī nekerdeem ve çend sālest ki rūy-ı dirhem ve **dīnār** nedīdeem;(20) āḫir cehāz ez-kucā mi ārem?" [14b(1)]

Şeyh: *Ey kadın! Sen iyi biliyorsun ki kırk senedir Lâ ilâhe illallâh, demekten başka bir şey yapmadım ve birkaç senedir dirhem ve dinar yüzü görmedim. Bu durumda çeyizi nereden bulayım?*

8.4.3. Tenge

Altın Ordu hanları ve Timurlular tarafından kullanılan gümüş sikke "tenge / tenke" diye bilinmekteydi. Akkoyunlular da bu birimi kullanmışlardı. 25 tenge bir eşrefî veya iki Osmanlı akçesine eşitti. Hindistan'da Gazneli Mahmud'un fetihleri sırasında Arap dirhemlerine karşılık gelen sikkeler bastırılmış ve bunlar tenke diye anılmıştır. Delhi Sultanı İltutmuş 175 habbe (11,3 gr.) ağırlığında bir gümüş para (tenke / tula) çıkarmış, aynı ağırlıktaki altın tenke ise Nâsırüddin Mahmud tarafından darbedilmiştir. Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah zamanında tenge bakır paraların adı oldu. Tenge bugün Kazakistan'ın millî para birimidir. [186]

Bülbülistanda tenge kelimesi para birimi anlamında 3 yerde geçmektedir.

Goft: " Ezīn noḫust sālī çend der-Mekke būdem. Tengdestī[47a](1) merā bisyār rūy nihād, çunān ki yek **tenge** rā nīz mālik nīstem būd. [47a]

Dedi ki: *Bundan birkaç sene önce Mekke'deydim. Elim çok daraldı. Öyle ki bir tengem (para birimi) dahi yoktu.*

8.4.4. Sikke

Para üzerine vurulan damgadır. Sikke yapan kişiye sikke-zen denilir. Kelime mecaz-ı mürsel yoluyla para, akçe yerine de kullanılır. Mevlevi külahlarına da sikke

[186] Oğuz Tekin, "Sikke", *DİA*, c.XXXVII, TDV Yay., İstanbul, 2009, s.179-184.

denir. Yüzünü gözünü boyayıp kendini parlak göstermek isteyenlere ise sikke-suret tabir olunur.[187]

İncelenen eserde sikke kelimesi para anlamında 2 yerde zikredilmektedir.

Çun **sikke** Mekke rā nezdīk āmedend, ez-puşt-i şīr bār rā furū(18) āverdend ve rehā dādend, be sū-yi beyābān reft.(19) [51a]

Mekke'nin sokaklarına yakınlaşınca aslanın yükünü sırtından indirip salıverdi, aslan çöl tarafına gitti.

8.5. Efsanevi Kavramlar

8.5.1. Gūl

Câhiliye Arapları'nda efsanevî bazı varlıklara verilen ad. Sözlükte, "bir kimseyi bilemeyeceği yönden ansızın yakalamak, helâk etmek" anlamına gelen gavl kökünden türemiş bir isim olup "insanı şaşkınlıkla yakalayıp helâk eden şey" demektir. Câhiliye Arapları'nın folklorundan söz eden kaynakların tasvirlerine göre gūl her renge ve şekle girebilen, ıssız çöllerde insanı şaşırtıp öldüren çirkin görünümlü bir yaratıktır. Geceleyin yalnız dolaşan insanlara değişik biçimlerde görünür ve onları aldatıp yok eder. Sadece ayakları değişmez ve eşek toynağına benzeyen ayaklarından tanınır. Kılıçla vurulan ilk darbede ölür, ikinci bir darbe vurulursa yeniden canlanır. Câhiliye inanışına göre gūllerin aslı, göklerden gizlice haber almaya çalışan veya insanlara güzel kadınlar şeklinde görünen, onlarla evlenen cinlere (sil'ât) dayanmaktadır. Bu tür cinleri parlak bir ışık (şihâb) kovalar ve neticede bir kısmı yanıp ölür, bir kısmı da denize ve karaya düşer. Denize düşenler timsah, karaya düşenler de gūl olur. Eski Arap ve İran masallarına konu teşkil eden gūl efsanesi Anadolu-Türk folkloruna cadı, umacı, dev anası, gulyabani, karakoncolos gibi adlarla geçmiş, Batı folklorunda da "ne insan ne hayvan olan, kadavra ve çocuk yiyerek beslenen" niteliklerle yer almıştır.[188]

İncelenen eserde Gūl kelimesi efsanevi bir karakter olarak 3 yerde zikredilmektedir.

---

[187] Pala, *a.g.e.*, s.405.
[188] İlyas Çelebi, "Gūl", *DİA*, c.XIV, TDV Yay., İstanbul, 1996, s.177.

Ey **gūl** u deni çūn koni ḥükm-i ḫudā rā

Bā kūşiş u zūrī neşeved ḥükm-i digergūn (13)[31/1][31a]

Ey gulyabani ve alçak, Allah'ın hükmünü

Çalışmakla ve zorla başka bir yöne değiştirmeye çalışırsan olmaz

8.5.2. Anka

Araplar'ın ankā', İranlılar'ın sîmurg adını verdikleri, Türkçe'de ise her iki şekliyle birlikte zümrüdüanka (sîmurg u ankā) olarak da adlandırılan Ön Asya efsanelerindeki bu kuş, sahip olduğu hemen bütün özellikleriyle ve etrafında gelişen çeşitli efsane, inanış ve telakkilerle Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında yer almıştır. Bu üç edebiyat ve kültür çevresinde yukarıdaki bölümlerde başlıcaları verilen efsanevî özellikleriyle ve değişik adlarıyla çeşitli teşbih, mecaz ve mazmunlar halinde geniş bir kullanıma sahip olmuştur. Bilhassa divan edebiyatının manzum ve mensur metinlerinde müsbet özellikleriyle zikredildiğinde renkli tüyleriyle bir cennet kuşu kabul edilerek zümrüdüanka diye adlandırılmış ve bazan devlet kuşu hümâ ile karıştırılarak aynı özelliklere sahip kabul edilmiştir. Kafdağı'nda yaşaması, yükseklerden uçması ve kolay avlanamayışı gibi özellikleri sebebiyle ulaşılması çok zor durumları ifade etmek için de kullanılmıştır. Sevgili, adı herkesçe çok iyi bilindiği halde kendisini görenin olmaması veya gözle görülemeyişi sebebiyle ankaya benzetilmiştir. Onun âşığa iltifat etmesi ve yakınlık göstermesi ise âşığın başına devlet kuşu konması olarak kabul edilmiştir. Ankanın en yaygın özelliği, kimseye muhtaç olmadan kendi başına yaşadığı için kanaati temsil etmesidir. Bundan kinaye olarak kanaat sahiplerine "ankāmeşrep", "ankā-tabiat" denir.[189]

İncelenen eserde Anka kelimesi kuş anlamında zikredilmektedir.

Eger be-ḫatm dehed bārī, be-nīrū-yi cihāndārī

Be-ins-i cin fermān āverem u zi-ḳāf-i ʿ **anḳā** rā(2) [53/2][54b]

Eğer bahtım açılır, dünyanın gücü bende olursa,

Anka kuşunun Kaf dağından insanlara ve cinlere emrederim

---

[189] İskender Pala, "Anka (Edebiyat)", *DİA*, c.III, TDV Yay., İstanbul, 1991, s.201.

8.5.3. Kaf Dağı

Dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciridir. Efsaneye göre Yecüc ile Mecüc, Anka, cinler, şeytanlar bu dağın arkasındadır. Masallarda çok anılır. Ejderha melekler tarafından bu dağların arkasına atılırmış. Bu dağın yüksekliği 500 fersahmış. Birçok yerleri su içindeymiş ve güneşin ışıkları bu dağa çarptıkça yeşile boyanır ve oradan aksedince de maviye bürünürmüş. Gökyüzündeki mavilikte bu ışıkların okyanuslardan yansımasıyla ortaya çıkarmış. Yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın ve kâinatın sembolü olarak şiirlerde Anka ile birlikte anılır.[190]

Eger be-ḫatm dehed Bārī, be-nīrū-yi cihāndārī

Be-ins-i cin fermān āverem u zi-**ḳāf-**i ʿanḳā rā(29 [53/2][54b]

Eğer bahtım açılır, dünyanın gücü bende olursa,

Anka kuşunun Kaf dağından insanlara ve cinlere emrederim.

Bülbülistan da Kaf Dağı kelimesi Anka kuşu ile birlikte efsanevi bir kavram olarak zikredilmiştir.

[190] Pala, *a.g.e.*, s.248.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN NÜSHA TANITIMI-TÜRKÇE TERCÜMESİ-TRANSKRİPSİYONLU METİN

1. ESERİN KATALOG BİLGİLERİ

Eser Adı	: Bübülistan-ı Fevzi
Demirbaş	: 0100984
Yer Numarası	: 1834 SÖ 1294
Bulunduğu Yer	: Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi
Bölüm	: Seyfettin Özege
Yayın Bilgisi	: Mehmet Hulusi Efendi Matbaası
Yayın Yılı	: h. 1294.
Yayın Yeri	: İstanbul
Boyut	: 24 cm.
Yaprak Sayısı	: 68s.
Satır Sayısı	: 20
Tasnif Eden	: Mersinli Abdurrahman b. el-Hac Osman

2. METİN TRANSKRİPSİYONU İLE İLGİLİ HUSUSLAR

1. Eserde yer alan şiirlere numara verilerek transkripsiyon ve tercümede birlik sağlanmıştır.[25/2] 25 sayfa numarası, 2. sayfadaki 2. Şiir gibi.
2. Farsça kelimenin başına ve sonuna gelen ismin hali durumundaki ekler (-) ile ayrılmıştır.(der-hane,hane-ra) gibi.
3. Tamlamalar izafet kesresi ile gösterilmiştir. (sermaye-i ömr) gibi.
4. Arapça ve Farsça kelimelerdeki gibi med harfleri şu şekilde gösterilmiştir. (ي,و,ا)-(î,û,â)
5. Metinde geçen ayet ve hadisler italik yazı karakteri ile gösterilmiştir.
6. Eserde geçen ayet ve hadislerin anlamları ve kaynakları dipnotta verilmiştir.
7. Metinde elif, ya ile izafet kesresi yapılan yerler (-yı,-yi) şeklinde gösterilmiştir.
8. Eserin muhtevasına dair incelemede verdiğimiz numaraların kolayca bulunması için beyit numaralar birer birer sayılmak sureti ile gösterilmiştir.
9. Metinde geçen şiirlerin vezni trankribedeki şiirlerin üzerinde gösterilmektedir.
10. İn-ra kelimesi metinde i-ra şeklinde kullanıldığı için yazım şekline sadık kalınmıştır.
11. Müstensih tarafından az sayıda yanlış yazılan kelimeler, transkripsiyonlu metinde doğru olarak yazılmıştır.
12. Eserde harekeli olarak verilmiş kelimelerde harekeye sadık kalınarak yazılmıştır.
13. Eserdeki özel isimlerin ilk harfi transkribede büyük harfle yazılmış, ayrıca özel isimlerden sonra gelen ekler apostrofla ayrılarak yazılmıştır.
14. Eserde okunamayan iki kelime transkribede "…." şeklinde belirtilmiştir.
15. Farsça kelime ve eklerdeki vav-ı ma'duleler (v) işaretiyle gösterilmiştir. (ḫ̆āce, ḫ̆āb) gibi.
16. Metnin transkribesinde Oktay new transkripsiyon programı kullanılmıştır.
17. Metnin transkribesinde kelimelerin telaffuzları Mehmet Kanar'ın Farsça-Türkçe Sözlüğü esas alınarak yapılmıştır.
18. Metin transkribesinde, sayfalar [2b],[3a].....,[68b] şekliyle gösterilmiş, satırlar ise (1) (2).....,(20) şeklinde gösterilmiştir.

3. METNİN TÜRKÇEYE TERCÜMESİNDE DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

1. Metnin aslına sadık kalınarak nesir bölümleri nesir, nazım bölümleri ise mısralar şeklinde tercüme edilerek yazılmıştır.
2. Eserde geçen özel isimlerin baş harfleri büyük yazılmış, sonlarına gelen ekler apostrof ile ayrılmıştır.(Deyyan'ın) gibi.
3. Metinde geçen dini ve tasavvufi şahsiyetler ve nazım birimlerinin adları karartılarak yazılmıştır.
4. Şiirlerin sonlarına sayfa numarası ve sayfadaki şiirin kaçıncı sırada olduğunu gösteren numara verilmiştir.[52/3] gibi.
5. Metinde geçen karşılıklı diyaloglar ve konuşmalar italik yazı stiliyle yazılmıştır.
6. Eserde geçen radıyallahu anhu (r.a), kuddusallahu sırrahu (k.s) şeklinde kısaltılarak yazılmıştır.
7. Metin içinde geçen ayetler ve hadisler italik yazıyla yazılarak ayet adı ve numarası verilmiştir.
8. Metnin içindeki şiirlerde geçen ayet ve hadisler tırnak işareti içinde kullanılmıştır. [25/3] gibi.
9. Klasik Farsçada var olup, modern Farsçada kullanılmayan kelimeler parentez içinde kullanılmıştır. Sarraflar (ahişmend) gibi.
10. Eserin huld bölümleri küçük başlıklar yapılarak ve karartılarak yazılmıştır.

4. METNİN TÜRKÇEYE TERCÜMESİ

Alimler alimi ve zamanın faziletlilerinden, Mevlana Şeyh Fevzi'nin eserlerinden, Bülbülistan adlı risalesi, Maarif Nezareti Celilesi'nin izniyle, eski saray yakınında, kırk iki numaralı Muhammed (Mehmed) Hulusi Efendi'nin matbaasında ilk defa olarak basılmıştır.

Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi
Seyfettin Özege bağışı

K-1834
T-891.5

Bülbülistân-ı Fevzî

Bismillahirrahmanirrahim
Yaratanın methi söz konusu olunca,
Bütün kalplerin sesi gülbank gibi gelir.
Hakk'ın zikri onunla çeşit çeşit meşk oldu (yazıldı)
Aşkın gül bahçesine yaraşır oluşu ondandır. [2/1]

Fazilet ve ihsan sahibi Yezdan'ın tevhid minberinden devamlı vecde getiren süslü seslerle sürekli okunan ve her sabah ve akşam yücelik köşkünün penceresinden seyredenlerin, yakınlık mahfillerinde ince sözlerden anlayanların kulaklarına, sadık ve vefalı Bülbülistân şairlerinin ağzından binlerce övgü ve medh kasidelerini arz ederler.

Kıt'a

Yaratan bütün yeryüzünü,
Kendi sanatına uygun şekilde yaratmış.
Tekrar kurdetini göstermek için,
Her bir kulunun rızkını açıkça vermiştir. [2/2]

O yüce zatın şanı her türlü kötülük ve müdahalelerden münezzehtir. İnce düşünüp belagat ve edebiyat ile terennüm edenlerin ağzıyla binlerce sevincin kaynağı olup doğru yolu gösteren şefaat makamının sahibi peygambere salat ve selam olsun.

Kıt'a

Risalet burcunun ayı üzerine,
Parlayan güneş, şefkatli yüzündendir.

Onun vasfını anlatmak için kütüphaneden,

Feleğin dokuz levhası boşalmış. [3/1]

Onun ailesi ve ona tarikat ve şeriat adetleri üzere uyan arkadaşlarına rahmet olsun.

Bir gün söz üstadı, arifler zümresinin seçkini Molla Câmî Abdurrahman'ın (k.s.) *Baharistân* kitabını beğenerek ve hayretle okuduğum esnada; *Bostân* ve *Gülistân*'ı Şeyh Sa'dî, *Baharistân*'ı Molla Câmî, *Nigaristân*'ı Kemal Paşazâde ve *Sünbülistân*'ı Şeyh Şûcâ (k.s.) yazdılar ve her biri dua tarlasına marifet tohumlarını ektikleri içime doğdu.

İmanın esası, oluşun kıyamı ve mekânın yaratılışı altı üzerinedir. Bu beş kitap her durumda *Bülbülistân*'a muhtaçtırlar. Bunlar bülbüllerin nameleriyle beraber bahar zamanının, gül, sünbül ve derelerin tazeliğidir.

Kıt'a

Bülbülün nameleri olmadıkça,

Gülün şahının sesi çıkmaz.

Rakip gülün dikenleri görülmedikçe,

Bülbülün binlerce feryad u figan ve matemi keskinleşmez. [3/2]

Bu fakir de öncülük edenlerin himmetiyle bu üslub üzerine birkaç yaprak karaladı ve bu minval üzere bir iki parça uğraştı.

Kıt'a

Bülbülistân'ım tamamlandı, fakat,

Onun cevherinden hiç kimse bir alamete sahip değil.

Onun vasfını örnek gösterip, medhetti

Cevherin değeri onu yapan bilir.

(la feta illa Ali) Ali'den başka genç yoktur,

Mevla ad ve şanını aslan koydu.

Zulmetmeye kimsenin gücü yetmedi,

Onun zamanında hiçbir günahsız incinmedi. [3/3]

Allah Teâlâ, onu iki dünyada aziz eyleyip kötülüklerden, zararlardan ve kederden korusun ve onu üzüntü verecek şeylerden korusun.

Kıt'a

Bundan önce Şucâ' Sâdî ve Câmî,

Tamamı isimleriyle seçilmiş kişiler.

Benim Bülbülistân'ım onlardan aşağı değil,

Çünkü adını ve süsünü yüce insanlardan aldı. [4/1]

Diğer Kıt'a

Şu Bülbülistân'ıma bir bak,

Ki, onda güzel kokan gülleri göresin,

Bak ömür sermayesi bin yıl olsa da,

Yeni sürgün dallar o ağacın hikmetiyledir. [4/2]

Ve *Bülbülistân*'ın tertibi altı huld (cennet) şeklinde yazıldı ve her bir huld cenneti çeşit çeşit ağaçlar, rengârenk yapraklar usulüyle fidan ve dalları çeşitli çiçeklerle bezenmiş, her biri gönül açıcı renklerle süslenmiş, kokusu iç ferahlığı ve her bir dalını bülbüllerin teraneleri tutmuş, zamanın üzerinden geçmesiyle ne çiçekleri yok olmuş ne hazan rüzgârının siteminden yaprakları dökülmüş, perişan olmuş ve ne de dalları kış karının meşakkatinden solmuş.

Kıt'a

Yeşillik ve lale bahçeleri her taraftan boy atmış,

Gül fidanının goncaları açılmış,

Küçük yeşilliğin olgunlaşmasıyla,

Binlerce ses ve nağmeler geliyor.

Yeniden doğdu ve yeniden geldi her dal,

Gonca ve nergisin eğlencesinden su üzerine,

Servi ve çam ağaçları bekçi oldu.

Sünbül, şebbu ve reyhan çiçekleri,

Onların arasında düzgün boy atmış,

Aynı fazilet ehlinin temiz sarayı gibi. [4/3]

Bu cennet bahçesine cahillerin ayağı basmaz. Bu ferah verici, iç açan cennet bahçesinin sakinlerinden ve seyircilerinden dolayı cahillerin ayakları bu bahçeye (Bülbülistân'a) temas edemez. İtibar gözüyle bakanlar her zaman, her bir çiçeğin terbiyesiyle ömür sermayesini eksilten ve her bir ağacını gönül kanıyla sulayan bahçevanı (Fevzî'yi) bahçenin meyvelerinden istifade sebebiyle bir mutluluk Fatiha'sı bahşeder ve bir duayla yad ederler.

Kıt'a

Derler ki, bu ağaçlara bakan Fevzî'dir,

Her nefeste Deyyan'ın (Allah) yardımıyla koksun. [5/1]

Birinci Huld (Cennet)

Kerâmetin bağlı goncasının açılması ve yüce kokulu işlerin nefesini, ümmetin şiirden anlayan bülbüllerinin burnuna, kamış fidanının bahçevanı velayet bahçesinin ilk kapısını açtı. **Celaleddin Rumi Muhammed el-Bekri Mevlâna** (k.a.s.) bir gün sema yapıyordu ve mahfilin üzerinde çalgıcılar kudüm çalmakla görevliydiler. Onlardan birinin kalbine; *Sabahtan akşama kadar bu durumda kalıyoruz* diye geldi ve *Çocuğumuz ve hanımımızın maişetini karşılayamamaktan dolayı fakirlik ve açlık çekiyoruz*.

Kıt'a

Kadın ve çocukları tanırsın,

Yeme içmeden başka bir şey istemezler

Eğer doyurduysan, yoksa onlar,

Vardan, yoktan anlamazlar. [5/2]

O anda **Mevlâna** (k.s.) kolunu sol tarafa kaldırdı ve indirdi. Çalgıcıların definden henüz sikkehaneden tazece çıkan bin firengi altınının döküldüğünü gördüler.

Beyt

Ey âşıklar, ey âşıklar ben toprağı cevher yaparım

Ey çalgıcılar, ey çalgıcılar sizin definizi altınla doldururum [6/1]

Kıt'a

Âlemde yokluk ve olmazlık çekme,

Olgunluk madeninin iksirini öğren

Molla Celali'nin dergâhının toprağını,

Kirpiklerle süpürmek daha güçlü yapar [6/2]

Cüneyd-i Bağdadi'nin Kerâmeti (k.s.)

Yanına bir gün bir adam geldi ve dedi ki: *Selamün aleyküm*. Cüneyd: *Aleyküm selam, sen Müslüman mısın?* dedi. Müritler ona baktılar. Ehl-i İslâm'a uygun yeşil elbiseler giyinmiş, birbirlerine; *Bu adam birkaç yıldır her ramazanda biz onu itikâfa giriyor gördük,* diye konuştular. *Sen Müslümanlardan mısın*? *sözü nereden çıkıyor?* Cüneyd: *Ben her zaman ramazanda itikâfa girmiyor demedim.* dedi.

Kıt'a

İman ayı apaçık gönül ayında görülmezse eğer,

Kâbe'de itikâfa girsen girmesen ne fayda.

Din yolunda her kim kendi İlahını bilirse,

Mağarada hırka giyen kişiden korkmaz. [6/3]

O adam dedi ki: *Ey büyük şeyh, peygamber der ki; Mü'minin ferasetinden korkunuz, muhakkak ki o Allah'ın nuruyla bakar.* Cüneyd (k.s.): *Evet, eğer sen inanmıyorsan ona bak.*

Nazm

Eğer hadise inanmıyorsan güneşin aslı olan

Allah'ın ziyası güneşe bak ki, feraset nedir, bilesin [6/4]

O adam başını eğdi ve tekrar başını kaldırdı, dedi ki: *Eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûluh, şimdi anladım ki sen hak üzeresin ve Hakk da seninle beraberdir*.

Kıt'a

Sen o kimsesin ki, nefesinin tesiri siyah taşı,

En yüksek ayarda inci tanesi yapar

Senin bir defacık ona bakış fermanınla,

Peygamberin haberini kulağıma taktım [7/1]

Doğduğum zamandan bugüne kadar Hristiyan'dım. Ben bir günah işledim, ondan korkumdan Müslüman göründüm. Birkaç senedir ramazan ayında **itikâfa** giriyordum fakat gizlice kendi putlarıma ibadet ettim.

Kıt'a

Anamdan doğalı otuz üç yıl oldu

Putlara gizlice taptım

Şimdi nefsimin aciz olduğunu gördüm

Ayrıldım, pişman oldum, nefsimden [7/2]

Cüneyd (k.s.) müritlerine hitap ederek dedi ki; *Bakınız, itikâf ne fayda verdi. Ehl-i İslâm elbisesi giymiş çok kimseler ve koltuğunun altında kibir haçını saklamış nice Müslümanlar vardır ki zahiri görünüşüyle zünnar bağlamış, haç dikmiş ve gönül evine Celal sahibi Allah'ın feyzini asmıştır*.

Kıt'a

Gönül nakışları uzaklaşınca halk aşağıdan görür

Sen dürbünün ışığıyla görünüşünü yaklaştır

Ebu Cehil karpuzunu diğer karpuzlarla aynı zannetme,

Onu tattığında iyi zanneder sonra yılan zehri olduğunu anlarsın [7/3]

Ebu Umran-ı Vasıti'nin Kerâmeti (k.s.)

Adamın biri der ki: *Denizdeydim. Gemi kırılmıştı. Ben ve hanımım bir levha parçası üzerinde kaldık. Hanımım hamileydi. O levha parçası üzerinde bir kız çocuğu doğurdu*. Dedi ki: *Susadım, denizin suyu tuzludur, benim için tatlı su bul!* Ben: *Ey kadın! sonuçta görüyorsun ki bir levha parçası üzerinde kaldık, tatlı suyu nereden getireyim?*

Kıt'a

Akıl erbabının yanında kadın aklı kısadır

İster kendi görüşü isterse yolundaki görüşü

Eğer ölümle arasında bir tahta (tabut) dahi kalsa

Kocasından hala atlas elbise ister. [8/1]

Sonra **Ebu Umran-ı Vasıti'yi** (k.s.) havada durur vaziyette gördüm. Altın işlemeli zincirden mamul kırmızı yakutlu bir testiyi bana verdi ve dedi ki: *Al, su içersin!* Testiyi aldım ve suyu içtim. Kardan soğuk ve baldan tatlıydı. Ona dedim ki: *Ey Eba Umran bu makama nasıl ulaştın?* dedi ki: *O'nun için kendi heva ve hevesimden vazgeçtim ve beni havaya (yükseğe) oturttu.*

Nazm

Eğer kolsuz kanatsız uçmak istersen,

Gönülden heva ve hevesi çıkarman gerekir

O'ndan başka her şeyi içinden at

Tarikate böyle girersin. [8/2]

Şeyh Ebu'l Abbas'ın Kerâmeti (k.s.)

Kendi zamanına göre yeşil elbiseler giymiş, seksen doksan yaşlarında adamın biri edep ve tevazuuyla selam vererek şeyhin önüne geldi. Şeyh (k.s.) selamı cevapsız bıraktı. Orada bulunanların hepsi şaşırdılar. Çünkü bu adam şeyhin ziyaretine gelen mübarek bir ihtiyar ve garip biridir. Edebiyle erkânıyla selam verdi, şeyh neden onun

selamını cevapsız bıraktı. Bazılarının kalbine şeyh yaşlılıktan şuurunu kaybetti diye geldi.

Beyt

İdrak gençlikte bir taçtır

Şöyle düşün ki, ihtiyarlıkta haraptır [8/3]

Şeyh (k.s.) başını kaldırdı ve şöyle dedi: *Ey Yahudi! Nereden geldin? İnsafın nerede kaldı? Niçin din-i Ahmediyye'ye iman etmezsin?* Müritler ve diğerleri ikinci defa şaşırdılar ve birbirlerine: *Bu ihtiyar Müslümandır, dün biz onu mescitte gördük*. Onların arasından biri dedi ki: *Bundan kırk yıl evvel ben onu Mekke'de tavaf ederken gördüm*.

Kıt'a

Sevilen yârin adetleri, dostun gözünden gizli değildir

İslâm elbisesi giymek fayda vermez, haç gönüldedir

Karanlık ve haydut adam tavaf etmekten ne fayda bulur

Gönül evine elest güneşinden bir kandil yanmadıkça. [9/1]

Şeyh tekrar: *Söyle! Utanma! Utanma zamanı geçti, şimdi tevhid getirme zamanıdır*. O ihtiyar ağlayıp inleyerek toprağı yüzüne gözüne sürerek; *Lâ ilâhe illallâh Muhammedun Resûlallâh*, diyerek kelime-i tevhid getirmeye başladı.

Kıt'a

Huzurunda ne diyeyim yaş doksan,

Ömrüm küfür ve isyanla geçti

Fakat kimse benim hâlime vakıf olmadı

Beni Müslüman olarak gördüler

Gönülden inanmadım, görünüşte

Ehl-i iman elbisesi giyindim,

Bugün ben hidayete kavuştum

O kötülükten gönülden pişman oldum

Senin dergâhından uzaklaşmayayım

Allah'ın verdiği bundan sonraki ömürde,

Bana ne buyursun hizmet edeyim

Emrin her neyse, ne istersen yapayım. [9/2]

Kerâmet: Şeyh Ahmet **Serahsî**'ye (k.s.) sordular: *Evliyanın kerâmetlerinden neler gördün?* Dedi ki: *İntisap etiğim ilk günlerde çöle gitmiştim. İstinca yapmak için*

taşı çok aradım, bulamadım. Sonunda havadan elime bir taş düştü. Ona baktım, güvercin yumurtasından büyük, elmastan bir taş. Onunla istinca yaptım, çöle attım.

Kıt'a

Dünya kocakarısının süsü gönül ehlinin yanında,

İstincadan başka bir şey değildir

Çoğu kimsenin onda biriktirdiği şey, dünyanın gamını yemektir

Dervişin ihtiyacını gidermek için helaya konulan eşyalar mesabesindedir. [10/1]

Şeyh Yusuf-İ Şirvani'nin Kerâmeti (k.s.)

Der ki: Bu fâni âlemde şehvetlerden vazgeçtim, fakat nar yeme isteğinden vazgeçemedim. Bir gün bir dağ başına gitmiştim. Alnında ışıklar parlayan bir adam gördüm. Ama ayağa kalkamayacak derecede bir derde müptela olmuştu. Yanına yaklaştım ona dedim ki: *Ey ihtiyar! Allah'ın lütfuyla duamın kabul olduğunu düşünüyorum. Eğer kabul edersen doğrulman için sana dua edeyim*. Dedi ki: *Eğer senin duan Allah indinde makbul ise kendin için dua et ki seni nar yeme arzusundan caydırsın*.

Kıt'a

Konuşma şehvetini terk etme,

Onun terkinden çoğuları gamlanır.

Arzu ağacını gönülden kolay değil,

Çıkarıp kökünden söküp atmak. [10/2]

İbrahim Havvas'ın Kerâmeti (k.s.)

Adamın biri dedi ki: *Bağdat'ta fakir bir toplulukla mescitte oturmuştum. Birkaç gün elimizde bir şey olmadığından yememek ve içmemekten, açlıktan dolayı takatsiz ve güçsüz kaldık.*

Beyt

Darda olan kişinin sabrı yeterince ağırdır

İki zorluk ihtiyara zor gelir. [10/3]

Sonunda **İbrahim Havvas'ın** (k.s.) yanına bir şey istemek için gittim. İbrahim Havvas bize bakarak dedi ki: *Benden istemeye geldiğiniz haceti, Allah biliyor mu, bilmiyor mu? Evet, biliyor*. dedik. O: *Susunuz, yaratılmışlara söylemeyiniz ve Allahtan başkasından istemeyiniz*. dedi.

Nazm

Rızkın için gam yeme,

Alnına yazılan şey sana ulaşır

İhtiyacını Allah'tan başka kimseden arama,

O her kimse, ondan daha cömerttir. [11/1]

Kıt'a

Fukara ehlinin sabrı zahmet üzerinedir

Onun rızkı, gizli hazineden çabuk ulaşır

Sana yazılmış olan ulaşır, kaybolur diye düşünme

Yaşlılıkta ve gençlikte rızkın Hakk'tan gelmiştir

Havanın kuşları kişinin rızkının aynasıdır

Ta onlara kadar akıp gelen rızkın varlığına bir bak. [11/2]

Ve şeyhin kapısından dışarı çıktık, elinde kese olan birini gördük. Bize dedi ki: *Siz nerde kaldınız, ben sizi bulmak için çok dolaştım*. Ve bizim her birimize ellişer altın sikke verdi. Verme işi biter bitmez aramızdan kayboldu.

Kıt'a

Bitmeyen hazinelerin haznedarları evliyalardır

Onlardan razı olanlar daha güçlü olurlar

Hidayet ehline onlar kınama sözü söylerler

Hemen Allah'ın merdudu olur ve kısır kalırlar. [11/3]

Zünnûn-İ Mısrî'nin Kerâmeti (k.s.)

Dervişin biri Belh'den açlıktan dolayı kaçtı ve Mısır'a gelip Zünnûn-i Mısrî'yi (k.s.) ziyarete gitti. Zünnûn dedi ki: *Nereden geldin?* Derviş: *Belh'den.* Zünnûn: *Niçin?* Derviş: *Bizim diyarımızda birkaç senedir kıtlık var ve köyümde çocuklar ve hanımım var. Onların nafakaları için geldim*. Zünnûn dedi ki: *Ey derviş! O taraflarda hiç bildiğin veya tanış bir el yok mu ki sana yardım etsin?* Derviş: *Beni fakirlik ve yoksulluk ayıpladı, onun için her iki taraf da elimden tutmadı*.

Nazm

Eli darlık zamanında âlemde,

Kimse adalet ve şefkatle yâr-ı ğarım olmadı

Eğer altının yoksa binlerce marifetin olsa da,

Yanındaki insanlar seni kınarlar. [12/1]

Zünnûn ona dört tenge verdi ve dedi ki: *Ey derviş! Bu tengeleri* (para birimi) *çocuklarına ve hanımına ver, memleketine dön*. O, dört tengeyi alıp Belh'e gitti. Ömrünün sonuna kadar harcadı, bitiremedi.

Kıt'a

İlk gördüğün mecliste gözlerin açılınca ihtiyacını buldun

Yokluğun kederini çekme bundan sonra sen zenginsin

Eğer dervişlerin dergâhının hizmetine bel bağlarsan,

Şüphesiz zengin mülk sahibi padişahlar padişahının tahtına otururs un [12/2]

Beyt

Feraset sahipleri rıza burcunda parlayan mühür (yıldız) gibidirler

Yüzbinlerce kimya onları her zerresiyle tanır. [12/3]

Selmân-ı Fârisi'nin Kerâmeti (k.s.)

Bir gün Resûlullah'ın ashabından birkaç kişi onun ziyaretine gittiler ve meclisine oturdular. Selman bir kâseyi su içmek için ortaya koydu. Kâse orada hazır bulunan herkesin duyacağı şekilde Allah'ı zikretmeye başladı, oradakiler hayret ettiler.

Nazm

Onu gören kişi onun zikrinin sevgisiyledir.

Var olan her an onun hayranıdır.

Onun sevgisiyle kelebek gibi yangın yerinde ol,

Eğer senin için onun ihsanı gerekiyorsa. [12/4]

Beyt

Nefes tesir edince arzuda değişim rehberdir,

Onların bakışının yarısından çamur kâse cevher olur. [12/5]

Diğer beyt

Hiçbir şey olmayan zerreler onun zikriyle süs ziynet olur

Allah'ın lütfunun lem'ası kendi istediklerine ulaşır. [13/1]

Şeyh Muhammed-i Eşkendî'nin Kerâmeti (k.s.)

Esma'ıy der ki: *Şeyh hasta oldu, onun ziyaretine gittim. Omuzları eğik kapaklanmış vaziyette, ağacın kırık dallarından dikilmiş bir yorgan gördüm*. Kendime: *Ey gönül! görüyorsun ki ehil olanlar neyle kanaat ediyor*, dedim.

Nazm

Nice Hakk adamları âlemin bir köşesinde,

Eski bir kilime kanaat ettiler

Mal ve evlat sırrını bilince,

Kalb-i selim nüktesini aldılar. [13/2]

O anda şeyh, bana baktı ve dedi ki: *Ey Esma'iy! Bu alçak dünya düşüncesini gönlünden çıkar. İnayet ve Celal sahibi Allah lütuf sahibidir. Eğer Süleyman Nebi aleyhisselam gibi onunla dostluğun varsa, senin süsünü niçin ziyan etsin?*

Nazm

Süslenmekten Hakk adamlarına korku yoktur fakat,

Onların gönüllerinde onun mührünün yanıklığı var

Çünkü iki âlemin efendisi Peygamber: "*Fakirlik övüncümdür*" demiş.

Onun izinden gitmek diğer düşkünlere vacib oldu. [13/3]

Kerâmet: Şeyhlerden biri derenin kenarında bir taşı evine getirdi. O taş ağır, yuvarlak ve güzel görünüşlüydü. Her an Allah'ı zikrediyordu ve o taşı parmaklarının arasında döndürüyordu. Birkaç sene bu minval üzere geçti. Şeyhin bir kızı vardı ve kocaya gitme zamanı gelmişti. Annesi Şeyhe dedi ki: *Şimdi kızımızın kocaya gitme zamanı gelmiştir, onun için çeyiz lazım, sen bu iş için ne dersin?* Şeyh: *Ey kadın! Sen iyi biliyorsun ki kırk senedir Lâ ilâhe illallâh, demekten başka bir şey yapmadım ve birkaç senedir dirhem ve dinar yüzü görmedim. Bu durumda çeyizi nereden bulayım?*

Nazm

Düğünü kızı ve çeyizi,

Bana sorma git ey kısa anlayışlı.

Bu harabat âleminde ben,

Allah'ı tevhidden başka bir şey bilmiyorum.

Aşkıyla muhabbet çevganını vurunca,

Sanki dönen yuvga taşı gibi oldum.

Eğer benden dinar ve dirhem istersen,

Toprak ile horluk benim gözümde aynı.

Ve eğer alçak âlemin sevgisini sorarsan benden,

Fakirlik zindanı mukaddes ruhumla aynı oldu.

Benim için taht getirdiler âlemde,

Sabrın tacı ve fakirliğin ışığı (güneşi) oldu [14/1]

Karısı dedi ki: *Ey büyük adam! Kızımızı hiç kimse fakir fukara ehli olarak kabul etmiyorlar*. Sonunda şeyh dedi ki: *Ey kadın! Bu ırmak taşından başka bir şeyim yok ve kırk yıldır benim gönül yoldaşımdır. Ne zaman ki ben Allah'ı zikredersem, o taş parmaklarımın arasında dönerdi. Şimdi al, eğer iyi bir paraya satın alırlarsa, sat*. Kadın taşı aldı. Onu okşayıp, döndürerek baktı. Taş parlamış. Taşı pazara götürdü ve kuyumcunun önüne koydu ve dedi ki: *Ey üstad! Eğer sana lazımsa satın al ve değeri nedir? doğru söyle!* Kuyumcu taşa baktı ve *bu şimdiye kadar aynısını görmediğim bir cevherdir, kaça satarsın?* dedi. Kadın: "*Benim bir kızım var, bu taşın parasıyla ona çeyiz alacağım*, dedi. Kuyumcu: *Az çok ne istersen bende var, her ne kadar istersen al*. Kadın tamamıyla çeyiz satın aldı ve geriye bin altın sikke daha aldı.

Nazm

Siyah taşı cevher yapar sarraflar (ahişmend)

Temiz kimselerin meclisinin feyzi böyledir

Evliyadan bu acayiplik sadır olmadıkça onlar teslim olmaz

Devamlı cevher isteyenler yeryüzünün tamamı cevher olsun isterler. [14/2]

Sadreddin Konevi'nin Kerâmeti (k.s.)

Hind meliki, Rum padişahına birçok hediye gönderdi ve arasında benzeri görülmemiş bir mücevher vardı. Padişah dedi ki: *Eğer ben bu mücevheri hazineme koyarsam bana böyle bir mücevherin geldiğini kim bilir*. Nedimler: *Bu mücevher için sarı altından bir kılıf yapâlim ve herkesin görmesi için divangâhın üzerine asâlim*. dediler.

Nazm

Sizin eyvanınıza layıktır,

Lal mamulü bir yıldız gibi asılması.

Âlemde sizden daha layık kim var,

Seni Allah'ın gölgesi diye okurlar [15/1]

Kuyumcuyu getirdiler ve ona tarif ettiler. Kuyumcu mücevheri mendile koydu ve üç kenarını sardı bir kenarını sarmadı. Mücevher padişahın önüne düştü. Padişah, Hazinedara mücevheri hazineye kaldırmasını emretti. Kuyumcu evine geldi. Mendili yere koydu, baktı ki içinde mücevher yok. Çabucak fırladı, çok aradı, bulamadı.

Nazm

Bir derde maruz kaldım ki sonunda,

Besbelli günahsız baştan ayrı,

Feryadıma kimse inanmıyor

Sığınağı Allah'ın lütfu olmuş. [15/2]

Tanıdıklarına şöyle dedi: *Benim için kurtuluşu olmayan öyle bir olay meydana geldi ki, yoksa yokluk diyarına mı kaçsam?*

Nazm

Boynuma kaza kılıcı yedim

Onun dermanı ölmekten başka bir şey mi bilmem

Bir kişi bana merhem sürmedi

Yoksa sığınağım ölüm meleği mi? [15/3]

Aralarından biri dedi ki: *Ey zamanın azıksızı ve ey korkak düşünceli, incinmiş! Sözlerinin hepsi doğru, bu padişahların hilelerinden kurtulmak daha zordur. Dert odur ki, böyle mücevher bu vilayetlerde bulunmaz ve bulmaya güç yetmez, bulunsa da kıymetine çok para gerekir.*

Nazm

Eğer şahın hilesinin kahrından kurtulursan,

Bu ancak Allah'ın lütfuyladır

Varı yoğu bilmez baş keser,

Keskin kılıçla onu öldürür. [16/1]

Onların arasından başka biri dedi ki: *Ey feleğin cefasına uğramış güçsüz kişi! Senin için bir çare söyleyeyim. Eğer çare olursa onu yapman gerek yoksa başka şekilde olmaz. Şimdi bizim şehrimizin kılavuzu, hidayet ülkesinin yolcu ve velayet çırasıyla geceyi aydınlatan mum Sadreddin Konevî'dir. Git durumunu ona arz et, eğer gidersen sana işi öğretir*.

Kıt'a

Eğer gönül derdin derman kabul ederse,

Velayet sırlarının bir araya gelmesinden hâsıl olur

Eğer sana ilaç olursa,

Gönüller tabibi hazıktan olur. [16/2]

O hüzünlü ve gamlı garip adam kalktı Sadreddin'e (k.s.) gitti ve ıstıraplı hallerini ona anlattı. Sadreddin dedi ki: *Ey gam görmüş adam üzülme! Bana bir avuç toprak getir*. O adam dışarıdan toprak getirdi, önüne koydu. Sadreddin (k.s.) ağzının suyuyla çamur yaptı ve yuvarladı. Dedi ki: *Bu kadar mıydı?* Adam: *Evet, o kadardı*. Parakalarına aldı birazcık bekledi ve o ara parmaklarını açtı, kuyumcuya verdi. Adam baktı, padişahın ona verdiği o mücevher!

Kıt'a

Kapının eşiğinde ölünceye kadar nasıl hizmet edeyim
Her ne emredersin kabul edeyim, emret kul, kölen olayım
Bu kadar karşılıksız lütuf kimseden gelmez
Nasıl bir çalışmakla hizmetini eda edeyim
Eğer ömrüm binlerce yıl olsa gayret ve özenle,
Bu cevherin nereden gelir iflas gayreti
Önceleri hiç olan bir zerreydim ama şimdi,
Senin lütuflu bakışından güneş ışığı saçıyorum. [16/3]

Mutlu ve gülerek arkadaşlarının yanına geldi. Dediler ki: *Ey bu dünya hanında azıksız olan ve ey dert ve elem takadından dermansız olan! Sadreddin sana ne iş öğretti ve neler gösterdi?* Onlara dedi ki: *Bana yer bulanların sofrasından gam ateşinin hararetinden, hürriyetin yorgunluğundan ve hızlı karar veren adaletsiz padişahtan kurtarmayı bahşetti*. O mücevheri ortaya koydu. Dedi ki: *Benim isteğim buydu*. Hepsi hayret ettiler. Ve dediler ki: *Ey nazara uğramış temiz arkadaş ve ey kerâmet hazinesinden yardım görmüş! Bu kaybolan mücevher midir, yoksa başka bir mücevher midir?* Dedi ki: *Bu, o mücevherdir ki Sadreddin onu sade çamurdan yaptı*. Hepsi Sadreddin'e gönülden tam bir inanışla inandılar. Çünkü O, yarım bir nazarla hiçbir şey olmayan çamuru kuyumcuların değerli bir mücevheri yapar.

Kıt'a

Bu âlemde Hakk adamı zor ve kolay,
Ne isterse ondan sadır olmaz ki
Zatın görünüşü gibi ol deyince, olma sürecine girdi
Eğer sen anlayış sahibiysen düşün
Her şeyi görüyor kaydediyor
Görünen şeyler ışığın aksidir [17/1]

Kuyumcu o mücevher için altından bir kap yaptı ve padişaha götürdü. Padişah mücevheri gördüğünde, bunu nereden bulduğuna şaşırdı ve nedimler de toplandılar, baktılar ki, Hindistan'dan gelen mücevher. Padişah hiddetle ve hızla kuyumcuya hitap ederek dedi ki: *Ey padişah hazinelerinin hırsızı ve ey şahların süslü hazinesinin hırsızı ve ey eşkıyanın başı! Bu mücevheri hangi hazineden çaldın ve nereden getirdin? Eğer doğru söylersen, şayet yorum yaparsan, hayır, hayır*. Kuyumcu: *Ey ülkeler fetheden padişah ve ey takva ehlinin önderi! Bu mücevher senin kap yaparak bana verdiğin o mücevherdir*. Padişah hazinedara kendisinin önüne düşen mücevheri getirmesini emretti. Dedi: *Ey gasbedeci! İşte bu senin kaybettiğin mücevher*. Kuyumcu dedi ki: *Ey merhamet edenlerin piri olan padişah! Eğer doğruyu söylersem kabul etmezsin*. Padişah: *Hayır, hayır! Eğer doğru söylersen niçin kabul etmeyeyim?* Kuyumcu: *Ey dili kerâmetli padişah ve ey anlayış ölçenlerin en büyüğü! Bu mücevheri Sadreddin Konevi (k.s.) Allah'ın lütfuyla bunu değersiz, saf çamurdan yaptı*. Padişah, yalan söylemediğine inandı. *Öyle*, dedi. *Doğru söylüyorsun O'nun için bu kerâmet çok değildir*. Kuyumcuya hilat giydirdi ve altın verdi.

Kıt'a

Ehlullâhın nefeslerinin haysiyeti ne hoş,
Onların feyzinden çamur, parlayan bir elmas olur
Hile ve kine güç yetiremeyen kimseler,
Her an Allah dostunu korurlar. [18/1]

Sarîrî'nin Kerâmeti (k.s.)

Bir padişah cami yapmaya başladı ve çok para sarf etti. Bir gün caminin tamamlandığı haberini getirdiler. Melik meclisinde olanlara dedi ki: *Bu cami-i şerif çok güzel oldu ve inşallah ahiret yurdu olur.* Hepsi dediler ki: *Evet, dünyada ve ahirette bundan daha iyi ne olur?* Meğer Şeyh Sarîrî onların arasındaydı o suskundu. Padişah onun hiçbir şey söylemediğini gördü. Ona yönelerek dedi ki: *Ey büyük şeyh! Gönül ehli bu hususta ne derler, sen ne diyorsun?* Şeyh konuşmadı. Padişah tekrar etti. Şeyh dedi ki: Ey yeryüzünün padişahı Allah Teâlâ'dan sağlam bir delil gelmiştir. (velâ yüşrike bi-ibâdeti Rabbihî ehaden) "*Şirk koşma, kulluğu tek olan Rabbin için yap*".

Kıt'a

Eğer onun temelini ihlasla yaparsan,
Kıyamette ondan daha iyi bir şey olmaz

Ve eğer onun toprağı riya ile yoğrulmuşsa,

Sıhhate zarar veren azaptan başka ne faydası olur. [18/2]

Şeyh oradan ayrıldı. Padişah çok öfkelendi. Vezire şeyhi katletmesi için emretti. Vezir dedi ki: *Ey insaflı padişah! Şeyh Sarîrî şüphe yoktur ki evliyâullahtandır. Ben onu nasıl katledeyim? Bu iş aklı başında olanların işi (ulul el'bâb') değildir*.

Kıt'a

Padişahın mülküne yakın ol eğri bakışlı olma,

Eğer aklın varsa ey padişah akılsızı dinle.

Zevalin, izzetin ve ikbalin iki dudağı arasında,

İstediğin o şeyi durmaksızın dinle. [19/1]

Padişah dedi ki: *Ey işin sonunu ve hayrını düşünen! Sen böyle düşünüyorsun. Ben de o adamda kerâmet ve velayet eseri olduğunu düşünmüyorum*. Vezir: *Ey taç sahiplerinin en seçkini ve ey komutanların seçilmişi! Onu denemek kolaydır. Bir kez onu deneyeyim, eğer benim düşüncemde değilse onu öldürmek bana ait olsun.*

Kıt'a

Eğer sana danışılmasını istemiyorsan işini düşün,

İşini aceleyle yapan kimse pişman olur

İmzayı attıktan sonra düşünene kurtuluş yoktur

Eline delil geçen kimse iyi düşünmesinden dolayı korkmaz. [19/2]

Padişah dedi ki: *Ey yüce düşünce ehli! Ne ile deneyeyim!* Vezir: *Birisine kefen giydirelim ve tabutun içine koyâlim, musalla taşına götürelim. Onun diri veya ölü olduğunu sen ve benden başka kimse bilmesin. Şeyhe: Cenaze namazını kıldır, diyelim. Eğer onun diri olduğunu bilirse velayetinden şüphe kalmaz ve eğer bilemezse ben musalla taşının yanında başını keseyim*. Böylece adamın birini aynı şekilde hazırladılar. Musalla taşına koydular. Şeyhe dediler ki: *Bu garip ve fakirin namazını senin kılmanı vasiyet etmiştir*. Şeyh: *Güzel, fakat onun için diri niyeti mi edeyim, ölü niyeti mi?* Vezir: *Sen nasıl bir söz söylüyorsun? Bu ölüdür, nasıl diri niyeti yaparsın?* Şeyh: *Siz daha iyi bilirsiniz*. Ve öne geçti tekbir getirdi. Oradakiler de ona uydular ve namazdan çıktılar. Vezir: *Ey cahil şeyh! Ben seni bundan daha iyi düşünmüştüm, meğer değilmiş*. Şeyh: *Nasıl düşünmüştün?* Vezir: *Tabutta kefenlenmiş o adam ölü değil, aksine diridir*. Şeyh: *Hayır, hayır! Yanlış biliyorsun, ben birinci tekbire*

başladığım anda Allah Teâlâ onun canını aldı. Halk toplandı ve kefenini açtılar adam ölü. Hepsi hayret içinde kaldılar.

Kıt'a

Himmet erbabının halkasını alçaklık merasimiyle dönme,

Kork ey iddia sahibi, inkâr edenin başını bırak.

Eğer bir kez incinmekle senin için hu derlerse,

Senin mülkünün üzerinde taş üstünde taş kalmaz sağlam da olsa. [20/1]

Vezir yere düştü ve dedi: *Ey velayet sarayının ortasında oturan ve ey kerâmet tacının dayanağı! Biz ettik sen etme, senden daima af ve bağışlamanı dileriz*. Şeyh: *Ey özür dileyen adam! Git padişahına söyle, Allah'ın divanı vardır ve gavsın ölümü o divandır*. Böylece şu terci-i bendi padişaha söyledi. Terci-i bendde Şeyh dedi:

Bend-i evvel

Şeha, bu dehr-i faninin nesine böyle hurremsin

Aceb bilsem ne maksuda erişdin böyle bi-gamsın

Zamanın Hüsrev'i oldun tutalım şah-ı âlemsin

Ya İskender ya Fağfur veya Hakan veya Rüstemsin

Ya Dahhak u Feridun ya Bihmensin yahud Cemsin

Bilirsin "*külli şey'in Hâlikûn*" emrine talimsin

Ne ıssı akibet dest-i ecel girdikde ebkemsin

Tekebbürlük Hudaya yaraşır sen nesl-i Âdemsin

Vücudun anla ey gafil ki bir katre menidensin [20/2]

Bu beyitler padişaha ulaştı, çok pişman oldu ve şeyh o şehirden kayboldu. Kimse ne oldu, nereye gitti? haber alamadı. Padişah da çok geçmedi, yokluk âlemine göçtü.

Kıt'a

Bu âlemde görünenlerin onlar olduğunu düşünme

Çok yaratılmış geldi, gökyüzünün zulmünden gizlendi

Bir sürü padişah kul ve ilim ehli geldi sonunda,

Dünyaya bağlılıktan şefkat görmediler, mezarlığa gittiler. [21/1]

Şeyh Ebu'l Hüseynî Tinatî'nin Kerâmeti (k.s.)

Şeyh Ebu'l Hüseynî Irakî (k.s.) anlatıyor: Ebu'l Hüseynî Tinatî'yi ziyarete gitmiştim. Veda zamanı gelince benimle mescidin kapısına kadar geldi. Dedi ki: *Bir şey*

yemediğini biliyorum, fakat bu iki elmayı al. Aldım, kendi şehrime doğru yola çıktım. Üç gün gittim. Bana açlık gelmedi. Dördüncü gün kendi kendime: *Şeyh, bana iki elma verdi, şimdi yiyeyim*. Cebimden yemek için çıkardığımda hastalanmış, kilimi üzerine sarılmış bir derviş: *Gönlüm elma istiyor!* diye bağırıyordu. O iki elmayı ona verdim.

Kıt'a

Gurbetteki halkın gönlünde iki şeyden başka daha zor değildir

O iki zor olan şey, yokluk ve hastalıktır

Fakat Allah Teâlâ gurbet ehlinin yardımcısıdır

Yoksa gurbette hayat zorluklardan çekilmez.

Ve kırk, elli adım ondan uzaklaştım [21/2]

Beyt

Her an düşünmekle kaçamadığı sırların dayanağı,

Kerâmetli Hakk ehlinin tavrıdır. [21/3]

Nasıl bir insan ve hangi şehirden olduğunu o dervişten sormak için geriye döndüm. Yerine geri geldim, bulamadım.

Kıt'a

Fukara ehlinin ilacı yüce görüşlü tabiplerden

Başkası olamaz, hikmet töresi aynıdır.

Bu gurbetten yakınlık menziline ulaşmak istenen kap,

Çaruha alçağı olsan himmet bilgesinin kapısı. [21/4]

İkinci Huld (Cennet)

Endamı hoş yapraklardan oluşmuş, süslü ve her biri ibret sermayesinin sebebi hamiyetli gül bahçesinin bahçevanı, temiz yaradılışlı kimselerin seyri için hikmet bahçesinin kapısını açtı.

Hikmet: Padişahın biri, ilim ehli ve eğitim erbabı olan birkaç kişiyi kendi memleketinde topladı ve onlara dedi ki: *Sizi niçin topladığımı biliyor musunuz? Bilmiyoruz,* dediler. O: *Bu âlemde kaç sene ömrüm kaldığını bana haber vermeniz için sizi topladım,* dedi. Onlar: *Ey akıllıların seçilmişi ve ey faziletliler faziletlisinin seçkini eğer biz bu işi bilmiş olsaydık ilk önce kendi ömrümüzün uzun mu, kısa mı olduğunu kendimize haber verirdik*.

Kıt'a

Ruh ehlinin ömrünün sonunu Allah'tan başka kimse bilmez
İster dert ehlinin olsun, soluğu ümüğe gelir
İster ölümden sonra Allah'ın emriyle yaşamak,
Gönlünden bu meşgaleyi at O, Allah de [22/1]

Dedi ki: *Eğer bana haber vermezseniz benim elimden sizin birkaçınız kurtuluş bulur*. Onların arasındakilerden birkaçı müneccimdi. Onlar: *Ey adaletli padişah ve ey devrinde mülkü geniş olan! Eğer kabul edersen, sizin durumunuz hakkında az bir şey haber verelim*. Padişah: *Verin, her ne derseniz kabul ederim*. Birkaç gün izin aldılar ve bildikleri yıldız ilmi gereğince dediler ki: *Ey kendi sonunu düşünen padişah korkma! Doğrusunu Allah Teâlâ bilir, ama ilim gereğince senin yirmi sene ömrün var*. Padişah onlara: *Ondan sonra ömrüm son bulacak, ben hangi hastalıkla öleceğim? onu da haber verin*. Müneccimler: *Ölümünden bir sene önce seni bir akrep sokacak ve onun ağrısından ölecek, hiçbir ilaç çare olmayacak*. Padişah: *Hangi saatte?* Müneccimler: *Yılın ilk ayında ve cumartesi gününün yarısında*. Ve bu sözle tamamladılar. Padişah son yıl gelene kadar saydı.

Kıt'a

Ölüm davulunun sesi geldi, gelmekten niçin uzaksın,
Ya bu köyün çıkış yolunun olmadığını bilmiyorsun
Eğer Lokman geri gelse bile sana faydası olmayacak
Çünkü ecel zehirlemiş, çaresi bulunmayacak. [22/2]

Vermiş oldukları vade günü de geldi. Padişah atı huzuruna getirtti, eyerini vurdular, ata bindi ve sarayın yakınında bir ırmak vardı. Ölümden kurtuluş bulmak için suyun içinde akrep yoktur diye o saatte atını suya sürdü. Nasıl olacak diye onu seyretmek için büyük küçük toplanmışlardı. At padişahın altında döndü ve bir nefes aldı. Akrep atın burnundan sıçradı ve padişahı soktu. Birkaç nefes alamadan padişah can verdi.

Kıt'a

Çalışmakla ecelin elinden kim kurtulmuş ki sen kurtulasın
Eğer görüş ve tedbirden daha iyisini gördüysen,
Yoksa ta mahşer gününe kadar ne kuvvet kazandırır
Canına acı çektirmek yoklukta olmaz. [23/1]

Hikmet: Adamın biri cüzzam hastalığına müptela oldu. Bütün saçları dökülüp, derisi çürüdü ve insanlıktan çıktı. Sonunda halk toplandı ve ona dediler ki: *Ey dert ve belanın esiri ve ey fakir ve azıksız adam! Bu şehirden çık. Çocuklarımız ve hanımlarımız senin korkundan dışarı çıkamıyorlar.* Bu sözü işitince feryat ve inleyişle Lokman'ın yanına gitti ve dedi ki: *Ey hikmet erbabının boyun eğdiği ve ey temiz ashabın seçilmiş insanı! Böyle bir zahmet bana ulaştı. Bana bir çare bağışla ve bir ilaç buyur*. Lokman dedi ki: *Ey derdi ve meşakkati saf olan ve ey zayıf ve fakir adam! Senin için ölmekten başka bir deva bilmiyorum. Çünkü öyle bir derde müptela olmuşsun ki ölümden başka bir ilacı kabul etmez*. Adam: *Ey akıllıların kaynağı ve ey tabiplerin seçilmişi! Niçin böyle diyorsun? Allah Teâlâ bu âlemde derdime derman olmayan hiçbir şey yaratmadı*. Lokman: *Ey feryâd-u figana müptela olmuş ve ey sakat kalmış hüzünlü adam! Evet, Allah Teâlâ her derde derman yaratmıştır, fakat benim ve senin elinde yok.*

Kıt'a

Allah'ın yarattığı derdin dermanı da var,
Fakat basiret ehlinin gözünden gizledi.
O kendi kulları için iyilikten başka bir şey istemez,
Çünkü gönül derdinin devasını da başkasından [24/1]

O gamlı adam incinmiş dertli, ümitsiz bir halde pazara gitti. Halk onu görünce başına toplandılar. Dediler ki: *Ey çaresiz adam ve ey incinmiş gamlı! Lokman'ın sana derman bulamadığını işittik.* Adam: *Evet, bulamadı*. Onlar: *Allah için bu şehirden git. Burada bizim çocuklarımız feryattan ve tiksintiden kaç gündür bir şey yiyemediler. Biz senin çocuklarına ve hanımına bakâlim. Eğer şifa bulursan geri dön, yoksa Allah selamet versin*. Çaresiz o gönlü yaralı ve gamlı, üzgün adam ağlayıp inleyerek, gözünün yaşını dökerek, çocukları ve hanımına veda edip çöle yöneldi ve dedi ki:

Kıt'a

Yazık! Evlat ve ailemden,
Ayırdı zamanın zor şartları.
Kime kendi kaderimden şikâyet edeyim.
Kime çarkı feleğin zulmünden ağlayayım.
Elem veren derde yakalandım.
Çünkü onun da dermanı yoktur.
Onun ilacının terkibini yapmaya acizler.

Nice Eflatun ve Lokmanlar,

İyi ve kötüden derman ümidi kalmadı

Hazret-i Yezdan'ın yardım ilacından başka. [24/2]

Beyt

Kimse kendi canından ümit kesmez

Fakat bizim gönül canımızdan ümit kalmadı

O ilaçsız herkesin çaresi,

Ve yine O, yüzünün hasretini çekenin merhemi [24/3]

Bazen dağlarda, bezen çöllerde gezdi dolaştı. Her kim onu gördüyse kaçıyordu. Hiç kimse yanına yaklaşmıyordu ve birkaç gün bir şey yemedi. Onun için susamak ve acıkmak ikinci bir dert oldu.

Beyt

Bir yanda dert, bir yanda ayrılık, bir yanda arzunun yakışı

Hepsi bir toplandı, belaların ortasında kaldım her yönden. [25/1]

Nihayet o derdin esiri ve yardıma muhtaç, ışıksız ve nasipsiz fakir, bir çobanın yanına vardı. Çoban onun derisinin ve etinin çürüdüğünü ve halk arasından çıkarıldığını görünce ona dedi ki: *Ey hasta adam! Allah için sürünün arasına gelme, bu koyunlar senden ürküyor. Eğer yiyecek ve içecek bir şey istiyorsan ben buraya bırakayım. Ben buradan gittikten sonra gel, ye*. Ona da razı oldu. Tüylerinin hepsi sararmış bir koyunu, ona niyetle yakaladı, onun için sağdı ve sütü bir taşın üzerine koydu. Dedi ki: *Ey büyük derdine çare arayan ve ey üzgün ve zayıf adam! Şimdi senin için süt sağdım, gel, iç*. Henüz süte ulaşmamıştı ki taşların arasından bir yılan çıktı ve o sütü içti. Ve kâsenin yanına çöreklendi. Bunun böyle olduğunu gören çaresiz adam kendi kendine şöyle dedi: *Ey nasipsiz adam! Bir yaprak dahi nasip edilmeyen bu diyardan senin için büyük bir işaret vardır.*

Kıt'a

Eğer ölürsen, yoksa budur Allah'ın hükmü sonra gelir

İlk günde olduğu gibi sonra da rızkın takdir oldu

Sana takdir olmayan kuvvet bir kimsenin eliyle gelmez

Binlerce tedbir ve çalışma ne işe yarar. [25/2]

Kıt'a

"Biz kısım kısım ayırdık" ayeti nasip imzası olunca,

"Çoğaltmadık, azaltmadık, sana geldi" Mevla böyle buyurdu

Eğer inanmazsan Allah'tan rızık bağışlamasını

Ey münkir! sen delil isteyen merdud insanlardansın. [25/3]

O yırtıcı ve amansız yılan! Kusuncaya kadar kâsenin içinden hiçbir yere gitmedi. Ancak kusunca tekrar taşların arasına gitti. O üzüntülü adam da düşe kalka kâsenin yanına geldi. Gördü ki sütün ortasının rengi değişmiş ve güvercin rengini almış. Kendi kendine dedi ki: *Ölmem için zehirlenmiş sütü içmem dahi işarettir. Benim için ölmek yaşamaktan çok daha iyidir*. O kâseyi kaldırdı, o zehirli sütün hepsini içti ve kendinden geçti.

Beyt

Gönül derdine derman bulunmuyorsa,

Canın feryadından ölmek daha iyidir [26/1]

Birkaç saat sonra aklı başına geldi. O zaman tekrar dedi ki: *Acaba ben zehirli kâseyi içmem sebebiyle mi hayatta kaldım? Herhangi bir eser kalmamış*. Ayağa kalktı, elini sıktı, derisi yerine gelmiş. Baktı derisinin altından yeni deri bitiyor ve öbür elini sıktı o da öyle. Derenin kenarına gitti vücudunu yıkadı. Derisindeki cüzzam hastalığı kayboldu, sağlığına kavuştu iyileşti. Sanki anasından yeni doğmuş gibi oldu.

Kıt'a

Dermanın istendiği her dert,

Yılanın ağzında zehir de olsa onun tabibi hazıktır.

Zorlu bir damak acısından kurtuluşunu verir

Her kim Rabbani yardımı isterse, onun feyzleri böyledir. [26/2]

O şifa bulmuş adam ve hikmeti anlamış fakir! Tekrar kendi şehrine yöneldi ve Lokman'ın evinin kapısına geldi. Dedi ki: *Ey ilaç bilenlerin seçkini ve ey hikmet sahiplerinin boyun eğdiği! Bana; senin için ölmekten başka deva yok dememiş miydin? Beni ilaçtan umutsuz bıraktın*. Lokman dedi ki: *Ey Allah'ın acıdığı ve ey ihsan deryasında boğulmuş! Evet, her ne bana söylediysen ben sana onu söyledim. Senin ilacını senin hikmetinin gereğince söyleyeyim ondan sonra insafta bulun. Her şeyden evvel sarı tüylü bir koyun lazım ki hiç başka renkte tüyü olmasın ve o gün yedi yaşında*

olsun. Ben onu senin için nereden bulabilirim? Tut ki buldum ve sütünü sağdım, ya o gün tam yüz yaşına girmiş yılanı nereden bulayım? Benim yılan sürüm yok ki bu kaç yaşında, öbürü kaç yaşında nereden bileyim? Tut ki onu da buldum, nasıl yapayım da o sütü yılana içireyim ve bir saat sonra kusturayım? Sonra sen onu içesin ve çabucak iyi olasın. Ey hakşinas adam doğru söyle böyle bir işi Allah'tan başka kim yapabilir? Adam dedi ki: *Ey saf ehlinin seçilmişi ve ey insaf ehlinin kaynağı! Her ne söylediysen aynen oldu. Ben de Allah'tan başkasının elinden gelmeyeceğini anladım. Beni görüp Allah Teâlâ'nın nasıl şifa verdiğini bilmen için mutluluğumdan geldim*, dedi.

Mesnevi

Ben Allah'a hamdetmekle onun lütfundan,
Bir deva ele geçirdim
Meşakkat acısının darlığından kurtulup,
Gaffar Allah'ın cömertliği bana ferahlık verdi
Canımın istediği yakınlığın şahidiyim
Sıhhat tacından dolayı mutluyum
Cahillerin zulmünden bundan sonra benim için ne gam
Yezdan'ın yardımı benim sığınma yerim oldu. [27/1]

Hikmet: Lokman kendi oğluna demiştir ki: *Dört kişiyi, dört şeyi bilmeden tanıyamazsın. Birincisi: Sabırlı kişiyi musibet ve sıkıntı anında.*

Kıt'a

Herkes sabırlıyım der, fakat,
Gelince sıkıntı meydana çıkar
Zorluk zamanında ona itibar edilir
Yoksa dertsiz herkes sabırlı olur. [27/2]

İkincisi: *Yumuşak huylu adam tanınamaz, ancak öfke ve acele zamanında tanınır.*

Kıt'a

Kendini tahammüllü gösterme, fayda vermez
Acele zamanında kendini dene
Eğer sözünü işin doğrularsa,
Ondan sonra kendini beğenmezsin [28/1]

Üçüncüsü: Cesur insan, savaş ve mücadele yapmadıkça tanınamaz.

Kıt'a

Cesaret iri vücutla değildir

Başın kesileceği gün gelmedikçe (cesaret belli olmaz)

Eğer sorarsan herkes cesurum der

Fakat savaş meydanında adam değildir. [28/2]

Dördüncüsü: Sadakatli insan, işin düşmedikçe tanınamaz.

Kıt'a

Her zaman sana sadakat bahsi açar

Senin ihtiyacının ne olduğunu denemek ister

Eğer senin istediğini yerine getirir, öderse

Şüphesiz o senin vefalı arkadaşındır. [28/3]

Hikmet: Gencin biri amcasının kızına tutuldu. Kız da ona. Her ikisi de birbirine hayran ve her iki de sevginin şefkatiyle doluydu. Nihayet amcasından kızını nikâhına istedi. Amcası razı olmadı. Bu genç derviş, varlıklıydı. İş böyle olunca, genç düşkünleşti, gücü kalmadı.

Beyt

Örgülü saçının sevdasından perişan oldum, dermanım nedir?

Yüzünün hasretinin meşakkatinden yatağın esiri oldum. [28/4]

Sonunda anası ona deva bulmak için filozof bir hekime götürdü ve dedi ki: *Ey âlim tabip ve ey eşi bulunmaz temiz! Oğlum hastalık meşakkatine ve zor bir karmaşaya düşmüştür. Bak, dermanı nedir?* Filozof damarını tuttu ve dedi ki: *Ey zayıf kadın! Bu çocuk öyle bir derde tutulmuş ki, sabır ve tahammülden başka devası yok. Aşk öyle bir şeydir ki, onun ilacı dert ve derdi ilaçtır*.

Beyt

Dert ve derman her ikisi de aşktır, sevgili onun hazık tabibidir

Merhem tedavisiyle aşk derdi iyi olmaz, onun devası başkadır [29/1]

Filozoftan da ümitsiz haber aldılar. Bir gün Allah'ın emri gereğince amcası da çaresiz, amansız ölüme kavuştu ve hayat defteri bu âlemin levhasından silindi. O adamı çabucak hazırlayıp, kefenlediler, kimse yaratmadı dediler. O takatsiz gence müjde götürdüler ki; sen yaşa, amcan dünyadan göçtü. O yatağın dertli esiri ve zorluktan feryat eden âşık bu müjdeyi işitince ayağa kalktı ve dedi:

Kıt'a

Mennan olan Allah'a şükürler olsun
Çünkü yabancıların hilesinden beni kurtardı
Onun mükâfatına teşekkür ederim
Çünkü o gönül kapan güzeli bana verdi
Yârimin güzel yanağının seyrinden rakib,
Nasip defterimi katladı
Bundan sonra benim için en iyi iş,
Mahşere kadar Allah'a şükretmektir [29/2]

Sonunda o kızla nikâhlandı. İlk gece kıza dedi ki: *Ey güzellerin seçilmişi ve ey gönül kapan güzel! Bak, Allah Teâlâ bize neler lütfetti. Seni bana ve beni sana bedava verdi. Bizim her şeyden önce yapacağımız en güzel iş, yüce Allah'a şükretmektir. Çünkü, O, bizi hasretten kurtardı ve vuslata layık gördü. Kalk ona ibadet edelim*. Her ikisi de kalktılar, gün doğuncaya kadar namaz kıldılar ve verilen nimete şükür ve hamdettiler. İkinci gün de aynısını yaptılar, üçüncü gün de. Bu minval üzere biraz zaman geçti. Bir gün âlim, filozof o adamı çaresiz ihtiyarlamış, sakalı ağarmış olarak gördü. Daha önce ilaç için bilgin filozofun yanına gelmişti. Filozof ilacı araştırıncaya kadar üzerinden yetmiş sene geçmişti. Ona dedi ki: *Sen bana ilaç almak için gelen genç değilsin*. "*Evet o'yum.*" dedi. *Ey sevda felaketine uğramış! Sonuçta sen çocuktun ve o çocuğun aşığı olan kıza ne oldu?* dedi. Adam: *Ey ilaç yapanların üstadı ve ey merhem verenlerin insaflısı! Bana sorduğun o kız benim nikâhım altında olalı yetmiş sene oldu, fakat hala Bâkîredir*, dedi. Filozof: *Ey sadakatli adam ve ey sır tutan yüce kişi! Niçin ona yaklaşmadın o senin helalindir?* dedi. Adam: *Ey dert ehline çare ulaştıran ve ey akıl sahiplerine yol, yöntem öğreten! Evet, ben biliyorum. Benim helâlimdir fakat yetmiş sene oldu geceleri onunla beraber Allah Teâlâ'ya şükrediyor, gündüzleri de oruç tutuyoruz. Ne zaman boş vaktim olsun ki yaklaşayım.* Filozof bu sözü işitince hayretle şöyle dedi:

Nazm

Ne güzel minnet duyana ve saf gönüllü kula,
Ne güzel yücelik sahibi cömert âlime,
Çünkü Allah'ın zikrinden başka sevgi, şefkat yoktur.
Hakkın cemalinden başkasını görmez.

Hakk Teâlâ'nın zatından başka bir şey aramaz.

O'na hamd ve şükretmekten başka bir şey söylemez.

Hidayet verene yakınlığının yolundan başkasına bağlanmaz.

Derdi hayalden başka bir şeye sığmaz. [30/1]

Hikmet: Bir Zâhid, hanımının akrabalarından birinin çocuğu doğmuştu, doğumunu kutlamaya gitti ve beşiğin yanına oturdu ve uykusu ağır bastı nihayet uyudu, rüyasında bir kişi ona dedi ki: *Ey Hakk'a tapan Zâhid! Bu kız çocuk doksan kişiyle zina edecek ve seninle nikâhlanacak ve çok güzel bir yüzü olacak, sen de onu çok seveceksin ve bu kızcağızın ölümü akrep sokması olacak***.** Zâhid uykudan uyandı ve kendi kendine dedi ki: *Ben bu kadını kabul edince doksan kişiyle zina eder ve benimle nikâhlanır. Eğer Zeliha kadar güzel de olsa ben onu kabul etmemeliyim. Bu olayların vücuda gelmemesi için benim için en güzel olan kızı beşikte kesmektir*. Sonunda öldürmeye niyet etti. Annesi bir şey için dışarı çıktı. O da fırsat buldu çabucak boğazını satırla kesti ve öldürdüğünü zannetti, evden çıktı ve kızın anne ve babasından korktuğundan dolayı oradan, şehirden kaçtı. Annesi geri döndü beşiğe baktı ve çocuğun öldüğünü görüp kan ciğerine hücum edince bağırarak dışarı fırladı, komşularına haber verdi, komşuları toplandılar. Boğazı kesilmiş fakat damarları kesilmemişti. Bir cerrah getirdiler. Boğazını dikti, merhem sürdü. Sonuçta bu olaydan ölmedi, boynunda kıl gibi bir iz kaldı.

Kıt'a

Ey gulyabani ve alçak, Allah'ın hükmünü

Çalışmakla ve zorla başka bir yöne değiştirmeye çalışırsan olmaz

Her yazılan iş sana ulaşacak

Üzülme eğer Eflatun görüşlüysen. [31/1]

On dört yaşına gelince zina etmeye başladı ve o şehirden onu sürdüler. Bir deniz kenarında yerleşti. Her kim ona yüz altın verdiyse doksan kişi oluncaya kadar onunla bir kere zina yaptı. Zâhid de o zamana kadar gurbetteydi. Bir gün kendi şehri aklına geldi. Bir gemiye binmeye karar verdi. Allah'ın takdiriyle zinakar kadının evini tuttuğu yer olan limana ulaştı. Zâhid gemiden indi. Güzellerin seçilmişi ve güzellik kaynağı olan o kadını görmesi sebebiyle bu meşakkatli karasevdaya ve fitne çıkaran rezilliğe düştü. Ve başladı onun evinin etrafında dolaşmaya, zinakar kadının dul sırdaşı vardı. O dul kadına: *Bu güzel kadın kiminle nikâhlıdır?* diye

sordu. Dul kadın: *Ey temiz yaratılışlı Zâhid! Bu kadın senin için değildir, bu zinakardır. Yüz altın veren herkes onunla konuşur ve muradına erişir*. Zâhid dedi ki: *Ey ona gören dul ve ey iş görmede deneyimli olan! Ben elli altın vereyim, çünkü fakirler zümresindenim, bana merhamet etmen şarttır*. Dul kadın: *Ey şehvetli Zâhid ve ey kötü düşünceli âbid! Sana merhamet etmek zekât verme hususundadır, zina yapmada değil*. Zâhid: *Ey kadın! o da kabul ederse, elli altın vereyim diğer ellisini de zekât olarak sayın, bundan fazla altınım yok. Böylesi sizin başınızdan da geçmiştir*. Dul kadın: *Ey gulyabani Zâhid! Selametle git başımdan. Eğer altının yoksa bu işi de yapma*. Zâhid: *Ey dul! niçin ketum davranıyorsun? Git bir kez söyle eğer elli altına razı olursa, güzel! Yoksa ben döneyim*. Sonunda Zâhidin yalvarışından kurtulamadı. Kadına haber götürdü, dedi ki: *Ey güzellerin önde geleni ve ey güzellikte tek olan! Dışarıda sana âşık olan bir Zâhid var; 'elli altınım var, diğer elli altını da bana bağışlayın' diye yalvarıyor. Şimdi onunla konuştum*. Zinakar dedi ki: *Ey dul! Geçmişimden pişman oldum, zina yapmaktan tövbe ettim. Bundan sonra bu işi yapamam, ancak nikâhla yaparım. Eğer ben günahkârı Allah'ın emriyle nikâhlarsa olur, konuşsun, yoksa olmaz*.

Kıt'a

Bildim, binlerce estağfurullah,
Ey Tanrım günah ve isyanımdan pişmanım
Özür dileyerek yüzümü dergâhına sürdüm
Sen tövbekârların elinden tutansın.
Ey tanrı, ey padişah, ey yok olmayan
Sensin en şefkatli, sensin tövbe kabul eden ve merhametli. [32/1]

Dul kadın şeyhe şöyle cevap verdi: *Ey nefsin kötülüğüne esir düşmüş ve ey o inatçı deve boyun eğmiş şeyh! O kadın bundan sonra kötülüklerden tövbe ederek saliha kadın olmuştur. Ona nikâh dışında haram yolla yaklaşılması mümkün değildir. Ona kavuşmak istersen nikâhına alman gerekir, yoksa yoluna devam et.* Bu hoş ve güzel sözü işiten Zâhid, şapkasını sevincinden havaya atarak dedi ki;

Beyt

Ona kavuşursam cân-ı gönülden teşekkür ederim
İyi ve kötü her şeyi kabul ederim. [33/1]

Sonunda nikâh yaptı ve konuştu, bir müddet geçti, bir gün boynunun

altındaki kıl gibi ince yara izini gördü. Ona: *Ey salih kadın! Ne oldu da boynunda yara izi vardır?* diye sordu. Kadın: *Çocukluğumda beşiğimde uyurken annemin akrabalarından bir Zâhid gelmiş, annem bir şey için dışarıya çıkmış, kimse Zâhidin ben masumu keseceğini bilmiyormuş. Sonra Zâhid oradan kaçmış, annem içeri girince beni beşikte kesilmiş olarak görmüş, komşulara bağırarak haber vermiş, hepsi toplanmışlar ve bir cerrah getirmişler, meğer boynumun damarları kesilmemiş, cerrah bu izi dikmiş, Allah'a şükür olsun şimdi hayattayım.* Zâhid bu kadının beşikte kestiği o kız olduğunu anladı. Allah'ın takdirinden cehd-i gayretle çıkılmayacağını anladı.

Kıt'a

Gayret, çalışma ve cehd ile
Hiç kimse takdirden kaçamaz.
Ey akıllı! verilene rıza göster bir şey sorma,
Çünkü o zehir sahibi gibi değildir. [33/2]

Zâhid dedi ki: *Ey saliha! Seni beşikte kesip, kaçan Zâhid benim*. Kadın: *Ey merhametsiz! Ben henüz yeni doğmuştum, sana ben ne düşmanlık ettim ki bana böyle yaptın?* Zâhid: *Ey saliha! Bana rüyada dediler ki; bu kız doksan kişiyle zina edecek, daha sonra seninle nikâhlanacak ve sen onu çok seveceksin. Onun ölümü de akrep ısırmasından olacak. Doksan kişiyle zina etmen, sonra benimle nikâhlanman bana zor geldi seni öldürme düşmanlığım bundan başladı*. Günden güne kadına muhabbeti çoğaldı. Akrep sokmasından korktuğundan, kadını akrep ısırmaya fırsat bulamasın diye yontulmuş taştan bir kale yaptırdı. Gece gündüz bu akrebin ısırması zararından kadın kurtulsun diye onu koruma düşüncesindeydi. Bu dahi gulyabani nişanıdır (düşüncesi) ki yoksa korurdu ve ölüm temizliğinden onu kurtardı. Günlerden bir gün pencereden bir akrep içeriye düştü ve her ikisi de akrebi gördüler, ayağa fırladılar, akrep de kadının boynundan ısırdı birkaç nefes çıkmadı, öldü.

Kıt'a

Kim gördü pehlivanın ölümü pençesiyle tuttuğunu,
Görmedin mi bir kahramanı harç yapı (duvar) yavaşlatır
Bana yol azığı yeter, eğer güzel bir iş istersen,
Bu yola koyulmak kâfidir, yolculara onun ihsanıdır. [34/1]

Hikmet: Basra'da zinakar bir kadın zuhur etti. Kaç defa kızdılar ve şehirden sürdüler, bu haram işten ayrılmadı. Nihayet her ay bekçi yüz altın almak şartıyla aralarında sözleştiler. Bir gün Zâhidin biri onun evinin yanından geçiyordu, içeriye baktı. Bir kadın mücevherler içinde kaybolmuş, evin duvarları baştanbaşa yıkanıp asılmış perdeleri, önünde yeni yetme el pençe saf tutmuş kızlar, evin ortasına sedirde hepsi süslü inciler gibi yay biçiminde oturmuşlar, onların üzerine altınla işlenmiş süslü tahta da o zinakar kadın oturmuş, Zâhid bu süse, ziynetlere ve güzel kadına bir bakış attı. Kalbine fitne karıştı, gönül ülkesinin sevgisi düştü. Bu tutkunlukla aklı başından gitti. Zâhid temelden sarsıldı. Bir kişinin yere kapının eşiğine düştüğünü içeriden gören kızların hepsi dışarı fırladılar ve onu ayağa kaldırdılar. Dediler ki: *Ey temiz yaratılışlı Zâhid ve ey cennet özlemi çeken kul! Sana ne oldu?* Zâhid gözünü açınca iki hayret içinde kaldı. Bunun birincisi etrafındaydılar. Dedi ki: *Ey gönül çelicilerin seçilmişleri ve ey güzelliğin kaynakları! size bir şey sormak istiyorum; tahta oturan bu kadın kimdir?* Dediler ki: *Ey takvalı kul ve ey temiz yüzlü Zâhid! Allah yolunun yolcusu olan senin için bu soru ne işine yarar, Allah'ın yoluna kendini adayan kimse, bilmiyor musun ki, onu seyretmekten başka aldatıcı şeylerin peşine düşmezler, gerçek istekleri budur.*

Kıt'a

Âşıkları gurbet menzilinden uzaklaştırıyor,
Gönül istek ve bakışları başka tarafa yönelince,
Gönül iklimine sevgiyle gelene yer verme
Gönül tahtına aslan gibi olması hata olur onun için geçiş yeri yap [35/1]

Dedi ki: *Su gibi güzel yüzlü kızlar ve ey şiveleri güzel nükteliler! Başıma kara sevdanın zülfü düştü, sevgisiyle arzusunu almamış gönlüm ona yanmakla deliliğe uğradı. Bundan sonra kara sevdaya tutulanlardanım ne zâhitlik ne zühd her ne olursa olsun benim zühdüm ve taatim onadır*. Dediler ki *Ey durumu darmadağınık ve ey çok hasta kul! Sonuçta karmakarışık durumun ne olacak?* Dedi ki: *Ben de bilmiyorum ne olacak. Fakat ben şöyle düşünüyorum; gönlümün arzusu şudur ki, Bir defacık o kadının yanına otursam, o gönül aldatıcı cemalini seyretsem ve yanağının gül bahçesinden birkaç gül toplasam*. Onlar: *Ey temiz yaradılışlı yaşı kurumuş ve ey azıksız fakir hancı! Onların can ve gönül istediklerini söyledin bu altın ve gümüş hediyesine nail olabilirler mi yoksa fakir ve geleceği olmayan mı?* Dedi: *Ey boyun*

büküp gönül arayan ve ey seçkin sevgili! Evet, benim geleceğim yok fakat her an size feda olabilecek bir şeye sahibim.

Kıt'a

Sana her şeyim feda olsun

Benden ne sadır olursa ondandır

Her kim sevgilinin yoluna canını bağışlamazsa

Sersemler güruhundan olur. [36/1]

Nihayet her neyi varsa hepsini satıp, kadının evinin önüne götürerek dedi ki: *Şimdi varımı, yoğumu getirdim*. Kadın hizmetçisine Zâhidi içeri almasını söyledi ve Zâhide dedi ki: *Ey arzusunun peşinde olan Zâhid ve ey telaşlı adam! Şimdi sevdiğin seninle konuşmak için sana izin verdi, gel*. Zâhid, bu iç açıcı vuslat haberini ve dertli çehresini güldüren sözü işitince; kavuşma arzusundan ve sevgilinin yüzünü görme haberinden mutluluktan bacakları titreyerek güç ve takati kesildi. Daha sonra kadının huzuruna götürdüler. Kadın: *Ey güzel yüzlü âbid ve ey kavuşmayı arayan Zâhid! Benimle özel olarak konuş ve seni özel saydıklarımdan sayayım*. Zâhide özel bir yer gösterip kadınla aynı yere oturdular. Birbirleriyle naz ve işve yaptılar.

Kıt'a

Her kim sevdiğiyle özel sohbet ederse,

Mahşere kadar ayrılık acısına tutulmaz

Senin düşüncen hasların hasıyla naz ve niyaz olur

Ayrılık işkencesinin ordusu onun gönlüne ne zamana kadar ulaşır [36/2]

O zaman mekânsız yolun savaşçısı, padişah tahtının zamansız habercisi, haberdar olan Allah'ın yardımıyla, "*Kim dosdoğru yolu isterse Allah ona o yolu verir.*" ayetinin mührüyle mühürlenmiş ve kavuşma nişanının rakamları yukarıdaki gibi yazılmasında: "*Takva sahipleri o gün Allah'a döndürülürler*." ayeti, bu mutluluk veren mektupla, hidayetin çabuk yürüyüşlü ulağıyla, yardım haberini ulaştırma kastıyla, gaflete uğramış Zâhidin gönül ülkesine ulaştı. O anda her çeşit titreyiş onun ruh haline düştü ve ayağa kalktı, dedi ki: *Ey gafil kadın! Kendi evime gitmem için bana izin ver*. Dediler ki: *Ey ürkek kötü âbid ve korkak Zâhid! Bu kafanın karışıklığı nedir, kimden korktun? bütün bedeninin titremesine sebep olan korku nedir? vuslat sohbeti böyle mi olacaktı?* Zâhid: *Ey azap ve üzüntü veren gafil kadın ve ey cehennemden bi-haber olan! Ben ahiret gününün*

Deyyan'ı olan Allah Teâlâ'dan korkarım, Allah için bana yol ver ve kapıyı aç, sana verdiğim her şey helal olsun. Kadın: *Ey takva sahibi Zâhid ve ey iyilik sahibi âbid! Bu işi hiç yapmadın mı?* Zâhid: *Hayır.* Kadın da onun Allah tarafından hidayete ulaştığını anladı ve her ne getirdiyse onları geri verdiği gibi daha fazlasını ikram etti. Düşkün, sürünerek, ağlayarak, inleyerek ve yanıksı ağlayışla gönülden pişman, kendini suçlu sayarak, pişmanlık yurduna ve suçluluk odasına çekildi. Onun ruh hali Nil ve Fırat'ın akışı gibi yüzüne vurdu. Kadın da onun gitmesinden dolayı kendi ahvalinde üzüntü meydana çıktı. Pişmanlık ve suçluluk duygusuyla kendi kendine dedi ki: *Ey mahşer gününün azabından gafil olan ve ey suç ve isyan etmekten kaçınmayan! Yakında bir günün geleceğini bil ve o güne mahşer derler ve eşi benzeri olmayan Rabbin divanı orasıdır. Senin durumun ne olacak? O Zâhid bütün ömründe bir kez zinaya niyet etti, fakat yapmadı. Allah'ın azabından korktu ve nasıl titrediğini gördün. Senin ömrünün tamamı bu halde geçti, sonunda ne yapacaksın?* Ve korkusunun bereketinden o temiz yaratılışlı Zâhid, kadına da hidayet rehberi oldu, candan ve gönülden tövbe edip, bütün malını sattı. Zâhidin peşine düştü, onun evine ulaştı. Kendisini salih bir kadının aradığını Zâhide haber verdiler. Zâhid dışarı çıktığında, evine o kadının gelmiş olduğunu gördü. Zâhidin yolu açmasından dolayı geçmiş günahlarını hatırladı, din gününün sahibi Deyyan olan Allah'ın kokusundan bir nara attı ve tatlı canını Allah Teâlâ'ya teslim etti. Kadın onun ölümünden dolayı çok üzüldü ve dedi ki: *Ben bununla aramızda büyük bir nikâh kıymaya gelmiştim. Fani âlemden geçip gitmesi de talihimiz. Acaba beni nikâhlayacak akrabalarından biri yok mudur?* Dediler ki: *Bir kardeşi var, fakat hiç malı mülkü yoktur*. Dedi ki: *Ölmemiş olması bana yeterlidir*. Sonunda Zâhidin kardeşiyle nikâhlandı ve her biri züht ve verada eşi, benzeri olmayan yedi çocuk dünyaya getirdiler.

Kıt'a

Günahkârlara pişmanlıktan başka çare bulunmaz
Ey isyan denizine gark olmuş kişi, Allah'a tövbe et
Mahşer meydanında vah vah diyen sen olacaksın
Eğer cahillikle bu kurtuluş yolundan gafil kalırsan. [38/1]

Hikmet: İmam-ı **Gazali'**ye sordular: *Ey sual ehlinin kalplerini temizleyen ve ey hal ve söz remizlerinin keşfedeni! Halk neden iki sınıftır. Sınıfın biri alçak*

dünyaya talep ve rağbet eder ve diğeri, bu dünyaya sahip olmak ve rağbet etmek istemez. Dedi ki: *Eğer siz helva yoğuranı, helvayı pişirme esnasında onun içine tükürdüğünü görseniz, o tükürük karışmış helvayı yer misiniz, yoksa yemez misiniz?* Dediler ki: *Hayır*. Dedi: *Eğer o helvanın içine tükürüldüğünden haberi olmayan birilerine götürseler acaba onlar yerler mi, yemezler mi?* Dediler ki: *Evet, on parmaklarıyla beraber yerler*. *Aynen helva tatlıdır* dedi: *Dünya da aynı öyledir, dünyaya vâkıf olan ona murdarlık karıştığını bilir ve ona rağbet etmez. Dünyanın pislikle yoğrulmuş yaratılışını bilmeyen kişi, onu içine tükürülmüş helva gibi yer*.

Beyt

Kudretli kartal ne zaman leşe rağbet edip istifade eder,

Çünkü alçak akbabanın âdetinin leş yemek olduğunu bilirsin. [39/1]

Hikmet: Şibli'ye halkın kaç sınıf olduğunu sordular. Dedi ki: *Dört üzerinedir*. Dediler: *Kimlerdir?* Dedi: *Birinci sınıf, bildiklerini bilenlerdir. Onlar âlimlerdir. Onlara tabi olunuz ve onlardan uzak olmayınız*. Sonra her iki âlemin hocası buyurdu ki: "***el-Ulemâi emnâu'r-rusûl alâ ibâdillâhi Teâlâ***." (Âlimler Allah'ın kulları üzerine resullerin varisleridirler.)

Beyt

Âlimler yaratıcının kulları üzerine,

Sayısız faziletle rehber oldular [39/2]

İkinci sınıf: Onlar bilenlerdir, bildiklerini bilmezler. Onlar uyuyanlardır, uyandırınız.

Beyt

Kendileri âlim sayılan niceleri,

Cahillerin bildiklerini bilmezler. [39/3]

Üçüncü sınıf: Onlar bilmeyenlerdir. *Bilmediklerini bilirler. Onlar öğrencidirler. Öğretiniz ve ilim öğrenmeye teşvik ediniz*."

Beyt

Cahiller körler gibidirler âlim onun asasını yeder,

Peşinden, onun çektiği yere giderler bilmezler. [39/4]

Dördüncü sınıf: Onlar bilmeyenlerdir. Bilmediklerini de bilmezler onlar kızıl cahillerdir. Onlardan uzak durunuz.

Kıt'a

Kendini düşünen nice cahiller,

Fazilet ve marifette kendilerini biricik âlim zannederler

Fakat fazilet erbabının meclisinde,

Ayaklarından bakışlarını kaldıramazlar. [39/5]

Hikmet: Şu'ba'ya bir mesele sordular: *Bilmiyorum,* dedi. *Bilginler ve nüktedanlardan utanmıyor musun ki bilmiyorum, diyorsun. Hâlbuki sen Irak'ın en fakihisin*. dediler. Dedi ki: *Melekler neden utanmadılar ve "Rabbimiz sen münezzehsin bize verdiğin ilim dışında ilmimiz yoktur" dediler. Ben bilmesem ne fark eder.*

Kıt'a

Öncekilerin ve sonrakilerin elde ettiği ilimler bir damladan azdır

O sonu olmayan uçsuz bucaksız bir denizdendir

Âlemde aşağıda ve yukarıda sayılan her şey,

Her şey Yezdan'ın ilminin yanında kendi özrünü ister. [40/1]

Hikmet: Kisra, Hindistan dağlarında bir ağacın meyvesi ölüleri diriltir, diye bazı Hindistan kitaplarında yazıldığını buldu. Bütün vezirler, hekimler ve âlimler toplandılar. Onlara sordu, kimse cevap veremedi. Hepsi utanarak boyun büktüler. Nihayet tecrübeli ve akıllı bir adam buldular. O adamı meyveleri denemesi için Hindistan'a gönderdiler. Bu iş için de bir sene vade koydular. Adam Hindistan'a gitti. Bir sene dağlarda dolaştı. Her yaprak ve meyveyi tecrübe etti. Ölüyü dirilten öyle bir meyve bulamadı. Geriye döndü. Bu sözün bir temsil olduğunu anladı. Hindistan âlimlerinin en büyüğüne *bu söz neyi kastediyor?* diye sordu. *Bu bir temsildir,* diye cevap verdi. Hindistan âlimleri: *Dağdan muradın âlimler olduğunu, meyveden muradın onların ilimleri olduğunu, ölülerden muradın da âlimlerin ilmiyle dirilen cahillerin kalpleri olduğunu söylerler*. dedi. Adam saraya geri döndü. Bu temsilin mesajının ne olduğunu sarayın hekimlerine tamamıyla açıkladı. Hekimler bu açıklamaya *Ne güzel. Aferin!* dediler ve şu şiiri söylediler:

Kıt'a

Eğer ölümsüzlük suyu ararsan ilim ve marifet ırmağından,

Her an kendisinde ebedi hayatın bulunduğu bir damlayı içersin.

Ona irşad ehli vasıtasıyla ulaşır, cehaletin karanlığından kurtulur,

Hızır'a yakınlaşır yola yeniden koyulursun. [40/2]

Hikmet: İsrail oğullarından seksen sandık kitap toplamış olan bir adam vardı. Zamanın Peygamberine Allah Teâlâ; "*O hekime söyle, artık bundan sonra birkaç kitap daha toplarsa şu üç şeyi yapmadıkça fayda bulamaz. Birincisi; dünya sevgisini kalbinden çıkarmaktır.* Bu alçak dünya müminlerin evi değildir. Buna her iki dünyanın efendisinin hadisi şüphesiz delildir: (Kâle aleyhisselam; ed-dünya sicnü'l-mü'mini ve'l-kabru hısnuhû ve'l- cennetü me'vahû ve'd-dünya cennetü'l-kâfiri ve'l-kabru sicnühû ve'n-nâru me'vahû) "*Dünya mü'minin hapishanesidir. Kabri ise onun kalesi ve barınacağı cennetidir. Dünya kâfirlerin cenneti, kabir ise onların hapishanesi ve cehennem barınacakları yerdir*."

Kıt'a

Bu alçak dünyaya kim gönül bağlar ki,
Gönlü temiz yaratılışlıların adetleridir
Mü'min için ne kadar elem ve gam oldu
Bu alçaltıcı rezillik ne zaman ferahlık bulur. [41/1]

İkincisi; zalim padişahlarla sohbet etmektir. Onlar âlimlerin arkadaşlarıdır. Bunlar doğru yolda değildirler. Şu hadisi de padişahlar padişahı kâb-ı kavseyn'in (iki yay uzaklığı kadar olan) delilidir: (Kâle aleyhisselam; el-'ulemâu emnâü'r-rusuli 'alâ 'ıbâdillâhi Teâlâ mâ lem yuhâlitu's-sultâne ve lâ yedhulû fid-dünyâ fekad hânur-Rusul fe'tezilûhüm ve ahizerûhum) Efendimiz aleyhisselam şöyle buyurmuştur: *Âlimler, Peygamberlerin Allah'ın kulları üzerindeki varisleridirler, sultanlarla iç içe olmadıkları müddetçe. Dünyaya da karışmazlar. Eğer karışırlarsa peygamberlere ihanet etmişlerdir. Onlardan uzak durunuz ve uyarınız*."

Beyt

Allah yolunun yoldaşları olan salikler
Sultanlara el uzatmazlar. [41/2]

Üçüncüsü; *yalan söz söyleyen kimsedir*. Bunlar mü'minlerin mesleği olmayan, aksine cehennem ehlinin işi olan, gönül kırmak ve yalan söylemektir. Bunu da şeref alameti olan Ebu'l Kasım şüphesiz bir delille söylemiştir: (Kâle aleyhisselam; 'Aleyküm bis-sıdkı fe innehû bâbun min'el-bâbil cenneti ve iyyâkûm ve'l-kizbi fe innehû babûn min ebvâbin-nâri.) Efendimiz şöyle buyurmuştur: "*Doğruluk üzere*

olunuz, çünkü doğruluk cennetin kapılarından bir kapıdır. Yalandan sakınınız, çünkü yalan cehennem kapılarından bir kapıdır."

Kıt'a

Hakk'ın yolcusuna yalancılık layık değildir

Çünkü yalancılık onu yoldan dışarı çıkarır

Yalancı adam iki dünyada da emniyetin

Sevgisinden azıcık dahi nasibi olmaz (41/3)

Hikmet: Her kim padişahlarla otururşa onun kibri artar ve her kim dervişlerle oturup kalkarsa şükrü ve Allah'tan razı oluşu çoğalır.

Kıt'a

Padişaha yaklaşınca tevazu elden gider,

Onda kibir ve kararmış bir kalpten başka bir şey kalmaz

Fakat her nefeste dervişlere yakın durmada,

Şükür ve razı oluş, kalpte çoğalır. (42/1)

Üçüncü Huld (Cennet)

İhlaslı ve sadakatlı bülbüllerin dolu nağmeleriyle, uğursuz zikirleri uzaklaştırma, akıl ve kalem ehli, feraset sahibi bahçevan ve onu seyredenlerin ibret alması için ihlas ve hidayet bahçesini açtı.

İhlas: Ebu Ömer dedi ki: **Osman Nesefi** bir gün kürsüden halka vaaz ediyordu. Vaazın arasında dedi ki: *Ey meclistekiler! Sizden bir ihtiyacımı istemem uygun mudur?* Meclistekiler: *İhtiyacın nedir?* O da: *Bana bin dirhem lazım oldu, verir misiniz?* Hiç kimse karşılık vermedi. İkinci defa dedi ki: *Ey ahali sizin aranızda hiç Allah dostu yok mudur? Allah için benim ihtiyacımı karşılayın!* Yine hiç kimse ses çıkarmadı. *Eğer bunu vermeye bir kişinin gücü yetmezse, iki, üç kişi veya on kişi versin!* dedi. Yine cevap vermediler. Kürsüden indi, evine gitti. Ebu Ömer der ki: Ben de bin dirhem aldım, o dervişin evine gittim. Kapısını çaldım. Bir cariye dışarı çıktı ve dedi ki: *Sen kimsin? Ne istiyorsun?* Ben: *Şeyhe söyle, dışarıda seni biri istiyor, de*. Şeyh dışarıya çıktı. O bin dirhemi ona verdim ve dedim ki: *Allah için kimseye Ebu Ömer bana bin dirhem verdi deme. Çünkü halkın şükrüne ve hamdine riya karışır. Benim için halkın şükrüne minnet karışması hoş değildir. Belki bu sebeple Rahman'ın cemalini görme şerefine ulaşırım. Deyyân olanın emri odur ki, şöyle buyurmuştur. Allah Teâlâ riyâkarlar hakkında Ebu Hureyre (r.a.) şu kudsi hadisi rivayet etmiştir. Peygamberimiz*

(sav) dedi ki: "*İzzet sahibi Rabb, ben o Allah'ım ki ortaklıktan uzağım, her kim ki bana güzel bir amel yaparsa, ortağı olmayan bir Allah'ım o amelden de uzağım.*"

Bu haberin manası şöyledir: Hangi amele ve işe riya karışırsa, o Allah'a ortaklık koşmuş olur. Allah Teâlâ ortaklıktan müstağnidir. Allah'ın varlığı ortaklıkla bağdaşmaz. Başka bir hadiste de gelmiştir ki; "*Allah Teâlâ ancak ihlaslı olan işten başka bir işi kabul etmez. İzzed-i Teâlâ rızasına uygun olan ameli kabul eder. Çünkü, ihlas olmayınca Hakk Teâlâ o ameli kabul etmez ve ahirette o işin hiç sevabı olmaz ve o işi yapanın yeri cehennem olur*."

Kıt'a

Birisine verince sana şükran duyar,
Fakat Allahtan başkası onun niyetini bilmez.
Başkası aferin, desin diye iş yapanı,
Allah onu iyiler meclisinden sürer, kovar. [43/1]

Başka bir gün vaaz ediyordu. Ben de gitmiştim. **Osman Nesefi** vaaz etmeye başladı. Vaazın arasında dedi ki: *Ey meclistekiler! Benim hakkım sizin üzerinize vaciptir, fakat Allah Teâlâ kendi dostlarından bir dostun eliyle o bin dirhemi bana gönderdi*, dedi ve vaazla meşgul oldu. Bir saat sonra dedi ki: *Ey meclistekiler! Allah Teâlâ, hangi dostun eliyle bana ulaştırdığını söylersem eğer ne ziyanı var. Ebu Ömer'in eliyle bana ulaştırmıştır. Allah Teâlâ ondan razı olsun*. Ebu Ömer: *Bu bana çok ağır geldi, ben o dirhemi Allah rızası için vermiştim ve ona riya karışmasın diye kimsenin bilmemesini istiyordum. Allah rızasına özel olsun. Osman Nesefi açıklayınca ben de kalktım, yanına vardım, yalancıktan ağlamaya başladım. Kürsünün yanına gittim ve Osman Nesefi'nin eteğini tuttum* ve *Dün vermiş olduğum o dirhemi babamdan çalmıştım, benim hırsızlık yaptığımdan şimdi haberdar oldu. Bana çok işkence etti. Ona vermem üzere Allah için o dirhemi bana geri ver hile ve tuzağından kurtulayım*. Bana: *Ey hırsız! O altını kimseye söyleme* dedin. Ben: *Evet, babamın haberdar olmasından korktum, onun için hiç kimseye söylemeyesin diye sana verdim, fakat sen söyledin, onun da haberi oldu. Şimdi bugün, altınımı her kime verdiysen, bana geri ver*. Bana dedi ki: *Eve gidinceye kadar sabret*. Ben: *Bana vermemen için Allah hakkı için eteğine el koydum yaradan sana yardım etti*. Dedi ki: *Git, evden bu hırsızın altınını getir, Allah için ondan bir dirhem harcamadım*. Hizmetli altını getirdi, bana verdi. *Al ey alçak!* dedi. *Altın seni götürsün*. Ondan altını aldım, meclise geri döndüm. Böylece o

olmaksızın başıma çok belalar geldi. Üzüldüler, benim başıma üşüştüler, sayısızca ayıpladılar, bana lanet ettiler ve dediler ki: *Ey işi lanetli ve ey kötü düşünceli! lanet olsun sana, altın ve dinarına! Ey murdar! Önce gizlice verdiğin gibi, şimdi de gizlice alıyorsun. Allah Teâlâ'dan utanmıyor musun ki böyle âlim ve kâmil birisini halkın arasında rezil ettin*. Ben: *Ey insanlar! Ben o altının sahibi değilim, babamdan çalmıştım*. Onlar: *Git ey uğursuz! Baban senden, sen babandan uğursuzsun, ikinize de lanet olsun*. Sonuçta perişan oldular ve herkes evine gitti. Ben de altı bin dirhem aldım ve onun evinin kapısını çaldım, o dışarı çıktı, dedi ki: *Ey hırsız! Bende neyin kaldı da onu istemeye geldin?* dedim ki: *Sende hiçbir şeyim kalmadı, şimdi sana altı bin dirhem getirdim. Kimseye söylememen şartıyla al. Ben bunu Allah rızası için getirdim. Allah'ın temiz zatının hakkı için Ebu Ömer'in sana bir şey verdiğini bir kişiye fısıldarsan, senden onu tekrar geri alırım*. Dedi ki: *Ey hırsız! Kimseye söylememem için bunu da babandan ve anandan çalmadığını doğrulaman lazım*. Ben: *Eğer kimseye söylemezsen o bana lazım değil, o benim malımdır. Allah hakkı için onu senden kimse geri almaz. Eğer babamdan ve anamdan çaldığımı fısıldamazsan, ona verdim*. Gururla dedi ki: *Oraya koy çünkü ben senin elinden bir şey almam*. Ben de onun önüne koydum ve çıktım. Ondan sonra hiç kimseye fısıldamadı.

Kıt'a

Rıza kapısında asla yük olmaz,
Köylü insanın ayaklarına övgü.
Civanın ve övgünün işi ateş gibidir,
Onda gösteriş kalmaz. [45/1]

İhlas: Adamın biri, **Şakik Bin İbrahim**'in yanına geldi, dedi ki: *Ey temiz arkadaşların büyüğü ve ey tertemiz orduların komutanı! Halk beni salihlerden zannediyor ve salih kullardan sayıyor. Muhlisler cümlesinden olduğumu veya olmadığımı nasıl bileyim?* Şakik dedi ki: *Git, kendi sırlarını muhlislere anlat, eğer beğenirlerse, bil ki muhlislerdensin. Bir de dünya lezzetlerini kalbine arz et, eğer reddederse bil ki muhlislerdesin. Eğer kabul ederse, riyakârlar cümlesinden olduğunu bil. Bir de ölümü bedenine sor. Eğer kabul ederse, bil ki muhlisler cümlesindensin ve eğer kabul etmezse riyakârlar cümlesinden olduğunu bil, ihlaslılar cümlesinden değilsin.*

Kıt'a

Muhlis adam dünya lezzetlerinden bir arzuya kapılırsa,

Ondan fesahat (güzel konuşma) kokusu gelir.

Eğer altının varsa, ihlası yaratılışına arz et, [46/1]

Muhakkikler (sarraflar, mihenk taşına vuranlar) tabirlerini Haniflerin amellerinden bilirler.

İhlas: Hamid el- Keffaf (k.s) ihlas hakkında der ki: *Allah Teâlâ bir kulunu helak etmek isterse üç hasletle onu sonuçlandırır:*

Birincisi; Ona ilim verir ve amelden mahrum eder.

Kıt'a

Her kim ilimle beraber amel etmezse,

Bahçelerdeki meyvesiz söğüt ağacı gibidir.

Sonunda nacak darbesini yer.

Cehennem onun karar yeri olur [46/2]

İkincisi; İyilerin sohbetini ona nasip eder, iyi insanları tanımaktan mahrum eder.

Kıt'a

Her kim iyilere hürmet etmezse,

Ona iki alemde de hürmet edilmez.

Bir zaman her ne kadar yürüyüşü keklik gibiyse de,

Sonunda gamların tuzağına düşer. [46/3]

Üçüncüsü; İtaat ve ibadeti nasip eder, gösterir ve ihlastan mahrum eder.

Kıt'a

Eğer amelde hakkıyla ihlasın yoksa,

Sakın! Azaptan başka bir şey görmeyeceksin.

Taparken sakın ey hanif (dininden olan),

Ameller altın gibidir, riya kezzab gibidir. [46/4]

Hadis Ebu Hureyre(r.a) rivayet eder: Resulallah (as) dedi ki: "*Nice oruç tutanlar vardır ki aç ve susuz kalmaktan başka nasipleri yoktur ve nice geceleri namaz kılanlar vardır ki uykusuzluktan başka nasipleri yoktur*." Yani ihlasla yapılmadığı zaman, Allah Teâlâ ihlassız yapılan işleri kabul etmeyeceğini haber vermiştir.

İhlas: Cüneyd b. Muhammed'e(k.s) sordular: *Kimi daha ihlaslı gördün?* Dedi ki: *Bundan birkaç sene önce Mekke'deydim. Elim çok daraldı. Öyle ki bir tengem (para birimi) dahi yoktu. Başımdaki saçımın uzunluğu baş ağrısı meydana getirdi. Çaresizlikten pazarda dolaşıyordum. Bir berber gördüm. Dükkanında insanları tıraş ediyordu. Feraset hikmetiyle ona baktım. Hayır ehli olduğunu anladım. Yanına gittim* ve dedim ki: *Saçım uzadı, aç ve fakirlerdenim. Param yok. Onun önünde bir zengin vardı*, dedi ki: *Ey zengin sen biraz sabret senin işini görmek dünya içindir, bu adamın işini görmek Allah Teâlâ içindir*. Beni, zenginin yerine oturttu ve tıraş etti. Birkaç altının içinde sarılı olduğu bir kâğıdı bana verdi ve dedi ki: *Bunu al ve harca*. Altını aldım, uzaklaştım ve kendi kendime dedim ki: *Önce Allah'ın bana verdiği şeyi ben de ona verdim.*

Kıt'a

Dünya güzellikleri bir hardal tanesine değmez
Hak yolunun muhibleri için,
Allah'ın binlerce azığı vardır
Onun rızasını arayanlara bir tane bile yeter. [47/1]

Mescidin kapısına vardığımda bir dost gördüm. Beni isteyen arkadaşlardan. Beni görünce dedi ki: *Ey Cüneyd seher vaktinden şimdiye kadar seni istediğim halde neredeydin? Hayırdır!* dedim. *Bu kese Basra'dan senin için gelmiştir, al*. Ben de aldım, çıkardım ve saydım. Yüz altın sikke. Mutlu oldum. Kendi kendime dedim ki: *Elhamdülillah, Allah Teâlâ ben miskini arzusuna ulaştırdı ve beni hediyeyle süsledi, utandırmadı*.

Kıt'a

O Allah'a cân-u gönülden şükür olsun
Çünkü isteğime kolaylıkla ulaştım
Kimsenin minnet yükü altında kalmadım
Onun yardımıyla bundan sonra arzusuna ulaşmamış ve mahcup değilim. [47/2]

Kalktım ve berberin koltuğuna geldim, dedim ki: *Esselamu aleyke ey ikram sahibi!* dedi: *Ve aleykesselam, ihtiyacın mı var?* dedim: *Evet.* O keseyi ona verdim, dedi: *Bu nedir?* Ben: *Her an elime ilk geçen şeyi sana vereceğime Allah'a söz vermiştim. Şimdi ilk olarak bu geçti, al*. Dedi ki: *Ellâ testehî min'ed-deyyân yevmi'd-dîn*. *Yani padişahın mahşerinden utanma. Bana söylemedin mi ki Allah için saçımı tıraş*

et diye! Dedim: *Evet*. Dedi: *Pekâlâ şimdi ücretini al diye hangi yüzle söylüyorsun. Allah için ücretini ödemeden bir iş yapan kimi gördün.* Ve o keseyi atıp dedi ki: *Allah bilir ki sen ihlaslılar cümlesinden değilsin. Eğer onların cümlesinden olsaydın beni böyle rezil etmezdin. Allah için yapmış olduğum o işin parasını ödeyeyim. Mahşer gününe hangi şekilde giderim.* Ben ona şaşırdım ve kendi gönlüme dedim ki: *Ey hevasına uyan! gördün ki ihlaslı adam böyledir ve Allah Teâlâ'nın rızasını arayan nasıl olur?*

Kıt'a

Eğer ihlaslı bir insan olmak istersen,
Haktan başka heva ve hevesi bırak Hakkın rızasını ara
Onun sevgisinden gayrı şeref bağışlamayacaklar
Her an gönülde var olan zatı ara. [48/1]

Hadis İbn-i Abbas (r.a.) rivayet eder. Resul aleyhisselam buyurdu ki: "*Allah Teâlâ cenneti yarattı ve onun içinde, asla hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin hatırına gelmediği şeyler yarattı. Sonra cennetin münadisi üç defa nida etti; Kad eflah'al-mü'minûn* (İman edenler kesinlikle kurtuldu.). Ve o an dedi ki: *Benim riyakarlarla ve cimrilerle beraber olmam haram oldu.*"

Kıt'a

Riyakâr ve mürâî için çok zor,
Adalet divanından kurtuluşu.
Cömert insanlar her zaman çalışmalarıyla,
Devlet ve izzete hazırdırlar.
Ey mürâî! Kurtuluş mü'minler içindir.
Fakat insanlara ferahlık zor (verilir).
Eğer Allahtan başkasına tapındınsa,
Allahtan utanarak çok horlanman gerekir.
Gel ey Fevzî! Bu işten tövbe et,
Zü'l-Menen'den yardım ve inayet iste. [49/1]

Emir el-Mü'minîn Ali Murtazâ (r.a.) buyurdu ki: *Mürâînin üç alameti vardır. Birincisi yalnız kaldığında ibadet etmede tembellik eder, halkın yanında olduğunda gayretle yapar ve neşe içinde ibadet eder. Halk onu methederse amelini çoğaltır, kötüleyince azaltır. Her zaman bu üç sıfatla muttasıf olan kimseden uzak durunuz. O Allah düşmanıdır.*

Kıt'a

Aman! İkiyüzlüler meclisinden uzak ol

Çünkü o meclisin doğru yoldaki insana tehlikesi vardır.

Kabul feyzinin ışığı parlamaz,

Her kim ibadetini riyayla yaparsa hastalıklıdır.

Riyadan dolayı hurma ağacı kurur.

Kimseye dalından bir şey bağışlamaz. [49/2]

İhlas: İsrail Oğullarından bir kavim şeytanın aldatmasıyla büyük bir ağaca tapıyorlardı. Kuru bir kütüğü ilah zannediyorlar, her sabah ve akşam vaktinde ona secde ediyorlardı. Müslümanlardan birisi onların yanından geçiyordu. Bir ağaca ibadet ettiklerini ve onu ibadet edilecek bir ilah zannettiklerini her nasılsa gördü. Hak dinin hamiyetiyle cesarete geldi ve öfkelendi. Allah için kalktı bir balta aldı ve o ağacı kesmeye niyetlendi. İblis insan suretinde o adama geldi ve dedi ki: *Ey Allah'ın kulu nereye gidiyorsun?* Adam: *Allah'a ibadet etmeye, emr-i bi'l-ma'rûf yapıp, o ağacı kesmeye gidiyorum.* İblis dedi ki: *Senin o ağacı kesmenin ne faydası var. Korkarım ki gavurlar bir araya gelip seni incitirler. Sen bu işten vazgeç. Sana bundan daha iyi ecir ve sevap alacağın bir şey söyleyeyim.* Adam: *Nedir o şey?* dedi. İblis: *Ben her sabah vaktinde bir altın getirip seccadenin altına koyayım. Sen o altını al, dervişlere sadaka ver ki bundan daha çok ecir ve sevap olsun*. Adam da razı oldu. Gayret ve öfkeden sakinleşince geriye döndü. İkinci gün iblis geldi. Vadettiği altını getirdi, ondan sonra gelmedi ve altın da getirmedi. Adam hızla yine geldi, sinirlendi, kalktı omuzunda bir balta vardı. Ağacı kesmek amacıyla ağaca doğru gitti. İblis de tekrar onun yanına geldi ve dedi ki: *Ey adam! Bu baltayla nereye gideceksin?* Adam: *O ağacı kesmeye!* İblis: *Yanlış düşünüyorsun, önceki gün gibi selametle dön, yoksa bir tokat atarım ki yerle yeksan olursun*. dedi. Adam *Neden o gün vurmadın, çünkü sen aynı kişisin?* İblis: *O zaman, sen din hamiyetinden Allah için öfkeliydin ve niyetin temizdi. O zaman Allah yardımcın idi, her ne istersen yapabilirdin. Ama şimdi sana dinar getirmediğim için öfkeyle geldin. Onun için ihlasın gitti. Sen de o ağacı kesemedin.* Adam da her zaman niçin ihlasla verilmesi gerektiğini, ihlassız yapılan şeyin sonuca ulaşmayacağını anladı.

Şiir

Yezdan için yapılan her işe,

Rahman'ın yardımının feyzi ulaşır.

Eğer övgü için bir şey yaparsan,

Elinle hüsran kumaşı satın alırsın.

Kimse kimseye yardım etmez,

Adı mizan olan günde.

Allah için iş yap, yoksa,

Hasislerin övgüsünden ne fayda gelir.

Ey padişahlar padişahı! Fevzî senden,

Daima bağışını, affını ve mağfiretini ister. [50/1]

İhlas: Süfyân-ı Servî ve **Şeybân-ı Rai**, her ikisi de İbrahim Ethem'i ziyaret için Mekke'ye yola düştüler. Çölün ortasında bir aslan çıktı ve onlara doğru geliyordu. Süfyân-ı Servî dedi ki: *Ey Şeybân! Bir düşmanın bize doğru geldiğini nasıl görüyorsun? Bize kurtuluş yoktur, çünkü kurtulamayacağız*. Şeybân-ı Rai dedi ki: *Ey hidayet ehlinin imamı ve ey hidayete vesile eden Hüma! Bende silah olduğu için korkma!* Süfyân: *Silah nerede?* Şeybân: *İhlas kılıcı. Her kim ki halkın övgüsü için ibadet etmezse hiçbir mahluktan korkmaz, onun yardımcısı Allah Teâlâ'dır. O Allah'ın kuludur. Çünkü biz de onun kuluyuz. Biz Allah'a taptığımız için bizim yardımcımız da O'dur*.

Kıt'a

Erkek aslan sur sesi gibi meydana atılır,

Bu ses Allah'a has ve yakın olan kulların kulaklarına duyulur.

Ey Hakk'a talip olan, onu Hak Teâlâ'dan başka kimse defedemez.

Değerli malın kıymeti ihlas pazarında belli olur. [51/1]

Şeybân-ı Rai aslanın üzerine atladı ve kulağından tuttu. Onu yere çaldı. Süfyân hayret etti ve dedi ki: *Ey Şeybân! Senin yaptığın aslanı daha çok kızdıracak, asla bize kurtuluş olmayacak ve bizi rezil edeceksin!*" Şeybân: *Ey Süfyân bu rezillik değildir. Rezillik odur ki; İnsan Allah'tan başkasına tapsın, her iki âlemde de ondan korkup, ona rüsva olması gerekir*. Aslanın ipini tuttu ve bağladı. Her şey onların yanında oldu. Hırka, öte-beri, yol azığı gibi bütün yol eşyalarını aslana yükledi, sırtına da kendisi oturdu, aslan hiç huysuzluk etmedi. Öyle ki Mekke'ye varıncaya kadar onu sürdü. Mekke'nin sokaklarına yakınlaşınca aslanın yükünü sırtından indirip salıverdi, aslan çöl tarafına gitti.

Nazm

Erkek aslanlar muhlislere hizmetkâr olur,

Öyle ki, Hakk'ın sınırlarını aşmayanlara.

Hep ihlasla giderse, yakınlık diyarına ulaşır,

Yol azığı olmaksızın yolculuğa çıkar. [52/1]

İhlas: Otların kuruduğu, susuzluktan toprağın yarık yarık yarıldığı, çölün güneş ışığından yandığı ve bir damla yağmurun yağmadığı bir şehir üzerinden birkaç ay geçti. Nihayet, halk yağmur duasına çıktı ve dua ettiler. Bir bulut meydana çıktı. Öyle ki, bütün âlem karardı. Genç, ihtiyar, büyük küçük hepsi sevinerek şehre döndüler. O anda bir fırtına çıktı. Bulutları dağıttı. Yeryüzüne bir damla yağmur düşmedi. Bütün bulutlar kayboldu. İnsanlar üzüldüler. Büyüklerden bir ihtiyar şehrin hastanesine düştü. Başını ayaklarının arasına koymuş bir genç gördü. Şeyh dedi ki: *O'nun yanına gidip selam verdim. Genç toparlandı ve Aleykümselam neredeydin, yoksa yağmur duasında mıydın?* dedi. *Evet, duaya gitmiştim*. dedim. O *Ey riyakârlar! İhlassız dua ettiniz. Allah Teâlâ da yağmursuz bir bulut gönderdi*, dedi.

Kıt'a

Riya ehli ne zamana kadar arzularına ulaşabilir

Onların duaları üzerine icabet kapıları kapanır

İcabet meclisinin şahidi O'na yakın olmaktır

Her kim gizli şirk koşarsa, bir gönül hastalığı vardır. [52/2]

Ey genç! Ne olur, halkın daha fazla zorluk çekmemesi için, rahatlasın diye dua etsen, dedim. Genç kalktı abdest aldı, başını kaldırdı, gözlerini gökyüzüne dikti ve *Ey üstad beni imtihan etme,* dedi. Ben de kalktım. Henüz hastaneden çıkmadan yağmur yağmaya başladı, o kadar yağdı ki, bahar yağmuru gibi çatılardan damladı.

Kıt'a

İhlas sahiplerinin duasıyla icabet kapısı açıldı

Hakk Teâlâ hacet sahibinin sözünü yerde bırakmaz

Bütün istekleri bekletilmeden hâsıl olur

Dua ederken ihlası göz önünde bulundururlar. [52/3]

Dördüncü Huld (Cennet)

Celil ve Cemale ulaşmak için bülbüllerin ölçülü sözleriyle dolu, seyrediciler için cevherlerden yapılan şiirler ve gül bahçeleri zinciriyle olgunluk sarayının kapısını açtı.

Celaleddin Mevlânâ'nın Nükteleri (k.s)

O'nun bütün şiirleri latif, şerefli ve temizdir. Beyitlerinin manası Celal sahibi Allah'ın hazinesinin sırları ve yok olması mümkün olmayan cemalinin feyizlerinin sırlarıdır. Onun söylediklerinden:

Nazm

Ey âşıklar! Ey âşıklar! Ben eski aşığım.
Ey sâdıklar! Ey sâdıklar! Ben eski aşığım.
Âşıkların nuru âlemden yüceldiğinde,
Burada benden başka kimse yoktu, ben eski aşığım,
Orada bir kavim kâlûbelâ kâlûbelâ dediler,
Ben onların mutlak şahidiyim, ben eski aşığım.
Âlem yoktu, ben vardım, Âdem yoktu ben vardım,
Bu zaman yoktu, ben vardım, ben eski âşığım.
Nuh'la gemide, Yusuf'la kuyunun dibindeydim,
Meryem'in İsa'sıylaydım, ben eski âşığım.
Ses çıkararak arşa uçma zamanım geldi.
Arşı taşıyanlara deki; ben eski âşığım.
Ey âşıklar! Ey âşıklar! Bu Şems-i Tebrizî'dir,
Ey Mustafa'nın nurunun güneşi, ben eski âşığım. [53/1]

Sultan Beyazıt Bin Süleyman Han'ın Nükteleri (r.a.)

Gerçekten nüktedan bir padişah ve marifet bilir bir şahtır. Onun şiirlerinin hepsi sağlam, manalı ve iç açıcıdır. Bu gazeli şehzadelik zamanında söylemiştir.

Nazm

Eğer cihan tacını takmak bana nasip olursa,
Dünyayı kahramanlık kılıcıyla fethederim.
Tahmasb'ın kellesini gövdesinden kılıç darbesiyle ayırırım.
Buhara ve Semerkant'ı hükmümün altına alırım.
Eğer bahtım açılır, dünyanın gücü bende olursa,
Anka kuşunun Kaf dağından insanlara ve cinlere emrederim.
Muhammed'in ashabının aline ve dört halifeye muhabbetli ol,
Gel ey Rafızi! Sen kendi ruhunu arındır.
Bu saltanatta ümidim var, eğer Rabbim yardım ederse,

Cihanı fetheden kılıcımla yeryüzünün tozunu attırırım. [53/2]

Hilali'nin Nükteleri (r.a.)

Rum şairlerinden yeterince kâmil ve âlimlerindendir. **Sultan Muhammed b. İbrahim Han** zamanında meşhurdur. Hilali divan üstatlarındandır ve şu onun şiirleri cümlesindendir.

Gazel

Mey rengindeki dudaklarının aksi, şarabın içine düşmüştür
Hayret ederim ki ateş, sanki sutun içine düşmüştür.
Aşikârdır ki ay, zülfünün halkasından bir parçadır,
Gölgenin ortasına güneşin nuru düşmüştür.
Ey âşıkların tabibi! Bu bitkini,
Bir soruştur, çünkü hasta ve harap düşmüştür
Bülbül figan ediyor her an başka bir dalda,
Gülün cilvesini görüp ıztıraba düşmüştür.
Hilali onun eşiğinin toprağını gördü ve dedi,
Bu kulu bir gör, ne hoş alicenap düşmüştür. [54/1]

Bâkî Efendi'nin Nükteleri (r.a.)

Sanatlarda bütün şairlerden titiz ve nüktedandır. Bütün beyitleri iham (kapalı) ve araştırma gerektirir. Onun divanı, Yezd, Serhas, Şiraz, Kandahar'da meşhurdur ve beyitleri buralarda itibarlıdır. Öyle ki Hafız gibi üstatlarla beraber okunur. Şu onun şiirleri cümlesindendir.

Gazel

Gül yanaklılar çimenlik tarafına seyre gidiyorlar
Coşkun bülbülü sarhoş ve mutlu ediyorlar
Bu şarabın kıtlığında lalelere hayret ediyorum
Gül rengindeki kadehi nereden buluyorlar
Muhtesibin cefasından lale gibi aşk ehli, bugün
Dağda ve çölde kadeh için dönüp dolaşıyorlar
Bahçenin kuşları güle sema etmekten gönülleri bağlandı
O gül yanaklı ve gönül alıcı uzun boyuna meylediyorlar
Ey Bâkî! Onun örgülü saçlarının kâkülüne gönül bağlama
Çünkü seni divaneye döndürür ve rezil rüsva ederler. [54/2]

Derviş Paşa'nın Nükteleri (r.a.)

Seçilmiş erbabının seçkini, besalet ehlinin hülasası, onun şiirlerinin hepsi nükteli, yaratılışı iç açıcı, şiirleri iham doludur. Biri Farsça biri Türkçe iki divanı vardır. Her ikisi de latif, manalı, temiz ve nüktelidir. İki defa Bosna'ya vali olmuş ve birkaç sene de Ekre'nin muhafızı olmuş, evliyanın seçkini olmasıyla meşhurdur. Hazreti Mevlânâ'nın yadigarı olan *Mesnevî*'yi tanzim etmeye başladı, iki cüz'ü tanzim etti. Bir gece Mevlânâ'yı rüyasında gördü, Mevlânâ ona dedi ki: *Ey derviş! Benim Kıt'abım asla tanzim kabul etmez, bu sevdadan vazgeç*. O an o düzenlemeyi bıraktı. Yazmış olduğu o iki cüz'ü ben gördüm çok manalı ve latiftir. Ben fakir öyle düşünüyorum ki; ondan daha kâmil ve âlimi gelmemiştir. Şu gazel onun şiirlerinin cümlesindendir.

Gazel

Eğer o servi boylu bizim evimizi şereflendirirse,
Onun ayağına dünyayı ve ukbayı serperim.
Aşkının susuzluğu, özlem çeken kalpten yok olmaz,
Bir nefeste yedi denizin suyunu içse bile.
Senin bir Türk güzeli bakışınla binlerce gönlü çelersin,
Hiç kimse dünyada böyle yağmacıyı görmemiştir.
Eğer gönül çalanların cemaline meyledersem, şaşırılmasın,
Çünkü güzellere gönül vermeyen adam olmaz.
Dervişin kalbine bir bak ve ey iyilerin padişahı merhamet et,
Nasihat dinle ve âlimlerin öğüdünü zayi etme. [55/1]

Derviş Paşazâde'nin Nükteleri (r.a.)

Nazımda ve nesirde üslup sahibi ve babasından daha nüktedan ve ince düşüncelidir. Onun Türkçe ve Farsça şiirleri ilhamlı, sağlam ve güzeldir. Sırların sırları şüphesiz onda meydana çıkmıştır. Şu beyitler onun beyitlerindendir.

Nazm

Harabatın seyrine gel ki orada bir âlem vardır.
Havanın güzelliğinde ve toprakta bir gamsızlık mı var.
Bu gevşek cihan binasına kadeh koyma ki,
Meyhanenin aslı sağlam temeller üzerine kurulmuştur.
Yoksa zamanenin gamı, şarapla gönülden çıkar mı,
Lale sıfatlı olan kimsede bir yoldaşlık yarası vardır.

Subbuhi'nin her bir gün yaprağından baharın ömrü hoştur,

Fakat gül mevsimi gibi çabuk gelip geçicidir. [56/1]

Hüsrev Paşa'nın Nükteleri (r.a.)

Kâmil ve ince düşünceli, mana-sever ve kendine mahsus şiirleri vardır. Hayli tasavvuf-şinas ve bütün şiirler cinaslıdır. Her hâl-u kârda Rum söz söyleyenlerinin üstadıdır. Aşağıdaki gazeli Hüsrev Acemi'ye isnat edenler olduğunu bazı mecmualarda gördüm. Bu fakir bunu Hüsrev Paşa'nın Divanında gördüm ve onun olduğunu düşünüyorum. Doğrusunu Allah bilir.

Nazm

Gönlüm âşıklıkta avare oldu, daha da avare olsun.

Vücudum alçaklıkta çaresiz kaldı, daha da çaresiz kalsın.

Büklüm büklüm azizlerin saçıyla seni nasıl da ayarttı,

Gariplerin kanını dökmekle senin gözünü daha bir ayarttı, olsun.

Gamdan gönlüm yüz parça oldu, fakat gönül bundan vazgeçmiyor.

Eğer sevgili bundan mutluysa ya Rab! Daha da parçalansın.

Eteği ıslak hû edince Hüsrev iki gözü çeşme,

Temiz kimselerin gözyaşıyla onun eteği ıslanıyor, olsun. [56/2]

Hâyâli Efendi'nin Nükteleri (r.a.)

Evliyâullahın seçilmişindendir. Onun zahir ve batını ilahi ve fenni ilimlerin feyzini mamur etme, hızlıca bir yerde yok olup gezip gelmede meşhur olmuştur. Cebinde vefat tarihi bulunmuş ve şöyle demiştir:

Beyt

Hâyâli hicretine didi tarih,

Sözü dilde hayali gözde kaldı, [56/3]

Ve Farsça şiirleri Türkçesinden daha güzeldir. Bu onun şiirleri cümlesindendir.

Gazel

Âşıkların kalbini nişan almış ey ok!

Ortalıktan kaybolmuş halk seninle meşguldür.

Bazen meyhanede itikâftayım, bazen mescid sakini,

Yani ben seni arıyorum ev ev (mabed mabed).

Benim Kâbe ve puthâneden maksadım sendin,

Maksat sendin Kâbe ve puthâne bahane,

Hacının amacı Kâbe, benim amacım senin cemalini istemek,

O daima ev arar, bense evin sahibini.

Gönül büyüsü efsane ve aşktır, yoksa,

Bâkî senin güzel yüzünle büyülendi ve masal oldu.

Herkesin dilinde senin aşkının lafı söylenir,

Âşık gamın sevinciyle, çalgıcı da teraneyle.

Hayâlî'nin kusuru senin keremini ümid eder,

Yani ki günahı bu bahaneden daha iyi değildir. [57/1]

Fütuhî'nin Nükteleri (r.a.)

Kerametli şeyhlerdendir ve büyük tasavvuf ehlidir. İstanbul'da postnişin olmakla meşhurdur. Bu gazel onun beyitlerindendir.

Gazel

Güzellerin pazara uğramasıyla uzun boylu ve yürüyüşlüler rüküş kaldı.

Onun gül rengi yanağının parlamasıyla gül bahçesi dahi rüküş kaldı.

O büyüleyici nergis bakışlıdan feryad ki onun sarhoşluğundan,

Vera ve zühd ehli takvalarını bir anda bozdu.

Temeli senin aşkının gamından olan gönül,

Yabancıların kınayışından ne zaman kırılır.

Başı sele uğramış yaradılışlı olmaktan dolayı mutluyum,

Gam çekilecek kapısı duvarı olmayan bir evin var.

Fütuhî'nin sarhoşluğu hep aşkın kadehindendir

O heves kadehi (kapı dışarı olan) yabancıların başında kırılır. [57/2]

Rüşti'nin Nükteleri (r.a.)

Yeteri derecede kâmil ve âlim, organizatörlerin âkili, fenni ilimlerde benzersiz, eşsiz büyüklerden ve şiir sanatlarında mahirdir. Farsça bütün şiirlerinde geleneksel bir tarzı vardır. Türkçe şiirlerinde ise Bâkî tarzında yazmıştır. Aşağıdaki gazel onundur.

Gazel

Bana mey kadehinden daha hoş bir sırdaş olmasın.

Bana altından mamul bir kız daha iyidir başka bir mahrem olmasın.

Sohbet, kendi yıldız kümesinin kokusuna bir merhem değildir,

Gelsin ey felek! Gönül yarası için başka bir merhem olmasın.

Onun yeşil yüzünün çizgisi göründü (bahar geldi) senin cinlenmen mübarek olsun,

Sana ey yeniden gönül alan, başka bir gam ve matem olmasın.

Yüzünden kan dolu gözümü kaydırmam ki görüyorum,

Kırmızı gül rengi yanağına başka bir çiğ tanesi düşmesin,

Ey Rüşti! Yüz âlem feleğin kadehinden görünür, fakat,

Şarap kadehini tut, bak ki diğer âlemi ondan görüyor musun? [57/3]

Azerî'nin Nükteleri (r.a.)

Birçok nükteli beyitler yazdı ve iki Türkçe divanı vardır. Biri tenkitsiz diğeri tenkitli bunlardan başka duymadım. Rüşti'nin muasırıdır, birbirlerine nazire söylemişler, her biri diğerinden geri kalmadığını akıl kabul eder.

Gazel

Ey gönül her ne kadar sabır şarabı acı ve can alıcı olsa da,

Ama ayrılık gününün acısı ondan daha çok acıdır.

Dostların ayrılığını görmek cehennemden bir nişanedir,

Allah korusun! (Hata yaptım) yanlış söyledim, cehennem ondan bir nişanedir.

Beni kıyamet gününün heybetinden nasıl korkutursun,

Dostlarımızın veda etmesiyle kıyamet bizim yanımızdadır.

Kavuşmanın yetinmişliğiyle emin olma âdetindendir ayrılık,

Çünkü eğer bir gün şarap verirse zehir olduğu ortadadır,

Azerî'nin kıyameti sevgiliyle, cennette şeref vardır

Sevgili, sevgiliden ayrı düştüğünde büyük kıyamettir. [58/1]

Beşinci Huld (Cennet)

Her biri varlık saatiyle, gönüllerin canını, beraat gülüşünün mayası olan, ötüşü perhizkâr kuşların dilinden, nezih, ince rakamlarla dolu belagat bahçesinin hamisi, temiz bahçevanın nüktelerinin neşri için letafet bahçesinin kapısını açtı.

Latife: Bir gün iki âlemde üstatların önderi Muhammed aleyhisselam'ın yanına yüzü buruşmuş, dişleri dökülmüş, çirkin ve her insanın kendisinden kaçtığı ihtiyar bir kadın geldi. Allah bilir ki üzerinden kaç yıl geçmiş, ömür yükünden beli kamburlaşmış, saçları birbirine karışmış hamam lifi gibi beyazlamış ve eğer birisi ona dünyanın sonu olmayan bir şey sorsa Marci kabilesinden haber verirdi. Yaşlı kadın dedi ki: *Ey Nebilerden olan Mustafa ve ey temizlerin sonuncusu! Acaba ben ahirette cennete gider*

miyim? Peygamberimiz: "*Ey dünya kız kardeşim ve ey bedeni sefa görmemiş dul kadın! Hiç senin gibi yaşlı birisi cennete girer mi?*" Yaşlı kadın Allah Resulünden bu haberi duyunca, ağlamaya başladı ve dedi ki: *Ya Resulallah! Benim hakkımda ayet mi gelmiştir ki ben cennete gitmeyeyim veya nereye gideyim? Ben dünyada seni gördüm, seninle konuştum. Mahşer gününde benim için cennet ehlinin cümlesine şefaat lütfettiğin gibi bana da etmez misin?*

Nazm

Eğer bana şefaat lütfetmezsen,
Benim işime vah vah demek lazım.
Senden başkası bana yardım etmez,
Canım başım sana feda olsun Mustafa.
Cihana Hakkın rahmeti sen oldun,
Ümmet senin cömertliğinden bağış ister.
İki cihanda da seninle sözleştim,
Sen Hakkın şahidisin, mâsivânın padişahı.
Günah hastası olunca, ey tabib,
Fevzî'nin kalbi senden deva bulur. [59/1]

O an gariplerin sığınağı, gönül okşayıcı padişah tebessüm buyurdu ve dedi ki: "*Ey zamandan isteğini alamamış, ey karar yerinde istekli! İşitmedin mi ki Allah Teâlâ'dan, on altı yaşında kız yaratır ve ihtiyar erkeği de otuz üç yaşında delikanlı yapar. Bütün cennet ehlini bu minval üzere yaratır. Böylece cennetine kor*." Yaşlı kadın Peygamber aleyhisselam'dan bu müjdeli haberi işitince mutlu oldu ve onun eteğini öptü.

Kıt'a

Ne hoş ki Allah lütfuyla gençleştiriyor,
Yaşlıları baştan sona nimetine layık görüyor.
Kendine şükredilsin diye böylesine bir güce sahip,
Defalarca hamd ve sena olsun onun azimetinin lütfuna. [59/2]

Latife: Dervişin biri günlük masrafını yüklemek için **Ahmet Bin Âsım**'ı ziyarete gitti. Ahmet Bin Âsım dedi ki: *Ey derviş! Eğer beni Peygamberlerle bir sayarsan sana çok ikram ederim ve kendi has kullarımdan sayarım*. Derviş de saymaya başladı ve dedi ki: *Peygamberlerin ilki bizim büyükbabamız Âdemdir (a.s.). İkincisi; Nuh (a.s.) bizim ikinci babamızdır. Üçüncüsü; bizim Peygamberimizin büyük dedesi*

İbrahim (a.s.)'dır. Dördüncüsü; Allah'ın kelimi Musa (a.s.)'dır. Beşincisi; Nil'in önünü toprakla geren Firavundur. Ahmet Bin Asım dedi ki: *Ey derviş! Bu ne deliliktir? Allah'ın düşmanını peygamber yapıyorsun*. Derviş: *Ey melik! O Peygamberliğe de razı olmadı, ilahlık iddia etti*. Padişah bu latifeyi beğendi, anladı ki bu anlayışlı adam şakacıdır. Bu konuşma üzerine ikram etti ve kendi has kullarından yaptı.

Kıt'a

Güzel konuşan adam, şüphesiz,

Hasislerin yüküyle minnet altına girmez.

Yokluktan bir gün meydana çıkar,

İlim ve irfanın âdeti böyledir. [60/1]

Latife: Bir adamın dişi bir sığırı vardı, kayboldu. Ücretle bir tellal tuttu, bağırttı, bulamadı. Ümidini kesti ve ağlamaya başladı. Dostlarından adamın biri onu ziyarete gitti ve dedi ki: *Ey eski mağara dostu! Ne zamana kadar ağlayacaksın? İneğin burada kaybolmadı mı?* Adam: *Evet, bu şehirde kayboldu*. Dostu: *Ağlama, onu çalan her kimse, tellalın sesini duymuştur. Şüphesiz vermez. Sana mahşer günü öder*. Adam: *Ey benim kardeşim ben ona ağlamıyorum! Benim korkum odur ki âlim birinin eline düşer, o da şeriat usulünce hüküm verir ve yer. Benim ahiret gününde de kavga etmeye gücüm yetmez*.

Kıt'a

Eğer kaybolmuşu bulursa bir hâkim,

Onu yorum yaparak yer, korkusuzca ve pervasızca.

Sahibine meyli yoktur,

Eğer açıkça Musa'nın ineğiyse. [60/2]

Latife: Ayı yapılı bir derviş, birinin evine misafir oldu. O vakit yemek yenmiş, sofra toplanmıştı. Derviş de kaç gün geçmesine rağmen ezik bir ekmeğin sözünü duymamış ve çöldeki sabırlı sürüngenler silsilesiyle beraberdi. Aniden midesi ejderin kükremesi gibi evi titretti. Bu hal üzere birkaç saat misafirlik sofrasını bekledi. Sonunda gördü ki istemeden olmayacak. O zaman konuşmaya başladı ve dedi ki: *Ey konuksever ev sahibi ve ey nükteli açları doyuran! İnsana iki şeyin tesir ettiğini büyüklerden işittim; biri, açlık, biri uykusuzluk. Henüz uykum gelmedi. Hangisinin bana tesir ettiğini bilmiyorum*. Ev sahibi: *Ben nereden bileyim hangisi tesir etti. Halk tebaası bu hususta birbirleriyle muhalifler*.

Beyt

Halk açlık ve tokluğu ne bilir,

Çünkü hüzün hazinesinde feryat, durum bunun gibidir. [61/1]

Derviş ev sahibinin böyle nüktelerle bir şey vermeyeceğini gördü, sonunda neşeli bir şekilde; *ey gülen zengin ve ey arzusuna ulaşmış! Biz ne zaman yemek yer, nerede uyuruz?* Ev sahibi: *Ey derviş! Biz yemek yedik. Allah'a şükür bizim evimiz çoktur. Nerede istersen uyu ve her nereyi beğenirsen orada rahat et*, dedi.

Beyt

Halk aç karına huzur bulmaz,

Allah sabır ve kanaat bahşetmedikçe. [61/2]

Derviş sonunda yemekten ve içmekten ümidini kesti. Kalktı ve ahıra gitti. Eşeğin sırtından palanı kopardı, aldı ve söylenmeye başladı. Eşek en yüksek sesiyle anırmağa başladı. Öyle ki mahallenin bütün çocukları onun sesinin korkusundan beşiklerinde ağlamaya başladılar. Ahali her taraftan toplandılar ve dediler ki: *Ey hakşinas derviş! Buna ne olmuş? Niçin böyle bağırıyor?* Derviş: *Tilye'de onun için dövüyorum*. Ev sahibi: *Ey derviş! Allah için dövme, biz sana ekmek getiririz.* Derviş: *Ben biliyorum ki siz peynir de getirirsiniz. Fakat bu cahil eşek de diğerini yer*. Ev sahibi hizmetçisine emretti: *Gidin bir sofra getirin ki bu yüksek sesten kurtulalım.* Hizmetçiler hemen sofrayı getirdiler, derviş de söylenmekten vazgeçti ve eşeği çözüverdi.

Kıt'a

Her hâlükârda akıllı kişi,

Güçlü ağalıktan ve mahrum kalmaz.

Âlemde olup biten her şey,

Aç ve azıksız insanların eliyle olur. [62/1]

Latife: Hayâlî (r.a.) Râzî'nin evine gitti. Birkaç saat oturdu. Yemek vakti oldu, çok bekledi, fakat bir şey çıkmadı. Köşkün penceresinden dışarıya baktı. Bir ölüyü mezarlığa götürdüklerini gördü. Hayâlî de ayağa kalktı ve dedi ki: *Ey dert yoldaşım, acaba seni hangi dert öldürdü?* Biraz ayakta durdu o an dedi ki: *Git ey eski dost, çünkü biz de aynı derde müptelayız, arkanızdan gelmemize çok zaman kalmadı*. Râzî dedi ki: *Ey kardeş! Allah Teâlâ bilir ki sana cinler musallat olmuştur. Çünkü ayık adam, ruhsuz bir ölmüşe nasıl laf atar?* Hayâlî: *Bana cin erişmemiştir, aksine büyüklerin himmetiyle*

Allah Teâlâ benim için lisan-ı hali kolaylaştırdı. Bu ölü de benim dostlarımdan biridir, ona ölüm sebebini sordum. Râzî: *Ey kardeş! Mademki lisan-ı halden anlıyorsun, bu hangi hastalıktan ölmüştür?* Hayâlî: *Birisinin evinde ben gibi misafir olmuş, birkaç saat sofranın kurulmasını beklemiş, sonunda gelmemiş, onun ölüm sebebi bu olmuş. Ben dedim ki, biz de onun gibi bir derde müptela olduk, bize de ölümün ulaşmasına az kaldı*. Râzî bu nükteden neyin ne olduğunu anladı. O saat sofrayı donattı.

Beyt

Cimriler ekmek parçasını kendi canıyla beraber bilir.

Onun için misafirin gözüne açlık büyük görünür. [63/1]

Latife: Bir padişahın canı çok sıkıldı. Öyle ki; hiçbir yerde huzur bulamıyordu. Vezire dedi ki: *Bana öyle bir şey yaptır ki kalbim onunla sakinleşsin*. Vezir de has altından devekuşu yumurtası gibi bir elma yaptırdı ve padişaha getirdi, dedi ki: *Ey merhamet saçan padişah ve ey güzel görüşlü şah! Şimdi senin için gönül yatıştırıcı bir şey yaptırdım ki hiç kimse böylesine sahip olmamıştır*. Padişah: *Ey zamanın akıllılar dairesinde olan ve ey altın ve gümüşle neşelenen! Allah'a yüz binlerce hamdolsun ki onun esirgeyen lütfuyla böyle bir ülkenin padişahı oldum. Benim için altın ve gümüş gönlümü nasıl sükûnete erdirsin. Belki ona sen kulun gözlerinden başka kimse bakmadı ve itibar etmedi*.

Beyt

Gani olan erler altın ve mücevhere ne zaman bakarlar,

Zamanın aldatışı ve kadının süsü olduğunda. [63/2]

Vezir dedi ki: *Ey arzusunu almış şah ve ey irfan sahibi padişah! Ben onu bakmak için yaptırmadım, aksine yalan söyleyenler için yaptırdım. Yalancıları huzuruna çağırıp herkesin duymadığı, görmediği yalanı kim söylerse ona verelim diye yaptırdım. Yalancıları seyret, bak gönlünüzün sükûneti nasıl olacak?* Padişah: *Görülmemiş işitilmemiş yalanı kim söylerse ben bu altın elmayı ona bağışlayacağım*, diye emir verdi. Bu haber çarşıda, pazarda yayıldı. Yalan söyleyiciler ardı ardına padişahın kapısında toplandılar. Her biri yeni bir yalan uydurdu. Padişah altın elmayı vermemek için onların bütün yalanlarını doğruladı. Onlardan her biri yalan söylediğinde padişah: *Doğru söyledin, bu yalan değildir*, dedi. Nihayet sırtına bir küp bağlamış bir adam padişahın kapısına gitti. Kapıcılar: *Ey adam! Bu küple nereye gitmek istiyorsun?* Adam: *Yalancılardanım, padişahın huzuruna gitmek istiyorum.* Kapıcılar: *Ey adam! Sen*

dün padişahın huzurunda yalan söyleyip, padişahın sana "Doğru söyledin" dediği kimse değil misin? Adam: *Evet, o'yum. Fakat o gün yanımda yalan yoktu. Şimdi küpümde getirdiğim yalanı beğenir, alır, beğenmezse almaz, bana yol veriniz*. Sonunda padişahın huzuruna götürdüler. Dedi ki: *Ey hak veren şah ve ey hoş yaradılışlı padişah! Babam zengin tüccarlardandı. Sizin babanıza çok hizmet etmiş. Babanızın bir vakit paraya ihtiyacı olmuş, babamdan bu küple yedi defa borç almış. Şimdi ben de muhtaçlardan oldum. Hakkımı ver ki baban da mezarda borçlu kalmasın*. Padişah bunu duyunca aklı başından gitti ve gönlü yaralandı. Sonra hayretle dedi ki: *Bu söylediğin nasıl bir yalandır? Babam kimseden borç almamıştır*. Adam: *Ey padişahım, eğer beni tasdik ediyorsan küpleri doldur ve eğer yalanlıyorsan, o altın elmayı bana çabuk ver, çünkü fakirlerdenim.* Padişah adamın muradının başka olduğunu gördü. Altın elmayı eline verdi ve dedi ki: *Ey Allah'ın adamı başka bir zaman böyle gönül yaralayıcı yalan söyleme*.

Kıt'a

Hiç kimseye böyle yalan söyleme ey sanatkâr adam,
Çünkü o yalan gönlü parçalıyor.
Dostlarına yumuşaklıkla şaka yap,
Çünkü ondan can gönlün neşesi çoğalır.
Eğer şakayı yerli yerince yapamazsan,
O şakadan başın ağrır, söyleme. [64/1]

Altıncı Huld (Cennet)

Bahçevan güllerin efendisi, sünbüllerin cömerdi, yeni tomurcukların kokusuyla, diken ve değersiz otları temizlemek için cömertlik sarayının kapısını açtı.

Sehavet: Fazıl Bermeki'nin bir oğlu dünyaya geldi. Bütün nüktedanlar onun doğumunu tebrik etmeye gittiler. Fakat onların arasında her ilimde marifetli ve hepsinden imtihan olmuş, fakat zamanın vefasızlığından cimrilik çekmiş ve yokluk cefasının etrafında dolaştığını gören bir adam vardı. O da Bermeki'nin meclisine doğum kutlamasına gitti ve meclisin alt safına oturdu.

Kıt'a

Bu âlem de bilmiyorum, nasıl bir durumdur,
Hünerliler aşağı safta ki yerde.

Sefalet ehli böyle düşünür,

Gönül ehline bağışlamak övünçtür.

Zannederim ki nükte sahipleri,

Hakk Celle Celâl'in tecelli-gahlarıdır. [65/1]

Orada çocuğu yıkayıp, giydirerek meydana çıkardılar ve herkesin kucağına verdiler. Her biri dua etti ve üzerine tarih yazdılar. Bir bir o meclisin büyükleri bu işi tamamlayınca çocuğu içeriye götürdüler. Onların yazdıkları tarihleri **Fazıl Bermeki**'nin önüne koydular. O da her birini okudu. *Aferin*, dedi. Fakat o kötülük görmüş adamın tarihini diğerlerinden önce takdim etti. Onu ziyadesiyle övdü. Orada bulunan herkese, her birine dört bin altın verilmesini emretti. On bin altın da onun kapısından çıkarken eyvanın deliklerine onlar için hediye verilmesini emretti ve yaptılar.

Kıt'a

Civanmerd eğer öğünülen insan olarak öne çıktığını bilse,

Başına altın saçılır ve binlerce izzet u ikramla karşılanır.

Kerem sahibi kapısından üzgün bir şekilde geri döndürmeyi kendisine yakıştırmaz,

Fakir insanlar onun sarayına gider zenginler değil. [65/2]

Bermeki bir kuluna dedi ki: *O aşağı safa oturan adam var ya, onu bana getir*. O da arkasından ona ulaştı ve geri getirdi. Ona tekrar on iki bin altın verdi ve hil'at giydirdi. Fakat uğursuz feleğin seyri gereğince birkaç ay geçmeden Harun Reşid, Bermekileri öldürdü ve onların yurtlarını atların çiğnediği arpa otuna çevirdi. Bermekiler kavmi bu âlemden kayboldu. Onlara böyle bir zulüm ne kadar günahtır.

Beyt

Akıllı insan padişahın lütfuna nasıl itimat eder,

Sen lütuf ve kahrın birbiriyle ilgili olduğuna iman et. [66/1]

Fakat o adam Fazıl Bermeki'nin kereminden zengin oldu. Birkaç hamam ve değirmen satın aldı. Birkaç işyeri eline geçirdi. Çok haşmetli ve emrinde çok hizmetli oldu. Bağdat'ta büyük adamlardan sayıldı. Bu minval üzere zaman geçti. Bir gün hamamcısını dellak ve natırdan başkası hariç hamamı tahliye ettirmek için uyandırdı. Hamamcı da öyle yaptı. Sanayide dellak bütün ustalardan gencin hizmeti hepsinden daha iyiydi. Hamamın tahliyesini haber verdiler, o da çıktı. O genç hizmet etmeye başladı ve efendisi onun hizmetinden memnundu. Bu arada Fazıl Bermeki'nin oğlunun

tarihinden birkaç beyit okudular. Genç bu beyitleri duyunca takati kalmadı kendinden geçti ve yere düştü. Efendi onu görünce koştu dışarı çıkardı. Hamamcıya söylendi: *Bu gencin sara hastası olduğunu biliyorsun, niçin benim hizmetime veriyorsun?* Dedi ki: *Allah Teâlâ biliyor ki o genç bu hamamda beş senedir dellaklık yapıyor. Onda bu hali görmedim, hiç kimseden de işitmedim*. Genç o durumdan kendine geldi. Efendisi onu evine götürdü ve: *Ey genç senin bu durumun neden böyle oldu? Hiç daha önce böyle oldun mu?* dedi. O: *Hayır* dedi. *Peki şimdi neden böyle bir hale düştün?* Genç: *Ey Efendi, sen hamamın kapısında ne okudun, biliyor musun?* Efendi: *Biliyorum*. Genç: *Senin gördüğün o evde Bermekiler oturmuyor muydu?* Efendi: *Evet, gördüm, Allah Teâlâ Bermekiler'in ruhunu cennet ve cemaliyle mutlu eylesin. Bütün bu mal ve mülküm gördüğün gibi onlardandır*. Genç: *Tarih yazdığın o çocuğu da gördün mü?* Efendi: *Evet, Fazıl Bermeki'nin oğluydu*. Genç yine akıl dairesinden çıktı ve düştü. Su getirip yüzüne serptiler, tekrar kendine geldi ve dedi ki: *Ey Efendi! Sen nereden bileceksin ki ben o babadan kalan o talihsiz çocuk olduğumu.*

Beyt

Kendi yıldızımdan (talihimden) kime şikâyet edeyim,

Ben gibi o da kaderin hükmüne mecbur oldu. [67/1]

O an efendi ayağa kalktı çocuğun gözünden ve alnından öptü ve dedi ki: *Benim devletimin sebebi sensin! Ben bu saatten sonra her neyim varsa yarısı senindir, diğer yarısı ben ölünceye kadar bana yeter*. Genç dedi ki: *Ey Efendi! Ben babamın sana verdiğini geri alacak ırktan değilim. Eğer elimden gelseydi ben de verirdim sana. Şimdi sen biraz sabret, eğer kimse almadıysa hamamda bir şeyim kaldı, onu getireyim, ondan sonra seninle konuşuruz*. Efendi de izin verdi. Genç gitti ve kayboldu. Hangi tarafa gittiğini ve ne olduğunu kimse bilmedi.

Kıt'a

Eğer baba arkasında hayırlı bir evlat bırakırsa,

O evlattan babaya zarar gelmez, hayır, dua gelir ancak.

Allah korusun, bıraktığı evlat salih değilse,

Daima onun ruhu huzursuz ve eziyet görür. [67/2]

Hâtimet'ül Kitâb (Kitabın Sonu)

İnce görüşlü ve nükteli kişilerin temiz bakışları bu bahçeye düştüğü zaman, bahçevanın kusurlarını görmeyip affetmeleri ümidim ve geçmiş büyüklerin âdetidir.

Kıt'a

Zü'l-Menân'a hamd olsun ki bu kitabım,

Vehhâb'ın yardımının feyziyle tamamlanıyor

Kusurumu her zaman affediyor,

Kusurunu Tevvâb olan Allah'ın lütfu affeder.[68/1}

Bu naçiz yadigârım iki dünyanın efendisinin hicri tarihine göre tamamlandı.

Beyt

Dostlarla o yeni bahçede oturduğumuz tarih

Bin yüz elli iki idi. [68/2]

Mesnevi

Nihayete ulaştı bu Bülbülistân,

Nağmelerden gönüllere gül bahçesi doldu.

Onun bahçevanı çok çalıştı,

Onun bekçisi çok yardım etti.

Hazreti şeyhimin yardım nazarı,

Bana ondan bir padişahlık tacı ulaşır.

Onun yardımıyla postnişinlerden oldum.

Ona hizmet etmekle (Hakk'ı) arayan ve gezen oldum.

Hazreti Allah'ın aslanının ismi O'dur,

Ali Murtaza'yla aynı isimli olan O'dur.

Eğer O'nun haşrine kadar övsem O'na layıktır,

Çünkü O'nun dergâhında ayağının bir tozuyum.

Bana gaybdan bir ses geldi:

"Ey Fevzî! susman bu sırrı faş etmenden iyidir"

Senin sırrın her kulağa mahrem olmaz.

Onu gönülden gönül kulağı olanlara medhet,

Çünkü onun himmetiyle bu Bülbülistân tamamlandı.

Bülbülistân has nükte sahiplerinin meclisinin yakînidir. [68/3]

Temmetü'l-Kitâb (Kitabın Tamamlanması)

Beyt

Yezdan'ın rahmetine gark olsun o kişi,

Çünkü kâtibi hayırla yad ediyor. [68/4]

Beyt

Huda ona yüksek mertebeler versin,

Kâtibin hakkında Fatiha'yı okur. [68/5]

Beyt

Kim ki hayırla yad ederse iş bu hattın kâtibin,

Hayır yazsın anın şerrini kirâmen kâtibin. [68/6]

Beyt

Eğer benim hattımı karman çorman görürsen ayıplama,

Çünkü beni günler karman çorman yapmıştır. [68/7]

Bunu yazan fakir el-hakir Mersinli Abdurrahman Bin el-Hac Osman, Allah o ikisini de bağışlasın, 1294 yılı Rebiyyü'l-Evvel'in 7'si. (22 Mart 1877)

5. TRANSKRİPSİYONLU METİN

‘Ulemā-i ‘alâm ve fużalā-yı zemândan Mevlānā şeyḫ Fevzî’nin āṣārından (1a) (1) Bulbulistān nām Risālesi Ma’ārif Nezāreti Celilesinin Ruḫsatiyle (2) eski sarāy gurbunda kırk iki numaralı Muhammed Hulûsî Efendi’nin (3) matba’asında birinci def’a olarak t’ab olunmuştur. (4)

Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi (5)
Seyfettin Özege bağışı. (6)

K-1834
T-891.5

BÜLBÜLİSTÂN-I FEVZÎ(1)[2b](1)

Bismillahirrahmanirrahim(2)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Çu gulbañg-ı her ez-dil zi-āġaz

Be-medḥ-i izedeş āmed be-āvāz[2/1](3)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Çu bā-vey ẕikr-i Ḥaḳ envāʿ-ı meşḳest

Ez-ān şāyestey-i gulzār-ı ʿışḳest [2/2](4)

Hezār ḳaṣāyid-i medḥ ū ṣenā ez-dehān-ı şāʿirān-i bulbulistân ṣıdḳ u vefā ki ez-menābir-i tevḥīd-i(5) yezdān-ı ẕü’l-fażl ve’l-iḥsān be-ārāyiş-i esvāt-ı vecd-āver ʿaled-devām ḫˇānend ve be-gūşhāy-i(6) nükte-şināsān-ı meḥāfil-i ḳurbet ve nigāhendegân-ı revzen-i gülşenserāy-i ʿulviyyet der-heme(7) ṣubḥ ū mesāʿarża dārend.(8)

Ḳıtʿa(9)

(fe'ilâtün / Fe'ilâtün / fe'ilün)

Ḫālıḳī-rā ki heme ṣaḥn-i zemīn

Şode ez-ʿarża-i ṣunʿeş ṭabaḳī(10)

Bāz āġuşte-i ḳudret geşte

Be-her erzāḳ-ı ʿıbādeş feraḳī [2/2](11)

Ḳuds-ı ẕātehu ve teʿālā şeʿnehü ʿan külli meẕmūm ve medḫūl ve hezārān surūr-ı sermāye-i behcet(12) ve durūd-ı sebeb-i raḥmet ez zebān-ı bulbulān nevā-sencān-ı belāġat ve terennüm şināsān-ı bāġçe-i(13) ṣadāḳat ki rehnumūnān-ı sersebīl-i gulşenserāy-ı hidāyet ve naġme-sāzān-ı ümīdḫāne-i(14) luṭf u şefāʿatend.[3a](1)

Ḳıtʿa(2)

(fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün)

Ber-meh-i burc-ı risālet ki hest

Mihr-i raḫşende zi-rūyeş şefeḳīi(3)

Şode noh levḥ-i sipihr münḫal

Ez kütübḫāne-i vaṣfeş varaḳī [3/1](4)

Ve ʿale ālihi ve ṣaḥbihi müḳtedīn ile rusūm-i ṭarīḳatihi ve şeriʿatihī.

Ruzī be-kitāb-ı Bahāristān ki(5) müteberakehü üstād-ı süḫansāzān u güzīde-i erbāb-ı ʿırfān Molla Cāmī Abdurraḥman(6) (k.a.s.) fī külli ḥiyn ve ānest varaḳī çend be taḥsīn ve āferīn hemī ḫˇāndemī. Der ān(7) hengâm be dil āmed ki Būstān u Gulistān rā Şeyḫ Saʿdī ve Bahāristan rā Molla Cāmī ve(8) Nigâristān rā Kemāl Pāşazāde ve Sunbulistān rā Şeyḫ Şucāʿ(k.a.s.)(9) sāḫtend ve her yekī toḫm-i maʿrifet rā be mezraʿ-ı duʿā kāştend. Esās-ı īmān ve ḳıyām-ı kevn u mekān(10) ber-şeşest. Ve in penc kitāb-ı müsteṭāb, der her ḥālī muḥtāc-ı Bulbulistānend, īrā(11) nüzhet-i hengām-ı bahār ve revnāḳ-ı gul u sunbul ve cūybār be naġmehāy-i ʿandelībest.(12)

Kıtʿa(13)

(Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün /)

Ber-neyâyed ṣavt-ı ṭabl-ı şahgul

Tā nebūde naġmehāy-i ʿandelīb(14)

Dād u şīven rā hezārān tīz nekerd

Tā nedīde ḫārhā-i ber-gul-i raḳīb [3/2](15)

İn faḳīr nīz be-himmet-i pīşvāyān, varaḳī çend berīn uslūb sāḫt ve cuzʿī du berīn(16) minvāl perdāḫt.(17)

Kıtʿa(18)

(mefâ'īlün / mefâ'īlün / fe'ūlün)

Temām şod bulbulistānem velākīn

Nedāşte ez kesī gevher-i nişāneş(19)

Müzeyyen kerd u āmed medḥ-i Âṣıf

Zi vasf-ı gevher-i āḫişgirāneş(20)

Semiyyun lafeta illā Ali şod

Girift ez şīr Mevlā nām u nişāneş[4b](1)

Tevānī kesī nedāred bā-teʿaddī

Nerenced bīgüneh kesī der-zemāneş [3/3](2)

Eʿizzellāhü Teālā fi'd-dāreyn ve ḥafezehü ʿani'ż-żemūm vel eżrār vel ekdār ṭavvelāllahu(3) Teālā ʿömrehü ve ʿömre evlādehu fī ḥimāyet-i ḥabbehi ve şefḳatihi ve ʿaşemehüllāhi Teālā ʿamme(4) yefżeyhü ila't-telehhüfi ve't-te'essüf.(5)

Kıtʿa(6)

(mefâ'īlün / mefâ'īlün / fe'ūlün)

Şucāʿ u Sʿadī u Cāmī ez in pīş

Be nām-ı münteḥab kerdend temāmeş(7)

Ez ānān bulbulistānem neşod kem

Ki yāft ez merd-i aʿlī zīb u nāmeş [4/1](8)

Ḳıtʿa-yı Dīger(9)

(mefâ'īlün / mefâ'īlün / fe'ūlün)

Nigāhī kon berīn bulbulistānem

Ki tā bīnī der u gulhāy- i būyā(10)

Bibīn sermāye-i ʿömr hezārest

Nev āceste be ḥikmet-i ān dıraḫthā [4/2](11)

Ve tertīb-i in bulbulistān be şeş ḫuld dūçār üftād, her ḫuldī behişt āyīn(12) be dıraḫthāy-i gūn-ā-gūn ve berghāy-i rengāver ve nihāl ve şāḫehāyeş be envaʿ şukūfe(13) pürdāḫte, her yeki elvān dilpezīrī yāfte ve būyeş kāmgīrī dāşte ve her şāḫī rā(14)

naġmehāy-i ʿandelībān-ı ḫoş esvāt ber-ḫāste. Ne şukūfehāyeş rā ez cevr-i(15) rūzgār pāymālī bāşed, ne berghāyeş rā ez sitem-i bād-ı ḫazān perīşānī ve ne(16) şāḫehāyeş rā ez tâʿb-ı berg-i şitā efsurdegī(17).

Ḳıtʿa(18)

(mefâ'īlün / mefâ'īlün / fe'ûlün)

Zi her sū reste sebz u lālezāreş

Kuşūde ġonçehā dıraḫt-ı gulbin(19)

Ber āverde hezārān ṣavt u elhān

Resīde bā-kemāl eṭfāl-i sebze(+20)

Pur ez nevbār u nevber der her aġṣān

Zi ʿışret-i ġonce vü nergis berāyeş....[5a](1)

Şode serv u ṣınovberḥā nigehbān

Żamīr-i anhā keşīde ḳadd-i mevzūn(2)

Demīde sünbül u şebbū vü reyhān

Hemīn nüzhet serāy-ı ehl-i faẕlest

Derīn ravẕa neyāyed pāy-i nādān [4/3](3)

İltimās ez cālisān-ı in bāġçe-i ferah encām ve ez(4) temāşāyiyān-ı in ravẕa-i ḫoş- endām ki ez-ḫāri ġaraẕ ve ʿivaz, pāk ve müberrāst,(5) her ān demī ki be nigāh-ı iʿtibār binigerend, bāġçebanī ki be tertīb-i her giyāhī, ʿömr-i girānmāye-i(6) kāhīde ve perveriş-i her dıraḫtī, ḫun-ı dil-i u bārīde ez eṣmār-ı bāġçe sebuʿl(7)-meşānī şādī baḫşāyend ve be duʿāyī yād gerdānend.(8)

Kıt'a(9)

(Fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûl)

Gūyend bende-i Fevzī perverde in dıraḫtān

Der heme dem be vey bād ʿavn-ı ʿıṭā-yı Deyyān. [5/1](10)

ḪULD-I EVVEL: Şukuften-i ġonçehāy-ı serbeste-i kerāmet ve nükhet-i buyāy-ı ʿālī şeʾnişān rā(11) be-meşām-ı bulbulān-ı terennüm-şināsān-ı ümmet baġbān-ı ḫāme-i nihāl-perver bāb-ı noḫostīn-i(12) bāġçe-i velāyet rā bāz kerd.

KERĀMET-İ CELĀLEDDĪN-İ RŪMĪ MUḤAMMED EL-BEKRĪ MEVLĀNĀ (k.s.)(13): Rūzī der-semaʿ būd der-bālāy-ı maḥfil-i muṭribān be-ḳudüm zeden me'mur būdend.(14) Yekī rā ez-īşān der-dil āmed ki "der-heme rūz tā be-şeb derīn ḥāl māndeīm(15) ve ez-teʿıyyeş-i ferzend ve zen bāz şodīm ve beīn kār faḳr ve gurisnegī rā giriftārānīm"(16)

Kıtʿa(17)

(mefâ'īlün / mefâ'īlün / fe'ûlün)

Zen u ferzend-i kūdek rā şināsī

Ki cuz nūşīden u ḫorden neḫˇāhend(18)

Eger sīr kerdeī, restī vü ger ne

Ki ānān hest u nīstī rā nedānend [5/2](19)

Derān dem Mevlānā (k.s.) dest be-suy-i bāḫter dırāz kerd ve bāz āverd der-def-i(20) muṭribān rīḫt. Nigerīstend hezār zer-i firengī ger henüz ez-sikkeḫāne bīrun āmede ve der-ʿaḳabeş[6b](1) goft:(2)

Beyt(3)

(müstef'ilün / müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün)

Ey āşiḳān ey āşiḳān men ḫāḳ rā gevher konem

Ey muṭribān ey muṭribān def-i şomā pur zer konem [6/1](4)

Kıtʿa(5)

(mefâ'īlün / mefâ'īlün / fe'ûlün)

Mekeş nīstī vü nādānī der-ʿālem

Biyāmūz iksīr-i ʿayn-i kemālī(6)

Tevāngerter koned rūften be-müjgān

Ġubār-ı dergeh-i Molla Celālī [6/2](7)

KERĀMET-İ CÜNEYD-İ BAĠDĀDĪ (k.s.):Pīşeş merdī rūzī āmed ve goft(8) "Esselāmü ʿaleyküm" Cüneyd (k.s.) goft: "ve ʿaleyküm esselām eger tu ez-müselmānānī" mürīdān(9) der- vey naẓar kerdend cāmehāyi sebz puşīde ve libās-ı ehl-i İslām der-ber kerde. Bā(10)-yekdīger ḥarf endāḫtend ki īn merd-i çend sālest ki der-her

ramażānī mā der-iʿtikāf(11) dīdīm ez-īn suḫan çi ber-āyed ki eger tu ez-müselmānī? Cüneyd(k.a.s.) goft: “men(12) negoftem ki der-her ramażānī iʿtikāf nekerdeest”.(13)

Kıtʿa(14)

(fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün /fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Māh-i īmān der-sipihr dil hüveydā er neşod

Sūd nedāred der-ḥarīm-i kaʿbe kerden iʿtikāf(15)

Her ki dāniste ḥudāy-i ḫod bud der-rāh-ı dīn

Bāk nīst çun zād u ʿâr-ı dīr puşīden liḥāf [6/3](16)

Ān merd goft: “Ey şeyḫ-i bozorgvār! Peygamber mīgofteest: “ittekū firāset-ül mü’min feinnehu(17) yenẓuru binūrillehi” Cüneyd(k.a.s.) goft: “ārī gofteest eger tu bāver neyāverī unẓur ileyh”(18).

Naẓm(19)

(mefâ'īlün/mefâ'īlün/mefâ'īlün/mefâ'īlün)

Eger bāver nedārī ba-ḥadīṣ-i pertev-i Yezdān

Niger hurşīd asleş rā ferāset çīst tā dānī [6/4](20)

Ān merd ser-i ḫod rā pīş efkend. Pes berdāşt goft: “Ṣadaḳtü. Eşhedü enlâ ilāhe[7a](1) illāllah ve eşhedü enne Muḥammeden ʿâbdühü ve resulühü.” Pes goft: “Kunūn dānistem ki şomā ber ḥaḳḳī ve ḥaḳḳ(2) bā şomāst”.(3)

Kıtʿa(4)

(Mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ûlün)

Ānī tu ki teṣīr-i demet seng-i siyeh rā

Der-rütbey-i evvel konedeş dürr-i ṣemen(5)

Yek bāre zi-fermān-ı şomā ünẓur ileyh

Āvize-yi gūşem şode peyġām-ı peyġamber [7/1](6)

Ez hengām-ı zāden tā be īn dem, nasrānī būdem. Ez men günāhī ber āmed, ez terseş(7) müselmān geşte budem. Çend sālest ki der-her māhrūze be mescidhā iʿtikāf kerdem, ammā(8) der nihāni-yi ḫod be buthā iʿtikāf kerdemī.(9)

Naẓm(10)

(mefâ'īlün / mefâ'īlün / fe'ûlün)

Zi māder şod se vü sī sāl ki zādem

Be buthā nihān kerdem perestiş(11)

Kunūn dīdem ki ez ḫod āʿcizānend

Cüdā geştem nedāmet ḫordem ez ḫīş [7/2](12)

Cüneyd (k.a.s.) bā müridān-ı ḫod ḫıṭāb kerd "binigerīd iʿtikāfeş çi sūd girift,(13) besā kesānī ki ḳabā-yı ehl-i islām pūşide ve çelīpāy-i kibri der-baġal girifte ve besā(14) merdümānī ki be-ẓāhir-i ḫodeş ra naḳş-ı zünnār ve çelīpā dūḫte ve ḳandīl-i fūyūż-i(15) ẕülcelâlī der-beyt-i dil-i ū āviḫte".(16)

Kıtʿa(17)

(Müfteilün / fâ'ilün / müfteilün / fâ'ilün)=?

Nuḳḳūş-i dil çu dūrest ez-furūġ bīneş merdum

Tu ber-tu dūrbīn bāyed be-ḳarb āred nigāreş rā(18)

Mepindār bā-dīger yeksān hinduvāne-i cehlī

Her ānī ki çeşide ḫub dāned zīr-i māreş rā [7/3](19)

KERAMET-İ EBU ʿUMRAN VASITī (k.s.): Merdī gūyed deryā budem, kişti şikeste(20) şod. Men ve zenem ber-pāre-yi levḥa bimāndīm. Zenem hāmile būd, ber-ān pāre-yi levḥa duḫterī zād.[8b](1) Goft: "Teşneem, āb-ı deryā şūrest. Me rā āb-ı şīrīn biyāb" goftem: "Ey zen(2) āḫir bīnī ki ber-pāre-yi levḥa māndeīm. Âb-ı şīrīn rā ez kucā miārem?"(3)

Kıtʿa(4)

(Fe'ilâtün / fâ'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün)=?

Kutehest der-nezd-i erbāb-ı ḫıred idrāk-ı zen

Ḫāh reʾy ḫˇīşten ḫāhī zi-reʾy-i rāh-ı dīn(5)

Ger bimāned der-meyān-ı merg ū ān yek teḫtegī

Nīz ez-şūher hemī ḫā'hed ḳabāy-ı aṭlas [8/1](6)

Pes Ebu ʿUmrān Vāsıṭī rā (k.a.s.) dīdem der-rūy-ı hevā peydā şod; kuzey-i ez-yāḳut-i surḫ(7) be-silsile-i zerrīn bend şode me rā dād ve goft: “ bistān ve āb bāz ḫorīd” kūze rā sitedīm(8) ve āb nūşidīm. Serdter būd ez-berf ve şīrīn ez-eñgübīn. Be-dū goftem: “Ey Ebā ʿUmrān! Be-çi(9) īn cāygeh rā reşidi?” Goft: “Hevā-yi ḫodem ez-behr-i ū der-guzeştem ve me rā ber-hevā nişāned”.(10)

Naẓm (11)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Eger ḫˇāhī perīdān bī-per u bāl

Zi-dil terk-i hevā bāyed giriften(12)

Her ān ki ġayr-i ānest ū furū kon

Ṭarīk çünīn bāyed giriften [8/2](13)

KERĀMET-İ ŞEYḪ EBU’L ĀBBAS (k.s.): Merdī pişeş āmed, cāmehā-yı sebz pūşīde(14) ve ez-rūzgār-ı ḫˇīyş, heştād u neved sāl ḫorde be-edeb ve tevāżuʿ selām dād. Şeyḫ(15) (k.s.) der bāz kerden selām tevaḳḳuf kerd. Ḥāżırān heme der-taḥayyur māndend ki īn pīr-i(16) mübārek ġarībest be-ziyāreteş āmed ve be-erkān ve edeb selām dād īn çer(ā) der bāz(17) kerdeneş tevaḳḳuf koned? Bażī rā der-dil āmed şeyḫ rā ez-pīrī şuʿūr nemāndeest.(18)

Beyt(19)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Ḫıred ābād kāḫī der-şebābest

Çunīn pindār ki der-pīrī ḫarābest [8/3](20)

Şeyḫ (k.s.) ser belā kerd ve goft: “Ey Yahudī! Ez-kucā āmedī? İnṣāfet der-kucā[9a](1) mānd? Çerā be-dīn-i Ahmedī imān neyāverī?” mürīdān ve ġayr-i īşān rā du tā ḥayret āmed bā-yekdīger(2) goftend: “Īn pīr Müselmānest. Dīrūz (mā) der-mescid dīdīm.” Yeki ez-meyān-ı şān goft(3) “īn noḫost çehār sāl men ān rā der-Mekke dīdem ṭavāf hemī kerdī”.(4)

Ḳıtʿa(5)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Nīst ez-çeşm velī pinhān rusūm-ı mihrgāh

Sūd nedāred câme-yi İslām, çelīpā der-dilest(6)

Merd-i tārik u şeḳāvet der çi yābed ez-ṭavāf

Tā nesūzed beyt-i dil ḳandīl zi-ḫurşīd-i elest [9/1](7)

Devvom bār şeyḫ (k.a.s.) goft: "Şerm medār! Hengām-ı şermīden guzeşt. Kunūn hengām-ı(8) tevḥīdest." Ān pīr be-giristen ve nālīden ve çeşm ve rūy be-ḫāk-ı nedāmet mālīden,(9) āġaz-ı tekellüm kerd be-goften-i lā ilāhe illāllah Muḥammeden resūlullah.(10)

Ḳıtʿa(11)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Çi gūyem der-ḥużūret çun noved sāl

Guzeşt ez-ʿömr-i men der-küfr ū ʿ işyān(12)

Velākin kes neşod vāḳıf be-ṭovrem

Merā pindār kerdendi müselmān(13)

Be-dil bāver nekerdem, der-bīrūnem

Bipūşīdem ḳabāy-ı ehl-i imān(14)

Resīd imrūz merā peyk-i hidāyet

Zi-dil ān kār bed geştem peşīmān(15)

Nemībāşem zi-dergāh-ı şomā dūr

Der- ān ʿ ömrī ki zīn pes dāde Yezdān(16)

Çi fermāyī merā? Ḫıdmet peẕīrem

Meger bestem, çi ḫˇāhed būd fermān? [9/2](17)

Keramet: Ez-Şeyḫ Aḥmed Seraḫsī (k.s.) pörsīdend ez-kerāmet-i evliyā çi dīdī?(18) Goft: der-ibtidā-yi irādetī be-ṣaḥrā refte būdem. Berāy-i istincā kerden, señg, bisyār(19) custem, neyāftem. Āḫir ez-hevā señgī be-destem der üftād ve nigāh kerdem,

elmāsī ez-beyża-yi kebūter(20) bozorgter. İstincā bā-vey kerdem ve be-ṣaḥrā endāḫtem.[10b](1)

Ḳıtʿa(2)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Zīb-i dehr-i pīrezen der-nezd-i eṣḥāb-ı ḳulūb

Cuz be-istincā nedāred der-i diger kāreş sezā![3]

Ānçi be-enduḫten bāyed besā ḫorden ġumūm

Ez-berāy-i ḥācet-i derviş nişāndeest der-ḫelā [10/1](4)

KERAMET: ŞEYḪ YUSUF ŞİRVĀNĪ (k.s.): Migūyed: Der-īn ʿālem-i fānī ez-heme şehevāt bāz(5) geştem, ammā zi-muḥabbet-i enār ḫorden be-bāz şoden netevānistem. Rūzī be-ser-i kūhī refte būdem,(6) merdī rā dīdem der-cebīneş furūġhā şaʿşaʿa mizened, ammā derdī rā mübtelā geşte ki ber-pā ḫāsten(7) tevān nedāred. Nezdeş reftem ve bedū goftem: “Ey pīr! Be-luṭf-i Ḫudā çunīn pindārem ki duʿāy-ı men(8) müstecābest. Eger ḫˇāhī berāy-i tū duʿā konem tā rāst şevī.” Goft: “Eger duʿā-yı tū der-nezd-i(9) Ḫudā maḳbūlest, berāy-i tū duʿā kon tā tū rā ez-şehvet-i enār ḫorden bāz koned”.(10)

Ḳıtʿa(11)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Meşov bā-terk-i şehvet geb zenende

Besā ġam ḫordenest bāyed zi-terkeş(12)

Dıraḫt-ı ārzū ez-dil ne āsān

Birūn kerden be-bīḫ u bār u berkeş [10/2](13)

KERAMET-İ İBRAHİM ḪAVVAŞ (k.a.s.): Merdī guyed der-Baġdād būdem, bā-cemāʿatī ez-fuḳarā(14) der-mescid nişeste būdem. Çendān rūz ber āmed ez āşāmīden ve ḫorden, çīzī be-dest-i(15) mā neyüftād. Ez-gurisnegī zi-tāb ve tevan bāz şodīm.(16)

Beyt(17)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Şekīb fāḳeh burden bes girānest

Du tā saḫtī be-pīr nā-tevānest [10/3](18)

Āḫir pīş-i İbrahim Ḫavvāṣ (k.a.s.) reftīm ez-berāy-i çīzī ḫāsten. Çun İbrahim(19) Ḫavvāṣ (k.a.s.) ber-mā nigāh kerd, goft: "Ān ḥācet rā ki berāy-i ḫāsten(20) āmedīm, ān rā ḫudāyī midāned yā ne?" goftīm: "Ārī midāned". Goft : "Ḫāmūş bāşīd. Be maḫlūḳāt[11a](1) meguyīd ve ez-ġayreş mecūyīd".(2)

Naẓm(3)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Ez-berāy-i rūzī-yi ḫod ġam meḫor

Mīresed ānki nivişte der-serest(4)

Ḥācetet rā cuz Ḫudā ez-kes mecū

Kū kudāmīn kes ez u mükerremterest [11/1](5)

Ḳıtʿa(6)

(Mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ûlün)

Ānī ki şeved ber-tʿab fāḳih şekībā

Zūdter resedeş rızḳ-ı vey ez-gonc-i nihānī(7)

Ān çīz ki nivişte resedet żāyiʿ mepindār

Āyende zi-ḥaḳḳ rızḳ-ı tū der-pīr u cevānī(8)

Murġān hevā āyine-yi rūzī merdest

Biniger ki dehed tā be-īşān rızḳ-ı revānī [11/2](9)

Ve ez-der-i şeyḫ (k.s.) birūn āmedīm, kesī rā dīdīm ki kīseyī der-dest girifte. Mā rā(10) goft: " Şomā der-kucā māndīd, men be-yāften-i şomā bisyār gerdīdīm." Ve her yekī rā ez-mā(11) pencāh zer-i mesekkek dād. Ān dem ki dādeneş temām şod, der-meyān-ı mā gum şod.(12)

Ḳıtʿa(13)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Ḫāzinān kenzi lā yenfedü be-sūy-i evliyāst

Her ki bā-īşān rıżā baḫşed tevāngerter şeved(14)

Ān ki ḥarf-i ṭaʿne endāzed be-esḥāb-ı hedā

Zūd merdūd-ı Ḫudā ihdā ebter şeved [11/3](15)

KERAMET-İ ẒÜNNŪN-İ MISRĪ (k.s.): Dervīşī ez-Belḫ zi-gursnegī bigorīḫt ve be-Mısr āmed(16) ve be-ziyāret-i Ẓunnūn (k.a.s.) reft. Ẓunnūn "Ez-kucā āmedī?" goft: "Ez-Belḫ" goft:(17) "Ez-berāy-i çi çīz?" goft: "der-diyārhāy-i mā çend sālest ki girān üftād ve der-dih-i ḫod(18) ferzend ve zen dārem. Berāy-i nafaḳa-yı şān der-āmedem". Ẓunnūn goft: "Ey derviş! Der(19)-ān sū maʿrifetī yā āşnāyī hīç be-dest neyāverdī ki rā kifāyet sāzed?" goft(:20) " Merā faḳr ū fāḳeh maʿyūb kerd berāyeş her dū sū negirift".[12b](1)

Naẓm(2)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Neşod hengām-ı teñgdestī der ʿālem

Kesī bā-dād u şefḳat yār-ı ġārem(3)

Çu hīçest nezd-i ān merd leʾīmī

Hezārān maʿrifet er zer nedārem [12/1](4)

Ẓunnūn (k.a.s.) vey rā çehār teñge dād ve goft: "Ey derviş! İn teñgehā rā(5) nafaḳa-yı ferzend ve zen-i ḫod gerdān ve velāyet-i ḫod bāz burov." Ān çehār teñge rā bigirift(6) ve be-Belḫ reft tā der-encām-ı ʿömreş nafaḳa kerd pāyāneş neyāft.(7)

Ḳıtʿa(8)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Çu der-bezm-i evvelīye'l ebṣār kerdī ḥācetet peydā

Meḫor endūh nā-darī tūyī zīn pes tevānāyī(9)

Kemer bestī eger bā-hıdmet-i dergāh-ı dervīşān

Şodī bi-rayb şehenşeh-i serīr-i mülk-i dārāyī [12/2](10)

Beyt(11)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Dūrbinān şod çu der-burc-ı rıżā mihr-i münīr

Ṣad hezārān kimiyā dāned be-her ẕerrāt-ı şān [12/3](12)

KERAMET-İ SELMAN-I FARSİ (r.a): Rūzī çend ten ez-esḥāb-ı resūl(13) be-ziyareteş reftend ve der-bezmeş binişestend. Selmān kāseyī rā berāy-i āb āşāmīden-i āb(14) der-meyān nihād. Kāse be-ẕikrullāh āġāz kerd, çunān ki heme ḥāżırān şenīdend ve der-teḥayyür māndend.(15)

Naẓm(16)

(Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Her ki bīnī ān be-mihr-i ẕikr-i ūst

Hest her ānī ki hest ḥayrān-ı hüve(17)

Şov çūn pervāne bā-mihreş ḥarīḳ

Ger mibāyed tū rā iḥsān-ı hüve [12/4](18)

Beyt(19)

(Mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Çū te'şīr-i dem taḥvīl der-kām rehnumāyānest

Şeved ez-nīm-i nigâh-i şān gevher kāse ṣalṣāl [12/5](20)

Beyt-i diğer[13a](1)

(Müfteilün / fâ'ilün / müfteilün / fâ'ilün)=?

Ẕerrey-i nā-çīz miyābed be-ẕikreş zīb u zīn

Lemʿa-yı ẕikr-i Ḫudā mipervered asḥāb-ı ḫīş [13/1](2)

KERAMET-İ ŞEYḪ MUHAMMED EŞKENDİ (k.s.): Eşmeʿıy guyed şeyḫ bīmār şod; be-ziyāreteş(3) refte būdem. Liḥāfī der-bereş didem ki ez-şāḫehāy-i sernigūn duḫte. Bā-ḫod goftem ey(4) dil! Dīdī ki ehlullah be-çi ḳanāʿat mikonend.(5)

Naẓm(6)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Besā merdān-i Ḫaḳ der- gonc-i ʿālem

Ḳanāʿat kerde bā-kohne gilīmī(7)

Çū dāniste rumūz māl u evlād

Girifte nükte-yi ḳalb-i selīmī [13/2](8)

Der-ān dem şeyḫ (k.s) me rā nigāh kerd ve goft: “Ey Eṣmaʿıy! İn himmet-i dūnī ez-dil-i ḫod(9) bīrūn kon Ḫudāyī rā ʿāzze ve celle, besā luṭfhā hest. Eger bā-vey dūstī dāştī, ārāyiş-i(10) tū rā çi ziyān koned, hemçū Süleyman Nebi Aleyhisselâm?”(11)

Naẓm(12)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Nīst bā-merdān-ı Ḫaḳ bākī zi-ārāyiş velīk

Şod hemīn der-mihr-gāh-ı şān sūz mihr-i ū(13)

Gofte çūn elfaḳrun faḫrī ḫāce-yi her dū serā

Vācib āmed bā-dīger üftādehā rā seyr-i ū [13/3](14)

Keramet: Yeki ez-meşāyiḫ (k.a.s.) señgī rā ez-leb cūyī be-ḫāne-yi ḫˇıyş āverd ve ān(15) señg mevzūn ve gird ve ḫūşendām būd. Her ān dem ki ẕikrullāh mikerd, ān señg rā der(16)-meyān-ı enguşthā girdīdī. Sālī çend ber-īn minvāl ber āmed. Şeyḫ rā duḫterī būd ki be-şovhereş(17) reften āmede būd mādereş be-şeyḫ goft: “Eynek duḫter-i mā rā be-şovher reften-i hengāmest.(18) Ān rā cehaz bāyed. Der-īn kār tū çi miguyī?” goft: “Ey zen! Tū ḫūbter midānī çihl sālest(19) ki cuz be-goften-i lā ilāhe illāllāh çīzī nekerdeem ve çend sālest ki rūy-ı dirhem ve dīnār nedīdeem;(20) āḫir cehāz ez-kucā mi ārem?”[14b](1)

Naẓm(2)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Aʿrūs u duḫter u kār-ı cehāzī

Mecū ez-men burov ey kuteh iẕʿān(3)

Der-īn deyr-i ḫarābī men be-çīzī

Nemidānem be-cuz tevḥīd-i Yezdān(4)

Çū çevgān-ı muḥabbet zed be-ʿışḳeş

Şodem çūn guykī girdān u ġaltān(5)

Eger ḫˇāhī zi-men dinār u dirhem

Şode nezdem be-ḫak ḥārī yeksān(6)

Ve ger porsī zi-mihr-i ʿālem-i dūn

Şode bā-rūḥ-ı ḳuddusem faḳr-ı zindān(7)

Me rā āverend evreñgī der-ʿālem

Şode efser-i şekīb u fāḳeh şeydān [14/1](8)

Zeneş goft: “Ey bozorgvār! Faḳr u fāḳeh duḫter-i mārā be-nādārī kes nepeẕīred.” Āḫir goft: “Ey zen!(9) Cuz īn seng-i rudī çīzī nedārem ve çihl sālest enīs-i men būd. Her ān dem ki(10) men ẕikrullah kerdem, ān der-meyān-ı enguşthāyem girdān būd. Eynek bergīr eger be çīzī ḫarend(11) bifurūş.” Zen ān seng rā ber girift ber vey nigerīst ez-mālīden ve gerdīden raḫşān(12) şode. Ān rā be-bāzār burd ve pīş-i gevhgerī nihād: “Ey ḫāce! Eger in be-tu mibāyed, biḫar ve çi erzānīst(13) erzānīst bigu.” Gevherfurūş der-pey nigāh kerd ve goft: “Gevher nīst tā bedīn dem mişleş nedīdeem.(14) Be-çend mifurūşī?” goft:”Merā duḫterī hest. Be-behāyeş ān rā cehāz ḫˇāhem ḫarīd.” Goft:(15) “erzān girān çīzī ki miḫāhī der-menest. Her ānçi pesend mikonī biḫar.”(16) Be-temāmeş cehāz ḫarīd ve ez-dīgereş hezār zerr-i misekkek nīz dād.(17)

Naẓm(18)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Koned señg-i siyeh rā gevher vālāy-ı āḫişend

Füyūż-ı meclis-i erbāb-ı īn çunīn bāşed(19)

Nebāşed īn aceb ez-evliyā ānān müsellem şod

Eger gevher hemī ḫˇāhend heme rūy-i zemin bāşed [14/2](20)

KERAMET-İ ŞADREDDİN ḲONEVİ (k.s.): Melik-i Hind pādişāh-ı Rū(m) rā bisyār toḥfe firistād ve der[15a](1)-meyāneş gevheri būd ki mānendeş nedīde. Pādişāh goft: “Eger īn gevher rā be-ḫazīne mīnihem ki dāned(2) ki merā çunīn gevher āmedeest?” Nüdemā goftend: “Īn gevher rā ez-zerr-i sārā ẕarfi sāzānīm ve der(3)-saḳaf-ı dīvāngah āvizīm tā heme kesān mibīnend”.(4)

Naẓm(5)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Sezāvārest der-eyvān-ı şomāyī

Şeved āviḫte çūn pervīn lālī(6)

Ki bāşed ez-şomā bihter der-ʿālem

Tu rā ḫānend ẓıll-ı ẕülcelâlī [15/1](7)

Zerger me rā biyāverend ve bā vey taʿlīm kerdend. Zerger gevher rā der-destmālī nihād ve se kenāreş(8) girift. Kenārī negirift. Gevher der-ber pādişāh üftād. Be-gencver fermūd gevher rā be-ḫazīne dāşt.(9) Zerger be-ḫāne-yi ḫodeş āmed. Destmāl rā be-zemīn nihād. Nigerīst der-derūneş gevher(10) nīst. Be-zūdī bīrūn cest ve bisyār cust u cu kerd, neyāft.(11)

Naẓm(12)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Dūçār āmed merā derdi ki āḫir

Hüveydā bī-güneh ez-ser cüdāyī(13)

Kesī bāver nebaḫşed ḥāl-i zārem

Penāhem der şode luṭf-i Ḫudāyī [15/2](14)

Bā āşināhāy-i ḫodeş goft: “Merā çunīn ḳażāyī ber āmed ki rehīden neḫāhed şod, meger be-diyār-ı ʿadem goriḫten.”(15)

Naẓm(16)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Zi şimşir-i ḳażā ḫordem gelūşe

Ki dermāneş be cuz murden nedānem(17)

Neġāled gird men merdī be-merhem

Meger ferişte-yi merg nihānem [15/3](18)

Yeki ez-meyānişān goft: “Ey bī-nevāy-ı rūzgār ve ey āzurde-yi bīmefkār! Suḫenhāyet heme(19) rāst, īrā ez-keyd-i pādişāhān rehā yaften düşvārterest derdī ki çunān gevher der-īn velāyethā(20) maʿdūm ve yāften netevānest ve ger tevān nīz būde bāşed, baḳıyeteş besā ḫazīne bāyed”.[16b](1)

Naẓm(2)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Rehayābī zi-ḳahr-ı keyd-i şāhīn

Eger bāşed būd bā-luṭf-i Yezdān(3)

Nedāned būd nābūdī çu ser bur

Kuşed bā-kuşteneş şimşir-i burrān [16/1](4)

Yekī dīger ez-meyān-işān goft: “Ey nātevān-ı cefā-yı gerdūn! Tu rā dārūy-i ḫˇāhem.(5) Goft: Eger devāyī bāşed ez-ān tevān şod, verne ez-diger nebāşed. Ḥālā der-vilāyet-i mā(6) rehnumūn ṭarīk-i kişver-i hidāyet ve şemʿi şebistān-ı çerāġçey-i velāyet, hemīn Sadreddīn-i(7) Ḳonevīest. Burov ḥāl-i ḫodet be-veyʿarża kon. Şāyet ki tu rā kārī āmuzed”.(8)

Ḳıtʿa(9)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Eger derd-i dilet dermān nepeẕīred

Şeved ez-derc-i esrār-ı velāyet(10)

Tabīb ḥāẕıḳ-ı dilhā velī şod

Eger bāşed ez-ān bāşed devāyet [16/2](11)

Ān merd-i ḥazīn ve ān ġarīb-i ġamgīn, ber ḫāst be-suy-ı Sadreddīn (k.a.s.)(12) reft ve aḥvāl-i digergūn-ı ḫodeş rā bā-vey taḳrīr kerd. Sadreddīn (k.a.s.)(13) goft: “Ey merd-i ġamdīde! Melūl mebāş. Me rā muşti-yi ḫāk biyār.” Ān ez-birūn(14) ḫak āverd, be-pīşeş nihād. Sadreddīn (k.a.s.) be-āb-ı dehen, gil sāḫt(15) ve müdevver kerd. Goft: “İn ḳadr hestī būd?” Goft:” Ārī, ān ḳadr būd.” Engüşthāyeş girift(16) endekī tevaḳḳuf kerd ve āngeh engüşthāyeş ber guşād ve zerger rā dād. Nigerīst ān gevheri ki pādişāh bā vey dāde būd.(17)

Naẓm(18)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Bā çi ḫıdmet mikonem der-āstānet tā be-merg

Her çi fermāyī peẕiruftem, bifermā çākerem(19)

Ez-kesī bīrun neyāyed hemçū lutf bī-dirīġ

Çūn kūşiş bā çi ḫıdmet men edāyī āverem(20)

Ger şodʿömrem hezārān sāl saʿy u ihtimām

Ez-kucā āyed be- cedd-i müflisi īn gevherem[17a](1)

Ẕerre-ī nāçīz budem der-noḫost emmā kunūn

Ez nigāh-ı lutf-i tū ḫurşīd tābeş gusterem [16/3](2)

Şādān ve ḫandān be- meclis-i aḥbāb-ı ḫodeş āmed. Goftend: “Ey bī-nevā-yı ḫˇān-ı ʿalem ve ey bī(3) devā-yı teb derd u elem Sadreddīn (k.s) tu rā çi kār āmūḫt ve çi çīz numūd?” goftā: “Merā ez(4)-ḫān-ı velāyet nevāyān kerd ve ez-tāb-ı teb-i ġamūm ve tʿab-ı āzādī dād ve ez-tund-ı pādişāh-ı bīdād(5) rehā numūd.” Ve ān gevher rā der-meyān nihād ve goft: “Eynek ān ki maṭlūb-ı men būd.” Heme der- tahayyur māndend(6) ve goftend: “Ey naẓarkerde-yi aṣḥāb-ı fiṭnet ve ey ʿaṭādīde-yi künūz-ı kerāmet! Īn ān gevherest(7) ki gum kerde-yī yā dīger?” goftā: “Īn ān gevherest ki Sadreddīn (k.s) ez-gil-i nāçīz saḫt.”(8) Heme ez-dil bāver-i tām āverdend ki Sadreddīn (k.s) be-rütbe-yī resīdeest ki gil-i nāçīz rā be nīm-i(9) nigah gevher āḫişgerān sāzed.(10)

Ḳıṭʿa(11)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Çu ḫˇāhed merd-i ḥaḳ kān ber-neyāyed

Der-īn ʿalem her ān düşvār u āsān(12)

Çū ẕateş maẓhar-ı kün feyekün şod

Tefekkür kon eger dārī tu iẕʿān(13)

Her ānī bīyendeīş hemçū sicencil

Fürūġ-ı ʿaks bāşed numāyān [17/1](14)

Zerger ān gevher rā ez-zer sārā ẓarrafī saḫt ve pīş-i pādişāh burd. Ān dem ki gevher rā dīd, muteḥayyer şod(15) ki īn gevher rā der-kuca yāfte ve nüdemā nīz gird āmedend ve nigeristend ān gevher ki ez- melik-i Hind āmede(16) būd. Pādişāh be-ġażab ve tondī zerger rā ḫıṭāb kerd ve goft: “Ey sārık! Kunūz-ı pādişāhān(17) ve ey dūzende ārāyiş-i ḫazīne-yi şāhān ve ey pīşvā-yı rehzenān! Īn gevher rā ez-kudāmīn(18) ḫazīne duzdī ve ez-kucā āverdī? Eger rāst miguyī, şāyed rāh yāfte bāşī ve gerne.” Ne gofta:(19) “Ey pādişāh-ı kişverkuşā ve ey ser-firāz-ı ehl-i taḳvā! Īn ān gevherest ki tu ez berāy-ı ẓarf(20) sāḫten merā dādī.” Pādişāh gencver rā fermūd ān gevher ki der-pīş-i pādişāh

üftāde būd,[18b](1) biyāvered. Goft: “Ey ġāṣıb! Eynek ān gevher ki tu gum kerde-ī.” Zerger goft: “Ey pādişāh-ı kerempīr! Eger(2) rāstī rā gūyem, şomā nepeẕīrī.”Goft: “Ney,ney! Eger rāst gūyī, çerā nepeẕīrem.” Goft: “Ey pādişāh-ı kerāmet(3) lisān ve ey bozorgvār-ı mʿarifet-sencān! İn gevher rā Sadreddīn (k.s) be-lutf-i Yezdān(4) ez-gil-i nāçīz sāḫt.” Pādişāh tevān nedāşt ki gūyed durūġ gūyī. Hemīn goft: “Rāst goftī.(5) Ez-ān çunīn kerāmet bisyār nīst.” Zerger rā ḫılʿatī pūşānīd ve hezār zer bidād.(6)

Ḳıṭʿa(7)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün)

Zehī ḫāsiyyet enfās-ı ehlullāh

Zi feyzeş gil şeved raḫşende elmāsī(8)

Nedāred çūn tevān keyd-i kīn kiyān

Beher ānī ki kerde merd-i ḥaḳ pāsī [18/1](9)

KERAMET-İ ŞARĪRĪ (k.s): Pādişāhī be-binā kerden-i cāmiʿī rā āġāz kerd ve bisyār ḫazīne(10) ṣarf kerd. Rūzī peyām-ı itmāmeş be-pādişāh āverdend. Melik bā ḥāżırān bezmeş goft:(11) “Besā ḫub şod īn cāmiʿ-i şerif ve inşāallāh mā rā ẕeḫr-i āḫiret bāşed.” Heme goftend: “ Ārī(12) ez-īn bihter çi bāşed der-dünyā ve āḫiret.” Meger Şeyḫ Ṣarīrī (k.s) der-meyān-ı īşān būd;(13) ān ḫāmūş şod. Pādişāh dīd ki der-īn ḫiṭāb çīzī negoft. Maḫṣūṣ bā vey ḫıṭāb(14) kerd goft: “Ey şeyḫ-i bozorgvār! Esḥāb-ı faḳr u fāḳeh der-īn teemmül çigūneest tū çūn migūyī?”(15) Şeyḫ(k.s) negoft. Pādişāh be-tekrār ḫıṭāb kerd. Şeyḫ (k.s) goft: “Ey pādişāh-ı rūy-i zemin(16) mārā ez-ḫudā-yı teālā īn burhān-ı ḳavī āmedeest: ve lā yüşrike biʿibadeti Rabbihü ehaden.”(17)

Ḳıṭʿa(18)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Eger kerdī esāseş rā be-iḫlāṣ

Ez-ān bihter nebāşed der-ḳıyāmet(19)

Veger teḫmīr şode ḫākeş riyāyī

Çi sūd gīred be-cūz renc-i selāmet [18/2](20)

Şeyḫ (k.s) ez-bezmeş bīrūn reft. Pādişāh besā be-tondī āmed. Vezīreş rā[19a](1) fermūd ki şeyḫ rā ḳatl koned. Vezir goft: “Ey pādişāh-ı ẕü’l-inṣaf! Şeyḫ Ṣarīrī (k.s) bi-rayb(2) u gumān ez- evliyāullāhest. Men ān rā çigūne ḳatl mikonem? Īn kar ülü’l-bāb nīst.”(3)

Ḳıṭ‘a(4)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Nigāh-ı gec mekon bā pādişāh-ı mülket-i ḳurbet

Eger dārī ḫıred ey pādişāh bī-ḫıred bişnov(5)

Zevāl u ʿızz u iḳbālet meyan-ı der dū leb dāred

Her ānī ki ḫ̆āhed bī-tevaḳḳuf mikoned, bişnov [19/1](6)

Pādişāh goft: “ Ey müdebbir u tahrīr! Tū çūnīn pindārī, men nīz pindārem ki ān merd ez-kerāmet(7) u velayet-i eşerī nedāred.” Vezīr goft: “ Ey ẕübde-yi efserdārān ve ey guzīde-yi sipehsālārān!(8) Āzmāyiş-i ān āsānest. Yek bār āzmāyīm eger der-pindār-ı men neşeved, kūşteneş ber-men bād.”(9)

Ḳıṭ‘a(10)

(mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün)

Eger ḫāhī ki teşevvīret nebāşed kār-ı ḫod rā endīş

Her ān kāreş be-tondī mikoned ḫord peşīmānī(11)

Rehāyī zi-çūz imżāyī pes endīş nemibāşed

Netersed ez-teemmül her ki dest āverde burhānī [19/2](12)

Pādişāh goft: “Ey serfirāz-i eṣḥab-ı teemmül! Be-çi çīz āzmāyiş mikonīm?” Goft:” Merdī rā be-kefen(13) pūşānīm ve der- tabūtī nihīm ve der muṣalla berim zi-cūz men ve tu kes nedāned ki ān zindeest yā murde.(14) Şeyḫ rā gūyīm nemāzeş biguzār. Eger dāned ān zindeest ez-velāyeteş gumān nemāned ve eger nedāned men(15) der-pīş-i muṣalla sereş biburem.” Ve merdi rā hemçunīn sāḫtend ve der muṣalla nihādend. Şeyḫ rā(16) (k.s) goftend: “Īn ġarīb-i bī-nevā vaṣıyyet kerdeest ki nemāzeş rā tu guzārī.” Şeyḫ(17) (k.s) goft: “ Ḫubest, ammā ān rā niyyet-i zinde mikonem yā murde?” Vezir goft: “Īn çi süḫanest(18) ki tu migūyī?” īn murdeest çūn zinde bāşed?” Şeyḫ (k.s) goft: “

Şomā ḫubter dānīd.”(19) Ve der-pīş guzeşt ve tekbīr kerd ve ḫāżırān nīz iḳtidā kerdend ve ez nemāzeş birūn āmedend.(20) Vezir goft: “Ey şeyḫ-i nādān! Men turā ez-īn bīşter pindāşte būdem, meger nebūdī.” Şeyḫ (k.s)[20b](1) goft: “Çūn pindāştī?” Goft: “Ān merd ki der-tābūt mütekeffen şodeest, ān nemurdeest(2) belki zinde.” Şeyḫ (k.s.) goft: “Ney ney! Ġalaṭ dānisteī. Der-ān dem ki men be-tekbīr-i noḫost āġāz(3) kerdem, İzed-i teālā cāneş sitīd.” merdumān gird āmedend bāz kerdend nigeristend. Vāḳıen murde. Heme der-teḥayyur māndend.(4)

Ḳıṭʿa(5)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Mepīç bā resm-i dūnī ḥalḳa-yı erbāb-ı himmet rā

Biters ey müddeʿī zīn merd-i münkir terk ser bāşed(6)

Eger yek bār bā-rencī berāyet hū hemī gūyend

Nemaned seng ber seng ṣaḥn-ı eyvānet memer bāşed [20/1](7)

Vezir be pāyeş fütād. Goft: “Ey ṣadr-nişin-i serāy-ı velāyet ve ey mesned-kerde-yi kāḫ-ı kerāmet. Mā(8) kerdim şomā nekonīd. Ez şomā baḫşāyiş-i ʿafv ve ʿaṭā hemī ḫāhīm.” Şeyḫ (k.s) goft: “Ey(9) merd-i mʿazūr! Birov bā şāhet bigo dīvān-ı ḫudā hest ve merg-i serheng ān dīvānest.”(10) Ve īn tercīʿi bend rā be-pādişāh firistād ve īn bend-i evvelest. Tercīʿi bend gofte Şeyḫ Ṣarīrī (k.s):(11)

Bend-i evvel nivişte(12)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Şehā bu dem-i fānīnin nesine böyle hurremsin

ʿAcep bilsem ne maḳsūda erişdin böyle bī-ġamsın(13)

Zamanın Hüsrevi olduñ tutalım şāh-ı ʿalemsin

Ya İskender ya Faġfūr veya ḫākān veya Rüstemsin(14)

Ya Ḍahhāk u Ferīdūnsun ya Bihmensin yahud Cemsin

Bilürsin “*küllü şey’in ḫālikun*” emrine tālimsin(15)

Ne ışş-ı ʿāḳıbet dest-i ecel girdikde ebkemsin

Tek birlik Hudāya yaraşursın nesl-i Ādemsin(16)

Vücudun añla ey ġāfil ki bir ḳatre menidensin [20/2](17)

İn beytha ki be pādişāh resīd, besā nedāmet ve peşīmānī ḫord ve şeyḫ (k.s) ez ān vilāye(18)t gum şod. Kesī peyġām neyāft ki çūn ve kucā reft. Pādişāh nīz besī neşod be ʿadem reft.(19)

Ḳıṭʿa(20)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Mepindārī ki ānānest der-īn ʿālem ki mibīnī

Besā maḫlūḳ āmed şod zi cūz āsmān pinhān[21a](1)

Besā şāh u gedā vü ehl-i dāniş āmed āḫir kār

Nedīdend mihr peyvest ez-felek reftend be gūristān [21/1](2)

KERAMET-İ ŞEYḪ EBU-L HÜSEYN-İ TĪNĀTĪ (k.s): Şeyḫ Ebu-l Hüseyn-i ʿırāḳī (k.s) gūyed be ziyāret-i(3) Ebu-l Hüseyn-i Tīnātī refte būdem. Çūn vaḳt-i vedaʿ der-āmed, bā men bīrūn āmed tā be der-i mescīd. Goft:(4) "Dānem ki çīzī neḫordeī, lekīn īn du sebeb ber gīr." Ber giriftem ve rūy be rāh-ı vilāyet-i ḫod gerdīdem. Se(5) rūz reftem. Me rā gurisnegī neyāmed. Rūz-i çehārom bā ḫod goftem şeyḫ (k.s) me rā du sebeb dād, egnūn(6) miḫorem ve ez cīb berā-yı ḫorden bīrūn āverdem. Dervişi rā dīdem ki bīmār şode ve gilīmī(7) der ber girifte ve bāng hemī zened ki "dilem sebeb ḫˇāhed!" ān du sebeb rā bedu dādem.(8)

Ḳıṭʿa(9)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Zi ġurbet ber dil murdem nebāşed zūrter çīzī

Du tā düşvārter bāşed be-nādārī vü bīmārī(10)

Ve līk īzed-i teʿālā destgīr-i ehl-i ġurbet şod

Ve gerne zinde der ġurbet neḫˇāhed būd zi düşvārī[21/2](11)

Ve çihil u pencāh gām ez vey refte būdem;(12)

Beyt(13)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Her ān tovrī ki mī āyed zi merd-i ḥaḳ kerāmetdān

Ki mesnedgāh-ı esrāreş be-pindāştī nemīgonced [21/3](14)

Ve bāz geştem ki ez ān derviş porsem ki çigūne merdest ez-kudām vilāyet bāşed. Bā cāyeş der āmedem,(15) neyāftem.(16)

Ḳıṭʿa(17)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Devāy-ı ehl-i fāḳe cūz celībān ulu'l-ebṣār

Nebāşed ez-dīger, āyīn-i ḥikmet hemçunīn bāşed(18)

Birūb, ḫˇāhī resīden menzil-i ḳurbet ez īn ġurbet

Der ferzān-ı himmet rā ki çārūhā cebin bāşed [21/4](19)

ḪULD-I ŞANİ: Yāfte ez-berghāy-ı ḫūş-endām āverend ve zīnet ve her yekī sebeb-i sermāye-yi ʿibret berāy-ı temāşā(20) beyān erbāb-ı fiṭnet-i baġbān-ı gūlgeşt-i ḥimmet der-baġçe-yī hikmet rā bāz kerd.

Hikmet:[22b](1) Pādişāhī der-memleket-i ḥodeş çendīn ki ehl-i dāniş ve erbāb-ı meʿārif hest būd cemʿ(2) āverd ve be-īşan fermūd: "Dānīd şomā rā berā-yı çi dirhem āverdem?" Goftend: "Nemidānīm." Goft: "Ez-berā-yı(3) ān āverdeem ki merā ḫaber dehīd beʿd ez-īn çend sāl der-īn ʿālem muʿammer bāşem?" Goftend: "Ey guzīde-i(4) ehl-i uḳūl ve ey zübde-i erbāb-ı faźl u fūẕūl. Eger mā çūnān kār dāniste būdīm, nuḫost ez(5)-merg-i ḫod peyām giriftemiy ki ʿömr-i mā dırāzest yā kūtāh?"(6)

Ḳıṭʿa(7)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Kes nedāned cuz ḫudā pāyān-ı ʿömr-i ehl-i rūḥ

Ḫˇāh revān ehl-i derd āyed demende der-gulū(8)

Yā negeştī ez-pes merg zīsten bā emr-i ḫaḳ

Bāz şev zīn meşġāle ez-dil bigū Allah hū [22/1](9)

Goft: “Eger merā peyām nedehīd endekī şomā ez-dest-i cevr-i men rehayī yābed?” Der- meyān-ı īşān, teni çend(10) ez-merdum hestī ki ez-erbāb-ı tencīm būdend. Ānān goftend: “Ey pādişāh-ı dādkār ve ey vusʿat yāfte-i(11) rūzgār! Eger pezīrī ber-muḳteżā-yı ʿilm-i cüzīyyāt şomā ḫaber dehīm.” Goft: “Bidehīd, her ki guyīd, peẕiruftem.” Rūzī(12) çend vʿade nihadend ve ber-muḳteẕā-yı ʿilm goftend: “Ey pādişāh-ı ʿāḳıbet-endīş meters. Rasteş(13) īzedi teʿālā dāned ber- muḳteẕā-yı āḫter tū rā bīst sāl zindegī hest.” Goft: “Der-ān sāl ki pāyān-ı(14) ʿömrem bāşed, men be-çi maraẕ mīrem? Ān rā nīz ḫaber dehīd.” Goftend: “Der-sāl pesīn ki heñgām-ı murdenet bāşed,(15) tū rā gejdūmī gezed ve ez-zaḫmeş bimīrī be-hīç dārū nepeẕīred.” Goft: “Der-kudāmīn saʿat?” Goftend: “Der- māh-ı(16) nuḫostīn-i sāl ve der-rūz-ı şenbe der-nīmrūz.” Ve be-īn suḫen ān rā encām dādend. Pādişāh rūz-be-rūz şumurd(17) tā sāl-i pesīn der-āmed.(18)

Ḳıṭʿa(19)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Ṣadā-yı ṭabl-i merg āmed zi-āmāden çerā dūrī?

Ez-īn reh yā nemīdānī rehāyābī neḫˇahed şod(20)

Eger Lokmān bāz āyed tū rā zān çīz nemi āyed

Ki semūm ecel kerde, devāyābī neḫˇahed şod [22/2][23a](1)

Ve ān rūz rā ki vʿade kerde būdend, ān nīz der āmed pādişāh esbī rā der- ḥużūr āverd. Zeyn(2) burd kerd sevār şod ve pīş-i kāşāne-yi ū cūyī būd. Ve der vey zed ki ān sāʿat der-meyān-ı(3) āb guzerd tā ez-merg rehā yābed īrā der-meyān-ı āb gejdum nebāşed. Ṣıġār ve kibār gird āmedend(4) betemāşā-yı ān ki çūn hˇāhed şod. Esb der-zīreş girdān gerdīd ve demi zed ve ez- bīnī-yi ū(5) gejdumī bīrūn cest ve pādişāh rā gezīd. Çend dem ber-neyāmed ki ez-cān cudā şod.(6)

Ḳıṭʿa(7)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Ki rest bā kūşiş ez-dest-i ecel tā tū çunān bāşī

Eger dīdī ez-īn bihter nebāşed rā’y u tedbīrī(8)

Ve gerne ḳuvvet reh endūz ki tā der-ṣaḥn restāḫīz

Be-nādārī nebāşed cān-ı ḫod rā renc teşvīrī [23/1](9)

Hikmet: Merdi be-derd-i cüzzāmī mübtelā geşt. Heme mūhāyeş rīḫt ve pusteş pūsīd ve ez- hey'et-i(10) merdumī bīrūn şod. Āḫir merdumān gird āmedend ve bā vey goftend: "Ey esīr-i derd u belā ve ey merd-i(11) faḳīr u bī-nevā! Ez-īn şehr bīrūn şev īrā ez-terseş-i tū ferzend ve zen bīrūn āmeden tevān(12) nedārend." Çūn īn suḫan bişenīd ġarīvān ve nālān be-nezd-i Lokmān reft ve goft: "Ey serferāz-ı(13) erbāb-ı ḥikmet ve ey merd-i mumtāz-ı eṣḥāb-ı fiṭnet! Çunīn düşvārī ber- men üftād. Me rā dārūyī(14) bibaḫşāy ve devāyī bifermāy." Lokmān goft: "Ey pāzdey-i derd u ʿasīr ve ey merd-i żaʿīf u faḳīr!(15) Berāyet zi-cuz murden devā-yı nemidānem, zirā derd-i mübtelā geşte-yī ki cuz zi-dārū-yı merg dermān(16) nepeẕīred". Goft: "Ey zübde-i lebībān ve ey guzideī tabībān! Çerā çunīn guyī? İzed-i Teʿālā der-īn(17) ʿālem hīç çīzī neyāferīd ki be-derdem dermān bāşed." Goft: "Ey mübtelāy-ı āh u enin ve ey merd-i(18) ma'zūr u ḥazīn! Ārī İzed-i Teʿālā be her derdī rā dermān aferīde, velākin der-dest-i men ve tū nīst".(19)

Ḳıṭʿa(20)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Her ān derdī ki īzed āferīd dermān-ı ān nīz şod

Velī ez-çeşm-i erbāb-ı başīret kerde mestūrī[24b](1)

Berā-yı ān zi-cuz cevreş neḫ ̌ahed bendegān-ı ḫıyş

Ki ez-diger devā-yı derd-i dil ḫāsten ne destūrī [24/1](2)

Ān merd-i ġamdīde ve ān derdmend u rencīde, be nā-ümīdī der-bāzār reft. Merdumān çun ān rā(3) dīdend, be sereş derhem āmedend. Goftend: "Ey merd-i nā-çār ve ey rencūr u ġamḫār! Mā şenīdīm(4) Lokmān nīz tū rā dermān neyāfte." Goft: "Arī neyāft." Goftend: " Ḫudā rā ez-īn şehr bīrūn burov(5), irā çend rūzest ki ferzendān-ı mā ez-ġarrīden ve ikrāhī çīzī neḫordeend. Mā ferzend(6) ve zenet rā perverānīm. Eger selāmet yābī, bāz āy, ve gerne hudā selāmet bibaḫşāyed." Nāçār ān(7) merd-i sīne-çāk

ve ān ḥazīn-i ġamnāk-ı ġarīvān ve nālān ve feryād ve dād konān ve ez-dīde(8) eşk-i ḥasret rīzān, ferzend ve zeneş rā vedāʿ kerd ve rūy be-ṣaḥrā nihād ve goft:(9)

Ḳıṭʿa(10)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Dirīġ ez vaṣl-ı evlād-ı ıyālem

Cudā kerd bā teʿaddī dest-i devrān(11)

Ki rā dādī konem ez-aḫter-i ḫod

Ki rā kerīm zi-çu çerh-i devrān(12)

Şodem bā derd-i renc-āver giriftār

Ki ān rā nīst kerden resm-i dermān(13)

Zi-terkīb-i devāyeş ʿācizānend

Besā tedbir-i Eflāṭūn u Lokmān(14)

Nemānd ümmīd-i dermān ez-bed u nīk

Zi-cuz dārū-yı ʿavn-i Ḥazret-i Yezdān [24/2](15)

Beyt(16)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Nīst ez-cān-ı ḫod kes nā-ümīd

Līk nedāred dil zi-cān-ı mā ümīd(17)

Ān bī-devā-yı dārū-yı ʿālem

Ve ān ḥasretkeş dīdār-ı merhem[24/3](18)

Gāh kuhhā ve gāh der-deşthā gerdīd. Her ān kes ki ān rā mibīned, migorīzed. Hīç(19) kes ḳarār nedāred būd ve çend rūz ber āmed ki ez-ḫorden āşāmīden çīzī neḫord.(20) An rā teşnegī ve gurisnegī nīz derd-i dīġer şod.[25a](1)

Beyt(2)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Yek sū derd u yek sū hicrān, yek sū sūz-ı ārzū

Derhem āmed der-meyān māndem belāhā sū-be-sū [25/1](3)

Āḫir ān merd-i esīr-i derd u ʿınāvān faḳīr-i bī-berg u bī-nevā, be nezd-i şobānī der-āmed. Şobān(4) çūn ān rā dīd ki pust ve guşteş pūsīde ve ez-hey'et-i merdumī bīrūn şode, bā vey(5) goft: " Ey merd-i marīż! Ḫudā rā der meyān-ı gele meyā, īrā mīşhā ez-tū remend. Eger ez-āşāmīden(6) ve ḫorden çīzī miḫāhī, men der-īn cāy minīhem, ez-pes reften-i men biyā ve(7) biḫor." Ān nīz rāżī şod. Şobān baḫt-ı vey niyyet kerd ve ber-tevekkül gusfendī girift(8) ki heme mūhāyeş zerd būd ve reng-i diġer nīst. Dūşīd ve ber-sengī nihād ve goft: "Ey çāre(9) cūy-ı derd-i ʿazīm ve ey merd-i żaif u elim! Tū rā şīr dūşīdem, biyā ve binūş ve ān piş-i gele(10) reft. An merd-i na-tevān nīz be-sūy-ı şīr āheng reften kerd. Henuz nā-resīde būd ez-meyān-ı(11) senghā şeʿbānī ber-āmed ve ān şīr rā āşāmīd ve der-ser-i kāse ıstād. Ān merd-i bi-behre nigerīst(12) ki kār çunīn şod. Bā ḫod goft: "Ey merd-i bi-naṣib! Tū rā işāret-i bozorgest ki ez-īn(13) ʿālem varaḳ naṣīb neverdīdeest.(14)

Ḳıṭʿa(15)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Eger kūşī vü gerne, āyedet ḥükm-i ḫudā īnest

Her ān rūzī ki der-rūz-ı noḫostīn şod tū rā taḳdīr(16)

Çū ḳuvvet-i na-miḳdār nīz be-dest-i kes nemiāyed

Çi kārī mi guzāred ṣad hezārān kūşiş u tedbir [25/2](17)

Kıṭʿa-yı diger(18)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Çū imżā-yı nasībet āyet naḫnü ḳısmnā şod

Neyefzāyed, nekāsed, āyedet, mevlā çunīn fermūd(19)

Eger bāver nedārī ez-Cenāb rūzī baḫşāyī

Tūyī ey münker burhān-ı behre, merdum-ı merdūd [25/3](20)

An şeʿbān-ı bī-emān ve ān jeyān-ı ẕī-tevān, ez-ser-i kāse hīç sūyī nereft tā ki bāz[26b](1) be derūn-ı kāse herāşīd ve bāz der-meyān-ı senghā reft. An merd-i me'yūs nīz üftān(2) ve ḫīzān be-nezd-i kāse der-āmed. Ve Dīd ki şīr der-şikemeş reng-i diger girifte ve kebūter şode.(3) Bā ḫodeş goft: " İn nīz işāretest ki şīr sem şode rā binūş tā

bimīrī. Ez-īn(4) zindegī me rā murden bihterest.” Ve ān kāse rā ber-dāşt heme ān şīr-i mesmūm rā(5) āşāmīd ve ez-ḫodeş bāz şod.(6)

Beyt(7)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Çūn nemibāşed be-derd-i dil devā

Zīn ḫırāş-ı cān murden bihterest [26/1](8)

Sāʿatī çend ez ḫūş bāz āmed ve ān geh bāz āmed. Goft : “Āyā men be-çi sebeb zinde māndem ki(9) kāse-yi sem nūşīde būdem. Şāyed eşer nekerdeest.” Ve ber-pā ḫāst ve dest-i ḫod(10) fuşurd. Pusteş ber-āmed. Nigerīst der zīr-i vey pustī-yi nev rūyīde. Dīger desteş fuşurd(11) ān nīz çunān şod. Be-nezd-i rūdī reft ve ten-i ḫodeş şust. Ez-pūstet cüzzāmī(12) bāz geşt ve tondrestī yāft. Guyī ki kunun ez māderzādeest.(13)

Ḳıṭʿa(14)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Her ān derdī ki dermān-ı ū rā kām midāned

Ṭabīb-i ḥāẕıḳeş bāşed semūm-ı kām şeʿbānī(15)

Dehed der-yek demek ez-renceş düşvār-ı āzādī

Çunīnest her ki rā ḫˇāhed feyż-i ʿavn-i Rabbānī [26/2](16)

Ān merd-i şifā-yāfte ve ān faḳīr-i ḥikmet şināḫte, bāz be-şehr-i ḫodeş rūy-nihād ve be-der-i ḫāne-i(17) Loḳmān der-āmed. Goft: “Ey mümtāz-ı devā-şināsān ve ey serfirāz-ı zümre-i ḥikmet-dānān!(18) Negofteī ki tū rā ez-cuz merg devā nebāşed? Me rā ez-muʿālece me’yūs kerdi.” Goft: “Ey mükerrem-i Yezdān(19) ve ey müstaġraḳ-ı deryā-yı iḥsān! Ārī her ān çi goftī gofteem, velekin devāyet rā ber-muḳteżā-yı(20) ḥikmet-gūyem pes ez-ān inṣāf kon. Nuḫostīn ez-heme guspend-i zerdmūyī bāyed būd.[27a](1) Zerdmūyī hīç mūy-ı diger nedāşte ve der-ān rūz heft sāle şode bāşed. Men beçūn yāfteneş(2) tevān dārem? Çunān bergīr ki yāftem ve ez-ān şīr dūşīdem yā ejderī rā der-kucā yābem ki der ān rūz(3) ṣad sāle şode bāşed? Men gele-yī şeʿbān nedārem ki īn çend sāleest ve ān çend midānem. Bergīr(4) ki ān rā nīz yāftem çigūne āmāzem ki ān şīr rā nūşed, pes-ez- sāʿatī bāz herāşed tā tū(5) ān rā minūşī ve tondresī yābī? Ey merd-i

ḥaḳ-şinās! Rāst bigu zi-cuz ḫudā ki çunīn(6) kār rā tevān dāred?” Goft: “Ey güzīde-yi erbāb-ı esʿāf ve ey zübde-yi ehl-i inṣāf! Ārī her ān(7) çīz ki goftī, hemçunān şod. Men nīz dānisteem zi-cuz ḫudā-yı Teʿālā ez-dest-i kesī nemiāyed men(8) ez-şādīden āmedem ki tā bīnī merā İzed-i Teʿālā çūn şifayī dād.”(9)

Meşnevī (10)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Biḥamdülillāh men ez-luṭf-i ḫudāyī

Be-dest āverde mi geştem devāyī(11)

Rehāyende zi-teng-i renc-i düşvār

Me rā resem ferāḥ cūd-i ġaffār(12)

Enīs-i şāhid maḳṣūd-ı cānem

Sırr u reng-i ṣıḥḥat-i şādmānem(13)

Çi ġam zīn pes me rā ez-cevr-i nādān

Ki şod cāy-ı penāhem ʿavn-i Yezdān [27/1](14)

Ḥikmet: Loḳmān piser-i ḫod rā gofteest: “Çehār kes rā şināḫten netevānīst, meġer(15) çehār-çīz evvel merd-i şekībāyī netevān şināḫten, meger be-vaḳt-i muṣībet ve düşvārī.(16)

Kıṭʿa(17)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Her kes guyed şekībāyem, velīk

Her key āmed renceş ẓāhir şeved(18)

Şod şukuften ḥīn renceş muʿteber

Verne bī-derdī heme ṣābır şeved(19)

Devvom merd-i ḥalīm rā şināḫten netevānist

Meger der-āşinā-yı ġażab u tondī [27/2](20)

Kıṭʿa[28b](1)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Mezen bā burdibārī lābī-sūd

Biyezmā der-ḫodet hengām-ı tondī(2)

Gebet rā ger koned taṣdīḳ kāret

Pes ez-ān kon be-ḫod lā-pesendī [28/1](3)

Sevvom merd-i şecīʿ şināḫten netevānīst, meger der-vaḳt-i ceng ve peykār.(4)

Kıṭʿa(5)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Şecāʿat nīst bā ten-i dürişti

Meger terk-i ser rūz-ı neberdest(6)

Eger pörsī heme gūyed delīrem

Velī der-ṣaḥn-ı peykārī nemerdest [28/2](7)

Çeharom merd-i ṣādıḳ rā şināhten netevānīst, meger der vaḳt-i ḥācet ve iḥtiyāc.(8)

Kıṭʿa(9)

(Mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ûlün)

Her ān ki koned bā tū geb-i resm-i ṣadāḳat

Āzmāyiş-i ū ḫˇāhiş ḥācāt-ı tū ānest(10)

Maṭlūb-ı tū rā ger koned isʿāf u guzāriş

An merd-i vefādār-ı tū bī-rayb ū gumānest [28/3](11)

Hikmet: Cevānī duḫter-i ʿammeş rā mübtelā geşt, duḫter nīz bā vey. Her du yekdīger rā ḥayrān(12) ve her du müşfiḳ-i mihribān. Aḫir ez-ʿammeş be-nikāḥ ḫāst. Rāżī neşod, irā cevān dervīş(13) ve ān tevānger būd. Çūn kār-ı çunīn şod ki ber pā ḥāsten tevān nedāşt.(14)

Beyt(15)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Şodem āşufte sevdā-yı gīsūyet, çi dermānem

Zi-renc-i ḥasret-i rūyet, esīr-i ferş-i ġurvānem [28/4](16)

Āḫir kār mādereş bera-yı muʿālece be ḥekīm-i feylesof burd, goft: “Ey ṭabīb-i dānā ve ey lebīb-i(17) bī-hemtā! Pūrem rā renc-i bimārī ve şūr-ı düşvārī üftādeest.

Biniger çi dermān fermāyī.”(18)Feylesof regeş girift ve goft: “Ey zen-i żaīfe! İn piser derdī rā giriftār(19) şodeest ki cuz ṣabrū taḥammul devā nepeẕīred, irā ʿışḳ-ı çīzīest ki devāeş(20) derdest ve derdeş devāst.”[29a](1)

Beyt(2)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Derd ū dermān her du ʿışḳest, yār ṭabīb-i ḥāẕıḳeş

Ber negīred derd-i ʿışḳ āyīn-i merdūm ez-dīger [29/1](3)

Ez-feylesof nīz peyġām-ı nā-ümmīdī ber giriftend. Rūzī ber-muḳteżāyī fermān-ı lāyezālī,(4) ʿammeş rā merg-i bī-emān resīd ve defter-i ḥayāteş ez-levḥ-i ʿālem neverdīd. Ẓarfen gofteend(5) ez-ān merd zūdter teçhiz ve tekeffīn yāfte, kes neyāferīdeest. Ān nā-tevān rā müjdegī(6) burdend ki “şomā zinde bāşīd. Ammet ez-dünyā bīrūn şod.” Ān merd-i esīr-i derd-ferāş(7) ve ān giriftār-ı renc u ḫırāş çūn īn müjde rā bişenīd, ber-pā ḫāst ve migoft.(8)

Nazm(9)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Sipāsem bā ḫudāyī ẕül-menen bād

Ki dād ez-keyd aġyārem rehāyī(10)

Teşekkür çūn konem pādāş-ı ū rā

Ki der-men misupurd ān dil-rubāyī(11)

Raḳīb ez-seyr-i ḫaṭṭ-ı ḥüsn-i yārem

Neverdīd defter-i ʿayn-ı nevāyī(12)

Bihīn kārī-i me rā zīn pes be-iḫlāṣ

Zi-cān tā restaḫīz şükr-i ḫudāyī [29/2](13)

Āḫir ān duḫter rā be-nikāḥ girift. Der-şeb-i nuḫostīn bā duḫter goft: “Ey guzīde-yi ḥesnāyān(14) ve ey zübde-yi dil-rubāyān! Bibīn İzed-i Teʿālā mā rā çi luṭfhā kerd? Tu rā be-men ve merā be-tu erzānī(15) dāşt. Eknūn mā rā kār-ı bihīn ānest ki evvel zi-heme kārhā ḫudāyī rā? ʿIzze ve Celle(16) teşekkür mikonīm ki ez-ḥasret-i rehāyī dād ve be-vuṣlat sezāvārī baḫşīd. Ber-ḫiz tā ū rā(17) perestiş mikonīm.” Her du ber-ḫāstend tā

be-rūz nemāz guzārīdend ve be-envāʿ-ı sipās-ı(18) teşekkür kerdend, devvom şeb nīz çunān kerdend, sevvom nīz çunān. Müddeti çend ber-īn(19) minvāl ber āmed. Rūzī feylesof-i dānā ān merd rā dūçār āmed ki pīr şode ve(20) rīşeş sepīd geşte ez-ān vaḳtī ki berā-yı muʿālece pīş-i feylesof-i dānā āmede būd[30b](1) tā be-īn hengām ki feylesof ān rā bāz dīd, der-meyān heftād sāl güzeşte būd. Ez-vey(2) pörsīd ki "tu ne ān cevānī ki berā-yı muʿālece be-men āmede būdī?" Goft: "Ārī, ūyem" Goft:(3) "Ey pāzde-ī āsīb-sevdā! Āḫir kār-ı tū be-çi resīd ve ān duḫter ki ʿāşıḳ-ı ān būdī, ān(4) çi şod?" Goft: "Ey üstād-ı devā-kārān ve ey ẕī-dād-ı merhem-dārān! Ān duḫter rā ki mi(5)pörsī, heftād sāl şod ki der-taḥt-ı nikāḥ-ı menest, velākin ḥālā bākireest." Goft:(6) "Ey merd-i ṣadāḳat-guzār ve ey ʿazīz-i emīn esrār! Çerā nezdīkī nekerdeī ān ḥelāl-i tūst?"(7) Goft: "Ey çāre-resān-ı erbāb-ı derd ve ey sāz-kār-ı usūl-i ehl-i ḫıred! Arī men(8) dānem ḥelāl-i menest, ammā heftād sāl şod bā vey der-heme şebhā īzed-i Teʿālā rā be-şükr mi(9)konīm ve der-heme rūzhā ū rā rūze dārīm ve der-kudāmīn hengām tehi mānīm ki ū rā nezdīkī(10) bāşed?" Feylesof çūn īn suḫen rā bişenīd, der-teʿaccub mānd ve goft(11)

Nażm(12)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Zehī minnet guzār u ʿabd-i muḫliş

Zehī dānāī cūd-ı ẕül-celālī(13)

Ki cuz ẕikr-i ḫudā mihrī nedāred

Nebīned cuz rıżā-yı ḥaḳḳ cemālī(14)

Necūyed ġayr-ı ẕāt-ı ḥaḳ teʿālā

Negūyed cuz sipās-ı vey meḳālī(15)

Nepūyed cuz ṭarīḳ-i ḳurb-ı hādī

Negunced der-dileş ġayr-ı ḫayālī [30/1](16)

Hikmet: Zāhidī ez-zen-i ḫışāvendān-ı ḫod, yeki duḫterī zāde būd. Be-tehniyeteş reft(17) ve der-nezd-i gehvāre nişest. Vey rā ḫāb ġalebe kerd, āḫir ḫābīd. Der-meyān-ı ḫāb kesī(18) ū rā goft: "Ey zāhid-i ḥaḳ-perest! İn duḫterek bā noh neved kes zinā koned, vāngehī(19) tū rā münekkeh bāşed ve saḫt-şāḥib-i cemāl būd. Tū nīz ū rā bisyār

muḥabbet(20) ḫˇāhī kerd ve merg-i īn duḫterek ez- geziden-i gejdūm bāşed.” Zāhid ez-ḫāb bīdār[31a](1) şod ve bā ḫod goft: “Men ān zen rā çūn peẕīrem ki bā noh neved kes zinā koned, vānki(2) münekkeḥi men bāşed? Eger īn be-cemāl-i Züleyḫā nīz bāşed, men ān rā nepeẕīrem. Me rā kār-ı bihīn(3) ānest ki īn duḫter rā der-gehvāre bismīl konem tā īn çīzha ber-vücūd nebāyed.”(4) Ve āḫir kār āheng kuşten kerd. Mādereş berā-yı çīzī bīrūn şod, ān nīz fırṣat(5) yāft, be-zūdī gulūyeş rā setre keşīd, pindāşt ki Bismil şod. Bīrūn reft(6) ve ez-terseş-i māder u peder-i duhter ez-ān vilāyet goriḫt. Mādereş bāz āmed gehvāre(7) rā nigerist ḫūn miçeked. Nezdīk āmed, her gehī dīd ki duḫter bismil şode, be-bang zedān(8) bīrūn şod, hemsāyegān rā peyām dād. Gird āmedend gulū burīde, emmā reghāyeş neburīde.(9) Cerrāḥī rā āverdend ān rā dūḫt ve merhem sāḫt. Āḫir duḫter ez-ān gulūşe nemurd. Hemçū(10) mūy-ı gerdeneş be-nişānī mānd.(11)

Kıṭ‘a(12)

(Mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ûlün)

Ey gūl u deni çūn koni ḥükm-i ḫudā rā

Bā kūşiş u zūrī neşeved ḥükm-i digergūn(13)

Her āyine ḫˇāhed resedet kār nivişte

Şuften nekonī ger būdet re’y-i Felāṭūn [31/1](14)

Vaḳtī ki be-çehārde sāle şod, āġāz-ı zinā kerd, ve ez-ān şehr bīrūn rāndend. Der-leb-i deryāyī(15) cāy girift. Her ān kesī ū rā ṣad zer dād, yek bār bā vey zinā kerd tā ki noh neved kes(16) temām şod. Ān zāhid nīz tā be-ān vaḳt der-ġurbet şod. Rūzī vilāyet-i ḫod rā yād āmed, āheng(17) āmeden kerd, be-yek kişţī sevār şod. Be-taḳdīr-i ḫudā der ān bender resīd ki ān zen-i zāniye der-(18)āncā ḫāne girifte būd. Zāhid ez-kişţī bīrūn āmed ve ān zen rā dīd, guzīde-i hesnāyān(19) ve zübde-i hüsn dārānest. Ber-vey āsīb-i sevdāī ve āşūb-ı rüsvāī der üftād(20) ve gird-i ḫāne-yi ū āġāz- gerdīden kerd. Yek zen-i bīve hemdem-i ān zen-i zāniye būd. Ez-ān[32b](1) bīve pörsīd ki “īn zen-i cemile menkūhey-i kist?” Bīve goft: “Ey zāhid-i pāk-nihād! İn(2) berā-yı tū nīst, īrā zāniyeest. Her ki ū rā ṣad zer bidehed, mulāḳāt bāşed ve kān(3) koned.” Goft: “Ey bīve-i kān dīde ve ey der kār-ı nihānī āzmūde yā nebāşed men pencah zer(4) bidehem zīrā ez-zümre-i

tengdestānem, merā merḥamet şarṭest.” Goft: “Ey zāhid-i şehvet-kār ve(5) ey ʿābid-i bed-efkār! Tū rā teraḥḥum der zekāt dādenest ne zinā kerden.” Goft: “Ey zen ān(6) nīz tevānest pencāh zer bidehem ve pencāh-ı diger rā der-zekāt şumārīd, īrā ez-ān bīşter zer(7) nedārem. Āḫir ez-ser-i tū nīz guzeşteest.” Goft: “Ey zāhid-i gūl! Birov be-selāmet bāş.(8) Çūn zer nedārī, çunīn kār nīz mekon.”Goft: “Ey bīve çerā baḫīlī koni? Birov yek bār bigu eger(9) pencāh zer rāżī şeved, ḫūb, verne men bāz revem.”Āḫir ez lābe-i zāhid nerehīd. Zen rā peyġām burd,(10) goft: “Ey pīşvā-yı hüsnāyān ve ey yekta-yı hüsndārān! Der-bīrūn zāhidī hest(11) ki tū rā ʿāşık şode, lābe migūyed ki pencāh zer dārem, dīger pencāh rā me rā hemīn yek bār mülāḳāt(12) bāşem.” Goftā: “Ey bīve men ez-kār güzeşte peşīmān geştem ve ez-zinā tevbe kerdem. Merā ez-īn(13) pes çunān kār netevānist, meger be nikāḥ. Eger men-i günehkār rā be-emr-i ḫudāvendigār nikāḥ koned, mülākāt şeved(14) verne, ne(15)

Kıṭʿa(16)

(Mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Biyāmuzem, hezār estaġfirullah

Ḫudāyā nādimem ez-cürm u ʿişyān(17)

Nihādem rū be-ʿuzrī dergehet rā

Tūyī hīn destgīr tevbekārān(18)

Ḫudāyā pādişāhā lāyezālā!

Tūyī erḥam tūyī Tevvāb u Raḥmān [32/1](19)

Bīve zāhid rā bāz peyām dād. Goft: “Ey esīr-i nefs-i pelīd ve ey rām-şode-yi dīv-i ʿanīd.(20) Ez in pes in zen-i ṣāliḥā, ez kār-ı bed tevbe kerdeest ve ez cümle-yi tevbekārān şodeest.[33a](1) Ū rā be ḥārāmīkān kerden netevānist meger be nikāh kerden, eger ū rā nikāh konim, vaṣleş rā na’il(2) bāşī ve verne rūy-ı dīger nezdīkī nebāşed. Zāhid çun in kelām-ı nīk fercām ve in peyām-ı(3) ferruḥ encām rā bişenī be-baṭr-ı cān-ı dil ṣād-bār külāheş rā be-āsmān endāḫt ve goft:(4)

Beyt(5)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Be-her çi miresem vaṣleş sipās-ı cān u dil dārem

Peẕīruftem eger nīk veger bed, her çi bādābād [33/1](6)

Āḫir nikāḥ kerd ve mülākāt şod. Müddeti çend biguzeşt. Rūzī der-zīr-i-gerdeneş nikāḥ kerd.(7) An zeh-i gulūşe rā bidīd, hemçū mūy māndeest. Ez-vey porsīd ki "Ey zen-i ṣāliḥa! İn zeh-i(8) gulūşe ki der-zīr-i gerden-i tūst, an-çi çīz şodeest?" Goft: "Der-kūdekiy-i men der-gehvāre(9) būdemī, ez-ḫışevendān-ı māderem zāhidī āmede, maderem berā-yı çīzī bīrūn refte būde.(10) Kes nedāned ki zāhid rā çi şod, me rā bī-güneh bismil kerde, pes ez-ān goriḫte. Hergeh māderem(11) derūn āmed, me rā bīned ki der-gehvāre Bismil şodeem. Hemsāyegān rā bāng dāde, heme gird āmedend(12) ve cerrāḥī āverdend, meger reghāy-i gerdenem neburīde būd. Cerrāḥ ān gulūşe rā duḫte. Sipās(13) be-īzed bād tā be-kunūn zindeem." Zāhid danist ki īn ān duḫterest ki der-gehvāre(14) Bismil kerd ve şināḫt ki ez-taḳdīr-i yezdānī, kesī be-cedd u sʿay bīrūn neḫˇāhed şod.(15)

Kıṭʿa(16)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Be-saʿy u kūşiş u cedd-i temāmī

Zi-taḳdīreş kesī bīrūn nebāşed(17)

Mepors çīzī rıżā deh ey ḫıredmend

Ki be ān zehr-dār çūn nebāşed [33/2](18)

Zāhid goft: "Ey ṣāliḥa! Men ān zāhidem ki tu rā der gehvāre āheng Bismil kerdem ve bigorīḫtem."(19) Goft: "Ey bī-raḥm! Men henüz zāde būdem, tū rā çi düşmenī kerdem ki merā çunān kerdi?"(20) Goft: "Ey ṣāliḥa! Merā der ḫāb goftend īn duḫter bā noh neved kes zinā koned, vāngeh tū rā münekkeh[34b](1) bāşed ve tū vey rā bisyār muḥabbet koni ve mergeş nīz ez-gezīden-i gejdum bāşed. Merā düşvār āmed(2) ki bā noh neved kes zinā koned, vāngeh merā münekkeh bāşed. Ez-ān düşvārī āġāz kuştenet(3) kerdem" ez-rūz be-rūz zāhid muḥabbet bisyār dāşt. Ez-terseş-i gejdum, zen

rā ḳalʿa-yı(4) sāzānīd ez-seng-i terāşīde tā gejdum rā gezīdeneş fırşat nebāşed ve der-heme rūz(5) u şeb zen rā ez-gejdum pāsīd, ber-ān fikrī ki ez-mużırrat-ı gejdum rehā yābed. İn nīz(6) ez nişān-ı gūlīst, verne ki be-pās-ı ʿışmet ez-merg rehīd ki ān rehed? Rūzī(7) be-rūzgār, ez-derīçe-i revzen gejdumī derūn üftād ve her du gejdum rā dīdend ve ber pā(8) ḫāstend. Gejdum nīz ber cest ve ez-gerden-i zen gezīd nefsi çend ber neyāmed ki bimurd.(9)

Kıṭʿa(10)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Ki dīdī keştigīr merg rā pencegīrī kerd

Nedīdī şufte sāzed der-teg yek ḳahramān rā(11)

Bikon ābeşḫor u tūşe eger kār bihīn ḫˇāhī

Ki İn reh bes teʿāb dāred ʿıṭāyeş reh revānān rā [34/1](12)

Hikmet: Der-Baṣra zen-i zāniye peydā şod. Çend bār tʿazīr kerdend ve ez-şehr bīrūn rāndend, ez-kān(13) ḥarāmī cudā negeşt. Aḫīr be-ḳısd-ı suḫan nihādend der-her māhī şaḥne ez u ṣad zer bigīred.(14) Rūzī der-ḫāne-yi vey zāhidī guzer kerd ve be-derūn nigerīst. Zenī der-meyān-ı gevherhā(15) gum geşte ve der-dīvārhāy-ı ḫāne gird perdehāy-ı şuşterī āviḫte ve duhterān-ı neversīde(16) der-pīşeş dest der-kemer ṣafhā girifteend ve der-meyān-ı ḥurrem teḫtī nihāde, heme bā filḳavs(17) ve mervārīd pīrāste ve der-bālā-yı ān evreng be-cāmehay-ı zer bāfte, ān zen-i zāniye nişeste.(18) Zāhid çūn ān ziyūr u zīnetha ve ān zen-i hüsnā rā nigāh endāḫt, āşūb u dilbestegī(19) ve āsīb-i āşuftegī ber-kişver-i mihrigāheş tāḫt ve be-İn üftādegī! Ez hūş(20) bāz şod. esās(ihsās)-ı zühd üstuvār ber-hem āmed. Çūn duḫterān ez-derūn dīdend[35a](1) ki kesī der zīr-i āsitān ez-pāy der üftād, heme bīrūn custend ve ber-pā āverdend(2) ve goftend: “ Ey zāhid-i pāk-sirişt ve ey ābid-i müştāḳ behişt! Tū rā çi şod?” Zahid(3) çūn çeşmeş guşād, āsīb-i ḥayret dutā şod, īrā der-noḫost dūr būdend. Goft(4) “Ey guzīdegān-ı dilferībān ve ey zübdegān-ı hüsnāyān! Ez-şomā çīzī ḫˇāhem(5) pörs. İn zen ki der-bālā-yı taḫt nişeste, ān zen kist?” goftend: “Ey ʿābid-i(6) perhīzgār ve ey zāhid-i ḫuceste dīdār! Perestiş-i ān

be-çi kār āyed ki tū sālik-i ṭarīḳ-i(7) ḫudāyī ve sāyir-i rāh-ı mevlāyī nemidānī ki sālikān rā temāşā-yı peyker ġayr ez(8) ḳurbet-i maṭlūb-ı ḥaḳīḳī bāz dāred.”(9)

Kıṭʿa(10)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Zi menzilgāh-ı ḳurbet ʿāşıḳān rā dūr misāzed

Be-resm-i ārzūy-ı dil, nigāhī ber-diger kerden(11)

Medih cāyī der-iḳlīm-i dilet bā mihr āmed şod

Çū tāḫt-ı mihr şir zer(&) şod, ḫaṭā ān rā memr kerden [35/1](12)

Goft: “Ey āb-rūyān-ı duḫterān ve ey nüktedān-ı şivegusterān! Be serem ser-i(13) sevād-ı sevdā-yı zülfeş üftād ve dil-i nākāmem bā suzeş-i mihreş be dīvānegī(14) rūy nihād. Zīn pes ez cümle-yi sevdā-zedegānem, çi zāhidī çi zühd ve ṭāʿat? Men(15) ez-hūş bīrūnem, her çi bādābād.” Goftend: “Ey zāhid-i aşufte-ḥāl ve ey ʿābid-i pur-melāl!(16) Āḫir be-īn reviş-i āşuftegī çi miḫāhī?” Goft: “Men nīz nemidānem çi ḫˇāhem cūy,(17) emmā çunīn pindārem ki ḫˇāhiş-i dil ānest ki yek bār be-ān zen taḫt-ı nişesten(18) ve temāşā-yı cemāl-i dil-ferībeş kerden ve ez gulşen-i ruḫsāreş gulī çend çīden.”(19) Goftend: “Ey pāzde-yi kerdeş-i ḫoşksāl ve ey bī-neva-yı ḫānçe-yi sehm u nevāl!(20) Ānhā ki ḫˇāhiş-i cān u dil goftī, nayil şodeneş tevān be nişār-ı sīm u zer verne.[36b](1) Be-tengdestī ve ḫoşksālī.” Goft: “Ey serfirāzān-ı dilcūyān ve ey mümtāzān-ı mihribān!(2) Ārī der-men ḫoşksālīhest, emmā her ān çīz rā ki tevān dārem, fedā-yı şomā bād.(3)

Kıṭʿa(4)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Tū rā ser-cümle sāmānem fedā bād

Çi kārem āyedeş cuz beẕl-i rāhet(5)

Nebaḫşed her ki cāneş bā reh-i yār

Şeved ez-cümle-yi merd-i şeḳāvet [36/1](6)

Aḫir her ān çīz rā ki mālik būd, heme bifurūḫt ve āḫaheş be-der-i ḫāne-yi zen(7) biyāvered ve goft: “Eynek ṣemen-i ser-sāmān-ı ḫod āverdeem.” Zen bā perestār-ı

ḫodeş(8) fermūd tā zāhid rā be-derūn ārend, goftend: “Ey żaʿif-i kām cū ve ey ḥarīf-i tekāpū!(9) Eynek maʿşūḳā-yı tū, tū rā destūrī dād. Biyā tā bā vey mülākāt şevi! Zāhid çūn peyām-ı(10) vuṣlat-ı feraḥ-encām ve kelām-ı çehrenumā-yı merām rā şenīd, zi-baṭr-i ḫˇāhiş-i vuṣlat(11) ve ḫaber-i temāşā-yı rū’yet pāyhāyeş be-lerzīden-i şādī zi-tāb u tevān kām zeden(12) cudā şod. Āḫir be-nezd-i taḫtgāh-ı zen burdend. Goft: “Ey ʿābid-i nīk-rū ve ey zāhid-i vuṣlat(13)(cū)! Be men ṣohbet-i ḥāṣ-el-ḥāṣ kon ve tū rā zi-cümle-yi ḫāṣṣān-ı ḫod sāzem.” Zāhid rā bigiriftend(14) ve be-taḫt ber-nişāndend. Be zen hem-zānū nişest ve bā yekdīger āġāz-ı nāz u niyāz kerdend.(15)

Kıtʿa(16)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Her ki bā yār-ı ḫodeş ṣoḥbet-i ḥāṣ kerde

Tā be-maḥşer neşeved pāzde-yi renc-i firāḳ(17)

Fikret nāz u niyāz mīşevedeş ḥaṣn-ı ḥaṣṣīn

Key resed bā dil-i vey leşker-i eşkenc-i firāḳ [36/2](18)

Der-ān dem serheng-i hidāyet-i lāmekānī ve peyk evreng-i pādişāh-i lāzemānī be-nāme-yi(19) ʿavn-i āgāhī be-nigīn-i “yehdi men yeşe’i ila ṣırāṭ-ı müstaḳīm” memhūr ve der-bālā-yı terakḳīm(20) nişān-ı vuṣūl nivişte “vetteḳū yevmen türceūne fīhi” be-īn nāme-i saʿādet encām[37a](1) be-peyk-i sebkpay-ı hidāyet ve ḳāṣıd-ı peyġāmres-i ʿināyet be-kişver-i ḳalb-i zāhid-i ġafletzede(2) der resīd. Hemān dem lerzhāy-ı gūn-ā-gūn be-endāmeş üftād ve berpā ḫāst.(3) Goft: “Ey zen-i ġāfile! Merā destūrī deh tā be-kulbe-yi ḫod mirevem.” Goftend: “ Ey ʿābid-i(4) remende ve ey zāhid-i tersende! Tū rā çi şūrī şod, ez-ki tersīdī ve ez-çi çunān bīm(5) dāştī ki heme vücudet lerzān şod ve çunīn ṣoḥbet-i vuṣlatī bāz ḫˇāhī şod?” Goft:(6) “Ey zen-i ġāfile-i ʿaẕāb-ı elim ve ey cāhile-yi şikenc-i ḳʿar-ı caḥīm! Men ez-ḫudā-yı teʿālā mitersem(7) ki ān deyyān-ı yevmiddīnest ḫudā rā me rā rāh bideh ve der rā biguşāy her ānçi tūrā dādeem(8) ḥelāl bād” Goft: “Ey zāhid-i taḳī ve ey ʿābid-i naḳī! Hīç çunīn kār nekerdeī?” Goft: “Ne.”Zen(9) nīz dānist ki ez ḳabl lāyezālī hidāyet resīde ve her ān çīz ki āverde būd, be-vey bāz(10) dārend; ez-ān bīşter nīz bisyār ikrām kerdend. Üftān ve ḫīzān ve nālān ve ġurvān(11) ve sūzān ve

giryān, zi-dil nedāmet ḫūrān ve bā-ḫod melāmet konān, kulbe-i nedāmet ve ḥücre-i(12) melāmet-i ḫodeş der āmed ve ber-rūy-ı üftād ve silāb-ı sirişkeş, hemçū nīl u fırāt(13) revān ve şerrān. Zen-nīz ez-pes reften-i vey aḥvāl-i dīgergūn ḫodeş be-pīş(14) āverd. Be-nedāmet ve melāmet-i ḫod rā ḫıṭāb kerd ve goft: "Ey ġāfil-i ez-ʿaẕāb-ı restāḫīz(15) ve ey be cürm u ʿişyān-ı bī-perḫīz! Dānī ki der-nezdīkī yek rūz ḫˇāhed şod ki ān rūz rā(16) restāḫīz ḫānend ve dīvān-ı kirdgār-ı bī-mānend der-āncā-yı bāşed, tū be-çi ḥālī ḫˇāhī(17) reft? Ān zāhid ki der-heme ʿömreş yek bār āheng-i zinā kerd, henüz nekerde būd, dīdī ki(18) ez ʿaẕāb-ı ḫudā-yı teʿālā çūn tersīd ve çigūne lerzān şod. Tū ki heme ʿömret bedīn ḥāl(19) güzeşteest, āḫir çi ḫˇāhī kerd?" Ve ez-bereket-i terseş ān zāhid-i pāksirişt.(20) Zen rā nīz peyk-i hidāyet resīd. Ez-dil u cān tevbekār şod ve heme mālikeş rā bifurūḫt[38b](1) ve dervişān rā ṣadaka kerd ve pey-i zāhid rā der girift ve be-kulbe-yi vey resīd. Zāhid rā peyām(2) dādend ki tū rā yek zen-i ṣāliḥa miḫˇāhed. Zāhid çūn bīrūn āmed, nigerīst ān zenest(3) ki der-ḫāne-yi vey būd. Maʿṣiyet güzeşte be-ḫāṭır-ı zāhid bāz āmed. Ez-terseş-i deyyān-ı(4) yevmi'd-dīn, naʿreī zed ve cān-ı şīrīneş rā be-ḫudā-yı teʿālā supurd. Zen ez murden-i vey(5) bisyār ġamgīn şod ve goft: "Men āmede būdem ki īn rā be-ḥelāl-i menkūhe bāşem, bīn(6) be-baḫtem rā ki īn nīz ez-ʿālem-i fānī guzer kerd. Āyā hīç ez-ḫışāvendāneş kes nīstī(7) ki merā be-ḥelālī nikāḥ koned?" Goftend: "Yek birādereşhest, emmā dervīş-i çīzī nedāred."(8) Goft: "Der-men be-kifāyet nā-murden çīzhest. Āḫir birāder-i zāhid rā menkūhe şod ve ez-vey(9) heft pūr be-ʿālem āverd, her yeki be zühd u verā yektā şod.(10)

Kıṭʿa(11)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Nebāşed cuz nedāmet çāresāzī bā günehkārān

Bigū tebbet ilellah ey ġarīḳ-i baḥr-ı ʿişyānī(12)

Tūyī guyende-yi vāveyletā der-ṣaḥn restāḫiz

Eger ġāfil şevi zīn kār-ı fevz-āver be-nā-dānī [38/1](13)

Ḥikmet: Ez-imām-ı Ġazālī porsīdend ki " Ey nāżıf-i ḳūlūb-i ehl-i sūvāl ve ey kāşif-i rumūzāt-ı(14) ḥāl u ḳāl! Ez-çi sebebest ki merdümān ber-dū ṣınfend ṣınıfī be-

dünyā-yı dūn ṭaleb(15) u rāġıb ve dīger ṣınıfī ṣālib u nā-rāġıb” Goft: “Eger şoma bidīdīd ki ḥelvā-bāzī der-vaḳt-i(16) ḥelvā puḫten be-derūneş tū kerd, şomā ez-ān ḥelvā-yı ḫū āmiġ miḫorīd yā ne?”(17) Goftend: “Ne.” Goft: “Eger ān ḥelvā rā be-kesānī berend ki ez-ḫū peyām nedāşte bāşend āyā ānān(18) miḫorend yā ne?” Goftend: “ Ārī be-deh engūşt mīrubāyend ve mīḫorend, īrā ḥelvā şīrīnest.”(19) Goft: “ Dünyā nīz hemçunīn est, her ān ki vāḳıfest ki dünyā be-murdārī āmiḫte, ān(20) raġbet nedāred ve her ānki neşināḫte ki sirişteneş ki be-cīfe teḫmīr şode, ān hemçū helvā-yı[39a](1) tū-āmīġ miḫored”(2)

Beyt(3)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Be-cīfe rāġıbī key mikoned simurġ istiġnā

Ki dāned lāşe ḫārī resm-i kār-ı kerkes-i dūnest [39/1](4)

Ḥikmet: Ez-Şiblī porsīdend ki “merdümān ber-çend ṣınfend?” Goft: “Ber çehār” Goftend: “ Kudām(5) kudāmest?” Goft: “Ṣınf-ı evvel ānānest ki dānend, dānend ki dānend ānān ulemāend. tābiʿi(6) īşān bāşīd ve ez-ānān dūr nebādīd, īrā ḫˇāceyī her dū serā fermūdeest:(7) “El-ulemāu emnāu’r-resulu ʿale ʿıbādullahi Teʿālā”.(8)

Beyt(9)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

ʿĀlimān ber-bendegān-ı kirdgār

Rehnumāyān şod be-fażl-ı bi-şomār [39/2](10)

Ṣınf-ı devvom ānānest ki dānend, nedānend ki dānend-i ānān ḫuftegānend bidār konīd.(11)

Beyt(12)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Besā dānā ki ḫod rā mişomāred

Zi-na-dānān, be-ḫod dāniş nedānend [39/3](13)

Ṣınf-ı sevvom ānānest ki nedānend, dānend ki nedānend-i ānān ṭālibānend biyāmūzīd ve be raġbet-i ʿilm kūşānīd.(14)

Beyt(15)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Çi āʿmāest cāhilān ʿālem-i ʿāṣākeş

Revend der-pey nemidānend bedūkeş [39/4](16)

Ṣınf-ı çehārom ānānest ki nedānend, nedānend ki nedānend-i ānān cāḥilān sorḫend ez īşān dūr bāşīd.(17)

Kıṭʿa(18)

(Mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ûlün)

Besā nādān ki pindāred ḫodeş rā

Be-fażl u mʿarifet dānā-yı yektā(19)

Velī der-bezm-i erbāb-ı fażīlet

Nigāhī ber nedāred ezber-i pā [39/5](20)

Ḥikmet: Ez Ṣʿubā yek mes'ele pörsīdend, goft: "Nedānem." Goftend: " Ey zübde-yi dānişmendān[40b](1) ve ey güzide-yi nüktesencān! Şerm nedārī ki gūyā nedānem, tu fıḳyeter-i ʿırāḳī." Goft: " Melāyike(2) çerā şerm nedāştend ki goftend subḥāneke lā ʿallemlenā illā bimā ʿallemtenā, eger men nedānem çi kem u kāstem bāşed?"(3)

Kıṭʿa(4)

(Mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Ulūm-i evvelīn u āḫirīn ez-ḳatre-yi kem şod

Ez-ān deryā-yı vusʿatmend ki ān rā nīst pāyānī(5)

Her ānānī ki ʿālem mişomārī der-pes u bālā

Heme tʿazīr-i ḫod ḫˇāhend be-nezd-i ʿılm-i Yezdānī [40/1](6)

Ḥikmet: Kisrā-yı der- bʿażı kitābhāy-i Hindustān nivişte yāft ki der-Hindustān(7) kūhhāhest ki miyveha-yı dıraḫteş murdegān zinde koned. Heme vüzerā ve hükemā ve ulemā der hem āverd(8) ve ez-īşān pörsīd; kes tevān cevāb nedāşt heme teʿaccub fürū māndend. Âḫir merdī rā(9) yāftend ki ʿāḳil ve kār-āzmūde būd. Be-Hindustān firistādend ki ān miyvehā rā biyāzmāyed(10) tā çūn şeved. Sālī ber-īn kār

vʿade nihādend. Ān be-Hindustān reft ve yek sāl der(11)-kūhhā gerdīd her berg ve bār rā tecrübe kerd. Çunān miyve-ī neyāft ki murde rā zinde koned. Bāz(12) şod ve şināḫt ki īn suḫan-ı temṣīlest be-nezd-i ʿālimī reft ez-ulemā-yı Hindustān(13) ve ez-vey pörsīd īn be-çi temṣīlest? Cevāb dād ki: “ Īn meselīest ki hekīmān-ı Hindustān(14) gofteend ez-ān kuhhā murād ulemāest ve ez miyvehā murād ʿılm-i īşānest ve ez-murdegān(15) murad dilhā-yı cāhilānest ki be-ʿılm-i ʿālimān zinde gerded.” Merd be-suy-i kisrā bāz āmed ve īn(16) temṣīl peyām dād. Hekīmān-ı kisrā heme ber-īn beyān rā taḥsīn ve āferīn kerdend ve gofteend(17)

Kıṭʿa(18)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Ger āb-ı zindegī cūyī zi-ʿılm u mʿarifet cūyīest

Her ān yek ḳatre minūşed ḥayāt-ı cāvidān yābed(19)

Rehed ez-ẓulmet-cehlī resed bā ehl-i irşādeş

Ḳarīn-i ḫużr mibāşed nuvīn ez-ser-i revān bāşed [40/2](20)

Ḥikmet: Der-Benī İsrāīl ḥekīmī būd ki heştād ṣandūḳ kütüb cemʿ kerde būd. Haḳḳ Teālā[41a](1) peyġamber-i ān zemāne rā vāḥy kerd ki ān ḥakīm rā bigū eger çendīn dīger nīz cemʿ āverd, menfeʿat(2) neyābed. Eger bes çīz kār nekoned. Evvel ḥubb-ı dünyā ez-dil bīrūn kerdenest, īrā dünyāy-ı(3) dūn ne serāy-ı mü’minānest. İn rā kelām-ı ḫˇāce-yi her dū serā delil-i bi-raybest. Ḳale(4) aleyhisselām: “ Ed-dünyā seccen-ül mü’mīn vel-ḳabru ḥasenehu vel cennetu me’vāhu ved-dünyā cennet-ül kāfiru(5) vel-ḳabru siccinehū ven-nār me’vāhu.”(6)

Kıṭʿa(7)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Bedin dünyā-yı dūn dil key bibended

Rüsūm-ı ṭabʿı erbāb-ı lübābet(8)

Çū bā mü’min çi ālām u ġam şod

Feraḥ key dāred īn siccīn-i feẕāḥet [41/1](9)

Devvom bā pādişāhān-ı ẓulmkārān şoḥbet kerdenest, īrā ānān refīḳ-i ʿālimān ve sālikān(10) nīstend. İn rā nīz ḳavl-i şehenşāh-ı evreng-i ḳāb-ı ḳavseyn-i ū ednā delīlest. Ḳale(11) ʿāleyhisselām: "El-ʿulemāu emnā-ur resūlü ʿale ʿabdullahu Teʿālā mā lem yuḥāliṭū-us sulṭāni ve(12) lā yedḫulū fi'd-dünyā feḳad ḫānūr resūlü feʿtezelūhum ve eḫẕerūhum."(13)

Beyt(14)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Refīḳ-i sālik-i rāh-ı ḫudāyī

Nebāşed şāh-ı ẕī dest-i teṭāvul [41/2](15)

Sevvom bā renceş kes durūġ goftenest, īrā dilāzārī ve durūġkārī ne pīşey-i(16) mü'minānest, bel kār-ı ehl-i durūġ be īn nīz fermān-ı şeref-nişān-ı ḥażret-i Ebul-Ḳasım(17) Burhān bī-gumānest. Ḳāle ʿaleyhisselām: " ʿAleyküm biṣsıdḳı feinnehu bābu min ebvāb-il(18) cenneti ve iyyaküm ve el-kiẕbi feinnehū bābu min ebvāb-in nār".(19)

Kıṭʿa(20)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Neşāyed kāẕibī bā sālik-i ḥaḳḳ

Ki ez-rāheş bīrūn āred durūġī [42b](1)

Negīred merd-i kāẕib der-dū gītī

Zi-mihr-i nāb emniyyet furūġī [41/3](2)

Ḥikmet: Her ki bā pādişāhān nişīned, tekebbüreş ziyāde şeved ve her ki bā dervişān nişīned,(3) şükr ve rıżāyeş ziyāde şeved.(4)

Kıṭʿa(5)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Be ḳurb-ı şeh reved ez-dest-i tevāżuʿ

Be-cuz kibr u siyeh-dilī nezāyed(6)

Velī bā ins-i dervişān dem-ā-dem

Teşekkür bā rıżā dil rā fezāyed [42/1](7)

ḪULD-İ SEVVOM (Ḫuldem Sevvom): Pur ez nʿamehā-yı bulbulān-i ḫulūṣ ve ṣadāḳāt berā-yı endūḫten rıżāyı ve(8) vird-i şemāmet ve liecl-i ʿıbret temāşāyiyān-ı ehl-i lebābet bāġbān-ı ḫāme-yi ẕül-feräset(9) der-iḫlāṣ-ı bāġçe-yi hidāyet rā bāz kerd.(İḪLÂṢ): Ebu ʿÖmer gūyed ki Oṣmān Nesefī rūzī(10) der- bālā-yı kisrā ḫalḳ rā vaʿż mi kerd ve der-meyānı vaʿż goft : " Ey meclisiyān ez-şomā(11) ḥāceti ḫāhem ki revā mikoned?" Goftend: " Çi ḥācetest?" Goft: "Merā hezār direm iḳtiżā şod(12) ān rā revā koni̇d." Hi̇ç kes icābet nekerd. Devvom bār goft : " Ey merdumān der-meyān-ı şomā(13) hi̇ç dust-ı ḫudā ni̇sti̇ ki ḫudā rā ḥācetem rā revā koned." Hi̇ç negoftend. " Eger yek ten netevāned(14) bidāden dū ten yā se ten yā deh ten bidehi̇d." Cevāb nedādend. Ez-kürsi̇ furū āmed ve be ḫāne-yi(15) ḫod reft. Ebu ʿÖmer gūyed men ni̇z hezār direm ber giriftem ve der-pi̇ş be-ḫāne-yi vey reftem. Dereş(16) zedem keni̇zeki̇ bi̇rūn āmed ve goft : " Tū ki̇sti̇ çi miḫāhi̇?" Goftem: "Şeyḫ rā bigū ki der-bi̇rūn(17) tū rā kesi̇ miḫāhed." Şeyḫ ni̇z bi̇rūn āmed. Ān hezār direm rā be-vey dādem ve goftem: " Ḫudā rā be-kes(18) megū ki Ebu ʿÖmer merā zer dād. Şāyed be-sitāyiş-i merdumān riyā āmi̇zed. Merā sitāyiş-i merdumān(19) ne maṭlūbest, belki ru'yet-i cemāl-i raḥmān ittiṣāl-i fermān-ı deyyānest ki mifermāyed ki(20) femen kāne yercū liḳāi rabbehu eḥaden felyaʿmel ʿamelen ṣālimen ve la yeşruke biibādeti rabbihi eḥaden." Ve ez tehdid-i[43a](1) i̇n ḥadi̇ṣ-i ḳudsi̇ ki ḫudā-yı teʿālā der ḥaḳk-ı riyākārān fermūde. Ebu Hureyre-rażi̇ Allahu ʿanhu(2) rivāyet koned ki peyġamber-i mā –ṣallallahi ʿaleyhi vessellem- goft rabb-ul ʿızzetü guyed: men ān ḫudāyem ki(3) müstaġni̇yem ez-enbāzi̇ be-sūy-i men her kesi̇ ki ʿameli̇ koned, be-enbāzi̇y-i diger men hudāyem(4) berā-yı ez-ān ʿamelem. Maʿna-yi ḫaber ānest ki her ʿameli̇ ve her kāri̇ ki der-pi̇ş riyā āmi̇zed,(5) ān enbāzi̇ bāşed ḫudā-yi teʿālā müstaġni̇est ez-kirdāri̇ ki be-enbāzi̇-yi digerset.(6) Ve der-ḫaber-i diger āmedeest ki ḫudā-yi teʿālā hi̇ç kirdāri̇ nepeẕi̇red, illā ki be-iḫlāṣ bāşed(7) be-rıẕā-yı i̇zed-i teʿālā kerde bāşed ve çūn deri̇yeş iḫlāṣ nebūd, ḥaḳ Teʿālā ān(8) ʿamel rā nepeẕi̇red ve der āḫiret ū rā hi̇ç ṣevābi̇ nebāşed ve cāygāhʿāmileş der-durūġ bāşed.(9)

Kıṭʿa(10)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Çunān deh bā kesī şükrānet rā

Ki cuz ḥaḳ dīgerī ān rā nedened(11)

Berā-yı āferīn her ku koned kār

Ḫudā ez-bezm-i nīkāneş ber-āned [43/1](12)

Rūzī dīger vʿaz būd, men nīz refte būdem. Oṣmān Nesefī be-pend āġāz kerd ve der-meyān-ı vʿaz(13) goft: " Ey meclisiyān! Ḥaḳ men ber-şomā vācibest. Lakin ḫudā-yi teʿālā be-dest-i dūstī(14) ez-dūstān-i ḫıyş ān hezār direm be-men firistād." Ve be-vʿaz meşġūl şod. Pes(15) ez-sāʿatī goft: " Ey meclīsiyān! Eger bigūyem ki ḫudā-yi teʿālā ez-dest-i kudām dūst(16) be-men ān direm rā resānīd, çi ziyān dād? Ez-dest-i Ebu Ömer merā resīd ḫudāyī Teʿāla(17) ez-vey rıżāyī bād." Ebu ʿÖmer guyed ber-men bes düşvār āmed, īrā men ān direm be-rıżā-yī(18) ḫudā dāde būdem ve ḫāstemī ki kes nedāned tā der-vey riyā neyāmīzed, ḫāṣī be rıżā-yi ḫudā(19) bāşed. Çū Oṣmān Nesefi ifşāyī kerd, men nīz ber ḫāstem ve ridā ber ser keşidem ve(20) be-durūġī āġā(z) giristen kerdem ve be-nezd-i kürsī reftem ve dāmen-i Oṣmān Nesefi rā ber giriftem[44b](1) ve goftem: " Ān direm rā ki dīrūz be-tū dādem, ez peder-i duzdīde būdem. Egnūn āgāh(2) şodeest ki men duzdkārī kerdeem, merā bisyār şikencī kerd. Ḫudā rā bideh ān direm(3) rā tā be-vey dehem ve ez- mekr-i keydeş birehem." Goft. "Ey duzd! Berāyeş goftī ki bā kes(4) megū?" Goftem: " Ārī ez-āgāhīden-i peder tersīdem ez-berā-yı ān tū rā lābīdem ki be-hīç kes megūyī(5), emmā tū goftī. Ān nīz peyġām girifte, kunūn merā zūrī koned ki direm rā be-her ki dādī(6) bāz bisitān." Goft: " Ṣabr kon tā be-ḫāne revem." Goftem: "Be-ḥaḳḳ-ı şeyẕer teʿālā ki dāmenet rā ez-dest(7) nihādem tā be-men nedehī."Āḫir-i kār be-ḫādimeş goft: "Burov ez-ḫāne direm-i īn duzd biyāver." Merā(8) be-ʿitāb goft: "Binişīn ey ḫāin egnūn miāyed. Ḫudā dāned men ez-ān direm-i(9) tengeī nīz ṣarf nekerdeem." Ḫādim direm rā biyāvered ve be-men dād ve goft: "Bigīr! Ḫārī(10) der-heme kār ber-tū bād." Ez vey sitīdem ve bāz şodem. Meclīsiyān rā īn çunīn bi-edebī(11) besā düşvār āmed ve dilteng şodend ve be-ser-i men gird āmedend, bi-şomār tufūī(12)

ṭʿana dādend ve bermen lʿanet kerdend ve goftend: “Ey leīm-i bed-kār ve ey ḫasis-i bed(13)-efkār! Lʿanet ber-tū ve ber- direm u dīnār-ı tū bād ey murdār! Çūn noḫust der pinhān dādī. Egnūn nīz der pinhān(14) bicūyī. Hīç ez-ḫudā-yī teʿālā şerm nedāştī ki çunīn(15) dānişmend ve kāmilī rā der-meyān-ı ḫalḳ āheng-i rezālet kerdi?” Goftem: “Ey nās! Men(16) mālik-i ān direm nīstem. Ez-peder-i duzdīdeem.” Goftend: “Burov ey menḫūs! Pederet ez-tū(17) menḫūster, tū ez-ān menḫūster. Lʿanet ber-her duyet bād.”Āḫir perīşān geştend ve(18) her kes be-ḫāne-yi ḫod reft. Men nīz şeş hezār direm ber giriftem ve be- der-i serāyeş(19) zedem. Bīrūn āmed ve goft: “Ey duzd! Çi çīzest der-i men māndeest ki berā-yı(20) ḫāsteneş āmedī?” Goftem: “Der tū hīç çīzem nemāndeest. Eynek tūrā[45a](1) şeş hezār direm āverdem; ber gīr be-şarṭ-ı ānki be-hīç kes negūyī. Men īn hemīn(2) be-rıżā-yı ḫudā āverdeem. Be-ḥaḳḳ-ı ẕāt-ı pākeş eger bā kesī āheng goften mikonī(3) ki Ebu ʿÖmer merā çīzī dādeest, be-tekrār ez-tū bāz sitānem.” Goft: “Ey duzd! Şayed(4) īn nīz ez-peder ve māder duzdīdeī ez-berā-yı ān te’kīd mikonī ki bā kes negūyem?” Goftem:(5) “Ān ber-tū lāzım nīst. Eger bā kes negūyī, ān māl-i menest. Be-ḥaḳḳ-ı ḫudā ez-tū hīç kesī(6) bāz nesitāned veger āheng-i goften mikonī, ez-peder ve māder-i duzdīdeem bāz sitīdeneş(7) muḳarrerest.” Goft: “Der-āncā binih! Ki men ez-dest-i tū çīzī nemigīrem.” Men nīz(8) der-pīş-i vey nihādem ve bāz reftem. Pes ez-ān bā hīç kesī āheng goften nekerd.(9)

Kıṭʿa(10)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Be-erbāb-ı rıżā hergiz nebāyed

Zi-merd-i rustāpāşān-ı sitāyiş(11)

Emel-i sīm-āb u taḥsīn hemçū āteş

Nemāned girifted der vey nümāyiş [45/1](12)

İḪLÂṢ: Merdī pīş-i Şaḳīḳ Bin İbrāhīm āmed ve goft: “Ey bozurgvār-ı aṣḥāb-ı lübābet(13) ve ey sipehsālār-ı ceyyūş-ı neẕāfet! Merdumān merā ṣāliḥ pindārend ve merd-i muḫliṣ(14) ḫānend. Men ḫod rā çigune bidānem ki ez-cümle-yi muḫlişānem yā ne?” Şeḳīḳ goft: “ Burov esrār-ı(15) ḫodet rā be-muḫlişān ʿarża kon; eger bipesendend,

bidān ki ez-cümle-yi muḫliṣānī. Diger(16) leẕẕethā-yı dünyā ber-dil-i ḫod ʿarża kon; eger red koned, bidān ki ez-cümle-yi muḫliṣānī eger(17) bi-peẕīred, bidān ki ez cümle-yi riyākārānī, diger merg rā ber-ten-i ḫod ʿarża kon; eger miḫāhed(18) bidān ki ez-cümle-yi muḫliṣānī veger neḫāhed, bidān ki ez-cümle-yi riyākārānī ne ez-cümle-yi(19) erbāb-ı iḫlāṣ.(20)

Kıṭʿa[46b](1)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Nedāred merd-i muḫliṣ ārzū-yı leẕẕet-i dünyā

Kezān būy-ı feżāḥat miresed kām-ı ʿafīfān rā(2)

Eger dārī zer-i iḫlāṣ, kirdāret bikon ʿarżā

Muḥkān-ı muʿabber rā zi aʿmāl-i ḥanīfān rā [46/1](3)

İḪLĀṢ: Hāmid-El Keffāf guyed çūn īzed-i teʿālā ḫāhed ki bende rā helāk koned, be se ḫaṣlet-i(4) ū rā ʿaḳībet koned. Evvel be-vey ʿılm erzānī koned, ez-ʿamel kerdeneş maḥrūm koned.(5)

Kıṭʿa(6)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Her ki bā dāniş-i nekūş der-ʿamel

Hemçū bīdest der-gulistān bi-semer(7)

Ez-teber ḫored gulūşe ʿāḳıbet

Mişeved āteş-gede bā vey muḳarrer [46/2](8)

Devvom ānest ki ṣoḥbet-i nīkān rā ba-vey erzānī koned ve ez-şināḫten ḥaḳḳ-ı şān maḥrūm koned.(9)

Kıṭʿa(10)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Her ki nīkān rā nedāred muhterem

Ān neyābed her dū ʿālem iḥtirām(11)

Rūzī çend gerçi ḥarāmed hemçū kebk

Mifüted āḫir be-dām-ı iġtimām [46/3](12)

Sevvom ānest ki ṭāʿat-i ʿibādet rā erzānī koned ve ez-iḫlāṣeş maḥrūm koned.(13)

Kıṭʿa(14)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Ger ḫulūṣet nīst ba-ḥaḳ der-ʿamel

Zān neḫāhī dīd çīzī cuz ʿaẕāb(15)

Der-hem āverden ḥaẕer kon ey ḥanīf

Çūn zerest aʿmāl, riyā hemçū tīhzāb [46/4](16)

Ebū Hureyre rivāyet koned ki resūl-u ʿaleyhisselām goft: " Besā rūzedārī ki ez-rūze(17) dāşten-i vey be-cuz gurisnegī ve teşnegī dīger naṣībī nebāşed ve besā der-şeb nemāzkonān(18) ki cuz bi-ḫābī naṣīb nebāşed." Yʿanī her ki be-iḫlāṣ nemikoned, īrā der-ḫaberest ki ʿamel-i(19) bī-iḫlāṣ rā ḫudā-yi teʿālā nepeẕīred.**İḪLÂṢ:** Ez-Cüneyd Bin Muḥammed pörsīdend ki:(20) "Merd-i muḫliṣter ki rā dīdī?" Goft: " Ezīn noḫust sālī çend der-Mekke būdem. Tengdestī[47a](1) merā bisyār rūy nihād, çunān ki yek tenge rā nīz mālik nīstem būd. Ez-dırāzī-yi mūy-i(2) serem merā bisyār derd-i ser peydā şod. Be-nā-çārī der-bāzār gird-be-gird ve girdān būdem.(3) Müzeyyen-i rā dīdem der-dükkānçe-ī merdumān rā terāş mikoned. Be-ḥikmet-i ferāṣet der-vey nigāh kerdem.(4) Dānistem ez-ehl-i ḫayrātest. Der-pīş-i vey reftem ve goftem: "Mūy-i serem dırāz şodeest; behr-i(5) ḫudā-yı teʿālā bāz kon, īrā ez cümle-yi fuḳarāyem tenge nedārem." Der-dest-vey tevāngerī būd; goft:(6) "Ey tevānger tū yek bār ṣabr kon, īrā ḫıdmet-i tū ez-behr-i dünyāest ve ḫıdmet-i īn merd īzed-i Teʿālā(7) est."Merā der-cāygāh-ı tevānger binişāned ve terāş kerd, vāngeh kāġeẕī serpīçīde zeri(8) çend derdi būd be-men dād ve goft: " Īn rā bisitān ve nafāḳa kon." Ān rā ez–vey bisitīdem(9) ve bireftem ve bā ḫod goftem evvel çīzī ki ḫudā-yı teʿālā be-men dehed, nīz be-vey dehem.(10)

Kıṭʿa(11)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Neḫarīd zīb-i ʿālem rā be-ḥabbe

Muḥibbi rāh-ı ḥaḳ celle celālehu(12)

Fedā dāred hezār ṣāḥib-i nevāleş

Rıżācūy-i ḫudā bā yek kelālehu [47/1](13)

Çūn be-mescid reftem, dūstī rā didem ez- aṣhāb ki merā ṭaleb mikoned. Çūn merā dīd goft :(14) “ Yā Cüneyd! Der-kucā būdī ki ez-seḥer tā be-īn dem tū rā ṭaleb kerdeem.” Goftem: “ Ḫayr bāşed.” Goft: “ Īn(15) ṣurre ki ez Baṣra tū rā āmedeest bisitān.” Men nīz sitīdem ve ez-hemeyān bīrūn āverdem(16) ve bişumurdem ṣad zerr-i misekkek. Şād şodem ve bā ḫod goftem: “ Elḥamdülillāh ḫudā-yı teʿālā men-i miskin rā(17) be-kām resānīd ve merā der-zīr ʿıṭāy-ı müzeyyeni şermende nesāḫt.”(18)

Kıṭʿa(19)

(Mef'ûlü / mefâ'ilün / fe'ûlün)

Sipās cān u dil be-ān ḫudāy bād

Ki ez-teshīl resāndīm be-maṭlūb(20)

Nemānem zīr-i bār-ı minnet-i kes

Be ʿavneş bʿad ez-īn na-kām u maḥcūb [47/2][48b](1)

Ber-ḫāstem ve der- kārgāh-ı müzeyyenī āmedem. Goftem: “Esselāmu ʿaleyke yā ẕül-kerīm.”Goft: “ Ve ʿaleyk(2)-es selām ḥācetet hest?” Goftem: “Belī.” Ān ṣurre rā be-vey dādem. Goft: “Īn çīst?”(3) Goftem: “bā ḫudā ʿahd kerde būdem ki her ān evvel çīzī ki be-desti men fütād, be-tū dehem.(4) Eynek ez-heme noḫust īn der āmed. Bisitān!” Goft: “ İllā testeḫī min-ed dünyā yevm(5)-id dīn; yʿanī şerm nedārī ez-pādişāh restāḫīz? Ne merā goftī ki ez-behr-i ḫudā mūy-i serem(6) terāş kon?” Goftem: “Ārī.” Goft: “Yā kunūn bā çi rūyī migūyī ki muzdeş bisitān?(7) Ve hīç kesī rā dīdī ki ez behr-i ḫudā kārī koned ve āngeh muzdeş bisitāned?” Ve ān ṣurre rā(8) biyendāḫt ve goft: “Ḫudā mīdāned ki tū ez cümle-yi muḥlişān nīstī. Eger ez-cümle-yi īşān(9) bāşī, merā çunīn rüsvāyī nekerdeī. Eger men ān kār ki behr-i ḫudā kerdeem muzdeş bisitānem,(10) restāḫıyz rā be çi ṣūret ḫˇāhem reft?” Men der-vey? Aceb māndem ve bā dil-i ḫod goftem: “Ey(11) hevāyī dīdī ki merd-i muḫliş çūnest ve rıẕācūyī ḫudā-yı teāla çigūne bāşed?”(12)

Kıṭʿa(13)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Eger ḫᵛāhī ki bāşī merd-i muḫliş

Hevāyī ġayr-i ḥaḳḳ hel, ḥaḳḳ-ı rıżācū(14)

Zi-cuz mihr şeref baḫşā neḫāhed

Her ān ẕātī ki şod ez-dil-i ḫudācū [48/1](15)

İBN-İ ABBAS -Rażıyehū- rivāyet koned ki resūl-i ʿaleyhi's-selām- goft ki: "Ḫudā-yı teʿālā behişt rā(16) biyāferīd ve der-vey çīzha nīz āferīd; hergīz çeşmem nedīdeest ve hīç gūş neşenīde(17)est ve be-hīç ḫāṭırī-yi ḫutūr nekerdeest. Pes nidā kerd ki suḫengūy-i behişt(18) sebār goft: "Ḳad efleḥ-el mu'minūne" vāngeh goft men ḥarāmem ber-heme riyākārān ve ber-heme beḫılān."(19)

Kıṭʿa(20)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün /fe'ûlün)

Riyākār u mürāyī rā besā rūz

Rehayābī be-dīvān-ı ʿadālet[49a](1)

Müheyyā ʿizz u devlet bā her ān kū

Be-kūşiş şod ez-erbāb-ı semāḥat(2)

Felaḥ bā mü'minānest ey mürāyī

Ferah düşvār be-merdān-ı fesālet(3)

Eger behr-i dīger kerdī perestiş

Besā bāyed ḫorī ez-ḥaḳḳ ḫıcālet(4)

Biyā ey Fevzī kon tevbe ez-īn kār

Biḫāh ez-ẕül-mennān ʿavn u ʿināyet [49/1](5)

EMİR-EL MÜ'MİNİN ALİ MURTEŻA- Rażıallahu teʿālā ʿanhu- fermūd ki: "Mürāyī rā seʿalāmet bāşed.(6) Evvel çūn tenhā bāşed, der-ʿibādet kerden kāhilī koned ve çūn der pīş-i merdum bāşed, be neşāt ve(7) behcetī ʿibādet koned ve çūn merdumān u rā şenā gūyend, der-ʿamel ziyāde koned ve çūn ẕemmeş konend,(8) ʿamel rā kemter

koned. Her ān kesī be-īn se ṣıfat-ı muttaṣıf bāşed, ez-ān dūr bāşīd, īrā(9) ān düşmen-i ḫudāst."(10)

Kıṭʿa(11)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Zinhār ez-bezm-i mürāyī dūr bāş

Kām ḫater dāred be-merd-i müstaḳīm(12)

Ber neyāyed pertev-i feyż-i ḳabūl

Her ki ṭāʿat ez-riyā kerde seḳīm(13)

Ḫuşk bāşed naḫl-i ṭāʿat ez-riyā

Ber nebāşed bā kesī ġaṣn-ı haşīm [49/2](14)

İḪLAŞ: Der- Benī İsrāīl ḳavmī be-dırāḫt-ı buzorgter rā be-aġvāy-ı şeytān perestiş kerdend.(15) Heyzom-i ḫuşk rā ḫudā şumurdend ve be-vey be-seḥergāh ve şebāngāh secde kerdend. Merdī ez-müselmānān(16) be-neẕdişān guẕer kerd. Hemegī dīd ki be-dıraḫtī ʿibādet mikonend ve maʿbūd mişumārend. Be-ḥamiyyet-i(17) dīn-i ḥaḳḳ merd rā tondī āmed ve ḫaşm girift. Ez behr-i ḫudā-yı teʿālā ber-ḫāst, teberi ber-dāşt(18) ve ḳaṣd kerd ki ān dıraḫt rā biburred. İblīs ber-ṣūret-i ādemī pīş-i ū der āmed ve goft:(19) "Ey bende-yi ḫudā. Der-kucā mirevī?" Goft : "Mirevem ki ḫudā rā perestiş konem ve emr-i mʿarūf numāyem(20) be-burīden-i ān dıraḫt." İblīs goft : "Tūrā ez-burīden-i ān dıraḫt çi sūd bāşed. Tersem ki[50b](1) kibr-i ān derhem āyend ve tūrā rencānend. Tū ez-īn kār bāz şev. Men tūrā çīzī delālet konem ki ez-īn(2) bihter ecr u ṣevāb yābī."Goft : "Çi çīz?" Goft: "Men der-her ṣubhgāhī zerī biyāverem ve der zīr-i(3) seccāde binihem. Tū ān zer rā ber gīr ve be-dervīşān ṣadaḳa kon ki ez-īn bihter ecr u ṣevāb ḥāṣıl(4) şeved."Merd nīz rāżī şod ve bāz gerdīd. Ez ġayret u ḫaşm sākin şod. Rūzī dū iblīs biyāmed(5) ve ān zer-i mʿahūd biyāvered. Pes ez-ān neyāmed ve neyāvered. Merd-i dīger be-tondī āmed ve ḫaşm girift(6). Ber-ḫāst teberi rā berdūş dāşt, be-niyyet-i burīden der-sūy-i dırāḫt reft. İblīs nīz(7) be-tekrār pīş-i vey āmed, goft: "Ey merd! Bedīn teber kucā ḫʷāhī reft?" Goft: "Be-burīden-i īn(8) dırāḫt." Goft : " Ġalaṭ pindāşteī ān hengām der-rūz perīr reft. Be-selāmet bāz şev, ve illā(9) tū rā letāmī mizenem ki be-ḥāk yeksān şevi." Goft : "

Çerā der perir rūz nekerdī çūn çunān tevān(10) dārī?" Goft: "Der-ān vaḳt ḫaşm ez-ḥamiyyet-i dīn ve ez-behr-i ḫudā būd ve niyyet-i tū ḫāliş. Der-ān dem(11) ḫudā muʿīn-i tū būd, her çi ḫāstī bitevānistī kerden, emmā kunūn ez-behr-i dīnār be-ḥaşm āmedī ki(12) çerā neyāvered. Çūn ān ḫulūş reft, tū nīz netevānī ān dırāḫt rā şikestī(13) dāden." Merd nīz dānist ki her ānçi be-iḫlāş nebāşed, sūd nedāred(14) ve be-encām neresed.(15)

Şiʿİr(16)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Her ān kārī ki bāşed behr-i Yezdān

Resed bā-vey fuyūż-i ʿavn-i Raḥmān(17)

Eger çīzī koni behr-i sitāyiş

Be-dest-i ḫod ḫarī kālāyī ḫüsrān(18)

Nebāşed yāverī ez-kes be-kes hīç

Der-ān rūzī ki nāmeş yevm-i mīzān(19)

Bikon behr-i ḫudā kārī vü gerne

Çi bāşed ez-āferīnhā-yı ḫasīsān(20)

Ḫudāyā pādişāhhā ez-tū fevzī

Hemī ḫˇāhed ʿiṭā vü ʿafv u ġufrān [50/1][51a](1)

İḪLĀŞ: SÜFYÂN-I ŞERVİ ve ŞEYBÂN-I RÂʿİ berāy-i ziyāret-i İBRAHĪM EDHEM, her du be-Mekke(2) ʿāzim şodend. Der Meyān-ı beyābān şīrī ber-ḫāst ve ber-īşān āheng āmeden kerd.(3) Süfyān goft: "Ey Şeybān! Çi mibīnī ki düşmenī ber-ḫāst ve āheng-i mā kerd. Der-mā silāhī(4) nīst, çūn rehā ḫˇāhīm yāft"? Goft: " Ey imām-ı ehl-i hidā ve ey hümām-ı tesvīl-i hedā! Meters(5) ki der-men silāḥ hest." Goft: Der-kudāmest?" Goft: " Şemşīr-i iḫlāş. Her ki berā-yı sitāyiş-i(6) ḫalḳ ʿibādet nekoned, ez hīç maḫlūḳī netersed, īrā muʿīneş ḫudā-yı teʿālā bāşed u bende-yi ān(7) ḫudāst ki mā nīz bende-yi ūyīm. Çūn perestiş-i mā berā-yı ūst, yāver-i mā nīz ez ānest."(8)

Kıṭʿa(9)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Nehyet-i şīr-i ner hemçū ṣadā-yı ḫargezī āyed

Be-gūş-i merdumān kān mülket-i ḳarb-i ḫudā ḫāṣest(10)

Tūyī ger ṭālib-i ḳurbet berān bīrūn zeden cuz ḥaḳ

Metāʿı ḫāṣ u ḫāṣıyet çū der bāzār-ı iḫlāṣest [51/1](11)

Şeybān-ı Raʿī be-sū-yi şīr cust ve ez-guşeş girift, be-zīr u zeber mālīd. Süfyān der-taḥayyur(12) mānd ve goft: "Ey Şeybān! İn rüsvāyīest ki tū mikonī? Şīr rā bīşter be-tond āverī mā rā(13) hergiz selāmet nedehed. Goft: "Ey Sufyān! İn rüsvāyī nīst; rüsvāyī ānest merd(14)cuz ḫudā-yı teʿālā perestiş koned der-her dū serā terseş-i rüsvāyī yābed." Resenī rā der gerden-i şīr(15) bend kerd ve her çi nezd-i īşān būd, ez-cihāz-ı rāh çūn nemed ve ḫırḳave dīger tūşe rā heme ber-şīr(16) taḥmīl kerdend ve Şeybān nīz ber nişest. Şīr hīç serkeşi kerden tevān nedāşt(17) tā be-Mekke sevār şod. Çun sikke Mekke rā nezdīk āmedend, ez-puşt-i şīr bār rā furū(18) āverdend ve rehā dādend, be sū-yi beyābān reft.(19)

Naẓm(20)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Mişeved ḫıdmetguzār-ı merd-i muḥliṣ şīr-i nerrā

Ez-berā-yı ān nekerde ez-ḥudūd-ı ḥaḳ merā[52b](1)

Her ki bā iḫlāṣ reved der-kişver-i ḳurbet resed

Mikoned ez-ḥaṭṭe-yi dūnī be-munḳabet-i sefer [52/1](2)

İḪLĀṢ: Vaḳtī der şehri çend māh guzer kerd ki ḳatrei bārān nebārīd. Giyāhhā hem ḫuşk geştend(3) ve zemīn ez-teşnegī ve bi-ābī, şikāft ve kuşthā heme ez-tāb-ı āfitāb sūḫt. Āḫer merdumān(4) be-istisḳā bīrūn reftend ve duʿā kerdend. Ebrī pedīd āmed, çunān ki heme ʿālem tārīk şod.(5) Cevān ve pīr, kūdek ve bozorg, hem şādīkonān be-şehr ʿavdet kerdend. Der-ḥāl bādī peydā şod(6), ebrhā rā perīşān kerd. Ḳatrei nīz be-zemīn neyüftād ve ser-ā-pā seḥāb gum şod ve merdumān ġamgīn(7) şodend. Pīrī ez-bozorgān ez şehr rā guzer be-bīmāristān üftād. Cevānī rā dīd ki bend ber-pāy nihāde(8)

ser der-pīş efkende, minişined. Şeyḫ goft: Çūn nezdīk-i ū reftem, selām dādem. Cevān(9) ser ber āverd ve goft: “Ve ʿaleyküm-es-selām! Der-kucā būdī? Şāyed der-istisḳā budeī.” Goftem: “Ārī berā-yı(10) duʿā refte būdīm.” Goft: “Ey riyākārān! Duʿā kerdīd bī-iḫlāṣ, ḫudā-yı teʿālā nīz ebrī(11) firistād bī-bārān”.(11)

Kıṭʿa(12)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Dest res key mişeved bā kām-ı ḫod ehl-i riyā

Ber-duʿā-yı şān derhā-yı icābet besteest(13)

Şāhid-i bezm-i icābet mişeved bā vey enīs

Her ki ez-şirk-i ḫafī der-deyr-i dil vāresteest [52/2](14)

Goftem: “Ey cevān çi şeved eger şomā duʿāyī gūyī tā ḫalḳ rā rāḥetī bāşed ki saḫter der māndeend.”(15) Ān cevān ber ḫāst, vużū sāḫt ve ser ber āverd. Dū çeşm der-āsmān bigerdānīd ve goft: “Ber ḫıyz(16) ey ḫˇāce tā neyāġārī.” Şeyh gūyed: “Men nīz ber ḫāstem. Henüz ez- bīmāristān bīrūn(17) neyāmede būdem, bārān āġāz-ı bārīden kerd. Çendān bibārīd ki ez- çekedbām cūyhā revān şod.(18)

Ḳıṭʿa(19)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Bāz şod bāb-ı icābet ber-duʿā-y-ı muḫlişān

Neşikened bāred ḫācet ḫāḳ teʿālā şān rā(20)

Ez her ānçi ḫāhend bī-tevaḳḳuf mişeved

Der- guẕāred sehm-i iḫlāṣ-ı duʿā gerdān rā [52/3][53a](1)

ḪULD-İ ÇEHĀRROM : Pur ez-nükāt-ı bulbulān sencīde meḳāl be-müdḥet-i ḫışāl-i celīl vird-i cemāl(2) zi-derhā-yı manżūm rişte-yi ḳāl ve gevherhā-yı revnāḳ sūḳ bender ḥāl berā-yı temāşāyiyān-ı muḥakdārān(3) lāl-i ṣarrāf-i kilk-i cevāhir ṣıḳāl der-bāġçe-yi ẕī-nāl ve pur-nihāl ve encīre-yi gulşen(4)serā-yı kemāl rā bāz kerd.NÜKĀT-I CELĀLEDDİN MEVLĀNĀ-Ḳuddüse sırrehu: Heme eşʿār-ı vey laṭīf(5) ve şerif ve naẓīfest ve mʿanāy-ı ebyāt-ı vey heme esrār-kunūz ẕül-celālī ve füyūż cemāl-i(6) lāyezālīst. Ez gofte-yi vey.(7)

Naẕm(8)

(müfteilün / müfteilün / müfteilün / müfteilün)

Ey ʿāşıḳān ey ʿāşıḳān men ʿāşıḳ-ı dīrīneem

Ey ṣādıḳān ey ṣādıḳān men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(9)

Ān dem ki nūr-ı ʿāşıḳān ez ʿālem ʿulvā guzeşt

İncā kesī cūz men nebūd men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(10)

Āncā ki ḳavmī gofteend ḳālū belā ḳālū belā

Āncā gevāhi-yi muṭlaḳem men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(11)

ʿĀlem nebūd men būdem ādem nebūd men būdem

İn dem nebūd men būdem men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(12)

Bā Nūḥ der-keştī būdem bā Yūsuf ender ḳʿar çāh

Bā ʿİsā-yı Meryem būdem men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(13)

Vaḳtest āvāzī konem ber ʿarş pervāzī konem

Bā āmilān-i ʿarş bigu men ʿāşıḳ-ı dīrīneem(14)

Ey ʿāşıḳān ey ʿāşıḳān īn Şems-i Tebrīzī ki būd

Ey şems-i nūr-ı Muṣṭafā men ʿāşıḳ-ı dīrīneem [53/1](15)

NÜKĀT-I SULṬĀN BĀYEZİD BİN SÜLEYMĀN ḪĀN -raḥmetullāhi ʿaleyhumā- Ḥaḳḳā pādişāh-ı nüktedān ve şāh-ı(16) mʿarifet sencānest. Heme eşʿār-ı vey metīn ve mʿanādār ve her beyteş ferāḥ şiʿārest(17) ve īn ġazel rā der-ḥāl-i şehzādegī gofteest(18)

Nazm(19)

(mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün)

Eger tāc-ı cihāndārī müyesser mīşeved mā rā

Be tiġ-i ḳahramānī ber-kuşāyem rūy-i dünyā rā(20)

Ser-i Tahmās rā be-ḍarb-ı tiġ ber dārem

Be-zīr-i ḥükm-i ḫıyş ārem Semerḳand u Buḫārā rā[54b](1)

Eger be-ḫatm dehed Bārī, be-nīrū-yi cihāndārī

Be-ins-i cin fermān āverem u zi-ḳāf-i ʿanḳā rā(2)

Muḥibbī çār u yār u āl-i aṣḥāb-ı Muḥammed şev

Biyā ey rāfiżī ber-cān-i ḫod kon ān teberrā rā(3)

Ümmīdem hest ey "Şāhī" ḫudāyem ger muʿīn bāşed

Be-şemşīr-i cihāngīrī guşāyem ʿrūy-i ġuberā rā [53/2](4)

NÜKĀT-I HİLĀLĪ –Raḥmetullahi ʿaleyh-: Ez-şʿuarāy-ı Rūmest ve bes kāmil ve dānāst ve heme eşʿār-ı(5) vey nāzük ve īhāmdārest ve çunīn meşhūrest ki der-ʿasr-ı Sulṭān Muḥammed Ḫān Bin(6) İbrāhīm Ḫān, Hilālī ez-ḫācegān-ı dīvān būd īn ez cümle-yi eşʿār-ı veyest:(7)

Gazel(8)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

ʿAks-i lebhā-yı mey-gūn der-şerāb üftādeest

Ḥayretī dārem ki çūn āteş der-āb üftādeest(9)

Zāhirest ez-ḥalḳahā-yı zülf māh ʿārıżet

Der-meyān-ı sāye nūr-ı āfitāb üftādeest(10)

Çūn ṭabīb-i ʿāşıḳān ki geh īn dilḫaste rā

Porsişī mikon ki bīmār u ḫarāb üftādeest(11)

Bulbul efġān mikoned her laḥża ber-şāḫ-i diger

Cilve-yi gūl dīde vü der-ıżṭırāb üftādeest(12)

Çūn Hilālī rā be-ḫāk-i āsitāneş dīd u goft

İn gedā rā bīn çi ḫūş ʿālīcenāb üftādeest [54/1](13)

NÜKĀT-I BĀḲİ EFENDİ- Raḥmetullāhi ʿaleyh-: Der-ṣānāyʿi-i eşʿār ez-heme şāʿirān ḫurde bīn ve nüktedānest(14) ve her beyteş ezīhām ve tecnīs ḫālī nīst ve dīvān-ı vey der-Yezd ve Serḥas ve Şīrāz(15) ve Kandehār meşhūrest ve ebyāteş rā der-iʿtibār dārend ve ez-üstād miḫānend, çunān ki(16) mā Ḫāfiż rā miḫānīm ve īn ez-cümle eşʿār-ı veyest(17)

Gazel(18)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Gulruḫān suy-i çemen ʿazm-ı temāşā mikonend

Bulbul-i şūrīde rā sermest u şeydā mikonend(19)

Der-çunīn ḳaḥṭ-ı şerāb ez-lālehā der-ḥayretem

Kez-kucā īn sāġer-i gülreng peydā mikonend(20)

Ez-cefā-yı muḥtesib çūn lāle imrūz ehl-i ʿışḳ

Devr-i cām bāde-rā der kūh u ṣaḥrā mikonend[55a](1)

Ber gul-i şemsād ez ān dilbeste şodem murġān-ı baġ

Meyl-i ān ruḫsāre u ḳadd-i dilārā mikonend(2)

"Bāḳīyā" ber-ṭurre-yi zencīr-i mūyān dil mebend

Çūn tu rā dīvāne misāzend u rüsvā mikonend [54/2](3)

NÜKĀT-I DERVİŞ PAŞA-Raḥmetullah-: ez-guzīde-yi erbāb-ı lübābet ve zübde-yi aṣḥāb-ı beṣāletest(4) ve heme eşʿār-ı vey nükte-āmīz ve reşāhāt-ı kilkeş īhāmrīzest ve dū dīvān dāred yekī(5) Fārsī ve dīger Türkīst. Her dū laṭīf ū mʿanādār ve nażīf u nükteşiʿārest. Du bār be-Bosna(6) vālī şode ve sālī çend nīz der-Ekre muhāfiż būde ve çunīn meşhūrest ki ez-guzīde-yi evliyāullah(7) būd ve yādigār-ı Ḥażret-i Mevlānā Mesnevī rā āġāz-ı tenżīm kerd ve cūzvīy-i dū sāḫt. Şebī der-ḫāb Mevlānā rā(8) dīd ve vey rā gofte: "Ey dervīş! Kitāb-ı men hergiz tenżīm nepeẕīred. Ez-īn sevdā bāz şev." Vġngeh(9) fārigˌ şod ve in dū cüz' ki nivişte men ān rā dīdem, bisyār mʿanādār ve laṭīf būd. Faḳīr(10) çunīn pindārem ki ez vüzerā in çunān kāmil ve dānā neyāmedeest ve ez-cümle-yi eşʿār-ı vey est:(11)

Gazel(12)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Eger ān serv u ḳadd sāzed müşerref ḫāne-yi mā rā

Nişār muḳaddemeş dārem heme dünyā vü ʿuḳbā rā(13)

Negerded teşnegī-yi ʿışḳ zāyil ez dil-i teşne

Eger nūşed be yek dem ābhā-yı heft deryā rā(14)

Be-yek ġamze rubūde terk-i çeşmet ṣad hezārān dil

Kesī hergiz nedīde der-cihān īn güne yaġma rā(15)

Eger meyl-i cemāl-i dilberān dārem ʿaceb nebūd

Çūn ādem kū nebāşed cānbāḫş-i rūy-i zībā rā(16)

Nażar kon ber-dil-i dervīş u raḥm ār ey şeh-i ḫūbān

Naṣīḥat bişnov u żāyiʿ megerdān pend-i dānā rā [55/1](17)

NÜKĀT-I DERVİŞ PAŞAZĀDE- Raḥmetullāhi ʿaleyhumā-:Der-ruṣūm-ı naẓm u neṣr ve ez- pedereş bīşter nükte(18)dān ve ḫurdesencānest. Heme eşʿār der-Türkī ve Fārsī īhāmdār ve metin ve ḫūbest. Bī-rayb(19) u gümān, esrār-ālūd-ı serābīye der-vey żāhir şode ve īn beythā ez-ebyāt-ı veyest☹20)

Naẓm[56b](1)

(mefâ'îlün/ fe'ilâtün/ mefâ'îlün /fe'ilün)

Biyā ki seyr-i ḫarābāt ʿālemī dāred

ʿAceb hevā-yı ḫuş u ḫāḳ bī-ġamī dāred(2)

Menih piyāle ki behr-i binā-yı sust-i cihān

Esās-ı meykede bünyād-ı muhkemī dāred(3)

Meger bī-ġam-ı devrān ez-dil şeved bīrūn

Kesī ki lāle-ṣıfat dāġ-ı hemdemī dāred(4)

Zi beher berg-i "Ṣubūḥī" bahārı ʿömr ḫūşest

Velī çū mevsim-i gul fırṣat kemi dāred [56/1](5)

NÜKĀT-I ḪUSREV PAŞA- Raḥmetullāhi ʿaleyh-: Kāmil ve fūrūheyde ve maʿāniperver ve ʿākil-i fendīde ve(6) eşʿār-ı ẕātīest. Besā taṣavvūfşinas ve heme ebyāteş dārende-yi ecnās. Der-her hālī(7) üstād-ı süḥansāzān-ı Rūmest. Der bʿażı mecmūʿa dideem ki īn ġazel rā be-Husrev(8) ʿacemī isnād konend. Faḳīr der-dīvān-ı Husrevpaşa dīdeem ve çunīn pindār ez-ānest.(9) Ṣaḥteş İzed-i Teʿālā midāned:

Naẓm(10)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Dilem der-ʿāşıḳī āvāre şod, āvāreter bādā

Tenem ez-ẕilletī bī-çāre şod, bi-çāreter bādā(11)

Çi ʿayyārī be-tārrāc ʿazīzān zülf-i pur pīçet

Be-ḫunrīz-i ġarībān çeşm-i ʿayyārter bādā(12)

Dilem ṣad-pāre şod ez-ġam, ne zi-ān gūne ki ber gerded

Eger cānān bedīn şādest yā Rab! Pāreter bādā(13)

Çū bā ter dāmenī ḫū kerde “Husrev” bā dū çeşmter

Be-āb-ı çeşm-i pākān dāmeneş hemvāreter bādā [56/2](14)

NÜKĀT-I ḪAYĀLĪ EFENDİ- Raḥmetullāhi ʿaleyh-: Ez guzīdeī evliyāullahest. Żāhir ve bāṭıneş bi feyż-i ulūm-i(15) ilāhiye-yi maʿmūr ve der-her fennī mütefennīn ve çunīn meşhūr şode ān dem ki ez ʿālem-i seriʿuz-zevāl be-ʿālem-i(16) nevāl ve kemāl-guzer kerd. Der-ceyb-i tārīḫ-i vefāteş yāftend ki gofte:

Beyt(17)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Ḫayālī hicretine didi tariḫ

Sözi dilde ḫayāli gözde kaldı [56/3](18)

Ve der-Fārsī eşʿāreş ez-Türkī nīz bihterest. Ve īn ez-cümle-yi eşʿār-ı veyest:(19)

Gazel(20)

(mef’ûlü /mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ûlün)

Ey tīr ġamet rā dil-i ʿāşıḳ nişāne

Ḫalḳī be tū meşġūl u ġāyib zi-meyāne[57a](1)

Geh mʿutekif-i deyrem u geh sākin-i mesc-īd

Yʿanī ki tū rā mīṭalebem ḫāne be-ḫāne(2)

Maḳsūd-ı men ez-kaʿbe vü butḫāne tū būdī

Maḳsūd-i tūyī kaʿbe vü butḫāne behāne(3)

Ḫācī be-reh-i kaʿbe vü men ṭālib-i dīdār

U ḫāne hemī cūyed u men sāḥib-i ḫāne(4)

Efsūn-i dilā efsāne vü ʿışkest u gerne

Bāḳī be-cemālet ki füsūnest u fesāne(5)

Her kes be-zebānī suḫen-i ʿışḳ-ı tū güyed

ʿĀşıḳ be-surūd-i ġam u muṭrib be-terāne(6)

Taḳṣīr-i “Ḫayālī” be-ümmīd-i kerem-i tūst

Yʿanī ki guneh rā bih ez-īn nīst behāne [57/1](7)

NÜKĀT-I FÜTUHĪ- Raḥmetullāhi ʿaleyh-: Ez meşāyıḫ-i kirāmest ve bisyār taṣavvūf dāned. Çunīn meşhūr(8)est der- ʿahd-i Sulṭān Muhammed ez-post-nişinān-i İstānbūl būd. Ve in ez-cümle-yi(9) ebyāt-ı veyest.

Gazel(10)

(Mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ûlün)

Bāzār-ı bütān zān ḳadd u reftār şikeste

Gulberg-i rūḫeş revnāḳ-ı gulzār şikeste(11)

Feryād ki ān nergis-i efsūnger mesteş

Resm-i verʿa vü zühd be-yek bar şikeste(12)

Ān dil ki esāseş zi-ġam-ı ʿışḳ-ı tū bāşed

Key mişeved ez-ṭaʿne-yi aġyār şikeste(13)

Dilşād ez-ānem ki şod ez-seyl sirişkem

Ġamḫāne-yī hestī der u divār şikeste(14)

Mestī-yi "Futūhī" heme ez-sāġer-i ʿışḳest

Zān cām-ı heves ber-ser-aġyār şikeste [57/2](15)

NÜKĀT-I RÜŞDĪ- Raḥmetullāhi ʿaleyh-: Bes kāmil ve dānā ve ʿāḳil-i naẓmārā ve der-fennī ustād-ı yektā ve bozorgvār-ı(16) bī-hemtāst ve der-ṣānāyiʿ-i eşʿār māhirter. Der-Fārsī heme şʿireş naẓīre-yi ʿÖrfīst(17) ve der-Türkī naẓīre-yi Bāḳī. İn ez-cümle-yi eşʿār-ı veyest.

Gazel(18)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Merā ez-cām-ı mey ḫoşter nebāşed hemdemī dīger

Merā ez-duḫter-i zer bih nebāşed maḥremī dīger(19)

Be zaḫm-ı kehkeşān-ı ḫıyş ne merhem-i ṣoḥbet

Biyāyed ey felek çāk-ı yek dilem rā merhemi dīger(20)

Birūn āmed ḫaṭṭ-ı sebzeş, cunūn-i tū mubārek bād

Tūrā ey dil numūd ez-nev ġamī vü mātemī dīger[58b](1)

Zi-rūyet ber nedārem dīde pur-ḫun ki mibīnem

Gul-i ruḫsār-ı surḫet rānebāşed şebnemi dīger(2)

Nümāyed “Rüşdīyā” ṣad ʿālem ez-cām-ı felek, lākin

Der-āver cām-ı mey biniger ki bīnī ʿālemī (dīger) [57/3](3)

NÜKĀT-I ĀZERĪ -Raḥmetullāhi ʿaleyh-: Besā nükte-āmīz ebyāt sāzed ve du dīvān dāred der Türkī; yeki bī-nüḳṭe(4) ve yeki menkūt ez-īn dīger neşenīdeem ve der-aṣr-ı Rüşdī būde ve bā yekdīger bisyār tenżīr gofteend.(5) ʿAḳl çunīn peẕīred ki her dū ez-yekdīger kemter nīstend.(6)

Gazel(7)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Şerāb-ı ṣabr ey dil gerçi telḫ u cānsitān bāşed

Ve lākin telḫī rūzī cudāyī bīş ez-ān bāşed(8)

Firāḳ-ı dūstān diden-i nişānī bāşed ez-dūzaḫ

Mʿazallāh ġalaṭ goftem ki dūzaḫ zū nişān bāşed(9)

Merā ez-heybet-i rūz-i ḳıyāmet çend tersānī

Ḳıyāmet pīş-i mā rūz-i vedāʿ-i dūstān bāşed(10)

Be istiġnā-yı vaṣl-ı eymen mebāş ez-ʿādet-i hicrān

Ki ger nūşī dehed eyyām, zi her der meyān bāşed(11)

Ḳıyāmet-i “Āzerī” bā yār ber cennet şeref dāred

Çū yār ez-yār dūr üfted, ḳıyāmet āzmān bāşed [58/1](12)

ĦULD-İ PENCOM: Pur ez-ruḳūm-i laṭīfehā-yı nezāhet ez-zebān-ı nurġān-ı riyāż-ı feṣāḥat ki(13) her yeki beżāʿat-i buzāʿat ve cān-ı dilhā rā māye-i beşāşet-i berāʿatest berā-yı neşr-i(14) nükāt-ı aṣḥāb-ı neżāfet bāġbān ḫāme-yi bā-ġ-ı belāġat der-bāġçe-yi leṭāfet rā bāz kerd.

Laṭīfe:(15) Rūzī pīş-i ḫˇāce-i her dū serā Muhammed-Aleyhisselām-pīrezenī āmed ki pūst-i rūyeş der(16)hem girifte ve heme dendāneş riḫte ve hüsn ve ān ādemī ez vey goriḫte. Ḫudā-yı ṭeʿālā midāned ki çend sāl(17) ʿömr ez-rūzgār ḫıyş ḫorde. Ḳāmeteş ez-bār-i ʿömr ḫum geşte ve gīsūyeş hemçū līf-i sepīd(18) bā yekdīger pīçīde ve

ger kesī ez-vey peyġām-ı gītī nā-fercām porsed, ez-ḳabīle-yi mārcī ḫaber dehed(19) Goft: “Ey Muṣṭafā-yı min enbiyā ve ey müntehā-yı aṣfiyā! Āyā men der-restāḫīz be behişt mirevemī?”(20) Goft: “ Ey ḫˇāher-i duḫter-i dünyā ve ey bīve-i kālīve-i ṣafā! Hīç çūn tū fertūtī be behişt neḫāhed[59a](1) reft.” Çūn pīrezen ez-resūl-i ʿaleyhisselām-çunīn peyġām şenīd, āġāz-ı giristen kerd ve(2) goft: “Yā Resūllallāh! Der-şe’n-i men āyet āmede ki men be behişt nerevem yā ān kucā reved ki men der-(3)dünyā tū rā didem ve muṣāḥabe-yi tū geştem der-ʿarṣa-i restāḫīz merā be luṭf-i şefāʿat ezcümle-y-i ehl-i(4) behişt nemiḫāhī kerd?”

Nazm(5)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Ger nekonī luṭf u şefāʿat me ra

Şe’n-i menest goften vāveyletā(6)

Cuz tū merā kes nekoned yāverī

Cān u serem bā tū fedā Muṣṭafā(7)

Çūn tū şodī raḥmet-i ḥaḳ bā cihān

Ümmetet ez-cūd-i tū ḫˇāhed ʿaṭā(8)

Bā tū gevāhem ki tūyī dū cihān

Şāhid-i ḥaḳ, pādşeh-i māsivā(9)

Çūn şode bīmār-ı güneh ey ṭabīb

Ez-tū şeved bā dil-i Fevzī devā [59/1](10)

Vāngeh penāh-ı bī-nevāyān ve padişāh-ı dil-nevāzān be tebessüm fermūd ki: “Ey nā-kām-ı rūzgār ve ey(11) ḫˇāhişger-i dār’ul ḳarār! Yā ne şenīdeī ki Ḫudā-yı Teʿālā pīrezenān rā der der- sālerde sāle(12) duḫterek sāzed ve pīrān rā der se sī sāle cevānek ve heme erbāb-ı behişt rā ber-ān minvāl(13) gerdāned, vāngeh be-dār’us selām nihed.” Çūn pīrezen ez-peyġamber- ʿaleyhisselām- çunīn müjdehā(14) şenīd, şādī yāft ve ẕeyleş rā būsīden girift.

Kıṭʿa(15)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Zehī luṭf-i ḫudāvendī ki misāzed cevān sāle

Ser-ā-pā köhnesālān rā zi-şāyesten niʿmeteş rā(16)

Ki dāred ānçunān ḳuvvet ki bā şükrī bīrūn bāşed

Zi-bārhā-yi sipās īn çunīn luṭf-i ʿażīmeteş rā [59/2](17)

Laṭīfe: Dervīşī be-ziyāret-i Ahmed Bin Āṣım reft berā-yı endaḫten-i nafaḳa-yı yekrūze. Ahmed Bin(18) Āṣım goft: "Ey dervīş! Eger merā peyġamberān rā yek be yek şumārī, tūrā bisyār ikrām(19) mikonem ve ez-ḫāṣṣān-ı ḫod migerdānem." Dervīş nīz āġāz-ı şumurden kerd goft: "Evvel-i(20) peyġamberān Ādem –ʿaleyhisselām- ki peder-i bozorgvār-ı māst: devvom Ḥz. Nūḥ-ʿaleyhisselām- ki peder-i[60b](1) devvomest: sevvom Ḥz. İbrāḥīm -ʿaleyhisselām- ki cedd-i aʿlāy-ı peyġamber-i māst (s.a.v): çehārom(2) Ḥz. Mūsā- ʿaleyhisselām- ki kelīm-i ḫudāst: pencom Firʿavnest ki nīl be-firāz burd." Aḥmed bin(3) Āṣım goft: " Ey dervīş! İn çi ġūne dīvānegīst ki mikonī? Düşmen-i ḫudā rā peyġamber miguyī?"(4) Goft: "Ey melik! Ān peyġamberī nīz rāżī neşod, iddiʿā-yı ḫudāyī kerd."Pādişāh rā īn laṭīfe(5) ḫuşter āmed ve dānist ki īn merd-i ẓarīf, ez-laṭīfe-gūyānest. Ber-makāle-yi sābıḳ ikrām kerd(6) ve ez-ḫāṣṣān ı ḫod sāḫt.

Kıṭʿa(7)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Her āyine nemāned merd-i ḫoşgūy

Be-zīr-i minnet bār-ı ḫasīsān(8)

Şeved rūzī zi-nādārī ber āred

Çunīn bāşed rusūm-i ʿilm u ʿirfān [60/1](9)

Laṭīfe: Merdī rā māde gāvī būd gum şod. Dellālī rā be-ücret girift ve bāng zedānīd neyāft.(10) Āher nā-ümmīd şod ve bigirīsten āġāz kerd. Ve merdī ez-dūstān-ı ḫıyş be-taʿziyeteş reft u goft:(11) "Ey yār-ı ġār-ı dīrīne tā be-çend migīrī? Māde gāvet ne der-īn şehr gum şodei?" Goft: "Ārī(12) bed-īn şehr gum şodeest." Goft: "Girye mekon īrā her ānki duzdīdeest, bāng-i dellāl rā şenīd(13) bāz nedād bī-raybest. Tū der-

restāḫīz bāz sitānī.” Goft: “Ey birāder men ān rā nemigiryem! Terseş-i(14) men ānest ki be-dest-i dānişmendī miüfted ān nīz be-uṣūl-i şerʿ minihed ve miḫored,(15) men der restāḫīz bāz sitīden tevān nedārem.”

Ḳıṭʿa(16)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Eger gum kerde rā yābed ḥakīmī

Be-te’vīleş ḫorden bāk u pervā(17)

Nedāred meyl dāden ṣāḥibeş rā

Eger bāşed hūveydā gāv-i Mūsā [60/2](18)

Laṭīfe: Dervīş-i ḫar sevārī be-ḫāne-yi kesī misāfir şod, der-ān vaḳtī ki ḫānçey-i(19) ābeşḫor ḫorde ve neverdīde būd. Dervīş nīz rūzī çend guzeşte būd ki şāhid-i(20) ḳarṣ-ı nān rā mülākāt neşode ve der hāmūn gurisnegī silsile-yi cunbānı ṣābbār būd[61a](1) ve tundīden şikemeş hemçū ṣadā-yi gecnevā ḫāne rā lerze kār kerd. Be-çunīn ḥāl sāʿatī(2) çend intiżār-ı ḫān-ı mihmānī kerd āḫir dīdī ṭaleb neḫāhed şod āngeh āġāz-ı tekellüm kerd(3) ve goft: “Ey mīzbān-ı mihmān-nevāz ve ey bāẕül-i ḫān-i cüvʿān-i nükte-endāz! Men ez-(4)bozorgvārān şenīdeem ki merdum rā be-dū çīz ḫamyāze ġalebe mikoned; Yeki ez-gurisnegī(5) ve yeki ez-bī-ḫābī. Henüz ḫˇābem nīst, nemidānem ki ez-çi merā ġalebe kerd?” Goft: “Men(6) çi dānem ez-çīst? Tebāyīʿ-i merdumān bā yekdīger muḫālifend”.

Beyt(7)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Çi dāned merdumān seyr u reyyān

Ki çūn ḥālest ceyāʿ der-gunc-i aḥzān [61/1](8)

Dervīş dīd ki īn mīzbān ez-çunīn nüktehā goften çīzī neḫāhed dād, āḫer(9) be-hüveydā goft: “Ey ḫāndān-ı ẕī-nevāl ve ey kāmrān-ı ḫuş ḫışāl! Der-ān dem(10) ki mā taʿām ḫorīm, āyā der-kucā ḫosbīm?” Goft: “Ey dervīş! Mā nān ḫordeīm.(11) Sipās be-īzed bād ḫāne-yi mā ferāvānest. Der- kucā ki ḫˇāhī biḫosb ve her ān cāyī(12) ki bipesendī rāḥet kon.”

Beyt(13)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Neyābed merdum gurisne rāḥet

Meger baḫşed ḫudā ṣabr u ḳanāʿat [61/2](14)

Derv̄iş āḫir ez ḫorden ve āşāmī̇den me'yūs geşt. Ber ḫāst ve(15) be āḫūr reft. Ez-puşt-i ḫar-i ḫodeş pālān ber girift ve āġāz-ı goften kerd. Ḫar(16) ez bāhkī̇deneş be-feryād āmed ve bāng-ı bülend zed, çunān ki heme ṭıflān-ı maḥalle(17) ez-bī̇m-i bānkeş der-gehvāre āġāz-ı giristen kerdend. Merdumān ez-her sūyī̇(18) be-sereş gird āmedend ve goftend: "Ey dervī̇ş-i ḥaḳ-şinās! İ̇n çigūne(19) kerdeest be-çunī̇n goftеneş şāyeste şode?" Goft: "Der-tilye berāyeş(20) mikūbem." Mī̇zbān goft: "Ey dervī̇ş! Ḫudārā mekūb mā kunūn tū rā nān biyārī̇m."[62b](1) Goft: "Men midānem ki şomā penī̇r nī̇z mibiyārī̇d, emmā ī̇n kem āmūz der-i dī̇ger bār(2) nī̇z miḫored." Mī̇zbān perestār-ı ḫıyş fermūd: "Birevī̇d ve ḫ̆ānçi biyārī̇d tā ī̇n bāng-i(3) bālā rehā yābī̇m." Be-zudī̇ perestārān ḫ̆ānçi rā resānī̇dend. Dervī̇ş nī̇z ez-(4)goften bāz geşt ve ḫar rā gosī̇l dād.

Ḳıṭʿa(5)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Her āyī̇ne nemāned merd-i ferāvān

Be-nā-behre zi-kār-i zift-i fernās(6)

Şeved her ānçi migūyend der-ʿālem

Zi-dest-i merdum cāyī̇ʿ nevā kes [62/1](7)

Laṭī̇fe: ḪAYĀLī̇- Rahmetullāhi ʿaleyh- be- ḫāne-yi Razī̇ reft. Sāʿatī̇ çend binişest,(8) hengām-ı ṭaʿām şod. Bisyār inṭiżār keşī̇d, emmā çī̇zī̇ bī̇rūn neyāmed. Ez-revzen-i(9) kāḫ bī̇rūn nigerī̇st, dī̇d murdeī̇ rā be-gūristān miberend. Ḫayālī̇ nī̇z ber-pā ḫāst(10) ve goft: "Ey yār-i hemderd! Āyā be-çi derdi tū rā merg resī̇deest?" Endekī̇ tevaḳḳuf kerd(11) vangeh goft: "Borov ey yār-ı ḳadī̇m ki nī̇z bān derd giriftārī̇m. Bisyār nemānd ki ez-(12)pes tū miresī̇m." Razī̇ goft: "Ey birāder! Ḫudā-yı Teʿālā midāned ki tūrā cunūn(13) resī̇deest. İ̇rā merd-i ḫuşyār be-murde bi-revānçūn suḫan endāzed?" Goft:(14) "Merā cunūn neresī̇deest, belki be-himmet-i bozorgvārān ī̇zed-i teʿālā merā

lisān-ı(15) ḥāl erzānī kerde. İn murde nīz ez-dūstān-i men būd berāyeş sebeb-i merg-i(16) vey porsīdem.”Goft : “Ey birāder çūn lisān-ı ḥāl midānī, īn ez-kudāmīn(17) maraż murdeest?” Goft: “Der-ḫāne-yi kesī çūn men misāfir şode, çendān sāʿat(18) intiżār-ı ḫˇānçi-yi ābeşḫor kerde, āḫer neyāmede. Sebeb-i mergeş īn būde. Men(19) goftem ki mā nīz hemçunān derdī rā mübtelā geştīm. Bisyār nemāned ki merg-i mā nīz(20) miresāned.” Razī dānist ki nükte ez-çi çīzest. Der-ān sāʿat[63a](1) ārāste ḫˇānī bīrūn āverd.

Beyt(2)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Be-cān-ı ḫod reved dāned ḫasīsān pāre-yi nān rā

Numāyed peyker telḫī berāyeş çeşm-i mihmān rā [63/1](3)

Laṭīfe: Pādişāhī rā bisyār diltengī der āmed, çunān ki der- hīç cāyī ārām giriften(4) netevāned būd. Be-vezīreş goft: “Merā çīzī bisāzānīd ki tā ez-ān dilem drengī mikoned.”(5) Vezīr nīz ez-zerr-i ḫāliṣ-i sībī sāzānīd, hemçū beyża-i şutormurġī ve pīş-i pādişāh(6) biyāvered ve goft: “Ey şah-ı keremguster ve ey pādişāh-ı ḫoşpeyker! Eynek tū rā yek direngī-yi(7) dil sāzānīdeem ki hīç kes mālik-i ān neşodeest.” Pādişāh goft: “Ey ez-dāire-yi(8) ḫıredmendān-dūr ve ey ez-nigerīsten sīm u zerr-i mesrūr! Ṣad hezār sipāsem be-īzed bād ki(9) ez-luṭf bi-dirīgeş be-çunīn kişverī pādişāh şodeem. Merā sīm u zer ki direngī-yi(10) dil mikoned, belki ān rā cuz çun tū gedā çeşmān-ı kesī naẓar nekoned ve be-iʿtibār nenigered.”(11)

Beyt(12)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Be-sīm u zer naẓar key mikoned merdān-ı müstaġnī

Ki ān dām-ı ḳarībī dehr u ārāyiş-i zen şod [63/2](13)

Vezir goft: “Ey şāh-ı kāmrān ve ey pādişāh-ı zi-ʿirfān! Men ān rā berā-yı nigerīsten(14) nesāzānīdeem, belki berā-yı temāşā-yı durūġ gūyānī bifermāyī bā merdumān her an kesī(15) ki durūġ nā-şenīde ve nā-dīde migūyed, be-vey midehem. Bibin temāşā-yı durūġ zenān çi(16)gūne bāşed ve direngī-yi dil çūn şeved.” Pādişāh nīz

fermān dād her ān kesī ki durūġ-i(17) nā-dīde ve nā-şenīde migūyed, men īn zer rā be vey ʿıṭā mikonem. Çūn īn ḫaber der-(18)bāzārhā şuyūʿ yāft, merdān-ı durūġgūyān pey-der-pey be-der-i pādişāh gird āmedend,(19) her yeki be-durūġ-i nev sāḫte. Pādişāh zer rā berā-yı nedāden heme durūġ-i īşān rā(20) taṣdīḳ kerd, hemçunān her ān kesī ki durūġ goft, pādişāh goft: "Rāst goftī. İn[64b](1) ne durūġest." Āḫer merdi ḫumī rā ber-puşt-i ḫıyş bendīd ve be-der-i pādişāh reft.(2) Derbānān goftend: "Ey merd! Be-īn ḫum der-kucā ḫˇāhī reft?" Goft: "Ez-durūġgūyānem.(3) Be-ḥużūr-i pādişāh ḫāhem reft."Goftend: "Ey merd tū ne ān kesī ki dīrūz der-ḥużūr-i(4) pādişāh durūġ goftī ve pādişāh tū rāstī dād?" Goft: "Ārī ānem emmā ān rūz der(5) nezdem bisyār durūġ nebūd. Egnūn be-ḫum āverdem her ān durūġī ki pesendīd(6) bigirīd ve her ān ki nepesendīd be-men bāz dehīd." Āḫer be-ḥużūr-i pādişah burdend. Goft:(7) "Ey pādişāh-i ḥaḳ-guzār ve ey pādişāh-i ḫuş-kirdār! Pederem ez-tācirān-i māldārān(8) būd ve bā peder-i şomā bisyār ḫıdmet kerde ve der-vaḳtī pederet be-ḫazīne muḥtāc būde(9) ez pederem heft bār be- īn ḫum vām girifte. Ve egnūn men nīz ez-muḥtācān şodem(10) ḥaḳḳem bideh tā pederet der-gūr be-vām nemāned." Pādişāh çūn īn suhan bişenīd(11) cāneş ber ser cest ve dileş ḫırāşī girift. Be-çunīn ḥayretī bigoft: "İn(12) çi durūġest ki migūyī? Pederem ez-hīç kesī vām negirifteest." Goft: "Ey(13) şāh eger merā taṣdīḳ mikonī ḫumhā rā pur-kon ve eger tekẕīb mikonī ān sīb-i zer rā(14) merā be-zūdī bideh ki ez-tengdestānem." Pādişāh dīd ki murādeş dīgerest sīb rā(15) be-desteş kerd ve goft: "Ey merd-i ḫudā rā der-dīger zemānī çunīn durūġī megū ki dilḫırāşest".(16)

Ḳıṭʿa(17)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Megū bā hīç kesī ey merd-i pur-fen

Durūġī ki ez-ān dil miḫırāşed(18)

Bigū bā dustān nermī laṭīfe

Kez-ū bā cān u dil şādī fezāyed(19)

Eger resm-i laṭīfe ber-neyārī

Megū zān mīşeved derd-i ser āmed [64/1](20)

ḪULD-İ ŞEŞOM: Pur ez-būy-i gūlhā-yi gulbīn seyyāret ve ez-nükhet-i efvāh-i sünbülān-i bāġ-ı seḥāvet[65a](1) ve ez-şemm-i şukīfehā-yı riyāż-ı semāḥat ve ez-ṣadā-yı şikesten-i ḫārhā-yi sefālet ve bīrūn kerden(2) ḫāşāk-i denā'at berāi pāk kerden-i ḫishā-yi ḫasset-i ḫāsset kilk-i bāġbān gulgeşt(3) ṭerāvet der-gūlşenserā-yı seḫāvet rā bāz kerd.

SEḪĀVET: Fażıl Bermekī rā piserī be-dünyā(4) āmed, heme nükte-sencān be-nevtārīḫī tehniyeteş rā reftend, emmā der-meyān-ı īşān merdī būd ki(5) der-her fennī mehāret yāfte ve be-her ʿilmī imtiḥān şode līk ez-rūzgār-ı bī-vefā sitem-i tengdestī(6) keşīde ve ez-girdeş gerdān-ı cefā-yı na-dārī dīde būd ān nīz be-tārīḫ der-meclis-i Bermekī(7) reft ve der-ṣaf-ı neʿāl nişest.

Ḳıṭʿa(8)

(mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ûlün)

Der- īn ʿālem nemidānem çi ḥālest

Ki cāy-ı ẕī-hüner ṣaff-ı neʿālest(9)

Çunān pindāred erbāb-ı sefālet

ʿIṭā kerden be-ehl-i dil u bālest(10)

Nemidānem ki ḳalb-i nüktedānān

Tecellīgāh-ı Ḫaḳ Celle Celālest [65/1](11)

Āngeh ki pīser rā be-şuşterī pūşānde bīrūn āverdend ve be-dest-i her kesī dādend. Her yeki duʿā(12) kerd ve tārīḫ rā der-bereş nihād yek-be-yek tā ricāl-i maḥfileş temām şod vāngeh piser rā be-derūn(13) burdend ve tārīḫhāyeş der-pīş-i faźl-ı Bermekī nihādend. Ān nīz her yeki rā biḫānd, āferīn kerd.(14) Emmā tārīḫ-i ān merd-i sitemdīde rā ber-heme taḳdīm kerd ve taḥsīneş ber-vey ziyāde şod. Āngeh bifermūd(15) her ān kesī ki ḥāżır būd, her yeki rā çehār hezār zer dādend ve deh hezār nīz ān dem ki ez-dereş(16) bīrūn reftend, ez-revzenhā-yı eyvān ber-īşān rā nişār fermūd ve kerdend.(17)

Ḳıṭʿa(18)

(mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün)

Cevānmerdī eger bīned zi-merd-i münḳabit pīşe

Sereş rā zer-i niṣār u bā hezārān ʿizzet u taḥsīn(19)

Pesendī key koned cūd-i kerem ver kez dereş me’yūs

Reved merdān tengdestī neyābed devlet-i temkin [65/2](20)

Bermekī Ġolāmī Rā Goft: “Ān merd ki der-ṣaf-ı neʿāl nişeste būd, merā bāz biyār.” Ān nīz ez peseş[66b](1) resīd ve bāz āverd. Vey rā be-tekrār devāzde hezār zer dād ve ḫılʿatī nīz pūşānīd, emmā ber-muḳteżā-yı(2) seyr-i sipehr vājgūn māhī çend ber neyāmed Bermekīyān rā Hārūn er-Reşīd ġażab kerd ve ve cāy-i(3) ḫāne-yi īşān rā cov-i kuşt-i esbān rā miçerānīd ve der-īn ʿālem ʿırḳ-ı Bermekīyān gūm şod(4) kes-i nedānist ki çi günāhest ber-īşān çunīn żulmī.

Beyt(5)

(Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Merd-i ʿāḳil key koned ber-luṭf-i şāhān iʿtimād

Tū emānest luṭf u ḳahreş yekdīger vābesteest [66/1](6)

Emmā ān merd ez-kerem-i ferāvān-ı Fażıl Bermekī tevānger şod ve çendān germābe ve āsīyāb ḫarīd ve çendān(7) kārgāh be dest āverd ve besā ḫayli ḫaşm ve bisyār perestār-ı ehl-i ḫıdem peydā kerd der-Baġdād ez(8)-bozorgvārān-ı erbāb şod. Be-īn ḥāl rūzgārī der-meyān guzer kerd. Rūzī germābegej rā(9) tenbiye kerd ki ḥamām rā teḫliye mikoned ez-dellāk ve nāṭırī dīger kesī nebāşed. Germābegej nīz(10) hemçunān kerd ve cevānī būd der-ṣanāyʿ-i dellākī ez-heme üstād der-ḫıdmeteş ez-heme ḫuşnihād būd(11) ez-teḫliye-yi ḥammām ḫaber dādend ān nīz der āmed ān cevān be ḫıdmet ʿāġāz kerd ve ḫāce rā(12) ez-ḫıdmet-i vey feraḥī ber āmed. Der-īn meyāne beyti çend ez-tārīḫ pūr Fażıl Bermekī biḫānd. Cevān(13) çūn īn beythā bişenīd, tābeş nemāned ez-hūş biḫorīd ve be-zemīn üftād. ḫˇāce çūn(14) īn bidīd, be-cestī bīrūn gorīḫt. Hammāmī rā tʿazīr-i zebān kerd, ki īn cevān rā dānisteī(15) ki meşrūʿest, çerā be-ḫıdmet-i men taʿyīn kerdi? Goft: “Ḫudā-yi Teʿālā midāned penc(16) sālest ki ān cevān der-īn germābe dellākī mikoned. Men ez-ān çunīn ḥālī nedīdeem ve ez-kesī nīz neşenīdeem(17) ki çunīn ḥāleş hest.” Cevān ez-ān ḥāletī bāz āmed ḫˇāce(18) be- ḫāne-yi ḫıyş burd ve goft: “Ey cevān īn ḥāl-i tū rā ez-çi ṭārī şod? Hīç dīger bār(19) der nuḫost çunīn mişodeī?” Goft: “Ne”

Goft: “Egnūn ez-çi sebeb be-çunīn ḥālī giriftār(20) şodī?” Goft: “Ey ḫᵛāce tū çi ḫāndeī der-i germābe? Midānī?”Goft: “Midānem!” Goft: “Tū ān[67a](1) ḫāne rā dīdī ki Bermekiyān der-ān nşīnendī?” Goft: Ārī dīdeem. Ḫudā-yi Teʿālā revān-ı(2) Bermekiyān rā be-cennet u cemāl mesrūr gerdāned heme īn māl u menālem ki mibīnī ez-ānānest.”(3) Goft: “İn piser rā nīz midīdī ki berā-yı vey tārīḫ sāḫteī?” Goft: “Ārī! Pūr Fażıl(4) Bermekī būd.” Cevān be-tekrār ez-dāire-yi ʿaḳl bīrūn şod ve der üftād. Be-revīş-i āb feşāndend(5) bāz be-hoş āmed ve goft: “Ey ḫāce! Çunān dāniste bāşī ki men ān piser-i bī-baḫtem(6) ki ez-çunān pederi pes māndem.”

Beyt(7)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Ez cefā-yı aḫterem bā ki şikāyet mikonem

Hemçū men ān nīz bā ḥükm-i ḳader mecbūr şod [67/1](8)

Āngeh ḫᵛāce ber ḫāst çeşm ve cebīneş rā būsīden girift ve goft: “Sebeb-i devlet-i men(9)tūī! Men der-īn saʿāt her ān çīzī rā ki mālikem nimeş be-tū bāb dīger nimi merā tā(10) be-merg besest.”Cevān goft: “ Ey ḫᵛāce men ne ez ān ʿırḳem ki dādeī pederem bāz mi(11)sitānem eger ez-destem āmed būd, men nīz dehemī. Hemīn tū endek beşekīb ki der-germābe çīzem(12) māndeest şāyed kesī ber gired. Ān rā mibiyārem vāngeh bā tū müşāvere mikonem.” Ḫᵛāce nīz(13)destūr dād. Bireft ve gūm şod kesī nedānist ki der-kudām canib reft ve çi şod.(14)

Ḳıṭʿa(15)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Eger ḫayr-el ḫalef pederī be-pes mimānd ez-vālid

Nedāred ān żarārī bā peder, ḫayr dūʿā āred(16)

Mʿāẕallāh eger pīş veger pes nā-ḫilāf bāşed

Hemīşe ber revān vālideyneş rā eẕā āred [67/2](17)

ḪĀTİMET'ÜL KİTĀB : İltimās ez-ḫurde bīnān gülgeşt-i mʿarifet ve ez-nüktedān-ı gülşenserā-yı(18) münḳıbet her āngeh ki nażar-ı pāk-ı īşān der-īn riyāż üfted, ḳuṣūr-ı ḫıdmet-i bāġbāneş rā be-ʿafv(19)-resm-i ḳadīm-i bozorgān- bipuşend.

Ḳıṭʿa(20)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Sipāsem ẕül-menen rā kīn kitābem

Temām mīgeşt be-feyż-i ʿavn u Vehhāb[68b](1)

Ḳuṣūrem rā her ān ki mikoned ʿafv

Ḳuṣūreş rā koned ʿafv luṭf-i Tevvāb [68/1](2)

Der-ān vaḳtī ki īn yādigār-ı pesmān temām şod, tārīḫ hicret-i ḫˇāce her dū serā:(3)

Beyt(4)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Be-aḥbāb-ı īn der- ān bāġ-ı nevem būd

Hezār u ṣad u pencāh u devvom būd [68/2](5)

MEŞNEVĪ(6)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Be-encām miresed īn bulbulistān

Çū pur-şod gülşen-i dilhā zi-elḥān(7)

Besā ḫıdmet guzārīd bāġbāneş

Besā himmet ber āred pāsbāneş(8)

Ki aʿnī ḥażret-i şeyḫ nigāhī

Resīd bā men be ū yek tāc-ı şāhī(9)

Şodem bā himmeteş ez-pust nişīnān

Şodem bā ḫıdmeteş cūyān u pūyān(10)

Semmī ḥażret-i şīr-i ḫudā ūst

Çū hemnām-ı ʿAlī el-Murtażā ūst(11)

Sezed ger tā be ḥaşr-i ū rā sitāyem

Ki dergāh-ı vey yek ḫāk-i pāyem(12)

Merā goft hātıf-ı gaybī be-āvāz

Ki: “Ey Fevzī! Ḫamūşī bih ez-īn rāz”(13)

Nebāşed maḥrem-i rāzet be-her gūş

Bikon medheş zi-dil bā ehl-i dilgūş(14)

Ki şod ez-himmeteş īn bulbulistān

Enīs-i bezm-i ḥāṣṣ-ı nüktedānān [68/3](15)

TEMMETÜ’L KİTAB

Beyt(15)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Ġarīḳ-i raḥmet-i Yezdān kesī bād

Ki kātib rā be-ḫayrī mikoned yād [68/4](16)

Beyt(16)

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün)

Ḫudā ū rā dehed ʿālī merātib

Ḫāned fātiḥa ber-ḥaḳḳ-ı kātib [68/5](17)

Beyt(17)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün)

Kim ki ḫayrile añarsa iş bu ḫaṭṭıñ kātibin

Ḫayr yazsūn ānıñ şerrini kirāmen kātibin [68/6](18)

Beyt(18)

(fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'lün)

Ger heme ber-zede bīnī ḫaṭṭ-ı men ʿayb mekon

Ki merā gerdiş-i eyyām behem ber-zedeest [68/7] (19)

Ketebet-ül faḳīr-el ḥaḳīr Mersin’li Abdurraḥmān Bin El-Ḥāc Osmān ġafere Allāhü ʿanhümā 1294 sene fi 7 Rebiʿ ülevvel(20)

SONUÇ

Çalışmamız sonucunda ulaşılan neticeler şöyle sıralanabilir.

1. Osmanlı topraklarında, Fars Edebiyatı alanına ait olan bu eser (Bülbülistan) üzerinde ilk defa bir çalışmanın yapılmış olması bakımından önemlidir. Bu çalışma ile birlikte Farsça kaleme alınmış mensur ve manzum tasavvufi eserlerden biri olan Bülbülistan, farklı yönleriyle tanıtılıp bir tahlili yapılmaya çalışılmış olmasına rağmen bu konuyla ilgili devam edecek ileri çalışmalarla eser etrafındaki literatüre ait boşlukların doldurulacağını belirtmemiz gerekir. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Seyfettin Özege bağışından başka bir nüshasına rastlayamadığımız eser, Maarif Nezareti Celilesi'nin izniyle Eski Saray'ın yakınında, 42 numaralı Muhammed (Mehmet) Hulusi Efendi'nin matbaasında ilk defa basılmış bir risaledir. Eserin müellifi Mevlana Şeyh Muhammed Fevzi'dir. Müellifin hayatı hakkında yeterince bilgi bulunamamıştır. Müstensih Mersinli Abdurrahman Bin El-Hac Osman elimizde bulunan çalışmasını yaptığımız nüshayı, hicri 7 Rebi'ü evvel ayının 1294 senesinde kaleme almıştır. 68 sayfadan ibarettir.

2. Fevzi Mostari, Mevlana'nın Mesnevi'sinden dersler verdiği, kendisinden önce mevcud eserlerden haberdar olduğu, başka bir söyleyişle İslam klasikleri kültürüyle yoğrulmuş olduğu eserinden anlaşılmaktadır. Eserin genel muhtevası, etkilendiği kaynaklar ve müellifin hayatı değerlendirildiğinde sünni gelenekten geldiği anlaşılmaktadır. Müeelif Bülbülistan risalesini bu günkü Bosna-Hersek'in Mostar topraklarında Farsça kaleme alması, Farsça'nın bu bölgede kullanıldığı anlamına gelmektedir. Eser müellifin yaşadığı 17.yüzyıl sonu ve 18 yüzyılın ortalarında dini, tasavvufi ve edebi anlayışını, zamanın Bosna-Hersek ölçeğinde yaşayan halkın kabul ve redlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Eser altı bölümden oluşmakla beraber, her bölüme bir huld adı verilmiştir. Bunlar; kerametler, hikmetler, ihlaslar, nükteler, latifeler ve sehavet bölümleridir.

3. Müellif, kendisinden evvel yazılan aynı tarzdaki edebi, dini, tasavvufi,ahlaki ve irfani alanda kaleme alınmış olan (Bostan ve Gülistan, Baharistan, Nigaristan, Sünbülistan) tesiri altında kalmış fakat, eserinin onlardan aşağı olmadığını ifade ederek,. Onlarla şöyle bir alaka kurmuştur. "İmanın esası altı, oluşun kıyamı altı (dünyanın altı günde yaratılışı) ve mekânın altı (altı yön) olmasından dolayı bu beş kitap, altıya

tamamlanması için benim Bülbülüstan'ıma muhtaçtırlar"der. Şu halde, Bülbülistan kendisinden önceki aynı tarzda yazılan eserlerin muktesebatının neticesi olarak görülebilir. Fakat bu kendisine kadar ulaşan tasavvufi literatürün hulasasını sunması, onun özgün olmadığı anlamına gelmez.

4. Eserde vezin kusurları olamasına rağmen vezni, kafiyeyi, edebi sanatları ve mazmunları ustalıkla kullanmış, kendisinden önce geliştirilmiş kavramları geleneğin diliyle yazmıştır. Eserde nesir ve nazım iç içe girmiş, bir hikâye anlatıldıktan sonra hikâyeden çıkarılacak anafikri şiirle ifade etmesi, okuyucuyu sıkmama gayretine girdiğini göstermektedir.

5. Eserin mensur kısımlarında huld başlangıçları gayet ağır ve süslü bir dille kaleme alınmış, bir sufi bakış açısıyla tasavvufi şiirler yazmıştır. Varoluş, bilgi ahlak gibi temel konuların yanısıra tasavvufi bir dil kullanarak bu hüneri sergileyen Mostari sünni tasavvuf geleneğinden konuşmuştur. Her huldün mahiyeti açıklanarak uzun ve anlaşılması zor denilebilecek cümleler kullanılmıştır.

6.Eserde, okuyucuyu sıkkmama adına, nesir içerisinde secili cümleler maharetle kullanıması dikkate şayandır. Müeelifin sanat ve estetik kaygıdan ziyade dini, ahlaki, tasavvufi öğretileri esas aldığı, bununla beraber edebi kaygının da gözetilmiş olduğu görülmektedir.

7. Eser klasik Fars edebiyatının bir denemesi mahiyetinde olması bağlamında, kendinden önce yaşamış olan meşhur evliya, meşayıh, asfiya, fukeha, şuara vs. din ve tasavvuf büyüklerinin hayatlarından alınan menkıbeleri anlatması sebebiyle kısmen menakıbname ve kısmen de tezkire mahiyetindedir, diyebiliriz. Eserde, nükteler bölümünde bazı meşhur şairlerin kısaca hayatlarına değinirken, onların öne çıkan özelliklerini ve hangi dilde ve uslupta kalem oynattığından haber vererek, şiirlerinden birer tane örnek aktarmış olduğu görülmektedir.

8. Eserde, nazım birimi olarak beyit, kıt'a, terci-i bend, mesnevi ve gazeller kullanılmıştır. Bazılarını da nazm ve kıt'a diye adlandırmıştır. Nazm ve kıt'anın bu eserin yazıldığı zaman diliminde bir nazım birimi olarak kullanıldığı görülmektedir. Transkripsiyon çalışmamızda şiirlerin üzerlerine aruz kalıplarındaki vezinleri çıkarılmıştır. Eserin son bölümünde müellife ait olmayan ancak müstensihe ait dört beyit bulunmakta, ikinci beyit Türkçe olarak yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Ak, Coşkun, "Süleyman I (Edebi Yönü), *DİA*, c.XVIII, TDV Yay., İstanbul, 2010.

Akar, Harun, "Heşt-Behişt", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2010.

Akgündüz, Murat, "Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna-Hersek", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.XVIII, İzmir, 2003.

Aksoy, Hasan, "Kıt'a", *DİA*, c.XXV TDV Yay., Ankara, 2005.

Albayrak, Nurettin, "Cem", *DİA*, c.VII ,TDV Yay., İstanbul, 1993.

Altunel, İbrahim, "Latife", *DİA*, c.XXVII, TDV Yay., Ankara, 2003.

Altuner, Nuran, "Safai ve Tezkiresi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1989.

Ateş, Süleyman, "Cüneyd-i Bağdadi", *DİA*, c.VIII, TDV Yay., İstanbul, 1993.

Ateş, Süleyman, "İhlas", DİA, c.XXI, TDV Yay., İstanbul, 2000.

Attar, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, Çev. Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, İstanbul, 1984.

Avcı, Casim, "Kisra", *DİA*, c.XXVI, TDV Yay., Ankara, 2002.

Avcıoğlu, Gamze Gizem, "Sa'di-yi Şîrâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2018.

Avcıoğlu, Gamze Gizem, "Sa'dî-yi Şîrâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2018.

Bağdatlı, İsmail Paşa, *Keşfu'z-Zunûn Zeyli*, MEB. Yay., 2. Baskı, İstanbul.

Bahadıroğlu, Mustafa, "İbrahim el-Havvas", *DİA*, c.XXI,TDV Yay., İstanbul, 2000.

Baybara, Neriman, "Kureyşi-zâde Mehmet Fevzi Efendi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara, 2007.

Beliğ, İsmail, *Nuhbetü'l-Âsâr*, Haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, AKM Başkanlığı Yay., Ankara, 1999.

Berbercan, Mehmet Turgut, "Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011.

Bihnami, Ahmet, "Bülbülistan", *Peyâm Bahâr Setân*, Bahar-1391.

Bolat, Ali, "Şakik-i Belhi", *DİA*, c.XXXVIII, TDV Yay., İstanbul, 2010.

Bozkurt, Nahide, "Harunreşid", *DİA,* c.XVI, TDV Yay., İstanbul, 1997.

Cebesi, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., Beşinci Baskı, İstanbul, 2004.

Çağrıcı, Mustafa, "Cömetlik", *DİA*, c.VIII, TDV Yay., İstanbul, 1993.

Çağrıcı, Mustafa, "Gazali", *DİA*, c.XIII, TDV Yay., İstanbul, 1996.

Çakan, İsmail L., Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, c.I ,TDV Yay., İstanbul, 1988.

Çapak, İbrahim, "Gazzali ve Dikkat Çektiği Bazı Meseleler", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c.II, Lefkoşa, 2016.

Çavuşoğlu, Mehmet, "Baki", *DİA*, c.IV ,TDV Yay., İstanbul, 1991.

Çelebi, Evliyâ, *Evliyâ Çelebi: Seyehatnâmesi*, I-II, Haz. Seyit Ali Kahraman, YKY Yayınları, İstanbul, 2010.

Çelebi, İlyas, "Gūl", *DİA*, c.XIV ,TDV Yay., İstanbul, 1996.

Çetin, Nihad M., "Beyit", *DİA*, c.VI, TDV Yay., İstanbul, 1992.

Çiçekler, Mustafa, "Kemal Paşa-Zâde ve Nigâristân'ı", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994.

Çiçekler, Mustafa, "Mesnevi", *DİA*, c.XXIX, TDV Yay., Ankara, 2004.

Çiftçi, Hasan, "Osmanlı Döneminde Bosna Hersek'te Farsça Eser Veren Şair ve Yazarlar", *http://www.bingol.edu.tr/documents/Bosnada%20Fars%C3%A7a.pdf*

Demirci, Kürşat, "Dahhak" *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1993.

Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevi", *DİA*, c.XXXV, TDV Yay., İstanbul, 2008.

Durmuş İsmail, "Nesir", *DİA*, c.XXXIII ,TDV. Yay., İstanbul, 2007.

Durmuş, İsmail, "Seci", *DİA*, c.XXXVI, TDV Yay., İstanbul, 2009.

Durmuş, İsmail, "Şiir", *DİA*, c.XXXIX, TDV Yay., İstanbul, 2010.

Durmuş, İsmail, "Vezin", *DİA*, c.XXXXIII, TDV Yay., İstanbul, 2013.

El-Keylani, Necip, *İslâmî Edebiyata Giriş*, Çev. Ali Nar, Risale Yay., İstanbul, 1988.

Emecen, Feridun, "Süleyman I", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010.

Ergene, Oğuz, "Sibîcâbî'nin Gülistan Çeviri", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana, 2012.

Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Divan Şiiri*, I-II, Say Yay., İstanbul, 1994.

Fayda, Mustafa, "Muhammed", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2005.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, c.II, TDV Yay., İstanbul, 1989.

Gönel, Hüseyin, "Divan Edebiyatı Açısından Bir Kültür Merkezi Olarak Bosna", *Motif Akademi Halk Bilim Dergisi*, 2012.

Gönel, Hüseyin, "Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebi Sanatlar", c.VI, *Turkısh Studies*, 2011.

Güler, Dilaver, "Şibli, Ebubekir", *DİA*, c.XXXIX, TDV Yay., İstanbul, 2010.

Gündüz, Tufan, "Tahmasb", *DİA,* c.XXXIX, TDV Yay., İstanbul, 2010.

Gürgendereli, Müberra, "Mostarlı Hasan Ziyâî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXX, TDV Yayınları, Ankara, 2005.

Hamidullah, Muhammed, "Serahsi", *DİA*, c.XXXVI, TDV Yay., İstanbul, 2009.

Harman, Ömer Faruk, "İbrahim", *DİA*, c.XXI, TDV Yay., İstanbul, 2000.

Harman, Ömer Faruk, "Musa", *DİA*, , c.XXXI ,TDV Yay., İsatnbul, 2006.

Hatiboğlu, İbrahim, "Selman-ı Farisi", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009.

Haverıć, Đenıta, *Jezık I Stıl Djela Bulbulıstan Fevzıja Mostarca*, edit. Salih Fočo, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2014.

İnal, Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, I-IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

İpekten, Haluk, "Gazel", *DİA*, c.XIII ,TDV., Yay., Ankara, 1996.

İsen, Mustafa, *XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, Edit. M. A. Yekta Saraç-Muhsin Macit, Anadolu Üniversitesi Ofset, Eskişehir, 2011.

İzeti, Metin, "XVIII ve XIX. Yüzyılda Balkanlarda Tasavvuf Akımları", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tez), İstanbul, 2003.

Kafkasyalı, Ali, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*, I-II, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 2002.

Kandemir M.Yaşar, "Ebu Hureyre", *DİA*, c.X, TDV Yay., İstanbul, 1994.

Kandemir, M. Yaşar, "Hadis", *DİA*, c.XVII ,TDV Yay., İstanbul, 1997.

Kaplan, Yunus, "17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Dîvânı", Ondukuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun, 2008.

Kurnaz, Cemal, "Hayali Bey", *DİA*, c.XVII, TDV Yay., İstanbul, 1998.

Kutluer, İlhan, "Hikmet", *DİA*, c.XVII, TDV Yay., İstanbul, 1998.

Küçük, Hasan, *Osmanlı Devleti'ni Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, TÜRDAV, İstanbul, 1976.

Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., 11. Baskı, Ankara, 2005.

Oğuz, Tekin, "Sikke", *DİA*, c.XXXIX, TDV Yay., İstanbul, 2009.

Okumuş, Ömer, "Baharistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, c.IV,Ankara, 1991.

Okuyucu, Cihan, "Azeri, İbrahim Çelebi", *DİA*, c.IV,TDV Yay., İstanbul, 1991.

Okuyucu, Cihan, *XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, Edit. M. A. Yekta Saraç-Muhsin Macit, Anadolu Üniversitesi Ofset, Eskişehir, 2011.

Olguner, Fahrettin, "Eflatun", *DİA*, c.X, TDV Yay., İstanbul, 1994.

Onay, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Berikan Yayıncılık, Ankara, 2013.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Haz. İsmet Demir v.dğr., Yayın No:7, Ankara, 1992.

Öngören, Reşat, "Mevlana Celaleddin Rumi", *DİA*, c.XXIX,TDV Yay., Ankara, 2004.

Öngören, Reşat, "Şeyh", *DİA,* c.XXXIX, TDV Yay., İstanbul, 2010.

Özcan, Bekir, "İnsana Verdiği Önem Yönünden İbn Kemal'in Nigârisân'ı" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VII,* DEÜ Yayınları, İzmir, 1992.

Özdirek, Recep, Çavuşoğlu, Ali Hakan, "Süfyan es-Servi", *DİA*, c.XXXVIII,TDV Yay., İstanbul, 2010.

Pala, İskender, - vd., "Kafiye", *DİA*, c.XXIV, TDV Yay., İstanbul, 2001.

Pala, İskender, "Anka (Edebiyat)", *DİA*, c.III, TDV Yay., İstanbul, 1991.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul, 2014.

Sâdî Şîrâzî, Şeyh, *Bostan ve Gülistan*, terc. Kilisli Rıfat Bilge, 12. Baskı, Meral Yayınevi, İstanbul, 1980.

Safâyî Efendi, Mustafa, *Tezkire-i Safâyî / Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr,* Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2549.

Sahillioğlu, Halil, "Dirhem", *DİA*, c.IX ,TDV Yay., İstanbul, 1994.

Sami, Şemseddin, *Kâmûs-i Türkî*, University of Toronto Library, 1964.

Sehî Beg, *Heşt Bihişt*, Haz. Haluk İpekten v.dğr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2017.

Selçuk, Bahir, "Divan Şiirindeki Ses ve Ahenkle İlgili Sanatlara Genel Bir Bakış", *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Adıyaman, 2009.

Şahinoğlu, Nazif, *Sa'dı-yi Şirazî ve İbn Teymiyye'de Fert ve Cemiyet İlişkileri*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1996.

Şeyhî, Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nu'maniye ve Zeyilleri Vakâyiü'l-Fudalâ,* Çağrı Yay., Haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul, 1989.

Tanman, M. Baha, "Asitane", *DİA*, c.III, TDV Yay., İstanbul, 1991.

Topaloğlu, Bekir, "Allah", *DİA*, c.II, TDV Yay., İstanbul, 1989.

Topaloğlu, Bekir, "Huld", *DİA,* c.XVIII, TDV Yay., İstanbul, 1988.

Tosun, Necdet, "Zunnun el-Mısri", *DİA*, TDV Yay., c.XXXXIV, İstanbul, 2013, c.XXXXIV.

Trako, Salih, "Sarayevo'da Mesnevi Dersleri ve Mesnevi Hanlar Üzerine", *1. Milletlerarası Mevlana Kongresi*, Konya, 1988.

Tuman, Mehmet Nail, *Tuhfe-i Nâilî, Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay., Ankara, 2001.

Turan, Şerafettin, "Beyazıd, Şehzade", *DİA*, c.V, TDV Yay., İstanbul, 1992.

Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, c.XXV, Ankara, 2002.

Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", *DİA,* c.XV, TDV Yay., İstanbul, 1997.

Uludağ, Süleyman, "Hırka", *DİA*, c.XVII ,TDV Yay., İstanbul, 1998.

Uludağ, Süleyman, "Keramet", *DİA*, c.XXV, TDV Yay., Ankara, 2002.

Uzun, Mustafa, "Dahhak (Edebiyat), *DİA,* c.VIII, TDV Yay., İstanbul, 1993.

Uzun, Mustafa, "Fırat (Edebiyat), *DİA*, c.XIII, TDV Yay., İstanbul, 1996.

Uzun, Mustafa, "İbrahim (Türk Edebiyatı)", *DİA*, c.XXI,TDV Yay., İstanbul, 2000.

Uzun, Mustafa, "Lokman (Türk Edebiyatı), *DİA*, c.XXVII, TDV Yay., Ankara, 2003.

Uzun, Mustafa, "Muhammed (Türk Edebiyatı), *DİA*, c.XXX, TDV Yay., İstanbul, 2005.

Uzun, Mustafa, "Terciibend", *DİA*, c.XXXX, TDV Yay., İstanbul, 2011.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamber", *DİA*, c.XXXIV, TDV Yay., İstanbul, 2011.

Yazıcı, Tahsin, "Feridun", *DİA*, c.XII, TDV Yay., İstanbul, 1995.

Yeniterzi, Emine, "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.15, c.3, İstanbul, 1998.

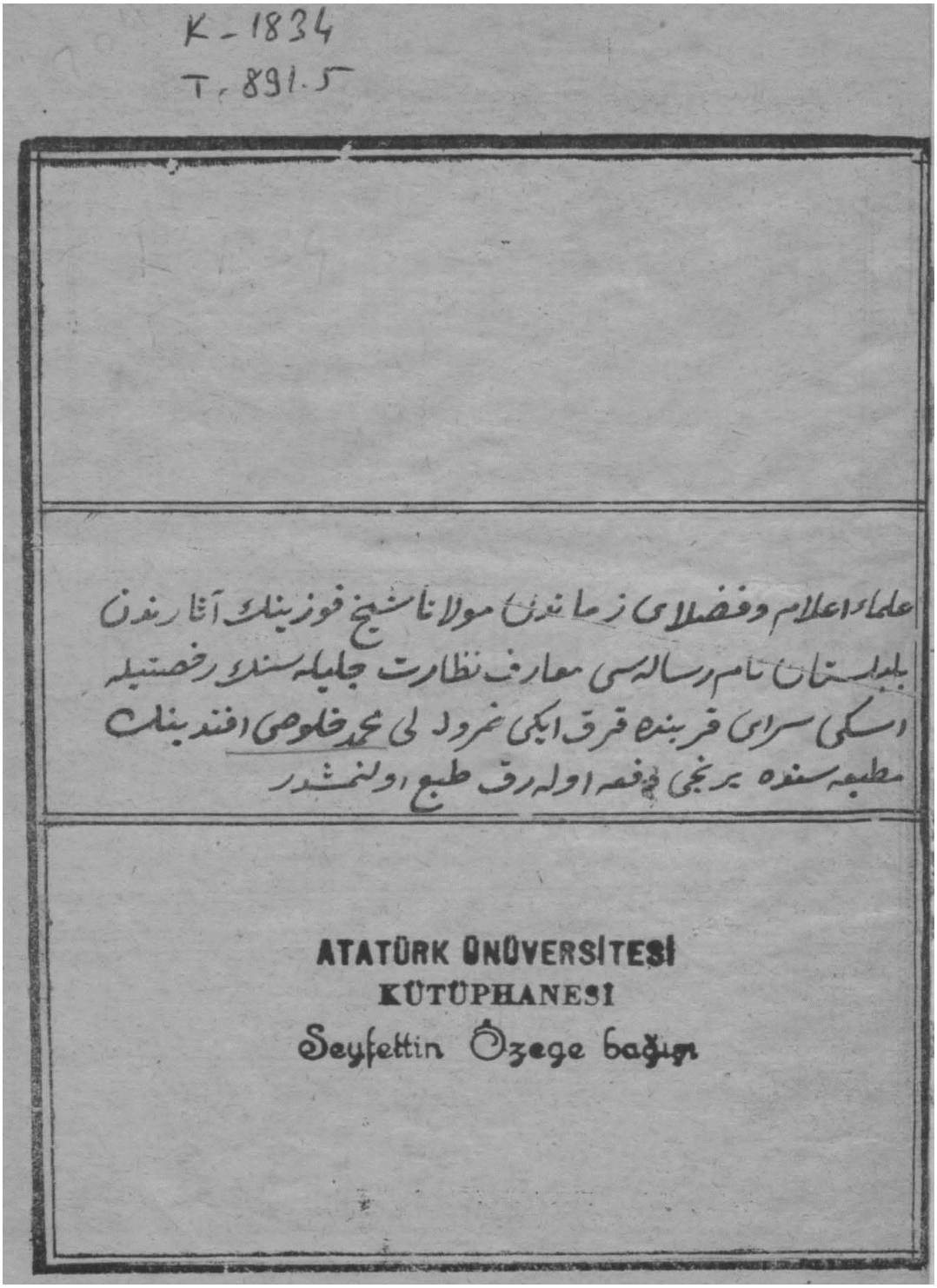
Yetiş, Kazım, "Beyit (İran ve Türk Edebiyatı)", *DİA*, c.VI, TDV Yay., İstanbul, 1992.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Fazl b. Yahya el-Bermeki", *DİA*, c.XII, TDV Yay., İstanbul, 1995.

Yılmaz, Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 10. Baskı, İstanbul, 2004.

EKLER

Bülbülistan Adlı Eserin Orijinal Sayfaları

بلبل فوزستان

بسم الله الرحمن الرحیم

چو کلبانگ هزار از دل زآغاز	جمله ایزدش آمد باواز
چو باوی ذکر حق انواع مشقست	ازان شایستهٔ گلزار عشقست

هزار قصاید مدح وثنا از دهان شاعران بلبستان صدف وفا که از منابر توحید یزدان ذوالفضل والاحسان بارزش اصوات وجد آور علی الدوام خوانند وبگوشهای نکته شناسان محافل قربت ونکاهندگان روزن گلشن سرای علویت درهمه صبح وما عرضه دارند

قطعه

خالقی را که همه صحن زمین	شده از عرضهٔ صنعش طبقی
باز آفتنه قدرت کشته	بهر ارزاق عبادش فرقی

قدوس ذاته وتعالی سانه عن کل مذموم ومدخول وهزاران سرور سرمایهٔ بهجت وورود سبب رحمت از زبان بلبلان نواسنجان بلاغت ونرمنم شناسان باغچهٔ صداقت که رهنمونان سرسبیل گلشن سرای هدایت ونغمه سازان امید خانهٔ

لطف و شفاعتند

قطعه

بر سه برج رسالت که هست	مهر رخشنده ز رویش شفقی
شده نه لوح سپهر منخل	از کتب خانهٔ وصفش ورقی

و علی آله و صحبه المقتدین الی رسوم طریقته و سریعته روزی بکتاب بهارستان که متبرکهٔ اسناد سخن سازان و کنزیدهٔ ارباب عرفان ملا جامی عبد الرحمن قدس الله سره فی الخلدین است آن است ورقی چند بتحسین و آفرین همی خواندم در آن هنگام بدل آمد که بوستان و گلستان را شیخ سعدی و بهارستان را ملا جامی و نگارستان را کمال پاشازاده و سنبلستان را شیخ شجاع قدس الله سرهم ساختند و هر یکی تخم معرفت را بمزرعهٔ دلها کاشتند اساس ایمان و قیام کون و مکان بر شش است و این پنج کتاب مستطاب در هر حالی محتاج بلبلستانند ابرا نزهت هنگام بهار و رونق گل و سنبل و جویبار بنغمهای عندلیب است

قطعه

بر نیاید صوت طبل شاه گل	تا نبوده نغمهای عندلیب
داد و شیون راهزاران تیز نکرد	تا ندیده خارهای بر گل رقیب

این فقیر نیز بهمت پیشوایان ورقی چند بر این اسلوب ساخت و جزئی دو بر این

سوال بر داهت

قطعه

تمام شد بلبلستانم ولیکن	نداشته از کسی کوهر نشانش
همین کمبود آمد مدح آصف	ز وصف کوهر آفشکر انشش

سمی لافتی الا علی شد | کرفت از غیر مولانم وشانش
توانی کس ندارد با تعدی | نرنجد بی کنه کس در زمانش

اعزه الله تعالی فی الدارین وحفظه عن الغموم والاضرار والاکدار طول الله تعالی عمره وعمر اولاده فی حمایت حبه وشفقته وعصمه الله تعالی عما یفضیه الی التلهف والتاسف

قطعه

شجاع وسعدی نبامی ازین پیشش | بنام منتخب کردند تمامش
از آنان بلبلستانم نشد کم | که یافت از مرد عالی زیب ونامش

قطعهٔ دیگر

نگاهی کن برین بلبلستانم | که تا بینی درو کلهای بو یا
بیین سرمایهٔ عمر هزار است | نو آجسته بحکمت آن درختها

وترتیب این بلبلستان بشش خلد دو چار افتاد هر خلدی بر داشت آیین بدرختهای کوناکون وبرکهای رنکارنک آور ونهال وشاخهایش بانواع شکوفه پرداخته هریکی الوان دلپزیری یافته وبویش کام کیری داشته وهر شاخی را نغمهای عندلیبان خوش اصوات برخاسته نه شکوفه هایش را از جور روزکار پایمالی باشد نه برکهایش را از ستم باد هزان پریشانی ونه شاخهایشه ارا از تعب برف شتا افسرده کی

قطعه

زهر سو رسته سبزه لاله زارش | کشوده غنچه ها در تحت کلبن
بر آورده هزاران صوت والحان | رسیده باکمال اطفال سبزه

پر از تو بار و تو بر در هر اغصان | ز عشرت غنچه در کس بر آیش شعر
شده سرو و صنو بر با نگهبان | ضمیرانرا کشید قد موزون
دمیده سنبل و شبو و ریحان | همین نزهت سرای اهل فضل است

درین روضه نباید پای نادان الماس از جالسان این باغچه فرح انجام واز نماشایان این روضه خوش اندام که از خار غرض و عوض پاک و مبرا است هر آن دمی که بنگاه اعتبار بنگرند باغچه بانی که بتربیت هر گیاهی عمر گرانمایه گاهیده و بپرورش هر درختی خون دل او باریده از اثمار باغچه سبع المثانی شادی بخشایند و بدعایی یاد کردانند

قطعه

گویند که بند فوزی پرورده این درختان | در همه دم بوی باد صبا و عطای دیان
ظلد اول شگفتن غنچه های سر بسته کرامت و نکهت بویای عالیشان منشان را بمشام بلبلان مترنم شناسان امت باغبان خامهٔ نهال پرور باب نخستین باغچهٔ ولایت را باز کرد کرامت جلال الدین رومی محمد البکری مولانا قدس سره روزی در سماع بود و در بالای محفل مطربان بقدوم زدن مامور بودند. یکی را از ایشان در دل آمد که در همه روز تا بشب درین حال مانده ایم و از تفتیش فرزندان زن باز شدیم و باین کار فقر و کرشمه را کرفتار ایم

قطعه

دنا وفرزند کو دل را شناسی | که جز نوشیدن و خوردن نخواهند
اگر سیر کردهٔ رستی وگرنه | که آنان هست و نیستی را ندانند

در اندم مولانا قدس سره دست بسوی باختر دراز کرد و باز آورد در دف

مطربان ریخت نگرستند هزار زر فرنگی کرمنوز از سکهٔ بیرون آمده در مقبش
گفت

بیت

ای عاشقان ای عاشقان من خاکروبه‌ی کنم ای مطربان ای مطربان دف شما پر زر کنم

قطعه

مکش نیستی دنادانی در عالم بیاموز اکسیر عین کمالی
نوانگرتر کند رفتن بمژگان غبار در که ملا جلالی

کرامت جنید البغدادی قدس سره پیشش مردی روزی آمد و گفت «
السلام علیکم جنید قدس سره گفت و علیکم السلام اگر تو از مسلمانانی مریدان
در وی نظر کردند جامهای سبز پوشیده و لباس اجل السلام در بر کرده با
یکدیگر حرف انداختند که این مرد چند سالست که در هر رمضان ما در اعتکاف
دیدیم از این سخن چه بر آید که اگر تو از مسلمانی جنید قدس سره گفت من
نگفتم که در هر رمضان اعتکاف نکرده است

قطعه

ماه رمضان در سر هر دل هوسی دارد شد سوزن ندارد در حریم کعبه کردن اعتکاف
هر که دانسته خرابی خود بود در راه دین باک نبیند چون ژاژ خارد هر بپوشد الواح

آن مرد گفت ای شیخ بزرگوار پیغمبر می گفته است که اتقوا فراسة المؤمن فانه
ینظر بنور الله جنید قدس سره گفت آری گفته است اگر تو باور نداری در وی نظر

نظم

گر باور نداری با حدیث پیر تو بیزدان نگر خورشید اعلش را فراست چیست تا فردا

آن مرد سر خود را پیش افکند پس برداشت گفت صدقت اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله پس گفت کنون دانستم که شما بر حق و حقا باشما است

قطعه

ای تو که تا نبرد دست سنگ سبه را	در رتبهٔ اول کندش در ثمن
بیکباره ز فرمان شما انظر الیه	آویزهٔ گوشم شده پیغام پیمبر

از هنگام زادن تا باین دم نصرانی بودم از من گناهی بر آمد از ترسش مسلمان گشته بودم چند سال است که دیگاه روزه بمسجدها اعتکاف کردم اما در نهانی خود بتها عبادت کردمی

نظم

ز مادر شد سه و سی سال که زادم	بتها در نهان کردم بر ستش
کنون دیدم که از خود عاجز استند	جدا گشتم ندانست خود بهم از خویش

چند قدوس سره با مریدان خود خطاب کرد بنگرید اعتکاف چو سود کرد شما بسا کسانی که قبای اهل اسلام پوشید و چلیپای کبری در بغل گرفته و بسا مردمان که بظاهر خود مثل زنار و چلیپا دوخته و فند یل خیوفس ذو الجلالی در بیت دل آویخته

قطعه

نقوشش دل چو در است از فروغ بینش مردم	تو هر تو در بین باید بقدر سبر آرد نگارش را
بسا دار و گیر یکسان هند دانهٔ جهلی	هر آنی که چشیده خوب داند زهر مارش را

کرامت ابو عمران واسطی قدس سره مردی گوید در دریا بودم کشتی شکسته

شد من و زنم بر پارهٔ لوحی بماندیم زنم حامله بود بر آن پارهٔ لوحی دختری زاد
گفت نشنیده ام آب دریا شور است مرا آب شیرین بیاب گفتم ای زن
آخر ببینی که بر پاره لوحی مانده ایم آب شیرین را از کجا می آریم

قطعه

کونه است در خرد ارباب خرد او را رانگ زن	خواه رای خوشش خواهی زرای خوش زنهار مزن
گر بر مدد رمیان مرگ و آن یک تخته کی	نیز از شوهر همی خواهد قبای اطلسین

پس ابو عمران واسطی را قدس سره دیدم در روی هوا پیدا شد کوزهٔ از یاقوت سرخ
بسلسلهٔ زرین بند شده سر داد و گفت بستان و آب باز خورید کوزه را ستدیم
و آب نوشیدیم سرد تر بود از برف و شیرین از انگبین بدو گفتم ای ابا عمران بچه
این جایگه را رسیدی گفت هوای خودم را از بهر او در گذاشتم و مرا بر هو نشاند

نظم

اگر خواهی پریدن با پر و بال	ز دل ترک هوا باید کرفتن
پر انکه غیر آنست او فرو کن	طریق چنین باید کرفتن

کراست شیخ ابو العباس قدس سره مردی پیشش آمد جامهای سبز پوشیده
و از روزگار خویش هشتاد و نود سال خورده با ادب و تواضع سلام داد شیخ
قدس سره در باز کردن سلام توقف کرد حاضران همه در تحیر ماندند که این پیر
مبارک غریبست بزیارتش آمده بارکان و ادب سلام داد این چرا در باز
کردنش توقف کند بعضی را در دل آمد شیخ را از پیری مشعور نمانده است

بیت

مرد آباد کاخی در شبابست	چنین پندار که در پیری خرابست

شیخ قدس سره سر بالا کرد و گفت ای یهودی از کجا آمدی انصاف در کجا
ماند چرا بدین احمدی ایمان نیاوردی مریدان و غیر ایشان را دو نا غیرت آمد یا بکدیگر
گفتند این پیر مسلمانست دی روز در عدن دیدیم یکی از میان شان گفت
این نخست چهار سال است او را در مکه دیدم طواف همی کردی

قطعه

نیست از چشم دلی پنهان رسوم مهر و کاه — سود ندارد جامهٔ اسلام چلیپا در دل است
مرد تاریک سفالست در چه باید از طواف — تا نسوزد بیت دل قندیل زفور شید است

دوم بار شیخ قدس سره گفت شرم ندارد هنگام شرمیدن گذشت کنون هنگام
نو شیدن است ان گیر بگریستن و نالیدن ده چشم دردی بخاک ندامت مالیدن
آغاز تکلم کرد بگفتن لا اله الا الله محمد رسول الله

قطعه

چه گویم در حضوریت چون بود حال — گذشت از عمر من در کفر و عصیان
ولیکن کس نشد واقف بطورم — مرا پندار کردندی مسلمان
بدل باور نکردم در برونم — بپوشیدم قبای اهل ایمان
رسید امروز مرا پیک هدایت — ز دل ان نار بدکنشم پشیمان
نمی باشم ز درگاه شما دور — دران عمری که زین پس داده یزدان
چه فرمائی مرا خدمت بجز هم — مکر بستم چه خواهد بود فرمان

کرامت از شیخ احمد سرخسی قدس سره پرسیدند از کرامات اولیا چه دیدی
گفت در ابتدای ارادت بصحرا رفته بودم برای استنجا کردن سنگ سیاه
بستم نیافتم آخر از هوا سنگی بدستم در افتاد و نگاه کردم الماسی از بیضهٔ کبوتر

هر رکنی استنجا بادی کردم و بصحرا انداختم

قطعه

زیبا بود هر پیرهن زن در نزد اصحاب فطن ‌ ‌ ‌ جز با استنجا ندارند در کارش سزا

آنچه باید و خفتن باید بسا خوردن غموم ‌ ‌ ‌ از برای حاجت در وی نشانده است خلا

کرامت شیخ یوسف شیروانی قدس سره می گوید در این عالم فانی از همه شهوات باز گشتم اما از محبت انار خوردن باز شدن نتوانستم روزی بسر کوهی رفته بودم مردی را دیدم در چنبش فرو نرها شعله می زند اما دردی را مبتلا گشته که بر پا خاستن نتوان ندارد نزدش رفتم و بدو گفتم ای پیر بلطف خدا چنین پندارم که دعای من مستجاب است اگر خواهی برای تو دعا کنم تا راست شوی گفت اگر دعای تو در نزد خدا مقبولست برای تو دعا کن تا ترا از شهوت انار خوردن باز کند

قطعه

شود با ترک شهوت کجز نشد ‌ ‌ ‌ بسا غم خوردنت باید ز تو کشت

درخت آرزو از دل نه آسان ‌ ‌ ‌ بریدن کردن بیخ و بار بر کشت

کرامت ابراهیم خواص قدس سره مردی گوید در بغداد بودم با جماعتی از فقرا در مسجد نشسته بودم چندان روز بر آمد از آشامیدن و خوردن چیزی بدست

بیت

شکیب فاقه بردن بس گرانست ‌ ‌ ‌ دو ناسختی بپیمودن نه تو است

آخر بپیش ابراهیم خواص قدس سره رفتیم از برای چیزی خواستن چون ابراهیم خواص قدس سره بر ما نگاه کرد گفت آن حاجت را که برای خواستن

آمدیم آنرا خدای نمیداند یا نه گفتیم آری میداند گفت خاموش باشید بخاموشی
مکوشید واز غیرش مجوئید

نظم

از برای روزی خود غم مخور	می رسد آنکه نوشته در سراست
حاجتت را جز خدا از کس مجو	کو گدا مین کس ازو مکرمتر است

قطعه

آنی که شود بر نقب خانه شکیباء	زودتر رسدش رزق وی از گنج نهان
آن چیز که نوشته رسدت ضایع مپندار	آینده ز حق رزق تو در پیر و جوانی
مرغان هوا آینهٔ روزی مرد است	بنگر که دهد نا بایشان رزق روانی

واز در شیخ قدس سره بیرون آمدیم کسی را دیدیم که کیسهٔ در دست گرفته میرود
گفت شما در کجا ماندید من بیافتن شما بسیار گردیدم و هر یکی را از شما
پنجاه زر مسکوکی دادم که دادنش تمام شد در میان ما گم شد

قطعه

خاکدان کنز لا یفنی سوی او لبیاست	هر کبا ابتغان رضا بخت نو اکمر تر شود
آنکه حرز طعمه انداز د باصواب ۵۵	زود مر دود خدا اهدا ابتر شود

کرامت ذوالنون مصری قدس سره درویشی از بلخ زکرستکی بکرخت و بمصر آمد
و بزیارت ذوالنون قدس سره رفت ذوالنون از کجا آمدی گفت از بلخ گفت
از برای چه چیز گفت در دیارهای ما چند سالست که کران افتاد و در دهٔ خود
فرزند و زن دارم برای نفقهٔ شان در آمدم ذوالنون گفت ای درویش در
آن سو معرفتی با آفتابی هیچ بدست نیاوردی که ترا کفایت سازد گفت

مرا فقر و فاقه معبوب کرد برابش هر دو سو نگرفت

نظم

نشد هنگام تنگدستی در عالم | کسی یارا دو شفقت یار غارم
چو هیچ است نزد آن مرد لبیبی | هزاران معرفت ارزر ندارم

ذوالنون قدس سره ویرا چهار تنکه داد و گفت ای درویش این تنکه ها را نفقهٔ فرزندو زن خود کردان وولایت مرد باز بروان چهار تنکه را بگرفت وبباغ باز رفت تا در انجام عمرش نفقه کرد پایانش نیافت

نظم

چو در بزم اولی الابصار کردی حاجت پیدا | بخور اندوه ناداری تو بی زین پس توانایی
کمر بستی اگر با خدمت درگاه درویشان | شدی بی ریب شهنشاه سریر ملک و دارایی

بیت

در بیابان شد چو در برج رضا مهر منیر | صد هزاران کیمیا داند بهر ذرات شان

گویند سلمان فارسی رضی الله تعالی عنه روزی چند تن از اصحاب رسول صلعم بزیارتش رفتند و در بزمش بنشستند سلمان کاسه را برای آشامیدن آب در میان نهاد کاسه بذکر الله آغاز کرد چنان که همه حاضران شنیدند و در تحیر ماندند

نظم

هر که بینی آن سپهر ذکر اوست | هست مهر آنی که هست حیران هو
شنو چون پروانه با مهرش حریف | کرمی باید ترا احسان هو

بیت

چو ناشیرد م تحویل در کام رحیما نست | شود از بهم نگاه شان گوهر کاسه و صلصال

بیت دیگر

ذرهٔ ناچیزی یابد بذکرش زیب و زین | لمعهٔ لطف خدامی پرورد تا آفتاب خوبیس

کرامت شیخ محمود اشنوی قدس سره اصمعی گوید شیخ بیمار شد بزیارتش رفته بودم لحافی در برش دیدم که از شاخهای سرنگون دوخته با خود گفتم دل دیدی که اهل بچه قناعت می کنند

نظم

بسا مردان حق در کنج عالم | قناعت کرده با کهنه گلیمی
چو دانسته رموز مال و اولاد | کرفته نکتهٔ قلب سلیمی

دراندم شیخ قدس سره مرا نگاه کرد و گفت ای اصمعی این همت دونی از دل خود بیرون کن خدای را عزوجل بسا لطفها هست اگر با وی دوستی داشتی آرایش ترا چه زیان کند همچو سلیمان نبی علیه السلام

نظم

نیست با مردان حق باکی از آرایش دیگر | شد همین در مهر کاه شان سوز مهر او
گفته چون الفقر فخری خواجهٔ هر دو سرا | واجب آمد با دیگر افتاده با سیر او

کرامت یکی از مشایخ قدس سره سنگی را از لب جوی بخانهٔ خویش آورد و آن سنگ موزون و کرد و خوش اندام بود هر اندم که ذکر الله می کرد آن سنگ را در میان انگشتها کردیدی سالی چند بر این منوال بر آمد شیخ را دختری بود که بشوهر شش رفتن آمده بود مادرش بشیخ گفت اینک دختر ما را بشوهر رفتن هنگام است آنرا جهاز باید در بن کار تو چه می گویی گفت ای زن تو خوبتر می دانی چهل سالست که جز بگفتن لا اله الا الله چیزی نکرده ام و چند سالست که روی درهم و دینار ندیده ام

آخر جهاز از کجا می آرم

نظم

عروس دولت و کاری جهازی — مجو از من بروای کوته ازعان
دمین دیبر خرابی من بچیزی — نمی دانم بجز توحید یزدان
چو چوگان محبت زد بعشقش — شدم چون گوی گیتی گردان و غلطان
اگر خواهی زمن دینار و درهم — شده تردم بخاک خواجگان یکسان
وگر پرسی زمهر عالم دون — شده با روح قدسی فقر زندان

مرا اورند و رنگی در عالم ... شده افسر شکیب و فاقه خندان

زنش گفت ای هزار کوار فقر و فاقه دختر مارا بنا داری کس نپزیرد آخر گفت ای زن جز این سنگ رودی چیزی ندارم و چهل سال است انیس من بوده هر اندم که من ذکر الله کردم ان در میان انگشتهایم گردان بود اینک بر گیر اگر بچیزی خرند بفروش زن ان سنگ را بر گرفت بروی نگریست از مالیدن و گردیدن رخشان شده آنرا بیازار برد و پیش گوهر گری نهاد ای خواجه اگر این بتوی باید بخر و چه ارزانست ارزانست بگو گوهر افروش در وی نگاه کرد و گفت گوهر بست تا بدین دم مثلش ندیده ام بچندی فروشی گفت مرا دختری هست بیرایش آنرا جهاز خواهم خرید گفت ده ارزان و گران هر ان چیزی که می خواهی در من هست هر انچه پسندی کنی بخر بتماشش جهاز خرید و از دیگرش هزار زر مسکوک نیز داد

نظم

کند سنگ سیه را گوهر والای آخشند — فیوض مجلس ارباب این چنین باشد
نباشد این عجب از اولیا آنان معلوم شد — اگر گوهر همی خواهند همه روی زمین باشد

کرامت صدر الدین قنوی قدس سره ملک چند پادشاه رود را بسیار تحفه فرستاد و در میانش کوهری بود کم مانندش ندیده پادشاه گفت اگر این کوهر را بخزینه می نهم که داند که مر اچنین کوهر آمده است ندما گفتند این کوهر را از زر سار اظرفی سازانیم و در سقف دیوان گاه آویزیم تا همه کسان می بینند

نظم

سزاوار است در ایوان شما را	شود آویخته چون پروین لآلی
که باشد از شما برتر ز عالم	ترا خوانند ظل ذو الجلالی

زرگران بیاوردند و باوی تعلیم کردند زرگر کوهر را در دستمالی نهاد و دو سه کنارش گرفت کناری نگرفت کوهر در بر پادشاه افتاد بکجور فرمود کوهر را بخزینه داشت زرگر بخانهٔ خودش آمد دستمال را بزمین نهاد نگریست در درونش کوهر نیست بزودی بیرون جست و بسیار جست و جو کرد نیافت

نظم

دو چار آمد مرا در وی که آخر	همو بدا بی کنه ار سر جدا بی
کسی یاور نبخشد حال زارم	پناهم در شده لطف خدا بی

باشناها بی خودش گفت مر اچنین قضا بی بر آمد که رهیدن نخواهد شد مگر بدبار عدم گرفتن

نظم

ز شمشیر قضا خوردم گلو شه	که درمانش بجز مردن ندانم
نه غالد گر دمن مردی بمرهم	مگر فرشتهٔ مرگ نهانم

یکی از میان شان گفت ای بی نوای روزگار وای آزردهٔ بیم افگار سخنها بیت همه راست ابدا از کید پادشاهان رهایافتن دشوار تر است در دی که چنان کوهر درین ولایتها

معدوم و یافتن متوانست و اگر توان نیز بوده باشد بفهمش بساختر بنه باید .

نظم

رهایابی ز قهر کید شاهی ‖ اگر باشد بود بالطف بزدان
نداند بود نابودی چو سر بر ‖ کشد باکشتنش شمشیر بر آن

یکی دیگر از میان شان گفت ای ناتوان جفای کردون ترا داروی خواهم گفت اگر دوایی باشد ازان توان شد ورنه از دیگر نباشد حالا در ولایت ما رهنمون طریق کشور هدایت و شمع شبستان چراغچهٔ ولایت همین صدرالدین قنوی است برو حال خود بوی عرض کن شاید که ترا کاری آموزد

قطعه

اگر درد دلست درمان پزیرد ‖ شود از درج اسرار ولایت
طبیب حاذق دلها ولی شد ‖ اگر باشد ازان باشد دوایت

آن مرد حزین دان غربت غمگین برخاست بسوی صدرالدین قدس سره رفت و احوال دیگرگون خودش را باوی تقریر کرد صدرالدین قدس سره گفت ای مرد غم دیده ملول مباش مرا مشتی خاک بیار آن از بیرون خاک آورد و پیشش نهاد صدرالدین قدس سره باب دهن گل ساخت و مدور کرد و گفت این قدر بس بود گفت آری آن قدر بود انگشتهایش گرفت اندکی توقف کرد و انگشتهایش برگشاد و زر گرداد نگر ست آن گوهری که پادشاه باوی داده بود

قطعه

باچه خدمت می کنم در آستانت تا بری ‖ هرچه فرمایی پزیرفتم بفرما چاکرم
از کسی بیرون نیامد هیچ لطف بیدریغ ‖ چون کوشش باچه خدمت من ادایی آورم

گر شده عمرم هزاران سال بسعی و اهتمام | از کجا آید بجد مفلسی این کوهر مرا
ذرهٔ ناچیز بودم در نخست اما کنون | از نگاه لطف تو خورشید تابانش کنم

شادان و خندان بمجلس احباب خود باز آمد گفتند ای بی نوای خوان عالم وای بی دوای تب درد والم صدر الدین قدس سره ترا چه کار اموخت و چه چیز نمود گفتا مرا از خوان ولایت نوبا ب کرد و از تاب تب غموم و تعب آزادی داد و از تند پادشاه بی داد رها نمود وان کوهر را در میان نهاد و گفت اینک انکه مطلوب من بود همه در تحیر ماندند و گفتند ای منظر کردهٔ اصحاب فطنت وای عطا دیدهٔ کنوز کرامت این آن کوهر است که گم کردهٔ باد یکر گفتا این آن کوهر است که صدر الدین قدس سره از کل ناچیز ساخت همه از دل باد بر نام آوردند که صدر الدین قدس سره بر شبهٔ رسیده است که کل ناچیز را بتیم نگاهی کوهر آخشکران سازد

قطعه

چو خواهد مرد حق کان بر نیاید | درین عالم هران دشوار و آسان
چو دانش منظر کن فیکون شد | تفکر کن اگر داری تو اذعان
هر آنی بیندیش همچو سیمرغ | فروغ عکس باشد نمایان

زرگر آن کوهر را از زر سارا ظرفی ساخت و پیش پادشاه برد اندم که کوهر را دید متحیر شد که این کوهر را در کجا یافته و ندما نیز کرد آمدند و نگرستند آن کوهر که از ملک هند آمده بود پادشاه بغضب و تندی زرگر را خطاب و کرد و گفت ای سارق کنوز پادشاهان وای دوزنده آرایش خزینهٔ شاهان ای پیشوای ره زنان این کوهر را از کدامین خزینه دزدی و از کجا آوردی اگر راست می گویی شاید که راه یافته باشی و گرنه نه گفتا ای شاه کشور گشا وای سرفراز اهل تقوی این آن کوهر است که تو از برای ظرف

ساختن مرادادی پادشاه کنجور را فرمود آن گوهر که در پیش پادشاه افتاده بود
بیاورد گفت ای غاصب ابنک آن گوهر که تو گم کرده زر گر گفت ای پادشاه گرم پیرا اگر
راستی را گویم شما نپذیری گفت نی نی اگر راست گویی چرا نپذیرم گفت ای پادشاه گرامت
وان نوای بزرگوار معرفت سنجان این گوهر را صدر الدین قدس سره بلطف یزدان
از کمل ناچیز ساخت پادشاه نتوان نداشتن گوید دروغ گویی همین گفت راست گفتی
ازان چنین کرامت بسیار نیست زر گر را خلعتی پوشانید و دو هزار زر بداد

قطعه

زهی خاصیت انفاس ذکر الله را	فیضش کل شود و رخشنده الماسی
ندارند چون توان گبد و کبن گبان	بهر آنی که گردد مرد حق پاسی

گرامت حریری قدس سره پادشاهی بنا کردن جامعی را اغاز کرد و بسیار خزینه
صرف کرد روزی پیام انمامش بپادشاه آوردند ملک با حاضران بزمش گفت
بسا خوب شد این جامع شریف وان شاء الله ما را ز مغفرت باشد همه گفتند آری
ازین بهتر چه باشد مقصود دنیا و آخرت مگر شیخ حریری قدس سره در میان ایشان بود
آن خاموش شد پادشاه دید که شیخ درین خطاب چیزی نگفت مخصوص با وی خطاب
کرد گفت ای شیخ بزرگوار اصحاب فقر و فاقه در بنا تامل چه کونه است تو چون می گویی
شیخ قدس سره بگفت پادشاه بتکرار خطاب کرد شیخ قدس سره گفت ای پادشاه روی زمین
ما را از خدای تعالی این بریان قوی آمده است ولا یشرک بعبادة ربه احدا

قطعه

اگر کردی اساسش را باخلاص	ازان بهتر نباشد در فضائت
وگر تخمیر شده خاکش ریائی	چه سود کبرد بجز رنج سلامت

شیخ قدس سره از بزمش بیرون رفت پادشاه ببا بندی آمد وزیرش را
فرمود که شیخ را قتل کند وزیر گفت ای پادشاه ذوالانصاف شیخ مربی قدس سره بجا
وگمان از اولیاء الله است من آنرا چه گونه قتل می کنم این کار اولی الالباب نیست

قطعه

نگاه کج مکن با پادشاه مملکت قربت	اگر داری خردای پادشاه بی خرد بشنو
زوال و عزو اقبالت میان در دولب دارد	هر آنی که که خواهد بی توقف می کند بشنو

پادشاه گفت ای مدبر و تحریر تو چنین پنداری من نیز پندارم که آن مرد از کراست
وولایت اثری ندارد وزیر گفت ای دیده افسداران وای کزیده سپهسالاران
آزمایش آن آسانست یکبار آزمائیم اگر در پندار من نشود کشتنش بر من باد

قطعه

اگر خواهی که نشوریده نباشد کار خود اندیش	هر آن کارش بتندی میکند خورد پشیمانی
سرانجای زجز امضای پس اندیش نمی باشد	نتر سد از تأمل هر که دست آورده برنانی

پادشاه گفت ای سرفراز امصلحت تأمل بچه چیز آزمایش می کنیم گفت مردی را بکفن
پوشانیم ودر تابوتی نهیم ودر مصلی بریم زجز من وتو کس نداند که آن زنده است یا مرده
شیخ را کو بیم نماز شش بگذار اگر داند آن زنده است از ولایتش گمان نماند وگر نداند من
در پیش مصلی سرش ببرم ومردی را همچنین ساختند ودر مصلی نهادند شیخ را
قدس سره گفتند این غریب بی نوا وصیت کرده است که نمازش تو گذاری شیخ
قدس سره گفت خوب است اما آنرا نیت زنده جای کنم یا مرده وزیر گفت این چه سخن است
که تو می گوئی این مرده است چون زنده باشد شیخ قدس سره گفت شما خوبتر دانید
ودر پیش گذشت وتکبیر کرد وحاضران نیز اقتدا کردند واز نمازش بیرون آمدند

وزیر گفت ای شیخ نادان من ترا این بیشتر پنداشته بودم مگر نبودی شیخ قدس
سره گفت چون پنداشتی گفت آن مرد که در تابوت منکفن شده است ان نمرد حکمت
بلکه زنده شیخ قدس سره گفت نی نی غلط دانسته ودران دم که من بتکبیر تحست اغاز
کردم ایزد تعالی جانش ستید مردمان گرد آمدند باز گردند نگرستند واقعا مرده همه در تحیر ماندند

فطعه

بیچ بارسم دونی خلقه ارباب همت را	بترس ای مدعی زین مرد منکر ترکه سر باشد
اگر یکبار بارنجی برآید هوا همی کو بند	بماند سنگ بر سنگ صحن ایوانت ممر باشد

وزیر بپایش فتاد گفت ای صدر نشین سرای ولایت وای مسند گرده گاه گرامت ما
گردیم شما بکنید از شما بخشایش عفو وعطا همی خواهیم شیخ قدس سره گفت ای
مرد معذور برو پادشاهت بگوی دیوان خداهست ومرگ سرهنگ آن دیوان است
واین ترجیع بند را بپادشاه فرستاد واین بند اول است ترجیع گفته شیخ قدس سره

بند اول نوشته

شها بود هر فانیئ نه سنه بوله حرتر سین	عجب بلسم نه مقصوده ابر شدک بویله بی غم سین
زمانک حسروی اولدک طوتالم شاه عالم سین	یا اسکندر یا خفقور و یا حاقان و یا رستم سین
یا فلاک و فریدون سین یا بهمن سین یا خود جم سین	سبلور سین کل شئی هالک امر ینه عالم سین
نه اصی عاقبت دسته اجل کبر دکده ایکم سین	نکبر لک خدا به یار شور سن نسل آدم سین
وجودک اکله ای غافل که برقطره منی دن سین	

این بیتها که بپادشاه رسید بسا ندامت و پشیمانی خورد و شیخ قدس سره آزان ولایت
کم شد کسی پیغام نیافت که چون و کجا رفت پادشاه نیز بسی نشد بعد ثم رفت

فطعه

مپنداری که آنان است درین عالم که می بینی
بسا مخلوق آمد شد ز جور آسمان پنهان
بساشاه وگدا و اهل دانش آمد آخر کار
ندیدند سر پیوست از فلک رفتند بگور سنان

کرامت ابوالحسین نینافی قدس سره شیخ ابوالحسین عرافی قدس سره گوید بزیارت ابوالحسین نینافی رفته بودم چون وقت وداع در آمد با من بیرون آمد تا بدر مسجد گفت دانم که چیزی نخورده ٔ لیکن این دو سیب بر گیر برگرفتم و روی براه ولایت خود کردیدم سه روز رفتم مرا گرسنگی نیامد روز چهارم با خود گفتم شیخ قدس سره مرا دو سیب داد اکنون میخورم و از جیب برای خوردن بیرون آوردم درویشی را دیدم که بیمار شده و کلبی در بر گرفته و بانگ همی زند که دلم سیب خواهد آن دو سیب را بدو دادم

قطعه

ز غربت بر دل مردم نباشد زور تر چیزی
دو نادشوار تر باشد بناداری و بیماری
ولیکن ایزد تعالی دستگیر اهل غربت شد
وگرنه زنده در غربت نخواهد بود دشواری

وچل و پنجاه گام ازوی رفته بودم

بیت

بران طوری که می آید ز مرد حق کرامت دان
که مسند گاه اسرارش بهند اشتی نمی گنجد

و باز گشتم که الان درویش پرسم چه گونه مرد است از کدام ولایت باشد باجابتش در آمدم نیافتم

قطعه

روای اهل فاقه جز جلیبان اولی الابصار
نباشد از دگر آیین حکمت همچنین باشد
بروب خواهی رسیدن منزل قربت ازین غربت
درفرزان همت را که چاروبا جبین باشد

خلد ثانی یافته از برگهای خوشش اندام او رندوزیست و هر یکی سبب سرمایهٔ عبرت برای نماشا

برای تماشا بیان ارباب فطنت باغبان گلشت حمت در باغ حکمت را باز کرد حکمت
پادشاهی در مملکت خودش چندان اهل دانش وارباب معارف هست بود جمع
آورد و با بشان فرمود دانید شمارا برای چه در هم آوردم گفتند نمی دانیم گفت از برای
آن آورده ام که مرا خبر دهید بعد ازین چند سال درین عالم معمر باشم گفتند ای گزیدهٔ
اهل عقول وای زبدهٔ ارباب فضل وفضول اگر ما چنان کار دانسته بودیم تخت از
مرگ خود پیام کرفتمی که عمر ما دراز است باکوتاه

فطعه

کس نداند جز خدا پایان عمر اهل روح	خواه روان اهل درد آید دمنده در کلو
یا نگشتی از پس مرگ زیستن با امر حق	باز شو زینها شغله از دل بکو الله هو

گفت اگر مرا پیام ندهید اندکی شما از دست جور من رام بابی یابد در میان ایشان تنی چند
مردم هستی که از ارباب تنجیم بودند آنان گفتند ای پادشاه داد کار وای وسعت یافتهٔ روزگار
اگر پذیری بر مقتضای علم جزئیات شما خبر دهیم گفت بدهید هر که کوبیده تر برفتم روزی
چند وعده نهادند و بر مقتضای علم گفتند ای پادشاه عاقبت اندیش مترس راستش
ایزد تعالی داند بر مقتضای اختر تو بیست سال زندکی هست گفت در ان سال که پایان
عمر من باشد من بچه مرض میرم آنرا نیز خبر دهید گفتند در سال پسین که هنکام مردنت باشد
ترا کژدمی کزد و از زخش بمیری هیچ دارو نپزیرد گفت در کدامین ساعت گفتند در ماه
نخستین سال و در روز شنبه در نیم روز و باین سخن انرا انجام دادند پادشاه روز بروز شمرد

تا سال پسین در آمد

فطعه

صدای طبل مرگ آمد ز آماد ن چرا دوری	ازین ده با نمی دانی را باد تخواهد شد

اگر لقمان باز آید نزاران چیز نمی آید که سوم اجل کرده دوا یابی نخواهد شد

وآن روز را که وعده کرده بودند آن نیز در آمد پادشاه اسبی را در حضور آورد و زین
برو کرد سوار شد و پیش کاشانهٔ او جوی بود و در وی زد که آن ساعت در میان
آب گذر دنا از مرکب رها یابد ابر اندر میان آب گذر دم نباشد صفار و کبار کرد آمدند
بتماشای آنکه چون خواهد شد اسب در زیر شش گردان گرد بد و دمی زد از بینی او
گذر دمی بیرون جست و پادشاه را گزید چند دم برنیامد که از جان جدا شد

قطعه

که رست با کوشش از دست اجل تا چنان باشی	اگر دیدی ازین بهتر نباشد رأی و تدبیری
وگرنه قوت راه اندوز که نادر صحن گورستان خبز	بناداری نباشد جان خود را رنج و تشویری

حکمت مردی بدرد جذامی مبتلا گشت همه موی بهایش ریخت و پوستش پوسید از هیبت
مردمی بیرون شد آخر مردمان گرد آمدند باوی گفتند ای اسیر درد و بلا وای مرد
فقیر و بی نوا این شهر بیرون شو ابرا از ترسش تو فرزند و زن بیرون آمدن توان
ندارند چون این سخن بشنید غریوان و نالان بنزد لقمان رفت و گفت ای سرفراز
ارباب حکمت وای مرد ممتاز اصحاب فطنت چنین دشواری برمن افتاد مرا دارو بی
بیخشای و دوایی بفرمای لقمان گفت ای پازدهٔ درد عسر وای مرد ضعیف و فقیر
برایت ز جز مردن دوایی نمی دانم زیرا دردی مبتلا گشتند که جز داروی مرگ درمان
نپذیرد گفت ای زبدهٔ لبیبان وای گزیدهٔ طبیبان چرا چنین گوئی ایزد تعالی در بنا
عالم هیچ چیزی نبافرید که بدردم درمان باشد گفت ای مبتلای آه دانین وای مرد
معذور و حزین آری ایزد تعالی بهر دردی را درمان آفریده ولیکن در دست من و تو نیست

قطعه

هران دردی که ایزد آفریده درمان آن نیز شد ولی از چشم ارباب بصیرت کرده مستوری
برای آن ز جز جوشش نخواهند بندگان خویشی که از دیگر دوای در دل خواستن نه دستوری

ان مرد غم دیده و آن دردمند و رنجیده بنا امیدی در بازار رفت مردمان چون انرا
دیدند ببرسش در هم آمدند گفتند ای مرد ناچاوای رنجور و غمخوار ما شنید بیم
لقمان نیز ترا درمان نیافته گفت آری نیافت گفتند خدارا ازین بیرون برو
ابرا چند روز است که فرزندان ما از غربیدن و اکراهی چیزی نخورده اند ما فرزند
وزنت را پرورانیم اگر سلامت یابی باز آی وگرنه خدا سلامت بخشاید ناچار آن
مرد سینه چاک وان حزین غمناک غریوان و نالان و فریاد و دادکنان واز دیده
اشک حسرت ریزان فرزند و زنش را وداع کرد و روی بصحرا نهاد و گفت

قطعه

دریغ از وصل اولاد عیالم	جدا کرد با نقدی دست دوران
کرا دادی کنم از اختر خود	گرا کریم ز جو چرخ دوران
شدم با درد رنج آور گرفتار	که انرا نیست کردن رسم درمان
ز ترکیب دوایش عاجزانند	بساتد بیر افلاطون و لقمان
نه ماند امید درمان از بد و نیک	ز جز داروی عون حضرت یزدان

بیت

نیست از جان خود کس نا امید	لیک ندارد دل ز جان ما امید
آن بی دوای داروی عالم	وان حسرت کش دیدار مرهم

گاه در کوهها و گاه در دشتها گردید هران کس که انرا می بیند می گریزد هیچ
کس قرار ندارد بود و چند روز بر آمد که از خوردن و آشامیدن چیزی نخورد

ابراهیم شنکی و کرسنکی نیز درد دیگر شد

بیت

یک سو درد و یک سو هجران یک سو سوز آرزو	درهم آمد در میان ماندم بلا با سو بسو

آخر آن مرد اسیر درد و عناوان فقیر بی برگ و بی نوا بنزد شوبانی در آمد شوبان چون آنرا دید که پوست و کوشش پوسیده و از هیئت مردمی بیرون شده باوی گفت ای مرد مریض خدارا درمیان گله میا ابراهیمها از تو رمند اگر از آشامیدن و خوردن چیزی می خواهی من درین جای می نهم از پس رفتن من بیا و بخور آن نیز راضی شد شوبان بخت وی نیت کرد و بر توکل کوسفندی کرفت که همه موی بها پیش زرد بود در رنگ دیگر نیست دوشید و برسنکی نهاد و گفت ای چاره جوی درد عظیم وای مرد ضعیف والیم ترا شیر دوشیدم بیا و بنوش و آن پیش گله رفت آن مرد ناتوان نیز بسوی شیر آهنگ رفتن کرد هنوز نارسیده بود از میان سنگها ثعبانی بر آمد و آن شیر را آشامید و در کاسه استاد ان مرد بی بهره بنگرست که کار چنین شد با خود گفت ای مرد بی نصیب ترا اشارت بزرگ است که ازین

عالم ورق نصیبت نور دیده است

قطعه

اگر کوشی و کر نه آیدت حکم خدا اینست	هران روزی که در روز نخستین شد ترا تقدیر
چو قوت نامقدر نیز بدست کسی نمی آید	چه کاری می کذاری صد هزاران کوشش و تدبیر

قطعه دیگر

چو امضای نصیبت آیت نحن قسمنا شد	نیفزاید نکاهد آیدت مولا چنین فرمود
اگر باور نداری از جناب روز بخشای	تو بی ای منکر برنا نبهره مردم مردود.

آن ثعبان بی امان و ان ژیان دی نوان از سر کاسه بهیچ سو بی طرفت تا که باز
بدرون کاسه سر اسپید و باز در میان سنگها رفت آن مرد ما بوس نیز افتان
و خیزان بنزد کاسه در آمد و دید که شیر در شکش رنگ دیگر گرفته و کبود تر شده
با خود ش گفت این نیز از شمار تست که شیر سم شده را بنوشش تا بمیری از بین
زنده گی مرا مردن بسا بهتر است وان کاسه را برداشت همه ان شیر مسموم را
آشامید و از خودش باز شد

بیت

چون نمی باشد بدرد دل دوا زین خراشش جان مردن بهتر است

ساعتی چند ز هوش باز آمد و انگه باز آمد گفت آبا من بچه سبب زنده ماندم که
کاسه سم نوشیده بودم شاید که اثر نکرده است و بر پا خاست و دست خود
فشرد پوستش بر آمد نگر ست در زیر وی پوستی نو دیده و دیگر دستش فشرد
آن نیز چنان شد بنزد رودی رفت و تن خودش شست از پوست چندای
باز گشت و تندرستی یافت گوئی که کنون از مادر زاده است

قطعه

هر ان دردی که درمان او را کام می دارد	طبیب حاذقش باشد سموم کام ثعبانی
دهد در یک دمک از رنجش دشوار آزادی	چنین است هر که را خواهد فیوض صون ربانی

آن مرد شفا یافته وان فقیر حکمت شناخته باز بشهر خودش روی نهاد و بدر خانه
لقمان در آمد گفت ای ممتاز دوا شناسان و ای سرفراز زمره حکمت دانان
نگفته که مرا از جز مرگ دوا نباشد مرا از معالجه ما بوس کردی گفت ای مکرم بزدان
ای مستغرق دریای احسان آری هر آنچه گفتی گفته ام ولیکن دوایت را بر مقتضای

حکمت کو بر پس ازان انصاف کن نخستین از همه کو سپند زردموی باید بود .
زردموی هیچ موی دیگر نداشته و دران روز هفت ساله شده باشد من بچون یافتنش
توان دارم چنان بر گبر که یافتم و ازان شبر دو شبدم با اژدری را در کجا یابم که دران روز
صد ساله شده باشد من گله شبانان ندارم که این چند ساله است وان چندی دانم بر گبر
که آنرا نیز یافتم چه گونه آمازم که آن شبر را نوشد پس از ساعتی باز بهر اشد نا نو
آن را می نوشی و تندرستی یابی ای مرد حق شناس راست بگوز جز خدا که چنین
کار را توان دارد گفت ای گنزیدهٔ ارباب اسعاد و ای زبدهٔ اهل انصاف آری هران
چیز که گفتی انچنان شد من نیز دانسته ام ز جز خدای تعالی از دست کس نمی آید من
از شادیدن آمدم که نابینی مرا ایزد تعالی چون شفایی داد

مثنوی

بحمد الله من از لطف خدایی	بدست آوردمی گشتم دوایی
رهانیده ز تنگ رنج دشوار	مرا رسم فراخ جود غفار
انیس شاهد مقصود جانم	شه اورنگ صحت شادمانم
چه غم زین پس مرا از جور نادان	که شد جای پناهم عون یزدان

حکمت لقمان پسر خود را گفته است چهار کس را شناختن نتوانست مکرم
چهار چیز اول مرد شکیبایی نتوان شناختن مگر بوقت مصیبت و دشواری

قطعه

هر کسی کو به شکیبا بم و لیکن	هر کی آمد رنجشی ظاهر شود
شد نگفتن حین رنجش معتبر	ور نه بی دردی همه صابر شود

دوم مرد حلیم را شناختن نتوانست مگر در اثنای غضب و تندی

قطعه

مزن با بردباری لابی سود	بهز مادر خودت هنگام تندی
لبت را گر کند تصدیق کارت	پس زان کن بخود لا پسندی

سیوم مرد شجیع را شناختن نتوانست مگر در وقت جنگ و پیکار

قطعه

شجاعت نیست با تن در شتی	مگر ترک سر روز نبرد است
اگر پرسی همه گوید دلیرم	ولی در صحن پیکاری نه مرد است

چهارم مرد صادق را شناختن نتوانست مگر در وقت حاجت و احتیاج

قطعه

هر آن کند با تو کسب رسم صداقت	از مایش او خواهش حاجات نوانست
مطلوب ترا گر کند اسعاف گزارش	آن مرد وفادار تو بی ریب و گمانست

حکمت جوانی دختر عمش را مبتلا گشت دختر نیز با وی هر دو یکدیگر را خیران و شفق و مهربان آخر از عمش بنکاح خواست راضی نشد ایرا جوان درویش و نانوا نگر بود چون کار چنین شد که بر پا خاستن توان نداشت

بیت

شدم آشفته سودای کسویت چه درمانم	ز رنج حسرت روئیت اسیر فرش غروانم

آخر کار مادرش برای معالجه بحکیم فیلسوف برد گفت ای طبیب دانا وای لبیب بلا همتا پورم را رنج بیماری دشوار دشواری افتاده است بنگر چه درمان فرمایی فیلسوف رگش را گرفت و گفت ای زن ضعیف ابن پسر دردی را گرفتار شده است که جز صبر و تحمل دوا نپذیرد ابرا عشق چیزی است که دوا بش [illegible]

درد است و درد نیست دوا است

بیت

دردو درمان هردو عشقست یار طبیب حاذقش بر نگیرد درد عشق آیین مرهم از دیگر

از فیلسوف نیز پیغام ناامیدی برگرفتند روزی بر مقتضای فرمان لایزالی

عمش را مرگ بی امان رسید و دختر حیانش از لوح عالم نوردید ظرفا گفته اند

ازن مرد زودتر تجهیز و تکفین یافته کس نیافریده است آن ناتوان را مژده کی

بردند که شما زنده باشید عمت از دنیا بیرون شد ان مرد اسیر درد فراش و

ان گرفتار رنج و خراش چون این مژده را بشنید بر پا خاست و گفت

نظم

سپاسم باخدای ذوالمنن باد	که داد از کید اغیارم رهایی
شکر چون کنم پاداش اورا	که درمن می سپردان دلربایی
رقیب از سر خط حسن بارم	نوردید دفتر عین نوایی
بهین کاری مرا زین پس باخلاص	زجان تا رستخیز شکر خدایی

آخران دختر را بنکاح گرفت در شب نخستین با دختر گفت ای گزیده خنایان

وای زبده دلربایان بیین ایزد تعالی ما را چه لطفها کرد ترا بمن و مرا بتو ازانی

داشت اکنون ما را کار بهین آنست که اوّل زهمه کار با خدای را عزوجل

شکری کنیم که از حسرت رهایی داد و بوصلت سزاواری بخشید برخیز تا اورا

پرستش می کنیم هردو برخاستند تا بروز نماز گزاردند و با نواع سپاس

شکر کردند دوم شب نیز چنان کردند سوم نیز چنان مدتی چند برین

سوال بر آمد روزی فیلسوف دانا آن مرد را دو چار آمد پیر شده و

ور پیشش رسید گشته ازان وقتی که برای معالجه پیشش فیلسوف دانا آمده بود تا باین هنگام که فیلسوف انرا باز دید درمیان هفتاد سال گذشته بود ازوی پرسید که تو نه آن جوانی که برای معالجه بمن آمده بودی گفت آری او بم گفت ای پازده آسیب سودا آخر کار تو بچه رسید و آن دختر که عاشق آن بودی آن چه شد گفت ای استاد دوا کاران وای ذی داد مرهم داران ان دختر را که می پرسی هفتاد سال شد که در تحت نکاح من است ولیکن حالا باکره است بگفتا ای مرد صداقت گزار وای عزیز امین اسرار چرا نزدیکی نه کرده آن حلال تست گفت ای چاره رسان ارباب درد وای ساز کار اصول اهل خرد آری من دانم حلال منست اما هفتاد سال شد باوی در همه شبها ایزد تعالی را بشکر می کنیم و در همه روزها او را روزه داریم و در کدامین هنگام تهی مانم که او را نزدیکی باشد فیلسوف چون این سخن را بشنید در تعجب ماند و گفت

نظم

زهی منت گزار و عبد مخلص	زهی دانای جود ذوالجلالی
که جز ذکر خدا مهری ندارد	نبیند جز رضای حق جالی
نجوید غیر ذات حق تعالی	نگوید جز سپاس وی مقالی
نپوید جز طریق قرب هادی	نگنجد در دلش غیر خیالی

حکمت زاهدی ازان خویشوندان خود یکی دختری زاده بود بتزهیتش رفت و در نزد کهواره نشست و برا خواب غلبه کرد آخر بخسبید درمیان خواب کسی او را گفت ای زاهد حق پرست این دخترک را نه تو کس زنا کند و نکاهی ترا منکوحه باشد و سخت صاحب جمال خواهد بود تو نیز او را بسیار محبت

خواهی کرد و مرگ این دخترک از گزیدن کژدم باشد زاهد از خواب بیدار
شد و با خود گفت من آن زن را چون پذیرم که بانه نود کس زنا کند و آنکه
شکوهٔ من باشد اگر این بجمال زلیخا نیز باشد من او را نپذیرم مرا کار با این
آنست که این دختر را در گهواره بسمل کنم تا که این چیز ها بر وجود نیاید
و آخر کار آهنگ کشتن کرد مادرش برای چیزی بیرون شد آن نیز فرصت
یافت بزودی گلویش را سترهٔ کشید پنداشت که بسمل شد بیرون رفت
و از ترسش مادر و پدر دختر از ان ولایت گریخت مادرش باز آمد گهواره
نگریست خون بگذرد یک آمد هر کی دید که دختر بسمل شده ببانگ زدان
بیرون شد همسایگان را پیام داد گرد آمدند گلو بریده اما رگهایش نبریده
جراحی را آوردند آنرا دوخت و مرهم ساخت آخر دختر ازان گلوشه نمرد هیچ
موی در زیر گردنش نشانی ماند

قطعه

ای گول ودنی چون کنی امر خدا را	با کوشش و زوری نشود حکم دگرگون
هر آینه خواهد رسدت کار بوشته	شفتن نکنی گر بودت رأی فلاطون

وقتی که بچهارده ساله شد آغاز زنا کرد و ازان شهر بیرون راندند در لب دریایی
جای گرفت هر ان کسی که او را صد زر داد یکبار با وی زنا کرد تا که نه نوکس
تمام شد آن زاهد نیز تابان و فت غربت شد روزی ولایت خود یاد آمد آهنگ
آمدن کرد ببلک کشتی سوار شد بتقدیر خدا در آن بندر رسید که آن زن زانیه در
آنجا خانه گرفته بود زاهد از کشتی بیرون آمد و آن زن را دید گزیدهٔ حسنایان
و زبدهٔ حسن داران است بروی اسیب سودایی و آشوب رسوایی در افتاد

وکرد حالهٔ او آغاز کرد دیدن کرد یک زن بیوه همدم ان زن زانیه بود ازان
بیوه پرسید که این زن جمیله منکوحهٔ کیست بیوه گفت ای زاهد پاک نهاد این
برای تو نیست ابرا زانیه است هر که او را صد زر بدهد مقالات باشد وکان
کند گفت ای بیوهٔ کان دیده وای در کار نهانی آزموده با نباشد من پنجاه زر
بدهم زیرا از زمرهٔ تنگدستانم مرا مرحمت شرط ست گفت ای زاهد شهوت کار و
وای عابد بد افکار ترا ترحم در زکوة دادن است نه زنا کردن گفت ای زن آن
نیز توان است پنجاه زر بدهم و پنجاه دیگر را در زکوة شمار بدا ابرا ازان بیشتر زر
ندارم آخر از سر تو نیز گذشته است گفت ای زاهد کول برو بسلامت باش
چون زر نداری چنین کار نیز مکن گفت ای بیوه چرا بخیلی کنی برو و یکبار بکو اگر
پنجاه زر راضی شود خوب ورنه من باز روم آخر از لابهٔ زاهد نرهید زن را پیام برد
گفت ای پیشوای حنابان وای یکتای حنفیان در بیرون زاهدی هست
که ترا عاشق شده لابه میکوید که پنجاه زر دارم دیگر پنجاه را مرا همین یکبار ملاقات
باشم گفتا ای بیوه من از کار گذشته پشیمان گشتم واز زنا توبه کردم مرا زین
پس چنان کار نتوانست مگر بنکاح اگر من کنه کار را با مر خداوند کار نکاح کند ملاقات شود

ورنه نه

قطعه

بیا مرزم هزار استغفر الله	خدایا نادم از جرم و عصیانا
نهادم رو بعذری در گهت را	توی محکم دستگیر توبه کاران
خدایا یا دستا یا لایزا لا	توی ارحم توی تواب و رحمان

بیوه زاهد را باز پیام داد گفت ای اسیر نفس پلید وای رام شدهٔ دیو عنید

ازین پس این زن صالحه از کار بد توبه کرده است و از جملهٔ توبه کاران شده است
اورا بحرامی گمان کردن نتوانست مگر بنکاح کردن اگر اورا نکاح کنی و صلش را نازه
باشی ورنه روی دیگر نزدیکی نباشد زاهد چون این کلام نیک فرجام و این پیام
فرح انجام را بشنید بیطر جان دل صد بار کلاهش را بآسمان انداخت و گفت

بیت

بهر چه می رسم وصلش سپاس جان و دل دارم پذیرفتم اگر نیک و گر بد هر چه بادا باد

آخر نکاح کرد و ملاقات شد مدتی چند بگذشت روزی در زیر کردنش نگاه کرد
ان زه کلوشه را بدید همچو موی مانده است از وی پرسید که ای زن صالحه این زه
کلوشه که در زیر کردن تست آن چه چیز شده است گفت در کودکی من در گرمابه
بوده می از خویشاوندان مادرم زاهدی آمده مادرم برای چیزی بیرون رفته بوده
کسی نداند که زاهد را چه شد مرا بی گنه بسمل کرده پس ازان گریخته هر کی مادرم
درون آمد مرا بیند که در گرمابه بسمل شده ام همسایگان را بانگ داده همه گرد آمده اند
و جراحی آوردند مگر رگهای گردنم نه برده بودم جراح ان کلوشه را دوخته سپاس
بایزد باد تا کنون زنده ام زاهد دانست که این آن دختر است که در گرمابه
بسمل کرد و شناخت که از نقد بزدانی کسی بجد وسعی بیرون نخواهد شد

قطعه

بسعی و کوشش و جد تمامی	ز نقد بزدانش کسی بیرون نباشد
بپرس چیزی رضاده آخردمند	که بآن زهردار چون نباشد

زاهد گفت ای صالحه من آن زاهدم که ترا در گرمابه آهنگ بسمل کردم و دگر بختم
گفت ای بی رحم من ترا چه زیان بودم چرا چه دشمنی کردم که مرا چنان کاری کردی

گفت ای صالحه مرا در خواب گفتند این دختر با نه تو کس زنا کند و انکه ترا منکوحه باشد و تو مرا بسیار محبت کنی و مرکش نیز از کزیدن کژدم باشد مرا دشوار آمد که با نه تو کس زنا کند و انکه مرا منکوحه باشد ازان دشواری آغاز کشتنت کردم از روز بروز زاهد محبت بسیار داشت از ترسش کژدم زنرا قلعه‌ٔ ساز انید از سنگ تراشیده تا کژدم را کزیدنش فرصت نباشد و در همه روز و شب زن را از کژدم پاسید بران فکری که از مضرت کژدم رها یابد این نیز از شان کولیست ورنه که بپاس و عصمت از مرگ رهید که ان رهد روزی بروزگار از دریچه‌ٔ روزن کژدمی درون افتاد و هر دو کژدم را دیدند و بر پا خاستند کژدم نیز برجست و از کردن زن کزیدن نفسی چند بر نیامد که بمرد

قطعه

که دیدی کشتگیر مرگ را هیچ گیری کرد	نه دیدی شفته سازد در نگه یک قهرمانرا
بگیر آبشخور و توشه اگر کار برین خواهی	که این ره بس نشیب دارد و عباش رهروانرا

حکمت در بصر زنی زانیه پیدا شد چند بار تعزیر کردند و از شهر بیرون راندند ازگان حرامی جدا نگشت آخر بقصد سخن نهادند در هر ماهی شحنه از دو صد زر یکبرد روزی بدر خانه‌ٔ وی زاهدی گذار کرد و بدرون نگرست زنی در میان کوهرها کم گشته و در دیوارهای خانه گرد اگرد پرده‌های شستری آویخته و دختران نو رسیده در پیش وی دست در کمر صفها کرفته اند و در میان حرم تختی نهاده همه با فیاقوس و مروارید پیراسته و در بالای آن اورنگ بجا های زر بافته ان زن زانیه نشسته زاهد چون آن زیور و زینتها و ان زن حسنا را نگاه انداخت آشوب دلبستگی و آسیب آشفتگی کشور صبر کاهش تاخت و باین افتادگی از هوش

باز شد اساس زهد استوار بر هم آمد چون دختران از درون دیدند
که کسی در زیر آستان از پای در افتاده بیرون جستند و بر پا آوردند
و گفتند ای زاهد پاک سرشت وای عابد مشتاق بر داشت ترا چه شد زاهد
چون چشمش گشاد آسیب حیرت دو تا شد ابرو در نخست دور بودند گفت
ای گزیدگان دلفریبان وه ای ذبدگان حسنایان از شما چیزی خواهم
پرسید این زن که بر بالای تخت نشسته آن زن کیست گفتند ای عابد
پرهیزکار و ای زاهد حجته دیدار پرسش ان بچه کارت آید که تو سالک
طریق خدایی و سایر راه مولایی نمی دانی که سالکان را تماشای پیکر غیر از
قربت مطلوب حقیقی باز دارد

قطعه

ز منزلگاه قربت عاشقانرا دوری سازد	برسم آرزوی دل نگاهی بر دیگر کردن
مده جایی در اقلیم دلت بامهر آمد شد	چو تخت مهرشیر زشد خطا انرا مرکردن

گفت ای آب رویان دختران وای نکته دانان شیوه گزان بسرم سر
سواد سودای زلفش افتاد و دل ناکام با سوز سر مهرش بدیوانگی
روی نهاد زین پس از جمله سوداز ده گانم چه زاهدی چه زهد و طاعت من
زهوش بیرونم هر چه باداباد گفتند ای زاهد آشفته حال وای عابد پر ملال
آخر باین روش آشفتگی چه می خواهی گفت من نیز نمی دانم چه خواهم جوی
اما چنین پندارم که خواهش دل آنست که یکبار بآن زن تخت نشستن
و تماشای جمال دلفریبش کردن و از گلشن رخسارش گلی چند چیدن
گفتند ای پازده گردش خشک سال وای بی نوای خوانچه سرهم و نوال

انجا که خواهش جان ودل گفتی نابل شد نشش توان بتنار سیم وزر ورنه
بتنگدستی وخشک سالی گفت ای سرفرازان دلجویان وای ممتازان مهرویان
آری در من خشک سالی هست اما هر آن چیز را که توان دارم فدای شما باد

قطعه

ترا سر جمله سامانم فدا باد	چه کارم آید ش جز بذل راهت
نبخشد هر که جانش باره یار	شود از جمله مرد سقاوت

آخر هر آن چیز را که مالک بود همه بفروخت وآخرش بدر خانه زن
بیاورد وگفت اینک ثمن سر سامان خود آورده ام زن با پرستار خودش
فرمود تا زاهد را بدرون آرند گفتند ای ضعیف کام جو وای حریف تکاپو
اینک معشوقه تو ترا دستوری داد بیا تا باوی ملاقات شوی زاهد چون پیام
وصلت فرح انجام وکلام چهره نمای مرام را شنید ز بطر خواهش وصلت
وخبر تماشای روئیت پا برهایش بلرزیدن شادی زناب وتوان کام زدن
جدا شد آخر بتزد تختگاه زن بردند گفت ای عابد نیک رو وای زاهد وصلت
بمن صحبت خاص الخاص کن وترا از جمله خاصان خود سازم زاهد را بگرفتند
وبتخت برنشاندند بزن همزانست وبا یکدیگر آغاز ناز ونیاز کردند

قطعه

هر که با یار خودش صحبت خاص کرده تا بمحشر نشود پازده رنج فراق
فکرت ناز ونیاز میشودش حصن حصین کی رسد بادل وی لشکر اشکنج فراق
در اندم سر جنک هدایت لامکانی وپیک اورنک پادشاه لازمانی بنامه
عون الاهی بنکین یهدی من یشاء الی صراط مستقیم ممهور ودر بالای ترقیم

نشان وصول نوشته واتقوا یوما ترجعون فیه باین نامهٔ سعادت انجام
پیک وسبکپای هدایت وقاصد پیغام رس عنایت بکشور قلب زاهد غفلت
زده در رسید همانم لرزهای گوناگون باندامش افتاد وبر پا خاست
گفت ای زن غافله مرا دستوری ده تا بکلبهٔ خود می روم گفتند ای عابد
رمنده وای زاهد ترسنده تراچه شوری شد از که ترسیدی واز چه چنان بیمی
داشتی که همه وجودت لرزان شد وچنین صحت وصلتی باز خواهی شد گفت
ای زن غافلهٔ عذاب الیم وای جاهله شکنج قعر جحیم من از خدای تعالی می ترسم
که آن دیان یوم الدین است خدا مرا راه بده ودر را بگشای هر آنچه نرا داده ام
حلال باد گفت ای زاهد تقی وای عابد نقی هیچ چنین کار نکرده گفت نه زن
نیز دانست که از قبل لایزالی هدایت رسیده وهران چیز که آورده بود بوی باز
دارند ازان بیشتر نیز ببسیار اکرام کردند افغان وخیزان ونالان واندوهگران
وسوزان گریان زدل ندامت خوران وباخود ملامت کنان کلبهٔ ندامت ومجرهٔ
ملامت خودش در آمد وبر روی افتاد وسیلاب سرشکش همچو نیل وافرت
روان وشتر آن زن نیز از پس رفتن وی احوال دگرگون خودش پیشش
آورد ببندامت وملامت خود را خطاب کرد گفت ای غافله از عذاب رستاخیز
وای بجرم وعصیان بی پرهیز دانی که در نزدیکی یک روز خواهد شد که آن روز را
رستخیز خوانند ودیوان کردگار بی مانند در انجا بی باشد تو بچه حالی خواهی
رفت آن زاهد که در همه عمرش یکبار آهنگ زنا کرد هنوز نکرده بود دیدی که
از عذاب خدای تعالی چون ترسید وچه گونه لرزان شد تو که همه عمرت بدین حال
گذشته است آخر چه خواهی کرد واز برکت ترسش آن زاهد پاک سرشت

زن را نیز پیک هدایت رسید از دل و جان توبه کار شد و همه مالکش را بفروخت.
و در و بشان را صدقه کرد و پی زاهد در گرفت و بکلبهٔ وی رسید. زاهد را پیام دادند که ترا یک زن صالحه میخواهد. زاهد چون بیرون آمد نگرست آن زنست که در خانهٔ وی بود معصیت گذشته بخاطر زاهد باز آمد از ترسش دیان یوم الدین فغرهٔ بزد و جان شیرینش را بخدای تعالی سپرد. زن از مردن او بسیار غمگین شد و گفت من آمده بودم که این را بحلالی منکوحه باشم بین بختم را که این نیز از عالم فانی گذر کرد. آیا هیچ از خویشوندانش کسی نیستی که مرا بحلالی نکاح کند. گفتند یک برادرش هست اما درویش چیزی ندارد. گفت در من بکفایت نامردن چیزی هست. آخر برادر زاهد را منکوحه شد و از وی هفت پور بعالم آورد هر یکی بزهد و ورع یکتا شد

قطعه

نباشد جز ندامت چاره سازی با کنه کاران	بکو تبت الی الله ای غریق بحر عصیانی
نوی گویندهٔ او بلنادر صحن رستاخیز	اگر غافل شوی زین کار فوز آور بنادانی

حکمت از امام غزالی پرسیدند که ای ناطف قلوب اهل سؤال و ای کاشف رموز اهل حال و مقال از چه سبب است که مردمان بر دو صنف اند صنفی بدنیای دون طالب و راغب و دیگر صنفی صالب و نا راغب گفت اگر شما بدید که حلوا بازی در وقت حلوا پختن بدرونش تفو کرد شما ازان حلوای خبو آمیغ می خوریدی یا نه گفتند نه گفت اگر آن حلوا را بکسانی برند که از خبو پیام نداشته باشند آیا آنان می خورند یا نه گفتند آری بده انگشت می ربایند و میخورند ایرا حلوا شیرین است گفت دنیا نیز همچنین است مران که واقف است که دنیا بمرداری آمیخته آن

آن رغبت ندارد و انکه نشناخته که سرشتش که بچه تخمیر شده آن همچو حلوای
نفوآمیغ میخورد

بیت

بچیزه راغبی کی میکند سیمرغ استغنا که داند لاشه خواری رسم کار کرکس دونست

حکمت از شبلی پرسیدند که مردمان بر چند صنف اند گفت بر چهار گفتند کدام
کدامست گفت صنف اول آنانست که دانند و دانند که دانند آنان علماء اند تابع
ایشان باشید و از آنان دور مباشید ابراهیم خواجه هر دو سرا فرموده است
العلماء امناء الرسل علی عباد الله تعالی

بیت

عالمان بربندگان کردگار رهنمایان شد بفضل بی شمار

صنف دوم آنانست که دانند ندانند که دانند آنان خفته گمانند بیدار کنید

بیت

با دانا که خود را می شمارد زنادانان بخود دانش نداند

صنف سیوم آنانست که ندانند دانند که ندانند آنان طالبانند بیاموزید و برغبت علم کوشانید

بیت

چو اعمی است جاهلان عالم عصا کش روند در پی نمی دانند بدو کش

صنف چهارم آنانست که ندانند ندانند که ندانند آنان جاهلان سرخوانند از ایشان دور باشید

قطعه

بسا نادان که پندارد خودش را بفضل و معرفت دانا می یکتا
دلی در بزم ارباب فضیلت نگاهی بر ندارد از بر پا

حکمت از شعبی یک مسئله پرسیدند گفت ندانم گفتند ای زبدهٔ دانشمندان
وای کنزیدهٔ نکته سنجان شرم نداری که گویی ندانم تو فقیه ترعراقی گفت ملائکه
چرا شرم نداشتند که گفتند سبحانک لاعلم لنا الا ما علمتنا اگر من ندانم چه کم و کاستم باشد

قطعه

علوم اولین و آخرین از قطرهٔ کم شد | ازان دریای وسعتند که انرا نیست پایانی
هر آنانی که عالم می شماری در پس و بالا | همه تعذیر خود خواهند بنزد علم یزدانی

حکمت کسری در بعض کتابهای هندوستان نوشته یافت که در هندوستان
کوهها هست که میوه‌ای درخشش مردگان زنده کند همه وزرا و حکما و علما در هم آورد
واز ایشان پرسید کس نتوان جواب نداشت همه بتعجب فرو ماندند آخر مردی را
یافتند که عاقل و کار آزموده بود بهندوستان فرستادند که آن میوه بارا بیزما بد
ناچون شود سالی بر بن کار وعده نهادند آن بهندوستان رفت و یک سال در
کوهها گردید هر برگ و بار را تجربه کرد چنان میوه نیافت که مرده را زنده کند باز
شد و شناخت که این سخن تمثیل است بنزد عالمی رفت از علمای هندوستان
واز وی پرسید این بچه تمثیل است جواب داد که این مثلی است که حکیمان هندوستان
گفته اند ازان کوهها مراد علما است واز میوه ها مراد علم ایشانست واز مردگان
مراد دلهای جاهلانست که بعلم عالمان زنده گردد مرد بسوی کسری باز آمد واز بن
تمثیل پیام حکیمان کسری را بر ابن ببان را تحسین و آفرین کردند و گفته اند

قطعه

گر آب زندگی جوئی ز علم و معرفت جوییست | هر آن یک قطره می نوشد حیات جاودان یابد
رهد از ظلمت جهلی رسد با اهل ارشادش | قرین حضرمی باشد نوین از سر روان یابد.

حکمت در بنی اسرائیل حکیمی بود که هشتاد صندوق کتب جمع کرده بود حق تعالی
پیغمبر آن زمانه را وحی کرد که آن حکیم را بگو اگر چند بین دیگر نیز جمع آورد منفعت
نبابد اگر بسه چیز کار نکند اوّل حب دنیا از دل بیرون کرد نست ابرا دنیای
دون نه سرای مؤمنانست این را کلام خواجه هر دوسرا دلیل بی ریب است قال
علیه السلام الدنیا سجن المؤمن والقبر حصنه والجنة مأواه والدنیا جنة الکافر و
والقبر سجنه والنار مأواه

قطعه

بدین دنیای دون دل کی ببندد	رسوم طبع ارباب لبابت
چو با مؤمن چه آلام وغم شد	فرح کی دارد این سجن فضاحت

دوم پیاد شاهان ظلم کاران صحبت کرد نست ابرا آنان رفیق عالمان وسالکان
نیستند این را نیز قول شرهنشاه اورنگ قاب قوسین او ادنی دلیلست قال
علیه السلام العلماء امناء الرسل علی عباد الله تعالی مالم یخالطوا السلطان و
لا یدخلوا فی الدنیا فقد خانوا الرسل فاعتزلوهم واحذروهم

بیت

رفیق سالک راه خدا بی	نباشد شاه ذی دست تطاول

سوم بار نجش کس دروغ کفتن است ابرا دل آزاری و دروغ کاری نه پیشهٔ
مؤمنان است بل کار اهل دوزخ باین نیز فرمان شرف نفاذ حضرت ابو القاسم
برهان بجا کمانست قال علیه السلام علیکم بالصدق فانه باب من ابواب
الجنة واياکم والکذب فانه باب من ابواب النار

قطعه

نشاید کاذب با سالک حق که از راهش بیرون آرد دروغی
نکبر د مرد کاذب در دو گیتی ز مهر ناب امنیت فروغی

حکمت هر که با پادشاهان نشیند تکبرش زیاده شود و هر که با درویشان نشیند شکر و رضایش زیاده شود

قطعه

بقرب شه رود از دست تواضع بجز کبر و سیه دلی نزاید
ولی با انس درویشان دمادم بشکر بار رضا دل را فزاید

خادم سیوم پر زنفه های بلبلان خلوص و صداقت برای اندوختن رضای و ورد شما مت و لاجل عبرت تماشا بیان اهل لبابت باغبان خامهٔ ذوالفراست درا خلاص باغچهٔ هدایت را باز کرد (اخلاص) ابو عمر گوید که عثمان نسفی روزی بر بالای کرسی خلق را وعظ می کرد و در میان وعظ گفت ای مجلسیان از شما حاجتی خواهم که روا می کنید گفتند چه حاجتست گفت مرا هزار درم اقتضا شد آنرا روا کنید هیچ کس اجابت نکرد دوم بار گفت ای مردمان در میان شما هیچ دوست خدا نیست که خدا را حاجتم روا کند هیچ نگفتند اگر یک تن نتواند بدون دو تن یا سه تن باده تن بدهید جواب ندادند از کرسی فرو آمد و بخانهٔ خود رفت ابو عمر گوید من نیز هزار درم برگرفتم در پیش بخانهٔ وی رفتم در بزدم کنیزکی بیرون آمد و گفت تو کیستی چه می خواهی گفتم شیخ را بگو که در بیرون ترا کسی میخواهد شیخ نیز بیرون آمد آن هزار درم را بوی دادم و گفتم خدا را بکس مگو که ابو عمر مرا زر داد شاید که بستانیش مردمان ریا آمیز مرا ستانیش مردمان نه مطلوب است بلکه روئیت جمال رحمان اتصال فرمان دیانست که می فرماید که

فمن کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا ولا یشرک بعبادة ربه احدا ازنا مد.
این حدیث قدسی که خدای تعالی در حق ریا کاران فرموده ابو هریره رضی الله عنه
روایت کند که پیغمبر ما صلی الله علیه وسلم گفت رب العزة گوید من آن خدایم که
مستغنی ام از انبازی بسوی من هرکسی که عملی کند با انبازی دیگر من خدایم
بری ازان عمل معنی خبر آنست که هر عملی و هر کاری که در پیش ریا آمیزد
آن انبازی باشد خدای تعالی مستغنی است از کرداری که با انبازی دیگر است
و در خبر دیگر آمده است خدای تعالی هیچ کرداری نپذیرد الا که با خلاص باشد
برضای ایزد تعالی کرده باشد و چون در پیش اخلاص نبود حق تعالی آن
عمل را نپذیرد و در آخرت او را هیچ ثوابی نباشد و جایگاه عاملش در دوزخ باشد

فصل

چنان ده باکسی شکرانت را که جز حق دیگری آنرا نداند
برای آفرین هر کو کند کار خدا از بزم نیکانش براند

روزی دیگر وعظ بود من نیز رفته بودم عثمان نسفی بپند اغاز کرد و در میان وعظ
گفت ای مجلسیان حق من بر شما واجبست لکن خدای تعالی بدوستان و دوستان
از دوستان خویش آن هزار درم بمن فرستاد و بوعظ مشغول شد پس
از ساعتی گفت ای مجلسیان اگر بگویم خدای تعالی از دست کدام دوست
بمن آن درم را رسانید چه زیان دارد از دست ابو عمر مرا رسید خدای تعالی
ازوی راضی باد ابو عمر گوید بر من چنین دشوار آمد ابرا من آن درم بر ضای
خدا داده بودم و خواستم که کس ندانند و ریا نباشد خاص بر ضای خدا
باشد چون عثمان نسفی افشای کرد من نیز برخاستم و درا بر سر کشیدم و

وبدروغی آغاز گریستن کردم وبنزد کرسی رفتم ودامن عثمان شفی را برگرفتم
وگفتم آن درم را که دی روز بتو دادم از پدر دزدیده بودم اکنون آگاه
شده است که من دزد کاری کرده ام مرا بسیار شکنجی کرد خدارا بده آن درهم را
تا بوی دهم واز مکر وکبدش برهم گفت ای دزد برابیش گفتی که باکس
مگو گفتم آری از آگاهیدن پدر ترسیدم از برای آن ترا لابیدم که باهیچ کس مگوی
اما تو گفتی آن نیز پیام گرفته کنون مرا روزی کند که درم را بهرکه دادی باز
بستان گفت صبر کن تا بخانه روم گفتم بحق شیر زتعالی که دامنت را از دست
نرهانم تا بمن ندهی آخر کار بجادوش گفت برو از خانه درم این دزد بیاور مرا
بعتاب گفت بنشین ای خاین اکنون می آید خداداند من ازان درم
تنگه نیز صرف نکرده ام حادم درم را بیاورد وبمن داد وگفت بگیر خوری
درهم کار برتو باد ازوی ستدیم وباز شدم مجلسیان را اینچنین بی ادب
بسیار شوار آمد ودل تنگ شدند وبسر من گرد آمدند وبی شمار نفوی
طعنه دادادند وبرمن لعنت کردند وگفتند ای لئیم بدکار وای خبیث بد
افکار لعنت برتو وبر درم ودینار تو باد ای مردار چون تحت در پنهان
دادی اکنون نیز در پنهان بجوی هیچ از خدای تعالی شرم نداشتی که چنین
دانشمند وکاملی را در میان خلق آهنگ رزالت کردی گفتم ای ناس من
مالک آن درم نبستم از پدر دزدیده ام گفتند برو ای منحوس پدرت از تو
منحوس تر ازان منحوس تر لعنت بر دو بت باد آخر پریشان گشتند و
هرکس بخانهٔ خود رفت من نیز شش هزار درم برگرفتم وبرسرای بشش
زدم بیرون آمد وگفت ای دزد چه چیزست درمن مانده است که برای

برای خواستنش آمده گفتم در تو هیچ چیزم نمانده است اینک ترا
شش هزار درم آوردم بر کبر بسرط انکه بهیچ کس مکوئی من این همین
برضای خدا آورده ام بحق ذات پاکش اگر باکسی اینک گفتن می کنی
که ابو عمر مرا چیزی داده است بتکرار از تو باز ستانم گفت ای دزد شاید
این نیز از پدر و مادر دزدیده ای از برای آن تاکید می کنی که باکس نگویم گفتم
آن بر تو لازم نیست اگر باکس مگوئی آن مال منست بحق خدا از تو کسی
باز نستاند و اگر آهنگ گفتن می کنی از پدر و مادر دزدیده ام باز ستبد نشش
مقرر است گفت در انجا بنه که من از دست تو چیزی نمی گیرم من نیز
در پیشش دی نهادم و باز رفتم پس ازان با هیچ کسی آهنگ گفتن نکرد

فصل

بار باب رضا هرگز نباید	ز مرد روستا پاشان ستانیش
عمل سیماب و تخمین همچو آنش	نماند گر فتد در دی نمانیش

اخلاص مردی پیش شقیق بن ابراهیم آمد گفت ای بزرگوار اصحاب لبابت
وای سپه سالار جیوش نظافت مردمان ترا صالح پندارند و مرد مخلص
خوانند من خود را چه گونه بدانم که از جملهٔ مخلصانم یا نه شقیق گفت برو اسرار
خودت را بمخلصان عرضه کن اگر بپسندند بدانکه از جملهٔ مخلصانی دیگر
لذتها دنیا بر دل خود عرضه کن اگر رد کنند بدان که از جملهٔ مخلصانی اگر
بپذیرند بدان که از جملهٔ ریاکارانی دیگر مردم را بر تن خود عرضه کن اگر بخواهند
بدان که از جملهٔ مخلصانی وگر نخواهند بدان که از جملهٔ ریاکارانی نه از جملهٔ

قطعه

مدار مرد مخلص آرزوی لذت دنیا	کزان بوی فصاحت می رسد ام عضفانرا
اگر داری ز اخلاص گرداست یکی عرضه	محکمان معبر را ز اعمال حنیفانرا

اخلاص حامد الکفاف گوید چون ابزد تعالی خواهد که بنده را هلاک کند بسه خصلت او را عقوبت کند اول بوی علم ارزانی کند از عمل کردنش محروم کند

قطعه

هرکه با دانش نکوشش در عمل	همچو بید است در گلستان بی ثمر
از تبر خورد کلوشه عاقبت	بیشود آتشکده بادی مقر

دوم آنست که صحبت نیکان را بادی ارزانی کند واز شناختن خوشان محروم کند

قطعه

هرکه نیکان را ندارد محترم	آن نیابد در دو عالم احترام
رد چند گرچه حرامست همچو کبلک	می فتد آخر بدام اغنام

سیوم آنست که طاعت و عبادت را ارزانی کند واز اخلاصش محروم کند

قطعه

گر خلوصت نیست با حق در عمل	نان نخواهی دید چیزی جز عذاب
در هم آمیزد حذر کن ای حنیف	چون زر است اعمال ریا همچو تراب

ابو هریره روایت کند که رسول علیه السلام گفت بسا روزه داری که از روزه داشتن وی بجز گرسنگی و تشنگی دیگر نصیبی نباشد و بسا در شب نماز کنان که جز بیخوابی نصیب نیابد یعنی هرانکه با خلاص نمی کند ایرا در خبر است که عمل بی اخلاص را خدای تعالی نپذیرد (اخلاص) از جنید بن محمد پرسیدند که

مرد مخلص ترا کرا دیدی گفت از بن تخت سالی چند در مکه بودم تنگدستی
مرا بسیار روی نهاد چنان که بگرد تنگه را نیز مالدار نیستم بود از درازی موی
سرم مرا بسیار درد سر پیدا شد بناچاری در بازار کرد بگرد گردان بودم مر
مزینی را دیدم درد کانچه مردمان را تراشش میکند بحکمت فراست در وی نگاه کردم
دانستم از اهل خبراست در پیش وی رفتم و گفتم موی سرم دراز شده است بار
خدای تعالی باز کن ایرا از جمله فقرا بم تنگه ندارم در دست وی توانگری بود گفت
ای توانگر تو یکبار صبر کن ایرا خدمت نواز بهر دنیاست و خدمت این مرد ایزد تعالی
است مرا در جایگاه توانگر بنشاند و تراشش کرد و انگه کاغذی سر پیچیده زرّی
چند در وی بود بمن داد و گفت این را بستان و نفقه کن آنرا از وی بستدم
و برفتم و با خود گفتم اول چیزی که خدای تعالی بمن دهد من نیز بوی دهم

قطعه

تخریب زیب عالم را بجبهٔ	محب راه حق جل جلاله
فدا آرد هزار صاحب نوالش	رضا جوی خدا با یک کلاله

چون بدر مسجد رفتم دوستی را دیدم از اصحاب که مرا طلب می کنند چون مرا دید گفت
یا جنید در کجا بودی که از سحر تا بابن دم ترا طلب کرده ام گفتم خیر باشد گفت این
صره از بصره ترا آمده است بستان من نیز بستدم و از همان ببرون آوردم
و بشمردم صد زر سکه بستاد شدم و با خود گفتم الحمد لله خدای تعالی من مسکین را
بلام رسانید و مرا در زیر عطای مزینی شرمنده نساخت

قطعه

سپاس جان و دل بآن خدا باد	که از تسهیل رسانیدم بمطلوب

تمامم زیر بار منت کس ‖ بعونش بعد ازین ناکام محجوب

برخاستم و در کارگاه مزینی آمدم گفتم السلام علیک یا ذا الکرم گفت و علیک السلام حاجت هست گفتم بلی آن صره را بوی دادم گفت این چیست گفتم با خدا عهد کرده بودم که هر آن اول چیزی که بدست من فتاد بتو دهم اینک از بهر تخت این در آمد بستان گفت الا تستحیی من الدیان یوم الدین یعنی شرم نداری از پادشاه رستاخیز نه مرا گفتی که از بهر خدا موی سرم تراش کن گفتم آری گفت پاکنون با چه روی می کوئی که مزدش بستان و هیچ کس را ندیدی که از بهر خدا کاری کند و انگه مزدش بستاند و آن صره را بینداخت و گفت خدای داند که تو از جمله مخلصان نیستی اگر از جمله ایشان باشی مرا چنین رسوای نکردی اگر من آن کار که بهر خدا کرده ام مزدش بستانم رستخیز را بچه صورت خواهم رفت من در وی عجب ماندم و با دل خود گفتم ای هوا بی دیدی که مرد مخلص چونست و رضا جوی خدای تعالی چه گونه باشد

فطعه

اگر خواهی که باشی مرد مخلصی ‖ هوای غیر حق هل حق رضا جو
ز جنز مهر شرف بختا نخواهد ‖ هر آن فانی که شد از دل خدا جو

ابن عباس رضه روایت کند که رسول علیه السلام گفت که خدای تعالی بر استند بیافریده و در وی چیز ها نیز آفریده هرگز چشم ندیده است و هیچ گوش نشنیده است و بر هیچ خاطری خطور نکرده است پس نداکرد که سخن کوی بهشت سه بار گفت قد افلح المؤمنون و انگه گفت من حرام بر همه ریاکاران و بر همه بخیلان

فطعه

ریاکار و مرایی را بسا زور ‌ ‌ ریابابی بدیوان عدالت
رهیا عزود ولت باهرانکو ‌ ‌ بکوشش شد از ارباب سماحت
فلح با موامنانست ای مرایی ‌ ‌ فرح دشوار بمردان فالست
اگر بهر دیگر کردی پرستش ‌ ‌ بسا باید خوری از خف جهالت
بیا ای فوزی کن توبه ازین کار ‌ ‌ بخوه از ذوالمنن صون وعنایت

امیرالمؤمنین علی المرتضی رضی الله تعالی عنه فرمود که مرایی را سه علامت باشد اول تنها باشد در عبادت کردن کاهلی کند و چو در پیش مردم باشد بنشاط و باجتی عبادت کند و چون مردمان او را ثنا گویند در عمل زیاده کند و چون نرمش کنند عمل را کمتر کند هران آنکسی که باین سه صفت متصف باشد ازان دور باشید ابر

آن دشمن خداست

قطعه

زنهار از بزم مرایی دور باشی ‌ ‌ کان خطر دارد بمرد مستقیم
بر نیاید پرتو فیض قبول ‌ ‌ هر که طاعت از ریا کرده سقیم
خشک و باشد نخل طاعت از ریا ‌ ‌ بر نبخشد باکسی فیض هشیم

اخلاص در بنی اسرائیل قومی بدرخت بزرگ ترمی را باغوای شیطان پرستش کردند هیزم خشک را خداشمردند و بوی هر سحرگاه و شنبگاه سجده کردند مردی از مسلمانان بنزدشان گذر کرد هر کی دید که بدرختی عبادت می کنند و معبودی شمارند حمیت دین حق مرد را تندی آمد و خشم گرفت از بهر خدای تعالی برخاست و تبری بر داشت و قصد کرد که آن درخت را ببرد ابلیس بر صورت آدمی پیش او در آمد و گفت ای بندهٔ خدا در کجا روی گفت می روم که خدا پرستش کنم و امر معروف نمایم

ببر بدن آن درخت ابلیس گفت ترا زبر بدن آن درخت چه سود باشد ترسم که
گبران درهم آیند و ترا رنجانند تو ازین کار باز شو من ترا چیزی دلالت کنم که ازین
بهتر اجر و ثواب یابی گفت چه چیز گفت من در هر صبحگاهی زری بیاورم و در زیر
سجاده بنهم تو آن زر را بر گبر و بدر ویشان صدقه کن که ازین بهتر اجر و ثواب حاصل
شود مرد نیز راضی شد و باز گردید از غیرت و خشم ساکن شد روزی دو ابلیس بیامد
و آن زر معهود بیاورد پس ازان نیامد و نیاورد مرد دیگر بتندی آمد و خشم گرفت
بر خاست تبری را بر دوش داشت بنیت بریدن سوی درخت رفت ابلیس نیز
بتکرار بپیش وی آمد گفت ای مرد بدین تبر کجا خوهی رفت گفت ببریدن این
درخت گفت غلط پنداشتهٔ ان هنگام در روز پیر رفت بسلامت باز شو والا
ترا لطمی می زنم که بخاک یکسان شوی گفت چرا در پیر روز نکردی چون چنان توانائی
داری گفت دران وقت خشم از حمیت دین و از بهر خدا بود و نیت تو خالص دران دم
خدا معین تو بود هر چه خواستی بتوانستی کردن اما کنون از بهر دینار بخشم آمدی که
چرا نیاورد چون آن خلوص رفت تو نیز نتوانی آن درخت را شکستی
دادن مرد نیز دانست که هر آن چه با خلاص شد سود ندارد

وبانجام نرسد

شعر

هر آن کاری که باشد بهر یزدان	رسد بادی فیوض عون رحمان
اگر چیزی کنی بهر سنا بش	بدست خود خری کالای حرمان
نباشد باوری از کس بکس هیچ	دران روزی که ناشی یوم میزان
بکن بهر خدا کاری و گر نه	چه باشد از آفرینهای خسران

خدا با پادشاها از تو فوزی همی خواهد عطا و عفو و غفران

اخلاص سفیان ثوری و شیبان راعی برای زیارت ابراهیم ادهم هر دو بمکه

عازم شدند در میان بیابان شیری برخاست و برایشان آهنگ آمدن کرد

سفیان گفت ای شیبان چه بینی که دشمنی برخاست و آهنگ ما کرد در ما سلاحی

نیست چون را خواهیم یافت گفت ای امام اهل هدا وای همانا سویل همی ترس

که در من سلاح هست گفت در کدام است گفت شمشیر اخلاص هر که برای ستایش

خلق عبادت نکند از هیچ مخلوقی نترسد ابراهیمش خدای تعالی باشد او بندهٔ آن

خداست که ما نیز بندهٔ او بیم چون پرستش ما برای اوست باور ما نیز آنست

قطعه

زهیبت شیر نر هیچو صدای حرکتی آید	بگوش مردمان کان ملکت قرب خدا خاص است
تویی گر طالب قربت بران بیرون زدن جز حق	متاع خاص و خاصیت چو در بازار اخلاص است

سیبان راعی بسوی شیر جست واز گوشش گرفت بزیر و زبر مالید سفیان در تحیر

ماند و گفت ای شبان این رسوایی است که تو میکنی شیر را بشتر بتند آوری ما را

هرگز سلامت ندهد گفت ای سفیان این رسوایی نیست رسوایی آنست مرد

جز خدای تعالی پرستش کند در هر دو سرا ترسش رسوایی یابد رسنی را در کردن شیر

بند کرد و هر چه نزد ایشان بود از جهاز راه چون نمد و خرقه و دیگر توشه را بر شیر

تحمیل کردند و شبان نیز برنشست شیر هیچ سرکشی کردن توان نداشت

تا بمکه سوار شد چون سکان مکه را نزدیک آمدند از پشت شیر بار را فرود

آوردند و رها ندند بسوی بیابان رفت

نظم

میشود ... ت کنار مرد مخلص شیر نر را	از برای آن نکرده از حدود حق مدا
هر که با اخلاص رود در کشور قربت رسد	میکند از حطهٔ دونی . منقبت مسفر

اخلاص وقت در شهری چند ماه گذر کرد که قطرهٔ باران نبارید کیاها همه خشک گشت
وزمین از تشنه کی وبی آبی شکافت دکشتها همه از تاب آفتاب بسوخت آخر مردمان
باستسقا بیرون رفتند ودعا کردند ابری بدید آمد چنان که همه عالم تاریک شد
جوان وپیر کودک وبزرگ همه شادی کنان بشهر عودت کردند در حال بادی پیدا شد
ابر را پراکنده کرد قطره نیز بزمین نیفتاد وسراپا سحاب کم شد ومردمان غمگین
شدند پیری از بزرگان از شهر را گذر بیمارستان فتاد جوانی را دید که بند بر پای نهاد
وسر در پیش افکنده می نشیند شیخ گفت چون تر دیدی اورفتم سلام دادم جوان
بر آورد وگفت وعلیکه السلام در کجا بودی شاید در بستسقا بودی گفتم آری بدان
دعا رفته بودیم گفت ای ریاکاران دعا کردید بی اخلاص خدای متعالی نیز ابری
فرستاد بی باران

قطعه

دست رس کی بشود با کرم خود اهل ریا	ردعای شان در پای اجابت بسته است
شاهد بزم اجابت بشود با وی انیس	هر که از شرک خفی در دل وار ستاست

گفتم ای جوان چه شود اگر شما دعا بی کوبی تا خلق را راحتی باشد گفت نزدیک آن
جوان بر خاست وضو ساخت وسر بر آورد وچشم در آسمان مکرد انید وگفت بر خیز
ای خواجه تا بیاغری شیخ گوید من نیز برخاستم هنوز از در بیمارستان بیرون نه
شده بودیم باران آغاز باریدن کرد وچندان بیارید که از جمله بامها جویها روان

قطعه

باز شد باب اجابت بر دعای مخلصان	نشکند بارد حاجت وقت

از هر آنچه خواهند بی توقف میشود درکنار سرهم اخلاص دعا گردان را

خلد چهارم پر از نکات بلبلان سنجیده مقال بمدحت خصال جلیل ورد جمال نزدیکان منظوم رشتهٔ قال وکوهرهای رونق سوق بندر حال برای تماشاییان محک دادان لآل صراف کلک جواهر صقال دریاغچهٔ ذی نال و پرنهال وانجیرهٔ گلشن مسرای کمال را باز کرد نکات جلال الدین مولانا قدس سره همه اشعار وی لطیف وشریف ونظیف است ومعنای ابیات وی همه اسرار کنوز ذوالجلالی وفیوض جمال لایزلیست از کفتهٔ وی

نظم

ای عاشقان ای عاشقان من عاشق دیرینه ام	ای صادقان ای صادقان من عاشق دیرینه ام
اندم که نور عاشقان از عالم علوی گذشت	آنجا کسی جز من نبود من عاشق دیرینه ام
آنجا که قوس کفته اند قالوا بلی قالوا بلی	آنجا گواهی مطلقم من عاشق دیرینه ام
عالم نبود من بوده ام آدم نبود من بوده ام	این دم نبود من بوده ام من عاشق دیرینه ام
با نوح در کشتی بودم با یوسف اندر قعر چاه	با عیسی مریم بودم من عاشق دیرینه ام
وقتست آوازی کنم بر عرش پروازی کنم	با حاملان عرش بگو من عاشق دیرینه ام
ای عاشقان ای عاشقان این شمس تبریزی که بود	ای شمس نور مصطفی من عاشق دیرینه ام

نکات سلطان بایزید بن سلیمان خان رحمة الله علیهما خفا پادشاه نکته دان وشاه معرفت سنجان است همه اشعار وی متین ومعنی دار وهر بیتش فرح شعار بست واین غزل را در حال شاه زاده کی کفته است

نظم

اکر تاج جهان داری میسر میشود ما را	بتیغ قهرمانی برکشایم روی دنیا را

سر ملحدان را بضرب تیغ بردارم | بزیر حکم خویش آرم سر فتنه و بحار را
اگر بخشم دهد یاری بنیروی جهانداری | بانس جن فرمان آورم و زقاف عنقا را
بحب چار یار و آل اصحاب محمد شو | بیا ای رافضی برجان خود کن آن نبرآرا
امیدم هست این شاهی خدایم گر معین باشد | بشمشیر جهانگیری کشایم روی غبرا را

نکات هلالی رحمة الله علیه از شعرای روم است و بس کامل و داناست و هم اشعار وی نازک و ابهام دار است و چنین مشهور است که در عصر سلطان محمد خان ابن ا ابراهیم خان هلالی از خواجگان دیوان بود این از جملهٔ اشعار وی است

غزل

عکس لبهای میگون در شراب افتاده است | خبر نی دارم که چون آتش در آب افتاده است
ظاهر است از خلقه های زلف ماه عارضت | در میان سایه نور آفتاب افتاده است
چون طبیب عاشقان گه که این دلخسته را | پرستی میکن که بیمار و خراب افتاده است
بلبل افغان میکند هر لحظه بر شاخ دیگر | جلوهٔ گل دیده و در اضطراب افتاده است
چون هلالی بخاکت آستانش دید و گفت | این گدا را بین چه خوش عالیجناب افتاده است

نکات باقی اقدس رحمة الله علیه در صنایع اشعار از هم شاعران خرده بین و نکته دانست و هر بینش از ابهام و تجنیس خالی نیست دیوان وی در بزد و سرخس و شبر از و قندهار مشهور است و ابیاتش را در اعتبار دارند و از اسناد میخوانند چنانکه ما حافظ را می خوانیم و این از جملهٔ اشعار وی است

غزل

گل رخان سوی چمن عزم تماشا میکنند | بلبل شوریده را سرمست و شیدا میکنند
در چنین خط مشرب و زلاله یا در خبر نم | کز کجا این ساغر گلرنگ پیدا میکنند

از جفای محتسب چون لاله امروز اهل عشق
دور جام باده را در کوه و صحرا میکنند

بر گل رخسار از ان دلبسته شد مرغان باغ
میل ان رخساره و قد دلارا میکنند

با قبا بر طرهٔ زنجیر مویان دل بند
چون ترا دیوانه می سازند ورسوا میکنند

نکات درویش پاشا رحمه الله از گزیدهٔ ارباب لبابت و ذبدهٔ اصحاب بصائرست
وهمه اشعار وی نکته آمیز و رشحات کلکش ابهام ریز است و دو دیوان دارد یکی
فارسی دیگر ترکیست هر دو لطیف و معنی دار و نظیف و نکته شعار است دو بار بیوسنه
والی شده و سالی چند نیز در اکره محافظ بوده و چنین مشهور است که گزیدهٔ اولیاء الله
بود و یادگار حضرت مولانا مثنوی را آغاز تنظیم کرد دو جزئی دو ساخت شبی در خواب مولانا را
دیده و وی را گفته ای درویش کتاب من هرگز تنظیر نپذیرد از ین سودا باز شو و انکه
فارغ شد و این دو جزء که نوشته من آنرا دیدم بسیار معنی دار و لطیف بود فقیر
چنین پندارم که از وزرا انچنان کامل و دانا نیامده است و این از جملهٔ اشعار وی است

غزل

اگر ان سرو قد سازد مشرف خانهٔ ما را
نثار مقدمش دارم همه دنیا و عقبا را

نکرد تشنگی عشق زایل از دل تشنه
اگر نوشد بیکدم آبهای هفت دریا را

بیک غمزه ربوده ترک چشمت صد هزاران دل
کسی هرگز ندیده در جهان این گونه یغما را

اگر میل جمال دلبران دارم عجب نبود
چون آدم گو نباشد جان بخشی روی زیبا را

نظر کن بر دل درویش و رحم آرای شه خوبان
نصیحت بشنو و ضایع مکردان پند دانا را

نکات درویش پاشا زاده رحمة الله علیهما در رسوم نظم و نثر از پدرش بیشتر نکته
دان و خرده سنج نیست همه اشعار در ترکی و فارسی ابهام دار و متین و خوب است بی ریب
و گمان اسرار الولد سر ابیه در وی ظاهر شده و این بیتها از ابیات وی است

نظم

بیا که سبز مرا بات عالی دارد | عجب هوای خوش و خاک بی غمی دارد
منه پیاله که بهر بنای ست جهان | اساس میکده بنیاد محکمی دارد
مگر بی خم دوران از دل شود بیرون | کسی که لاله صفت داغ همدمی دارد
زبهر برگ صوفی بهار عمر خوش است | ولی چو موسم گل فرصت کمی دارد

نکات خسرو پاشا رحمة الله علیه کامل وفرد بهیده ومعانی پرور وعاقل فن دیده و
اشعر ذاتیست بسا تصوف شناس وهم ابیاتش دارندهٔ اجناس در هر فالی
استاد سخن سازان روست در بعض مجموعه دیده ام که این غزل را بخسرو
وبعضی اسناد کنند فقیر در دیوان خسرو پاشا دیده ام وچنین پندارم ازان است

صحتش ایزد تعالی می داند

نظم

دلم در عاشقی آواره شد آواره تر بادا | تنم از ذلتی بیچاره شد بیچاره تر بادا
چه عیاری بتاراج عزیزان زلف پر پیچت | بخون ریز غریبان چشم عیار تر بادا
دلم صد پاره شد از غم نه زانگونه که بر گردد | اگر جانان بدین شاد است یارب پاره تر بادا
چو با تر دامنی خو کرده خسرو بادو چشم تر | بآب چشم پاکان دامنش همواره تر بادا

نکات خیالی افندی رحمه الله از گزیدهٔ اولیاء الله است ظاهر و باطنش بفیض علوم
الهیه معمور ودر هر فنی متفنن وچنین مشهور شده آمدم که از عالم سریع الزوال بعالم
لازوال وکمال کذر کرد در جیب تاریخ وفاتش یافتند که گفته بیت

خیالی هجر تینه دیدی تاریخ | سوزی دله خیالی کوزده فالدی

ودر فارسی اشعارش از نمونی بهتر است واین از جملهٔ اشعار وی است

غزل

ای تیر غمت را دل عشاق نشانه | حاقی بتو مشغول و غائب ز میانه
که معتکف دیرم و که ساکن مسجد | یعنی که ترا میطلبم خانه بخانه
مقصود من از کعبه و بتخانه تو بودی | مقصود تویی کعبه و بتخانه بهانه
حاجی بره کعبه و من طالب دیدار | او خانه همی جوید و من صاحب خانه
افسون دلا افسانه و عشقست و کرنه | باقی بجمالت که فسونست و فسانه
هر کسی بزبانی سخن عشق تو گوید | عاجز در غم و مطرب بترانه
تقصیر خیالی بامید کرم تست | یعنی که کنه را به ازین نیست بهانه

نکات فتوحی رحمة الله علیه از مشایخ کرام است و بسیار تصوف داند چنین مشهور است در عهد سلطان محمد از پوست نشینان استانبول بود و این از جملهٔ ابیات وی است

غزل

بازار بتان زان قد و رفتار شکسته | کلبرگ رخش رونق گلزار شکسته
فریاد که ان نرگس افسونگر مستش | رسم ورع و زهد بیکبار شکسته
ان دل که اساسش زغم عشق تو باشد | کی می شود از طعنهٔ اغیار شکسته
دل شاد ازانم که شد از سیل سرشکم | غم خانهٔ هستی زرد دیوار شکسته
مستی فتوحی همه از ساغر عشق است | زان جام هوس بر سر اغیار شکسته

نکات رشدی رحمه الله بس کامل دانا و عاقل نظم آرا در هر فنی استاد یکتا و هنرگوار بی همتاست و در صنایع اشعار ماهر تر در فارسی همه شعرش نظیرهٔ عرفیست و در ترکی نظیرهٔ باقی این از جملهٔ اشعار وی است

غزل

مرا از جام می خوشتر نباشد همدمی دیگر | مرا از دختر رز به نباشد محرمی دیگر
بزخم کرشمان خوبشتن نه مرهم صحبت | بیا بدای فلک جانم را مرهمی دیگر

بیرون آمد خط سبزش چون تو مبارکی باد | ترا ای دل نمود از نو غمی دیگر
از روئیت برندارم دیدهٔ پرخون که می بینم | گل رخسار سرخت را نشاید شبنمی دیگر
نماید رشد یا صد عالم از جام فلک لیکن | درآور جام می بنگر که بینی عالمی دیگر

نگارت آزری رحمه الله بسا نکته آمیز ابیات ساز دو دیوان دارد در ترکی یکی بی نقطه و یکی منقوط ازین دیگر نشنیده ام و در عصر رشدی بوده و با یکدیگر بسیار تنظیر کفته اند عقل چنین پذیرد که هر دو از یکدیگر کمتر نیستند

غزل

شراب صبر ای دل گرچه تلخ جان ستان باشد | ولیکن تلخی روز جدایی بیش ازان باشد
فراق دوستان دیدن نشانی باشد از دوزخ | معاذالله غلط گفتم که دوزخ زو نشان باشد
مرا از هیبت روز قیامت چند ترسانی | قیامت پیش ما روزی وداع دوستان باشد
باستغنای وصل ایمن مباش از عادت هجران | که گر نومی دهد ایام زهر در میان باشد
قیامت آزری با یار بر جنت شرف دارد | چو یار از یار دور افتد قیامت آسمان باشد

خلد پنجم: پر از رقوم لطیفه های لوح نزاهت از زبان مرغان ریاض فصاحت که هر یکی بصناعت براعت و جان دلها را مایهٔ بشاشت براعت است برای نشر نکات اصحاب نظافت باغبان خامه بساغ بلاغت در باغچهٔ لطافت را باز کرد: لطیفه: روزی پیش خواجهٔ هر دو سرا محمد علیه السلام پیره زنی آمد که پوست رویش در هم کرفته و همه دندانش ریخته و حسن و آن آدمی کرخته خدای تعالی می داند که چند سال عمر از روزکار خویش خورده قامتش از بار عمر خم کشته و کیسو بش همچو لیف سپید با یکدیگر پیچیده و اکر کسی ازوی پیغام کبنی نافرجام پرسد از قبیلهٔ مارجی خبر دهد کفت ای مصطفی می انبیاء و ای منتهای اصفیا آبا من در ستاخیز بهشت می روی

گفت ای خواهر دنیا دای ببوهٔ کالبوهٔ صفاهیچ چون تو فرتونی بهشت نخواهد رفت چون پیره زن از رسول علیه السلام چنین پیغام شنید آغاز گریستن کرد و گفت یا رسول الله در شان من آیت آمده که من بهشت نروم با آن کجا رود که من در دنیا نزادیدم و مصاحبهٔ تو نکشیم در عرصهٔ رستاخیز مرا بلطف و شفاعت از جملهٔ اهل بهشت تمی خواهی کرد

نظم

گر نکنی لطف و شفاعت مرا	شان منست گفتن واویلتا
جز تو مرا کس نکند یاوری	جان و سرم با تو فدا مصطفا
چون تو شدی رحمت حق با جهان	امت از جود تو خواهد عطا
با تو کواهم که تو بی دو جهان	شاهد حق پادشه ما سوا
چون شده بیمار کنه ای طبیب	از تو شود با دل فوزی دوا

وانکه پناه بی نوایان و پادشاه دلنوازان بتبسم فرمود که ای ناکام روزکار وای خواهنکر دار القرار یا نشنیدهٔ که خدای تعالی پیره زنانرا در در سالزده ساله دختر کرد بسازد و پیرانرا در سه سی ساله جوانک و هم ارباب بهشت را بر بن منوال کرداند وانکه علیه السلام نهد چون پیره زن از پیغمبر علیه السلام چنین مژدها شنید شادی یافت و زبلش را بوسیدن گرفت

قطعه

زهی لطف خدا وندی که می سازد جوان ساله	سرا پا کهنه سالانرا ز شاهستن نفیسش را
که داد آنچنان قوت که با لشکری بیرون باشد	ز بارهای سیاست انچنین لطف عظیمش را

لطیفه: درویشی بزیارت احمد بن عاصم رفت برای اندر لقمهٔ یک روزه احمد بن عاصم گفت ای درویش اگر مرا پیغمبران را یک بیک شماری ترا بسیار اکرام نکنم و الر خاطران خود نکردانم درویش نیز آغاز شمردن کرد گفت اول

پیغمبران آدم علیه السلام که پدر بزرگوار ماست دوم حضرت نوح علیه السلام که پدر دوم است سوم حضرت ابراهیم علیه السلام که خداعلای پیغمبر ماست صلی الله علیه وسلم چهارم حضرت موسی علیه السلام که کلیم خداست پنجم فرعون است که نیل بفرازبرد احمد بن هاشم گفت ای درویش این چه گونه دیوانه گیست که میگفتی دشمن خدارا پیغمبر میگویی گفت ای ملک آن پیغمبری نیز راضی نشد ادعای خدایی کرد پادشاه را این لطیفه خوشتر آمد دانست که این مرد ظریف از لطیفه گویانست بر مقاولهٔ سابق اکرام کرد واز خاصان خود ساخت

قطعه

هر آینه نماند مرد خوش گوی ‖ بزیر منت بار حیسان
شود روزی زنادان برآرد ‖ چنین باشد رسوم علم وعرفان

لطیفه مردی را ماده گاوی بود گم شد دلالی را باجرت کرفت وبانگ زد ندانست آخر ناامید شد وبگریستن آغاز کرد مردی از دوستان خویش بتعزیتش رفت وگفت ای یار غار دیرینه تا چند می گریی ماده گاوست نه در بن شهر گم شده گفتا آری بدین شهر گم شده است گفت گریه مکن ایرا هر آنکه در دیده است بانگ دلال را شنید باز نیاید بی ریب تو در رستاخیز باز ستانی گفت ای برادر من از آن نمی گریم ترسش من آنست که بدست دانشمندی می افتد آن نیز باصول شرع می نهد و بخورد

من در رستاخیز نیز باز ستیدن توان ندارم

قطعه

اگر کم کرده را یابد حکیمی ‖ بتأویلش خوردن باک و پروا
ندارد میل دادن صاحبش را ‖ اگر باشد همو یا گاو موسی

لطیفه درویشی خرسواری بخانهٔ کسی مسافر شد دران وقتی که غوا چهٔ آبشخور خورده ونور دیده بود درویش نیز روزی چند گذشته بود نه شاهد

فرص نان را ملاقات نشده و در هامون گرسنگی سلسله جنبان صبر بود
و تندیدن شکمش همچو صدای گجنوی خانه را لرزه کار کرد. چنین حال ساعتی
چند انتظار خوان مهمانی کرد آخر دیدی طلب نخواهد شد انکه آغاز تکلم کرد
و گفت ای میزبان مهمان نواز وای باذل خوان جوعان نکته انداز من از
بزرگواران شنیده ام که مردم را بدو چیز غلبه می کند یکی از گرسنگی
و یکی از بیخوابی هنوز خوابم نبست نمی دانم که از چه مرا غلبه کرد گفت من نیز

دانم از چیست طبایع مردمان با یکدیگر مخالفند بیت

چه داند مردمان سیر و ریان که چون حالست جباع در کنج احزان

درویش دید که این میزبان از چنین نکته ها گفتن چیزی نخواهد داد آخر
بهویدا گفت ای خاندان ذی نوال وای گاسران خوش خصال در اندم
که ما طعام خوردیم آیا در کجا خفتیم گفت ای درویش ما نان خورده ایم
سپاس با بزرگ باد خانه مسافران است در کجا که خواهی بخسب و هر انجایی

بپسندی راحت کن بیت

نیابد مردم گرسنه راحت مگر بخشد خدا صبر و قناعت

درویش آخر از خوردن و آسامیدن مایوس گشت برخاست و
با خود رفت از پشت خر خودش پالان برگرفت و آغاز کوفتن کرد اما
خر از جا نجنبید نشنید بفریاد آمد و بانگ بلند زد چنانکه همه طفلان محله
از بیم بانگش در گهواره آغاز گریستن کردند مردمان از هر سوی
سرش کرد آمدند و گفتند ای درویش حق سناس این چه کنه
کرده است چنین کوفتنش شایسته صلده گفت در نظر برابرش

میگویم میزبان گفت ای درویش خدارا بگوب ما کنون ترانان بیاریم
گفت من میدانم که شما پانیز نیز می بیارید اما این کم آموزد در دیگر بار
نیز میخورد میزبان پرستار خویش فرمود برود و خوانچه بیارید تا این بانگ
بلارها با بیم بزودی پرستاران خوانچه رسانیدند درویش نیز از
گوفتن باز گشت و خرزا گسیل داد قطعه

هرآینه نماند سرد فرزان	بنا بهره زکار زفت فرناس
شود هرآنچه میگوید در عالم	زدست مردم جایع نواکس

لطیفه خیالی رحمة الله علیه بخانهٔ رازی رفت ساعتی چند بنشست
هنگام طعام شد بسیار انتظار کشید اما چیزی بیرون نیامد از روزن
کاخ بیرون نگرست دید مردهٔ را بگورستان می برند خیال نیز برپا خاست
وگفت ای یار همدرد آیا چه دردی ترا مرا را رسیده است اندکی توقف کرد
وانگه گفت برو ای یار قدیم که نیز بآن دردگرفتاریم بسیار نماند که از
پس تو می رسیم رازی گفت ای برادر خدای تعالی می داند که ترا جنون
رسیده است ایرا مرد هشیار بمردهٔ بی روان چون سخن اندازد گفت
مرا جنون نرسیده است بلکه بهمت بزرگواران ایزد تعالی مرا لسان
حال ارزانی کرده این مرده نیز از دوستان من بود برا بیش سبب مرگ
وی پرسیدم گفت ای برادر چون لسان حال میدانی این از کدامین
مرض مرده است گفت در خانهٔ کسی چون من مسافر شده چندان ساعت
انتظار خوانچه آبشخور کرده آخر نیامده سبب مرگش این بوده من
گفتم که ما نیز همچنان دردی را مبتلا گشتیم بسیار نماند که مرگ ما نیز

نیزی رساند رازی دانست که نکته از چه چیز است در ان ساعت ه
آراسته خوانی بیرون آورد بیت

بجان خود رود داند حسبان پاره نان را نماید پیکر تلخی برایش چشم مهمان را

لطیفه پادشاهی را بسیار دلتنگی در آمد چنان که هیچ جای آرام گرفتن نتواند بود باوزیرش گفت مرا چیزی بسازانید که ناازان دلم درنگی میکند ه وزیر نیز از زر خالص سبیی سازانید همچو بیضهٔ شتر مرغی و پیش پادشاه بیاورد و گفت ای پادشاه کرم گستر وای شاه خوش پیکر اینک ترا یک درنگی دل سازانیده ام که هیچ کس مالک آن نشده است پادشاه گفت ای ازدایرهٔ خردمندان دور وای از نگرستن سیم و زر مسرور صد هزار سپاسم باید داد که از لطف بی دریغش بچنین کشوری پادشاه شده ام مرا سیم و زر که درنگی دل میکند بلکه انرا جز چون تو گدا چشمان کسی نظر نکند و باعتبار ننگرند

بیت

بسیم و زر نظر کی میکند مردان مستغنی که آن دام فریبی دهر وار ایشن زن شد

وزیر گفت ای شاه کامران وای پادشاه ذی عرفان من انرا برای نگرستن نسازانیده ام بلکه برای تماشای دروغ گویان بفرمای تا مردمان هرانکسی که دروغ ناشنیده و نادیده میگوید بوی میدهم بین تماشای دروغ زنان چه گونه باشند و درنگی دل چون شود پادشاه نیز فرمان داد هرانکسی که دروغ نادیده و ناشنیده میگوید من این زر را بوی عطا میکنم چون این خبر در بازارها شیوع یافت مردان دروغ زنان پی در پی بدر پادشاه گرد آمدند ه هریکی بدروغ نوساخته پادشاه زر را برای ندادن همه دروغ ایشان را ه

تصدیق کرد همچنان هر انکسی که دروغ گفته پادشاه گفت راست گفتی این
نه دروغ است آخر مردی خمی را بر پشت خویش بندید و بدر پادشاه رفت
دربانان گفتند ای مرد با این خم در کجا خواهی رفت گفت از دروغ گویانم
بحضور پادشاه خواهم رفت گفتند ای مرد تو نه انکسی که دی روز در حضور
پادشاه دروغ گفتی و پادشاه ترا راستی داد گفت آری آنم اما آن روز در
نزدم بسیار دروغ نبود اکنون بخم آوردم هر آن دروغی که بپسندید
بگیرید و هر آن که نپسندید بمن باز دهید آخر بحضور پادشاه بردند گفت
ای شاه حق گزار دای پادشاه خوش کردار پدرم از تاجران مالداران
بود و با پدر شما بسیار خدمت کرده و در وقتی پدرت بمزینه محتاج بوده
از پدرم هفت بار باین خم وام گرفته اکنون من نیز از محتاجان شدم
حقم بده تا پدرت در گور بوام نماند پادشاه چون این سخن بشنید
جانش بر سر جست و دلش خراشی گرفت بچنین خبرتی بگفت این
چه دروغست که میگویی پدرم از هیچ کسی وام نگرفته است گفت ای
شاه اگر مرا تصدیق میکنی خمها را پر کن و اگر تکذیب میکنی آن سیب زر را
مرا بزودی بده که از تنگدستانم پادشاه دید که مرادش دیگر است سیب را
دستش کرد و گفت ای مرد خدا را در دیگر زمانی چنین دروغی مگو که دل خراشی است

قطعه

مگو با هیچ کس ای مرد هنر فن	دروغی گر زبان دل بخراشد
مگو با دوستان نرم لطیفه	گزو با جان و دل شادی فزاید
اگر رسم لطیفه بر نیاری	مگو زان میشود دردسر آمد

خلد ششم پر از بوی گلهای گلبن سیادت واز نکهت افواه سنبلان باغ سخاوت
واز شم شکوفهای ریاض سماحت واز صدای شکستن خارهای سفالت وبیرون کردن
خاشاک دنائت برای پاک کردن فرهای خست فساست کلک باغبان گلکشت
طراوت در گلشن سرای سخاوت را باز کرد * سخاوت * فضل برمکی را پسری بدنیا
آمد همه نکته سنجان بنو تاریخی تهنیتش را رفتند اما در میان ایشان مردی بود که
در هر فنی مهارت یافته و بهر علمی امتحان شده لیک از روزگاری وفاسنم تنگدستی
کشیده واز گردش کردان جفای ناداری دیده بود آن نیز بتاریخ در مجلس برمکی

رفت ودر صف نعال نشست

قطعه

در بن عالم نمیدانم چه حالست	که جای ذی هنر صف نعالست
چنان پندارد ارباب سفالت	عطا کردن باهل دل وبالست
نمیدانم که قلب نکته دانان	تجلی گاه حق جل جلالست

انکه پسر را بششتری پوشانیده بیرون آوردند وبدست هر کسی دادند هر یکی دعا
کرد و تاریخ زاد در برش نهاد بلبک بلبک نار جان محفلشی تمام شد وانکه پسر را بدر و
بردن وتاریخهایش در پیش فضل برمکی نهادند آن نیز هر یکی را بخواند آفرین کرد
اما تاریخ آن مرد سنم دیده را بر همه تقدیم کرد وتحسینش بروی زیاده شد انکه بفرمود
هر انکسی که حاضر بود هر یکی را چهار هزار زر دادند وده هزار نیز آندم که از درش
بیرون رفتند از روزنهای ایوان بر ایشان نثار فرمود وکردند

قطعه

جوانمردی اگر بیند ز مرد منقبت پیشه	سرش را زر نثار د باهزاران عزت وتحسین
پسندیدی کی کند جود کریمان کز درش مایوس	رود مردان تنگدستی نباید دولت وتمکین

برمکی غلامی را گفت آن مرد که در صف نعال نشسته بود مرا باز بیار آن نیز از پیش
رسید و باز آورد و برا بنگرار دوازده هزار زر داد و خلعتی نیز پوشانید اما بر مقتضای
سیر سپهر و اژگون ماهی چند برنیامد بر مکیان را هارون الرشید غضب کرد و جای
خانهٔ ایشان را جو گشت و اسبانرا می چرانید و درین عالم عرف بر مکیان گم شده
کس ندانست که از چه گناهست بر ایشان چنین ظلمی ● بیت

مرد عاقل کی کند بر لطف شاهان اعتماد | تو امان است لطف و قهرش یکدیگر وابسته ای

اما آن مرد از گمر فراوان فضل بر مکی توانگر شد و چندان گرمابه و آسیاب خرید و چندان
کارگاه بدست آورد با خیل خشم و بسیار پرستار اهل خدم پیدا کرد در بغداد از
بزرگوارن ارباب شد باین حال روزگاری درمیان گذر کرد روزی گرمابه گیر را
تنبیه کرد که حمام را تخلیه میکنند از دلاک و ناطری دیگر کسی نباشد گرمابه گیر ●
همچنان کرد جوانی بود در صنایع دلاکی از همه استاد در خدمتش از همه خوش نهاد بود
از تخلیهٔ حمام خبر دادند آن نیز در آمد آن جوان بخدمت آغاز کرد و خواجه را
از خدمت وی فرحی آمد درین میانه بیتی چند از تاریخ پوفضل برمکی بخواند جوان
چون این بیتها بشنید تابش نماند از هوش بخورید و بزمین افتاد خواجه چون
این بدید بجستی بیرون کرد بخت حمامی را تعزیر زبان کرد که این جوان را دانستهٔ
که مصروعست چرا بخدمت من تعیین کردی گفت خدای تعالی میداند پنج ●
سالست که آن جوان درین گرمابه دلاکی میکند من ازان چنین حالی ندیده ام
واز کسی نیز نشنیده ام که چنین حالش هست جوان ازان حالتی باز آمد خواجه
بخانهٔ خویش برد و گفت ای جوان این حال ترا از چه طاری شد فهیج دیگر بار
در نخست چنین می شده گفت نه گفت اکنون از چه سبب چنین حالی گرفتار

شدی گفت ای خواجه تو چه خواندی در کرمابه میدانی گفت میدانم گفت تو آن خانه را دیدی که بر مکیان در ان نشستندی گفت آری دیده ام خدای تعالی روان بر مکیان را بجنت وجمال مسرور گرداند همه این مال ومنالم که می بینی از آنانست گفت آن پسر را نیز می دیدی که برای وی تاریخ ساخته گفت آری پور فضل بر مکی بود جوان بشکرانه از دائرهٔ عقل بیرون شد ودر افتاد بر دیش آب فشاندند باز بهوش آمد وگفت ای خواجه چنان دانسته باشی که من آن پسری بختم

که از چنان پدری بپس مانده ام — بیت

از جفای اختزم باکه شکایت میکنم — همچو من آن نیز با حکم قدر مجبور شد

انکه خواجه بر خاست چشم وجبینش را بوسیدن گرفت وگفت سبب دولت من تویی من در ین ساعت هر آن چیزی را که مالکم نصیبش بتو باد ونصیبی دیگر مرا نا بمرگ بس است جوان گفت ای خواجه من نه ازان عمرقم که دادهٔ پدرم باز می ستانم اگر از دستم آمد بود من نیز دهمی همین تواند بشکیب که در کرمابه چیزم مانده است شاید که کسی برگیرد آنرا ای بیارم وانکه با تو مشاوره میکنم خواجه نیز دستور داد برفت وکم شد کس ندانست که در کدام جانب رفت وچه شد

قطعه

اگر خیر الخلف پدری بپس می ماند از والد	ندارد آن ضراری با پدر خیر دعا آرد
معاذ الله اگر پیش وگر پس ناخلف باشد	همیشه بر روان والد پیشش دعا آرد

خاتمة الکتاب ملتمس از خرد بینان گلشن معرفت واز نکته دانان گلشن سرای منقبت هر انکه که نظر پاک ایشان در ین ریاض افتد قصور خدمت باغبانش را بمفو

رسم قدیم بزرگان بپوشند — قطعه

سپاسم ذوالمنن را کین کتاب هم ‖ تمام میگشت بفیض عون وهاب
قصورم را هر انکه میکند عفو ‖ قصورش را کند عفو لفظ ثواب

دران وقتی که این بادکار پسمان تمام شد تاریخ هجرت خواجهٔ هر دوسرا

بیت

باجباب این دران باغ نوم بود هزار و صد پنجاه ودوم بود

مثنوی

بانجام میرسد این بلبلستان ‖ چو پر شد گلشن دلها زالحان
بساحذمت گزارید باغبانش ‖ بتاهمت برآورد پاسبانش
که اعنی حضرت شیخ نکاهی ‖ رسید باین بادیکر تاج شاهی
بشدم باهمتش از پوست نشبنان ‖ شدم باحذمتش جویان وپویان
سمی حضرت شیر خدا اوست ‖ چو همنام علی المرتضی اوست
سزد گر نابحشر اورا ستایم ‖ که دردرگاه وی یکر خاکپایم
مرا گفت هاتف غیبی باواز ‖ که ای فوزی خموشی به ازین راز
نباشد محرم رازست بهر گوش ‖ بکن مدحش زدل باهل دل کوش
که شد از همتش این بلبلستان ‖ انیس بزم خاص نلنه دانان

تمت الکتاب

غریف رحمت یزدان کسی باد بیت که کاتب را بخیری میکند یاد
خدا اورا دهد عالی مراتب بیت خواند فاتحه بر حق کاتب
کیم که خیر ابله اکثر سه اشبو خطبهٔ کاتبین بیت خیر یازمون انکر شرنی کرا ما کاتبین
کرهمه برزده بینی خط من عیب مکن # که مرا گردش ایام بهم برزده است

کتبه الفقیر الحقیر مرسبنلی عبد الرحمن بن الحاج عثمان عفی الله عنهما ١٢٩٤ هـ ٢٧ ربیع الاول

کیم که خیر ابله اکثر سه اشبو خطبهٔ کاتبین # خیر یازمون انکر شرنی کرا ما کاتبین

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : İbrahim ALTINAY

Doğum Yeri ve Yılı : Keçiborlu/ISPARTA-1966

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Atatürk Üniversitesi,Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı(1984-1988)

Yüksek Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı (2015-2019)

Yabancı Dil (ler) ve Düzeyi :

l. Farsça (İyi Seviye)

2. Arapça (Orta Seviye)

3. İngilizce (Başlangıç Seviyesi)

İş Deneyimi :

1. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı-Sınıf Öğretmeni